

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҚОРҒАНЫС МИНИСТРЛІГІ

**САҒАДАТА НҰРМАҒАМБЕТОВ АТЫНДАҒЫ
ҚҰРЛЫҚ ӘСКЕРЛЕРІНІҢ ӘСКЕРИ ИНСТИТУТЫ**

«ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ»

Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының
материалдар жинағы

The materials collection
in the international scientific and teorial conference
«THE MILITARY SCIENCE DEVELOPMENT TOPICAL PROBLEMS»

Сборник материалов
Международной научно-теоретической конференции
«АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ ВОЕННОЙ НАУКИ»

Алматы, 2023

ӘӨЖ 355/359
КБК 68.4
О-74

Редакция алқалары: **полковник Ш.К. Кадиркулов**
әскери ғылымдарының кандидаты, философия докторы (PhD);
подполковник В.А. Рудик
педагогика ғылымдарының магистрі
майор Д.Н. Трухан
педагогика ғылымдарының магистрі
майор И.В. Зарубин
педагогика ғылымдарының магистрі
Қ.Ш. Нурмухаметова
философия ғылымдарының кандидаты

О-74 Әскери ғылым дамуының өзекті мәселелері: атты Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдар жинағы. – Алматы: Сағадат Нұрмағамбетов атындағы Құрлық әскерлерінің Әскери институты, 2023. – 357 бет. Том 2. Қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

«Әскери ғылым дамуының өзекті мәселелері» атты халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдар жинағында: ұлттық қауіпсіздік, техника, жаратылыстану мен әлуметтік-гуманитарлық бағыттары бойынша профессор-оқытушылар құрамымен докторанттардың ғылыми ізденістері жарияланған.

ӘӨЖ 355/359
КБК 68.4

Сағадат Нұрмағамбетов атындағы Құрлық әскерлері Әскери институты Ғылыми кеңесінің 2023 жылғы 25 сәуірдағы № 13 хаттамасы шешімімен бекітілді және басылымға ұсынылды.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

СЕКЦИЯ 3

**ӘЛЕУМЕТТІК ЖӘНЕ ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
SOCIAL AND HUMANITARIAN SCIENCES
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ**

Б.Ж. АБИЛДАЕВ¹

Ф.Р. ЮСКАЕВ²

¹Пограничная Академия Комитета Национальной Безопасности Республики Казахстан, старший преподаватель 5 специальной кафедры, майор, магистр педагогических наук, Республика Казахстан, город Алматы, e-mail: Bahonti331@mail.ru

²Пограничная Академия Комитета Национальной Безопасности Республики Казахстан, старший преподаватель 5 специальной кафедры, докторант 2 курса, Республика Казахстан, город Алматы, e-mail: fail_81@mail.ru

СОЦИАЛЬНЫЙ ПРОТЕСТ: В НАУЧНОМ ДИСКУРСЕ

В статье осуществлена попытка историографического анализа степени изученности темы социального протеста в зарубежной научной литературе. Проанализированы теоретико-методологические альтернативы при изучении социального протеста в современном обществе.

Ключевые слова: протест, социального протеста, групповая идентичность, социальный конфликт, депривация.

Целью данной статьи является историографический анализ степени изученности темы социального протеста в зарубежной научной литературе.

Понятие социального протеста охватывает достаточно широкий круг явлений. К нему относят и оспаривание, отрицание всего социального порядка, принципов общественного устройства, и неприятие каких-то отдельных сторон общественной жизни, и возмущение сложившимися порядками, институтами, и выступления лишь против определенных тенденций в политике, экономике или культуре. Таким образом, общее понятие социального протеста относится к явлениям, различным по своей массовости, социальным предпосылкам, групповой субъектности, силе, интенсивности и последствиям. С точки зрения общетеоретического содержания категория социального протеста предполагает обращение к еще более широким социологическим категориям, образующимся на пересечении понятий социального конфликта и дисфункциональности социальных структур. Общее определение социального протеста как типа социального действия можно сформулировать следующим образом: это – социальная активность, связанная с артикулированием ущемленных, нарушенных прав, интересов, игнорированием стоящих за ними ценностей, борьбой (в том числе, связанной с насилием) за их реализацию. Критерий ущемленности или депривированности является здесь одним из самых важных, поскольку достаточно странно говорить о протесте как некоей активности со стороны доминирующей политической или институциональной силы, группы. Скорее здесь может идти речь о репрессиях – виде активности, как правило, направленном как раз на подавление реального или потенциального протеста, сопротивления.

Проблема социального протеста относится пока к малоизученным темам современной отечественной науке. Данная проблематика исследовалась в основном социологами и политологами западной школы. В середине XX века именно в социологии оформилось направление, которое стало всесторонне и глубоко исследовать проблему социальных конфликтов. Наиболее известными представителями этого направления являются Р. Дарендорф и Л. Козер.

Р. Дарендорф, немецкий социолог либеральной ориентации, создал теорию конфликтной модели общества исходя из того, что любое общество постоянно подвержено социальным изменениям и вследствие этого постоянно испытывает социальный конфликт [1, с. 10]. Причиной формирования и развития социального конфликта ученый считал конфликт интересов. По мнению Р. Дарендорфа, основу социального конфликта часто составляют политические факторы: борьба за власть, престиж, авторитет. Неравенство социальных позиций означает неодинаковый доступ к ресурсам развития индивидов, социальных групп или сообществ людей, а отсюда и противоречия их интересов. Борьба за обладание и распоряжение ресурсами, лидерство, власть и престиж делают социальные конфликты неизбежными. Р. Дарендорф утверждал, что конфликты – это обязательные компоненты общественной жизни, их невозможно устранить только потому, что мы не желаем их возникновения, с ними надо считаться, как с реальностью. Согласно Р. Дарендорфу, подавление конфликта приводит к его обострению, поэтому задача состоит в том, чтобы уметь контролировать конфликт: он должен быть легализирован, институционализирован, развиваться и разрешаться на основе существующих в обществе правил. Американский социолог Л. Козер обосновал свою теорию позитивно-функционального конфликта [2, с. 157]. Под социальным конфликтом он понимал борьбу за ценности и претензии на определенный статус, власть и ресурсы, борьбу, в которой целями противников являются нейтрализация, нанесение ущерба или устранение противника. Л. Козер считал, что любому обществу присущи неизбежное социальное неравенство, вечная психологическая неудовлетворенность членов общества, порождающие напряженность между индивидами и социальными группами, и эта напряженность нередко разрешается посредством разного рода конфликтов.

Методологически очерченное внимание к социальным конфликтам и противоречиям – характерная черта марксистского подхода. Социальное неравенство, отчуждение, классовые антагонизмы – все эти фундаментальные условия социального протеста – стали главным предметом рассмотрения в марксистской социологической теории [3, с. 57]. В неомарксизме акцент сместился на институциональные формы социального контроля, поддерживаемые буржуазной культурой; в критической теории – «новые формы эксплуатации» вроде массового потребления и массовой культуры [4, с. 13]. За рамками марксистского подхода интерес социологов к социальным конфликтам особенно проявился в конце XIX – начале XX в. В этот период появляются работы Б. Адамса, Г. Лебона, Г. Тарда, Ч. Элвуд и других ученых [5]. В XX в. основными методологическими альтернативами при объяснении и описании протестной активности стали теория коллективного поведения, теория мобилизации ресурсов (общественных движений) и теория относительной депривации [6, с. 44]. С другой стороны, важное методологическое значение для исследования социального протеста имеют такие крупные теоретические подходы, как функционализм и теория конфликта, которые по-разному объясняют предпосылки возникновения протеста [7, с. 65]. Внимание анализу социального протеста как формы борьбы против институтов глобального капиталистического устройства уделяют мир-системный подход Валлерстайн И. и альтерглобалистская теория [8, с. 47].

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Полномасштабные научные разработки тематики социального протеста возникли только в конце шестидесятых годов XX века, когда стали анализироваться массовые молодежные акции протеста в США и Западной Европе. Теоретико-методологической базой социологического изучения протестных настроений являются концепции коллективного поведения (Skolnick, 1966; Tilly, 1978; Rosenbaum, 1975; и др.), общественных движений (Смелзер, 2003) и относительной депривации (Davies, 1962; и др.). Каждая из этих теорий объясняет разные аспекты протестного поведения, поэтому целесообразно рассматривать их в совокупности, что поможет объяснить тенденции в формировании и распространении протестных настроений, а, следовательно, спрогнозировать их развитие.

В работах Д. Дэвиса и Т. Гарра, категория «социальный протест» рассматривается в контексте теории относительной депривации. Сторонники данного подхода под социальным протестом понимают поведение масс, возникшее как реакция на усиление чувства недовольства условиями своей жизни. Согласно Т. Гарр «агрессивные формы протеста связаны с крушением надежд и чаяний индивидов и социальных групп в условиях возникновения разрыва между фактически сложившимся уровнем потребности в каком-то благе и социальными возможностями его достижения. Такой разрыв неизбежно порождает фрустрацию одновременно у многих людей в результате снижения возможностей удовлетворения потребностей на фоне возрастания ожиданий; снижения возможностей при сохранении ожиданий на прежнем уровне; возрастания ожиданий при том, что возможности их реализации воспринимаются неизменяющимися. Т. Гарр, делает вывод что «депривация является неизменным спутником гражданской борьбы и протестного противостояния: люди могут терпеть значительные лишения, даже в сравнении с прошлыми благополучными временами, однако стоит добавить в этот набор отсутствие надежды на лучшее, на положительные изменения («потеря образа будущего») – социальный субъект (индивид или группа) впадает в апатию, отупение, отчаяние.» [9, с. 30]. Депривация как инструментальная категория предполагает исследование с двух сторон как недовольства людей, так и социальных условий, которые порождают это недовольство. Общая методологическая схема анализа социального протеста, предложенная Т. Гарром, выглядит следующим образом:

1. Исследование групповых идентичностей людей, оказавшихся в депривированном состоянии (бедные слои, этнические, религиозные меньшинства).
2. Анализ источников деприваций («почему люди обижены?»), социального статуса протестных групп, способов обращения с ними со стороны правительства и других групп. При этом необходимо исследовать дискурс самих протестных групп, а не дискурс «о протестных группах».
3. Исследование причин того, почему определенные групповые идентичности и ущемления сделали членов группы восприимчивыми к разного рода политическим призывам и идеологиям, которые оправдывают протест.
4. Анализ мотивов и стратегий лидеров, которые стремятся к созданию политических движений в депривированной среде, на волне социального недовольства и протеста.
5. Исследование мотивов и стратегии правительств в отношении ущемленных групп (насколько возможно участие таких групп во власти, увеличивает ли политика правительства потенциал конфликта или уменьшает).
6. Анализ международных факторов – следов транснациональных движений и идеологий, примеры похожих успешных политических акций, вдохновляющих протестующих, воздействующих на их психологическое состояние, мобилизацию, выбор

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

политических стратегий.

7. Анализ факторов международной поддержки и давления по отношению к активистам протеста и правительствам.

8. Анализ кратко-, средне- и долгосрочных результатов противостояния – каким образом протестные акции и правительственные ответы оказывают влияние на группы, вовлеченные в протест. Больше приобретает или теряет группа. К чему приводят действия правительства – к восстановлению общественного порядка или провоцированию дальнейшего сопротивления [9, с. 31].

Данный алгоритм является достаточно инструментальным и технологичным. И с концептуальной точки зрения требует определенного укрупнения. Если скомбинировать ряд его пунктов и расширить понятие социального протеста от простого противостояния, связанного с борьбой за ущемленные интересы, до вида гражданской активности, выполняющего определенные корректирующие функции в рамках социально-политической системы, то мы придем к методологической схеме, характеризующей не просто алгоритм эскалации социального протеста, а потенциал протестной активности в целом.

Проблематика современного социального протеста была затронута в работе американского исследователя Т. Скокпол, в статье указывает на необходимость комплексного изучения социальной и политической структуры [10]. Для объяснения революций во Франции, России и Китае она применила концепции социальной структуры и конфликта. В 1980-е годы среди зарубежных концепций протеста особо выделяются американские теории коллективного действия и мобилизации ресурсов. Данные теории были разработаны социологами Ч. Тилли который, указывал на приоритет исследования механизмов политической мобилизации [11]. Н. Смелзером трактовал протест как проявлений коллективного действия, выражающегося в «попытке изменить социальную среду», а само понятие «социального протеста» ставится в один ряд с понятием «толпы» [12], С. Тэрроу указывает на возможности возникновения и распространения массовых социальных движений [13]. Согласно данным теориям наличие у группы ряда возможностей (организационных, политических, экономических) является необходимым условием для осуществления протестных действий. Необходимо отметить, что это направление исследования протестных действий затрагивает роль их организации и лидерства в развитии социального протеста. Кроме этого, достоинством данного направления является относительно полное определение видов протестных действий населения и признание протеста рациональным типом поведения. Данные подходы (теория относительной депривации и парадигма коллективного действия) до сих пор преобладают в американских исследованиях социального протеста.

Ряд исследователей рассматривают протестное поведение как особого типа гражданской культуры, предполагающей определённые формы политического и иного протеста (прежде всего находящиеся в правовом поле) в качестве нормальной формы гражданского участия. Как формулирует М.В. Савва, гражданская культура представляет собой систему установок индивида на его взаимодействие с властью, другими гражданами при решении общих проблем. Протестная политическая активность также является частью гражданской культуры [14, с. 30]. Гражданин является атрибутом государства – политической структуры, опирающейся на легитимное насилие и априорно предполагающей наличие множества общественных противоречий, социальных проблем, каждую из которых самостоятельно решить просто не в состоянии. С этой точки зрения гражданская активность, даже и протестная, выступает объективным социальным условием развития и адаптации государства. Как отмечает И.А. Климов, в отсутствие

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

социальных факторов, способных быть достаточно сильными для участия в конфликте и отстаивания собственных интересов, респонсивность власти как организованная способность воспринимать воздействия социальной среды перестаёт быть работоспособной [15, с. 151].

Таким образом, в современных зарубежных научных исследованиях систематизировались основные теоретико-методологические альтернативы при изучении социального протеста в современном обществе:

1) подходы, описывающие закономерности возникновения различных видов протестной активности: теории коллективного действия (Г. Лебон, Г. Олпорт, В. Тэрнер, Г. Блумер, Дж. Школьник и др.); мобилизации ресурсов – социальных движений (Дж. Маккарти, М. Зальд, А. Обершол, С. Терроу, Ч. Тилли и др.); относительной депривации (С. Стайффер, Р. Мертон, У. Рансиман, Т. Гарр, Г. Лассуэлл и др.);

2) теоретико-методологические модели объяснения социальных механизмов, обуславливающих существование в обществе конфликтов: конфликтологическая модель (Л. Козер, Р. Дарендорф, К. Боулдинг и др.); функционалистская (Н. Смелзер, Т. Парсонс и др.);

3) теоретико-методологические подходы, описывающие современный глобальный контекст протестной активности: неолиберальный (Р. Дарендорф); мир-системный (И. Валлерстайн и др.); альтерглобалистический (К. Агитон и др.); концепция сложного общества (Дж. Урри, С.А. Кравченко и др.); сетевой подход и др.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта // Социологические исследования. 1994. № 5. С. 9-12.
2. Козер Л. Основы конфликтологии. СПб.: Светлячок, 1999. 216 с.
3. Маркс К., Энгельс Ф. Собрание сочинений. Изд. 2. Т. 4; Ленин В.И. Государство и революция // Ленин В.И. Полное собрание сочинений. Изд. 5, т. 33.
4. Хоркхаймер М., Адорно Т.В. Диалектика просвещения. Философские фрагменты. М.; СПб., 1997; Маркузе Г. Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества: пер. с англ. М., 1994. С. 12-13.
5. Лебон Г. Мнения и верования толпы // Философская и социологическая мысль. 1991. № 6; Законы подражания Ж. Тарда: пер. с фр. СПб., 1892 [Электронный ресурс]. URL: dlib.rsl.ru/viewer/01003632067#?page=1.. (дата обращения 12.01.2023).
6. Олсон М. Логика коллективных действий. Общественные блага и теория групп: пер. с англ. М., 1995.
7. Парсонс Т. Система современных обществ / пер. с англ. Л.А. Седова и А.Д. Ковалева; под ред. М.С. Ковалевой. М., 1998.
8. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / пер. с англ.; под ред. В.И. Иноземцева. М., 2004.
9. Garr T. R. Pochemu ljudi buntujut.[Why People Rebel] SPb., 2005. S. 30-31.
10. Skocpol T. Social Revolutions in the Modern World. Cambridge, 1994.
11. Tilly Ch. From Mobilization to Revolution. Reading, 1978.
12. Смелзер Н. Социология. М.: Феникс, 1994. 687 с.
13. Tarrow S. Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics, 2nd edn. Cambridge, 1998.
14. Савва М. В. Гражданская культура и протестная активность в современной России // Экстраординарность, случайность и протест в политике: тематическое и методологическое поле сравнительных исследований: сб. ст. / под ред. Л. В. Сморгунова,

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

Е. В. Морозовой. Краснодар, 2011. С. 30-40.

15. Klimov I. Protestnaja aktivnost' v Rossii: vzaimnaja obuslovlennost' strategij konfliktujushhih storona [Protest Activity in Russia: the Interdependence of the Conflicting Parties Strategies] // Politicheskie issledovanija. 1999. № 1. S. 148–161.

SOCIAL PROTEST: IN SCIENTIFIC DISCOURSE

The article attempts a historiographical analysis of the degree of study of the topic of social protest in the foreign scientific literature. The theoretical and methodological alternatives in the study of social protest in modern society are analyzed.

Key words: protest, social protest, group identity, social conflict, deprivation.

Д.К. АБРАИМОВ¹

А.Б. МУХАТАЙ²

¹*Пограничная Академия Комитета Национальной Безопасности Республики Казахстан, почетный работник образования и науки Республики Казахстан, доктор военных наук, ассоциированный профессор (доцент), полковник запаса, Республика Казахстан, г. Алматы, e-mail: professor-56@mail.ru*

²*Пограничная Академия Комитета Национальной Безопасности Республики Казахстан, заместитель начальника управления, магистр военного дела и безопасности, полковник, Республика Казахстан, г. Алматы, e-mail: Aspet_78@mail.ru*

РАЗРАБОТКА НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ОСНОВ ИДЕОЛОГИЧЕСКОЙ И ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ В ВООРУЖЕННЫХ СИЛАХ – ВАЖНОЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ВОЕННОЙ НАУКИ!

Дается анализ научных проблем в сфере идеологической и воспитательной работы, причин их возникновения и решения, исследованы основные факторы, влияющие на систему идеологической и воспитательной работы в Вооруженных Силах, других войсках и воинских формированиях Республики Казахстан.

Ключевые слова: идеология, воспитание, идеологическая работа, воспитательная работа, морально-психологическое обеспечение, духовно-нравственные ценности, культурное наследие.

Уважаемые участники конференции!

В результате анализа многолетних исследований в воспитательной сфере общества и нашего ведомства, мы пришли к однозначному выводу о необходимости выработки научных основ идеологической и воспитательной работы в военной сфере.

Именно СИСТЕМНОСТЬ И НАУЧНАЯ ОБОСНОВАННОСТЬ -должны лечь в основу всей воспитательной работы в Вооруженных Силах, других войсках и воинских формированиях Республики Казахстан (далее – Вооруженные Силы).

Очень уместно в этой связи привести слова Президента Республики Казахстан Касым – Жомарта Кемелевича Токаева, высказанные им еще 1 сентября 2020 года в своем Послании народу Казахстана: «КАЗАХСТАН В НОВОЙ РЕАЛЬНОСТИ: ВРЕМЯ ДЕЙСТВИЙ». Президент Республики Казахстан отметил, что «...Сегодня особенно важно работать продуманно, на опережение, а не гасить пожары в ручном режиме. Все решения

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

должны основываться на выверенных прогнозах!» [1].

Касаясь сферы воспитательной работы Глава нашего суверенного государства уже в следующем Послании народу Казахстана: **НОВЫЙ КАЗАХСТАН: ПУТЬ ОБНОВЛЕНИЯ И МОДЕРНАЦИИ**» 16 марта 2022 года отмечал: «Мы будем решительно противостоять невежеству и архаике, радикализму и иждивенчеству, культу потребления и коррупции» [2].

Очевидно, что формирование такого уровня нулевой терпимости к перечисленным порокам в духовно-нравственной сфере задача идеологической и воспитательной работы!

Сегодня, в военной сфере возникла насущная необходимость четкого и ясного ответа на такие важные вопросы, как например: какой смысл и содержание мы вкладываем в понятия: «идеология», «идеологическая работа», «воспитание», «воспитательная работа» и наконец, в такое понятие как: «морально-психологическое обеспечение».

Что первично, что вторично? Какое из названных понятий в воспитательной сфере будет организующим элементом, а какое понятие будет основываться на основных постулатах первого?

Более того, основными вопросами, который чаще всего задавали нам, в период исследований проблем в области идеологической и воспитательной работы, были вопросы, а с чего начать?

Что проводить вначале: идеологическую работу или воспитательную работу? А где место морально-психологическому обеспечению?

Положение усложняется тем, что во всех структурах Вооруженных Сил, после известной «деидеологизации» в военной сфере, прижилось и устоялось такая формулировка как «морально-психологическое обеспечение», понятие, относящееся более к психологическому виду обеспечения боевых действий в особый период.

Особенно абсурдным в этом плане, стало то, что с легкой руки отдельных «специалистов» в содержание понятия «морально-психологическое обеспечение», было автоматически необоснованно и неправомерно было перенесено все из содержания, форм и методов идеологической работы и воспитательной работы.

Между тем, достаточно было лишь открыть любой энциклопедический словарь, чтобы убедиться в том, что «идеологическая работа», «воспитательная работа» и «морально-психологическое обеспечение» – это три совершенно различных понятия. Три различных понятия, различных по сущности, содержанию,

Наша задача ученых и специалистов представить научно-обоснованное видение и правильную трактовку, в том числе и данных понятий, особенности их содержания.

Начнем с идеологической работы! По той простой причине, что **ИДЕЯ, ИДЕОЛОГИЯ, ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫЕ ЦЕННОСТИ – ЭТО ПЕРВИЧНО!**

Это то, с чего все начинается. Вся воспитательная работа, вся действующая система морально-психологического обеспечения военнослужащих и сотрудников – основывается именно на идеях, теории, и духовно-нравственных ценностях, которые определены идеологией государства и общества!

Поэтому, с научных позиций обоснованным и логичным выглядит представленная нами **ГЛАВНАЯ ЦЕЛЬ ИДЕОЛОГИЧЕСКОЙ РАБОТЫ** – это формирование и пропаганда идей, теорий и духовно-нравственных ценностей в обществе и ее структурах.

Сразу возникает вопрос: о пропаганде каких идей, духовно-нравственных ценностей идет речь?

Это, прежде всего, идеи Независимости и Общенационального единства, Светского государства и Высокой духовности, Общества Всеобщего Труда, воплощенные в основном законе нашей страны – Конституции Республики Казахстан.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

Напомним, что эти и другие идеи исторического и духовно-нравственного развития суверенного Казахстана, главных традиций и ценностей его народа были подробно изложены в патриотическом акте «МӘҢГІЛІК ЕЛ»:

благополучие наших семей;
гостеприимство и трудолюбие;
стабильность;
безопасность и единство;
уверенность в завтрашнем дне.

«МӘҢГІЛІК ЕЛ» – это идея о вечном существовании Казахстана, на политической карте мира, это идейная вдохновляющая составляющая нашего народа, цель которого объединить все то, что у нас есть, все те ключевые ценности, которыми обладает Казахстан. Независимость, богатая история, культура, наш язык, наша многонациональность – они должны вдохновить каждого из нас на поступки, на прорыв, на будущее.

Это также идеи и идейно-нравственные ценности суверенного Казахстана, изложенные в программных концептах: «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания», более известной под названием «РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ», и «СЕМЬ ГРАНЕЙ ВЕЛИКОЙ СТЕПИ!» которые стали для казахстанцев настоящим путеводителем, руководством и программой действий в идеологической и воспитательной сфере на длительный период.

Это несомненно идеи и положения национального концепта «ӘДІЛЕТТІ ҚАЗАҚСТАН» – ставшего поистине творческим развитием духовно-нравственных начал патриотического акта «МӘҢГІЛІК ЕЛ» и «РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ».

Зададим себе вопрос: почему эти документы были позитивно восприняты народом Казахстана?

На наш взгляд, такое восприятие было по той причине, что именно эти опубликованные программные документы, в эпоху обилия на экранах и в СМИ сюжетов о насилии, убийствах и коррупции официально поднимают вопрос о ПРОГРАММЕ ВОЗРОЖДЕНИЯ ВЫСОКОЙ ДУХОВНОСТИ И НРАВСТВЕННОСТИ, отражающей менталитет, высокую духовность и славные традиции нашего народа, его героическое прошлое, нелегкое настоящее и веру в светлое будущее.

Именно духовно-нравственный стержень народа Казахстана в период страшной пандемии, ставшей поистине трагедией для всего человечества, позволил продемонстрировать всему миру, как казахстанцы, объединились как единый народ перед лицом общей беды под единым лозунгом «БІЗ БІРГЕМІЗ». Казахстан продемонстрировал всему миру, что выступает за непреходящие ценности народа, среди которых главная ценность – это наши люди и их жизнь!

Пандемия с особой трагической яркостью высветила ГЛАВНЫЕ ЦЕННОСТИ ЖИЗНИ: оказывается, главное – это жизнь и здоровье, здоровье твоих родных и близких, а не карьера, новые автомобиль или мебель! Оказывается, если подорвано здоровье, если есть явная угроза жизни – то и остальное не имеет смысла!

Мы все хотим жить, быть здоровыми и дышать чистым воздухом без медицинской маски на лице, пить чистую незараженную воду. Мы все хотим гулять с детьми по чистым и безопасным улицам. Мы все хотим здоровья, процветания и благополучия в семье и стране! Мы все хотим, чтобы нас окружали приветливые и добрые люди, чтобы мы жили в безопасном обществе!

Поэтому, сегодня чрезвычайно важно, найти, определить и разработать те нравственные идеалы, те **ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫЕ ЦЕННОСТИ**, которые стали бы объединяющим началом в духовно-нравственной сфере всех категорий военнослужащих армии Казахстана и общества в целом.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

А для достижения названных целей, нужны высокообразованные с высокой квалификацией, бескорыстные, преданные своей профессии – врачи и учителя, военные и работники правоохранительных органов, люди высокого долга и чести. Нам нужны высокопрофессиональные патриоты нашего суверенного Казахстана!

С этих позиций высшего гуманизма и патриотизма, необходимо организовывать и проводить идеологическую и воспитательную работу в армии Казахстана!

Формулировку идеологической работы мы определили.

В свою очередь, вся воспитательная работа, вся действующая система морально-психологического обеспечения личного состава – основывается именно на идеях, теории и духовно-нравственных ценностях, которые определены идеологией государства и общества!

Если исходить из научной теории, то целевой установкой воспитательной системы в армии – должны стать формирование у всего личного состава – определенных, конкретных качеств, взглядов, убеждений, желаемого отношения к людям и явлениям окружающего мира.

Другими словами, должна быть сформирована НАУЧНАЯ СИСТЕМА формирования этих качеств личности у всех категорий военнослужащих в Вооруженных Силах.

Именно научно обоснованная и грамотно построенная, эффективно действующая система воспитательной работы может и должна обеспечить качественное решение задачи подготовки всесторонне развитой, духовно богатой и высоконравственной личности ПАТРИОТА И ГРАЖДАНИНА НАШЕГО ОТЕЧЕСТВА – РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.

Как говорит наш Президент К.К. Токаев: «Прогресс нации зависит от каждого ее представителя, его личных качеств. Если не поменяется сознание, все остальное напрасно. МОДЕРНИЗАЦИЯ НАЧИНАЕТСЯ С ВОСПИТАНИЯ. Поэтому, отмечает глава нашего государства, мы должны особое внимание уделять воспитанию подрастающего поколения. Нашей молодежи нужно прививать лучшие качества и ценности – НРАВСТВЕННОСТЬ, ГУМАНИЗМ, ПАТРИОТИЗМ, СТРЕМЛЕНИЕ К ЗНАНИЯМ, ТРУДОЛЮБИЕ, БЕРЕЖЛИВОСТЬ И ПРАГМАТИЗМ» [3].

А как мы готовы к выполнению этой воспитательной задачи? Насколько грамотно и научно обосновано построена действующая система воспитательной работы? Какие проблемы есть в этой области, которые необходимо решать в первую очередь?

Как отмечалось ранее, воспитательная работа – это прежде всего НАУЧНАЯ СИСТЕМА ФОРМИРОВАНИЯ ОПРЕДЕЛЕННЫХ КАЧЕСТВ У ЛИЧНОСТИ.

Поэтому, соответственно нам надо определить, обосновать, сформулировать эти качества, и на этой основе СОЗДАТЬ ОПРЕДЕЛЕННУЮ МОДЕЛЬ (НРАВСТВЕННЫЙ ИДЕАЛ) военнослужащего армии Казахстана с заданными политическими, морально – нравственными и профессиональными качествами.

«Человек не рождается плохим или хорошим. плохим или хорошим он становится!», говорил еще в далекой древности великий философ и мыслитель Востока Аль Фараби (870–951 гг. н. э.) [4].

Плохим или хорошим человек становится в зависимости от многих факторов: в том числе таких как:

обстоятельства жизни;

среда общения;

среда воспитания;

свойства характера человека;

от эффективного воспитания со стороны родителей, школы, коллектива и руководителей.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

«АДАМ БОЛ» – говорили нам старшие, воспитывая нас. В этих словах весь смысл воспитания!

АДАМ БОЛ – это значит будь настоящим, честным и справедливым человеком и гуманистом!

Исходя из вышеизложенного, говоря о такой научной системе, о самих качествах личности, которые нам необходимо формировать, мы считаем, что речь должна идти, прежде всего, о таких духовно – нравственных качествах личности гражданина и патриота, военнослужащего армии Казахстана как:

честность и справедливость;
честь и достоинство;
искренность и чуткость;
сдержанность и терпение;
законная требовательность и уважение;
принципиальность и добросовестность;
скромность и вежливость;
ответственность и самокритичность [5].

Наши исследования показали, что на сегодняшний день, требуемая научная система формирования высоких духовно-нравственных качеств личности у нас пока не выстроена.

Нет соответствующих нормативно-правовых документов, где были бы определены требуемые духовно-нравственные качества и функции должностных лиц по их формированию.

Нет соответствующих разработок, методик и технологий, тестовых заданий по формированию этих качеств, не определены функции и дисциплины на кафедрах, которые должны непосредственно заниматься практическим формированием этих высоких духовно-нравственных качеств личности военнослужащего армии Казахстана.

Надо видеть, что в гражданской сфере общества, при всех ее составляющих на первое место в работе с кадрами отдается его профессиональным качествам: специальным компетенциям и их качеству по конкретной специальности, в том числе таким качествам как:

опыт и качество работы по специальности;
умение оперативно и профессионально работать на компьютере и с документами;
знание руководящих документов по профессии;
дисциплинированность, исполнительность и т.п.

Для работодателя в гражданской сфере не особенно важно то, что у человека в душе, какие основные духовно-нравственные ценности он считает главными в своей жизни, какие у его сотрудника политические, религиозные и личные пристрастия, то, чем он увлекается или чем занимается в свободное от работы время, что читает, с кем общается и т.п.

И напротив, в Вооруженных Силах духовно-нравственным качествам сотрудника, его патриотизму и высоким морально-нравственным качествам придается приоритетное значение.

Это обусловлено, прежде всего, самой спецификой трудной, но почетной профессии защитника своего Отечества – Республики Казахстан!

Поэтому, сегодня очевидно, что для формирования идейно стойкой и цельной, духовно богатой и нравственно чистой личности военнослужащего армии Казахстана явно недостаточно только практикуемых лекций по общей педагогике и психологии, формального преподавания теории этих наук и концепций.

Необходимо перейти от общих призывов и назиданий к научно обоснованной и

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

эффективной системе определения конкретных духовно – нравственных ценностей и на их основе – к созданию правового, психолого – педагогического механизма (технологии) формирования морально – нравственных качеств личности в армии Казахстана.

В свою очередь, целевая установка, ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ в армии Казахстана предельно конкретизирована – формирование у всего личного состава высоких морально - нравственных качеств и высококультурного отношения к людям.

А что мы сегодня имеем в плане выполнения этой целевой установки?

Результаты наших исследований за последние годы, исследований наших магистрантов и докторантов показывают, что на сегодняшний день, отмечаются серьезные проблемы в сфере нравственного и культурного воспитания в нашей среде.

А это результат неэффективности воспитательной работы, как системы формирования высоких духовно-нравственных качеств, результат запущенности в области культуры, как нормы поведения и образа жизни!

На наш взгляд, востребованность темы о культуре личности в современном обществе, в том числе и ее составной части – культуре офицерского состава, вызваны, также, общим состоянием упадка в этой области и в обществе в целом.

По результатам социологического опроса Общественного фонда Центра социальных и политических исследований Республики Казахстан «...основными признаками такого упадка в области культуры населения стали такие проявления как: культ денег и потребления, утрата моральных ценностей и традиционных ценностных установок в воспитательном процессе, невнимание к человеку, снижение воспитательной роли семьи.

Люди стали более закрытыми, недоверчивыми, им в меньшей степени стали присущи такие черты как: коллективизм, человеколюбие, добросердечие, гостеприимство. Более распространенными стали такие проявления как ГРУБОСТЬ, БЕСТАКТНОСТЬ, ВЫСОКОМЕРИЕ» [6].

В этом плане, заметим, что общая культура, равно как и ее составляющая профессиональная культура прежде всего, офицерского состава в Вооруженных Силах, относятся к числу наиболее важных факторов их жизни и служебной деятельности.

Именно поэтому, мы сегодня говорим о необходимости формирования общей культуры офицера, как духовно-теоретической основе формирования корпоративных ценностей офицеров армии Казахстана, как условия повышения эффективности всей системы воспитательной работы, на основе великого культурного наследия наших великих предков.

КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ – великое богатство каждого народа и всего человечества в сфере духовной и материальной жизни.

В этом плане отметим, что культурное наследие казахского народа уходит корнями в глубь веков, от орхон-енисейских древних письменных памятников VI-VIII вв. до наших дней. Сегодня Казахстан – край Великой Степи занимает территорию от седого Каспия до Алтайских гор, от Уральского хребта до высокогорного Алатау.

Казахи как жители Великой степи – испокон веков имели и громадную единую территорию, и единый язык, и единую национальную культуру.

Мысли и наиздания, мудрые изречения великих мыслителей Востока, богатое устное народное творчество, народные песни акынов, их неповторимые и оригинальные кюи, литературно-художественные произведения и поэзия, архитектурные памятники Великой Степи – все ЭТО БЕСЦЕННОЕ КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ КАЗАХСКОГО НАРОДА, пронизанное национальными ценностями, является важнейшим фактором и источником которое необходимо сохранить и развивать в интересах патриотического и духовно-нравственного воспитания.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

Нам необходимо знать все богатство культурного наследия, особенно в вопросах народной педагогики, которое располагает многочисленными средствами, методами и приемами воспитания, подготовки подрастающего поколения к самостоятельной жизни.

Говоря о культурном наследии Великой Степи надо иметь в виду, что сейчас нередко можно встретить высказывания о том, что кочевые народы, в том числе и наши предки, не создавали и не имели такой культуры, как например оседлые народы.

Исторические труды ученых о гуннах, саках, массагетах, тюрках опровергают эти суждения.

Да, своя казахская письменность появилась позднее, чем, например, у других народов.

Но это не значит, что казахи не знали письменности. Казахи, а до появления казахского государства – казахские рода и племена (найманы, канглы, жалаиры, аргыны, кипчаки, керей, коньраты и др.) в составе древних народов Великой Степи пользовались и тюркской, и китайской и уйгурской и арабской письменностью.

Главным проявлением степной культуры в передаче традиций от одного поколения к другому – было устное народное творчество.

В истории казахского народа в процессе воспитания сынов и дочерей Великой Степи – широко использовались все жанры устного народного творчества. Уникальность культурного наследия казахского народа в том, что все богатство духовности и нравственности передавалось через УСТНОЕ НАРОДНОЕ ТВОРЧЕСТВО.

СКАЗКИ, ЛЕГЕНДЫ, ШЕЖИРЕ И ДАСТАНЫ – вся эта россыпь бриллиантов устного народного творчества передавалась от поколения к поколению с большим мастерством, с учетом уровня развития воображения, мышления, с использованием наглядных методов в сочетании с образным, выразительным языком.

До сегодняшнего дня в арсенале народной педагогики казахского народа применяются своеобразные средства и приемы воспитания кочевников – БЛАГОСЛОВЕНИЕ, КЛЯТВА, НАПУТСТВИЕ, АЙТЫС (песенные состязания) и др.

Более того, главные символы культуры древних народов: культура приручения лошади, первые седла, штаны для всадника, стремяна, древние храмы и строения, освоение железа и меди, искусство тактики боя и изобретения передовых видов оружия, формирование традиций чести и достоинства в воспитании детей у кочевых народов надолго предвосхитили достижения прозябших на одном месте оседлых народов.

Так, археологические исследования на территории современного Казахстана свидетельствуют о том, что кочевые племена казахской степи были не только воинами и скотоводами, но и замечательными зодчими, скульпторами, художниками.

В 1966-1969 годы отрядом Мангышлакской комплексной экспедиции под руководством А.Г. Медоева были найдены многочисленные памятники палеолита (первый исторический период каменного века прилб. 10-е тысячелетие до н.э.) на побережье Сарыташ, на полуострове Тюбкараган и в долинах рек Шахбагата и Кумакапе (Мангыстау).

Особенно интересен расположенный у залива Сарыташ подземный храм Шахбагата, в котором воплощаются древние традиции искусства кочевников.

Другого такого сооружения на территории азиатской части бывшего Союза – нет!

История Великой Степи – это история великих воин, побед и горьких поражений. Особой страницей в этой истории предстает – история создания и развития Казахского ханства.

Сегодня, мы должны помнить изречение: «Офицеры – золотой фонд общества». Насколько мы офицеры в Вооруженных Силах соответствуем этому высокому

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

определению?

Надо помнить, что недостаточно высокая профессиональная культура офицеров в Вооруженных Силах, в том числе и низкая культура управления значительно снижает общий потенциал всего военного ведомства, наносит непоправимый ущерб всей нашей организации, обществу в целом.

Становится также очевидным, что распространившиеся в нашей среде, проявления таких негативных явлений как: чванство, определенный цинизм и высокомерие, отсутствие необходимого сострадания, искренности и внимания, бестактность в общении и разговоре с людьми, проявления других негативных проявлений, несвойственных нашему народу и армии – не допустимы и это прежде всего, результат запущенности нашей работы в области идеологической и воспитательной работы, в сфере культурного, нравственного, этического и эстетического воспитания!

На наш взгляд, одной из причин такого положения дел, является то, что в Программах обучения в военных, специальных учебных заведениях, основанных на ГОСО практически отсутствуют часы занятий по этике, эстетике, культуре общения и поведению! Такие занятия отсутствуют и практике командирских занятий и профессиональной подготовки.

Только в этом случае, в случае успешного решения очевидных всем проблем в этой области мы можем говорить об успешности и действенности идеологической и воспитательной работы по формированию гражданина и патриота суверенного Казахстана – защитника своего Отечества Республики Казахстан!

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Токаев К.К. Послание народу Казахстана: «Казахстан в новой реальности: время действий». 1 сентября 2020 года. Adilet.zan.kz.
2. Токаев К.К. Послание Главы государства народу Казахстана. Новый Казахстан: Путь обновления и модернизации. 16 марта 2022 года. Adilet.zan.kz.
3. Токаев К.К. Выступление Главы государства К.К.Токаева на VI заседании Национального совета общественного доверия. 16 ноября 2021 года.
4. Балыкбаев Т. Наследие Аль-Фараби в современном образовании. [https://www.kaznpu.kz.press/Аль Фараби](https://www.kaznpu.kz.press/Аль_Фараби). 04.06.2020.
5. Абраимов Д.К. Нерешенность проблем идеологического обеспечения в военной сфере – как фактор торможения формирования казахстанского патриотизма! Академия военных наук, Вестник Академии Военных наук РК. 2020. – С. 33-38.
6. Илеуова Г. Руководитель Общественного фонда «Центр социальных и политических исследований «Стратегия». 22 января 2021 года.

THE DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC AND THEORETICAL FOUNDATIONS OF IDEOLOGICAL AND EDUCATIONAL WORK IN THE ARMED FORCES IS AN IMPORTANT DIRECTION IN THE DEVELOPMENT OF MILITARY SCIENCE!

The analysis of scientific problems in the field of ideological and educational work, the causes of their occurrence and solutions is given, the main factors affecting the system of ideological and educational work in the Armed Forces, other troops and military formations of the Republic of Kazakhstan are investigated.

Keywords: ideology, education, ideological work, educational work, moral and psychological support, spiritual and moral values, cultural heritage.

А.Ш. АБЫЛКАСИМОВА

*Қазақстан Республикасы ИМ Мақан Есболатов атындағы
Алматы академиясының аға оқытушысы, полиция подполковнигі
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы*

**ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ
КӘСІБИ СӨЙЛЕУ МӘДЕНИЕТІ**

Бұл мақалада автор кәсіби сөйлеу мәдениетінің арнайы дағдыларын, мінез-құлық мәдениетін, эмоционалды мәдениетті, жалпы сөйлеу мәдениетін, оның аспектілерін және кәсіби қарым-қатынас мәдениетін меңгеру ерекшеліктерін жан-жақты қарастырады. Қызметкердің кәсіби мәдениеті кәсіби іс-әрекеттің арнайы дағдыларын, мінез-құлық мәдениетін, эмоционалды мәдениетті, жалпы сөйлеу мәдениетін және кәсіби қарым-қатынас мәдениетін меңгеруін қамтитындығын атап көрсетеді. Кәсіби сөйлеу мәдениетін жетілдіруде арнайы дағдылар кәсіби дайындық процесінде алынатындығы, ал мінез-құлық мәдениетін жеке тұлға қоғамның этикалық нормаларына сәйкес қалыптастыратындығы да сөз етіледі. Кәсіби қарым-қатынаста ішкі істер органдары қызметкерлерінің ие болуы керек лингвистикалық, коммуникативті және мінез-құлық құзыреттілігіне де жете тоқталған.

Кілт сөздер: сөйлеу мәдениеті, кәсіби қарым-қатынас, дағды, құзыреттілік, тіл ерекшеліктері, мінез-құлық мәдениеті, қоғам, тіл нормалары, мәдениет.

Кәсіби саладағы сөйлеу мәдениеті мәселелері қазіргі кезде ерекше өзекті болып табылады. Іскерлік сөйлеу үшін іскерлік қарым-қатынастың тиімділігін анықтайтын қасиеттерге сәйкес болу өте маңызды. Солардың бірі-сауаттылық. Бұл сөз қолдану ережелерін, грамматикалық үйлесімділікті, сөйлем модельдерін білуді ғана емес, сонымен қатар тілді қолдану салаларын ажыратуды да білдіреді. Сөйлеу мәдениеті адамдармен байланысты, олардың жұмысын ұйымдастырады және бағыттайды, іскерлік келіссөздер жүргізеді, тәрбиелейді, денсаулығына қамқорлық жасайды, адамдарға әртүрлі қызметтер көрсетеді.

Сөйлеу мәдениеті-адамның жалпы мәдениетінің құрамдас бөлігі. Адамның сөйлеуі немесе жазуы арқылы оның рухани даму деңгейін, ішкі мәдениетін бағалауға болады. Адамның сөйлеу мәдениетін меңгеруі интеллектуалды және рухани дамудың жоғары деңгейінің көрсеткіші ғана емес, сонымен қатар әр түрлі мамандықтағы адамдар үшін кәсіби жарамдылықтың өзіндік көрсеткіші болып табылады: дипломаттар, заңгерлер, саясаткерлер, мектептер мен университеттердің оқытушылары, радио және теледидар қызметкерлері, журналистер, менеджерлер және т.б. Сөйлеу мәдениеті адамдармен байланысты, олардың жұмысын ұйымдастыратын және бағыттайтын, оқытатын, тәрбиелейтін, іскерлік келіссөздер жүргізетін, адамдарға әртүрлі қызметтер көрсететін барлық адамдарға ие болу маңызды.

«Сөйлеу мәдениеті» тіркесінің бірінші мағынасы филологияның белгілі бір саласын зерттеу тақырыбын анықтайды. Екінші және үшінші мағына сөйлеу мәдениетін оның нормативтік коммуникативтік қасиеттерінің жиынтығы және жүйесі ретінде анықтайды. Зерттеушілер сөйлеу мәдениетінің үш аспектісін ажыратып көрсетеді: нормативті, коммуникативті және этикалық. Бірінші, маңызды аспект – нормативтік. Тілдік норма-сөйлеу мәдениетінің орталық ұғымы. Сөйлеу мәдениеті, ең алдымен, сөйлеушілер немесе жазушылар «идеал», үлгі ретінде қабылдайтын әдеби тілдің нормаларын сақтауды қамтиды. Норма адамдардың сөйлеу мінез-құлқының негізгі реттеушісі болып табылады.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Алайда, бұл қажетті, бірақ жеткіліксіз реттеуші, өйткені ауызша немесе жазбаша тілдің жақсы болуы үшін норманың ережелерін сақтау жеткіліксіз, яғни қарым-қатынастың барлық қажеттіліктерін қамту керек. Әдеби нормалар тұрғысынан мінсіз, бірақ мақсатқа жете алмайтын көптеген мәтіндердің мазмұнын келтіруге болады. Бұл норма сөйлеудің шындыққа, қоғамға, санаға, адамдардың мінез-құлқына маңызды қатынастарына әсер етпей, сөйлеудің таза құрылымдық, символдық, тілдік жағын реттейтіндігімен қамтамасыз етіледі.

Сөйлеу мәдениетінің екінші маңызды сапасы коммуникативті орындылық болып табылады-бұл тілдік жүйеде сөйлеу қарым-қатынасының әр нақты жағдайында дәл мазмұнды білдіру үшін барабар тілдік форманы табу мүмкіндігі. Осы мақсатта және жағдайда қажетті тілдік құралдарды таңдау сөйлеудің коммуникативті аспектісінің негізі болып табылады.

Сөйлеу мәдениетінің үшінші – этикалық аспектісі коммуникативті орындылықпен тығыз байланысты. Сөйлеу мәдениетінің критерийі ретінде коммуникативті орындылық ойды білдіру формасына да, оның мазмұнына да қатысты. Сөйлеу мәдениетінің этикалық аспектісі қарым-қатынасқа қатысушылардың қадір-қасиетін төмендетпейтін нақты жағдайларда тілдік мінез-құлық ережелерін білуге және қолдануға нұсқау береді. Қарым-қатынастың этикалық нормалары сөйлеу этикетінің сақталуын қамтамасыз етеді. Сөйлеу этикеті-бұл қарым-қатынастың бір-біріне қатынасын білдірудің құралдары мен тәсілдерінің жүйесі.

Кәсіби қызмет мәдениеті көбінесе оның тиімділігін, сондай-ақ тұтастай алғанда ұйымның және жеке маманның беделін анықтайды. Кәсіби мәдениет кәсіби іс-әрекеттің арнайы дағдыларын, мінез-құлық мәдениетін, эмоционалды мәдениетті, жалпы сөйлеу мәдениетін және кәсіби қарым-қатынас мәдениетін меңгеруді қамтиды. Арнайы дағдылар кәсіби дайындық процесінде алынады. Мінез-құлық мәдениетін жеке тұлға қоғамның этикалық нормаларына сәйкес қалыптастырады. Эмоционалды мәдениет сіздің психикалық күйіңізді реттей білуді, сұхбаттасушының эмоционалды жағдайын түсінуді, эмоцияларыңызды басқаруды, толқуды жеңілдетуді, шешімсіздікті жеңуді, эмоционалды байланыс орнатуды қамтиды. Сөйлеудің жалпы мәдениеті сөйлеу мінез-құлқының нормаларын және кез-келген қарым-қатынас жағдайында сөйлеуге қойылатын талаптарды қарастырады, кәсіби қарым-қатынас мәдениеті жалпы сөйлеу мәдениетіне қатысты бірқатар қосымша талаптармен сипатталады.

Қарым-қатынастың кәсіби мәдениетінде сөйлеудің әлеуметтік-психологиялық сипаттамаларының рөлі әсіресе жоғары болады, мысалы, сөйлеудің сұхбаттасушының эмоционалды жағдайына сәйкестігі, сөйлеудің іскерлік бағыты, сөйлеудің әлеуметтік рөлдерге сәйкестігі.

Сөйлеу-бұл кәсіби дағдыларды игеру, жүзеге асыру, дамыту және беру құралы.

Кәсіби сөйлеу мәдениеті мыналарды қамтиды:

- осы мамандықтың терминологиясын меңгеру;
- кәсіби тақырыпта сөз құра білу;
- кәсіби диалогты ұйымдастыру және басқару қабілеті;
- кәсіби қызмет мәселелері бойынша маман емес адамдармен қарым-қатынас жасай білу.

Терминологияны білу, бұрын белгілі және жаңа терминдер арасында байланыс орната білу, өндірістік жағдайларды практикалық талдауда ғылыми ұғымдар мен терминдерді қолдана білу, кәсіби сөйлеу стилінің ерекшеліктерін білу кәсіби қарым-қатынастағы лингвистикалық құзыреттілікті құрайды.

Сөйлеуге бағалау қатынасы, қарым-қатынастың мақсатты көзқарасын білу, қарым-

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

қатынас жағдайын, оның орнын, сұхбаттасушымен қарым-қатынасты ескеру, сұхбаттасушыға мәлімдеменің әсерін болжау, қарым-қатынас үшін қолайлы атмосфера құру, әртүрлі психологиялық типтегі және білім деңгейіндегі адамдармен байланыста болу мүмкіндігі маманның коммуникативті құзыретіне енеді. Коммуникативті құзыреттілікке қарым-қатынас жасау, ақпарат алмасу және өндірістік процеске қатысушылармен орынды қарым-қатынас орнату, бірлескен шығармашылық қызметті ұйымдастыру мүмкіндігі кіреді.

Эмоцияларды басқара білу, кәсіби қызметтің қажеттіліктеріне сәйкес диалогты бағыттау, этикалық нормалар мен этикет талаптарын сақтау мінез-құлық құзыретін құрайды. Коммуникативті мінез-құлық әріптестермен және клиенттермен қарым-қатынастың эмоционалды-психологиялық атмосферасын құруға және қолдауға, өндірістік процеске қатысушылардың қарым-қатынасының сипатына, олардың жұмыс стиліне әсер ететін сөйлеуді және оған сәйкес сөйлеу мінез-құлқын ұйымдастыруды білдіреді. Кәсіби қызметте сәттілікке жету үшін заманауи маман сөйлеу мәдениетінің дағдыларын жетік білуі, кәсіби қарым-қатынаста лингвистикалық, коммуникативті және мінез-құлық құзыреттілігіне ие болуы керек.

Ол үшін келесі қасиеттер қажет:

әдеби тіл нормаларын білу және оларды сөйлеуде қолданудың тұрақты дағдылары;

- сөйлеудің дәлдігін, қисындылығы мен мәнерлілігін бақылау мүмкіндігі;

- кәсіби терминологияны меңгеру, терминдер мен ұғымдар арасындағы сәйкестікті білу;

- кәсіби сөйлеу стилін меңгеру;

- қарым-қатынас жағдайын түсіну және мақсатты анықтау мүмкіндігі;

- әңгімелесушінің жеке басының әлеуметтік және жеке қасиеттерін ескеру

мүмкіндігі;

- диалогтың дамуын, әңгімелесушінің реакциясын болжау дағдылары;

- достық қарым-қатынас атмосферасын құру және қолдау мүмкіндігі;

- эмоционалды жағдайды бақылаудың жоғары деңгейі және эмоцияларды білдіру;

- кәсіби қызметтің мақсаттарына сәйкес диалогты бағыттау білу;

- этикетті білу және оның ережелерін нақты орындау.

Қызметкерлердің кәсіби қызметінің мәдениеті көбінесе оның тиімділігін, сондай-ақ жалпы ішкі істер органдарының және жеке маманның беделін анықтайды. Қарым-қатынас мәдениеті ішкі істер органдарының қызметкері үшін кәсіби мәдениеттің маңызды бөлігін құрайды, өйткені полиция қызметкеріне жүктелген міндеттерді орындау үшін сауатты және жақсы сөйлеу қажет.

Күнделікті тәжірибе көрсеткендей, адамды сендіру немесе өз көзқарасына көндіру қажет болған жағдайда дауыс көтере сөйлеудің тиімділігі төмен, ал айқайлап сөйлеу- бұл сенімдірек және түсінікті дегенді білдірмейді. Сондықтан, күнделікті қарым-қатынас арсеналынан дауыс көтеруді алып тастау қызметкердің сөйлеу мәдениетін едәуір арттырып қана қоймай, оның жалпы мәдениеті мен интеллектісінің маңызды көрсеткіші болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Володина С.И. Риторика: учебное пособие. М., 2014.
2. Голуб И.Б. Риторика. Учитесь говорить правильно и красиво. М., 2014.
3. Ивакина Н.Н. Профессиональная речь юриста: учеб. пособие. М., 2015.
4. Носкова Л.Г. Формирование системы профессиональной речевой подготовки сотрудников органов внутренних дел: монография. М., 2014.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

5. Носкова Л. Г. Речевая агрессия сотрудников органов внутренних дел и пути ее преодоления: учебное пособие. М., 2014.

PROFESSIONAL SPEECH CULTURE OF THE OFFICERS OF INTERNAL AFFAIRS BODIES

In this article, the author examines in detail the features of mastering special skills of professional speech culture, the culture of behavior, emotional culture, the culture of speech in general, its aspects and the culture of professional communication. It emphasizes that the professional culture of internal affairs officer includes the acquisition of special skills of professional activity, a culture of behavior, an emotional culture, a culture of speech in general and a culture of professional communication. In improving the culture of professional speech, it is also noted that special skills are acquired in the process of professional training, and the culture of behavior is formed by the individual in accordance with the ethical standards of society. In professional communication, the linguistic, communicative and behavioral competencies that officers of internal affairs bodies should possess are also emphasized.

Keywords: culture of speech, professional communication, skills, competencies, language features, culture of behavior, society, language norms, culture.

М.М. АҚАНОВА

*Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің,
ғылыми-педагогикалық магистратурасының магистранты,
полиция аға лейтенанты
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы,
e-mail: miko_ast18@mail.ru*

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫМЕН ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛ АЛГОРИТМІ

Мақала бұқаралық ақпарат құралдарының ішкі істер органдары қызметкерлерінің өзара іс-қимылын жетілдіру мәселелерін қарастыруға арналған. Ішкі істер органдары үшін БАҚ-пен ынтымақтастық күрделі қылмыстарды ашу, қылмыстың алдын алу жөніндегі мемлекеттік бағдарламаларды іске асыру кезінде көмек пен қолдау алу үшін жұртшылықтың кең ауқымына жүгіну мүмкіндігі түрінде артықшылықтар береді. Бұқаралық ақпарат құралдарының мүмкіндіктері қылмыстың алдын алуда, азаматтарды құқық пен құқық қорғау қызметін құрметтеу рухында тәрбиелеуде, құқыққа қайшы көріністерге төзбеушілікте кеңінен қолданылуға тиіс. БАҚ өз кезегінде уақтылы және адал ақпарат алуға құқылы.

Кілт сөздер: Ішкі істер органдары, бұқаралық ақпарат құралдары, имидж, полиция, ақпараттандыру, өзара іс-қимыл, сенім қалыптастыру.

Бұқаралық ақпарат құралдары (БАҚ) көбінесе биліктің төртінші тармағы деп аталады, бұл біздің ойымызша өте орынды. БАҚ белгілі бір ақпаратты кеңінен тарату мүмкіндігіне ие болып қана қоймай, саясат, құқық, мемлекет пен азаматтардың қарым-қатынасы саласында белсенді үгіт-насихат жүргізу арқылы қоғамдық санаға әсер ете алады.

Осыған байланысты ішкі істер органдары БАҚ-пен тиімді өзара іс-қимылы маңызды міндетке айналады, оны шешпей құқық бұзушылықтың алдын алу, құқықтық білім беру

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

және тәрбиелеу саласында табысқа жету мүмкін емес.

Мысалы, ішкі істер органдарын жаңғырту жөніндегі жол картасы халықпен жұмыстың жаңа форматтарын нақты айқындайды, бұл, атап айтқанда, құқық қорғау органдары мен БАҚ-тың өзара іс-қимылы жөніндегі шетелдік тәжірибені зерделеуді, ПО имиджін арттыру жөніндегі медиа-жоспарларды әзірлеуді, жұртшылықтың полицияны оң қабылдауын қалыптастыру жөнінде ақпараттық жұмыс жүргізуді, сыни жарияланымдарға жедел ден қою алгоритмдерін әзірлеуді болжайды [1].

Айта кету керек, соңғы уақытта ішкі істер органдары мен БАҚ арасындағы қарым-қатынас оң бағытта белсенді дамып келеді. Сонымен, журналистердің құқықтық тақырыптарға, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын сақтау мәселелеріне, қоғамдағы құқық қорғау органдарының рөліне және т. б. белсенді қызығушылығын атап өтуге болады.

Сонымен қатар, диалогтың тараптары әрқашан бір-бірінің мінез-құлқына риза бола бермейді. БАҚ өкілдері ішкі істер органдарының қызметін жариялау кезінде журналистерде туындайтын бірқатар қиындықтар туралы жиі айтады, бұл олардың пікірінше, құқық қорғау жүйесінің ашықтығының жеткіліксіздігімен байланысты. Құқық қорғау органдарының қызметкерлері өз кезегінде журналистерді құқық қорғау қызметі туралы жарияланымдарда көрінетін біржақтылық, біржақтылық және қабілетсіздік үшін айыптайды.

Қазақстан Республикасында БАҚ қызметіне қатысты мәселелер «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» 1999 жылғы 23 шілдедегі заңмен регламенттелген. Бұл нормативтік құқықтық акт БАҚ-қа тек газеттер, журналдар және басқа да мерзімді баспа басылымдарын ғана емес, сонымен қатар теле-радиоарналар, киноқұжаттамалар, аудиовизуалды жазбалар және интернет-ресурстарды қоса алғанда, бұқаралық ақпаратты мерзімді немесе үздіксіз жария таратудың өзге де нысандарын жатқызады [2].

Аталған заңда БАҚ-тың құқық қорғау органдарымен өзара іс-қимылын ұйымдастыру негіздері де көрсетілген. Атап айтқанда, «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» Заңның 2-бабының 2-1-тармағында олардың терроризмге қарсы іс-қимылды жүзеге асыратын мемлекеттік органдарға жәрдемдесуге міндеті екені бекітілген.

Сонымен қатар, тыйым салынады:

- БАҚ-ты қылмыстық немесе әкімшілік құқық бұзушылықтар жасау мақсатында пайдалану;
- мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерді жария ету;
- экстремизм мен Терроризмді насихаттау немесе ақтау;
- есірткіні, қатыгездік пен зорлық-зомбылыққа табынуды, порнографияны насихаттау;
- терроризмге қарсы операцияларды жүргізу кезеңінде оларды жүргізудің техникалық тәсілдері мен тактикасын ашу [3].

Бұқаралық ақпарат құралдары өздерінің саяси қызметінде биліктің қарсыласы болып табылады, олар билікті басқарады, қоғамның атынан оның кемшіліктерін көрсетіп, азаматтарға билік құрылымдарының әрекеттерін түзетуге көмектеседі. Мұның бәрі дұрыс, бірақ түпкі мақсат - қоғамның ортақ міндеттерді шешуі үшін консенсус құру туралы да есте сақтау керек [4, 20 б.].

Сонымен қатар, баспасөзде ішкі істер органдарының қызметіне өте жағымсыз бағалар жиі айтылды, ұсыныстар ұсынылды, оларды жүзеге асыру нақты жағдайды жақсартуға ықпал етіп қана қоймай, оны нашарлатады. Мысалы, барлық полиция қызметкерлерін жұмыстан шығару және жаңаларын жалдау туралы ұсыныс.

Беделді зерттеулер ең экстремалды және шектен шыққан жағдайларда, олар сенуге

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

дағдыланған бұқаралық ақпарат құралдарындағы хабарламаларға негізделген адамдар белсенді түрде әрекет ететінін және осылайша мемлекеттік саясатқа әсер етуі мүмкін екенін көрсетеді. Сонымен бірге, сауалнамаға қатысқандардың көпшілігі интернетті жаңалықтардың негізгі көзі ретінде көрсетеді. Интернет жаңалықтары жеке редакциялау арқылы өз пікірін білдіру, сондай-ақ жаңа оқиғалармен бөлісу мүмкіндігіне байланысты аудитория үшін ең тартымды болып көрінеді [5, 99 б.].

Резонанстық жағдайлар ішкі істер органдарының қызметін ұйымдастырудағы белгілі бір проблемаларды анықтауға мүмкіндік береді. Бірақ бұқаралық ақпарат құралдарының өкілдері кейбір жағдайларда үлкен сурет салуға болмайтынын түсінуі керек. Құқық қорғау органдарында осы күрделі, қауіпті кәсіпті, ішкі сенімділікті таңдаған көптеген адамдар жұмыс істейді. Полиция қызметкері тіпті қызметтен тыс уақытта да байқалған құқық бұзушылықтан және қиындыққа тап болған адамдарға көмектеспей өте алмайды. Жанқиярлық қызметтің мысалдары әлдеқайда көп, бірақ олар әдеттегідей қабылданады, ал адал емес міндеттердің оқшауланған жағдайы жаппай жарияланады.

Бұқаралық ақпарат құралдары ішкі істер органдарына деген сенімсіздіктің өте жоғары деңгейін көрсететін әлеуметтік сауалнамалардың нәтижелері туралы жиі айтады. Біздің ойымызша, мұнда сауалнама әдісі, қойылған сұрақтарды тұжырымдау маңызды рөл атқарады. Өйткені, егер сіз азаматтан құқық бұзушылық, қиындыққа тап болған жағдайда қайда жүгінетінін сұрасаңыз, көпшілігі полиция телефонын «102» деп сенімді түрде атайды.

БАҚ құқық қорғау органдарымен өзара іс-қимыл жасай отырып, бұқараның санасында құқық қорғау органдарының оң имиджін қалыптастыру үшін қажетті «пиар» қызметін жүзеге асыруы тиіс деп санаймыз.

PR – public relations (қоғаммен байланыс) «PR»термині АҚШ-та XIX ғасырдың басында пайда болды, ал оның пайда болуы саяси салаға қатысты болды. Қоғаммен байланысты жүзеге асыру саяси институттардың ұлттық ауқымда сенім ахуалын құруға бағытталған күш-жігерді жүзеге асыруы деп түсінілді. Басқаша айтқанда, бұл қызмет негізінен саяси болды, өйткені жалпы жұртшылықты өз жағына тарту негізінен саясаткерлерге қажет болды [6].

Негізінде, ішкі істер органдарын қолдау мәселесі айтарлықтай дәрежеде саяси болып табылады. Бұл мемлекеттің күшін, оның мәжбүрлі аппаратын бейнелейтін органдар және олардың қызметі қоғам тарапынан түсінуді қажет етеді. Өзінің құқық қорғау қызметтерін құрметтемейтін және оларға сенбейтін халық оларға құқық бұзушылықтарға қарсы іс-қимылға жәрдемдеспейді.

Әлбетте, ішкі істер органдарының оң имиджін қалыптастыру тек БАҚ-қа ғана емес, көбінесе ішкі істер органдарының қызметіне де байланысты. Қызметкерлер оларға, олардың білімі мен кәсіби қасиеттеріне, қоғамға жеткілікті жоғары талаптар қойылатынын түсінуі керек және оларға сәйкес келуге, «жаңа форматағы полиция» қызметкерлері болуға күш салуы керек.

Қазақстанда құқық қорғау қызметі саласында қойылған бағдарламалық міндеттерді іске асыру бойынша нақты қадамдар жасалуда. Қазақстанның ішкі істер органдарын жаңғырту шеңберінде, атап айтқанда, болашақ полиция қызметкерлерін даярлауға, оларда «жаңа форматтағы» полицейге қажетті барлық қасиеттерді қалыптастыруға көп көңіл бөлінеді. Мұндай полицейдің қажетті құзыреттеріне коммуникативті дағдылар-адамдармен қарым-қатынас жасау, көпшілік алдында сөйлеу дағдылары, журналистермен қарым-қатынас дағдылары міндетті түрде кіреді. Тиісінше, ішкі істер органдарының қызметкерлерін даярлау мен қайта даярлаудың жаңа білім беру бағдарламаларына шешендік риторика, көпшілік алдында сөз сөйлеу негіздері бойынша курстар енгізіледі.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

Әрине, бұқаралық ақпарат құралдарымен өзара іс-қимылды ұйымдастыру кезінде ішкі істер органдарының мамандандырылған бөлімшелері баспасөз қызметі түрінде үлкен жұмыс атқарады. Оларға баспасөз конференцияларын, брифингтерді, басшылықпен журналистік сұхбаттарды ұйымдастыру функциялары жүктеледі.

Ішкі істер органдарының баспасөз қызметтері, бұдан басқа, резонанстық істер бойынша тергеу барысы туралы жұртшылықты хабардар ету тәртібімен бұқаралық ақпарат құралдарында жариялау үшін материалдарды беруге жауапты. Бұқаралық ақпарат құралдарын ақпараттандыру оңай шаруа емес, өйткені баспасөз қызметі тергеу жүргізуге зиян келтірместен жария етілетін ақпарат көлемін дәл анықтауды, берілген ақпаратты сауатты және кәсіби түсініктемелермен сүйемелдеуді талап етеді. Мұнда қазіргі қоғамда ақпараттың таралу жылдамдығы өте жоғары екенін ескеру қажет. Шын мәнінде, осы немесе басқа маңызды оқиғадан бірнеше минут өткен соң, ол туралы жаңалықтар мессенджерлердің барлық түрлері арқылы тарала бастайды. Негізсіз қауесеттердің, дүрбеленнің таралуын болдырмау мақсатында баспасөз қызметінің қызметкерлері құқық қорғау органы басшылығының ресми ұстанымын көрсете отырып, БАҚ үшін ақпаратты жедел ұсынуға тиіс.

Бүгінгі таңда құқық қорғау органдарының баспасөз қызметтері ақпараттық қоғамның сұраныстарына сәйкес келуі керек, тек ресми газеттер мен журналдармен ғана емес, сонымен қатар интернет-кеңістікте, түрлі коммуникациялық желілердің блогтарында қызықты ақпаратты жариялауы керек. Бүгінгі таңда интернеттің мүмкіндіктері қоғамды құқық қорғау қызметінің мақсаттары, міндеттері, проблемалары мен оларды шешу жолдары туралы хабардар ету үшін зор әлеует ашады.

Бірақ американдық зерттеушілер дұрыс атап өткендей, қазіргі жоғары технологиялар әлемінде полиция ұйымының ашық веб-сайтын құру және сақтау өте қиын мәселе. Департаменттің веб-сайты есептерге, статистикаға, қылмыс туралы жазбаларға, қылмыс карталарына, шенеуніктердің байланыстарына, соңғы жаңалықтарға және барлық басқа ақпарат түрлеріне қол жеткізуді қамтамасыз ете алады. Бірақ қатысқан азаматтардың жеке өмірі мен құқықтық ұстанымдарын құрметтеу – бұл ашықтықты қамтамасыз ету мақсаттарымен сауатты байланыстыру қажет фактор. Бұл мәселе бойынша ұзақ уақыт бойы қызу пікірталас болды, әртүрлі ұстанымдар негізделді, сәйкесінше әртүрлі полиция ұйымдары әртүрлі коммуникациялық стратегияларды ұстанады [7, 19-бет].

Соңғы кездері құқық қорғау органдары мен бұқаралық ақпарат құралдарының өзара іс-қимыл мәселелері осы өзара іс-қимылдың құқықтық негіздерін зерттейтін, оның оңтайлы әдістері мен формаларын анықтауға тырысатын заң ғылымының өкілдерін көбірек қызықтыруда.

Ішкі істер органдарының бұқаралық ақпарат құралдарымен өзара іс-қимылының әртүрлі формаларын бөліп көрсетуге болады. Біздің ойымызша, ішкі істер органдары мен баспасөз арасындағы өзара тиімді ынтымақтастықтың алуан түрлілігі мұндай нысандардың толық тізімін жасауға мүмкіндік бермейді, дегенмен ИО қызметкерлерінің БАҚ өзара іс-қимыл алгоритмін құрастыруды ұсынамыз.

Сондай-ақ, жұмыстың сервистік моделіне көшуі шеңберінде БАҚ-пен, өзге де коммуникативтік қызметтермен өзара іс-қимыл жасау нысандары ғана емес, әдістері де жетілдірілуі тиіс екені сөзсіз. Бүгінде халықтың полицияға деген сенім деңгейін арттыруға бағытталған үлкен жұмыс жүргізілуде, сондықтан жасалған қадамдар құқық қорғау органдарының ресми сайттарында, әлеуметтік желілердің ведомстволық аккаунттарында және газет-журналдардың, радио мен телешоулардың диалог аяндарында барабар ақпараттық қамтуды табуы өте маңызды.

Мәселен, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

академиясының ПО Әкімшілік қызметі кафедрасымен халықпен тығыз байланысқа түсетін патрульдік полиция, учаскелік және әкімшілік полиция қызметкерлерін шешендік сөйлеу қабілеттерін арттыру мақсатында арнайы курстар өткізу қажет деп есептейміз. Ол үшін арнайы курстардың білім беру бағдарламалары әзірленеді, дәрістер оқуға және тренингтер өткізуге білікті оқытушылар, сондай-ақ танымал журналистер мен блогерлер тартылуы керек деп санаймыз.

Ішкі істер органдары қызметкерлерінің коммуникативтік сауаттылығынсыз бүгінгі күні қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және қоғамдық тәртіпті қорғау жөніндегі міндеттерді тиімді орындау мүмкін емес. Бұл әсіресе бұқаралық іс-шараларды өткізу, митингілер немесе жаппай тәртіпсіздіктер кезінде жедел жағдай қиындаған кезде құқықтық тәртіпті сақтау кезінде көрінеді. Полиция қызметкері адамдармен қарым-қатынас орната білуі керек, олардың алдында сөйлеуге дайын болуы керек, өз ұстанымын сабырлы, анық және дұрыс түсіндіре білуі керек. Бұл тәсілмен полиция қызметкерінің коммуникативтік сауаттылығы оның жалпы кәсіби құзыреттілігінің ажырамас элементі болып табылады, оның жоғары деңгейіне, ең алдымен, арнайы оқыту арқылы қол жеткізіледі.

Қорытындылай келе, ішкі істер органдары мен бұқаралық ақпарат құралдарының өзара іс-қимылы тек екі тарап үшін ғана емес, бүкіл қоғам үшін тиімді екенін атап өтуге болады. Ішкі істер органдарында БАҚ пен полицияның өзара іс-қимыл алгоритмін құрастырсақ қоғамның оң көзқарасына ықпал ететіндігі анық.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Ішкі істер органдарын жаңғыртудың 2019-2021 жылдарға арналған Жол картасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 27 желтоқсандағы № 897 Қаулысы. Кіру режимі (<http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000897>) жүгінген күні: 25.07.2019 ж.

2. Бұқаралық ақпарат құралдары туралы: Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 23 шілдедегі № 451-І Заңы. Кіру режимі (<http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z990000451>) жүгінген күні: 25.07.2019 ж.

3. Я.Н. Засурский Ресейдің ақпараттық қауіпсіздігі және бұқаралық ақпарат құралдары // ақпараттық қоғам. № 4, - 2001. – 19-23 б.

4. Levan K., Stevenson K. There's Gonna Be Bad Apples': Police – Community Relations through the Lens of Media Exposure Among University Students. Scientific journal «International Journal for Crime, Justice and Social Democracy». 2, Vol 8., 83-105 Б. (2019).

5. Wunsch D., Hohl K. Evidencing a «Good Practice Model» of Police Communication: The Impact of Local Policing Newsletters on Public Confidence. «Journal of Policy and Practice». 3-том, 4-шығарылым, 331-339 Б. (2009).

6. Stephens D. W., Hill J., Greenberg Sh. Strategic Communication Practices: A Toolkit for Police Executives. Washington: U.S. Department of Justice Office of Community Oriented Policing Services, 2011. – 128 б.

7. Pearson M. Accelerating police communication paths. Access mode https://www.frequentis.com/sites/%20default/files/news/201901/09_2018_Frequentis_... Access date: 25.07.2019 ж.

ALGORITHM OF INTERACTION OF LAW ENFORCEMENT OFFICERS (POLICE) WITH THE MEDIA

The article is devoted to the issues of improving the interaction of mass media with law enforcement agencies. For the internal affairs bodies, cooperation with the media provides

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

advantages in the form of an opportunity to appeal to a wide range of the public for help and support in the implementation of state programs for the disclosure of complex crimes, crime prevention. The possibilities of mass media should be widely used in crime prevention, education of citizens in the spirit of respect for law and law enforcement, intolerance of illegal manifestations. The media, in turn, have the right to timely and honest information.

Keywords: internal affairs bodies, mass media, image, police, informatization, interaction, formation of trust.

Л. АЙБЕК УУЛУ

*Военный институт Вооруженных Сил Кыргызской Республики,
профессор кафедры естественнонаучных дисциплин,
полковник запаса, кандидат экономических наук.
Кыргызская Республика, город Бишкек
e-mail: lesbek1272mail.ru*

КАЧЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В КЫРГЫЗСТАНЕ: МИФ ИЛИ РЕАЛЬНОСТЬ?

Социально-экономическое и политическое преобразования в Кыргызской республике в переходной период к социально ориентированной рыночной экономике привели к существенной перестройке системы образования и смене приоритетов ее развития.

В новых условиях становления независимости кыргызского государства возникает необходимость коренных реформ в сфере народного образования, призванной способствовать осуществлению государственной политики в области формирования в общественном сознании представления о развитии интеллекта, воспитании, науке и культуре как о факторах устойчивого человеческого развития, как о национальном достоянии, обеспечивающем прогресс страны и достойную жизнь ее гражданам.

Устойчивое человеческое развитие – предполагает такое развитие, которое характеризуется раскрытием всех творческих дарований, способностей и возможностей человеческого сознания. Именно истинное природосообразное образование (порядок, гармония, спокойствие) создают условия для них.

Ключевые слова: Кыргызстан, реформы, индекс развития человеческого потенциала, среднее образование, наука, высшее образование, воспитание, образование, знание.

*«Не бойтесь будет и латынь, и риторика, будут еще сотню лет, и будут только потому, что «лекарство куплено, надо его выпить» (как говорил один больной).
Едва ли еще через сто лет мысль, которую я, может быть, неясно, неловко, неубедительно выражаю, сделается общим достоянием; едва ли через сто лет отживут все готовые заведения – училища, гимназии, университеты, и вырастут свободно сложившиеся заведения, имеющие своим основанием свободу учащегося поколения» [8, с. 64]*

Масштабность и темпы преобразований XXI века вызывают неотложную необходимость обновления системы образования и науки на пути к гармоничному, высокотехнологичному, информационному обществу. Уровень образования определяет положение государства в современном мире и человека в обществе и является составной

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

частью национальной стратегии устойчивого человеческого развития.

Мир стал другим, обретя новые источники экономического развития, связанные не столько с эксплуатацией живой рабочей силы, сколько с применением знания и информации. Главным фактором роста прибылей стало не количество затраченного живого труда, а качество технологических идей. Рабочий класс в развитых странах уступил место работникам интеллектуальной сферы производства.

Социально-экономическое и политическое преобразования в Кыргызской республике в переходной период к социально ориентированной рыночной экономике привели к существенной перестройке системы образования и науки, и смене приоритетов ее развития.

В новых условиях становления независимости кыргызского государства возникает необходимость коренных реформ в сфере народного образования и науки, призванной способствовать осуществлению государственной политики в области формирования в общественном сознании представления о развитии интеллекта, воспитании, науке и культуре как о факторах устойчивого человеческого развития, как о национальном достоянии, обеспечивающем прогресс страны и достойную жизнь ее гражданам.

Устойчивое человеческое развитие – предполагает такое развитие, которое характеризуется раскрытием всех творческих дарований, способностей и возможностей человеческого сознания. Именно истинное природосообразное образование (порядок, гармония, спокойствие) создают условия для них.

Но, в последнее время нашем обществе возрастает смутное сознание, что многое идет у нас не так, как бы следовало, что наша общественная и административная нравственность в большом упадке и что само кыргызское общество, существуя по форме, не имеет внутренней действительной жизни. При этом была надежда, что образование исправит их.

Но, при бесконечном разнообразии предлагаемых со всех сторон методов обучения, при огромном количестве науки, их подразделений, сложившихся в наше время, выбрать один из всех предлагаемых методов, известную отрасль науки и выбрать, что труднее всего, ту последовательность в преподавании этих наук, которая была бы разумна и справедлива.

В наше время, когда весь народ заявил свои права на образование, знать то, что нужно для всех этих разнородных классов, представляется нам еще более трудным и еще более необходимым.

Однако же прошло более тридцати лет, как наша страна обрела независимость, масса «образованных» людей увеличилась во сто раз, а общественная нравственность не поднялась, если еще не понизилась.

Вместе с тем обличительный характер средств массовой информации усилился до чрезвычайности и наши общественные язвы сделались любимой темой наших журналистов. Но не в одной СМИ высказывалось недовольство кыргызского общества самим собой: где только собирался кружок, в котором были люди, по крайней мере имеющие притязание на благородство в мыслях и поступках, там непременно возникал или нескончаемый ряд рассказов об административных чиновничьих злоупотреблениях, или различные анекдоты, обличающие общественную безнравственность. В этих беседах принимали одинаковое живое участие и лица, занимающие весьма важные государственные должности, и лица, не пользующиеся никаким особым значением.

При этом нельзя было удержаться от мысли: отчего же при таком множестве людей, так сильно и так дружно осуждающих упадок общественной нравственности, не подымается она? В чем же и зло, как не в людях? Факты на лицо.

Не получая основательного общего образования в школах, учебных заведениях среднего и высшего образования, не дающих никаких убеждений и не имеющих решительно никакого влияния на правильное развитие характеров, занимаясь потом специальными и большей частью техническими ремесленными предметами, коммерцией на рынках, сельским хозяйством кыргызская образованная молодежь, в основном не выносит из воспитания никаких прочных метафизических воззрений, никаких выработанных нравственных и общественных принципов.

Вот почему в последнее время, у нас часто можно встретить не только неопытных молодых людей, но даже искусных техников, математиков, инженеров, которые по неразвитой души своей являются или бессознательными эгоистами, как дети, или тоже настоящими детьми, готовыми подчиниться влиянию первой вздорной книжонки и первой блестящей, хотя в сущности эфемерной, мысли, которая на них так сильно подействует.

Что государству и народу при таком состоянии общественной нравственности образованного класса тяжело, этого нет надобности и доказывать: но хорошо ли правительству? Скажем с уверенностью: общество без высказанных общественных убеждений самое опасное для правительства – это именно болото, зеленеющее, гладкое, тихое, чуждое бурь, с виду безопасное и даже заманчивое, но в котором, где ни поставишь ногу, везде провалишься и никогда не найдешь точки опоры.

Оно может парализовать даже силу Геркулеса, ворочающего горами, оно же засасывает и правительства понемногу, незаметно, посреди пышной лести, всех атрибутов неограниченной власти, окружая его кажущимся покоем и улыбающимися картинами мирного счастья.

Образование, лишённое единства убеждения, не решившееся ни на какое положительное направление, не давая человеку никакой общественной идеи, к которой бы он мог привязаться, открывает ему две дороги: сделаться или эгоистом, или утопистом, т.е. или обманывать правительство и грабить народ, или кинуться в первую попавшуюся утопию и при малейшей неосторожности погибнуть без пользы.

Неужели нет выхода из этих гибельных крайностей? Неужели кыргызскому народу остается или идти по дороге общественного развития или кидаться в безумные утопии?

Нет, выход есть, но это выход один только: правильные, национальные и мировые общественные, религиозные убеждения в которых бы правительство могло честно сходить с подданными, в которых бы и правительство и подданные отбросивши эгоистические расчеты, примирились в идее общественного блага.

И с этой целью проводимые исследования этой актуальной проблемы требует всестороннего его анализа, позволяющем видеть его в целостности, богатстве содержания, в динамике, во взаимосвязи со всеми другими явлениями. Первый и самый простой подход к анализу любого понятия – терминологический.

Естественно, терминологическое рассмотрение дает лишь общее представление о понятии. Наиболее глубокое и всесторонне его объяснение может дать только философский подход, допускающий то, что понятие может иметь мало общего с терминологическим своим корнем, но по своей глубинной сущности созвучно ему и исходит из него.

Есть много слов, не имеющих точного определения, смешиваемых одно с другим, но вместе с тем необходимых для передачи мыслей, - таковы слова: воспитание, образование и обучение. Необходимо должны быть отдельные понятия, соответствующие этим словам. Может быть, есть причина, почему мы инстинктивно не хотим употреблять эти понятия в точном и настоящем их смысле; но понятия эти существуют и имеют право существовать отдельно.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Что мы, собственно, понимаем под словами «образование», «воспитание» «знание»? Правильно ли ограничивать это понятие рамками системы школьного обучения как таковой, включая все ее ступени. Сегодня же, в основном принято отождествлять образование только со школой.

В педагогической литературе понятие «образование человека», относится прежде всего к передаче и усвоению знаний, умений и навыков, формированию познавательных процессов и способностей, к специальной подготовке к профессиональной деятельности.

Брайн Саймон назвала образование «способом формирования человека внутри общества». И действительно, при таком понимании процесс образования должен охватить все формирующие факторы: семью, группу сверстников, влияние религии, обучение ремеслам, определенную систему отношений сельского или городского типа, в которую человек вовлечен с незапамятных времен, - все это целый комплекс взаимоотношений, который усложняется больше и больше по мере того, как усложняется общество [7, с. 112].

Развитие интеллекта и обучение человека профессиональному мастерству – не самоцель. Главная проблема состоит в том, чтобы создать такое общество, которое смогло бы мудро ими воспользоваться.

Истинное природосообразное образование по самой своей сути вызывает стремление к совершенствованию человеческих сил. Односторонность же развития этих сил по самой сути ведет к подрыву, к разложению, в конце концов к гибели той совокупности сил человеческой природы, из которой и может только истинно и природосообразно возникнуть это стремление.

Процесс привития знаний, умений, навыков, моральных принципов может носить целенаправленный, систематизированный, организованный характер. В этом своем смысле образование относится и к школе, начиная от начальной и кончая высшей и пост-высшей.

Образование может нести в себе и смысл общего, не обязательно в стенах школы, осуществляемого процесса формирования человека как физического, духовного, интеллектуального и морального. Второй подход к пониманию образования – более широк. При его рассмотрении важно видеть роль природных биологических и социальных факторов. Необходимо усматривать их единство в физическом, духовном, интеллектуальном и моральном формировании человека.

Таким образом, образование или формирование человека – сложный, многофакторный, многоэтапный и многообъемлющий процесс, каждый из этапов, факторов, элементов и механизмов которого требует своего отдельного исследования.

Но здесь же возникает вопрос о том, происходит ли адекватное этому биологическому развитию человеческого организма его интеллектуальное, духовное и моральное развитие? Что ответить на данный вопрос, необходимо определить критерии последних.

Интеллектуальное развитие, в самых общих чертах, предполагает процесс приобретения знаний, процесс развития умственных способностей – памяти, мышления, воображения, речи.

Духовное развитие человека предполагает процесс приобретения им духовных качеств, как-то: чувств возвышенности, благоговения, боготворения, внутреннего озарения или сияния, т.е. того, что, в целом, называется духовностью.

Моральное или нравственное развитие человека предполагает процесс приобретения им чувства справедливости, честности, доброты, верности, любви, долга, ответственности и т.д.

Выше мы допустили только позитивное понимание интеллектуального, духовного и нравственного развития или формирования человека. Нельзя не забывать, что образование

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

или формирование человека может быть направлено на приобретение или воспроизведение и негативных качеств. Исследование тех факторов, условий, среды, которые формируют в человеке те или иные позитивные или негативные качества – вопрос чрезвычайной важности, вопрос не только теоретического, но и прежде всего политического и практического значения.

Образование – это становление человека. В таком понимании процесс образования относится к внутреннему процессу физического, нравственного, интеллектуального развития человека.

Такое образование имеет свои внутренние и внешние критерии. К внутренним критериям относятся приобретенная человеком совокупность знаний, навыков, умений, чувств и т.д., проявляющаяся в ежедневном поведении, отношении к окружающим, отношении к своим обязанностям, к своему труду и т.д.

К внешним критериям относятся оформленные в виде оценок (определенной системы индикаторов) в тех сертификатах (удостоверениях, справках, аттестатах, дипломах и т.д.) полученные знания и умения в тех или иных образовательных учреждениях.

Выделенные два аспекта (формальный и неформальный) могут гармонизировать или дисгармонизировать друг с другом. Не всегда истинные знания, умения, духовность, интеллигентность имеют соответствующее сертификатное оформление. И не всегда формальное удостоверение знаний соответствует действительности. То есть формальное образование и действительная образованность чаще всего не совпадают.

Постановка данной проблемы противоречия, ее истоков и путей решения носит не только философский (теоретический) характер, но и прежде всего жизненный, практический. Что важнее в образовании: его внешняя или внутренняя сторона? Каковы основные пути их гармонизации? В чем главная цель образования? В чем его предназначение? Каковы соотношения образования и воспитания? Как, в целом, осуществляется процесс образования знаний? Каковы соотношения понятий образования и счастья человека? Что важнее в образовании: образование знаний или образование чувств, интеллектуального или духовного? Каков механизм их гармонизации? Эти и другие вопросы, носящие сугубо философский характер, неизбежно возникают после установления понятия «образование».

Предложения по улучшению качества образования:

1. Деятельность всякого учебного заведения, если оно имеет сколько-нибудь воспитательную цель, складывается из трех элементов, представителями которых являются: администраторы заведения, его воспитатели и его учителя.

Эти три основных элемента деятельности учебного заведения – административный, учебный и воспитательный – могут находиться и находятся в действительности в самых разнообразных комбинациях между собой. Иногда они соединяются более или менее тесно, иногда совершенно распадаются между отдельными лицами и часто находятся во враждебном отношении между собой. На практике вопрос этой комбинации, на который теория до сих пор обращала внимание, является, по нашему мнению, одним из важнейших вопросов в деле общественного воспитания и разрешается если, не всегда удачно, то зато чрезвычайно разнообразно.

Теория же никогда не обращала на него особенного внимания, хотя от этой комбинации основных элементов всякого учебного заведения более всего зависит та ее учебно-воспитательная сила, без которой она является декорацией, закрывающей от непосвященных пробел в общественном воспитании, подобно тем картонным деревьям, которыми закрываются пустые места на театральной сцене.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

2. Введение в образовательных учреждениях должности «Главного воспитателя», который должен быть главным учителем и преподавать самый воспитывающий, центральный предмет, вокруг которого все остальные группируются и вывести из статуса воспитателей и учителей, администрацию (менеджеров).

То есть, в воспитании все должно основываться на личности воспитателя, потому что воспитательная сила изливается только из живого источника человеческой личности. Никакие уставы и программы, никакой искусственный организм заведения, как бы хитро он ни был придуман, не может заменить личности в деле воспитания.

Хозяйственная часть учебного заведения должна быть приведена к возможно простейшему виду, и если возможно, то начальник заведения не должен принимать в ней вовсе никакого участия. Нет ничего хуже, если воспитанники по какому-нибудь поводу, справедливо или ошибочно вообразят, что их главный начальник и воспитатель пользуются за их счет какими-нибудь незаконными выгодами. Тогда все погубило. Воспитатель, которого воспитанники подозревают в учреждении, что пользуется деньгами, назначенными на их пищу или одежду, если он сам лично не виноват ни в одной копейке, перестает быть уже воспитателем.

Нечему удивляться, если мораль, которую он проповедует воспитанникам, не будет иметь на них никакого действия и заведение будет ежегодно дарить общество новой толпой взяточников и лицемеров. Чем дальше главный воспитатель поставлен от хозяйственной части заведения, тем лучше. Он должен быть в этом отношении только представителем интересов воспитанников и наблюдать за тем, чтобы они получали все должное.

Поэтому мы убеждены, в том, что без личного непосредственного влияния воспитателя на воспитанника истинное воспитание, проникающее в характер, невозможно. Только личность может действовать на развитие и определение личности, только характером можно образовывать характер. Причины такого нравственного магнетизирования скрываются глубоко в природе человека.

«Растениям дают определенный вид посредством обработки, а людям – посредством воспитания... Воспитание дается нам или природой, или, людьми, или вещами. Внутренне воспитание наших способностей и наших органов есть воспитание, получаемое от природы; обучение тому, как пользоваться этим развитием, есть воспитание со стороны людей, а приобретение нами собственного опыта относительно предметов, дающих нам восприятие, есть воспитание со стороны вещей» (Жан-Жак Руссо).

3. Общественное воспитание проникнутая народным историческим характером, кажется нам именно это тесное соединение учебных элементов. Оно дает силу воспитанию, а сила – достояние общее. Создайте эту силу и направьте ее для чего угодно. Без нее, как бы хорош и народен ни был ваш идеал воспитания, вы не внесете его в характер ваших воспитанников.

4. Правильные религиозные идеи. Ввести предмет «Религиоведение».

5. Необходимость богатой педагогической литературы.

Педагогическая литература представляет собой могущественнейшим средством. Оно знакомит нас с психологическими наблюдениями множества умных и опытных педагогов и, главное, направляет нашу собственную мысль на такие предметы, которые легко могли бы ускользнуть от нашего внимания.

6. Наука смешана с искусством добывать деньги. Так как предмет науки не был схвачен, то высшему образованию осталось одно искусство – искусство добывать деньги.

7. Искусство воспитания, которая основывается на антропологических науках, всесторонне изучающее человека. Это анатомия, физиология и патология, психология,

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

логика, филология, география, статистика, политическая экономия и история в широком смысле (история религии, цивилизации, философских систем, литератур, искусств и т.д.).

8. Также нельзя забывать, что при такой ситуации включается и другой мощнейший рычаг – механизм самообразования и самосовершенствования.

Таким образом, система образования будет эффективна лишь тогда, когда наряду с внешними факторами в ней будут заложены внутренние импульсы именно для самообразования.

При этом, мы твердо убеждены, что в деле народного образования и воспитания подражание одного народа другому выведет непременно на ложную дорожку.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Айтматов Ч. Тавро Кассандры. – Бишкек: Кыргызстан, 1993.
2. Асанова У. Система образования и развитие личности//Материалы 16 итоговой и 33 студенческой научно-практической конференции – Оренбург, 1992. – 8 с.
3. Баласагын Ж. Куттуу билим. – Бишкек. НИК, 1993. – 494с.
4. Лаэртский Диоген. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. – М.: Мысль. 1979. – 622с.
5. Монтень Мишель. О воспитании. – М., 1971.
6. Педагогическое наследие. Я. Коменский. Д. Локк. Ж.Ж. Руссо. И.Г. Песталоцци. – М.: Педагогика, 1987. – 416 с.
7. Саймон Б. Общество и образование: Пер. англ.- М.: Прогресс, 1989. – 198 с.
8. Толстой Л.Н. Собрание сочинений. В 22-х т. Т. 16. 1855-1886. – 447 с.

QUALITY EDUCATION IN KYRGYZSTAN: MYTH OR REALITY?

Socio-economic and political transformations in the Kyrgyz Republic during the transition period to a socially oriented market economy have led to a significant restructuring of the education system and a change in the priorities of its development.

In the new conditions of the formation of the independence of the Kyrgyz state, there is a need for fundamental reforms in the field of public education, designed to promote the implementation of state policy in the field of formation in the public consciousness of the idea of the development of intelligence, education, science and culture as factors of sustainable human development, as a national

Sustainable human development – implies such development, which is characterized by the disclosure of all creative talents, abilities and possibilities of human consciousness. It is the true natural formation (order, harmony, tranquility) that creates the conditions for them.

Key words: Kyrgyzstan, reforms, human development index, secondary education, science, higher education, upbringing, education, knowledge.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Г.Д. АЛИЕВА

*Азербайджанский педагогический университет,
старший преподаватель,
Азербайджанская республика, город Баку,
e-mail: aliyevagunay79@yahoo.com*

ВОСПИТАНИЕ ПАТРИОТИЗМА ГЛАВНАЯ ЦЕЛЬ ПЕДАГОГОВ АЗЕРБАЙДЖАНА

В данной статье рассматривается эффективное проведение воспитательной работы о патриотизме со студентами педагогического университета Азербайджана. Так как, патриотизм является одной из наиболее ярких черт азербайджанского национального характера. Азербайджанскому патриотизму присущи свои особенности. Прежде всего, это высокая гуманистическая направленность азербайджанской патриотической идеи; веротерпимость; собранность и законопослушание; общность как устойчивая склонность и потребность азербайджанцев к коллективной жизни; особая любовь к родной природе и т.д. В статье также выделяются принципы патриотического воспитания, такие как, принцип системно-организованного подхода, принцип адресного подхода в формировании патриотизма принцип активности и наступательности.

Ключевые слова: патриотизм, системный подход, принципы, подготовка, активность.

Патриотизм – это любовь к Родине, преданность своему Отечеству стремление служить его интересам и готовность, вплоть до самопожертвования, к его защите. На личностном уровне патриотизм выступает как важнейшая, устойчивая характеристика человека, выражающаяся в его мировоззрении, нравственных идеалах, нормах поведения. На макроуровне патриотизм представляет собой значимую часть общественного сознания, проявляющуюся в коллективных настроениях, чувствах, оценках, в отношении к своему народу, его образу жизни, истории, культуре, государству, системе основополагающих ценностей. Патриотизм проявляется в поступках и в деятельности человека. Зарождаясь из любви к своей "малой Родине", патриотические чувства, пройдя через целый ряд этапов на пути к своей зрелости, поднимаются до общегосударственного патриотического самосознания, до осознанной любви к своему Отечеству. Патриотизм всегда конкретен, направлен на реальные объекты. Деятельная сторона патриотизма является определяющей, именно она способна преобразовать чувственное начало в конкретные для Отечества и государства дела и поступки. Патриотизм является нравственной основой жизнеспособности государства и выступает в качестве важного внутреннего мобилизующего ресурса развития общества, активной гражданской позиции личности, готовности ее к самоотверженному служению своему Отечеству. Патриотизм как социальное явление - цементирующая основа существования и развития любых наций и государственности. В патриотизме гармонично сочетаются лучшие национальные традиции народа с преданностью к служению Отечеству. Патриотизм неразрывно связан с интернационализмом, чужд национализму, сепаратизму и космополитизму.

Патриотизм – это особая направленность самореализации и социального поведения граждан, критериями для которых являются любовь и служение Отечеству, обеспечение целостности и суверенитета Азербайджана, ее национальная безопасность, устойчивое развитие, долг и ответственность, предполагающие приоритет общественных и государственных начал над индивидуальными интересами и устремлениями и

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

выступающие как высший смысл жизни и деятельности личности, всех социальных групп и слоев общества.

Патриотизм – это сознательно и добровольно принимаемая позиция граждан, в которой приоритет общественного, государственного выступает не ограничением, а стимулом индивидуальной свободы и условием всестороннего развития гражданского общества. Такое понимание патриотизма является базовым, а Концепция выступает в этой связи как направление формирования и реализации данного типа социального поведения граждан.

Патриотизм является одной из наиболее ярких черт азербайджанского национального характера. Азербайджанскому патриотизму присущи свои особенности. Прежде всего, это высокая гуманистическая направленность азербайджанской патриотической идеи; веротерпимость; соборность и законопослушание; общность как устойчивая склонность и потребность азербайджанцев к коллективной жизни; особая любовь к родной природе [1].

Недооценка патриотизма, как важнейшей составляющей общественного сознания, приводит к ослаблению социально-экономических, духовных и культурных основ развития общества и государства. Этим и определяется приоритетность патриотического воспитания в общей системе воспитания граждан Азербайджана.

Патриотическое воспитание, являясь составной частью общего воспитательного процесса, представляет собой систематическую и целенаправленную деятельность органов государственной власти и общественных организаций по формированию у граждан высокого патриотического сознания, чувства верности своему Отечеству, готовности к выполнению гражданского долга и конституционных обязанностей по защите интересов Родины.

Как один из видов многоплановой, масштабной и постоянно осуществляемой деятельности патриотическое воспитание включает социальные, целевые, функциональные, организационные и другие аспекты, обладает высоким уровнем комплексности, то есть охватывает своим воздействием все поколения, пронизывает все стороны жизни: социально-экономическую, политическую, духовную, правовую, педагогическую, опирается на образование, культуру, историю, государство, этносы. Оно является неотъемлемой частью всей жизнедеятельности российского общества, его социальных и государственных институтов.

Патриотическое воспитание предполагает формирование у граждан общественно-значимых ориентации, гармоничного сочетания личных и общественных интересов, преодоление чуждых обществу процессов и явлений, разрушающих его устои и потенциал созидания. Технология патриотического воспитания должна быть направлена на созидание условий для национального возрождения Азербайджана как независимого государства [2].

Составной частью патриотического воспитания является военно-патриотическое воспитание, направленное на формирование готовности к военной службе как особому виду государственной службы. Военно-патриотическое воспитание характеризуется специфической направленностью, глубоким пониманием каждым гражданином своей роли и места в служении Отечеству, высокой личной ответственностью за выполнение требований военной службы, убежденностью в необходимости формирования необходимых качеств и навыков для выполнения воинского долга в рядах Вооруженных Сил Азербайджанской Республики, других войск, воинских формирований и органов. Патриотическое воспитание военнослужащих организуется и проводится в рамках единой системы воинского воспитания военнослужащих [3].

Цель патриотического воспитания - развитие в азербайджанском обществе высокой социальной активности, гражданской ответственности, духовности, становление граждан,

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

обладающих позитивными ценностями и качествами, способных проявить их в созидательном процессе в интересах Отечества, укрепления государства, обеспечения его жизненно важных интересов и устойчивого развития.

На современном этапе развития нашего общества достижение указанной цели осуществляется через решение следующих задач:

- утверждение в обществе, в сознании и чувствах граждан социально значимых патриотических ценностей, взглядов и убеждений, уважения к культурному и историческому прошлому Азербайджана, к традициям, повышение престижа государственной, особенно военной, службы;
- создание и обеспечение реализации возможностей для более активного вовлечения граждан в решение социально-экономических, культурных, правовых, экологических и других проблем;
- обеспечения реализации конституционных прав человека и его обязанностей, гражданского, профессионального и воинского долга;
- привитие гражданам чувства гордости, глубокого уважения и почитания символов государства – Герба, Флага, Гимна;
- создание условий для усиления патриотической направленности телевидения, радио и других средств массовой информации при освещении событий и явлений общественной жизни, активное противодействие антипатриотизму, манипулированию информацией, пропаганде образцов массовой культуры, основанных на культе насилия, искажению и фальсификации истории Отечества;
- формирование расовой, национальной, религиозной терпимости, развитие дружеских отношений между народами [4].

Принципами патриотического воспитания являются:

- принцип системно-организованного подхода, который предполагает скоординированную, целенаправленную работу всех государственных и общественных структур по патриотическому воспитанию;
- принцип адресного подхода в формировании патриотизма, предполагающий использование особых форм и методов патриотической работы с учетом каждой возрастной, социальной, профессиональной и других групп населения. Он указывает на разноуровневую включенность в воспитание гражданина - патриота таких факторов как семья, ближнее окружение, учебное заведение, этнокультурная среда, производственный коллектив, регион проживания с его экономическими, социальными, культурными и другими особенностями, общества в целом;
- принцип активности и наступательности, который предусматривает настойчивость и разумную инициативу в трансформации мировоззрения граждан и их ценностных установок, ориентированных на национальные интересы;
- принцип универсальности основных направлений патриотического воспитания, предполагающий целостный и комплексный подход к ним, необходимость использования и такого фактора формирования патриотизма как социально-ценный опыт прошлых поколений, культивирующий чувство гордости за своих предков, национальные традиции в быту и внутрисемейных отношениях, учебе и подходах к труду, методах творчества;
- принцип учета региональных условий в пропаганде патриотических идей и ценностей, означающий пропаганду идей и ценностей не только общероссийского патриотизма, но и местного или регионального, характеризующегося привязанностью, любовью к родному краю, городу, деревне, улице, предприятию, спортивной команде и так далее.

Эти принципы взаимосвязаны и реализуются в единстве [5].

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

Патриотизм формируется в процессе воспитания на основе тесного взаимодействия объектов и субъектов воспитания.

Основными группами граждан, выступающими объектами патриотического воспитания, являются:

- семья как основная социальная ячейка общества, в которой закладываются основы нравственного, духовного, культурного, физического и другого развития личности. В семье происходит формирование ее жизненных ориентиров и ценностей, отношений к себе, к другим людям и к Отечеству;

- молодые граждане и молодежные общественные объединения;
- трудовые коллективы предприятий, организаций, учреждений, предприниматели;

- представители законодательной, исполнительной и судебной власти, государственные и муниципальные служащие;

- творческая интеллигенция и представители средств массовой информации;

- преподаватели и воспитатели;

Объектная позиция названных социальных групп относительна. Будучи включенными в систему патриотического воспитания, они в то же время выступают и как субъекты патриотического воспитания.

Проводниками цели патриотического воспитания являются субъекты воспитательной деятельности, в качестве которых выступают государство в лице федеральных, региональных и местных органов власти; учебные заведения всех уровней; различного рода общественные организации и религиозные объединения; учреждения культуры; семья; трудовые и воинские коллективы; средства массовой информации и другие. Субъектом патриотического воспитания может быть и отдельный человек - рядовой гражданин или представитель государственной власти, проявляющий патриотизм, верность своему гражданскому долгу и ставший побудительным примером и образцом для подражания. В их числе могут быть руководители государства, предприятий, различного рода коллективов и организаций.

Субъекты патриотического воспитания специфическими возможностями и средствами решают задачи патриотического воспитания определенных групп населения и граждан страны в целом.

Надо быть патриотом, а не националистом. Нет необходимости ненавидеть каждую чужую семью, потому что любишь свою. Нет необходимости ненавидеть другие народы, потому что ты патриот. Между патриотизмом и национализмом глубокое различие. В первом – любовь к своей стране, во втором Патриот – это человек, служащий родине, а родина – это прежде всего народ. Итак, Патриотизм – одно из наиболее глубоких чувств, закрепленных веками и тысячелетиями обособленных отечеством. Нравственная обязанность настоящего патриота – служить народу в человечестве и человечеству в народе.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Грошев Ю.В. Анализ боевой подготовки общевойсковых соединений армий США и ФРГ, диссертация М. 1983, 236 с.
2. Разин Е.А. История военного искусства, Воен. изд. 1957, 654 с
3. Организационно-методические указания по подготовки войск с 2008 по 2014.
4. Гюллерли Г.Г. Военно-патриотическое воспитание в военных ВУЗах, Карбышевские чтения, сборник научных трудов, с 64-65 том 4, 2021.
5. Мамедова М.Ф. Роль дидактики в формировании личных качеств у курсантов,

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Сборник научных трудов, 2021, Высшая Военная школа Азербайджана. 1 (36) стр.111.

EDUCATION OF PATRIOTISM IS A MAIN GOAL OF THE TEACHERS IN AZERBAIJAN

The article deals with the effective educational patriotic work with the students of Pedagogical University in Azerbaijan Republic. Patriotism means a noble sentiment of love, pride and sacrifice for the sake of ones country and its people. A person who supports his country and is prepared to defend it against enemies and detractors is known as a patriot. The author says that the patriotism and nationalism are the two sides of the same coin. She also says that patriotism is known as our passionate love for our country. This is termed as a virtue that inspires each citizen of our country to offer selfless service and contribute to making it a better nation.

Key words: patriotism, systematical approach, principles, preparation, activity.

Г.Т. АЛИМБЕКОВА¹

А.А. БАҚЫТЖАНОВА²

¹Қоғамдық пікірді зерттеу орталығы,
директор, әлеуметтану ғылымдарының кандидаты,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы,
e-mail: g.alimbekova@gmail.com

²Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
оқытушы, әлеуметтану ғылымдар магистрі,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы,
e-mail: ainurb1997@gmail.com

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ӘЛЕМДІК БІТІМШІЛІКТІ САҚТАУ ҚЫЗМЕТІН АТҚАРУЫН ӘЛЕУМЕТТІК ТАЛДАУ

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының тәуелсіздік алған жылдарынан бастап, қазіргі уақытқа дейінгі аралақтарда қатысқан бітімгершілік миссиялары мен операциялары және Қазақстанда 2022 жылдың қаңтар айында болған оқиғалар кезінде ҰҚШҰ атқарған қызметтерінің маңыздылығы, Қазақстан әскери және басқа да қызметкерлерін бітімгершілік қызметтерге жіберудің маңыздылығы туралы жазылған. Бітімгершілердің дүниежүзінде бейбітшілік пен тұрақтылықты, қауіпсіздікті сақтаудағы маңызды қызметтерінің қоғамның дамуына әсері айтылған. Аталған мақаланы, БҰҰ мен ҰҚШҰ бітімгершілік миссияларын, Қазақстандағы бітімгершілердің біліктілігін арттыру мен осы тақырып бойынша қызығатын барлық оқырмандарға арналады.

Кілт сөздер: БҰҰ бітімгершілік миссиялары, Қазақстан бітімгершілері, ҰҚШҰ.

Қазақстан Республикасы өзінің тәуелсіздігін алған сәтінен бастап өзінің сыртқы саясатын көп векторлы тұрғысында барлық мемлекеттер мен дүниежүзілік ұйымдармен тығыз және достық, бейбіт қарым-қатынаста болуы үшін бекіткен болатын. Осы жолда Қазақстан аталған елдер мен ұйымдармен экономикалық қадамын да нықтап, мемлекеттің дамуына және қауіпсіздігіне қатысты негізгі бағыттарын анықтай алды.

Қазір Қазақстанның тәуелсіздік алғанына 32 жыл болды. Осы уақыт аралығында мемлекеттің ішінде және сыртқы саясатында көптеген өзгерістер орын алып, мемлекеттің

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

қандай да бір күйде дамуына ықпалын тигізді. Аталған өзгерістер жақсы немесе арнайы атқарылған жұмыстардың нәтижесінде, сондай-ақ, қоғамның дамуына немесе жалпы қауіпсіздікке кедергі келтірген өзгерістер мен кері даму көрсеткіштері де орын алған болатын.

Жыл сайын 29 мамыр Халықаралық бітімгершілік күні деп аталып өтіледі, бұндай тарихи күнді БҰҰ Бас Ассамблеясы 2002 жылы енгізген болатын. Дегенімен, Қазақстанда аталған мейрам 2019 жылдан бастап аталынып келе жатыр. Соған қарамастан, Біздің мемлекетіміз өзінің егемендігін алған сәттен бастап бүкіл әлемде бейбітшілікті сақтауға, қауіпсіздік пен тұрақтылықты орнату мен сақтау бағытында сыртқы және ішкі саясатын ұстанып келеді. Мемлекетіміздің бітімгершілік процесстерге қатысуы мемлекетіміздің сыртқы саяси бағдарлары болып сақталып келеді.

Қазақстан Республикасының бітімгершілік қызметтерге қатысуы 2000 жылдан басталған болатын. Сол уақытта ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың жарлығы негізінде қазақстандық бітімгершілік батальоны құрылған болатын. Ал 2003 жылы жүйелі және үздіксіз болған әскери дайындықтан кейін «Қазбат» әскери қызметкерлері АҚШ және Ирактағы НАТО бастамасымен өздерінің бітімгершілік қызметін бастаған болатын («Иракқа бостандық» операциясы) [1].

2003 жылдан 2008 жылға дейінгі аралықта қазақстандықтардың ішінде бітімгершілік қызметтеріне қатысқандардың жалпы саны 270 әскери қызметкер. Аталған уақыттағы операцияларда «Көк дулығадағы» қазақстандықтар аймақтағы жерлердегі миналарды істен шығару және суды тазарту жұмыстарымен айналысқан болатын. Бес жыл ішінде жеке құрам алты айдан он рет алмасқан болатын.

Ирактағы әскери операция кезінде қазақстандықтар 4,5 млн әртүрлі әскери қару-жарақты істен шығарған болатын, олардың ішінде миналар, зымырандар, әскери оқтар болды. Сондай-ақ, аймақ үшін өте өзекті мәселелердің бірі болған ауыз суы болатын. Қазақстандықтар сол кезде 6718 куб метрден аса суды тазарту жұмыстарын атқарған болатын. Аталған операция кезінде біздің дәрігерлер де Ирактағы бітімгершілік қызметтерге қатысқан болатын, дәрігерлер америкалық «Дельта» базасында медициналық топта жұмыс істеп, террористік әрекеттерден зардап шеккен тұрғылықты халыққа медициналық көмектер көрсеткен болатын.

2015 жылы «Қазақстан Республикасының бітімгершілік қызметтері туралы» Заң қабылданған болатын. Ол жерде Қазақстан Қарулы Күштері ұлттық контингентінің бітімгерлік операцияларға қатысуын реттеудегі мемлекеттің міндеттері мен құзыреті айқындалған болатын [2]. Аталмыш заңда бітімгершілік қызметтердің мақсаттары, міндеттері, бітімгершілік саласындағы мемлекеттік реттеу, Ұлттық контингенттік бітімгершілік операцияға қатысу үшін жіберу, Ұлттық контингентті әлеуметтік қорғау, оның құқықтары, міндеттері мен жауаптылығы, бітімгершілік қызметті қаржыландыру туралы нақты айтылған болатын.

2018 жылы қазақстандық бітімгершілер Қазақстан мен Индия арасында қол қойылған меморандумға сай, бірінші рет БҰҰ миссиясы шеңберінде Ливанда болған болатын. Аймақтың Израильмен шекаралас тұсында қазақстандық бітімгершілер шекараны патрульдеу, бақылау бекеттерін ұйымдастыру мен атқару, оқ атпауды бақылаушылық міндеттерді атқарған болатын. Бүгінде Ливанда бесінші ротацияның бітімгерлік контингенті қызмет атқаруда. Бұдан басқа да, Батыс Сахарада бес әскери қызметші бақылаушы қызметін әлі де атқаруда [1].

Қазақстанның бітімгершілік қызметі халықаралық қоғамдастыққа қарулы қақтығыстар мен жанжалдарды алдын алу мен болдырмауға, оларды тоқтатуға жәрдемдесуге бағытталған.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бітімгершілік жұмыстың басты қағидаттарының бірі ол заңдылықты, халықаралық құқықтық нормаларды, тепе-теңдік пен тыныштықты, бейбітшілікті, қауіпсіздікті, жергілікті халықтың салт-дәстүрі мен өмір сүру ережелерін сақтау мен қорғау болып табылады.

Жоғарыда аталғандай, Қазақстан әрдайым бейбітшілік пен қауіпсіздік үшін бағытталған. Дегенімен, 2022 жылдың қаңтар айында мемлекеттің ішінде болған жанжалдар да мемлекетімізге осы қиын сәтте көмектесетін, қауіпсіздікті қамтамасыз етушілер керек екендігін көрсетті. «Қанды қаңтар» оқиғасы Республиканың барлық аймақтарында орын алды, барлық қоғамның қажеттілігін қамтамасыз ететін әлеуметтік сала оқшауланып, қорғануға көшкен болатын. Аталған оқиға, еліміздің тарихында қалды. Осы мәселелерді шешу кезінде Президент Тоқаевтың саясатының дұрыстығы мен халықтың бірлігі негізінде қалыпқа келдік. Дегенімен, осы сәтте де Қазақстанды қолдаған, ол жерде бейбітшілік пен қауіпсіздікті қамтамасыз етуге ат салысқан ҰҚШҰ маңыздылығын атап өту керек.

Қазақстанда 2022 жылдың қаңтар кезінде Қазақстанға келген ҰҚШҰ бітімгершілері туралы.

2022 жыл 6 қаңтар. Ұжымдық қауіпсіздік шарты ұйымының Қазақстанға бітімгершілерді енгізу туралы шешімі.

2022 жылдың қаңтар айы Қазақстанның мемлекеттілігіне қауіп төндіру сәті орын алған болатын. Сол сәтті мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев былай деп баяндама жасаған болатын: «Қауіпсіздік алқасы жөніндегі Шартқа сүйене отырып, мен ҰҚШҰ мемлекеттерінің басшыларына осы террористік қауіпті еңсеру үшін Қазақстанға көмек көрсетуді сұрадым. Шын мәнінде, бұл – қауіп қана емес, бұл – мемлекеттің тұтастығына нұқсан келтіру, азаматтарымызға шабуыл жасау. Олар менен, Мемлекет басшысы ретінде тез арада өздерін қорғауды сұрайды. Азаматтарымыздың игілігін, қауіпсіздігі мен тыныштығын ойлау – менің Конституциялық міндетім. Сондықтан ҰҚШҰ-дағы әріптестеріме білдірілген өтініш – уақытылы әрі толығымен дұрыс қабылданған шешім. Қазақстан халқы бұл шешімді қолдайтынына сенімдімін. Жұмылсақ, сөзсіз, жеңеміз. Террористік топтар ірі инфрақұрылымдық объектілерге шабуыл жасауда. Атап айтқанда, Алматы әуежайы, бес ұшақ, оның ішінде шетелдік те ұшақтар басып алынды. Өкінішке қарай, Алматы қаласына шабуыл жасалып, қиратуға және вандализмге жол берілді. Қала тұрғындары террористер мен қарақшылар шабуылының құрбанына айналды. Сондықтан біздің, оның ішінде осында қатысып отырған Қазақстан Республикасы Қауіпсіздік Кеңесі мүшелерінің міндеті – елімізді сыртқы қауіптен қорғау үшін барлық қажетті әрі мүмкін болған шараларды қабылдау» [3].

Осыған байланысты Ұжымдық қауіпсіздік кеңесінің төрағасы, Армения премьер-министрі Никол Пашинян өзінің Facebook желісінде «Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың үндеуіне байланысты және Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі мен егемендігіне басқа да жағдайлармен қатар сырттан араласудан туындаған қатерді ескере отырып, ҰҚШҰ Ұжымдық қауіпсіздік кеңесі, Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарттың 4-бабына сәйкес осы елдегі жағдайды тұрақтандыру және қалыпқа келтіру мақсатында ҰҚШҰ Ұжымдық бітімгершілік күштерін Қазақстан Республикасына шектеулі мерзімге жіберу туралы шешім қабылдады» деп айтқан болатын [4].

12 қаңтар күні Президент «Ертең ҰҚШҰ бітімгершілік контингентінің ұйымдасқан түрде шығарылуы басталады. Мен тиісті мемлекеттердің басшыларымен келіссөздер жүргіздім. Осы мүмкіндікті пайдалана отырып, осы бірер күнде атқарылған жұмыстар үшін контингенттің қолбасшылығына алғысымды білдіргім келеді. ҰҚШҰ бітімгершілік

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

контингентінің Қазақстанда, оның ішінде Алматыда болуының өзі еліміздегі жағдайды тұрақтандыруда өте маңызды рөл атқарды. Әрине, мұның террористер мен қарақшылардың агрессиясына тойтарыс беру үшін психологиялық маңызы зор болды. Миссия өте сәтті деп бағаланды. Әріптестеріме – мемлекет басшыларына тағы да алғысымды білдіремін», – деді Мемлекет басшысы Алматыда өткен жедел штаб отырысында [5].

Қазақстанда 2022 жылдың қаңтар айында болған мәселелерді қарап, осы жерде ҰҚШҰ атқаратын қызметтерінің маңызды екендігін атап өтуге болады. Барлық әлемде бітімгершілік әрекеттерді жасауда әртүрлі ұйымдар мен бірлестіктер бар, дегенімен оның барлығы әлемде бейбітшілікті және тұрақтылықты, жалпы қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында жасап отыр. Қоғамның дамуы үшін тұрақтылық, қауіпсіздік пен бейбітшілік керек, ал осыларды қамтамасыз ету кезінде БҰҰ мен ҰҚШҰ және де басқа ұйымдардың, бітімгершілер мен бейбітшілікке саясатын бағыттаған мемлекеттердің маңызды екендігін атап өту керек.

«Аталған жағдай Ұйымның әскери-саяси құрылым ретіндегі маңызды екенін тағы бір мәрте дәлелдеді. Қазір Ұжымдық қауіпсіздік шарты ұйымы туралы халықаралық қоғамдастықта әңгіме болып жатыр деп ойлаймын. Ұйымның тиімділігі қазіргі жағдайда мейлінше айқын көрінеді. Сондықтан келешекте ҰҚШҰ өзін пайдалы құрылым ретінде танытады деп пайымдаймын. Хатшылық өзге халықаралық ұйымдардың басшылығымен арадағы ықпалдастықты жолға қоюы керек деп ойлаймын. Бұл өте пайдалы болады. ҰҚШҰ Бас хатшысының Бітімгерлік операциялар жөніндегі арнаулы өкілінің институтын құру да өте дұрыс болады деп санаймын» – деді Қасым-Жомарт Тоқаев ҰҚШҰ Бас Хатшысы Станислав Засьті қабылдауында [6].

Қазақстан тарихында болған барлық қарулы қақтығыстар, тұрақсыздықтар, жанжалдар мемлекетте әскери күштің біліктілігін арттыру керектігін айқын көрсетті. Осы жолда біздің әскери қызметкерлеріміз, барлық әлеуметтік сала мен халықтың тұрақтылығы мен қауіпсіздігін сақтауға бағытталған мамандардың біліктілігін арттыру аса маңызға ие болып тұр. Осы жолда да Қасым-Жомарт Тоқаевтың бітімгершілік операцияларға қазақстандықтарды жіберу арқылы олардың кәсіби біліктілігін арттыру мүмкіндіктерінің бар екенін алға ұстап, қазақстандық бітімгершілерді Африка мемлекеттеріне жіберудің маңызды әрекет екендігін айқын көруге болады.

2022 жылдың 30 маусым айында Парламент Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың Орталық Африка Республикасы, Конго, Мали және Ливандағы БҰҰ миссияларына қатысу үшін Қазақстан Қарулы Күштерінің бітімгершілік контингентін жіберу туралы ұсынысты мақұлдаған болатын. Бұл туралы да «Конституцияның 53-бабының 5-тармақшасына сәйкес мен БҰҰ-ның көпсалалы кешенді Орталық Африка Республикасындағы, Конго Демократиялық Республикасындағы жанжалды жағдайларды тұрақтандыру миссиясына қатысу үшін және Малидағы жағдайды қалыпқа келтіру бойынша БҰҰ миссиясына, Ливандағы БҰҰ миссиясы бойынша уақытша БҰҰ бітімгершілерін енгізуге жалпы саны 430-ға жуық әскери қызметшіден тұратын Қарулы Күштердің бітімгершілік контингентін жіберуді ұсынамын» – деді Руслан Жақсылықов Парламент палаталарының бірлескен отырысы кезінде [7]. Аталған мәселе бойынша, Қазақстанға жеке әскери қызметкерлерді де штаб офицерлері мен әскери бақылаушылар ретінде, сондай-ақ БҰҰ миссияларында сұранысқа ие мамандандырылған бөлімшелерді: жаяу әскер, медициналық, барлау, әскерлердің инженерлік бөлімдерін беруге дайын екендігі айтылған болатын.

Жалпы алғанда 2014 жылдан бері 45 қазақстандық офицер БҰҰ-ның Батыс Сахарадағы, Кот-д'Ивуардағы және Ливандағы миссияларына әскери бақылаушылар мен штаб офицерлері ретінде қатысқан. 2018 жылдан бері БҰҰ-ның Ливандағы уақытша

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

күштерінің бітімгершілік бөлімшесінің құрамында 520 қазақстандық әскери қызметші бар. Бүгінгі таңда 6 және 9 қазақстандық әскери қызметші БҰҰ-ның Батыс Сахарасындағы миссияларында және Ливандағы уақытша күштерде қызмет етуде [6].

Қорыта келген кезде, Қазақстанның бітімгершілік қызметі бейбітшілік пен қауіпсіздікті сақтауға бағытталған. Мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз ету арқылы ғана халықтың барлық қажеттіліктерін, құндылықтарын, мүдделерін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Өзгермелі жаһандық жағдайдың, халықаралық тұрақсыздықтың және мемлекетаралық қақтығыстардың өсуінің қазіргі жағдайында БҰҰ бітімгершілік миссияларының қызметі ерекше маңызға ие болып табылады. Осыған орай, Қазақстан өзінің бітімгершілік миссиясына адалдығын сақтай отырып, халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі әлемдік қауымдастықтың күш-жігеріне практикалық көмек көрсете отырып, БҰҰ-ның бітімгершілік операцияларына қатысуын арттырады. Қазақстанның бітімгершілік миссияларға қатысуын, елімізге бітімгершілердің кіру мақсатын халық түсінуі керек. Халық алдында бітімгершілерді қаһармандар ретінде көрсету арқылы, олардың жұмыстарының маңыздылығын айқындап, әлемде бейбітшілікті сақтаудың маңыздылығын айқын көрсете алуымыз керек деген ұсыныстар білдіреміз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Бітімгерлік – бейбіт елдің басты миссиясы. 2021 жылдың 29 мамыры. [Электронды ресурс] <https://www.gov.kz/memleket/entities/mod/press/news/details/209016?lang=kk>.
2. Қазақстан Республикасының бітімгершілік қызметі туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 15 маусымдағы № 320 – V ҚРЗ. [Электронды ресурс] <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000320>.
3. Қасым-Жомарт Тоқаев Қауіпсіздік Кеңесінің отырысын өткізді. 2022 жыл 06 қаңтар. [Электронды ресурс] <https://akorda.kz/kz/kasym-zhomart-tokaev-kauipsizdik-kenesinin-otyrysyn-otkizdi-602640>.
4. ОДКБ направит в Казахстан миротворцев – Пашинян. 06 января 2022 года. [Электронный ресурс] https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/odkb-napravit-v-kazahstan-mirotvortsev-pashinyan-458318.
5. Қасым-Жомарт Тоқаев провел заседание оперативного штаба. 12 января 2022 года. [Электронный ресурс] <https://www.akorda.kz/ru/kasym-zhomart-tokaev-provel-zasedanie-operativnogo-shtaba-1204024>.
6. Президент Қасым-Жомарт Тоқаев ҰҚШҰ Бас Хатшысы Станислав Засьті қабылдауы. 2022 жылғы 12 қаңтары. [Электронды ресурс] <https://www.akorda.kz/kz/prezident-kasym-zhomart-tokaev-ukshu-bas-hatshysy-stanislav-zasti-kabyldady-1204859>.
7. Казахстан направит миротворцев в Африку. 30 июня 2022 года. [Электронный ресурс] https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/kazahstan-napravit-mirotvortsev-v-afriku-472101.

SOCIAL ANALYSIS OF KAZAKHSTAN'S PERFORMANCE OF THE FUNCTIONS OF MAINTAINING WORLD PEACE

This article describes the peacekeeping missions and operations in which the Republic of Kazakhstan participated from the years of independence to the present day, and the importance of the CSTO activities during the events that took place in Kazakhstan in January 2022, the importance of sending military and other personnel of Kazakhstan to peacekeeping activities. The impact of the important activities of peacekeepers in maintaining peace and stability,

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

security around the world on the development of society is noted. This article is intended for all readers interested in the UN and CSTO peacekeeping missions, professional development of peacekeepers in Kazakhstan.

Keywords: UN peacekeeping missions, Kazakhstan peacekeepers, collective security treaty organization.

Ж.С. АТАБАЕВ

Пограничная академия Комитета национальной безопасности Республики Казахстан, заместитель начальника 2 специальной кафедры 1 факультета, полковник, Республика Казахстан, город Алматы, e-mail: a_zhandos7@mail.ru

МОДЕЛИРОВАНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ

В статье изложены материалы, раскрывающие некоторые вопросы методов прогнозирования и построения образовательных систем. На основе гипотезы исследования автором были выдвинуты теоретические положения о способах и условиях наиболее эффективной организации многоступенчатой структуры интегрированных систем образования, об оптимальном варианте структуры и содержания непрерывного профессионально-педагогического, естественно-научного образования. Спроектирована модель образовательной системы.

Ключевые слова: моделирование, интегрированные системы образования, теоретико-экспериментальные методы педагогического исследования, характеристики педагогической технологии.

Актуальность темы исследования заключается в исследовании многоуровневой образовательной системы с помощью моделирования, как основного метода прогнозирования и построения образовательных систем.

Рис. 1 – Задачи структурно-функциональной модели.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Для формирования структурно-функциональной модели необходимо решать следующие задачи, которые рассмотрены на рисунке 1:

- выявить и провести анализ достоинств и недостатков многоступенчатой структуры системы образования;
- сформировать основные концепции многоуровневой системы образования;
- описание задач социального, научного и образовательного характера;
- установление базовых принципов для формирования процесса многоуровневой системы;
- раскрытие базовых дидактических систем отбора и переработки содержания многоуровневого образования;
- порядок формирования модели развития образовательной системы (формирование модели многоуровневой системы: бакалавров, магистрантов и докторантов) [1, с. 15-18].

Так исследуя данное направление, были выдвинуты теоретические основы о способах и условиях эффективной организации многоуровневой базы и интегрированных систем образования. Рассмотрен оптимальный вариант структуры и содержания непрерывного профессионально – педагогического образования и спроектирована модель (рис.2).

Рис. 2 – Теоретическая модель системы многоуровневого образования в высшем учебном заведении.

Так многоуровневые структуры образования можно сравнивать с традиционными системами высшего образования, где в качестве системы и концепции образовательной деятельности многоуровневого образования лежит концепция глобально ориентированного высшего образования. В теоретической модели систем многоуровневого образования в высшем учебном заведении нами рассмотрены внешние факторы многоуровневой подготовки. К внешним факторам относятся тенденции развития современных образовательных систем, социально-экономические условия, ценности общества и потребности высших учебных заведений. Из внешних факторов модели мы перешли на системы многоуровневого образования. Интегративно - дифференцированная система многоуровневого научного педагогического образования состоит из целей образования, принципов организации образовательного процесса и научно-теоретические основы содержания образования. Далее в модели после систем, нами были рассмотрены основные характеристики образовательной системы. Так данная система представляет собой саморазвивающуюся, многоуровневую, динамическую, открытую и централизованную модель высшего образования.

Особенность многоуровневого высшего образования представляет собой структуру образования базовых принципов: взаимосвязь глобальных, региональных и локальных проблем. В структуру высшего образования так же включены системы модульности, вариативности, доминантности, альтернативности и стандартности. Для обеспечения качественной подготовки кадров в условиях стандартизации высшего образования предполагает формирование целостного комплекса взаимосвязанных мер [2, с. 8-19].

Для достижения оптимального и качественного результата используются системные и комплексные подходы формирования эффективных интегративных технологий. Так же для достижения оптимального результата важно определить содержание и методы преподавания всех блоков программы. В программе должны быть определены базовые цели многоуровневого образования. Создание новой высшей школы образования, требующего конкурентоспособного, соответствующего международному уровню педагога, где важное место занимает магистратура. Магистратура обладает компетенциями целостного видения к моделированию образовательных процессов и систем в любой области исследования [3, с. 160-169].

На основе этих целевых установок, принципов содержательной, структурной, функциональной и технологической организации образовательного процесса.

Для перспективного развития важными направлениями является формирование целостного восприятия бакалавриатом реальной и полной картины посредством междисциплинарности и развитием в дальнейшем данного направления в обучении.

В результате решения поставленных задач теоретико-экспериментальными методами педагогического исследования были выявлены положения, определяющие методологию и практику функционирования интеграционных систем многоуровневого образования. Важную роль в формировании новой и соответствующей новым требованиям рынка труда играет магистратура. Изучив ряд статей по данной тематике и работая в данном направлении можно понять, что реализация магистерских программ позволяет обеспечить: гибкость и мобильность в определении общей стратегии создания новой номенклатуры специальностей в соответствии с региональными потребностями; возможность варьирования специализаций; благоприятные условия для развития и реализации индивидуальных способностей обучаемых любой возрастной категории; качественную подготовку специалистов в соответствии с запросами общества и интересами обучаемого [4, с. 170-179].

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Так рассматривая концепцию высшего образования в Казахстане можно выделить основные тенденции по интеграции и глобализации образования, выход на международный уровень. Система многоуровневого образования подлежит постепенному переходу на качественно новый уровень и соответствию высоким требованиям современному образованию, быть конкурентоспособным. Прежде всего, наши выпускники должны быть востребованы не только в странах СНГ, но и дальнего зарубежья [4, с. 200-203]. В связи с этим уровень преподавания казахстанских преподавателей должен постоянно расти и совершенствоваться, особенно в системе многоуровневого образования. Высокую мотивацию показывают обучающиеся на 2 и 3 уровнях обучения, это магистратура и докторантура, осознанное развитие своих навыков, осуществление личностных целей обучения, освоении интегрированными знаниями, качественными характеристиками сформированных умений и навыков, системных знаний, и умелое их использования.

На сегодняшний день свою эффективность показала Международная стипендия Президента Республики Казахстан «Болашақ». Она была создана для интеграции и эволюции нашей страны, для и формирования национального потенциала. Переход на качественно новый уровень можно будет с помощью выпускников программы, которые будут использовать свои знания, навыки во благо Казахстана [5, с. 106-107].

Также хотелось бы отметить здесь, что в марте месяце 2023 года Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев встретился с ректором КазНУ имени аль-Фараби Жансеитом Туйменбаевым, где в ходе данной встречи было акцентированно внимание на заключение договоров с ведущими университетами США, Великобритании, Японии, Франции, ОАЭ, Турции и других стран, где магистранты и докторанты ВУЗа могут пройти практическую стажировку по профелю обучения и закрепить ее. Президент Казахстана указал на важность дальнейшего развития университета в указанном направлении, а также усиления научно-исследовательской деятельности [6].

В целом государства с лучшим управлением и хорошим образованием во всех сферах деятельности страны, лучше используют свой человеческий капитал и, таким образом, склонны накапливать больше богатства. Качество образовательной системы обуславливает влияния человеческого капитала на рост во всех направлениях развития государства.

В связи с этим высшее образование Казахстана видит свое главное предназначение в содействии обновлению национальной науки и образования на основе сочетания лучших отечественных традиций и мирового опыта в дальнейшей интеграции высшей школы государств в общеевропейскую систему высшего образования.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Работа ВУЗа в условиях реализации государственного стандарта // Информационный бюллетень УМО педвузов России по общим проблемам педобразования. – СПб.: Образование, 2005. - №3 (10). – С. 14-26 (в соавторстве, авторских 10 е.).
2. Рефлексия как условие реализации альтернативных направлений в педагогике // Материалы Всерос. конф. "Педагогика как диалог – диалог педагогики". – СПб.: Ассоциация "Педагогика ненасилия", 2015. – С. 8-19.
3. Содержание экологического образования профессиональной подготовки педагогического университета // Вопросы непрерывного педагогического образования: Материалы Совета УМО педвузов России по общим проблемам педобразования. – СПб.; Махачкала: Изд-во Дат. гос. пед. ун-та, 1995. – С.160-169.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

4. Мутанов Г. Образование. Наука. Инновации. – Алматы: Қазақ университеті, 2011. – 224 с.

5. Айтмухамбетов А.А. – д.и.н., доцент, Костанайский государственный университет имени А. Байтурсынова Ардабаева Ф. Ж. – магистрант, Костанайский государственный университет имени А. Байтурсынова «Особенности развития высшего образования Республики Казахстан». – С.100-107

6. Встреча Президента Республики Казахстан Касым-Жомарта Токаева с ректором КазНУ имени аль-Фараби Жансеитом Туйменбаевым. Tengrinews.kz/kazakhstan_news/toaev-pogovoril-s-rektorom-kaznu-imeni-al-farabi-493302/

MODELING OF THE EDUCATIONAL SYSTEM

The paper views the materials revealing some issues of methods of forecasting and building educational systems. Based on the research hypothesis, the author proposes theoretical provisions on the methods and conditions of the most effective organization of the multi-stage structure of integrated education systems, on the structure and content options of the continuous professional pedagogical, natural science education. A model of the educational system was designed.

Keywords: modeling, integrated education systems, theoretical and experimental methods of pedagogical research, characteristics of pedagogical technology.

Ж.Ж. АШИРБЕКОВ¹

В.А. РУДИК²

¹Военный институт Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова, доцент кафедры инженерных войск и РХБ защиты, подполковник, Республика Казахстан, город Алматы

²Военный институт Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова, старший научный сотрудник научно-исследовательского отдела, магистр педагогических наук, подполковник, Республика Казахстан, город Алматы, e-mail: nauka.visv@gmail.com

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ОРГАНИЗАЦИИ ВОЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ И КАЗАХСТАНСКАЯ ПРАКТИКА

Рассматривается развитие системы военного образования в Республике Казахстан. Рассмотрены и проанализированы примеры реализации современных подходов к повышению эффективности образовательного процесса в сфере военного дела в некоторых странах дальнего и ближнего зарубежья.

Ключевые слова: военное образование, междисциплинарный подход, Республика Казахстан, модульная система, Болонский процесс.

Общеизвестно, что развитие системы военного образования любой страны не может осуществляться эффективно вне процесса развития мировой военной науки и без учета передовых достижений в различных областях военного дела.

На современном этапе, в условиях реформирования системы военного образования Республики Казахстан, крайне актуальным становится вопрос экстраполяции наиболее позитивного зарубежного опыта на условия функционирования системы обучения и

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

воспитания казахстанских офицеров.

Военное образование в Республике Казахстан претерпевает изменения, связанные как с реформированием системы образования в целом, так и поиском наиболее эффективных механизмов применения современных методов и технологий обучения и воспитания применительно к военной сфере, в частности.

Одним из самых перспективных, но вместе с тем и спорных вопросов, является применение модельной системы в военном образовании. Данная система имеет ряд неоспоримых преимуществ, в виде [1]:

- возможности формирования более гибкой модели образовательного процесса, с учетом компетентностного подхода;
- возможности более глубокой и разносторонней проработки личностно-профессиональных качеств;
- возможности оптимизации организационной составляющей педагогического процесса.

Тем не менее, вопрос организационного аспекта внедрения модульной системы в современных условиях наталкивается на ряд определенных сложностей [2]:

- проработка организационно-правового аспекта внедрения и функционирование системы военного образования на основе модульной концепции;
- приведение в соответствие с отечественными образовательными стандартами принципов и положений, на которых базируется модульная система;
- формирование единой, унифицированной образовательной программы, учитывающей цели и задачи отечественного военного строительства.

Обозначенные противоречия в достаточной степени влияют на возможности раскрытия потенциала модульной системы и способствует снижению эффективности его применения, а, как известно, снижение эффективности образования, как сфера и инструмент реализации стратегических интересов государства, наиболее остро реагирует на перегибы и недочеты в планировании и организации нововведений.

Учитывая, что для казахстанского образования, модульная система является относительно новым явлением, существуют не только риски, но и уникальные возможности создания собственной, отечественной системы военного образования, которая бы в полной мере отвечала интересам государства в отношении уровня и качества подготовки военных специалистов.

Одной из благоприятных возможностей является изучение зарубежного опыта и его дозированное, взвешенное проецирование на объективные условия и задачи развития отечественного военного образования.

Как известно, на современном этапе, практически во всех странах мира военное образование является трехступенчатым, и, как правило, базируется на объективных и целесообразных с точки зрения военного строительства современных технологий обучения. В определенных, конкретных случаях, опыт внедрения данных технологий может быть оценен как положительный, так и отрицательный.

Так, например, в Соединенных Штатах Америки, достаточно давно применяется модульная система в сфере военного образования. Отличительной особенностью ее реализации является широкий перечень мер по синхронизации деятельности учебных заведений к потребностям в подготовке кадрового состава. Одной из основных мер является система материального поощрения учебных заведений в целях стимулирования популяризации военного образования и организации условий для слушателей по отдельным специальностям из числа военнослужащих.

Например, основу четырехлетней учебной программы для сухопутных войск

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

составляет 40 обязательных, 130 факультативных и 22 профильных общеобразовательных и военных дисциплин. На долю гражданских учебных заведений приходится около 40% общей учебной нагрузки. Основным позитивным моментом рассматриваемом опыте организации модульной системы является хорошая техническая оснащённость курсов и четкая временная и содержательная градация последовательно изучаемых модулей, способствующая закреплению получаемых знаний на практике [3]. Однако, функционирование модульной системы в сфере военного образования США не лишено и недостатков, присущих организационному аспекту модульной системы в целом, и легко объяснимому с точки зрения трудностей, неизбежно возникающих при взаимоувязке военного и гражданского образования:

Как известно, уровень образования в целом в США напрямую коррелирует с платежеспособностью, что наложило и свой отпечаток на специфику подготовки военных кадров. Иными словами, социальный аспект при отборе солдат кандидатов играет такую же существенную роль, как и уровень базовой подготовленности. Для казахстанских условий данный аспект крайне не приемлем, и идет в разрез с принципами и задачами не только функционирования военного образования, но и системы образования в целом;

слишком большой диапазон факультативных предметов, способствующий неоправданному увеличению учебной нагрузки. Стоит отметить, что в процессе внедрения модульной системы такие перегибы не редкость в системе казахстанского военного образования. Необходимо понимать, что в любом случае, вне зависимости от выбранных методов и технологии обучения, и их выбор и их реализация должны быть подчинены интересам армии и государства, а именно – в прикладные подготовки военных специалистов.

Поэтому, существование широкого набора факультативных дисциплин должно быть оправдано с точки зрения прикладной целесообразности, а не любой другой причиной.

Система военного образования КНР, в общем и целом, развивается, как и во многих других странах на основании современных общемировых тенденций в области концепции и подходов к образовательному процессу. Основной проблемой НОАК на данном этапе является перманентная нехватка кадров в руководящих позициях и в сфере обслуживания высокотехнологичных систем вооружения и современной военной техники. Для нивелирования данного недостатка в системе военного образования проводится реформа по двум направлениям:

- привлечение в число преподавательского состава военнослужащих, имеющих инженерное образование с продлением срока службы по контракту на 4 года;
- одновременное обучение в технических и военных учебных заведениях, с дальнейшим привлечением на действительную военную службу [4].

Стоит отметить, что оба направления показали свою эффективность в решении описанных ранее проблем. Данный пример лишней раз доказывает, что реформирование системы военного образования должно исходить из прикладной целесообразности.

Система военного образования в Великобритании в целом схожа с таковой в Соединенных Штатах Америки, но имеются и свои отличия. В частности, модульная система внедрена как в отношении подготовки кадрового состава, так и подготовки офицеров краткосрочной службы, которая осуществляется в кратких курсах. Основной упор делается на непрерывность и целостность образовательного процесса, что достигается путем поэтапной подготовки кадров, с расширением компетенций по той или иной специализации на всех этапах подготовки. Несмотря на то, что основной контингент оперативно-технического звена кадрового состава подходит подготовку в специализированных военно-учебных заведениях, более 19 гражданских учебных

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

заведений также осуществляют подготовку резервного кадрового состава. Кроме того, при Кембридже и Оксфорде действуют корпуса, осуществляющие междисциплинарную подготовку офицерского состава.

Положительной характеристикой реализации модульной системе в военном образовании Великобритании является:

- наличие унифицированной системы подготовки кадров;
- проработанная организационная структура;
- применение универсальных принципов организации образовательного процесса;
- ориентация модульных программ и многопрофильный и многоуровневый процесс подготовки и использование кадров.

Стоит отметить, что модульная система изначально зародилась и получила широкое применение именно в образовательной системе Великобритании, что впоследствии оказало влияние на характер развитие военного образования в США и большинстве стран НАТО. Наиболее перспективным элементом экстраполяции опыта Великобритании является рациональное распределение материально-технической, научной и кадровой базы обеспечения модульных программ по военным и гражданским отраслям. Кроме того, небезынтересно, что совершенствование системы подготовки военных кадров в Великобритании традиционно исходит из научно-прикладного подхода, достижения эффекта синергии от взаимодействия и взаимовлияния различных областей педагогической и военной научной мысли, спроецированных на решение прикладных, практических задач военного дела. Изучение опыта Великобритании, позволяет делать вывод, что на данном этапе в организационно-методологическом аспекте данное государство является наиболее прогрессивным в области применения модульной системы. На протяжении всего процесса подготовки, как по военным, так и по общеобразовательным и специальным дисциплинам содержание программ и порядок их прохождения четко структурирован по уровням сложности и этапам подготовки. Хрестоматийность применения модульной системы заключается и в применении лично-ориентировочного подхода к обработке содержания каждого модуля [5].

На современном этапе, внедрение модульной системы является одним из наиболее важных аспектов процесса повышения эффективности военного образования в Российской Федерации. Так, с текущего года в ряде военных округов РФ, внедряется новая модульная система, предусматривающая поэтапную обработку учебного материала непосредственно на практике. Каждый модуль, продолжительностью в неделю, предполагает прохождение теоретического материала в учебных классах, приобретение навыков с использованием приказарменной учебной базы и тренажеров, а затем практическую обработку задач непосредственно на полигонах [6].

На данном этапе, как и в Республике Казахстан, в Российской Федерации модульная система находится на этапе активного внедрения на фоне реализации принципов Болонского процесса, что сказывается и на характере развития системы военного образования. Так, активное распротронение получила методика адапционных пропереведетических курсов, призванная обеспечить непрерывность и преемственность между ступенями военного образования. Суть данной методики заключается в разбивке модуля на три основных блока:

- диагностирующий;
- формирующий;
- корректирующий.

Диагностирующий блок включает оценку уровня подготовленности курсантов, формирующий блок состоит собственно из лекционного материала и практических

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

занятий, корректирующий включает индивидуальные консультации, способствующий выравниванию общего уровня курсантов. Такая организация модульной системы чрезвычайно актуально сегодня, когда процесс воспитания и обучения будущих офицеров, сопряжен с высоким, интеллектуальным, физическим и эмоциональным напряжением, в виду возрастающих профессионально-личностных требований, и как следствие – учебной нагрузки [7].

Для казахстанской практики вопрос внедрения модульной системы в военном образовании крайне актуален, так как дает возможность ориентировать содержательный и организационный аспекты организации процесса обучения и воспитания на целенаправленное решение конкретных задач обеспечения обороноспособности.

Таким образом, реформирование и развитие системы военного образования в соответствии с достижениями психологии и педагогики, а также с учетом роли технической и профессиональной подготовленности кадров является не только казахстанской, но и общемировой тенденцией. Основной упор в процессе внедрения модульной системы должен быть сделан на целесообразность содержательного и организационного аспектов модульной системы, в соответствии с целями и задачами повышения обороноспособности, актуальном на данном этапе. Кроме того, система военного образования, в результате реформирования, должна быть приведена в отношении своей структуры, организации и содержания учебных программ к унифицированной в гибкой форме, позволяющей оперативно решать текущие задачи по подготовке кадров требуемого уровня в стремительно меняющихся современных условиях.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

2. Акшулаков К.Ж. Научный подход в военной подготовке офицеров запаса, как элемент военного образования: существующие проблемы и пути их решения // Вестник НУО №3. – Астана-2016. – 239 с.
3. Модульно-рейтинговая система в профильном обучении: метод. рекомендации / под ред. М.В. Рыжакова. М.: СпортАкадемПресс, 2005. – 362 с.
4. Чумичев Н.Г. Педагогический анализ системы подготовки личного состава в зарубежных армиях // Военная психология и педагогика. – М., 1996. – С.285-307.
5. Богданов В.Н. Подготовка офицеров иностранных армий / В.Н.Богданов, В.С. Емец, С.П. Поляков, Р.Ш. Хасанов; под. общ. ред. С.П. Полякова. – М.: ВУ МО РФ, 2011. – 392 с.
6. Фильков С.М. Система военной подготовки в гражданских вузах: теория и практика функционирования и совершенствования. – М.: МГИМО (У) МИД России. – 2002. – 229 с.
7. В Южном военном округе внедряется новая модульная система боевой подготовки войск «Колесо» // Новостной портал Министерства Обороны Российской Федерации URL в точке доступа: https://function.mil.ru/news_page/country/more.htm?id=12113550@egNews. Дата обращения 11.06.2017.
8. Низиков М.А. Профессиональное воспитание курсантов военных вузов. Учебное пособие / М.А.Низков. – М.: ВУ, 2012. – 100 с.

MODERN APPROACHES TO THE ORGANIZATION OF MILITARY EDUCATION: FOREIGN EXPERIENCE AND KAZAKHSTAN PRACTICE

The article deals with the development of the military education system in the Republic of Kazakhstan. Examples of implementation of modern approaches to increasing the effectiveness of educational process in the military field in some countries of near and far abroad examined and

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

analyzed.

Keywords: military education, interdisciplinary approach, the Republic of Kazakhstan, module system, Bologna process.

Ф.С. БАЕКЕЕВА

*Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
2-курс магистранттары,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы,
e-mail: fariza.baekeeva@mail.ru*

БОЛАШАҚ ӘСКЕРИ МАМАННЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТКЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЯРЛЫҒЫН БАСҚАРУ

Мақалада болашақ әскери мамандардың инновациялық іс-әрекетін психологиялық басқару деңгейін білім беру бағдарламалары негізінде қалыптастырудың мәні мен мазмұны ашылады, инновациялық іс-әрекеттің түрлеріне сипаттама беріледі, оның маңызды қадамдары іріктеледі.

Инновациялық әдістердің бір түрі ретінде скетчноутингтің түрлері, оны қолдану ерекшеліктері, маңызы мен мазмұны, басқа әдістерден айырмашылықтары айтылған. Кез келген маман жаңашылдықпен бірге аяқ басатын болса, жұмыс істеу технологиясы да, кәсіби шеберліктері де инновациялық іс-әрекетті шығармашылықпен басқаруына септігі тиетіні сөзсіз.

Ақпаратқа бай ортада болашақ әскери мамандардың материалды әр түрлі формада беруі оның кәсібилігін, ақпараттық дәуірдің қиындықтарына икемді бейімделу қабілетін көрсетеді. Яғни, маман ретінде басты қабілеттерінің бірі -сыни ойлау болса, скетчноутингі арқылы визуализация, креативтілік сияқты қажетті қабілеттері де дамиды. Ол ақпараттық технологиялардың жоғары даму қарқыны мен ақпараттың тез жинақталу дәуірінде мүмкін емес.

Кілт сөздер: болашақ әскери мамандар, инновациялық іс-әрекет, инновациялық іс-әрекетке дайындау.

Біздің еліміздегі жоғары кәсіптік білім беру жүйесінің инновациялық даму жолына көшуі жоғары оқу орындарында әскери мамандарды даярлау жүйесінің мазмұнды және ұйымдастырушылық-әдістемелік негізіне әсер етті. Бүгінгі білім беру бағдарламаларда болашақ әскери мамандарда динамикалық әлеуметтік-экономикалық өзгерістер жағдайында оларды инновациялық қызметке бағдарлайтын инновациялық сипаттағы құзыреттерді қалыптастырудың негізгі аспектілері, атап айтқанда білім беру жүйесінде инновациялық идеялар мен технологияларды генерациялауға және іске асыруға дайындық деңгейлері айқындалды.

Бұл мәселені шешу болашақ әскери мамандардың инновациялық іс-әрекетке психологиялық дайындығының негізгі сипаттамаларын қалыптастыру үшін оңтайлы жағдай жасауды талап етеді, оның сапасы студенттердің осы қызметке деген мотивациялық бағытын дамытумен, оларда кәсіби маңызды қасиеттердің қалыптасуымен, кәсіби маманның қалыптасуында маңызды болып табылатын оқу іс-әрекетінің тараптарына қанағаттанумен, когнитивті, операциялық, эмоционалды-ерікті және инновациялық қызметке дайындықтың коммуникативтік компоненттері.

Әскери білім беретін жоғары оқу орындары студенттерінің инновациялық қызметке дайындығын қамтамасыз ету болашақ мамандарды оқытуды психологизациялауды басым

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

орынға қоятын өте күрделі және көп қырлы мақсат. Студенттік жас онтогенездегі жасөспірімдік кезеңге келеді. Студенттің уақыт пен әлеуметтік қоғамның талаптарын қабылдауға дайындығын қалыптастыру мәселесін қарастыру ЖОО-дағы білім берудің құрылымдық-мазмұндық компонентіне негізделеді, жастың психологиялық неоплазмалары тұрғысынан қарастырылады.

Студенттердің болашақ әскери қызметте инновациялық іс-әрекетке дайындықтың қалыптасуына инновациялық ойлау, инновациялық мәдениет және инновациялық құзыреттілік сияқты мамандандырылған психикалық аспектілер ықпал етеді. Біздің проблемамыздағы теориялық тұжырымдамалар мен тәсілдерді талдау, оларды түсіну және жалпылау бізге осы психологиялық неоплазмалар болашақ әскери мамандардың инновациялық қызметке дайындығын қалыптастыруға мүмкіндік береді деп болжауға әкеліп соғады.

Біздің зерттеуімізде біз осы интегралды тұлғалық неоплазмаға маңызды ерекшелік - *инновациялық әлеует*, субъектінің инновациялық қызметке дайындығы, оның белсенділікке бейімділігін анықтайтын ынталандырушы принципті қамтитын толықтырылуы керек деп болжадық [1]. Жас маманның білім беру мекемесіндегі инновациялық қызметке дайындығы бірқатар психикалық аспектілермен, атап айтқанда жаңаға ашықтықпен, белгісіздікке төзімділікпен және кәсіби құзыреттілікпен байланысты.

Әр түрлі кәсіби топтардың болашақ әскери мамандардың инновациялық белсенділігіне байланысты әр түрлі зерттеушілер көтеретін көп қырлы аспектілер университеттің инновациялық қызметке дайындығы шеңберінде студенттердің дайындығын қалыптастыруды психологиялық қамтамасыз ету жүйесін ашуға мүмкіндік бермейді [2].

Психологиялық дайындық біздің өмірімізде өте маңызды, өйткені біз психологиялық тұрғыдан дайын болған жағдайлар үнемі пайда болады. Мұндай жағдайлардың кейбірі адамды моральдық тұрғыдан бұзуы мүмкін, олардың дайын болмауына байланысты. Әдетте, адамдар қажет өмір салтын ұстанбаса психологиялық дайындыққа үлкен мән бермейді. Мысалы, егер олар кәсіби спортпен шұғылданбаса немесе арнайы күштер бөлімшелерінде қызмет етпесе, онда дайындықсыз жасай алмайды. Көптеген адамдардың пікірінше, қарапайым өмір үшін психологиялық дайындық қажет емес. Өйткені, кем дегенде, әрбір адам өздеріне белгілі, біздің өмірімізде үнемі пайда болатын төтенше және жанжалды жағдайларға психологиялық тұрғыдан дайын болуы керек. Көптеген адамдар көбінесе төтенше немесе жанжалды жағдайда ғана емес, тіпті бейтаныс жағдайда да өздерін бақылауды жоғалтады, бұл оларды қатты күйзеліске ұшыратады, өйткені олар бұл жағдайда өздерін қалай ұстау керектігін білмейді.

Сондықтан, кез-келген жағдайда өзін-өзі бақылауды жоғалтпау және мүмкіндігінше сындарлы әрекет ету үшін, адам өзін-өзі дайындауы керек. Психологиялық дайындықтың көптеген әдістері бар, олар қай адамға және нақты не дайындау керек екеніне байланысты қолданылады.

Жоғары әскери білім беру үшін университеттің білім беру ортасы студенттің инновациялық қызметке дайындығын қалыптастыруға қалай әсер ететіні өте маңызды. Бұл педагогикалық процесте қалыптасқан ұйымдастырушылық-дидактикалық жағдайлар мен факторлардың, сондай-ақ тұлғааралық қатынастардың жиынтығы ретінде болашақ мұғалімнің инновациялық шығармашылық әлеуетіне, берілген қасиеттері бар тұлғаны қалыптастыруға айтарлықтай әсер ететін университеттің білім беру ортасы:

- ЖОО-да шығармашылық атмосфера құру, студенттерді әртүрлі типтегі және деңгейдегі мәдени-әлеуметтік байланыстарға қосуды қамтамасыз ету;
- олардың мотивациялық-семантикалық саласын дамыту;

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

- өнімді тәжірибені қалыптастыру негізінде оқу процесін құру;
- жеке білім беру бағдарламаларын қалыптастыру және іске асыру негізінде оқыту процесін даралау.

Білім алушының шығармашылық әлеуетін іске асыруға бағыттай отырып, орта инновациялық педагогиканың іргелі қағидаттарының жұмыс істеуі мен іске асырылуының кешенді нысаны болып табылады және болашақ мамандарды сапалы даярлауда барлық мүдделі субъектілер мен объектілердің күш-жігерін кооперациялауға мүмкіндік беретін оқу орнының бірыңғай білім беру кеңістігі болып табылады [3].

Педагогикалық та, әскери білім беретін де ЖОО-ның инновациялық білім беру ортасы білім беру процесіне қатысушылардың субъект-субъектілік қатынастарының өнімі болып табылады және мыналарды қамтиды:

- авторлық білім беру бағдарламасында, студенттің жеке білім беру траекториясында көрсетілген білім берудің инновациялық мазмұны;
- пәнаралық тәсілге, оқытудың интерактивті әдістеріне және тьюторлыққа негізделген білім берудің инновациялық технологиялары;
- қазіргі ЖОО-да жастармен тәрбие жұмысының гуманистік әдістеріне негізделген тәрбиенің инновациялық әдістері;
- психологиялық орталықтың студентіне белсенді көмекке негізделген білім беру ортасын басқарудың жаңа формалары;
- ЖОО-дағы білім сапасына әсер ететін қауіптердің үздіксіз мониторингі мен реттелуіне негізделген ЖОО-ның қауіпсіз білім беру ортасы [4].

Скетчноутинг, каллиграмма, Doodle – графикалық таңбалардың болашақ маманның инновациялық қызметке психологиялық даярлығын басқаруда маңызы зор.

Біз зерттеу жұмысымызда скетчноутинг /эскиз жасау дәрістерді жазудың жалықтырмайтын тәсілі ретінде қолданамыз.

Скетчноутингтың полифункционалдығы, *біріншіден*, танымда таптырмайтын бірқатар ойлау операцияларын орындайды (қол-көзді үйлестіру, логикалық байланыстарды құру, қиял, эстетикалық қабылдау функциясы және т.б.), *екіншіден*, ерекше когнитивті күшке ие бола отырып, келесі мәселелерді шешуге мүмкіндік береді:

- әр бөлімдегі негізгі ұғымдарды және ауызша ақпаратты вербалды емес (бейнелі) ақпаратқа аудару кезінде элементтер арасындағы маңызды байланыстарды анықтау;
- «семантикалық түйіршіктеу» және ақпаратты жинақтау қабілетін жақсарту;
- ақпаратты қосымша визуалды құрылымдау арқылы құбылыстардың мәнін нақтылау;
- оқушылардың ассоциативті және логикалық ойлауын ынталандыру.

Мұғалімнің арсеналында визуалды құрылымдаудың әртүрлі әдістері мен тәсілдері бар:

- *дәстүрлі* – диаграммалар, анықтамалық жазбалар, құрылымдық-логикалық схемалар, кестелер, жоспарлар, презентациялар, тренажерлер;
- *жаңа* – кластер, ақыл-ой карталары (mind map), уақыт таспасы, коллаж, визуалды матрица, сөз бұлты, постер презентациясы, инфографика, скрайбинг және т.б.

«Скетч» ұғымы «қолжазба» сөзінен пайда болған, яғни, мәтіннен, сызбалардан және бейнелеу элементтерінен тұратын визуалды ескерту. Қарапайым тілмен айтқанда, скетч – жазылған мәтіннің минималды мөлшерімен ақпаратты түсірудің визуалды тәсілі. Мазмұнның бұл түбегейлі жаңа түрі сөйлеуден немесе мәтіннен мәнін бірден бөліп, негізгі, маңызды ойларды қағазға түсіру әдетін қалыптастырады.

Sketchnote терминін алғаш рет дизайнер Майк Роде енгізген. Ол екі эскиздік кітаптың авторы және Sketchnote Army деп аталатын интернеттегі белсенді топты басқарады [5].

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

Скетчноутигті түсіндіру 1970 жылы Алан Пайвио ұсынған қос кодтау теориясына негізделген. Осы тұжырымдамаға сәйкес, ми жаңа деректерді өңдеу үшін екі арнаны пайдаланады: *ауызша және визуалды*. Скетчтер оларды бір уақытта қолдануға мүмкіндік береді.

Скетчноутигті қолмен қарындашпен немесе түрлі-түсті қаламдармен немесе дербес компьютерде немесе планшеттік компьютерде графикалық редактордың көмегімен жасайды. Скетчноутиг техникасы егжей-тегжейлі рефераттар жасауға мүмкіндік бермейді, дегенмен олар әрқашан қарапайым және қол жетімді кросс-сілтеме жүйесіне негізделген.

Скетчноутигті жасаудың негізгі құрылымы:

1. *Тақырып*. Ең алдымен, сіз жазба жасалатын тақырыпты белгілеуіңіз керек.
2. *Типография* – мәтінді теру және орналастыру. Мұнда сіз қаріптермен тәжірибе жасай аласыз, кілт сөздерді үлкен әріптермен бөлектей аласыз.
3. *Диаграммалар мен сызбалар*. Скетчноутигте идеялар мен ойларды бейнелеу үшін бес негізгі элемент бөлінеді: шаршы, шеңбер, үшбұрыш, түзу сызық және нүкте. Бірақ бұл жиынтықтың көмегімен кез-келген ақпаратты беруге болады.
4. *Мәтінді қолмен жазу*. Қарапайым қолжазбамен маңызды сәттерді жазудан қорқудың қажеті жоқ. Скетчноутигтер – олар визуалды және ауызша біріктіретін скетчтерге арналған.
5. *Бөлгіштер*. Олар әртүрлі ақпаратты араластырмау үшін қолданылады. Көрнекі бөлгіштер астын сызу, тік және көлденең сызықтар болуы мүмкін, олардың көмегімен кейбір идеяларды басқалардан көзбен ажыратуға болады.
6. *Бағыттау көрсеткіштері*. Олардың көмегімен сіз блоктарды байланыстыра аласыз, көзді қажетті траекторияға бағыттай аласыз.
7. *Абзац маркерлері* – барлық жұлдызшалар, нүктелер, кенелер эскиздерге қажетті екпіндерді қоюға көмектеседі.
8. *Қолтаңбалар*. Егер мазмұн жасаушы жазбалармен бөлісуді жоспарласа, оларға авторлық құқық беру үшін оларға қол қою керек.

Скетчноутигтің артықшылығы – бұл суретші болудың немесе сурет салу дағдыларының қажеті жоқ, ең алдымен, өнер емес, идеяларды көрсету. Скетчноутигтегі ең маңызды нәрсе – сурет салу дағдыларын емес, қарау және көру қабілетін дамыту (нәтижесінде сурет жақсы немесе жаман болып шыққанында ешқандай айырмашылық жоқ). Ең бастысы, ол қандай мағыналар мен ақпаратты қамтиды. Қағазға салынған идея оқушының санасында бірден «өмірге келеді», ал мұғалімдер тек егжей-тегжейлерді ауызша нақтылауы керек.

Скетчноутигті еске түсіруді көргенде, өткен ғасырдың соңында ресейлік жаңашыл мұғалім В.Ф. Шаталов жасаған тірек схемаларымен ассоциациялар сөзсіз пайда болады. Скетчноутигті және ақпаратты графикалық «қысудың» басқа түрлерін қате сәйкестендірмеу үшін скетчті түсірудің бірқатар ерекшеліктерін белгілейміз (Кесте 1).

Кесте 1 – Скетчноутигтің ерекшеліктері

<i>В.Ф. Шаталовтың тірек-сызбалары</i>	<i>Скетчноутиг</i>
мұғалім оқушылардың қабылдауы үшін әзірлейді	оқушылардың өздері орындайды
белгілі бір сабаққа оның тақырыбына сәйкес алдын ала жасалады	оқу материалын тыңдау барысында тікелей жасалады
кейбір біріздендіруді қарастырыңыз: материалды кейіннен бірдей көбейту мақсатында бүкіл сынып үшін бірдей жасалады	олар жеке жасалады, автордың жеке басының «ізін» алады

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Кестеден көріп отырғанымыздай, скетчноутингті түсірудің жалпы сипаттамалары *импровизация, бірегейлік, автордың жеке басының көрінісі* болып табылады.

Көрнекі **жазбалар** скетчноутингтер бірнеше негізгі модельдерге ие:

- *сызықтық* (ақпараттың стандартты орналасуы, дәптерлерге әдеттегі конспектілерді қалай жазу принципі бойынша),
- *тік* (жазу инфографика принципі бойынша, жоғарыдан төменге қарай жүреді),
- *сәуле тәрізді* (орталықта негізгі идея бар, содан кейін идея әр түрлі бағытта дамиды),
- *модульдік* (парақ бірнеше бөлікке бөлінеді, содан кейін олардың әрқайсысына әртүрлі жазбалар жасалады),
- *зәулім ғимараттар* («бағанға» скетчноутингтер айту оңай),
- *попкорн* (хаотикалық құрылым, алынған кезде ақпарат жазылады).

Скетчноутингтер тек естігенді түзету ғана емес, сонымен қатар автордың жеке басын білдіру болғандықтан, өз шығармаларын түсініктемелермен (бақылаулар, келіспеушіліктер, өз идеялары), әзілмен толықтыру, сонымен қатар чиптермен (жаңа элементтер, өз қаріптері) тәжірибе жасау маңызды.

Ақпаратқа бай ортада мұғалімнің материалды әр түрлі формада беруі оның кәсібилігін, ақпараттық дәуірдің қиындықтарына икемді бейімделу қабілетін көрсетеді. Біздің ойымызша, осындай қабілеттердің бірі-визуалды ойлау, ол ақпараттық технологиялардың жоғары даму қарқыны мен ақпараттың тез жинақталу дәуірінде мүмкін емес.

Қазіргі білім беру жүйесіндегі болашақ әскери мамандардың инновациялық қызметі білім беру процесінің маңызды құрамдас бөлігі, білім беру сапасын арттыратын жаңа педагогикалық практиканы енгізуге бағытталған мақсатты педагогикалық қызмет болып табылады. Болашақ әскери мамандардың инновациялық қызметке дайындығын қалыптастыру ЖОО-да кәсіптік оқыту сатысында жүреді. Педагогикалық әрі әскери білім беретін жоғары оқу орындарының студенттерінде инновациялық қызметке дайындықты қалыптастыруды психологиялық қамтамасыз етудің теориялық негіздемесі эмпирикалық негізде одан әрі жалғастыру үшін жеткілікті перспективаларға ие екенін атап өтеміз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Туғанбаева Б.А. Мұғалімдердің шығармашылық әлеуеті /Монография. – Алматы, 2010. – 201 б.
2. Бұлақбаева М.К. Болашақ мамандардың педагогикалық шығармашылық әлеуеті /Монография. – Алматы, 2010. – 197 б.
3. Меңлібекова Г.Ж. Бастауыш сынып мұғалімдерін дайындығын кәсіби-дидактикалық құзіреттілігін қалыптастырудың ғылыми-педагогикалық негіздері: Пед.ғ.д. ... автореф. – Астана, 2003. – 50 б.
4. Kurmanalina Sh.Kh. Didactic foundations of improving the professional training of primary school teachers in the conditions of pedagogical college. – Almaty, 1995. – 188 p.
5. С.Ф.Богдан. Скетчноутинг как нескучный способ конспектировать лекции /Интерактивное образование. – Выпуск №86, декабрь 2019. <http://io.nios.ru/>.

MANAGEMENT OF PSYCHOLOGICAL READINESS OF A FUTURE SPECIALIST FOR INNOVATIVE ACTIVITY

The article reveals the essence and content of the formation of the level of management of innovative activities of future teachers-psychologists on the basis of educational programs, gives a description of the types of innovative activities, and selects the most important steps.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

The types of sketchnouting as a type of innovative methods, the features of its application, significance and content, differences from other methods are mentioned. If any specialist sets foot with innovation, then both the technology of work and professional skills will certainly help to creatively manage innovative activities.

The transfer of material in various forms by specialists of the army of the future in an information-rich environment indicates its professionalism, the ability to flexibly adapt to the difficulties of the information age. That is, if one of the main abilities as a specialist is critical thinking, then the necessary ones, such as visualization and creativity, are also developed through sketchnouting. It is impossible in the era of high rates of development of Information Technology and rapid accumulation of information.

Keywords: future teachers-psychologists, innovative activity, the formation of innovative activity.

Д.Б. БАКИТКАЛИЕВ

*Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
магистрант факультета послевузовского образования, капитан полиции,
Республика Казахстан, г. Караганда,
e-mail: damir15d@mail.ru*

ЗАЩИТА ПРАВ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Защита прав несовершеннолетних связана с множеством проблем теоретического и практического характера. Вызваны они различными обстоятельствами, прежде всего недостатками правовой регламентации, отсутствием единого подхода к вопросам реализации прав несовершеннолетних. В Казахстане сформирована национальная модель защиты прав ребенка, выстроенная на институциональном и законодательном уровнях в соответствии с международными стандартами. Государство путем проведения социальной политики в отношении семьи и детства способствует становлению полноценных граждан и развитию общества в целом. В статье рассматривается нормативно-правовое обеспечение прав несовершеннолетних в Республике Казахстан и его развитие со дня обретения независимости.

Ключевые слова: ребенок, защита прав, насилие, государство, семья, правонарушение, несовершеннолетний.

Вопросы обеспечения прав несовершеннолетних на сегодняшний день очень актуальны. По данным Бюро национальной статистики, сегодня в Казахстане проживает 6 485 507 детей. Из них 51,5% – мальчики, 48,5% – девочки. Больше всего детей живет в Туркестанской и Алматинской областях и в Алматы, меньше всего – в Северо-Казахстанской, Павлодарской и Костанайской областях [1].

За годы независимости Республикой Казахстан сделано немало по обеспечению прав и свобод ребенка: сформирована национальная модель защиты прав ребенка, выстроенная на институциональном и законодательном уровнях в соответствии с международными стандартами; ведется работа по имплементации в правовую сферу и применению на практике положений международных правовых документов; ратифицировано около 60 международных документов, касающихся прав человека, из них 15 касаются защиты прав детей.

Наиболее важными законодательными актами, определяющими стратегию государства в вопросах предупреждения правонарушений среди несовершеннолетних и

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

защиты их прав, можно назвать ратификацию в 1994 г. Конвенции «О правах ребенка» [2], а также принятие Законов «О правах ребенка» [3] и «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности» [4].

Кроме того, за последние годы разработаны и приняты законы, предусматривающие ряд мер по усилению ответственности несовершеннолетних за появление и распитие алкогольных напитков в общественных местах, введена ответственность родителей за посещение несовершеннолетними развлекательных заведений.

23 ноября 2010 г. Законом «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам обеспечения защиты прав ребенка» [5], направленных на гуманизацию уголовной политики в отношении несовершеннолетних, в частности, повышение возраста, с которого наступает уголовная ответственность за совершение таких преступлений, как кража, грабеж и вымогательство, с 14 до 16 лет. Была ужесточена уголовная ответственность за преступления, совершенные в отношении несовершеннолетних. Так, впервые установлена уголовная ответственность родителей и педагогов, на которых возложена обязанность по воспитанию несовершеннолетних, за насильственные действия сексуального характера (ст. ст. 120, 121 и 124).

Согласно Уголовному кодексу Республики Казахстан 2014 г. [6] суд вправе освободить несовершеннолетнего от уголовной ответственности в случае примирения сторон, в том числе в порядке медиации, и заглаживания причиненного вреда, совершения им тяжкого преступления, не связанного с причинением смерти или тяжкого вреда здоровью человека (ч. 2 ст. 68).

В отдельный состав выделены преступления сексуального характера, совершенные в отношении малолетних. До внесения поправок за изнасилование несовершеннолетней предусматривалась уголовная ответственность в виде лишения свободы сроком от 5 до 10 лет, в настоящее время – от 15 до 17 лет, с пожизненным лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью либо пожизненным лишением свободы (ч. 3-1 ст. 120), а если изнасилование совершено в отношении двух и более несовершеннолетних лиц или в отношении несовершеннолетней родителем, отчимом, педагогом либо иным лицом, на которое законом Республики Казахстан возложены обязанности по ее воспитанию, наказываются лишением свободы на срок от семнадцати до двадцати лет с пожизненным лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью либо пожизненным лишением свободы (ч. 3-2 ст. 120).

Установлена уголовная ответственность (лишение свободы от 3 до 6 лет) за вовлечение несовершеннолетнего в проституцию (ст. 134).

Введена административная ответственность за продажу несовершеннолетним печатных изданий или иных предметов эротического содержания. Совершение такого правонарушения влечет штраф на физических лиц в размере двадцати, на субъекты малого предпринимательства или некоммерческие организации - в размере сорока, на субъекты среднего предпринимательства – в размере шестидесяти, на субъекты крупного предпринимательства – в размере восьмидесяти месячных расчетных показателей, с конфискацией предметов эротического содержания и (или) информационной продукции, содержащей информацию, запрещенную для детей (ч. 1 ст. 134 КРКобАП).

Кроме того, в целях повышения эффективности законодательных норм по защите прав несовершеннолетних в Уголовном Кодексе 2014 г. предусмотрено ужесточение наказаний за преступления против детей.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

Так, в новых редакциях ст. ст. 121 «Насильственные действия сексуального характера», 122 «Половое сношение или иные действия сексуального характера с лицом, не достигшим шестнадцатилетнего возраста», 124 «Развращение малолетних», 128 «Торговля людьми», 132 «Вовлечение несовершеннолетнего в совершение уголовных правонарушений», 134 «Вовлечение несовершеннолетнего в занятие проституцией» УК РК предусмотрено значительное увеличение сроков наказания, с установлением пожизненного лишения права занимать определенные должности и заниматься определенной деятельностью и конфискация имущества.

Статья 105 «Доведение до самоубийства» дополнена ч. 3 «Доведение лица до самоубийства или до покушения на самоубийство путем угроз, жестокого обращения или систематического унижения человеческого достоинства, совершенные в отношении несовершеннолетнего» наказываются лишением свободы на срок от трех до восьми лет.

Более того, ряд статей Кодекса об административных правонарушениях, касающихся защиты прав детей, переведен в разряд уголовных проступков и преступлений.

В Трудовой кодекс Республики Казахстан п. 3 ст. 26 были внесены поправки, запрещающие в организации в сфере образования, воспитания и развития, организации отдыха и оздоровления, физической культуры и спорта, медицинского обеспечения, оказания социальных услуг, культуры и искусства с участием несовершеннолетних не допускаются лица, имеющие или имевшие судимость, подвергающиеся или подвергавшиеся уголовному преследованию за уголовные правонарушения: (убийство, умышленное причинение вреда здоровью, против здоровья населения и нравственности, половой неприкосновенности, за экстремистские или террористические преступления, торговлю людьми) [7].

С учетом норм международных договоров, ратифицированных Республикой Казахстан, 4 июля 2013 г. подписан Закон «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия торговле людьми» [8]. Цель разработки закона – совершенствование национального законодательства в области противодействия торговле людьми с учетом норм международных договоров, ратифицированных Республикой Казахстан.

В целях совершенствования национальной системы защиты прав детей 10 февраля 2016 г. Указом Президента Республики Казахстан создан институт Уполномоченного по правам ребенка (УПР) [9].

По инициативе УПР, при поддержке Мажилиса Парламента Республики Казахстан, Министерства образования и науки и представительства Детского фонда ООН ЮНИСЕФ в Казахстане, ежегодно проводится международная конференция «Казахстан, дружественный к ребенку», целями которой является дальнейшее развитие и совершенствование платформы для осуществления конструктивного диалога и объединения усилий международных, национальных, неправительственных, общественных организаций по актуальным вопросам обеспечения прав детей в соответствии с мировыми стандартами. В рамках данной конференции проходит и одноименный республиканский детский форум – фестиваль «Казахстан, дружественный к ребенку» среди творческих и одаренных детей.

Активно действует: Межведомственная комиссия по делам несовершеннолетних и защите их прав (МВК) при Правительстве Республики Казахстан (с 2007 г.); Республиканский Совет руководителей организаций образования для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей (с 2008 г.); консультативно-совещательный Совет неправительственных организаций при Комитете по охране прав детей Министерства образования Республики Казахстан (с 2011 г.).

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Меры профилактики детской преступности реализуются в рамках межведомственных планов по профилактике правонарушений, предупреждению уголовных правонарушений против половой неприкосновенности несовершеннолетних, дорожных карт «Казахстан без насилия в семье», «Защитим детей вместе», проведение которых было инициировано Генеральной прокуратурой республики.

В заключение необходимо отметить, что забота о детях является залогом процветания государства и общества, причем она должна исходить в равной степени и от родителей, и от государства. Государство путем проведения социальной политики в отношении семьи и детства способствует становлению полноценных граждан и развитию общества в целом, а родители в свою очередь должны воспитывать в детях целостную личность, не нарушая прав ребенка, чувство патриотизма и любви к своей Родине. Процветания государства на благо всего народа можно достигнуть только при объединении усилий государства и родителей.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Оперативные данные Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан // URL: <https://stat.gov.kz/> (дата обращения 13.02.2023)
2. Конвенция «О правах ребенка» // URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml (дата обращения 13.02.2023)
3. Закон Республики Казахстан «О правах ребенка» от 8 августа 2002 г. № 345-ІІ // URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1032460#pos=5;-311 (дата обращения 13.02.2023).
4. Закон Республики Казахстан «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности» от 9 июля 2004 г. № 591-ІІ // URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1049318 (дата обращения 13.02.2023).
5. Закон «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам обеспечения защиты прав ребенка» от 23 ноября 2010 г. № 354-ІV // URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33408860 (дата обращения 13.02.2023).
6. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252 (дата обращения 13.02.2023).
7. Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=38910832&sub_id=850200&pos=1667;-37#pos=1667;-37 (дата обращения 13.02.2023).
8. Закон РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия торговле людьми» от 4 июля 2013 г. № 127-V // URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31416496 (дата обращения 13.11.2022).
9. Указ Президента РК от 10 февраля 2016 г. // URL: <https://primeminister.kz/ru/news/all/mi-sozdamim-blagopriyatnuu-sredu-dlya-zashchiti-interesov-i-prav-detei-s-aitpaeva-17073> (дата обращения 13.02.2023).

PROTECTION OF THE RIGHTS OF MINORS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

The protection of the rights of minors is associated with many problems of a theoretical and practical nature. They are caused by various circumstances, primarily the shortcomings of legal regulation, the lack of a unified approach to the implementation of the rights of minors. In Kazakhstan, a national model for the protection of the rights of the child has been formed, built

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

at the institutional and legislative levels in accordance with international standards. The state, through a social policy in relation to the family and childhood, contributes to the formation of full-fledged citizens and the development of society as a whole. The article deals with the legal support of the rights of minors in the Republic of Kazakhstan and its development since the day of independence.

Keywords: child, protection of rights, violence, state, family, offense, minor.

А.С. БАШЧИКУЛОВ

*Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитеті Шекара академиясы,
доктор философии (PhD), қауымдастырылған профессор (доцент),
2-факультет профессоры,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы,
e-mail: bas.ak-66@mail.ru*

**БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА КОГНИТИВТІК ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ
КУРСАНТТАРДЫҢ ҚАБІЛЕТІНЕ ЫҚПАЛ ЕТУ**

В статье описывается, как использование когнитивных технологий в специально созданной образовательной среде эффективно влияет на способности курсантов. Показано, что использование когнитивных технологий создает благоприятные условия для повышения активности курсантов во время занятий, самостоятельного принятия решений, глубокого усвоения учебного материала. Проектирование содержания образования рассматривается в контексте когнитивных технологий.

Ключевые слова: курсант, когнитивные технологии, образовательная среда, содержание образования, проектирование образования.

Болашақ офицерлерді кәсіби қызметке даярлау процесі білім беру мазмұнының құрылымындағы сапалы өзгерістермен, білім беру бағдарламаларында оқытудың заманауи когнитивтік технологияларын қолданумен қатар жүреді, сол арқылы білім алушылардың танымдық, ақпараттық, коммуникативтік және кәсіби құзыреттілігін жетілдіру және оқыту мазмұнын игеруді арттырумен ұштасып жатады.

Бұл тұжырымдаманың әртүрлі аспектілерін қарастыра отырып когнитивті технологиялардың, бұл адамның когнитивтік (танымдық) қабілеттерін арттыруға бағытталған жаңа технологиялар қатарына жататындығына сенімдіміз.

Когнитивті технологиялар когнитивті психология, жасанды интеллект, нейрофизиология, білім инженериясы, психолінгвистика және психосемантика саласындағы зерттеулердің тоғысында пайда болды. Осы зерттеулердің синтезі нәтижесінде когнитивті ғылым деп аталатын пәнаралық ғылыми бағыт пайда болды.

Бұл орайда кейбір идеялар негізінде құрылған білім беру мазмұнын жобалауда келесі дидактикалық тұжырымдамаларды, когнитивті оқытудың әдістері мен технологияларын бөліп көрсетуге болады:

1. Квантталған оқу мәтіндері мен мәтіндік нысандағы тапсырмаларға негізделген білім беру технологиясы (В.С. Аванесов) [1].
2. Оқу ақпаратын күрделендіру (әртүрлі түс беру) әдістері (А.А. Остапенко) [2].
3. Логикалық-семантикалық модельдер, дидактикалық көпөлшемді құралдар (В.Э. Штайнберг) [3].
4. Білімді кадрлық ұсынуға негізделген білім беру технологиясы (Р.В. Гурина, Е.Е. Соколова) [4];

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

5. Когнитивті бейнелеуге негізделген дидактикалық объектілерді модельдеу (Н.Н. Манко) [5].

Аталған барлық когнитивті білім беру технологиялары білім алушыларға берілетін ақпараттың сапасын едәуір жақсартуға мүмкіндік беретін тиімді шешімдерді ұсынады және оларға терең өңдеуді қамтамасыз ететін тапсырмалар жүйесін ұсынуға мүмкіндік жасайды.

Шекара академиясындағы практикалық оқытуды талдау оқу бағдарламалары, сабақ өткізу жоспарлары, курсанттарды өз бетінше даярлау теориялық тұрғыдан білімді игеруге және оларды практикалық сабақтарда терең меңгеруге бағытталғанын көрсетті, бұл оқу материалын игерудің маңызды буыны болып табылады. Соның барысында:

- профессорлық-оқытушылық құрам оқу пәнінің негізгі материалын баяндайды;
- теориялық білімнің аяқталғанын көрсетеді;
- практикалық сабақтар қатаң белгіленген әдістеме бойынша жүргізіледі;
- білім алушылар оқу материалының мәліметтерін игереді және оларды жаңғыртады.

Осылайша, практикалық оқыту шеңберінде курсант еркін дами алмайды, өйткені оқытудың бұл түрлерінің негізгі міндеттері құрал-күштерді үнемдеп жақсы нәтиже көрсетуге бағытталған. Бәрімізге мәлім, білім алушыларды оқыту барысында аздаған құрал-күштермен және көне (дәстүрлі) оқыту әдіс-тәсілдерді қоладан отырып жақсы нәтиже болмайтындығы.

Әрине, мұндай оқыту өмір сүруге құқылы. Бірақ, өкінішке орай мұндай тәсілдерді әскери оқыту мен тәрбиелеу процесінде жиі көруге болады, белгілі бір пәндер бойынша курсанттарға берілген тапсырманы, мәселені шешуге тура келетін іс-әрекеттің дайын алгоритмдері берілетінін. Сол әскери жоғары оқу орындарында қалыптасып қалған оқу тәсілдерін жетілдіру мақсатында профессорлық-оқытушылық құраммен білім беру процесінде оқу материалдарын игеру мақсатында заманауи оқыту технологиялары ендірілуде. Сабақ барысында шығармашылық коммуникативтік және іскерлік ойындар, тренингтер, полиформалық сабақтар, оқу бейнефильмдері кеңінен қолданылады. Сонымен қатар, шекара күзеті мен қорғауға арналған заманауи техникалық құралдарды пайдалана отырып Шекара қызметінің құралымдары базасында да сабақтар өткізіледі. Жалпы алғанда теориялық және практикалық оқытудың арақатынасы 40:60% құрайды [6].

Бұл тұрғыдан алып қарағанда, Шекара академиясының курсанттарын оқыту технологиясы негізінен кәсіптік-бағдарланған оқыту технологиясы шеңберінде түлектің әскери-кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға бағытталған әртүрлі оқу бағдарламаларының мазмұнын іске асыру процесі ретінде қарастырылады.

Білім беру мазмұнын жобалауда когнитивтік технологиялар курсанттарды оқу үдерісіне белсенді қатысуға ынталандыруға бағыт береді. Когнитивтік технологиялар зерттелетін пән бойынша мәселелерді тауып, оларды өз бетінше шешуді, сонымен қатар өзінің және басқалардың тәжірибесін өзара әрекеттесу мен салыстыруды қамтиды, нәтижесінде жаңа, жеке тәжірибе жинақталады.

Осылайша, когнитивтік білім беру технологияларын игерген курсанттар интеллектуалдық әрекеттің тиімділігін арттыратын мықты танымдық құралдарды меңгереді.

Оқытудың когнитивтік технологияларын қолданудың маңызды шарттарының бірі – басқару шешімдерін қабылдау және жүзеге асыру арқылы өз бетінше іс-әрекетке және басқару дағдыларына ақыл-ой қабілеттерін белсендіруге бағытталған.

Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитетінің Шекара академиясының білім беру ортасында басқарушылық шешімдерді қабылдау және іске асыру процесі

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

олардың сабақ уақытында практикалық тапсырмаларды орындауы арқылы жүзеге асырылады.

Демек, білім мазмұны болашақ әскери өнердің жетістіктеріне бағытталуы керек. Өртүрлі жағдайлардағы тактикалық мәселелерді шешуге деген көзқарастың өзі, кең шығармашылық пен бір уақытта көрінген нақты ұйымдастыру жұмыстарының әдістері, барлық дайындық шараларының тиянақтылығы мен қажырлылығы, нақты нені үйрете білу, ұрыс жағдайында олардан не талап етілуі мүмкін екендігін болжап білу.

Когнитивтік технологиялар – адамның интеллектуалдық қабілеттерін дамытуға арнайы бағытталған ақпараттық технологиялар. Когнитивті технология адамның қиялы мен ассоциативті ойлауын дамытады.

Сондықтан, когнитивтік технологияны қолдану барысында курсанттардың Мемлекеттік шекараны күзету мен қорғауға қатысты тәжірибесін ғана емес, оның бетінде, яғни көрініп жатқан мәселені емес, сонымен бірге олардың терең, кейде жасырын, тұрақты процестер мен құбылыстарды болжап білуге мүмкіндік жасауға және Мемлекеттік шекараны қорғаудың мүлдем басқа нысандары мен әдістерін ойлап табуға бағытталған қабілеттерін дамыту керек.

Білім беру мазмұнын жобалауда терең теориялық білім және оларды шығармашылықпен қолдану болашақ офицерлерге болып жатқан құбылыстардың жалпы байланысын жақсырақ көруге және сенімдірек бағдарлауға, нақты жағдайдың мәніне тереңірек енуге ұмтылуға, оның тиімді және тиімсіз жақтарын түсіну және оларды талдау негізінде берілген нақты шарттарға және тапсырылған оқу-жауынгерлік тапсырмаға барынша сәйкес келетін әрекет етудің түпнұсқа шешімдері мен әдістерін табуға арналған.

Жоғарыда аталған оқыту технологияларын қолдану болашақ офицерлердің кәсіби іс-әрекетке тез бейімделуіне ықпал ететін нақты кәсіби ортаға бірте-бірте енуді қамтамасыз етеді және білім беру ортасындағы курсанттардың ішкі қызметінің психикалық механизмдерін қамтиды. Тәжірибеге бағытталған оқыту шеңберінде шешілетін негізгі ситуациялық-практикалық жаттығулар белгілі дидактикалық шарттар негізінде жүзеге асырылуы тиіс.

Біздің ойымызша, білім беру ортасында когнитивтік оқыту технологияларын енгізудің жеткілікті тиімділігін қамтамасыз ететін шарттар:

- курсанттарды оқу үдерісінде кәсіби қызметтің интеллектуалдық түрлеріне барынша тарту;
- әртүрлі оқу орталарын жобалау, мұқият жоспарлау және ситуациялық мәселелердің шешімдерін жобалау, түпкілікті нәтижені болжау;
- курсанттардың кәсіби білім мен дағдыны меңгеру процесінде ойлауының проблемалық-зерттеушілік сипатын нығайту;
- оқу-тәрбие жұмысының әдістері мен тәсілдерін қолдану, олардың көмегімен курсанттар нақты жағдайда қызметтік және жауынгерлік міндеттерді шешуге жақындатылады.

Бұл мәселені шешу мыналар негізінде арнаулы жоғары оқу орнының білім беру ортасында құрылған оқу процесін ұйымдастыру жобасы болып табылатын интеграцияланған когнитивтік оқыту технологиялары арқылы мүмкін болады:

- контекстік оқыту теориялары [7];
- проблемалық оқыту тұжырымдамалары [8];
- ойынды модельдеу концепциялары [9], мұнда негізгі екпін курсанттың контекстік оқытудағы болашақ кәсіби іс-әрекетінің бейнесіне «кіруіне» және ойынды модельдеу процесінде қызметтік және жауынгерлік міндеттерді шешудің ықтимал нұсқаларының қалаған нәтижесі модельденеді.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Тәжірибе көрсеткендей, Шекара академиясының түлектері Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитетінің аумақтық-құрылымдық бөлімшелеріне, әдетте, жақсы теориялық дайындықпен келеді, бірақ олардың практикалық тәжірибесі жетіспейді. Бұл тек кәсіби дағдылар мен икемділік туралы емес, сонымен қатар басқа сипаттағы жағдайларда ойлау қабілеті туралы. Психикалық әрекеттерді, практикалық тәжірибені білім беру ортасында жағдаяттық есептерді жүйелі шешу арқылы да алуға болады, курсанттар талданатын фактілерге практикалық көзқарастарды, қалаған нәтижені үлгі түрінде көрсете білуді дамытады.

Сонымен бірге, нақты кәсіби ортаға ену процесі курсанттың психофизиологиялық тұлғасының ерекшеліктеріне және қоршаған ортамен қарым-қатынас формаларының әртүрлілігіне байланысты екенін атап өткен жөн. Бұл жинақталған тәжірибе стандартты емес жағдайларда өте қажет және адам белгілі бір дәрежеде бейім болатын әртүрлі кешендерді, қиындықтарды, экспрессивті мінез-құлықты жеңуге көмектесетін жеке мінез-құлық стратегияларының негізіне айналады. Сабәк барысында когнитивті технологиялар курсанттардың практикалық мәселелерін жылдам шешуге, сыртқы ортада туындайтын себеп-салдарлық байланыстарды дамытуға және болашақ офицердің кәсіби іс-әрекетінде қажетті дербес басқару шешімдерін қабылдаудың маңызды дағдыларын дамытуға көмектеседі. Мұндай оқыту процесінде шешім қабылдауда дербестікті және тиімділікті дамытатын жаңа құзыреттер пайда болады.

Оқытудың когнитивті технологиялары жағдайында білім беру мазмұнын құру кезінде болашақ офицердің жеке оқу траекториясын, эмоционалдық жайлылығын, дербестігін және қабілетін тануды ескеру қажет.

Білім берудегі жобалау мұғалімдердің, курсанттардың, педагогикалық қауымдастықтың жаңа нысандарын, білім берудің жаңа мазмұны мен технологияларын, педагогикалық іс-әрекет пен ойлау әдістерін «өсіру» процесін білдіреді [10].

Білім беру мазмұнын жобалауда когнитивтік технологияларды жүзеге асыру үшін академияның ақпараттық ресурсы маңызды рөл атқарады.

Ғылыми және білім беру мақсатындағы ақпараттық ресурстар дегеніміз мәліметтер базасы мен білім, әртүрлі ақпараттық-іздеу жүйелері, автоматтандырылған кітапхана жүйелері, электронды журналдар, автоматтандырылған курстар, оқу курстары, оқыту жүйелері, электрондық оқулықтар, компьютерлік тренажерлар, сондай-ақ ақпараттық ресурстардың барлық түрлерін әзірлеуге арналған құралдар.

Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитетінің Шекара академиясының білім беру ортасында осы кітапхана қорларына қолжетімділікті қамтамасыз ететін, қажетті ақпаратты өңдеу және сақтау, жинақтау мүмкіндігін қамтамасыз ететін автоматтандырылған кітапхана жүйесі негізгі ақпараттық ресурстардың бірі болып табылады. Кітапханалар оқу және ғылыми әдебиеттің әртүрлі салаларын электронды түрде қамтиды, мұнда кітаптың орнына білім тасымалдаушысы және көрсеткіші электронды оқулықтар болып табылады.

Сонымен, жоғары әскери білім беруді дамытудың, болашақ офицерлерді даярлау жүйесін жетілдірудің қазіргі кезеңі қарқынды дамып жатқан инновациялық оқу үдерістерімен сипатталады. Қазақстанның интеграция және жаһандану жағдайындағы бәсекеге қабілеттілігінің шарты әскери қуатпен қатар республикамыздың аумақтық және мемлекеттік қауіпсіздігін қорғайтын әскери мамандарды дайындау сапасы болып табылады.

Осыған байланысты шекаралық құрамалар аудандарындағы жедел жағдайдың құбылмалылығы жағдайында әскери қызметке дайындалған білімді, ұтқыр және білікті офицердің орны мен рөліне көзқарас өзгеруде.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

Болашақ офицердің кәсіби құзыреттілігі жедел жағдайды модельдеу, болып жатқан оқиғалардың негізгі үрдісін көру ақыл-ой қабілетінің құзыреттілігін қамтуы керек. Бұл мәселенің шешімі психология-педагогика ғылымының озық жетістіктерін пайдалану аясында жатыр.

Атап айтқанда, жоғары білікті әскери кадрларды даярлау үлгісінің құрамдас бөлігі болып табылатын білім беру мазмұнын жобалау кезінде білім беру ортасында жаңа когнитивтік оқыту технологияларын пайдалану курсанттардың білім беру мақсаттары мен қажеттіліктерін толыққанды түрде жүзеге асыруды көздейді және олардың қабілетінің дамуына қолайлы ықпалын тигізеді деп санаймыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Аванесов В.С. Применение заданий в текстовой форме и квантованных учебных текстов в новых образовательных технологиях // Педагогические измерения. – 2012. – №2. – С. 75-91.
2. Остапенко А.А. Сгущение учебной информации в профессиональном образовании: монография. Краснодар: Кубан. гос. ун-т. – 2012. – 188 с.
3. Штейнберг В.Э. Дидактическая многомерная технология: моногр. / В.Э. Штейнберг. – Уфа: БИРО, 1999. – 86 с.
4. Гурина Р.В., Соколова Е.Е. Фреймовое представление знаний. Монография. – М.: Народное образование; НИИ школьных технологий, 2005. – 176 с.
5. Манько Н.Н. Когнитивная визуализация педагогических объектов в современных технологиях обучения // Образование и наука. – 2009. – № 8 (65). С. 10-30.
6. Переписка по учебной работе учебными заведениями органов национальной безопасности Республики Казахстан. Дело № 45, ҚБП, том 3, 2019. –297 с.
7. Вербицкий А.А. Контекстное обучение в компетентностном подходе // Высшее образование в России. – 2006. - №11. – С. 39-46.
8. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. – М.: Педагогика, 1972. – 168 с.
9. Анисимов О.С. Гегель: мышление и развитие (путь к мышлению) / Энциклопедия управленческих знаний. – М., 2000. – С. 211.
10. Ломакина О. Этапы проектирования деятельности // Высшее образование в России. 2003. № 3. С. 127-130.

PROMOTING THE ABILITY OF CADETS THROUGH COGNITIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

The article describes how the use of additive technologies in a specially created educational environment effectively affects the abilities of cadets. It is shown that the use of cognitive technologies creates favorable conditions for increasing the activity of cadets during classes, independent decision-making, deep assimilation of educational material. Designing the content of education is considered in the context of cognitive technologies.

Keywords: cadet, cognitive technologies, educational environment, educational content, educational design.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ж.Ж. БЕЙСЕНОВА

Каспий университеті

e-mail: Zhuparkul22_70@mail.ru

ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ КӘСІБИ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН БАҒАЛАУ

Мақалада әскери қызметкерлердің кәсіби психологиялық ерекшеліктерін бағалау мәселесіне ғылыми, теориялық талданған. Әскери қызметтегі мамандардың кәсіби психологиялық ерекшеліктерінің жалпы әскери салада маңыздылығына жоғары баға бере отырып қарастырылған ғалымдардың ой пікірлеріне тұжырымдама жасалынған. Сонымен бірге, әскери мамандардың кәсіби психологиялық дайындығын жетілдірудің қазіргі жағдайы мен перспективалары мәселесі қарастырылған. Әскери қызметкерлердің кәсіби психологиялық ерекшеліктері, кәсіби қабылеттіліктері түсінігі мен қазіргі жағдайдағы даму бағыттарының сипаттамасы берілген. Әскери қызметкерлердің кәсіби психологиялық ерекшеліктерін бағалау жолдары, әдіс - тәсілдері берілген.

Кілт сөздер: әскери психология, кәсіби психология, кәсіби жарамдылық, кәсіби қабілеттілік, кәсіби психологиялық ерекшеліктерді бағалау.

Әскери психология – әскери қызметтегі әскери іс-әрекетке (жауынгерлік даярлық пен ұрысқа) қатысуына байланысты адам психикасының қызмет етуінің заңдылықтары мен механизмдерін, сондай-ақ адамның белгілі бір түрлерінің қалыптасуының психологиялық заңдылықтарын зерттейтін психология ғылымының қолданбалы саласы [1].

Әскери мамандар (басшылар, оқытушылар, әскери салада қызмет ететін психологтар және т.б.) шешетін күнделікті міндеттер олардан әскери қызметтің әртүрлі түрлері жағдайында әскери қызметші мен әскери ұжымдар тұлғасының психологиясының көріну және қалыптасу заңдылықтарын түсінуді талап етеді. Бұл заңдылықтар психология ғылымының бір саласы ретінде әскери психологияның пәні болып табылады [2].

Әскери қызметкерлердегі белгілі бір психикалық процестердің, күйлердің және қасиеттердің пайда болу жағдайлары мен көріну механизмдерін түсіне отырып, тәжірибелі мамандар оларды басқара алады. Яғни, өз қызметінде осы заңдылықтарды ескеру, сарбаздарда қызмет пен ұрысқа қажетті қасиеттерді мақсатты түрде қалыптастырып, дамыту, сондай-ақ қажет болған жағдайда түзетуге де мүмкіндігі бар.

Әскери қызметшілер өмірінің ең маңызды сипаттамасы оның әскери-әлеуметтік өзара әрекеттесу түрінде өтуі болып табылады. Бұл әскери қызметшілердің іс жүзінде кез келген іс-әрекеттері, күнделікті өмірі мен қызметі, жауынгерлік іс-әрекетінің әртүрлі түрлері олардың өзара әрекеттесу процестері ретінде жүзеге асырылатынын білдіреді. Әскери қызметшілердің (олардың топтарының) әлеуметтік өзара әрекеттесуі өмірдің жеке, топтық және әлеуметтік қажеттіліктерімен негізделеді. Бұл қажеттіліктер өзара әрекеттестіктің негізгі формалары – коммуникация және бірлескен іс-әрекет шеңберінде қанағаттандырылады. Егер адамзат қоғамын тұтас және жеке алсақ, онда қарым-қатынас пен бірлескен қызметтің арқасында өмір сүру жағдайлары мен жеке адамдардың өздері жасалады, олардың өзара түсіністігі қамтамасыз етіледі және жеке іс-әрекеттер үйлестіріледі, қауымдастықтар қалыптасады - үлкен және шағын әлеуметтік топтар. Өзара әрекеттестіктің ерекше түрі – қарсылық, күрес, әлеуметтік қақтығыстар, соның ішінде әскери қақтығыстар жататынын білеміз.

Көптеген зерттеулерге, тәжірибелі әскери қызметкерлердің ғылыми еңбектеріне сүйене отырып, әскери қызметтегі мамандардың, яғни қызметкерлердің кәсіби жағынан

психологиялық ерекшеліктерін зерттеу өте маңызды екені туралы айтылған.

Тұлғаның кәсіби құндылықтары жалпы даму сатыларының негізін құрайды. Сондай-ақ, тұлға болып қалыптасуда кәсіби құндылықтар мамандық туралы жағымды қатынастардың туындауына әсер етеді. Құндылық бағдарлар үйлесімді тұлға ретінде дамуына үлкен ықпал етеді. Сондықтан, әртүрлі даму сатысында тұлғаның кәсіби құндылықтарының дамуын зерттеу болашақ мамандардың белгілі салада өзінің мақсатын жүзеге асыру үшін маңызды мәселелердің бірі. Адамның өмірі – рухани, физикалық, құндылық, байлығы мен қауіпсіздігімен тығыз байланысты [3]. Кәсіпті меңгере отырып, тұлға өз мүмкіндіктерін, әлеуметтік рөлін, жауапкершілігін түсінеді.

Кәсіби психологиялық ерекшеліктері еңбек субъектісінің кәсіби іс-әрекетінде өте маңызды, өйткені оларға жұмыс істеудің табыстылығы маңызды. Кәсіби маңызды ерекшеліктері ескермеуде және оларды теріс диагностикалауда нақты қиыншылықтар туындайды, сондай-ақ, іс-әрекет эффективтілігі төмендеуі мүмкін. В.Д. Шадриков кәсіби маңызды ерекшеліктерді іс-әрекет эффективтілігіне және оны меңгерудің жетістігіне әсер ететін субъекті іс-әрекетінің дара ерекшеліктері ретінде түсінеді. Оның айтуынша, кәсіби маңызды ерекшеліктері сыртқы әсер және қызмет талаптары арқылы бүгілетін (преломляются) сол ішкі шарттар рөлдеріне шығады. Олар іс-әрекеттің психологиялық жүйесін қалыптастырудың түйінді сәті болып келеді [4].

Қазіргі қоғамдағы процесте әскери сала қызметкерлеріне, олардың кәсіпкерлік деңгейіне, құзыреттілігіне жоғары талаптар қойылады. Әскери салада қызметкерлерінің ең маңызды кәсіби ерекшеліктерінің бірі ретінде кәсіби-іскерлік сапалар алға шығады, олардың дамуынан барлық әскери саланың тиімділігі және өнімділігі тәуелді.

Әскери сала қазіргі заманғы қызметі, көбінесе, құзыреттіліктің интеллектуалды-психологиялық ерекшеліктеріне, оперативті-қызметтік жұмыстарды табысты шеше білуіне жоғары талап қояды. Жұмысқа орналасуда көптеген жағдайларда негізгі критерийлері ретінде дене бітімі және білімі болып келеді.

Ресейлік психология ғылымында кәсіби маңызды ерекшеліктерді зерттеумен С. Пряжников, Е.А. Климов, А.К. Маркова, А.В. Карпов, М.В. Клищевская, В.Д. Шадриков айналысады.

Әскери саладағы мамандардың кәсіби дайындығын, кәсіби маңызды ерекшеліктерінің қалыптасу ерекшеліктерін зерттеуде С.Ә. Әбдіманапов, Г.М. Кәрібаева, К.М. Арынғазин, Б. Әбдікәрімұлы, К.М. Беркімбаев, Ш.А. Абдраман, З.А. Исаева, М.Ә. Құдайқұлов, Ш.Т. Таубаева т.б. Қазақстандық ғалымдардың үлесі үлкен.

Әскери сала қызметкерлерінің қызметі экстремалды жұмыс ретінде қарастырылады, осымен олардың ерекше жағдайларда әрекет етудегі кәсіби-психологиялық дайындығының қалыптасуын күрделендіруі туралы К.В. Сельченко, В.Л. Марищук, Е.А. Пономарева, И.Б. Пономарев, А.Е. Тарас, А.К. Маркова, Ю.В. Слесарев, А.М. Столяренко, В.Д. Шадриков және т.б. айтып кеткен. Н.В. Кузьмина, В.П. Зинченко, А.А. Деркач, Е.М. Борисова, А.А. Бодалев, И.Н. Семенов, В.Г. Зазыкин, Р.М. Янбухтин және т.б.

Әскери саладағы қызмет көптеген жұмысшыларға қоғамдық мойындауға, тұлғалық және кәсіби өсуге және өзін-өзі жүзеге асыруға көмектеседі деп есептеген.

Кәсіби маңызды ерекшеліктерді өзіндік жүйесі субъективті қасиеттердің нақты симптомдық кешен ретінде, қандай-да бір қызмет үшін спецификалық болып туындайды. Ол дайын түрде болмайды, субъектіде іс-әрекетті меңгеруде қалыптасады. Сонымен қатар, тек қана іс-әрекет үшін ғана емес, оның негізгі компоненттеріне (кілттік әрекеттер, негізгі функциялар), кәсіби маңызды сапалардың спецификалық жүйе астылары қалыптасады. Сондықтан ішкі- психологиялық жағынан – іс-әрекет процесі кәсіби маңызды сапалардың

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

әр негізгі кезеңдерін (әрекет, міндет, функциясы) қамтамасыз етіп, бүтін жүйелік астылардың динамикалық ауысымын тудырады.

Кәсіби маңызды ерекшеліктер жүйе моделін құру – өте күрделі психологиялық процесс. А.В. Карпов оның мәнін жеке кәсіби маңызды сапалардың өздерін өзара байланысу тәртібінде көрсеткенде функционалды қосылу ретінде анықтайды. Бұған жеке ішкі алғышарттар бар, өйткені негізгі психикалық функциялар бір-бірімен онтологиялық байланысуда. Бұл байланыс кәсіби іс-әрекетті меңгеру жолында өзіндік жағымды рөлде көріне бастайды. Осылай, «іс-әрекеттің психологиялық жүйесінің құрылу процесінде іс-әрекетте жетістікке жетуде психикалық функцияның өзіндік функционалды икемделу болады» [4].

Кәсіби маңызды ерекшеліктерді жүйе астыларының дамуының жетекші тенденциясы – жеке сапалардың біріктірілу дәрежесінің жоғарылауы. Оған кәсіби маңызды сапаларды жүйе астылары іс-әрекетін игерудің әр кезеңінде олар бір-бірінен мәнді ерекшеленуі мүмкін.

Қандай-да болмасын іс-әрекет нақты негізгі параметрлермен сипатталынады, өнімділігі, сапасы және сенімділігімен. Психологиялық зерттеулерде оларды қамтамасыз ету үшін субъектінің әр түрлі даралық сапалары қажет, сондықтан өнімділіктің кәсіби маңызды сапаларын және кәсіби маңызды сапаларды бөлуді қабылдау керек (А.В.Карпов бойынша).

А.К. Маркованың пікірі бойынша, кәсіби маңызды ерекшеліктер функциясында тұлғаның кәсіби іс-әрекетінің өзіндік психикалық және тұлғалық та, биологиялық ерекшеліктері ретінде болуы мүмкін – соматикалық, морфологиялық, нейродинамикалық және т.б. [5].

Е.П. Ермолованың айтуы бойынша, «кәсіби ерекшеліктер – білімдер, икемдер, дағдыларды құру үшін психологиялық мүмкіндік; білім, икем және дағдылар – кәсіби біліктілікті құру үшін қажетті шарт» [6].

Б.А. Душков, А.В. Королев, Б.А. Смирнов көзқарастары бойынша, тұлғаның даралық ерекшеліктерінен басқа, кәсіби маңызды қабілеттерге де адамға нақты кәсіп жағынан талап етілетін және осы кәсіпті табысты меңгеруге себептесетін дене бітімдік сапалар жатады [7].

Е.С. Шелепова кәсіби маңызды ерекшеліктерді кәсіби жарамдылық компоненттері ретінде, яғни кәсіби міндеттерді табысты шешуге қажетті сапалар деп түсінеді [8]. Олардың арасында әр түрлі ерекшеліктердің ауқымды спектрі – табиғи негізден кәсіби білімдерге дейін, олар кәсіби оқыту және өзіндік дайындалу, тұлғаның ерекшеліктерінде (мотивация, бағыттылық, мінез-құлық), психофизиологиялық ерекшеліктер (темперамент), психикалық процесінің ерекшеліктерінде (ойлау, зейін, елес) процесінде алынады.

Кейбір мамандар кәсіби маңызды сапаның құрылымына субъектінің кәсіби жарамдылығын қамтамасыз ететін кілттік критерий ретінде қарастырады. Осылай, Е.А. Климов «кәсіби құнды сапалардың 5 негізгі жүйелерін» бөліп қарастырған:

1. Азаматтық ерекшеліктерді – адамның ұжым, қоғам мүшесі ретінде саналы бейнесі.
 2. Берілген іс-әрекет бөлімінде еңбекке, қызметке деген, қызығушылықтар және бейімдері;
 3. Іс-әрекеттің сан қилы және көптеген маңызды мамандықтармен құрастырылатын қабілетсіздік.
 4. Дара, жеке, арнайы қабілеттер. Берілген кәсіп үшін маңызды тұлғалық сапалар.
 5. Дағдылар, әдеттер, білімдер, тәжірибе [9].
- Әскери сала қызметкерлерінің кәсіби ерекшеліктерін шетелдік ғылымда зерттеу осы

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

ерекшеліктердің қалыптасуына әсер ететін олардың іс-әрекет шарттарын зерттеумен байланыстырған Е.Ю. Артемьева, Ф.Е. Василиук, А.В. Дулов, А.М. Зеличенко, Я.Я. Велик, М.А. Громов, Л.И. Анциферова, А.М. Зеличенко, В.С. Лури, Т.Б. Карцева, Т.А. Дегтяренко және т.б. болған [10].

А.К. Маркованың анықтамасы мәні бойынша ұқсас: кәсіп - бұл қоғамға қажетті тарихи туындаған іс-әрекет нормалары, оны орындау үшін адамдар білімдер және дағдылар жиынтығына, сәйкес келетін қабілеттер мен кәсіби маңызды сапаларға ие болуы керек. Алайда адамның кәсіби іс-әрекетін орындауы үшін осы маманға қажетті көптеген психологиялық сапалары болуы қажет, бұл сапалар кәсіби маңызды қасиеттер болып саналады.

Ресей психологиясында кәсіби маңызды ерекшеліктер ұғымы В.Д. Шадриковпен енгізілген, ол кәсіби маңызды ерекшеліктер субъектінің іс-әрекетті орындауда эффективтілігін қамтамасыз ететін процесте өндіру параметрлері, еңбек сапасы және сенімділігі ретінде түсінеді [11].

Психологияға кәсіби маңызды қасиеттер термині енгізілген соң ол толық анықталмаған. Керісінше, қазіргі уақытта бұл ұғым одан сайын жеңілдетілген. Мұны біз Н.С.Пряжниковтің анықтамасынан анық көре аламыз, оның пікірі бойынша - бұл еңбек іс-әрекетін табысты орындау үшін қажетті сапалар.

В.Д. Шадриков кәсіби маңызды сапаның екі құрылымын бөліп қарастырады:

1. Интрокорреляциялық – жеке әрекеттердің эффективтілігін анықтайтын құрылымдар.

2. Интеркорреляциялық – іс-әрекеттің эффективтілігін анықтайтын кәсіби маңызды сапаның құрылымдары.

В.Д. Шадриков теориялық бағыттағы жұмыстарды сараптай отырып іс-әрекетте келесі функционалды кедергілерді бөліп көрсетеді:

1. Іс-әрекет мотиві.
2. Іс-әрекет мақсаты.
3. Іс-әрекет бағдарламасы.
4. Іс-әрекеттің ақпараттық негізі.
5. Шешім қабылдауы.

Маңызды кәсіби ерекшеліктер іс-әрекетінің жүйе асты. В.Д.Шадриков кәсіби маңызды сапалар (Б.Г.Ананьев және П.К.Анохин еңбектерінде қарастырылған) мен оқу-маңызды сапаларды (Н.В.Нижегородцев еңбектерінде) бөліп көрсетеді. Мамандықтардың кәсіптік маңызды сапаларының құрылымы В.Д.Шадриковтың және оның шәкірттерінің еңбектерінде қарастырылған. Кәсіби маңызды ерекшеліктер тұлғаның білім, іскерлік, дағдыны, құзыреттілікті игеру барысында қалыптасатын кәсіптік біліктілігі.

Жоғарыда көрсетілген 4 келісімге сүйене отырып, болашақ мамандарда қалыптасатын төмендегідей кәсіби маңызды ерекшеліктерді бөліп көрсетуге болады.

1. Кәсіптік бағыттылық:
 - кәсіпті таңдау мотивациясы;
 - кәсіпті меңгеруіне бағдарлану;
 - мамандықты меңгерудегі топтық немесе даралық бағыттылық;
 - мамандықты меңгеру барысында өзін-өзі бағалау деңгейінің өзгеру тенденциясы.
2. Кәсіптік тәжірибе:
 - кәсіптік мекемеге ену алдында кәсіп туралы көзқарасқа ие болу;
 - қалыптасқан кәсіптік маңызды сапаларға деген көзқарасы.
3. Психикалық процестердің ерекшеліктері: когнитивтік процесстер; эмоциялық процесстер.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

4. Кәсіпке жарамдылығын білдіретін биопсихикалық қасиеттер.

Құқық қорғау саласының жұмыс эффективтілігі кәсіби маңызды болып табылатын көптеген психологиялық сапалармен анықталады [12].

Оны 4 деңгеймен қарастыруға болады:

- 1) ішкі істер органдары қызметінің міндеттері деңгейінде;
- 2) мінез-құлықтық және жағдайлық деңгейде;
- 3) тұлғаның қасиеттері деңгейінде;
- 4) ішкі істер органдарына қойылатын талаптар деңгейінде;

Кәсіби маңызды ерекшеліктер еңбектің жүзеге асуына әсер етеді, табысты кәсіби қызметтің алғышарты болып табылады және іс-әрекетте орындалып, оны жаңадан құрады.

Олардың мінез-құлық деңгейіндегі жұмысында спецификалық оқиғалар туындайды, мысалы, жәбірленушілермен әңгімелесу. Бұндай әңгімелесуде көбінесе аффективті және нақты бір жүріс-тұрысты және реакцияны талап етеді. Қылмысқа күдікті адамдардың ортасына ену, яғни шектеулі ортаға қарым-қатынасқа түсу көптеген жағдайда қызметкерлер де үшін, азаматтар үшін де қауіптілікті алып келеді. Алынған мәліметті талдаудан адамдардың тағдырына тәуелді.

Осы сипатталған оқиғалар кейбір тұлғалық қасиеттер мен сапалардың жиынтығын құрайды, олар жоғары эмоциялық ұстамдылық, күшті еріктік компонент және интеллекттің жоғары көрсеткіштері.

Кәсіби маңызды қасиеттерді анықтаудың тағы да бір негізі болып әскери сала қызметкерлерінің аттестациялаудағы шектеулер қатарын қою, әр сынақта психологиялық кәсіби жарамдылық бойынша өз өткізілім ұпайы бар.

Әскери сала жұмысында кәсібилікті жоғарылату елдегі заңнаманың және әскери тәртіпті күшейтудің бірде-бір алғышарты болып табылады. Қызметкерлердің жұмысының кәсіби шеберлігі және сапасының өсуі көптеген факторлармен анықталады. Олардың арасынан жетекші орындардың біреуін әскери саланың кадрлық жұмысы болып табылады.

Әскери саланың психологиялық кадрлық-диагностикалық түрі психодиагностикалық тексерісті өткізуді білдіреді. Психодиагностикалық тексеріс тұлғаның дара – психологиялық ерекшеліктерін, жұмысшыларды дұрыс таңдау және орналастыру, сонымен қатар психокоррекциялық әсер ету мақсаттарында сипаттау және өлшеу, анықтауда көрінеді.

Әскери сала қызметкерлеріндегі кадрларды психологиялық бағалау қызметкерлердің даралық-психологиялық сапаларына, күрделі әлеуметтік-тәртіптік қарым-қатынасқа түскен тұлғасына жоғарытылған талаптардың қойылуымен негізделеді.

Әскери сала қызметкерлерінің кәсіби маңызды ерекшеліктеріне арнайы бағалау арқылы үміткерлердің кәсіби жарамдылығының болжамын ғылыми негіздеуге болмайтын көптеген психологиялық ерекшеліктер, тұлғаның сапасын жатқызуға болады. Қазіргі кезде дамыған елдерде адамдардың өмірдің және кәсіби мансаптың барлық кезеңдерінде әр түрлі психологиялық тексерістердің өткізілуі жеке фирмаға немесе үкіметтік қызметке, сонымен бірге ішкі істер органдарына жұмысқа қабылдауда қалыпты және міндетті болып табылады. Психологиялық тексерістің нәтижесінен алынған мәліметтер маманды оның кәсіби абыройы бөлшегі ретінде жанамалайды.

Бүгінгі күні елімізде мамандарды психологиялық бағалаудың арнайы жүйелері көптеген ұйымдарда, соның ішінде әскери салада да табысты жүзеге асуда.

Кәсіби іріктеу адам және кәсіптің өзара сәйкестіліктің адамнан талап етілетін жауапкершілікті, денсаулықты, жоғары еңбекке қабілеттілікті және міндеттерді нақты орындауды, эмоционалды-ерікті реттеушілікте жүзеге асатын нормативті міндеттелген шарттарда (гигиеналық, микроахуалдық, техникалық, әлеуметтік-психологиялық)

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

болжамдық бағасын қамтамасыз ететін әдістер жүйесін білдіреді. Кәсіби іріктеуде адамның нақты бір кәсіби іс-әрекетке жарамдылығы анықталады. Кәсіби жарамдылық көптеген әр түрлі факторлармен негізделді: жасымен, денсаулық жағдайымен, дайындық деңгейімен, қажетті білімдер, дағдылар және икемдер жиынтығымен, таңдалған кәсіп бойынша жұмыс істеу ниеті мен кәсіби қабілеттері мен кәсіби сапаларымен. Ол әлеуметтік шарттар мен жыныстан және т.б. тәуелді.

Әр кәсіпте айтылып кеткен шарттарда өзіндік ерекшелігі бар, сондықтан кәсіби іріктеудің мақсаты мен формалары әр түрлі. Кәсіби іріктеу ұйымдасушылық формаларынан тәуелсіз келесідей жалпы сұрақтарға жауап береді:

1. бұл адам нақты сол жұмысты орындай ала ма;
2. ол өзінің алып отырған саласындағы қызметін жалғастыра ала ма;
3. бұл адам қандай жұмыста одан да жақсы істей алады;

Осыған байланысты кәсіби іріктеу міндеттері келесідей:

- Жасына, денсаулық жағдайына, біліміне, психологиялық және кәсіби сапасына немесе қандай-да басқа себептер бойынша қабілетсіз адамды жұмысқа қабылданудың алдын-алу:

- Осы кәсіп бойынша жұмысқа қабілетті, кәсіби міндеттерін өз денсаулығына зақым келтірмей, табысты орындай алатын адамдарды іріктеу.

- Кәсіби іс-әрекетін орындауға қабілетсіз болған адамдарды демалу, емделу немесе басқа өзіне оңайырақ жұмысқа ауысуын өз уақытында жұмыстан босату.

- Адам қандай еңбек түріне қабілетті екенін оған қандай да бір кәсіби іс-әрекетті ұсыну мақсатында анықтау.

- Кәсіби іріктеудің негізі кәсіптің нақты нормативті сипаттамалары болып табылады:

- Әлеуметтік (қызмет, міндет, мақсат);

- Операционалды (орындау нақтылығы; уақытша, кеңістік, логикалық сипаттамалар);

- Ұйымдастырушылық (гигиеналық, әлеуметтік-психологиялық, еңбектің психофизиологиялық шарттары).

Кәсіптің осы сипаттамалары психологтарға, дәрігерлерге, физиологтарға әдістерді құрастыруға және бейімдеуге, таңдауға, іріктеу процедурасын құруға және үміткердің нақты кәсіби іс-әрекетінің сәйкестілігіне диагностиканы өткізуге көмектеседі.

Кәсіби іріктеу процесі құрал-жабдықтық, бланктік және сауалнамалық тесттердің, сонымен бірге, бөлшектерді, жағдайларды, шындықтағы кәсіби іс-әрекетті, адамның функционалды жағдайы көрсеткіштерін, мотивациялық-эмоциялық көріністерін, оның жұмысының өнімділігі және табыстылығы көрсеткіштерінің объективті назар аудартатын және визуалды бақыланатын қатаң түрдегі тіркеудегі имитациялық эксперимент көмегімен жүзеге асырылады. Мамандарды таңдау – көп кезенді, еңбекті көп қажет ететін, үзіліссіз, арнайы қабілеттерді, мінез-құлықтар белгілерін, білімдер мен икемдерді талап ететін жұмыс.

Кәсіби іріктеу бірнеше кезеңдерден тұрады, олардың әрқайсында іріктеудің нақты критерилері бойынша үміткердің жұмысқа жарамдылығы шешіледі:

- Әлеуметтік-құқықты (демографиялық – жасы, білімі, тұрғылықты орны және т.б.);

- Медициналық (соматикалық және психикалық денсаулық жағдайы);

- Психологиялық (жұмыстағы қандай да бір мамандыққа психикалық жақындығын анықтау).

Сонымен бірге кәсіби байқау – сынақ мерзімі қолданылады, ол аяқталғанда

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

үміткердің жұмысқа қабылдану мүмкіншілігі шешіледі. Өз кезегінде психологиялық іріктеу «үміткерлердің оқу немесе кәсіби іс-әрекетіне жарамдылығын психологиялық және психофизиологиялық сынақтың нәтижелерін ескере шешім қабылдау» ретінде түсіндіріледі. Психологиялық іріктеу үміткерлерге талаптар жиынтығын іс-әрекетке психологиялық талдау негізінде, содан кейін осы талаптарға сәйкес диагностикалық әдістерді анықтауды болжау.

Қазіргі кезде мемлекеттік күш құрылымындарында: әскери салада, ішкі істер органдарында, кеденде, полицияда, басқа да органдарда қызметке үміткерлерді іріктеудің нақты жүйесі қалыптасқан. Іс-әрекеттің әрбір мазмұнының өзгеруінде психологиялық іріктеу бағдарламасы қайтадан қарастырылады. Кәсіби психологиялық іріктеу бөліміндегі зерттеулер.

Психологиялық бағалаудың нақты міндеттері, осы бағалау жүзеге асатын іс-шаралар типімен анықталады. Мысалы, конкурстық негізде жұмысқа қабылдауда кәсіп талаптарына және жұмыс шарттарына сәйкес келетін үміткерлерді іріктеу психологиялық бағалаудың міндеті болып табылады. Үміткерді басшылық қызметіне алуды шешуде психологтармен ол кәсіби іс-әрекетімен бірге, басшылық қызметін орындай алуға қабілетті ма екендігі анықталады. Психологиялық бағалаудың ұйымдастырушылық өткізілуі мынандай кадрлық шаралармен ұштастырылады: жұмысқа қабылдау, аттестацияны өткізу, басшылық қызметіне алу.

Жалпы айтқанда, әскери салада мамандарды кәсіби іріктеу кезіндегі психологиялық бағалаудың жалпы мақсаты жұмыскердің жеке психологиялық ерекшеліктерінің кәсіптік талаптарына сәйкес келуін анықтау және осы негізде болашақ кәсіби іс-әрекетті функциясы болып табылады, яғни ол бағалау техникасына және әдістемесіне арнайы талаптарды қояды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Нурмахамбетов А. Кәсіби бағдарлау мәселелері және өмір мағынасы // журнал «Педагогика», №4 (3) 2005ж.
2. Шадриков В.Д. Способности человека. – М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МО-ДЭК», 1997. – 288 с.
3. Пряжников Н.С. Профессиональное и личностное самоопределения. – М.: Воронеж, 1996. – 356 с.
4. Климов Е.А. Образ мира в разнотипных профессиях. – М., 1995
5. Маркова А.К. Психология профессионализма. – М.: Педагогика-Пресс, 1996. – 132 с.
6. Карпова А.В. Общая психология: Учебник / Под общ. ред. проф. А. В. Карпова. – М.: Гардарики, 2004. – 232 с.
7. Клищевская М.В. Профессионально-важные качества как необходимые и достаточные условия прогнозирования успешности деятельности / М.В. Клищевская, Г.Н. Солнцева // Вестник МГУ. Сер.14. Психология. – 1999. – № 4. – С. 61-64.
8. Шадриков В.Д. Деятельность и способности. – М.: Изд-во МГУ, 1994. – 245 с.
9. Б. Сақтағанов. Әскери қызметкерлердің кәсіби мотивациялық сферасын зерттеудің өзекті мәселелері // Қайнар университетінің хабаршысы. Психология сериясы. – 2005. – №1 (3). – 83-87 бб.
10. Г.М. Кәрібаева. Кәсіби іс-әрекеттің мотивациялық құрылымының ерекшеліктері. Алматы, – 2001 жыл.
11. Б.Сақтағанов. Әскери қызметкерлердің кәсіби мотивациясының ерекшеліктері мен типтері // ҚазҰУ хабаршысы. Психология және әлеуметтану сериясы. – 2004. – № 2

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

(13). – 38-42 бб.

12. Іргебаева Н.М. Басқару психологиясы. – Астана.: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, 2010.

PROFESSIONAL PSYCHOLOGY OF MILITARY PERSONNEL EVALUATION OF CHARACTERISTICS

The article presents a scientific and theoretical analysis of the assessment of professional psychological characteristics of military personnel. The opinions of the scientists who considered the importance of the professional psychological characteristics of military service specialists in the general military sphere were conceptualized. At the same time, the problem of the current situation and prospects of improving the professional psychological training of military specialists is considered. The concept of professional psychological features, professional abilities of military personnel and the description of the directions of development in the current situation are given. Ways and methods of assessing professional psychological characteristics of military personnel are given.

Keywords: military psychology, professional psychology, professional suitability, professional ability, assessment of professional psychological characteristics.

Ж.Ж. БЕКИШ

*Казахский Национальный Женский Педагогический университет,
магистрант 1 курса кафедры педагогики и психологии,
Республика Казахстан, город Алматы,
e-mail: bekishzhanara@gmail.com*

КОНФЛИКТ МЕЖДУ УЧИТЕЛЕМ И УЧЕНИКОМ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ

Человек на протяжении всей своей жизни сталкивается с конфликтами, которые возникают в различных сферах жизни, в том числе и в школе. Школа является одним из важнейших социальных институтов, который динамически развивается и играет ключевую роль в формировании будущего нашего общества. В учебном заведении возникают конфликты между учителями и учениками, которые могут оказать серьезное воздействие на образовательный процесс. Конфликты между ними – одна из наиболее актуальных тем в сфере образования. В данном докладе рассмотрим причины возникновения конфликтов, последствия для всех сторон, а также возможные способы их решения. Объект изучения – межличностные отношения между учителем и учеником в учебном процессе.

Ключевые слова: школа, проблема, конструктивное решение, учитель, ученик, конфликт, конфликтная ситуация, педагогическая конфликтология.

Конфликт является неизбежным явлением во взаимодействии людей, обычно вызванным столкновением интересов, ценностей, мнений или позиций, которые противоречат друг другу. Хотя конфликт часто ассоциируется с негативными эмоциями, враждебностью и спорами, некоторые люди считают его необходимым для продвижения вперед и нахождения наилучшего решения. Причины межличностных конфликтов схожи с причинами конфликтов между учителями и учениками, но для нахождения решения конфликтных ситуаций в школе имеет смысл детально рассмотреть эти причины с педагогической точки зрения, используя таблицу Е.В. Локшиной, чтобы рассмотреть

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

понятие конфликта с разных углов [1, с.7].

Таблица 1

Понятие конфликта		
Психология	Социология	Педагогика
Психоанализ (Фрейд)	Л.Г. Здравомыслов	А.С. Белкин.
Гуманистическая психология (К. Роджерс)	Ю.Г. Запрудский	С.В. Баныкина
Бихеоризм (Дж. Б. Уотсон)	А.В. Дмитриев	В. А. Сухомлинский
Когнитивная психология (Л. Фестингер)		О.Н. Лукашенко и Н.И. Щукина
Экзистенциальная психология (И. Ялом)		А. Я. Анцупов и А. И. Шипилов
Отечественная психология (К.Левин)		Б. И. Хасан

Различные психологи и социологи определяют понятие конфликта по-разному. Для Фрейда, К.Юнга и К.Хорни конфликт связан с учетом взаимодействия между влечениями, я и сверх я [2]. Л. Фестингер видит конфликт как негативное состояние, возникающее в результате несоответствия знаниям и необходимости выбора [3]. Для К.Левина конфликт возникает, когда на индивида одновременно действуют противоположные силы равной величины, поведения или несовпадением двух знаний. В этом случае конфликт - это дискомфорт и личность стремится устранить его [4]. В социологии Ю.Г. Запрудский определяет конфликт как противостояние объективно разных интересов и прямое или косвенное столкновение социальных сил, которое является особой формой исторического движения к новому социальному единству [5]. В педагогике С.В. Баныкина описывает конфликт как противоречие, возникающее в результате профессионального и межличностного взаимодействия участников учебно-воспитательного процесса. Эти взаимодействия проявляются как субъектно-субъектные отношения, которые могут усугубляться, вызывая отрицательные эмоции у участников общения. Однако, такие ситуации также предоставляют возможность конструктивного разрешения конфликта путем устранения его причин [6]. В.А. Сухомлинский утверждает, что конфликт между педагогом и ребенком, учителем и родителями, педагогом и коллективом - это большая беда для школы, и что умение избежать конфликта является одной из составных частей педагогической мудрости. Предотвращая конфликты, педагог не только сохраняет сплоченность коллектива, но и способствует развитию воспитательной силы группы [7].

Проведя анализ всех этих точек зрения, становится понятно, что конфликт широко используется в различных областях науки, таких как психология, педагогика, социология, менеджмент, политология и т.д. При изучении конфликтов следует учитывать разные взгляды на данное понятие. Некоторые исследователи рассматривают конфликт как отрицательное явление, которое необходимо устранять. Другие, наоборот, считают, что конфликты могут быть конструктивными и могут способствовать развитию отношений между людьми.

В настоящее время конфликтология стала очень популярной, и она ориентирует массовое сознание людей на понимание неизбежности конфликтов в различных сферах человеческой деятельности, в том числе и педагогической. Педагогическая

конфликтология является теоретическим направлением, которая занимается изучением природы, причин и методов регулирования и разрешения конфликтов в педагогической деятельности. Она направлена на разработку теории и практики управления конфликтами в педагогической сфере, а также на поиск оптимальных способов и средств решения конфликтов в учебном процессе. Одной из основных задач педагогической конфликтологии является разработка методов предотвращения и регулирования конфликтов в педагогической практике. Для этого необходимо выявлять и анализировать возможные причины конфликтов, определять их типы и уровни развития, а также выработать эффективные стратегии и тактики решения конфликтов.

Конфликтные ситуации – неотъемлемая часть школьного социума. Они могут возникать по самым разным причинам: от разногласий между учениками до конфликтов между педагогами и родителями. Конфликтная педагогическая ситуация, как правило, имеет объективный характер, потому что существуют столкновения интересов, взглядов, мнений и мотивов, но также неотъемлемой частью является и субъективный характер, потому что в практике часто встречаются случаи, свидетельствующие о провокационной роли конфликтов в школьном социуме. В этом же докладе говорится больше о конфликте между учителем и учеником.

Исходя из взаимодействия и взаимоотношений между учениками и педагогами, Л.В. Симонова выделяет три типа взаимосвязей, которые наиболее полно характеризуют отношения учителей и учеников [8, с. 58-59]:

1. Взаимосвязи делового характера, возникающие между учителями и учениками по поводу непосредственно самой учебной деятельности.
2. Взаимосвязи «ролевого» характера, возникающие из необходимости учителей и учеников придерживаться определенных норм, правил и способов поведения, соответствующих «роли» учителя и «роли» ученика.
3. Взаимосвязи личного характера, которые устанавливаются между учителями и учениками в процессе их взаимодействия и во многом определяются личностными особенностями.

Н.И. Самоукина связывает конфликты с низкой мотивацией учащихся к учебе и отсутствием интереса к ней [9]. В свою очередь, В. И. Журавлев указывает на ошибки учителей в выборе методик оценивания и манипуляции оценками, как причину возникновения конфликтов [10]. А.Р. Георгян считает, что конфликты между учителями и учащимися в школе являются результатом взаимодействия поколений с разным жизненным опытом и возможностями саморазвития [11]. Перечисленные авторы дают разные объяснения причин возникновения конфликтов между учителями и учащимися в школе.

В современном обществе существуют требования к образовательной системе, которые выдвигают новые требования к учителям. Учителя должны иметь не только высокие профессиональные компетенции, но и уметь общаться с учащимися, понимать их потребности и интересы. В то же время, некоторые учителя сохраняют стиль взаимоотношений с учащимися, который был сформирован в условиях тоталитарной системы. Такой стиль взаимоотношений характеризуется авторитарностью и принудительностью. Некоторые учителя используют свою власть для контроля и наказания учащихся, вместо того чтобы создавать атмосферу доверия и уважения. Это в свою очередь ведет к конфликтам между учителями и учащимися, которые, в свою очередь, могут привести к отрицательным последствиям для образовательного процесса. Вместо того чтобы наказывать учащихся, учителям следует постараться понять причины возникновения конфликта и работать с учащимися, чтобы найти конструктивное решение.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Отношения между учителем и учеником играют важную роль в образовательном процессе. Хорошие отношения помогают создать благоприятную атмосферу в классе и могут стать ключом к успеху учеников. Однако в реальности как говорилось ранее не все отношения между учителем и учеником идеальны. В некоторых случаях возникают конфликты, которые могут привести к негативным последствиям для всех участников. Рассмотрим причины возникновения конфликтов. Одной из главных является различие во взглядах на методы обучения. Некоторые учителя предпочитают традиционный подход, когда ученики слушают лекции и делают задания, а другие – более современный, основанный на использовании интерактивных методов обучения. Если ученик не может приспособиться к методам, используемым учителем, это может привести к конфликту. Еще одной причиной конфликтов может стать недостаточная мотивация ученика. Если он не видит смысла в изучении данной темы или предмета в целом, это может привести к негативному отношению к учителю и к его методам обучения. Также конфликты могут возникнуть из-за недостаточной компетентности учителя. Если учитель не владеет материалом, это может привести к недоверию со стороны ученика и, как следствие, к конфликту. Но независимо от того, что вызывает конфликты, важно, чтобы они решались конструктивно. Конструктивное решение способствует доверительным отношениям и миру, в то время как деструктивное ведет к копанию обид и раздражений. Чтобы избежать конфликтных ситуаций в процессе обучения, учителю необходимо объяснить правила и разработать критерии оценивания работы на уроке вместе с учащимися. Это поможет ученикам понять, что от них ожидается, и какие меры будут приниматься в случае нарушения правил. Кроме того, учителя должны проявлять терпение и понимание к ученикам, которые испытывают трудности в учебе или имеют поведенческие проблемы. Если конфликт все же возникает, следует использовать предложенный алгоритм для конструктивного решения проблемы. Вот некоторые шаги, которые могут помочь в этом процессе:

1. Определите причину конфликта и затем проведите рефлексию. Это поможет понять, что именно вызвало конфликт и какие меры можно принять, чтобы его решить и предотвратить в будущем.

2. Контролируйте негативные эмоции. Негативные эмоции могут вызвать конфликты. Поэтому учитель должен постоянно контролировать свои эмоции и уметь защищать свои интересы без конфликтов.

3. Не выясняйте отношения в присутствии учеников. Учитель не должен выяснять отношения с администрацией школы, коллегами или родителями школьников в присутствии учеников. Это может привести к необоснованным конфликтам и негативным последствиям.

4. Оцените результаты. После решения конфликта проведите оценку его результатов, чтобы убедиться, что все стороны остались, удовлетворены и что доверительные отношения были восстановлены.

В целом конфликт между учителем и учеником является негативным для двух сторон и оказывает влияние на качество обучения. Важно, чтобы каждый понимал свою роль и ответственность, и был готов работать вместе, чтобы найти решение. В таких случаях, важно проявлять терпение, эмпатию и уважение. Учитель должен быть готов выслушать ученика, уважительно отнестись к его точке зрения и постараться найти компромиссное решение. В свою очередь, ученик должен понимать, что учитель имеет большой опыт и знания, и что его задача – помочь ученику достичь наилучших результатов.

В заключение отметим, что школы предоставляют учителям и ученикам уникальные возможности для обучения, развития и социализации. Для учителей школа представляет

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

собой место, где они могут профессионально расти, обмениваться опытом и идеями со своими коллегами, и получать обратную связь от учеников и родителей. Для учеников школа является местом, где они могут получить образование, развить свои навыки и способности, а также научиться взаимодействовать со своими сверстниками и общаться с взрослыми. Таким образом, конфликт между учителем и учеником не должен препятствовать этим возможностям и не должен стать причиной отрицательной атмосферы в классе. Важно найти способы решения проблемы и работать вместе, чтобы достичь общей цели - успешного обучения.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Локшина Е. В. Решение конфликтов между субъектами в учебном процессе по технологии: Выпускная квалификационная работа – 2017. – 7 с.
2. Фрейд З., Юнг К., Хорни К. Психоанализ: [Электронный ресурс]. URL: <https://dogmon.org/1-metodi-psihologicheskogo-issledovaniya.html?page=7> (Дата обращения: 15.03.2023).
3. Фестингер Л. Конфликт, решение и диссонанс. – 1964.
4. Левин К.А. Dynamic Theory of Personality. – 1935.
5. Запрудский Ю.Г. Социальный конфликт (политологический анализ): автореферат дис. ... доктора философских наук – Ростов-на-Дону, 1992.
6. Баныкина С.В. Педагогическая конфликтология: состояние, проблемы исследования и перспективы развития. – 2001.
7. Сухомлинский В.А. 100 советов учителю. – 2021.
8. Симонова Л.В. Межличностные конфликты педагогов и старшеклассников и пути их разрешения: дисс. на соиск. уч. ст. канд. психол. наук. М. – 1989. – 58-59 с.
9. Самоукина Н.И. Практический психолог в школе: лекции, консультирование, тренинги. – М.: Изд-во: ИНТОР, 1997. – 192 с.
10. Журавлев В.И. Основы педагогической конфликтологии. – М.: Роспедагентство, 1995.
11. Георгян А.Р. Психолого-педагогические условия профилактики и конструктивного разрешения конфликтных ситуаций в системе отношений «учитель – ученик»: автореф. дис. ... канд. пед. н. – Владикавказ, 2008.

CONFLICT BETWEEN A TEACHER AND A PUPIL: PROBLEM STATEMENT AND SOLUTIONS

Throughout their lives, people encounter conflicts that arise in various areas of life, including school. School is one of the most important social institutions which is dynamically developing and plays a key role in shaping the future of our society. Conflicts between teachers and pupils in educational institutions can have a significant impact on the educational process. Conflicts between them are one of the most relevant theme in the field of education. This research will examine the causes of conflicts, the consequences for all parties involved, as well as possible ways to resolve them. The object of study is interpersonal relationships between a teacher and a pupil in the educational process.

Keywords: school, problem, constructive solution, teacher, pupil, conflict, conflict situation, pedagogical conflictology.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Е.Ж. БЕКИШЕВ

*Национальный университет обороны
имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы,
старший преподаватель кафедры общественных дисциплин и педагогики,
полковник, магистр,
Республика Казахстан, г.Астана
e-mail: yermek-b66@mail.ru*

ИННОВАЦИОННО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ КОНСОРЦИУМ В СИСТЕМЕ ВОЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье раскрывается роль инновационно-образовательного консорциума в развитии фундаментальных, прикладных научных исследований и технологических инноваций. Рассматривается значение создания консорциума для развития системы военного образования и оборонно-промышленного комплекса страны. Предлагается общая структура, функции консорциума на базе Национального университета обороны.

Ключевые слова: консорциум, инновации, исследования, оборонно-промышленный комплекс, образование, обучение, наука.

Развитие национальной системы образования демонстрирует наличие интеграционных процессов в области образования и науки.

Нарастает интенсивность взаимодействия учёных, научно-педагогических работников, обучающихся.

В Республике Казахстан прорабатывается синтез образовательных платформ традиционной школы и школы компетенций, который реализуется в форме профильных инновационных кластеров при ведущих вузах страны, сочетающих фундаментальные исследования с новейшими образовательными технологиями [1, с. 34].

Исследователями особо выделяются возникновение инновационных научно-образовательных проектов, обладающих тенденцией к постоянному расширению взаимодействия науки, образования и бизнеса.

В то же время современными тенденциями развития инновационной деятельности является укрупнение проектов. Это требует интеграции интеллектуального потенциала университетов и объединения усилий учебных, научных и производственных организаций [2, с. 207].

Таким проектом можно считать инновационно-образовательные консорциумы. Формирование таких консорциумов является одной из инновационных форм в современном образовательном пространстве.

В соответствии с Законом Республики Казахстан инновационно-образовательный консорциум – добровольное равноправное объединение на основе договора о совместной деятельности, в котором организаций высшего и (или) послевузовского образования, научные организации и другие юридические лица, занятые в сфере производства, объединяют интеллектуальные, финансовые и иные ресурсы для подготовки высококвалифицированных специалистов на базе фундаментальных, прикладных научных исследований и технологических инноваций [3].

Для реализации образовательных программ и проведения научно-прикладных исследований организации высшего и послевузовского образования вправе создавать или вступать в инновационно-образовательные консорциумы.

Особенно важно ввести в состав консорциума исследовательские учреждения,

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

помогающие сформировать научно-методическое сопровождение учебно-воспитательного процесса в учебных заведениях, входящих в состав инновационно-образовательного консорциума.

При реализации консорциальных соглашений с трехсторонними договорами между ВУЗами, предприятиями и обучающимися имеются возможности предоставления курсантам, магистрантам и докторантам современной технологической, лабораторной и опытно-промышленной базы, на которой можно проводить учебные, производственные и исследовательские практики, выполнять курсовые и дипломные проекты, научные исследования.

Создание инновационно-образовательного консорциума будет направлено на объединение интеллектуальных, образовательных, научных и финансовых ресурсов для подготовки высококвалифицированных специалистов на базе фундаментальных, прикладных научных исследований и технологических инноваций по всем уровням образования для военных, специальных и гражданских учебных заведений в Республике Казахстан.

Консорциум следует определять как организацию, ориентированную на выпуск инновационного продукта, путем объединения образовательных, научных конструкторских, технологических, организационных возможностей и ресурсов, предоставляемых партнерами в заранее определенном объеме. Это своего рода виртуальное предприятие, объединяющее цели, ресурсы, традиции и опыт ВУЗов, предприятий при разработке сложных инновационных проектов, в том числе производстве продукции [4; с. 38].

Целесообразно создание инновационно-образовательного консорциума (далее- Консорциум) на базе Национального университета обороны имени Первого Президента Республики Казахстан –Елбасы (далее-НУО), имеющего межведомственный статус и воспринимаемого, как международный научно-образовательный хаб в центрально-азиатском регионе.

Предлагается следующая структура Консорциума:

- военные и специальные учебные заведения (МО РК, НГ РК, правоохранительных органов, ПС КНБ РК);
- гражданские ВУЗы РК (по согласованию);
- научно-исследовательские институты (по профилю подготовки кадров);
- предприятия оборонно-промышленного комплекса (по согласованию);
- ведомственные организации (по согласованию).

Президент Консорциума – начальник НУО. Консорциум будет создан на основании соглашения. Органы управления: Президиум, общее собрание членов Консорциума.

Деятельность Консорциум будет осуществляется через формирование проектных команд, информационное взаимодействие. (сетевая образовательная деятельность), с разработкой концепция межвузовского кампуса, обеспечивающего возможность совместного использования инфраструктуры, создания совместных информационных сервисов.

Участие членов консорциумов в программе будет направлено на реализацию следующих проектов и мероприятий:

- унификация образовательных программ по базовым дисциплинам;
- обучение и повышение квалификации специалистов;
- проведение совместных научных исследований;
- содействие в формировании производственных связей и научных коллабораций;
- создание распределённых научных коллективов;

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

- создание учебно-методической и научно-лабораторной базы;
- формирование дуального образования.

Концентрация ресурсов и компетенций в рамках Консорциума позволит получить системные эффекты, направленные на комплексное развитие науки и повышение профессиональной компетенции специалистов по направлениям подготовки кадров.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Титов М.В., Бегалко З.В., Шмидт О.Н. Инновационные кластеры в образовательном пространстве Республики Казахстан. Инновационные технологии в образовании: Материалы IV Международной научно-практической видеоконференции (г. Тюмень, 30 ноября 2016 г.) / Под ред. С.М. Моор. – Тюмень: ТИУ, 2017. – с 34.
2. Булярский С.В., Булярская С.А.. Консорциум как коллективный участник инновационной деятельности // Регионология – 2008 (65) – №4 . – с. 207.
3. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319> (дата обращения: 30.03.23).
4. Чернова Е.А. Виртуальные организации как причина и следствия мировой глобализации // Некоммерческие организации в России. – 2004 – №3. – с. 38.

INNOVATIVE AND EDUCATIONAL CONSORTIUM IN THE SYSTEM OF MILITARY EDUCATION AND TRAINING

The article reveals the role of the innovation- educational consortium in the development of fundamental, applied scientific research and technological innovation. The significance of the creation of the consortium for the development of the system of military education and training as well as for the military-industrial complex of the country is considered. The general structure and functions of the consortium on the basis of the National Defense University are proposed.

Keywords: consortium, innovation, research, military-industrial complex, education, training, science.

Р.К. БОЖАКОВ¹

Е.Ж. БЕЙСЕНОВ²

¹Военный институт Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова, старший преподаватель кафедры, полковник, Республика Казахстан, город Алматы, e-mail: r_bogakov@mail.ru

²Военный институт Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова, преподаватель кафедры, подполковник, Республика Казахстан, город Алматы

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ СВЯЗИ ПРИ ВЕДЕНИИ СПЕЦИАЛЬНЫХ ОПЕРАЦИЙ В ЧЕЧЕНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

В данной статье представлен материал организации связи в горах. Для тех, кто интересуется связью, есть информация о средствах связи, организации радио и проводной, радиорелейной связи, применяемых в горной местности. Боевые действия показали недостатки в подготовке войск, особенно горной, а также трудности материально-технического обеспечения и несовершенство отдельных образцов военной техники. Особенно, большие проблемы возникали в организации и поддержании связи, ведении разведки и управлении войсками в горной местности.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

Ключевые слова: специальная операция, система подвижной радиосвязи, организация связи в горах, войска связи, средства радиосвязи, радиостанция, радиорелейные станции, проводные средства связи, спутниковая связь абонент, корреспондент.

На Вооруженные силы и внутренние войска МВД России, в условиях конфликта, легли серьезные задачи по участию в разрешении внутренних вооруженных конфликтов и обеспечению общественной безопасности. Ужесточение требований, предъявляемых к системе связи, обусловлено возросшими потребностями органов управления в организации связи: обеспечение непрерывного, устойчивого и эффективного управления подразделениями при выполнении боевых задач.

Связь во внутреннем вооруженном конфликте должна обеспечить управление:

- действиями соединений, воинских частей и подразделений при локализации и блокировании района конфликта;
- подготовку и проведение специальных операций и боевых действий, проводимых с целью блокирования, разоружения, разгрома незаконных вооруженных формирований;
- действия по охране и обороне населенных пунктов, важных государственных объектов, пресечению вооруженных столкновений и разъединению противоборствующих сторон, изъятию незаконно хранящихся оружия и взрывчатых веществ;
- сопровождение и охрану автомобильных колонн (коммуникаций железнодорожного и водного транспорта), а также при выполнении других возникающих задач [1].

Анализ боевых действий показывает, что для обеспечения управления войсками в ходе вооруженного конфликта, когда динамика событий требует частоты смены местоположения пунктов управления, необходимо разворачивать подвижные и опорные узлы связи, с использованием стационарной опорной сети. В ходе вооруженного конфликта в Чеченской Республике было развернуто 5 опорных и 46 подвижных узлов связи. Были введены в эксплуатацию около 300 километров тропосферных и более 450 километров радиорелейных линий связи, свыше 160 километров кабельных линий связи привязки.

Основу системы связи войск в зоне вооруженного конфликта составляют узлы связи, развернутые в районах действия, также линии прямой связи, образованные различными средствами связи.

Узлы связи должны обеспечить обмен информацией не только в интересах своего пункта управления, но и в интересах пунктов управления взаимодействующих органов. При развертывании линий прямой связи необходимо использовать средства спутниковой, радио и радиорелейной связи. Используя данные средства связи в комплексе, позволяет обеспечить своевременный обмен информацией между пунктами управления. Организация связи в подразделениях во время вооруженного конфликта будет составлять радиосвязь с обязательным применением засекречивающей аппаратуры связи и маскираторов речи. На основных направлениях действия подразделений, разворачиваются стационарные ретрансляторы, которые позволяют увеличить зоны радиопокрытия. В современных условиях ведения боя к связи и управлению подразделениями предъявляются повышенные требования, основными из которых являются:

- соблюдение дисциплины связи при ведении переговоров по средствам связи, запрет на ведение открытых переговоров;
- применение аппаратуры засекречивания связи, маскираторов речи,

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

использование документов скрытого управления войсками (таблицы, сигналы);

- тщательная маскировка и охранение узлов связи, линий связи, пунктов управления;

- ограничение круга лиц, имеющих право вести переговоры по средствам связи;

- проведение мероприятий по радиомаскировке;

- осуществление постоянного контроля и соблюдения установленных требований по скрытому управлению войсками: путем дополнительного развертывания пунктов (постов) радиоконтроля и безопасности связи [2].

Радиосвязь является важнейшим средством связи, а во многих случаях единственным, способным обеспечить непрерывное управление войсками в боевой обстановке и при нахождении командиров и штабов в движении. Невыполнение требований скрытого управления войсками, так как радиосвязь - это наиболее уязвимое звено, потому что факт работы средств радиосвязи трудно скрыть, приводит к утечке информации и, как следствие, вскрытию оперативного построения боевых порядков, потере личного состава и техники. Радиосвязь обеспечивает оперативность, но в условиях вооруженного конфликта потребности в управлении войсками требуют организации большого количества телефонных каналов и каналов передачи информации, что обеспечивает радиорелейная связь

Радиорелейная связь на основе малоканальных радиорелейных станций позволяет развернуть линии прямой связи и линии связи привязки для обеспечения связи с вышестоящим штабом, с подчиненными и взаимодействующими соединениями и частями.

Проводные средства связи разворачиваются в пунктах временной дислокации: с целью организации межузловых связей объединенного пункта управления, непосредственно на пунктах управления, с элементами боевых порядков и обеспечения комендантской службы [3].

Управление войсками, в ходе проведения специальной операции, в Чеченской республике осуществлялось с использованием подвижных полевых узлов связи. Основу полевых узлов связи составляли командно-штабные машины и комплексные аппаратные связи. На командно-штабные машины типа Р-142Н и радиостанции средней мощности Р-161А2М устанавливались радиорелейные станции типа Р-415, которые позволяли организовывать каналы привязки. Дополнительно были развернуты ретрансляторы, радиостанции для связи с авиацией, что позволили увеличить количество каналов управления и взаимодействия.

В тактическом звене управления имелись средства радиосвязи нескольких поколений, морально устаревшие и не в состоянии обеспечить надежную связь в частях и подразделениях. Понимая всю серьезность данной проблемы, командование приняло решение о перевооружении войск связи на комплекс радиосвязи «Акведук».

Специальные войсковые действия осуществлялись в горной местности, которые имели ряд особенностей, обусловленных сложным рельефом, большой крутизной скатов и труднодоступностью местности, каменистой почвой, изменчивостью гидрометеорологических условий, опасностью внезапных затоплений, горных завалов и обвалов, слабо развитой дорожной сетью.

Подразделения, выполняющие боевую задачу, действовали на отдельных, изолированных направлениях, находящихся на значительных расстояниях друг от друга. Все это приводит к дополнительным трудностям в управлении войсками и подразделениями. Поэтому от командиров требовались инициатива при принятии решений, знание и умелое использование свойств местности при подготовке и в ходе боя, организации управления и взаимодействия [4].

Для обеспечения управления и взаимодействия подразделениями, необходимо учитывать характер действий войск и особенности применения средств связи. Во многом средства связи в горных условиях теряют свою эффективность: проводная и радиорелейная связь, подвижные средства. Для прокладки кабельных линий связи требуется работа по рекогносцировке маршрута, оборудованию переходов через горные реки и ущелья. Многочисленные обходы непроходимых мест приводят к повышенному расходу кабеля связи, а обвалы и камнепады повреждают, с трудом проложенные, линии связи. Размещение радиорелейных станций можно лишь на отдельных горных вершинах или участках, но и они, как правило, недоступны для станций на автомобильной базе.

Основными средствами управления в горной местности являются спутниковая и радиосвязь. Широко применяются средства радиосвязи в тактическом звене управления. При использовании средств радиосвязи, необходимо учитывать не только физические законы распространения электромагнитных волн, но и возможности усиления сигнала и установления связи за счет эффектов отражения, использования природных «волноводов». Все это требует от командиров подразделений детального изучения характера местности, прогнозирования прохождения радиоволн не только коротковолнового, но и ультракоротковолнового диапазона, тщательного отбора сил и средств для создания и обеспечения работы ретрансляционных и переприемных пунктов.

При организации связи в горах возрастает значение радиосвязи в коротковолновом диапазоне частот. Это объясняется меньшим поглощением коротких волн при работе земной волной, распространяющейся в гористой местности и явлением их дифракции. Успех при организации связи, независимо от времени суток, зависит от высокой подготовки радистов коротковолновых радиостанций, правильного выбора штатных антенн и рабочих частот.

Связь на ультракоротковолновых радиосредствах находит в горной местности достаточно широкое применение, несмотря на сложный рельеф и изменчивость гидрометеорологических условий. Это требует тщательного изучения изломов ущелий, направлений долин, скальных «зеркал» и углов их отражения, а также характера подстилающей поверхности и растительного покрова. Большое значение имеет выбор мест для развертывания радиостанций, подбора рабочих и запасных частот и антенн [5].

Высокие горы снижают дальность действия радиостанций ультракоротковолнового диапазона. При этом у подошвы горы, принимаемый сигнал очень слаб, а то и вовсе отсутствует. Ультракороткие волны огибают препятствие не по его контуру, а по пологой кривой. Исходя из этого у основания горного массива появляется так называемая «зона молчания». Следовательно, радиостанцию ультракоротковолнового диапазона необходимо располагать как можно дальше от препятствий. Кроме того, надо иметь в виду, что чем длиннее волна, тем меньше влияние препятствия на ее распространение.

На каменистом грунте коэффициент полезного действия штыревой антенны снижается в 1,5-2,5 раза по сравнению с другими поверхностями. При развертывании ультракоротковолновой радиостанций на сухой или каменистой почве следует применять противовесы, а также направленные антенны, входящие в комплект ультракоротковолновой радиостанций, в частности антенну бегущей волны. Маневр антеннами необходимо проводить и при изменении метеоусловий. В сильные морозы эффективно работает антенна бегущей волны, а при оттепели и мокром снеге лямбда-образная антенна.

Радиостанции предпочтительнее развертывать на вершинах холмов. Если же по условиям боевой обстановки радиостанцию приходится устанавливать на обратном склоне, то она должна быть удалена от подножия холма на расстояние, равное длине его

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

обратного склона. При развертывании в долине радиостанцию необходимо размещать на склоне, обратном к корреспонденту [6].

Обеспечение радиорелейной связи в гористой местности усложняется, прежде всего, из-за трудностей с выбором доступных площадок для развертывания промежуточных и конечных радиорелейных станций. Радиорелейные станции необходимо, по возможности, удалять от вершины горы, закрывающей трассу, соблюдая при этом условие: обеспечение видимости вершины горы с той и другой радиорелейной станции.

Серьезные трудности возникли при обеспечении в горах проводной связи. Скорость прокладки и снятия полевых кабельных линий связи уменьшается в горной местности, по сравнению с равнинной местностью. Расход кабельных линий связи увеличивается примерно в два раза. Кабельные линии связи прокладываются вдоль дорог, по долинам рек и другим доступным участкам местности. В горных условиях усложняются условия ориентирования личного состава линейщиков, обслуживания, охраны и обороны полевых кабельных линий связи. Для организации связи проводными средствами в горной местности следует использовать узлы связи вышестоящего штаба, обеспечивая по одной кабельной линии связь с несколькими частями, и при необходимости развертывать вспомогательные узлы связи.

Физико-географические особенности гористой местности оказывают серьезное влияние на фельдъегерско-почтовую связь. Сложность выбора маршрутов на резко пересеченной местности затрудняет, а в ряде случаев исключает, доставку секретных документов и почтовых отправок наземным транспортом. К тому же в условиях высокогорья снижается мощность двигателей, что существенно ограничивает доставку грузов в части, расположенные в труднодоступных районах.

Для повышения устойчивости управления войсками в современных условиях возросла значимость средств спутниковой связи. В Чеченской Республике для организации связи с соединениями и частями федеральных войск с большой эффективностью использовалось более 50 станций спутниковой связи, приданных частям и подразделениям. Полностью удовлетворить потребности войск они не смогли из-за отсутствия в их составе легких мобильных и бронезащищенных станций, а также низкой пропускной способности самих спутников. Экономические возможности не позволяют в ближайшее время обеспечить полномасштабное внедрение в тактическое звено войск станций спутниковой связи. Поэтому целесообразно иметь подразделения, оснащенные средствами спутниковой связи, для придания их, при необходимости, отдельным подразделениям, в том числе и других силовых структур [7].

В настоящее время проводятся исследования по созданию и использованию многоканальных радиостанций, и как вариант, рассматривается необходимость создания перспективной полевой системы подвижной радиосвязи.

Система подвижной радиосвязи тактического звена управления предназначена для обеспечения радиодоступа мобильных абонентов в сеть закрытой телефонной связи, а также в сети связи общего пользования для ведения телефонных переговоров и обмена документальными сообщениями. Базовые станции полевой системы подвижной радиосвязи должны размещаться на мобильных узлах связи и на узлах связи пунктов управления воинских частей и соединений, а их оборудование в комплексных аппаратных связях на бронебазе.

Организация связи в ходе боевых действий имеет ряд особенностей, главными из которых являются:

- повышенные требования по обеспечению устойчивости, непрерывности, оперативности и скрытности управления;

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

- возросшее противоречие между потенциальными возможностями Единой сети телекоммуникации и средств связи полевых узлов связи;

- необходимость организации связи от совместного объединенного пункта управления группировки войск до отдельно действующих батальона или подразделения.

Планируя и организуя систему связи необходимо знать, что убывающая оперативная группа в обязательном порядке обеспечивается мобильной группой средств связи. При этом необходимо учитывать следующее:

- привлекаемые подразделения прибывают в район вооруженного конфликта с комплектом средств связи, достаточным количеством источников автономного электропитания, обеспечивающими организацию связи со штабом оперативной группы, подчиненными подразделениями, а также взаимодействующими частями и подразделениями;

- организуется единая система управления и связи разнородными силами министерств и ведомств с учетом возможной несовместимости средств связи, а при необходимости на пункты управления взаимодействующих органов направляются оперативные группы (офицеры) со средствами связи [8].

Таким образом, следует отметить, что опыт вооруженных конфликтов современности показывает, что традиционная система управления подразделениями нуждается в проведении ряда организационно-технических мероприятий. Целью данного улучшения является адаптивность системы управления к условиям обстановки, обеспечения решения вопросов подготовки и координации боевых действий разнородных сил и средств, привлекаемых к боевым действиям, повышения ее живучести, требующая творческого и нетрадиционного подхода к организации и обеспечению связи.

Организация и обеспечение связи в горных условиях достаточно специфичны и сравнительно мало изучены. Поэтому большое значение имеет опыт и анализ войн последнего времени. Обеспечение управления войсками в гористой местности требует хорошего знания условий местности и их влияния, как на ведение боевых действий и организацию управления, так и на особенности боевого использования различных средств и комплексов связи.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Потапов П.П. Борьба с НВФ. СССР, Россия и НАТО в локальных конфликтах. – Минск: Современная школа, 2010. – 281 с.
2. Потапов П.П. НВФ. Боевые действия на Кавказе. – Минск: Современная школа, 2010. – 288 с.
3. Связь как средство управления подразделениями в бою. – М.: – 1991. – 166 с.
4. Пособие специалисту радиостанций малой мощности. – М.: – 1977. – 130 с.
5. Сухолесский А.В. Спецназ ГРУ в Афганистане 1979-1989 гг. – М.: Русская панорама, 2012. – 136 с.
6. Алехин Г.Т. По ту сторону чеченской войны. – М.: Вече, 2018. – 117 с.
7. Рунов В.А. Афганская война: Все боевые операции. – М.: Яузо: Эксмо, 2014. – 432 с.
8. Баранов А.Р. Разведывательная подготовка подразделений специального назначения. – М.: Академический проект, 2018. – 467 с.

FEATURES OF THE ORGANIZATION OF COMMUNICATIONS IN THE CONDUCT OF SPECIAL OPERATIONS IN THE CHECHEN REPUBLIC

This article presents the material organization of communication in mountains. For those

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

interested in mountains. For those interested in communication, there is information about the means of communication organization of radio and wired, and radio relay connections, which are used in the mountainous area. In the mountainous area, troops suffered heavy casualties at all times. From the experience of the fighting showed shortcomings in the training of troops, especially mining, as well as difficulties of logistics and imperfections of certain samples of military equipment. Ma Especially great problems arose in the organization, in carrying out reconnaissance and control of troops in the mountainous area.

Keywords: special operation, system of mobile radio communication, organization of communication in mountains, mass of communication troops, mass of radio communication equipment, of radio stations, radio relay stations and of transmission communication equipment.

А.М. ВАСИЛЬЕВА¹
К.Ж. АЛКАМБАЕВ²

¹*Казахский Национальный университет имени аль-Фараби,
студент 4 курса,
Республика Казахстан, город Алматы,
e-mail: albina.vasileva.0208@mail.ru*

²*Военный институт Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова,
начальник психологической службы, подполковник,
Республика Казахстан, город Алматы*

АГРЕССИВНОСТЬ У КУРСАНТОВ ВОЕННЫХ ВУЗОВ (ПО МАТЕРИАЛАМ СОВРЕМЕННЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ)

Специфика военной службы и учебной деятельности курсантов предъявляют высокие требования к стрессоустойчивости, эмоциональному благополучию, которые являются важной частью морально-боевой подготовки личного состава к профессиональной деятельности. Построение эффективной боевой, академической и психолого-педагогической подготовки будущих офицеров невозможно без знания их текущего психоэмоционального состояния и субъективного самочувствия.

Ключевые слова: негативные эмоциональные состояния, субъективное благополучие, курсанты вузов, агрессия, депрессия, тревожность.

В настоящее время существует огромное количество взглядов о образовании эмоциональных состояний, несмотря на это нет одного точного определения, которое характеризует это состояние.

Изучение негативно-эмоциональных состояний очень актуальны для своевременного выявления и дальнейшей коррекционной работы девиантного и суицидального поведения военнослужащих. Психологи, посвятившие свои изучения психоэмоциональной составляющей личности и изучению эмоциональных состояний говорят о следующем:

По мнению Леонтьева в жизни каждого человека преобладают высшие эмоциональные состояния, которые в свою очередь уже оказывают огромное влияние на интеллектуальные и социальные аспекты.

Симонов П.В в свою очередь утверждал следующее: с помощью эмоций наш мозг в свою очередь отражает ту или иную для нас потребность, а также вероятность её наслаждения.

Иными словами, эмоциональные состояния возникают на основе тех эмоций,

которые в свою очередь на самом деле являются индивидуальными потребностями.

Изард рассматривал в свою очередь прежде всего такую эмоцию как специфический нервный процесс и основание для отнесения эмоций к списку базовых он выдвинул всего 5 основных базовых эмоций

1) Основания отнесения эмоций к разряду «базовых» являются особенности протекания самих нервных процессов, то есть в свою очередь эмоция имеет специфический нервный субстрат.

2) Основания для отнесения эмоции к базовым является наличие своего рода специфической мимики, с помощью этой мимики происходят внешние выражения эмоции.

3) Отчётливое переживание которое отличается от других переживаний, других эмоциональных переживаний и данное переживание должно осознаваться только самим человеком.

4) Изард также, как и Дарвин считает, что эмоции возникли в результате эволюционно биологических процессов.

5) Роль эмоции и адаптации. На данном этапе устанавливается связь эмоций с мотивами и организацией деятельности.

Так же стоит отметить, что американский учёный Изард полагал что все эмоциональные состояния и процессы непосредственно связаны с нашим сознанием.

К интересному заключению пришёл Б.И. Додонов, он полагал что эмоции в свою очередь на том или ином моменте удаляются от наших потребностей, и она может начать отдаляться именно от тех, с которыми изначально были соединены. Следовательно, таким образом можно сказать что человек начинает заниматься определённым видом деятельности не только ради того, чтобы получить коэффициент полезного действия, а только лишь для того чтобы овладеть той или иной эмоцией.

На данный момент согласно нынешним представлениям психологов и социологов, агрессия является одним из самых распространенных способов решения проблем, возникающих при межличностном взаимодействии нескольких людей в критичных ситуациях, вызывающих крайнюю психологическую напряженность.

Психологи и социологи изучавшие такое явление как «агрессия «не пришли к единому чёткому определению, каждый учёный придерживался своего определения.

В психологической литературе на данный момент существуют разные подходы к данному определению термина «агрессия». Альберт Бандура определяет агрессию как девиантное поведение (то есть поведение, отклоняющееся от нормы) [1].

В свою очередь психолог Арнольд Басс определяет агрессию довольно просто, отрицая проявление умысла и мотивации со стороны лица, совершающего агрессивные действия, – «агрессия есть всякое поведение, угрожающее другим или причиняющее им вред»; реакция, содержащая стимулы, способные причинить вред другому существу [4]. По мнению Леонарда Берковица, агрессия включает в себя умысел намеренно обидеть и унижить человека [2].

В свою очередь психологи Бэрон Р. и Д. Ричардсон считают агрессию поведенческой реакцией и рассматривают её исключительно как модель поведения, а не эмоцию, или даже мотив [3].

Во многих исследованиях психологов причиной проявления агрессии и агрессивного поведения является ряд факторов, таких как: социальных, интеллектуальных и других. Агрессивные выражения очень распространены в военной среде, в свою очередь они негативно сказываются на самом процессе взаимодействия военнослужащих, на их межличностных отношениях, учебном процессе и дальнейшем несении службы.

Необходимо признать, что в военном коллективе проявления агрессивного поведения

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

и различные формы враждебности больше всего наблюдаются в адаптационный период, когда начинают формироваться межличностные отношения, меняются как жизненные стереотипы, так и нравственные ценности, происходит распределение социальных ролей в военных институтах. В период прохождения военной службы курсанты военных институтов сталкиваются с огромным количеством разных эмоциональных переживаний, которые в свою очередь оказывают огромное влияние на их физическое и психическое состояние, следовательно, это также отражается на их активности и боеготовности. В первые же дни своего прибытия в военный Вуз курсанты сталкиваются с не совсем привычной для себя обстановкой – казарменным положением, которое в свою очередь на прямую связана с социально психологической адаптацией, и это вполне свойственно, стоит отметить что каждый индивидуально проходит данный период адаптации.

Агрессивные действия курсантов могут выступать в различных формах проявления, например, как средство для достижения общественно или лично значимой цели; как способ для самоутверждения в коллективе, или же способ занять лидирующую позицию среди своих сослуживцев.

Результаты исследования помогают корректировать не только личностные качества курсантов, но и межличностные отношения между ними. Так на примере одной статьи, целью исследования, представленного в одной статье, является выявление уровня агрессивности и враждебности курсантов военного вуза.

В исследовании приняли участие 224 курсанта 2 курса военного учебно-научного центра ВВС «Военно-воздушная академия» (Челябинский филиал). Средний возраст курсантов 18-20 лет.

Для выявления уровня агрессии и враждебности курсантов использовали опросник Басса-Дарки, который в свою очередь на сегодняшний день принято считать самым популярным в зарубежной психологии для изучения агрессии.

Исследование показало следующие результаты:

- Проявление враждебности в пределах нормы было выявлено у 73.7% курсантов.
- Проявление агрессивности в пределах нормы у 94% курсантов, и только у 11 человек из 224, то есть у 6 % была выявлена ярко выраженная агрессия в критичной ситуации.

Полученные данные очень важны для дальнейшей диагностики причин девиантного поведения курсантов, так же это очень важно для дальнейшей работы квалифицированных специалистов с курсантами: психологических тренингов, индивидуальных или же групповых бесед.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Елагина В.С., Карабанова О.Р., Повираева М.В., Нурумбетова М.Б. ИЗУЧЕНИЕ АГРЕССИВНОСТИ И ВРАЖДЕБНОСТИ У КУРСАНТОВ ВОЕННОГО ВУЗА // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 1-1.
2. Диагностика состояния агрессии (опросник Басса – Дарки) // Диагностика эмоционально-нравственного развития / ред. и сост. И.Б. Дерманова. – СПб., 2002. – С.80-84.
3. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль. – СПб., 2001.
4. Бэрн Р., Ричардсон Д. Агрессия. – СПб.: Питер, 2001.
5. Румянцева Т.Г. Агрессия: проблемы и поиски в западной философии и науке. – М., 1991.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

AGGRESSIVENESS AMONG CADETS OF MILITARY UNIVERSITIES (BASED ON THE MATERIALS OF MODERN RESEARCH)

The specifics of military service and training activities of cadets place high demands on stress resistance, emotional well-being, which are an important part of the moral and combat training of personnel for professional activity. Building an effective combat, academic and psychological-pedagogical training of future officers is impossible without knowledge of their current psycho-emotional state and subjective well-being.

Keywords: negative emotional states, subjective well-being, university cadets, aggression, depression, anxiety.

С.Н. ВЕЛИТЧЕНКО

*Международный университет информационных технологий,
г. Алматы, Республика Казахстан
e-mail: velit_1988@mail.ru*

ВЛИЯНИЕ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ ВОЕННОСЛУЖАЩЕГО

В эпоху усложняющихся общественно-политических и социально-экономических процессов, происходящих в Казахстане и мире, актуализируется вопрос формирования Вооруженных Сил Республики Казахстан с учетом новых требований не только к уровню технической оснащенности, но и к уровню профессиональной подготовки военных специалистов. В статье рассматривается проблематика взаимосвязи духовно-нравственных ценностей и современных технологических подходов к обучению военнослужащих. Отмечается, что современное военное образование Казахстана нуждается в четко выстроенной стратегии духовно-нравственного вектора. Выводы исследования актуально внедрить в процесс обучения в военных вузах РК, а также на факультетах журналистики по профильным и элективным дисциплинам.

Ключевые слова: военное образование, подготовка военнослужащих, духовно-нравственные ценности, воспитание, духовные традиции, военная наука, патриотическое воспитание.

Современный этап развития системы отечественного военного образования характеризуется ориентацией на качественно новые параметры в оценке профессиональной компетентности выпускников военных вузов. Прогрессивными изменениями в системе подготовки военных кадров можно считать следующие: повышение уровня требований к абитуриентам, улучшение учебно-материального обеспечения и технической оснащенности образовательного процесса, высокий научный потенциал кадрового (научно-педагогического) состава вуза, внедрение в процесс обучения инновационных педагогических технологий [1, с. 26]. Президент Республики Казахстан К. Токаев, выступая на коллегии Министерства обороны РК, указал на важность роботизации, внедрения цифровых технологий, искусственного интеллекта и беспилотных систем. «В рамках подготовки кадров и военно-патриотического воспитания необходимо растить будущих военных инженеров, IT-специалистов, робототехников, специалистов по искусственному интеллекту. Это так называемое поколение SMART. Предлагаю на базе движения «Жас сарбаз» создать кружки SMART-SARBAZ, прежде всего при специализированных школах с физико-математическим уклоном», – заявил Касым-Жомарт Токаев» [2]. Вместе с тем наряду с активной модернизацией военного образования

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

представляется необходимым и усиление духовно-нравственной составляющей в концепции подготовки военнослужащих Республики Казахстан. Развитие инновационных технологий, не опирающееся на духовное осознание, может привести к системному размыванию компоненты национальной психологии. Оно происходит через разрушение традиционной информационной среды путем внедрения в нее современной массовой культуры, вписанной в Интернет-пространство. Таким образом, можно констатировать неизбежность процесса технологизации социального управления и педагогики, помноженные на такие особенности национально-культурного менталитета, как глубоко развитое самосознание, приоритет эмоций, декларация особого статуса духовности в культуре. Воспитание чувства гордости за свою историю, формирование нового казахстанского патриотизма должны начинаться с приобщенности к национальной истории, пробуждать в сердцах казахстанской молодёжи стремление честно служить народу.

Российский философ В.Ж. Келле отмечает в своих трудах, что в развитии общества выделяется три определяющих процесса: *материальное производство, воспроизводство общественных отношений и становление личности*. Таким образом в системе национальной культуры усматриваются три соответствующие подсистемы: интеллектуальная культура, идеология (или духовная культура) и искусство. Судя по этой классификации, исследователь ставит духовную культуру и интеллектуальный капитал на приоритетное место в развитии общества [3, с. 8]. Интересные импликации предлагаемой автором методологической установки мы находим и в обсуждении им проблем «традиционных обществ» и «техногенной цивилизации». Эмпирически проблема выглядит как научно-технологическое лидерство цивилизации западноевропейского типа, которое делает модернизацию экономик и культур «второго» и «третьего» мира их жизненной потребностью, вопросом выживания. Однако у членов того или иного национального социума возникают понятные опасения: не будут ли они вынуждены, наряду с западной наукой и технологиями, перенять и соответствующую им духовную культуру, что, естественно, будет означать конец духовного и культурного своеобразия соответствующих народов. В.Ж. Келле утверждает, что опыт Японии и Китая, а также других стран Юго-Восточной Азии помогает развеять эти опасения, убедительно свидетельствуя, что интеллектуальная и духовная ветви культуры достаточно независимы, чтобы сделать возможной научно-технологическую модернизацию без утраты национальной и культурной идентичности [4, с.23].

Действительно, в условиях развития информационных технологий важнейшим фактором мирового влияния становится культура, которая рассматривается в качестве важнейшего механизма нравственно — духовного воспитания молодого поколения. Реализация задач нравственно-духовного воспитания рассматривается как важнейшее условие сохранения отечественной культуры, как главная предпосылка духовной безопасности общества, т.к. только «культурное наследие» есть залог величия народа и его независимости. Казахский народ – один из тех народов, который ценит и дорожит своей культурой. Найти нравственную основу для воспитания и развития подрастающего поколения можно в первую очередь в народных истоках. Это та точка опоры, которая складывалась веками, на протяжении столетий она была близка и понятна каждому казаху.

Опыт передачи духовных традиций имеет первостепенное значение, поскольку он служит делу поддержания боевого духа и боеспособности военнослужащих. К работам, в которых рассматривались духовные традиции военных, относятся труды российских исследователей: Г.А. Ашева, С.В. Волкова, Д.А. Волкогонова, Р.Ш. Гиззатулина, Г.П. Глотова, М.И. Драгомирова, М.Н. Кокоева, О.В. Шевченко и др. В них раскрываются

сущность и содержание духовно-нравственного воспитания, а также понятия воинского долга, чести, достоинства, героизма; сформулированы принципиальные положения о гносеологических и социальных предпосылках возникновения воинских традиций, их трансформации в культуре, теоретико-методологические основы воспитания представлений о чести и достоинстве в системе довузовской подготовки, и др. Отметим, что подобных специальных исследований темы духовно-нравственного воинского воспитания в научной литературе Казахстана до сих пор крайне мало. Особое место в изучении проблем военного строительства занимают работы ведущего казахстанского военного ученого, доктора военных наук Л. Бакаева. Национальные традиции, их роль в современном казахстанском обществе и государстве изучали такие известные казахстанские ученые, как Н. Масанов и Н. Амрекулов. Поэтому представляется очень своевременным сформировать концепцию духовно-нравственного воспитания в парадигме военного образования и создать научную школу данного направления.

Военное образование имеет в своем арсенале достаточно средств, которые способны сформировать у будущего военнослужащего правильное духовное и идеологическое мировоззрение. К таким средствам можно отнести:

1. Учебно-мемуарную литературу, содержащую фактологические данные о военных действиях, тактике и стратегии ведения боя, а также о высоком боевом духе военнослужащих. К таким произведениям прежде всего относится «Психология войны» великого полководца, генерала армии, «Халык Кахарманы» Бауыржана Момышулы, которая изучается в военных академиях многих стран мира. Традиция по Б. Момышулы является одним из основных источников воспитания. Момышулы пишет: «Традиция - документальные, словесные предания (легенды) о воинской доблести в прошлом, в характере данной части в настоящем. Воспитание на принципах подражания примерам героев прошлого и настоящего формируют у новобранца традиционные представления и понятия о воинской доблести и стремление быть не хуже и службу нести не хуже, чем его предшественники, которых вспоминают с благодарностью, рассказывают легенды, поют песни и возвышают как образ. Сохранять, укреплять и умножать традиции - святейший долг и обязанность командира перед памятью предшественников, украсивших знамя славы ценой крови и жизни» [5, с.48]

2. Художественную литературу, в которой описываются воинские сражения. Для казахстанского военного образования приоритетным здесь является роман А. Бека «Волокаламское шоссе», в котором описан подвиг знаменитой 316-й стрелковой дивизии под командованием генерала Ивана Васильевича Панфилова. Панфиловская дивизия на разезде Дубосеково преградила фашистам путь в Москву. Известно, что сегодня подвиг солдат Панфиловской дивизии подвергается сомнению. Будто бы корреспондент газеты «Красная Звезда» А. Кривицкий создал миф, «фейк», для пропаганды патриотических чувств. Уже есть много публикаций на эту тему. Но у фронтовиков и здравомыслящих людей это вызывает колоссальный протест. Принижение подвига панфиловцев – это одна из попыток пересмотра итогов победы советского народа в Великой Отечественной.

3. Кинодокументалистику, которая содержит в своей основе исторически правдивую документальную информацию, повествующую о военных сражениях. К таким произведениям относится документальный фильм «Казахстан в годы Великой Отечественной войны» (1975 г.), казахстанский сериал «Наша война» (2015 г.), проект «Герои великой степи» (2017 г.), в рамках которого будет снят цикл документальных фильмов о казахстанцах, героях Великой Отечественной войны. Авторы сообщили, что все документальные фильмы будут предоставлены телеканалам безвозмездно. Также их собираются выложить в Интернет.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

4. Интернет – ресурсы, в которых содержится информация о казахстанцах, воевавших на фронтах Великой Отечественной. Это сайты общественного движения «Мемориал», электронный банк документов «Подвиг народа», другие сетевые ресурсы по теме «Великая Отечественная война». Их использование в учебном процессе профильных военных вузов также очень актуально и интересно.

Сегодня важнейшим направлением государственной политики является совершенствование системы военно-педагогического образования путем достижения высокого качества профессиональной подготовки и нравственно-патриотического воспитания курсантов в соответствии с актуальными потребностями личности, общества и государства в контексте обеспечения национальной безопасности. Можно констатировать, что совершенствование системы военного образования возможно только с учетом исторического опыта, национальных и культурных ценностей, достижений педагогических традиций прошлого. Содержание духовных традиций военнослужащих Республики Казахстан и всего СНГ можно определить, как совокупность ценностей и норм, идеологических установок и героического наследия исторических военных побед. Такие духовные традиции, как воля к победе, патриотизм, героизм, воинская честь и др., имеют большое воспитательное значение, формируя духовный облик военнослужащих.

Современное военное образование Казахстана нуждается в четко выстроенной стратегии духовно-нравственного вектора. Для ее реализации необходимо разработать учебную программу, либо спецкурсы, которые будут внедрены в учебный процесс профильных военных школ и вузов. Для этого необходимо проведение масштабных научных исследований в области военной педагогики Республики Казахстан, привлечение правительственных, национальных и международных пресс-служб, холдингов масс-медиа и национальных корпораций. Международный университет информационных технологий, обеспечивая новое качество образования, отвечающего современным и перспективным требованиям, открыт для сотрудничества в этом вопросе. Мы готовы к разработке совместных учебных программ, проведению мастер - классов, созданию медиапродукции по вопросам духовно-нравственного и патриотического воспитания военнослужащих.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Военная педагогика: Учебник для военных вузов / под ред. О.Ю. Ефремова. СПб.: Питер, 2015. – С. 26
2. Токаев рассказал о подготовке военнослужащих в Казахстане [Электронный ресурс]// URL: <https://kursiv.kz/news/obschestvo/2019-05/tokaev-rasskazal-o-podgotovke-voennosluzhaschikh-v-kazakhstane>(дата обращения: 18.03.2023).
3. Келле В.Ж. Интеллектуальное и духовное начала в культуре. – М., 2011. – С. 8.
4. Келле В.Ж. Интеллектуальное и духовное начала в культуре. – М., 2011. – С. 23.
5. Момышулы Б. Психология войны. Книга- хроника. Алма-Ата, 1990. – С. 48.

THE INFLUENCE OF SPIRITUAL AND MORAL VALUES ON THE FORMATION OF A SERVICEMAN'S PERSONALITY

In the era of increasingly complex socio-political and socio-economic processes taking place in Kazakhstan and the world, the issue of the formation of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan is being actualized, taking into account new requirements not only to the level of technical equipment, but also to the level of professional training of military specialists. The article deals with the problems of the relationship of spiritual and moral values and modern technological approaches to the training of military personnel. It is noted that the modern military education of Kazakhstan needs a clearly structured strategy of the spiritual and moral

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

vector. The conclusions of the study are relevant to introduce into the learning process in the military universities of the Republic of Kazakhstan, as well as at the faculties of journalism in specialized and elective disciplines.

Keywords: military education, military training, spiritual and moral values, upbringing, spiritual traditions, military science, patriotic education.

Э.И. ГЕРАЙЗАДЕ

*Кавказский университет,
доктор философии по филологии, доцент,
Турецкая Республика, город Карс,
e-mail: ladaisa@rambler.ru*

ТЕМА ИСТОРИЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ В РОМАНЕ «СОГДИАНА» ЯВДАТА ИЛЬЯСОВА

Тема исторической личности вызывает большой интерес не только в произведениях русскоязычных тюркских писателей, но и в тюркской литературе вообще. Характерна она и для творчества известного узбекского прозаика Явдата Ильясова, автора многочисленных произведений, связанных как с мировой историей, так и историей Средней Азии.

Личность Александра Македонского в романе «Согдиана» как пример для подражания продолжает витать в воображении писателя. В этом плане «Согдиана» Ильясова приобретает обобщенно-символическое значение.

В статье рассматривается образ Александра Македонского в романе Я.Ильясова «Согдиана», где основной акцент делается на нравственно-психологической стороне деятельности и завоеваний этого великого полководца.

Ключевые слова: Явдат Ильясов историческая личность, Согдиана, Александр Македонский.

Тема исторической личности характерна для творчества известного узбекского прозаика Явдата Ильясова, автора многочисленных произведений на исторические темы. Произведения Ильясова характеризуются уважением и любовью к предкам, к их жизни, оставленным ими памятникам культуры и литературы. При этом писатель не выпячивает фон, факты, событийную сторону исторических событий. Явдат Ильясов – сторонник изображения истории в том плане, в каком она направлена на раскрытие характера исторической личности. Иными словами, для Я. Ильясова главное в том, чтобы проникнуть в святая святых исторической личности – в его духовный и нравственный мир и через него анализировать ход событий. И, наверное, к месту будет вспомнить слова Ч. Гусейнова о том, что «безграничен исследовательский потенциал литературы, продиктованный стремлением проникнуть в тайное тайных духовного, внутреннего мира человека, познать меру его ответственности за все происходящее теперь и происходившее вчера. Тем самым оттачивается арсенал психологических средств литератур, ее возможности осмысления причинно-следственных связей мира и личности, субъекта и объективных обстоятельств, человека и среды» [2, с. 137].

«Явдат Ильясов – поистине талантливый писатель. И не только писатель. Он, как опытный историк, как свидетель событий, происходивших намного веков раньше нашей эры, показывает борьбу иноземных захватчиков, прославляя свой край, свой народ. Неспроста стремились Киры, Дарии, Македонские, Чингисханы – великие властелины к

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

этой, на первый взгляд, состоящей из одних пустынь стране. Они искали и порой даже находили огромные сокровища, уничтожали тысячи и тысячи рабов. Как будто хотели одного: пусть больше никому ничего не достанется. Интересен тот факт, что вышеназванные властелины, достигшие за короткое время славы, известности во всем мире, так или иначе «кульминацию» своего власти находили в Средней Азии. Именно здесь они получали достойный отпор, и если им удавалось завоевать территорию, то это было ненадолго» [1, с. 143-144].

Отметим, что и сюжет, и композиция романа Я. Ильясова направлены на то, чтобы показать важную стратегическую роль Средней Азии в планах известных завоевателей мира А. Македонского, Кира II Великого, Дария I, Спитамена, Чингисхана. Я.Ильясов дает возможность читателю в большой ретроспекции проследить за судьбой каждого из этих известных исторических личностей.

Особый интерес представляют страницы произведения, посвященные Александру Македонскому. Пытаясь всесторонне раскрыть эту личность, Я.Ильясов ищет причины его стремления завоевать мир. При этом писателя, прежде всего, интересует нравственно-психологическая сторона деятельности и завоеваний этого великого полководца. Выше отмечалось, что о личности Александра Македонского написано немало и свою лепту в создание образа великого полководца внесли такие гении Востока, как Фирдоуси, Низами, Навои. Тем не менее, и сегодня вопросов, связанных с Македонским, больше, чем ответов. Продолжаются споры о том, чьим сыном он был – Филиппа или Зевса. Вступает в этот спор и Я. Ильясов. В диалоге греческих воинов, отдавших в этом споре предпочтение Зевсу-громовержцу, от которого Македонский и получил ум, силу, а главное – бесстрашие, подтверждая свою позицию тем, что именно Александр сумел укротить неукротимого коня Букефала, и что он знал наизусть «Илиаду» слепца Гомера.

По Я. Ильясову Македонский, получивший великолепное образование, понимает трудность положения Греции, одолеваемой с разных сторон врагами, и решает первым долгом уничтожить персов, а затем продвигаться в глубь Азии. Жестокость, умение принимать решение в экстремальной ситуации – вот что отличает ильясовского Македонского. Одержав победу над персами, Македонский смело вступает в бой с теми, кто имеет опыт ведения войны и знает вкус победы. Он полностью меняет военную тактику государства, понимая, что, ограничиваясь внезапными ударами и партизанской войной, ничего добиться нельзя. Не желая вводить суматоху в огромном войске, где еще имеют авторитет старые военачальники, Македонский оставляет их при себе, созывает военные советы, выслушивает их, но все делает по-своему. И как результат – перед ним пала Финикия, и сам он стал знаменитым при Гранике и даже царь Дарий, чувствуя в Александре грозную силу, запросил перемирия. Но Александра уже не остановить: он поставил перед собой цель и должен достичь.

Явдат Ильясов показывает, как быстро Македонский завоевывает авторитет среди старых строптивых полководцев. Это был нелегкий путь, ведь Александр несколько раз чуть не становится жертвой заговора. Он выбирает телохранителей из числа тех, кто по внешнему виду не очень годится на такую должность, считая, что постоянно идущий рядом с ним человек должен быть, прежде всего, умным и прозорливым. Поэтому телохранители служили ему самозабвенно как на поле битвы, так и в мирное время, когда Александр, уединившись в шатре, размышлял о предстоящих действиях. Во время одного из таких уединений он и решил тайну давней проблемы – Гордиева узла. Ильясов подробно останавливается на этом моменте из жизни Александра Македонского. И хотя об этом написано немало, читатель воспринимает текст Ильясова как непосредственную разгадку вечной тайны: «Вечером, после короткого военного совета, Александр остался в

шатре один. Он растянулся на мягком ковре, преподнесенного жителями Гордия, того самого Гордия, где ему показали узел, стянутый на дышле колесницы древним царем фригийцев.

Литературный и исторический интерес представляют те страницы, где Ильясов описывает победу Македонского при Гавгамелах. Эта яркая страница мировой истории изображена узбекским писателем со всем обилием военных красок. Здесь присутствуют и высокий воинский дух, и накал страстей, и страстная жажда победы с обеих сторон. В мировой литературе много сцен изображения исторических сражений, но по охвату воинской эмоции битва при Гавгамелах являет собой нечто оригинальное и фантастическое. И героические, и батальные сцены, воплощенные автором, показывают, насколько Александр Македонский сумел за короткое время реформировать свою армию, готовую в любой момент, крикнув во всю глотку «Слава Александру», ринуться в смертный бой.

Я. Ильясов ни на минуту не оставляет Александра Македонского вне поля боя. Стискивая ногами обвешанные большими шкурами бока знаменитого Букефала и размахивая копьем, Александр все время бросался вперед, чужа запах волчьих шкур, мчался вперед и сам Букефал. Особенно яростно билась конница Александра со скифами, и в этой гуще был сам великий полководец. Ильясову удалось сквозь завесу идеологических преград выразить свое восхищение тактикой и умением Александра вести за собой огромное войско. Неудача, которая постигла войско Дария I, обуславливалась не только тактической неподготовленностью, но и духом войска. Одурманенные легкими победами на протяжении ряда сражений войска Дария не ожидали такого напора со стороны противника. Оказалась неудачной даже атака слонов, которая в предыдущих боях решила исход сражения, а войско Дария, увидев самого Македонского, в страшной панике покидало поле боя, оставляя боевые доспехи. Лишь немногие, как отмечает Ильясов, услышав его имя или увидев его, устремлялись к нему, чтобы умереть или обогреть свой меч кровью Александра. Очень интересно, что, предвкушая победу при Гавгамелах, Александр Македонский вспоминает своего учителя, великого Аристотеля, который помимо наук, внушал воспитаннику чувство справедливости и миролюбия. Я. Ильясов, как бы улучив момент именно при Гавгамелах, заставляет размышлять своего героя по этому поводу, и в этих размышлениях суть дальнейших деяний Александра Македонского: «А, старый мудрец! – вспомнил Александр своего наставника Аристотеля, которому доставил в детстве так много хлопот. – Ты воображаешь, что люди грядущего будут называть меня жалким учеником Аристотеля, что Аристотель вечно будет выше Александра? Нет же, философ! На кой бес мне твои политика, логика, поэтика, риторика, физика и ботаника? Ты за малый замкнутый город богобоязненных пахарей? Ты против огромных государств, крупных и шумных городов, против торговли и ремесла? Зато не противник я, Александр!

Ты учил меня – ну так что же? Я сделаю все наоборот, чтобы люди грядущего не считали меня цепным псом афинского ученого...» [3, с. 230].

Наличие подобных мыслей позволяло писателям, историкам, оставляя в стороне свойственные великим полководцам положительные качества, широту мировоззрения, непоколебимую веру в свои идеалы, высокий ум, называть их насильниками и врагами человечества.

К чести Ильясова он иначе воспринимает личность Александра Македонского, и порой даже стоит на стороне великого полководца в его помыслах самоутверждения и возвышения в глазах всего мира. Изображая изуверства Александра Македонского, Ильясов соотносит его действия с разумом, с некоторыми противоречиями, проявляемыми не в принятии решений в экстремальных случаях, а во время мирной жизни (какой у него

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

было очень мало), во время раздумий о назначении человечества вообще и себя конкретно. Читатель не раз становится свидетелем того, как узбекский писатель без каких-либо колебаний возвращает великого полководца к раздумьям о человеке, о его мнимых действиях, проявляемых по времени подражания властителям, которым бог предначертал именно такую судьбу. Для Македонского не понятны действия тех, кто готовил против него заговоры. Вдали от Македонии он ясно понимает, что в него вселился страх: человечество может потерять в нём личность, способную, наравне с Богом, вершить судьбы всех людей Земли. Так он преподносил самому же себе своё предназначение.

Изображая Александра Македонского, Ильясов как бы вчитывается в мысли полководца, считавшего себя бессмертным. В мировой литературе личность, алчущая безграничной власти, часто раздумывает о себе и своей судьбе, не хочет быть сравнима ни с кем, и твердо верит, что по велению Всевышнего творит подобное, дозволенное только ему. Не считаясь с тем, что народ думает о них, эти личности презирали всех, даже самых близких, порой убивали родных для того, чтобы утвердиться как в своих глазах, так и народных масс (именно с такой целью Чингисхан убил родного брата).

Такого плана личности больше чем уверены в том, что мир существует только для них, и они одним приказом могут повернуть обратно историю и народы. Беспредел, который в наше время обрел иную форму, существовал издревле и понятно, что, изображая личность, которая резко отличается от всех, писатели ставили перед собой конкретную цель – воспитывать примером, не считаясь с тем, насколько положительно будет воспринято назидание, насколько правильно сделает вывод подрастающее поколение. Разумеется, великие писатели не хотели, чтобы читатели учились у этих завоевателей властвовать над себе подобными, но есть читатели, которых привлекает именно эта сторона жизни великих завоевателей. Писатели должны понимать, что подобные описания могут привести к роковым последствиям.

Примеров тому, что «мы все глядим в Наполеоны» в мировой литературе предостаточно, так как даются они с целью воспитать читателя, но как эти примеры воспринимаются личностью, которая хотя бы раз в пятьдесят лет заявляет о себе как незаурядная – это другой вопрос. Незаурядные личности стремятся дать больше страданий человечеству. Конечно, Александр Македонский не может отказаться от своих планов захватить мир, поставить человечество на колени, утвердить свои законы, которые, он считает неоспоримыми. Окружающие не могут противостоять этому сыну Бога, а Александр не верит в добрые помыслы народа. В романе он верит одному из правителей Согдианы – Спантамано, известному в истории и некоторых литературных произведениях как Спитамен. Именно в обращении к Спантамано Александр, проявляет лояльность, разъясняет цель своих походов в Согдиану, умело излагает мысли о союзничестве, считая, что только так можно остановить его возможное предательство. Готовящийся к походу в Индию, Александр рассчитывает расстановку сил, не желая терять войско в Согдиане. Ильясов сумел в этом обращении показать не только политическую и стратегическую зоркость Александра, но и умение держаться с достойными наравне. Ценя Спантамано, Александр хотя и на недолгое время сумел заслужить уважение и признание Согдийского руководителя.

Известно, сколько полководцев пытались захватить Согдиану и сколько из них нашли здесь страшную участь, но после такого обращения Спантамано встретил дружелюбно Александра Македонского, хотя понял, что с таким, как он «брататься» было нельзя: рано или поздно этот властелин мира даст знать о своих истинных намерениях.

Тонкими штрихами воссоздает Ильясов отношение войска к Александру. Если обратиться к историческим справкам, то там тоже можно найти факты о том, что

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

Александр Македонский действительно обладал такой силой воли, что мог подчинить тысячи воинов и, опираясь на них, одерживать блестящие победы. В произведении Ильясова есть фрагмент, подтверждающий преданность войска Александру. Так, во время начала решающих действий в Согдиане, толпа врагов Александра устраивает сбор голосов, чтобы решить продолжить путь или вернуться домой. В этот решающий момент Александр своим красноречием заставляет войско верить ему и идти дальше: «Я открыл перед вашими глазами, не видевшими прежде ничего, кроме четырех стен и жалкой хижины, целый мир. Я бросил мир со всеми горами и долинами, реками, богатыми рыбами и плодороднейшими полями, цветущими садами и шумными городами – я бросил мир со всеми сокровищами вам под ноги! Берите! Владейте! Стройте города, где понравится. Возводите дома! Открывайте лавки и мастерские. Покупайте рабов и возделывайте землю. Женитесь на красивых азиатках и вызовите к себе невест. Кто запрещает? Кто мешает? Не для того ли привел я вас сюда? Не ради ли вас я подвергался опасностям? Не ради вашего ли благополучия у меня перебито плечо? Разве мне одному нужна Аз и я? Она нужна вам! Я дал вам весь Восток. Но вместо того, чтобы вознести мне хвалу, вы ропщите. Вы подобны щенкам, у которых еще не прорезались глаза. Их тычут мордами в молоко, а они отчаянно упираются лапами. Разве это не правда? Пусть возразит, кто сможет!» [3, с. 344].

Конечно, Ильясову, как представителю одного из народов древней Согдианы, небезразлична судьба родной страны, как в равной мере не безразлична история жизни этого великого полководца, удачная судьба которого так же была прервана с завоеванием Согдианы. Личность Александра Македонского как пример для подражания продолжает витать в воображении писателя. В этом плане «Согдиана» Ильясова приобретает обобщённо-символическое значение. В главе "Восемьдесят лет спустя" рассказывается о том, что случилось с войском Александра Македонского. Не умаляя достоинств завоеваний великого полководца, писатель старается передать общее мнение о последних походах войска под его предводительством. Оригинальность творческого подхода Ильясова к изображению личности Македонского, заключается в том, что он своей книгой хотел оправдать действия и замыслы великого полководца. Описывая вкратце последние походы Македонского, в том числе и поход в Индию, Ильясов отмечает, что после смерти полководца великое его государство распалось, подобно башне при землетрясении: «После его смерти великое государство, которое он создал с таким трудом, распалось, как башня от землетрясения. Отпали от македонцев Бактрия и Согдиана. Дах Аршак, потомок тех дахов, которые помогали Спантамано, изгнали завоевателей из Парфин. Прав был старый Танаоксар – на смену одному пришли сотни тысяч Спантамано. И они-то и стали хозяевами своей страны» [3, с. 452]. Художественно и монументально передаёт Ильясов причины падения государства, осторожно говоря о смерти Македонского: "Копыта лошадей стёрлись от бесконечных походов по горам и пустыням. Затупилось оружие в многочисленных сражениях. Износились македонские и греческие хитоны. Разодрались в труднопроходимых лесах добытые на Востоке азиатские одежды. Семьдесят дней не переставая лил страшный тропический дождь. Буря срывала и уносила шатры, опрокидывала на стоянки громадные деревья. Людей трясла жёлтая лихорадка. Воины бряцали мечами и угрожали царю. И Александр повернул обратно. Через десять лет после начала небывалого похода македонцы вернулись к стенам Вавилона. Здесь, тридцати трёх лет отроду Александр умер, так и не завоевав даже сотой части мира. Захватить Азию оказалось не так легко, как разрубить мечом Гордиев узел" [3, с. 451-452]. У читателя возникает ощущение, что герой ильясовских произведений, как и многие герои мировой литературы с громким именем, не находит верного пути. Но, как отмечает А.Лебедев, «не всякая ситуация обещает такой выход. Бывают, наверное, промежуточные ситуации?»

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

История не predetermined. В каком-то смысле она «промежуточная ситуация», «промежуточная станция». Между прошлым и будущим. Историческая перспектива – вероятное будущее. «Точка отсчёта» в делах людей не поддаётся математически неоспоримому определению" [4, с.6]. Я. Ильясов не смог оставить своего героя на «промежуточной станции». Его герой остался с людьми и в настоящем, и в будущем.

Тема «личности в истории» вызывает большой интерес не только в произведениях русскоязычных тюркских писателей, но и в тюркской литературе вообще.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Гусейнов Г. От «Белого облака Чингисхана» до «Заблуждения цивилизации». Баку: Язычы, 1999.
2. Гусейнов Ч.Г. Этот живой феномен. М.: Советский писатель, 1988.
3. Ильясов Я.Х. Согдиана. Ташкент: 1987.
4. Лебедев А. Окна в плитняковой стене // Литературное обозрение, 1978, № 2, с. 6.

THE THEME OF HISTORICAL PERSON IN THE NOVEL "SOGDIANA" BY YAVDAT ILYASOV

The problem of the historic personality causes a big interest not only in the creativity of Russian-speaking Turkic writers, but also in the Turkic literature in general. It is also characteristic for creativity of Uzbek writer Javdat Ilyasov, the author of numerous novels connected with world and Central Asia history.

The personality of Alexander the Great in the novel "Sogdiana" continues to hover in the writer's imagination as an example to follow. In this regard, "Sogdiana" by Ilyasov acquires a generalized symbolic meaning.

In the article the image of Alexander the Great in J. Ilyasov's novel «Sogdiana», is analyzed, the basic accent is laid on moral-psychological aspects of activity and conquests of the great warlord.

Keywords: Yavdat Ilyasov, historical person, Sogdiana, Alexander the Great.

Ж.Х. ДЖАРАСБАЕВА

*Пограничная академия Комитета Национальной Безопасности РК,
старший преподаватель, магистр гуманитарных наук, подполковник,
Республика Казахстан, город Алматы,
e-mail: dzharasbaeva@mail.ru*

НЕКОТОРЫЕ ПРИНЦИПЫ ОРГАНИЗАЦИИ ГРУППОВОЙ РАБОТЫ

В данной статье рассматриваются некоторые принципы работы в малых и больших группах. Преимущество групповой работы в том, что обучающийся учится высказывать и отстаивать собственное мнение, прислушиваться к мнению других, сопоставлять, сравнивать свою точку зрения с точкой зрения других. Выбатываются навыки контроля за действиями других и самоконтроля, формируется критическое мышление.

Ключевые слова: групповая работа, организация, обучаемый, преподаватель, обсуждение, диалог, результат, отношение.

Групповая форма организации учебного процесса вырастает из общей потребности человека к активному обмену информацией, необходимой для выработки и принятия

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

решений, и в максимальной степени содействует активному участию самого студента в процессе усвоения знаний. Не секрет, что студент усваивает быстро и качественно лишь то, что тут же после получения новой информации применяет на деле или передает другим. Знания в этом случае актуализируются, конкретизируются, приобретают гибкость, закрепляются. Еще Ян Амос Коменский оценил обращенную речь как катализатор мышления. Он советовал обучающему искать того, кому можно было бы объяснить изучаемое. Л. Выготский указывал на то, что интеллектуальный рост является продуктом как внутренних, так и внешних, то есть социальных процессов. Он предположил, что более высокий уровень мышления возникает из взаимоотношений, диалога между людьми. Реальная практика подтверждает эти идеи.

Результаты совместной работы обучающихся в группах, как правило, всегда значительно выше по сравнению с выполнением того же задания каждым обучающимся индивидуально. И это потому, что члены группы помогают друг другу, несут коллективную ответственность за приобретаемые знания. Происходит индивидуальное обобщение знаний каждого обучаемого, ориентированное на коллективный интеллект группы.

Процесс обучения при групповой работе в значительной степени индивидуализируется за счет регулирования темпа продвижения при обучении, индивидуальной помощи от преподавателя, обучаемых-консультантов, одногруппников.

Таким образом, групповая работа в обучении, как правило, используется в качестве средства для активизации деятельности обучающихся в процессе усвоения ими определенного учебного содержания, являясь одновременно средством обучения взаимодействию. При групповой работе обучающиеся работают над одной и той же проблемой, изучают одну и ту же тему или пытаются общими усилиями, на основе единого мнения, выдвинуть оригинальное решение.

Эстонский ученый Х.И. Лийметс выделяет следующие принципы организации групповой работы:

- Группа разбивается на несколько небольших подгрупп – от 3 до 6 человек.
- Каждая подгруппа получает свое задание. Задания могут быть одинаковыми для всех подгрупп либо дифференцированными.
- Внутри каждой подгруппы между ее участниками распределяются роли.
- Процесс выполнения задания в подгруппе осуществляется на основе обмена мнениями, оценками.
- Выбранные в подгруппе решения обсуждаются всей группой. Для такой работы характерно непосредственное взаимодействие и сотрудничество между обучающимися, которые, таким образом, становятся активными субъектами собственного обучения. И это принципиально меняет их в глазах смысл и значение учебной деятельности.

При отборе учебного материала для групповой работы необходимо уточнить, какие виды знаний будут представлены в предлагаемом для совместного выполнения задания (понятия, факты, законы, методические знания, оценочные знания и т.д.). Надо помнить, что не всякий материал подходит для групповой работы. К нему предъявляются по крайней мере два требования. По своей структуре знание должно быть таким, чтобы его можно было бы расчленить на отдельные подзадачи и подпункты. Быть достаточно трудным, желателен проблемный, допускать разные точки зрения, несовпадение позиций. Чем более трудным оно является, тем больше информации необходимо для его правильного выполнения, тем интенсивнее идет взаимодействие между участниками групп.

Надо отметить, что преимущество групповой работы в том, что обучающийся учится

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

высказывать и отстаивать собственное мнение, прислушиваться к мнению других, сопоставлять, сравнивать свою точку зрения с точкой зрения других. Вырабатываются навыки контроля за действиями других и самоконтроля, формируется критическое мышление. Групповое обсуждение, дискуссия оживляют поисковую активность обучаемых.

Одно из самых важных условий эффективной организации групповой работы – правильное комплектование групп. Произвольное комплектование снижает эффективность совместной работы. При комплектовании групп в расчет надо брать два признака: уровень учебных успехов, обучающихся и характер межличностных отношений. обучающихся можно объединить в группы или по однородности (гомогенная группа), или по разнородности (гетерогенная группа) учебных успехов. Гомогенная группа может состоять либо из сильных, либо из средних, и даже из слабых обучаемых. Отметим, что группа, состоящая только из слабых обучаемых, себя не оправдывает. Низкая успеваемость, пробелы в знаниях, слабо развитые коммуникационные способности, несформированность познавательного интереса, отсутствие лидера – все это не приведет к каким-либо положительным результатам. Решение обучающих и воспитательных задач лучше всего осуществляется в гетерогенной группе, где и создаются более благоприятные условия для взаимодействия и сотрудничества. Сильный обучаемый, являющийся лидером, ведет за собой остальных. Правда, есть опасность, что лидер подменит всю подгруппу, сведя участие всех остальных в коллективном выполнении задания до минимума. Поэтому при комплектовании групп важно учитывать межличностные отношения обучающихся. Психолог Ю.Н. Кулюткин по этому поводу пишет: «В группу должны подбираться обучающиеся, между которыми сложились отношения доброжелательности. Только в этом случае в группе возникает психологическая атмосфера взаимопонимания и взаимопомощи. Снимаются тревожность и страх».

Если преподаватель хорошо знает, как относятся друг к другу его обучаемые, то он сам должен комплектовать подгруппы. Доказано, что результаты совместной деятельности сильно зависят от межличностных отношений. Если в группу входят обучаемые, которые испытывают друг к другу неприязнь, то результативность работы будет минимальной. Хотя, иногда случается, что общая цель, необходимость согласованных действий, ответственность друг перед другом отодвигают антипатии на второй план, и между обучаемыми устанавливаются дружеские отношения. Такую группу можно рассматривать как важное средство решения воспитательных задач. А какова численность групп? В одном исследовании изучался вопрос, как влияет количественный состав на психологический климат в группе, на ее работоспособность и результативность. Выяснилось, что подгруппа из четырех человек в большей мере склонна к обсуждению проблем, чем группа из восьми человек. Деятельность подгруппы из четырех человек более продуктивна, чем работа пары. Важно и то, четной или нечетной является подгруппа. Подгруппа с четным составом обучаемых при обсуждении сложной и спорной проблемы распадается на равные подгруппы и с трудом приходит к общему решению. Целесообразно создавать подгруппу с нечетным составом. Считается, что подгруппа из пяти человек является самой оптимальной.

Надо отметить, что при всех имеющихся очевидных преимуществах групповая форма обучения не имеет абсолютного значения. Для разных обучающихся фронтальная, групповая и индивидуальная формы имеют неодинаковое значение. Обучающиеся со средними способностями одинаково хорошо усваивают учебный материал, как при фронтальной, так и при групповой формах. Этот слой составляет основную массу обучающихся, и обучение ориентировано именно на их познавательные возможности. У

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

сильных обучающихся на первом месте по продуктивности стоит индивидуальная работа, а у слабых – групповая. По данным И.М. Чередова, слабые обучающиеся при групповой работе выполняют объем любых заданий на 20-30 % больше, чем при фронтальной форме.

Организация групповой работы меняет функции преподавателя. Если на традиционном занятии он передает знания в готовом виде, то здесь должен быть организатором и режиссером занятия, соучастником коллективной деятельности. Его действия должны сводиться к следующему:

- объяснение цели предстоящей работы;
- разбивка учащихся на подгруппы;
- раздача заданий для подгрупп;
- контроль хода работы в малых группах;
- попеременное участие в работе подгрупп, но без навязывания своей точки зрения как единственно возможной, а побуждая к активному поиску;
- после отчета подгрупп о выполненном задании преподаватель делает выводы. Обращает внимание на типичные ошибки. Дает оценку работе каждому участнику.

Групповая форма обучения предъявляет высокие требования к преподавателю, осуществляющему управление группой. Он должен хорошо владеть дисциплиной, в совершенстве освоить технологию работы в малых группах, регулировать взаимодействие обучающихся. Преподаватель должен помнить, что в учебном заведении обучаемые, особенно на первом курсе продолжают раскрывать в себе способности и таланты, обретая реальные ценности сознательной жизни и умения их достигать. Навыки взаимодействия, который он получает в вузе, обеспечат ему всестороннюю социализацию в мире взрослых людей: свободно вступать в диалог, четко излагать свои мысли, свою точку зрения, слышать собеседника, быть терпимым к замечаниям. По словам О. Мандельштама: «каждый человек, как буква в алфавите, чтобы образовать слово, надо слиться с другими».

Процесс организации работы в малых группах складывается из следующих элементов:

1. Подготовительный этап, который включает такие шаги: точное осознание целей использования данной технологии, определение проблемы (задачи), подбор форм групповой работы согласно целям, подготовку оснащения. Оснащение состоит из: учебного материала, заданий, краткой и четкой инструкции, точного расчета времени, расположения групп в пространстве аудитории, выбора принципа формирования групп, плана распределения групповых интеллектуальных ресурсов.

2. Выполнение учебного задания, которое начинается с распределения исполнительских ролей.

На этапе обучения роли могут распределяться преподавателем, затем преподаватель обозначает лишь ролевые функции. Возможны такие роли: организатор (лидер, ведущий), «расширитель» словарного запаса, иллюстратор, связной (ищет и устанавливает связи между текстом и окружающим миром, находит параллели), фиксатор (тот, кто записывает идеи), репортер (тот, кто излагает группе), таймер (хронометрист).

На этом этапе обучаемым необходимо напомнить правила работы в малой группе.

Например, такие:

- свободный обмен мнениями (каждый имеет право вносить свои мнения, предлагать свои варианты, выдвигать гипотезы и идеи, каждому предоставляется право на ошибку, на первом этапе работы вводится запрет на критику);
- уважение к мнению каждого обучаемого (мнение, высказанное участником дискуссии, не должно остаться без внимания, должно быть услышано);
- терпимость к критике (поощрять критику, касающуюся существа дела, но не

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

критику личности).

Преподаватель на этом этапе обеспечивает режим «саморегуляции», старается не вмешиваться в работу малых групп, но при необходимости приходит на помощь тем, у кого возникли вопросы.

3. Затем следует презентация результатов, общий вывод из результатов, рефлексивное осмысление каждым студентом проделанной работы и своего участия в ней.

Подобная организация позволяет решить ряд формальных вопросов, прежде всего контроль и оценку знаний студентов. Кроме того, что снимается отчуждение между предметом и учащимся, складываются определенные отношения с преподавателем. Их позиции как бы начинают выравниваться. Обучаемый и педагог осмысляются как представители одного предметного пространства.

Эффективность модели позиционного обучения особенно высока при изучении таких дисциплин, в которых значительная часть материала может быть представлена в виде текста. Благодаря организации коллективного диалога, в котором звучат голоса различных позиций, у обучаемых начинает формироваться адекватная предмету структура средств, а также снимается отчуждение между предметом и субъектом.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Лийметс Х.Й. Групповая работа на уроке. – М.: Просвещение, 1975. – 232 с.
2. Кулюткин Ю.Н. Психология обучения взрослых. – М., 1985. – 128 с.
3. Чередов И.М. Пути реализации принципа оптимального сочетания фронтальной, групповой, и индивидуальной работы. – Киев, 1969. – 212 с.
4. Мандельштам О. Опыт современного прочтения О. Мандельштама // Вопр. лит. – 1991. – № 5. – С. 220-238.
5. Веракс Н.Е. Модель позиционного обучения студента. // Вопросы психологии. – 1994. – №3. – С. 122-129.
6. Рабочих Т.Б. Курс лекций «Современные методики преподавания». Электронный ресурс.

SOME PRINCIPLES OF ORGANIZING GROUP WORK

This article discusses some of the principles of working in small and large groups. The advantage of group work is that the student learns to express and defend his own opinion, listen to the opinions of others, compare his point of view with the point of view of others. Skills are developed to control the actions of others and self-control, critical thinking is formed.

Keywords: group work, organization, student, teacher, discussion, dialogues, result, attitude.

Н.А. ДОНЕЦКАЯ

*Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова,
старший преподаватель кафедры, магистр экономических наук,
Республика Казахстан, город Караганда,
e-mail: ndonetskaja@mail.ru*

ФИЛОСОФСКИЙ АСПЕКТ ФОРМИРОВАНИЯ ИНДИВИДУАЛИЗМА НА ПРИМЕРЕ АРМИИ ЭЛЛИНИСТИЧЕСКОГО ЕГИПТА

Статья «Философский аспект формирования индивидуализма на примере армии эллинистического Египта» посвящена анализу становления и трансформации

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

философской основы формирования индивидуализма, как основы жизненных идеалов армии эллинистического Египта. Автор рассматривает идейные обоснования – философские концепции, сложившихся в эпоху эллинизма. Большое значение приобретает распространение материальной культуры – техники, строительного дела, военного искусства и т.д. Формируется особая эллинистическая культура, идеологическую основу составляет демонстрация могущества государства с одной стороны, и значимости отдельной личности с другой.

Ключевые слова: древний мир, античность, эллинизм, Птолемеевский Египет, армия, эллинистическая монархия, эллинистическая философия, стоицизм, кинизм, эпикуреизм.

В Египте эпохи Птолемеев, как и в других эллинистических государствах, армия всегда играла важную роль в качестве основной опоры династии. Более того, «эллинистический монарх был прежде всего военным лидером... Военный характер эллинистической царской власти можно усмотреть в обязанностях царя, воспитании царевичей, организации двора, знаках власти, самовыражении правителей и их отношении к армии» [1, с. 186]. Македонская царская традиция возглавлять армию на поле битвы, лично сражаясь в боевых порядках, продолжала сохраняться в династии Птолемеев. К примеру, Птолемей VI Филометор получил смертельное ранение в сражении на реке Энопоре против правителя государства Селевкидов Александра Баласа в 145 г. до н.э. [2, с. 190].

В том, что Египет оставался одним из самых устойчивых государств эллинистического мира, а его жители в течение без малого 300 лет были избавлены от иноземных вторжений (исключение может составить лишь поход Антиоха IV в 170-168 гг. до н.э.) помимо удачного географического расположения и правильной бюрократической организации, заложенной первыми Птолемеями, была несомненная заслуга армии, достойно выдерживавшей противостояние с противниками, располагавшими немалыми ресурсами и славными воинскими традициями. В статье делается попытка ответить на вопрос, что стало философской основой формирования индивидуализма, силы духа, основой жизненных идеалов эллинистического Египта.

Эти достижения вполне соответствовали внешнеполитическим устремлениям Птолемеев, стремившихся играть важную роль в эллинистическом мире восточного Средиземноморья, но не претендовавших на создание обширной полиэтничной империи, как их ближайшие соседи и противники – Селевкиды. По сравнению с Сирийским царством Эллинистический Египет всегда был менее этнически пестрым политическим образованием, хотя на его территории помимо египтян, составлявших абсолютное большинство, проживали представители и других народов – македонян и греков, занимавших господствующее положение, а также евреев, ливийцев и нубийцев [Подробнее: 3]. Это, с одной стороны, способствовало формированию сравнительно однородной (по меркам эллинистического мира) армейской организации, которой в силу этого обстоятельства было удобнее управлять на поле боя. С другой, Птолемеи, особенно в период правления первых представителей династии, нуждались в постоянном притоке воинов из Македонии и других греческих государств, поскольку до реформ, проведенных в царствование Птолемея IV Филопатора, именно они составляли основу военной организации, тогда как египтяне, десятикратно превосходившие правящих иноземцев, обеспечивали экономический фундамент государства. По этим причинам уже в начале III в. до н.э. оформляются два основных направления внешнеполитической активности Птолемеев: северное «греко-македонское» и северо-восточное «сирийское».

Походы Александра Македонского привели к значительному перевороту в греческом

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

духовном мире. Александр наносит удар по античному полису желая реализовать проект универсальной божественной монархии, которая бы объединила различные народы, расы, страны и города. Результатом великих походов Александра стало появление новых царств в Македонии, Сирии, Египте. Историческое влияние городов-государств стало уходить в прошлое. Дух новой эпохи диссонировал с духом классической Греции; полис как идеальная форма государства терял свою жизненную силу.

Кризис и дальнейший закат полиса привел к крушению прежних идеалов. В новых реалиях редко прибегали к прежним моральным добродетелям, так как новая жизнь требовала человека нового типа, подданного, а не гражданина.

В эллинистических монархиях рождается новый тип человека, обладающего определенными техническими навыками, выполняющего функции, необходимые для государства. И подданные понимали, как мало от них зависит и, зачастую, занимали индифферентную позицию по отношению к событиям в государстве, но явно понимали о необходимости выжить, проявить себя.

Греческие мыслители, не найдя альтернативы полису стали развивать идею космополитизма, объявив и мир людей, и мир богов единым, а отечество бескрайним. Нарушено тождество человека и гражданина, возникла необходимость новой идентификации. Такая идентификация была найдена – индивид.

В эллинистических монархиях связи между государством и человеком постепенно ослабевали. Экономической основой эллинизма становится крупное рабовладение, огромный рынок с развитым денежным обращением, военно-монархические организации, имеющие назначением обеспечить эффективное управление. Большое значение приобретает распространение материальной культуры – техники, строительного дела, военного искусства и т.д. Формируется особая эллинистическая культура, идеологическую основу составляет демонстрация могущества государства с одной стороны, и значимости отдельной личности с другой.

Размежевание понятий «человек»-«гражданин», приводит к пониманию человека как такового, в его автономности и единичности. Человек, с обретением собственной персональности становится свободным. В области военной организации развитие данных идей способствовало росту численности наемников, не связанных гражданскими узами с определенным государством и возрастанию влияния института наемничества, который постепенно становится одним из основных инструментов военной организации эллинистических государств [4, с. 84].

В философских концепциях отразились мысли и настроения людей, покинувших родные места, оказавшихся участниками событий, в ходе которых рушились одни государства и создавались новые политические организмы. Общественная жизнь складывалась стихийно, отдельный человек был одновременно и сопричастен происходившим событиям, и подчинен им. Важную роль в эллинистической философии начинает играть понятие случая и судьбы – «тихэ». Формируется образ свободной личности, мудреца, который способен противостоять судьбе и внешним обстоятельствам.

Разные философские школы дают свое представление о новом идеале свободного человека – мудреца.

Образ жизни вне цивилизованного комфорта – идеал кинизма. Категории «аскеза», «труд», «усилие» – стали основой метода и пути, ведущего к свободе и добродетели. Презрение к наслаждениям, тренировка души и тела, отсутствие привязанностей – это фундаментальные ценности киников, следование которым должно привести человека к свободе.

Диоген считал своей задачей показать, что человек в своем распоряжении имеет все,

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

чтобы быть счастливым, если понимает свою натуру. Счастье приходит изнутри и никогда извне. Киник так же вне конкретного государства, его страна – это целый мир.

Кинизм оказался менее жизненным относительно других направлений философии эллинистического периода в силу своего анархизма, экстремизма и духовной нищеты. Тем не менее, идеи апатии, автаркии, поиск новых идеалов и ценностей, становятся общим местом и для других философских школ эллинизма, таких как «Стоя» Зенона Элейского, «Сад» Эпикура, скептицизм и др.

Основные идеи эпикуреизма можно охарактеризовать так: в жизни человека есть место для счастья; счастье – это отсутствие страданий; для достижения счастья человек не нуждается ни в чем, кроме самого себя. Человек автархичен, он не нуждается ни в богах, ни в государстве, ни в богатстве. Все имеют одинаковое право на мир и покой, поэтому двери «Сада» были открыты для всех.

Во-многом созвучными принципам военного сообщества были ценности стоицизма, также невозмутимый, даже «бесчувственный» мудрец, свободный от страстей. Стоики в своих учениях уделяли много внимания феномену воли. На учение стоиков поэтому сильное влияние оказал Сократ, отважно вынесший суд над ним и казнь. По мнению Хрисиппа, вся вселенная состоит из единой душевной нежной материи – эфира. Марк Аврелий, римский император, один из выдающихся представителей стоицизма. считал, что всё в мире взаимосвязано, развивается по некоему закону, под руководством божественного провидения. Существует единая мировая душа, управляющая всем сущим. Особенно отчетливо эта мысль звучит в трудах Сенеки, для которого свобода – высший идеал.

В стоицизме немалое внимание уделено идеалу служения, в том числе воинского, развитию чувства долга, преодолению страха смерти. К примеру, Зенон, утверждая, что смерти бояться не стоит, прибегал к следующему утверждению: «Зло не может быть славным, смерть бывает славной, значит, смерть не есть зло» [5, LXXXII, с. 9].

Марк Аврелий же придерживался мысли о равенстве всех людей от рождения, вследствие чего признавал легитимность различных форм государственного устройства, в том числе таких, где в политическом процессе участвует все население. В этой связи напрашивается прямая аналогия с политическим устройством державы Птолемеев, где централизованная монархическая власть соседствовала в политическом поле с некоторыми достаточно автономными гражданскими общинами.

В эллинистическом публичном дискурсе поведение человека в сложных жизненных ситуациях воспринималось с точки зрения проявления наиболее значимых черт характера. Разумеется, поведение человека на войне выявляло эти качества наиболее явственно. В этом отношении война не воспринималась как абсолютное зло, как составляющая внешней политики, которую необходимо по возможности избегать. Война мыслилась в качестве идеального поля для реализации героических характеристик личности – личной доблести, личной отваги, интеллекта [6, с. 251-252]. Более того, политическая легитимность царя непосредственным образом зависела от его успешности на поле боя, от желания и способности не только защитить, но и расширить пределы своего государства. Со временем, в условиях общей деградации эллинистических государств, правители были вынуждены подменять реальные военные достижения демонстрацией военного могущества (возрастает количество и пышность парадов), а также апелляцией к «славному прошлому».

В эллинистическом мире господствовал харизматический (согласно М. Веберу) тип политической власти, и правитель в удачливости которого возникали сомнения, рисковал потерять поддержку своих подданных. Как уже было сказано выше, согласно македонской

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

традиции, эллинистический государь – не только, а временами и не столько, политический лидер, но и военный вождь. И в отличие от классического периода, эллинистический вариант военного вождества не был связан с идеей гражданственности. Военачальник эпохи эллинизма – это либо воитель на троне, направляемый богами и судьбой (идеальный тип, безусловно, Александр Великий), либо полководец, ответственный перед своим монархом, но не перед обществом и полисом. Такая мировоззренческая трансформация, с одной стороны, способствовала профессионализации армии и военного искусства, с другой – повышала вероятность отрыва армейского института от общества, делая армию инструментом внешней и внутренней политики правящих династий.

Формирование и трансформация армии эллинистического Египта соответствовали этим философским мировоззренческим сдвигам, а также и перипетиям политики Птолемеев, экономическому состоянию и внутреннему единству государства. В период правления первых трех царей из этой династии ее организационная структура в общих чертах повторяла македонскую систему, введенную Филиппом II и усовершенствованную Александром Великим.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Ханиотис А. Греческий мир от Александра до Адриана (336 г. до н.э. – 138 г. н.э.). – М.: Альпина нон-фикшн, 2020. – 680 с.
2. Элгуд П. Египет под властью Птолемеев. 325-30 гг. до н.э. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2018. – 319 с.
3. Fraser, P.M. (1972). Ptolemaic Alexandria. Volume 1. New York: Oxford University Press. – 812 p.
4. Antiseri D., Reale G. (1997). Storia della filosofia. Brescia: Copyright by Editrice La Scuola. – 634 p.
5. Сенека Л.А. Нравственные письма к Луцилию. Трагедии. – М.: Художественная литература, 1986. – 543 с.
6. Ханиотис А. Война в эллинистическом мире: Социальная и культурная история. – СПб.: Нестор-История, 2013. – 432 с.

THE PHILOSOPHICAL ASPECT OF THE FORMATION OF INDIVIDUALISM ON THE EXAMPLE OF THE ARMY OF HELLENISTIC EGYPT

The article "The philosophical aspect of the formation of individualism on the example of the army of Hellenistic Egypt" is devoted to the analysis of the formation and transformation of the philosophical basis of the formation of individualism as the basis of the life ideals of the army of Hellenistic Egypt. The author examines the ideological foundations – philosophical concepts that developed in the era of Hellenism. Of great importance is the spread of material culture – technology, construction, military art, etc. A special Hellenistic culture is being formed, the ideological basis is the demonstration of the power of the state on the one hand, and the importance of an individual on the other.

Keywords: ancient world, antiquity, Hellenism, Ptolemaic Egypt, army, monarchy, Hellenistic philosophy, stoicism, cynicism, epicureanism.

N.N. DUPIKOVA¹

V.M. IVASHENKO²

¹*National Aviation Academy,
Chief of the professional language department, ph.doctor, associate prof.,
Republic Azerbaijan, Baku,
e-mail: dupikova.n@mail.ru*

²*National Aviation Academy,
Teacher of the English language department, ph.doctor, associate prof.,
Republic Azerbaijan, Baku,
e-mail: valentinamaevna@gmail.com*

INNOVATIONS IN TEACHING ENGLISH LANGUAGE IN THE AVIATION ACADEMY

A study looking into new teaching methods in higher education found the introduction of innovative methods were not always supported by students or teachers. Some teachers found they were badly treated by their colleagues when they tried to introduce new ideas. New teaching methods were introduced for many reasons, such as teachers recognizing the old methods were failing or as part of a national policy. All the new methods were aimed at changing the way students` learned. New roles for teachers and learners, knowledge and innovation learners are defined in this article.

Keywords: knowledge, innovations, tutorial classes, communicative competence.

Description of the innovation.

1. Objectives

The main aims are the following

- to examine the learner`s
- to teach not only the language, but its culture
- to see the importance of the tutorial classes (once a week)
- to compare their results with those attending normal classes at the university
- to encourage those who feel like giving up the program
- to adapt the methodology of teaching to adult people, taking into account their way of learning.
- to innovate new ways of teaching to help them.

2. Development of the innovation

The main idea is to analyse

- the difficulties of attending a new system although the students are highly motivated.
- the possible reasons of their abandon
- the level of their communicative competence at the end of the three years comparing it with the result of those attending the normal classes (four or five days a week) at the university.

Much talk is made of linguistic and cultural knowledge. While care has been taken to define elements of language and culture (Atkinson, 1999), the term knowledge has been left underfined. Performance is the overtly observable and concrete manifestation or realization of competence. It is the actual doing of something. (p. 30) In making the connection between language, competence is one`s underlying knowledge of the system of a language its rules of grammar, is vocabulary, all the pieces of a language and how those pieces fit together. Performance is actual production (speaking, writing) or the comprehension (listening, speaking)

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТИ МӘСЕЛЕЛЕРІ

of linguistic events. [1, p. 319]. Expanding on these concepts, include a discussion of linguistic knowledge in their chapter on second language acquisition. Again, they align knowledge with competence, which, in their model can be broken down into several categories and subcategories as follows:

- Communicative competence
 - A. Strategic competence
 - B. Language competence
 - 1. Organizational competence
 - a. Grammatical competence
 - 1. Vocabulary
 - 2. Syntax
 - 3. Morphology
 - 4. Phonology\graphology
 - b. Textual competence
 - 1. Cohesion
 - 2. Rhetorical organization
 - 3. Pragmatic competence
 - a. Illocutionary competence
 - 1. functional abilities
 - b. Sociolinguistic competence
 - 1. dialet
 - 2. register
 - 3. cultural references [2, p.454]

Each of these areas, according to O`Grady, Archibald, Aronoff, and Rees-Miller are the target areas to be acquired by the second language learner. In the process of acquisition, the learner is bulding her or his knowledge of the language through the development of these competencies according to the theory.

Thus, in both theoretical and applied linguistics, knowledge is placed on the competency side of the divide between performance and competence. Theorists and language teachers alike may agree, however, that knowledge is not necessarily exclusive to competence; rather, such a divide indicates that a language learner might have some familiarity with the system of language but not be able to produce the language, and vice versa. [3, p.222]

However, this divide between performance and competence does, in fact, put knowledge erroneously on one side of the issue. This is problematic for a number of reasons, not the least of which is that a person must have some knowledge of a language in order to be able to produce any amount of language at all. The bigger issue, though, is that linguistics and applied linguistics, in defining central concepts, have neglected to define knowledge itself. This is important because the societies in which we teach and learn languages are increasingly becoming knowledge and innovation societies. As such, our understanding of knowledge itself has changed. The implications for language teachers and learners suggest that performance and competence alone may not be salient enough to support our decisions in the current and future realities.

Performance and Competence in the Knowledge

Returning to the theory of performance and competence, it is observable that the definition of knowledge as information applied appropriately and successfully in context is different from the use of knowledge in connection to the competence side of communicative language teaching. The definition of knowledge put forth by this paper, including both tacit and explicit knowledge, includes both the performance and competence dimensions. To begin, both explicit competence and explicit performance include items that, while are emerging knowledge for the individual

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

learner, can also be easily codified as information. Tacit competence and tacit performance require more effort to ascertain, on both the part of the learner and teacher. While these elements can also be codified, they can also be harder to describe or are idiosyncratic.

Explicit Competence

Knowledge of vocabulary, syntax, morphology, phonology, rhetorical organization, cultural references.

Tacit Competence

Knowledge of exceptions to the rules, illocutionary force, dialects, registers, cultural references.

Explicit Performance

Knowledge of speaking/writing conventions, discourse styles, L1 transfer issues.

Tacit Performance

Knowledge of context, cultural references, humor, appropriateness, the relationship between tacit/explicit and performance/competence. Cultural references are included in three of the four blocks: explicit competence, tacit competence, and tacit performance. This is because while some cultural knowledge/information is explicit (e.g., foods, fables, festivals), other cultural knowledge is tacit (e.g., values, attitudes, and beliefs) and these tacit elements of culture can be both acquired as competence and/or acted on as performance. [4, p.454]

Limitations of the Current Paradigm

While in the current context, knowledge and innovation is central to language teaching and learning, much actual language teaching remains firmly rooted in information dissemination. This is because what is primarily taught in language classrooms can be considered explicit language knowledge, which is easily codified and therefore, taught. However, language teaching in the knowledge and innovation age must not neglect the hidden dimension of language knowledge: tacit knowledge.

In order to incorporate the development of knowledge in language teaching and learning, language teaching theories and methodologies must account for the tacit dimensions of language knowledge, both tacit competence and tacit performance. Language teaching that does so recognizes that language teachers are knowledge and innovation workers and that language learners are knowledge and innovation learners.

Language Teachers are Knowledge and Innovation Workers A knowledge worker can be defined as a man or woman who applies to productive work ideas, concepts, and information rather than manual skill or brawn. (Peter Drucker, cited in Harkins, 2003). Clearly, language teachers work with people, ideas, concepts and information, and are, therefore, innovation workers. Furthermore, language teachers are knowledge and innovation workers because language teaching requires taking information (elements of language) and adapt it appropriately in the classroom context to the benefit of our learners. To do so requires understanding of the learners themselves, the learning environment, the learners need for the language, and the actual elements of the language itself.

Such a conceptualization moves beyond competence and performance. While a knowledge and innovation teacher addresses the notions of competence and performance, she does so in recognition of the needs of her students and with the belief that knowledge and innovation are essential components of both competence and performance. This means that language learners must have some degree of competency in order to use the language and that innovation; in a language-use setting, if we do not have the needed vocabulary or grammar, we must invent it. As language learners develop competency in the target language, innovation takes the form of communicating new ideas in the target language. A teacher, then, guides the learners through a timely and appropriate process of learning the language. At the same time, the language teacher

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

serves as a leader and a model for successful knowledge and innovation integration.

Creating projects in the form of presentations is an integral part of the innovative practices for students' independent work. The development of presentations increases the information culture of students, their motivation and self-esteem. Experience shows that the so-called thematic presentations (presentations on the proposed topics) are an effective technique for improving monologue speech, which provides extensive material for communication in a foreign language. With the help of the presentation, the student has the opportunity to build his speech logically and coherently, to express his thoughts quite fully and correctly in terms of language using keywords, diagrams, tables, pictures that he has prepared. This allows you to speak consistently, deployed, confidently and expressively.

Presentations can be used as a support for listening, retelling texts, compiling dialogues. Such a wide range of applications of multimedia presentations is explained by the fact that presentations bring diversity, enliven the learning process, increase the emotional impact on students, create a comfortable learning environment, and help form a model of real communication.

As a rule, the creation of thematic presentations is of great interest to students, while, unlike the traditional retelling of the text, students of different levels of foreign language proficiency are involved in the process, which undoubtedly optimizes the learning process. Thematic presentations can be used effectively as an evaluation tool. Students are given the task of presenting a speech on an oral topic, accompanied by a multimedia presentation. Having studied the lexical and grammatical material on the proposed topic, they must independently compose oral messages, select illustrative material, and present their messages to the audience. At the same time, in our opinion, the most successful is such a speech, when the presentation itself does not repeat the words of the speaker, but complements his speech, creating a coherent and vivid picture of the speech.

The use of thematic presentations is considered quite justified in the process of teaching both general spoken and professionally oriented foreign languages. So, for example, for students studying general English, topics corresponding to the topic under study may be relevant: "Biography of a famous person", "Health and lifestyle", "Pets", "Ethics and moral principles", "Numeric systems". These topics include voluminous material, moreover, when studying them, it is impossible to do without illustrative material.

When teaching a professionally oriented foreign language, the range of topics for presentations is even wider and depends on the specialization of students. Depending on the specialty and year of study, a student can be offered a variety of topics within the framework of the studied material to create a presentation. So, for example, the following topics are offered to 2nd year students of the engineer-pilot specialty: "Weather phenomena dangerous for flight operation", "Aviation and global warming", "Airport security service", "Air rage cases on board the aircraft". The topics of the presentations of mechanical engineers of the 4th year of study are also determined by the content of the material studied: "Types of fire extinguishers", "Tools", "Measuring systems", "Types of aircraft inspection".

It should be noted that a presentation can be the result of individual work as well as group work. In the latter case, in addition to the advantages of using the presentation mentioned above, a sense of responsibility and teamwork develop. For group work at the stage of teaching professionally oriented English, students can be offered the following topics: "Air rage cases on board the aircraft", "Tools". The first topic involves the study of a wide range of problems associated with the aggressive behavior of passengers on board an aircraft, the causes, consequences, solutions, descriptions of specific cases of hooligan actions on board an aircraft, which makes it possible to involve a whole group of students in the work. The second topic is

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

even more extensive and includes many sub-topics: “Hand tools”, “Power tools”, “Torqueing tools”, “Drill gages”, “Measuring instruments” and more. When defining a task on the “Tools” topic, students are invited to choose a work coordinator from among the students, discuss and independently choose a presentation topic based on personal preferences and interests and the level of language competencies. The tasks of the coordinator include the coordination and definition of a unified style, color palette, background design, font and size selection.

A knowledge and innovation learner is a man or a woman who learns to develop greater capacity in his or her self to apply ideas, concepts, and information creatively and appropriately. Language learners are knowledge and innovation learners because language is a necessary component of communication in a society marked by increased globalization. While the notion of language learners as knowledge and innovation learners took shape with the communicative method: students want and need to use the target language in a communicative context, language learning in the knowledge and innovation age must adapt to changes in the learning environment. Knowledge and innovation learners are different from other learners in three primary ways their relationship to technology, their personal individualism, and their ability to manage change (adapted from Harkins, 2003).

Knowledge and innovation learners are developing technological proficiencies. They are able to use software, telecommunications, and the internet with ease to access information. Language teaching must account for and adapt to the use of technology move from Computer Assisted Language Learning to technology Based Language Learning.

Knowledge and innovation learners are highly individualistic. Language learners have a wide range of backgrounds, experiences, and motivations. While English for Specific Purposes plays a large role in providing appropriate content in a wide variety of contexts, knowledge and innovation language learners may, in fact, require individualized programs of study as they creatively and enthusiastically approach the second language classroom. Knowledge and innovation learners are constantly managing change. The current rate of change requires learners to always be mindful of the future. Knowledge and innovation learners are developing comfort in managing change; they are proficient at developing virtual selves (Harkins and Fiala, 2003) understandings and engagement with aspects of the self in the past, present, and future. Knowledge and innovation learners are goal-oriented, but they are also pragmatic and therefore willing and able to modify goals as the context necessitates. Knowledge and innovation learners require flexibility and creativity as they begin the process of learning another language.

Much current language teaching focuses solely on the explicit elements of language; language teaching in the knowledge and innovation age must incorporate these elements alongside tacit aspects of language as well. Because tacit knowledge is based on intuition, perception, and experience, as well as other elusive qualities, the challenge and opportunity for language teachers is to embrace the ambiguity.

Language teachers must also acknowledge the growing role of technology in the second language classroom. Software, telecommunication, and the Internet strongly influence teaching methods. Students can get instant translation via the Internet, communicate in real-time with native speakers in chat rooms or through distance-learning, and use software to simulate real language use contexts. While some of these technologies are still emerging, the reality for language teachers is that many explicit competencies (e.g. vocabulary, grammar, etc) may be available to students instantaneously through software or other technological means in the very near future. If the language classroom is not a location for developing this knowledge, how can the language classroom become a site of tacit language knowledge exploration and development This is the primary question that language teachers must be asking themselves. [5, p.375]

Another important issue language teachers must face is the highly individualistic nature of

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

their knowledge and innovation learners. Teaching to the center will no longer be an effective strategy (if it ever was). While peer mentoring in the spirit of Vygotsky may be useful in some situations, other language learning environments may require multiple approaches to the multi-level, multicultural, multi-motivated classrooms (which may not be classrooms at all, but TV or computer screens accessed across the globe). Language teachers must be themselves knowledge workers to each in such a multivariable and changing environment: they must be able to use information appropriately, timely, and successfully in order to facilitate the learning process for their students. Teachers must enable their students to become knowledge creators.

In order for language teachers to be good knowledge and innovation workers, linguistic and applied linguistic research must develop the theoretical foundation supporting teacher practices. To do this, researchers must take a knowledge and innovation-oriented approach to linguistic knowledge. While research in the fields of explicit competence and explicit performance continue to be useful and necessary, much more dedication to uncovering the tacit knowledge of language, both competence and performance-based, is critical. Research exploring the cultural dimensions of tacit knowledge is emerging (e.g. Lazaraton, 2003; Cox, 2001; Holme, 2002; and Kramsch, 2002, among others). Such research can assist language teachers in making appropriate pedagogical choices to best enable the development of tacit language knowledge by their language learners.

REFERENCES:

1. Dilara A. Ismailova "Teaching English as a foreign language" p. 319.
2. Alderson J.C., Bachmen L, Series Editors preface. Language test construction evaluation Cambridge University Press p. 454.
3. O`Grady, Archibald, Aronoff, and Rees-Miller, 2001, p. 222.
4. Hughes A., Testing for language teachers. Cambridge University Press, p. 138.
5. Mammadova M.F. Monograph, Baku-2021 "Lingvo-didactical aspects of English teaching in the Higher Military Education system" p. 375.

Zh. BISSENBAYEVA¹

Zh. DUISENBKOVA¹

¹*Military Institute of Land Forces, Almaty, Kazakhstan*

MILITARY SCIENCE IN ARMY

Even today, military force remains the most important argument in interstate relations, relying, as the classics of military thought teach, on objective, essential, necessary, stable and repetitive relations between opposing or opposing sides. These relations are called the laws of war¹, which, as is known, are historical in their very essence: they arise under certain conditions, change meaningfully over time, and when conditions become qualitatively different, they can completely cease to operate, 2 as fully evidenced by the modern practice of military conflicts.

As a category of military science, the term "laws of war" gained the right to exist only in the XIX century in the works of A. Bulov, G. Lloyd, K. Clausewitz and Russian military theorists A.I. Astafiev, N.P. Mikhnevich, N.V. Medem. Based on the canons of military thought of the past, modern scientists continue to research in this direction, improving the systematization and classification of this most important category of military science.

If the system of laws of war is built in accordance with a multidimensional understanding of the structure of the military power of the state, as well as taking into account a significant

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

number of significant interrelated heterogeneous factors (political, economic, scientific and technical, moral and psychological, social, military and others), then the system of knowledge about war, armed struggle and military aspects of other forms confrontation, construction and preparation of the armed forces and the state for war, the principles of ensuring military security and preventing war naturally become the subject of military science research.

It is impossible to create a modern professional army without the development of science.

Keywords: scientific, moral, military, science, development, education.

The development of the modern volume of knowledge accumulated by mankind cannot occur spontaneously, outside of any organized system. The function of creating such an education system is assumed by the state, which forms the policy in the field of education, determines the structure and interrelation of the elements of this system, the directions (prospects) of its development [1].

The process of modernization of military education and science in country is an objective social need as a response to the challenges of the XXI century. The country in its civilizational development, like other countries involved in the process of globalization, it is moving towards the formation of the foundations of the information society.

In such conditions, there is an objective need to modernize social institutions, including the Institute of Military Education and Science. Knowledge and professional skills are the key guidelines of the modern system of education, training and retraining of personnel.

In this context, the training of highly qualified military specialists, at the same time, the modernization of military education and science is the dictate of the time.

Science has always paved the way for humanity. Military science as its component part is at the forefront of the development of military affairs, determining the directions and promising features of the armed forces corresponding to the realities [2].

The dynamics of the development of military affairs around the world, the steady introduction of the achievements of military science into everyday activities and combat use the improvement of military technologies, as well as the scale of military preparations of the leading countries of the world and the aggravation of the military-political situation in a number of regions make it obvious that it is impossible to prepare a modern officer on old luggage, largely inherited from the Army and intended for completely different realities. This concerns both military-doctrinal views and the technical basis of training.

The methodology of military scientific cognition does not and cannot take upon itself the solution of specific issues of military theory and practice, its task is to show the main ways of studying certain military issues, to identify and evaluate methods of cognition, to equip the researcher with the principles of cognitive activity, to help avoid obviously erroneous conclusions.

The content of the object and especially the subject of military science research changes with the development of society, technologies, means of armed and other types of struggle, gaining new experience, taking into account existing and the emergence of new forms and methods of war. Military scientific research should first of all give an answer to the question of possible wars of the current era, reveal their nature [3].

Modern problems of military science are closely connected with its history, since there are so-called eternal problems that require constant updating in connection with the permanent evolution of society and war. But fundamentally new problems appear and require immediate solutions, which military science did not know before. Today's reality gives us vivid examples of this.

Military-scientific thought has been developing and improving for more than one century.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

At all stages of historical development, mankind has sought to know the causes of wars, their essence and nature, patterns and principles of warfare. The treatises on war by the ancient Chinese philosopher Sun Tzu, the works of military theorists of antiquity and the Middle Ages are widely known. Historically, the development went from separate knowledge about the war and the army to the formation of whole theories, and then – separate sciences and academic disciplines. With the growth of productive forces in the states of the world, weapons and military equipment were improved, the management of troops (forces) became more complicated, historical experience in military affairs was accumulated and studied more and more closely. By the end of the XVIII century, this eventually led to the formation of military science as a certain system of practical and theoretical knowledge, skills and abilities [4].

In the Soviet period, military science was understood as "A system of knowledge about the nature and laws of war, the preparation of the armed forces and the country for war and the methods of its conduct"³. In the 90s of the last century, in the first Military Encyclopedia published in the post-Soviet period, military science began to be interpreted as "a system of knowledge about the laws, the military-strategic nature of war, ways to prevent it, the construction and preparation of the armed forces and the country for war, methods of conducting armed struggle"⁴. Approximately the same definition is given in the Military Encyclopedic Dictionary, published 15 years ago, in 2007.

Today, military science is understood as a system of knowledge about war, the construction and preparation of the armed forces and the state for war, the principles of ensuring military security [5].

It can also be noted that military science in modern conditions is the main mechanism for determining the nature and scale of future wars, forecasting security threats, developing effective measures to parry them, as well as creating models of weapons, military and special equipment that have no analogues in the world. But it should not be assumed that military science as a system of knowledge is the sphere of activity exclusively of scientists. It is difficult to find in the history of wars a worthy military commander who at one time would not have studied the theoretical works of his predecessors and military thinkers [6].

The most important element of military science is the art of war, covering a wide range of problems of construction, development, training and use of the Armed Forces, as well as comprehensive support for military operations. Its development depends on many factors. One of the most important is the correct consideration by military science of the threats of military dangers and military threats of the country, which, along with the development of means of armed struggle, allows us to form correct forecasts of the development of the situation and, on this basis, justify recommendations on new forms and methods of solving tasks at the tactical, operational and strategic levels, including preventive ones [7].

The laws of war oblige us to pay the closest attention to the conditions of their occurrence, modification in content and termination with a significant change in these conditions, which, of course, requires reflection in the subject of military science.

The development of the world community today takes place in conditions of intensive globalization, which covers all spheres of human activity, and the widespread use of non-military forms of confrontation. This leads to an increase in the dependence of the level of national security of each state on strategic stability both in the world as a whole and in its individual regions. However, the current military-political situation is developing in conditions of increasing international tension. The experience of recent decades has shown that the greatest threat is the high probability of local and regional conflicts. This is mainly due to the proliferation of weapons of mass destruction and their means of delivery, as well as the growth and intensification of terrorism. In international relations, there continues to be a priority in the use of military

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

force [8].

The destructive foreign policy of the United States has a negative impact on the development of the military-political situation in the world. For the sake of preserving world leadership, they seek to provoke crisis situations in the main regions of the world, increase their military presence there and thereby create conditions for ensuring American strategic interests.

It is also necessary to ensure the training of scientific personnel capable of analyzing the developments of so-called partners and generating recommendations for effective counteraction and neutralization of threats to national security [9].

It is not by chance that we have recently noticed a steady trend of such an attitude towards military science, when it becomes a number of state priorities. Military-scientific activity has noticeably intensified, has become more closely linked to the practical tasks of headquarters and troops, is aimed at solving urgent problems of the development and use of the Armed Forces. Scientific work is carried out in the central bodies of military administration, the main commands of the types and commands of the branches of the armed forces, military districts, research organizations and military educational institutions. Special attention is paid to operational and strategic research, the development of scientifically based forecasts of the possible nature of future wars, forms and methods of armed struggle, the preparation of mobilization resources.

Special attention, along with the development of strategy, operational art and tactics, should be paid to solving the problems of combating unmanned aerial vehicles, cruise missiles, countering hypersonic weapons systems and spacecraft of a potential enemy, ensuring cybersecurity, managing the forces of the Navy in the far sea zone, as well as improving the forms and methods of using the Armed Forces [10].

Thus, military science faces urgent tasks, the solution of which opens up new horizons for the knowledge of phenomena and laws of the objective world. Their successful solution is a reliable guarantee of ensuring military security and unconditional fulfillment of all tasks in any situation.

Since war as a special state of society and a complex socio-political phenomenon affects all aspects of the life of society and the state, it is studied both by science as a whole and directly by military science, which is an organic part of science. Moreover, when solving its specific tasks, military science not only takes into account and uses the achievements of other sciences, but also often sets certain tasks for them, often subordinating other sciences to its interests [11].

The development of military science takes place, as already noted, on the basis of generalizing the historical experience of warfare, analyzing all types of practical activities of troops in peacetime, anticipating the emergence and development of new means, probable forms and methods of warfare in the future, a comprehensive study of the likely enemy, trends in the development of international relations and, of course, taking into account operational analysis military operations, as it happens in the conditions of a special military operation of the Armed Forces of the country. The horizons of knowledge of military science are steadily and continuously expanding, requiring researchers to develop a predictive component, which makes it possible to determine accurate benchmarks, set urgent tasks, and achieve optimal solutions.

The process of obtaining objective, true knowledge aimed at reflecting the laws of reality is associated with the description, explanation and prediction (prediction) of the processes and phenomena of the observed reality – that is, with scientific knowledge.

Military scientific research, like any other, is aimed at discovering something new in the phenomenon under study, establishing such properties, qualities and trends that have not yet been reflected in military theory and practice. The main purpose of the research is to determine, based on the revealed patterns of war, the possible nature of military operations, the methods of conducting them, the orientation of the training of the armed forces, methods of training and

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

education of personnel in accordance with the real situation and trends of scientific and technological progress [12].

Military-scientific cognition, like cognition in any other field of objective reality, is subject to the general laws of the cognitive process. At the same time, it also has its own characteristic features, due to the specifics of the object of knowledge and the peculiarities of its reflection in military scientific theory.

The specifics of the process of military-scientific cognition, its content and nature follow from the features of the main object of research – the phenomena of war, its specific forms, conditions and methods of their preparation and conduct.

Military-scientific cognition, as a reflection in the human consciousness of the phenomena of war, conditions and methods of preparing the country and the armed forces for it, with the aim of studying war, operations, combat, training the armed forces and the country to conduct combat operations in various conditions of the situation, is carried out on the basis of military practice and in order to improve it. Practical and cognitive activities are inextricably interrelated, mutually determine and complement each other. There can be no military-scientific knowledge outside of military practice, as well as the success of practical military activity is impossible without appropriate knowledge [13].

The most important place in the development of military theory is occupied by the work on the generalization of combat experience and, in particular, the experience of fighting unmanned aerial vehicles, conducting information warfare.

Practice shows that research organizations of the military-industrial complex develop and improve weapons samples often without due consideration of the achievements of military science. And reality dictates the need to determine operational and tactical requirements for weapons samples based on the development of the theory of military art.

The requirements for new weapons must be formed on the basis of promising forms and methods of armed struggle developed by military science, taking into account the latest achievements of fundamental science. At the same time, the theory of military art should be a priority when planning scientific work in the Armed Forces.

REFERENCES:

1. Military thought. 2004 No. 10 article "Military History in modern Russia" pp.25-36.
2. The history of Russia's military strategy. Institute of Military History of the Ministry of Defense of the Russian Federation. M. Kuchkovo field. 2000. p.17.
3. Philosophy and military affairs. Textbook. M. Military Academy named after M.V.Frunze. 1993. p.53.
4. Strategy in the works of military classics. T.I. S.346.
5. Military thought. 2000. No. 3. pp.68-71.
6. SeeKonrad N.I. Sun-tzu. A treatise on the art of war. M.-L. 1950. ч. VI.
7. Jomini. Essays on military art. M., Voenizdat. 1939.
8. Clausewitz. About the war. M., Voenizdat. 1941.
9. History of Russia's military strategy. p.22.
10. Cit.by: Orlov A.S. Vladimir Monomakh. M., 1946. p.128.
11. Military thought. 2006 No. 7. p.53.
12. Epifanov P.P. The first Russian statutes. p.152.
13. Collection of original and translated articles by M. Dragomirov, 1858-1880 part I.I. St. Petersburg, 1881. p.444.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

Д.Ш. ЕЛЬЖАНОВ¹
А.Е. ЖАКИН²
Ш.М. КУРБАНОВ³

¹Академия Национальной гвардии,
преподаватель кафедры тыла, полковник,
Республика Казахстан, город Петропавловск

²Академия Национальной гвардии,
преподаватель кафедры тыла, магистр Военного дела и безопасности, подполковник,
Республика Казахстан, город Петропавловск

³Военный институт сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова,
старший преподаватель кафедры тыла, магистр Военного дела и безопасности,
подполковник,
Республика Казахстан, город Алматы

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ ВОЕННОЙ ПЕДАГОГИКИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Данная статья предоставляет краткий психолого-педагогический экскурс по ознакомлению курсантов с военной педагогикой, как наукой, искусством и практической деятельностью. Способствуют развитию творческого потенциала в изучении предмета и формированию управленческой компетенции в тесной связи с другими науками.

Ключевые слова: методология, общенаучный, конкретно-научный, философский и технологические уровни, сознание подсознание, организм, обучение, воспитание, приучение, система, способности, закономерности.

Научно-теоретические основы военной педагогики на современном этапе изобилуют предложенными руководящими положениями по осуществлению военно-педагогического процесса. Все они по своему содержанию имеют методологическую обоснованность, но вместе с тем имеют различную интерпретацию и к тому же соотнесены ко всем направлениям деятельности педагогической технологии. Это вызывает у начинающих педагогов, командиров (далее руководителей) сумбурное восприятие существующей действительности и приводит как к не понимаю смыслового значения принципов, так и безрассудного ими руководства. Отсюда безрезультативность в педагогической деятельности молодых офицеров, что является актуальным вопросом на современном этапе.

На сегодняшний день, даже при использовании инновационных технологий познавательной деятельности в педагогическом процессе, результаты не достигают поставленных целей в области обучения и воспитания военнослужащих. В чем же кроется причина недоработок?

Великий казахский просветитель Абай Кунанбаев, еще в своих словах назиданиях говорил: *«Известно, что наукой овладевает тот, кто испытывает жажду познания. Но одного стремления тут мало. Даже сам процесс приобретения знаний должен быть подчинен определенной системе. В противном случае поиски и весь огромный труд человека, затраченный на овладение наукой, могут оказаться напрасными»*. [1, с. 223]

В связи с этим, нам необходимо будет обратиться к методологии педагогической науки, как инструменту познания и преобразования существующей действительности [6].

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

И как способ, использовать метод сравнения, как наиболее продуктивный прием познавательной деятельности в существующей действительности.

Поэтому прежде чем приступить к преобразовательной деятельности в педагогике, необходимо знать исходные позиции для ее продуктивного осуществления на практике и создать приемлемую систему реализации.

А ими являются **объекты** и **субъекты** педагогической деятельности, **социально-экономические** и **педагогические условия**, **закономерности** природосообразности в педагогическом процессе, **содержательная часть** педагогической задачи, на которой создается **военно-педагогическая система** воспитания (формирования) заданных качеств как защитников Родины, так и ее достойных граждан.

1. Говоря об **объектах педагогической деятельности** на уровне *общенаучного уровня* их восприятия, можно утверждать, что при отличии друг от друга как по антропометрическим данным, так и по характеру и темпераменту, в психофизическом плане они едины в своих потребностях, как в физиологических, так и в психологических и интеллектуальных.

Тому служит доказательством выработанная американским психологом А. Маслоу теория «пирамиды потребностей», которая дает *конкретно-научное* представление о человеке, как объекте педагогической деятельности [5].

Соответственно можно прийти к *философскому уровню* понимания объекта педагогической деятельности и сделать вывод, что они воспринимают существующую действительность **сознанием, подсознанием и организмом** (См.схему №1:) [2].

1. Рассматривая субъектов педагогической деятельности на своем общенаучном уровне восприятия, мы прекрасно знаем, что каждый руководитель обязан быть примером для подражания и соблюдать педагогическую культуру, общение и поведение, что на конкретно-научном уровне дает нам обоснование того, что постоянное и последовательное их применение, приводит к созданию необходимых социально-педагогических условий. Такое ассоциативно и условно – рефлексорное воздействие способствует формированию привычек и норм их жизнедеятельности [3].

Схема № 1

Соответственно, можно прийти к *философскому уровню* умозаключения и сделать выводы, что для полной адаптации объектов педагогической деятельности к социально-экономическим и педагогическим условиям необходим **временной показатель и постоянство**.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

2. Обращаясь к **законам и закономерностям** военно-педагогического процесса на *общенаучном уровне восприятия*, понимаем, что в их основе лежит природосообразность, которая на *конкретно-научном уровне* познания, доказывает нам соотношение закономерностей природы с закономерностями педагогического процесса в их проявлениях, и служат некоторыми формулами решения всех педагогических задач [3], [4].

ФИЛОСОФСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ СУЩЕСТВУЮЩЕЙ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ

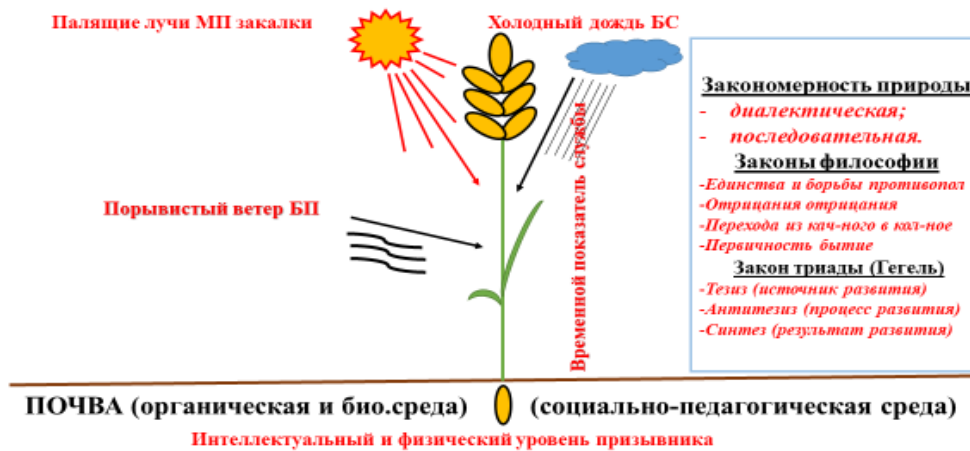

Схема № 2

Соответственно на *философском уровне* методологии педагогической науки мы можем утверждать, что существует необходимость придерживаться определенных исходных педагогических положений или правил (**принципов**) для продуктивного преобразовательного процесса по направлениям деятельности (См. сх.№2) [2].

Фактическое знание руководителем этих психолого-педагогических аспектов и является **содержательной частью** военной педагогики, как науки, искусства и практической деятельности [3].

Исходя из вышеизложенного, мы **познали**, что прежде чем приступить к осуществлению военно-педагогического процесса, необходимо знать психофизические особенности объектов педагогической деятельности, быть для них образцом для подражания, иметь определенную выдержку и терпение и опираться на принцип преемственности.

Теперь нам необходимо будет обратиться к **преобразовательной** стороне методологии педагогической науки, которая подразумевает под собою *технологический уровень* осуществление педагогического процесса на основе **познанного**, где первым критерием каждого руководителя должен быть стратегический путь решения педагогической задачи, который заключается в создании системы ее реализации в замысле [3].

Для этого нам необходимо обратиться к существующей действительности в частях и подразделениях Национальной гвардии, где в основе их функционирования лежит служебно-боевая деятельность (далее СБД), научная направленность которых сосредоточено на выполнение ежедневно поставленных задач по приучению, обучению и воспитанию личного состава, где приучение есть условие, обучение есть средство, а воспитательная работа есть процесс воспитания (формирования) высоких морально-боевых качеств личного состава (см. сх. № 3) [2].

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ОБЩЕНАУЧНЫЙ УРОВЕНЬ
ВОСПРИЯТИЯ СУЩЕСТВУЮЩЕЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Схема № 3

Здесь важно обратить внимание на тонкую взаимосвязь научного подхода в практическом выполнении СБД, где ее основные направления зиждутся на боевой (воинской) службе, боевой подготовке и воспитательной работе, что в психофизическом плане подразумевает под собою всестороннее воздействие *сознание, подсознание и организм* объекта педагогической деятельности.

Отсюда мы можем прийти к определенным выводам и понять значение термина **воспитания** в смысловое интерпретации, где в процессе *воинской службы* воспитание личного состава осуществляется в широком социальном смысле, в *процессе обучения* – в широком педагогическом смысле, а в ходе *воспитательной работы* – в узком педагогическом смысле. Вместе с тем, существующий узкий коррекционный смысл, подразумевает под собой целенаправленную работу по внесению поправок и коррекции.

Соответственно, **термину воспитания** дается такая научная интерпретация, как *всестороннее воздействие на сознание, чувство и волю военнослужащих по формированию у них заданных качеств*. В тоже время существует еще одно из определений воспитанию как, *целенаправленное воздействие на сознание военнослужащих по формированию у них взглядов и мировоззрений, соблюдение норм общественного поведения*. Поэтому надо понимать, что вторая интерпретация термина воспитания, подразумевает под собой узкий педагогический смысл и есть основная цель органов воспитательных структур.

Исходя из вышеизложенной педагогической системы, можно приступить к ее реализации военно-педагогическим процессом, где важную роль играет соблюдение руководителем принципов социализации, обучения и воспитания военнослужащих.

Давая определение **принципам** воинского воспитания с *научной* интерпретации, то можно сказать, что *это определенные руководящие положения, отражающие протекания того или иного процесса*. Но если интерпретировать этот термин с *практической деятельности* в существующей действительности, то *это исходные правила, которыми должен руководствоваться человек при осуществлении того или иного процесса*.

Если рассматривать их в педагогическом плане, то под тем или иным процессом

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

подразумевается, в первую очередь технологическая составляющая организации и руководства военно-педагогическим процессом, направления служебно-боевой деятельности и ее стратегическое, тактическое и оперативное решение, что включает в себя опору на знания закономерностей педагогического процесса и определения продуктивных принципов.

Вместе с тем при руководстве принципами, так же важную роль играет наличие у руководителя педагогических способностей, находящих отражение в стилях его педагогического общения, умения создать необходимую психолого-педагогическую обстановку и формировать положительные мотивы к учению среди военнослужащих

Таким образом, вашему вниманию была предоставлена краткая методологическая интерпретация содержания Военной педагогики в тесной межпредметной связи с другими науками, раскрыта структурно-логическая система познания педагогической действительности и даны общие представления и рекомендации к предстоящей преобразовательной деятельности в воспитании военнослужащих в широком (стратегическом) смысле решения педагогических задач в этой области.

В заключении, хотелось бы отметить, что продуктивному осуществлению военно-педагогического процесса в подразделениях будут способствовать знания каждым руководителем психофизических особенностей объектов педагогической деятельности, основ философского моделирования содержания передаваемой информации для расширения общего кругозора военнослужащих и выработки у них мировоззрения о воинской действительности [4].

Целостное содержание данной статьи направлено на формирование управленческой компетенции не зависимо от категорий военнослужащих и представляет свое завершение на новом уровне Вашего общенаучного уровня восприятия существующей действительности, что дает возможность более глубокого познания ее на конкретно-научном уровне методологии педагогической науки.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Абай Кунанбаев. Қара сөз. Книга слов. Перевод с казахского языка Клары Серикбаевой, Юрия Кузнецова. МКА, 2001. – 264 с.
2. Батыров М.Е., Ельжанов Д.Ш., Корнилов А.А. Альбом схем по Военной педагогике: Учебно-методическое пособие. – Петропавловск, 2018. – 280 с. – 2-ое изд. переработ и дополн.
3. Ельжанов Д.Ш., Имиров С.К., Мухамедина Э.Ж. Учебное пособие: Военная педагогика. Пед. практикум. Петропавловск, 2017. – 320 с.ил.
4. Ельжанов Д.Ш. Формула жизни. Методологическое пособие в помощь офицерам и руководителям НВП. Изд-2. пераб.и доп. П/п-ск, 2018 -102 с.ил.;
5. Маслоу А. Мотивация и личность/ перевод А.М. Татлыбаевой. – СПб: Евразия, 1999.
6. Юдин Э.Г. Методология науки. Системность. Деятельность. -М,97-444 с.

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE THEORY AND PRACTICE OF MILITARY PEDAGOGY AT THE PRESENT STAGE

This article provides a brief psychological and pedagogical excursion to familiarize cadets with military pedagogy as a science, art and practical activity. Contribute to the development of creative potential in the study of the subject and the formation of managerial competence in close connection with other sciences.

Keywords: methodology, general scientific, concrete scientific, philosophical and

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

technological levels, consciousness, subconsciousness, organism, training, education, habituation, system, abilities, patterns.

А.Қ. ЕРМАХАНБЕТ

*Әль-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
конфликтология мамандығының 1-курс магистранты
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы,
e-mail: yaidana0199@gmail.com*

ЭТНОМЕДИАЦИЯНЫҢ МЕМЛЕКЕТ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫНА ӘСЕРІ

Этномедиация – бұл жеке адамдар немесе адамдар топтары қатыса алатын ұлтаралық қайшылықтардан туындаған қақтығыстарды шешу тәсілі. Бүгінгі таңда этномедиация – бұл сән емес, уақыттың шұғыл талабы, өйткені Қазақстанда 128 ұлттың өкілдері тұрады. Этномедиацияның осындай орасан зор санының барлық мүдделерін толық көлемде ескеру мүмкін емес. Бірақ мүдделердің тепе-теңдігін сақтау өте нақты, мұндағы этномедиация -мемлекеттің тұрақтылығын сақтаудың нақты тетігі. Осылайша, мақаланың мақсаты этномедиацияның мемлекеттің тұрақтылығына әсерін зерттеу. Бұл мақаланың нысаны -этносаралық қақтығыстар.

Кілт сөздер: этномедиация, этносаралық қақтығыстар, тұрақтылық, мемлекеттер, шешім, реттеу.

Қазір этномедиация – құқықтық жанжалдарды реттеудің баламалы тәсілдерінің бірі, сондай-ақ қоғамның құқықтық мәдениетін жетілдіру құралы болып табылады. Оны дамыту азаматтардың жанжалды жағдайларды шешуге медиатордың орынды қатысуы туралы хабардар болған жағдайда ғана жүзеге асырылуы мүмкін. Кейбір елдерде субъектілер арасындағы дауларды шешудің және әлеуметтік тұрақтылықты қалпына келтірудің жалғыз жолы. Алайда, осы уақытта Қазақстанда келіссөздер жүргізу және өзара қолайлы шешімдерді іздеу мәдениеті жоқ. Азаматтық айналымға қатысушылардың көпшілігі өздерінің жанжалды құқықтық мәселелерін соттарда шешуге дағдыланған, сондықтан жанжалдарды шешудің балама әдістерін (медиация) қолдану өзекті болып қала береді.

Қазақстанда жаңғырту адамдардың өмірлік маңызды қажеттіліктері мен мүдделерін тоғыстыру саласында жүзеге асырылады. Өзгерістер әрдайым қиындық тудырады, қолданыстағы процестерді қайта құруды бастайды, әдеттегі әлеуметтік-тұрмыстық алгоритмдерді пішімдейді және одан әрі дамудың жаңа бағдарларын қалыптастырады. Өзгерістер әлеуметтік шиеленіске себеп болмауы үшін әлеуметтік қатынастардың осындай өзгерістерінен туындаған әлеуметтік ортадағы келіспеушіліктер мен қайшылықтардың алдын алу тетіктерін әзірлеу қажет. Жанжалдың ықтимал ошақтарын ерте кезеңдерде тоқтату – оң нәтиже беретіні сөзсіз, бірақ дамудың жаңа сатысына өту үшін қоғамға әлеуметтік өзгерістер қажет болатын процесте қақтығыстар ерте кезеңдерде локализацияланбай, түзетілуі керек. Оқиғалардың одан әрі дамуының өзгергіштігіне байланысты басқа қақтығыстардың (ашық шиеленісу) туындауы туралы ұмытпау қажет. Жанжал алдындағы қарым-қатынаста оқиғалардың одан әрі дамуының диспозитивті сценарийі айтылуы мүмкін және бұл жағымсыз сипаттағы белсенді әлеуметтік әрекеттер үшін қажетті оқиға болуы қажет.

Қазірдің өзінде өзгерістер жағдайында қақтығыс бастапқы эмоциялардың шығуына байланысты, бұл өзгерістерді қабылдауды жеңілдетуі мүмкін. Бұл жағдайда жанжал

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

эмоционалды шиеленістің көзі емес, реттеу құралы болып табылады, яғни этномедиацияның негізін қалайды. Осыған байланысты, этномедиацияда жанжалдың функционалдық өзгергіштігінің осындай жағдайларында әлеуметтік келіспеушіліктерді реттеу және түзету тетіктерін әзірлеу қажет. Мұндай қызмет қоғам өмірінің қалыпты (орташа) көрсеткішінде болып жатқан өзгерістерді (қоғамның өзін-өзі анықтауға әсер ететін әлеуметтік процестердің кешенді өзгерістеріне дейін) ескеретін кешенді және жүйелі түсінуді талап етеді.

Этномедиация медиатордың құпиялылығы, еріктілігі, тәуелсіздігі мен бейтараптығы, тараптардың ынтымақтастығы мен тең құқықтылығы қағидаттарына негізделеді және тараптардың өзара ерік білдіруі кезінде жүргізіледі. Екі түрлі мәдениеттің өкілдері, екі түрлі тілде сөйлейтіндер арасындағы дау – этномедиация үшін ең қиын жағдайлардың бірі [1]. Мұнда дауласушылар арасындағы «классикалық», эмоционалды және психологиялық түсінбеушіліктің барлық спектрі көрінуі мүмкін. Сондықтан қазіргі уақытта медиация саласында дауларды балама реттеу бойынша мамандардың білікті кадрларына ғана емес, атап айтқанда кәсіби этномедиаторларға да үлкен қажеттілік бар.

Қазақстанда медиацияны дамытудың заманауи тәжірибесі туралы айта отырып, мұндай тәжірибе тек «қарқын алып келе жатқанын» атап өту қажет. Бірақ ғылым мен қоғамның күшімен бұл тақырып біздің өмірімізге енгізіліп жатқанын атап өткен жөн. Этномедиация процесі өте икемді. Қақтығыстарда көбінесе ашылмаған немесе анықталмаған сұрақтар жасырылады, ал медиация оларды өзіне тән икемділікпен табады. Сот ісін жүргізу мен медиацияда жанжалды реттеуге үшінші сатының қосылуы ортақ болып табылады. Сот ісін жүргізудің басты бағыты – өткеннің және болғанның мәселесін бағалау.

Осылайша, медиацияда нәтиже – жанжал тараптарына байланысты. Тараптар дәстүрлі емес шешімдер қабылдай алады, өйткені олар белгіленген нормаларды басшылыққа алуға міндетті емес. Әрине, медиация нәтижесінде қол жеткізілген уағдаластықта негіздемелік шарттарды сақтау және шағымдануға болатын құқықтарды ескеру қажет, өйткені әйтпесе бұл уағдаластық қысқа мерзімді болады. Мақсат - барлық тараптар жеңетін шешімдер. Медиацияға қарама-қарсы, айыпталушылар үшін сот ісін жүргізуге қатысу ерікті болып табылмайды. Сол сияқты, үкімді қабылдау тараптардың еркін қарауына берілмейді. Алайда медиация әдісіне жақындаған сәттер де бар: құқықтық тәжірибеде дауласушы тараптарды сот үкімі талап етілмеуі үшін - келісімге итермелеуге тырысу жиі кездеседі. Мысалы, АҚШ-тың кейбір штаттарында ажырасулар, мүліктік даулар сотта медиация жүргізілген кезде ғана қаралады деген ереже бар. Бұл белгілі бір дәрежеде медиацияның еріктілік принципін бұзады және осылайша медиация процесінің кейбір күшті жақтарын зақымдауы мүмкін [2]. Еуропаға (мысалы: Англия, Ирландия, Франция, Германия және т.б.) этномедиация тұжырымдамасы ХХ ғасырдың сексенінші жылдарында ғана әкелінді. Қазіргі уақытта этномедиацияның бірыңғай моделі жоқ, барлық жерде ол әр елдің нақты жағдайларына бейімделіп, оның формасы бойынша тәжірибе жасауда.

90-жылдардың басында мемлекеттік деңгейде алғаш рет жанжалдарды зерделеу және шешу қажеттілігі танылып, Қазақстан әлемдік тәжірибеге бет бұрды. Қазіргі уақытта Қазақстанда медиацияны төрелік және азаматтық соттарда қолдану «Медиация туралы» заңмен регламенттеледі [3]. Жалпы медиация, оның ішінде этномедиация технологиясы жаңа, ең алдымен, оның мәні мен қолдану рәсімі қазақстандық менталитетке тән емес. Технологияны игеру тек білімді (ақпаратты) игеруді ғана емес, жанжалды түсінудегі ойлаудың нақты өзгеруін және келіссөздердегі делдалдың рөлін қамтиды.

Қазақстандағы ұлтаралық, этносаралық қатынастардың жай-күйіне көші-қон

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

процестерінің кейбір аспектілері теріс әсер етеді. Көптеген мигранттардың қазақ тілін білуінің деңгейі төмен болып қана қоймай, көбінесе Қазақстан халықтарында қабылданған заңдар мен мінез-құлық ережелерін қабылдауға және сақтауға бейім емес, ол өз кезегінде этникалық экстремизмнің шиеленісуіне әкеледі. Ұлттық, ұлтаралық этносаралық қатынастардың дамуына мынадай жағымсыз факторлар әсер етеді:

- кейбір халықтарға қатысты жағымсыз стереотиптердің таралуы;
- әлеуметтік және мүліктік теңсіздіктің, өңірлік экономикалық саралаудың жоғары деңгейі;
- Қазақстан халықтарының дәстүрлі адамгершілік құндылықтарын бұлдырату;
- құқықтық нигилизм және қылмыстың жоғары деңгейі, биліктің жекелеген өкілдерінің сыбайлас жемқорлығы;
- құқық қолдану практикасында әртүрлі ұлтқа жататын азаматтарға қатысты кемсітушілік көріністерін сақтау;
- азаматтық бірегейлікті қалыптастыру, ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеу, Қазақстан халықтарының тарихы мен дәстүрлерін, олардың мемлекетті нығайту мен ортақ Отанды қорғаудағы ынтымақтастық тәжірибесін зерделеу бойынша білім беру, мәдени-ағарту шараларының жеткіліксіздігі;
- көші-қон процестерінің, әлеуметтік және мәдени интеграция, елдің экономикалық, әлеуметтік және демографиялық дамуының ағымдағы қажеттіліктерін, жұмыс берушілер мен тұтастай қазақстандық қоғамның мүдделерін тиісті дәрежеде қамтамасыз етуге мүмкіндік бермейді.

Этносаралық қақтығысты шешу этномедиация рәсімінің толық нәтижесі болып табылмайды, өйткені одан басқа одан әрі келіспеушіліктерді реттеу және өзге де мәселелерді еңсеру үшін база құрылады. Осылайша, этномедиация оқу элементін қамтиды, өйткені оның қатысушылары өздерінің қажеттіліктері мен мүдделерін ашық және тыныш талқылауға мүмкіндік алады. Сонымен қатар, этномедиацияның тиімділігі қайшылықты тараптарға, олардың құқықтық мәдениетінің жағдайына, жанжалдан бейбіт жолмен шығу туралы хабардар болу дәрежесіне байланысты. Этномедиацияның тиімділік дәрежесі мен маңыздылығы - жанжалдасушы тараптардың құқықтық мәдениетіне тікелей тәуелділік тенденциясында. Бұл қазіргі қоғамдағы адамдар арасындағы қарым-қатынас мәдениетінің жаңа деңгейі, бұл зерттелетін тақырыпты әзірлеудің орындылығын көрсетеді. Этномедитация рәсімдерін қолдану дауларды өзара тиімді шешуге бағытталған, бұл құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның дамуын көрсетеді. Біздің елімізде этномедиацияның таралуы өте төмен, сонымен қатар көбінесе таза ұйымдастырушылық сипаттағы келесі жағдайларға байланысты:

- кәсіби медиаторлардың саны жеткіліксіз;
- қызметтер нарығында көрсетілген бағыттағы жарнамалық қызметтің әлсіз деңгейі;
- оны жүзеге асыру үшін арнайы мекеме ғимараттарында керекті бөлімнің болмауы [4].

Содай-ақ экономикалық себептер, мүмкін, дағдарыс фонында жанжал тараптарының медиатордың қызметтерінің құнынан туындаған қосымша шығындарды көтеруге деген ұмтылысының болмауы орын алуы мүмкін. Қазіргі қоғамда қарым-қатынастағы қақтығыстардың жоғарылауы психологиялық себептерді сипаттайды. Сондықтан медиация рәсімін практикалық қолдану аясын едәуір кеңейту қажет. Этномедиация медиацияға қарағанда біршама кеңірек қабылданады. Бұл делдал тарапты бір немесе басқа шешім қабылдауға ұсынуы, итермелеуі мүмкін деп болжайды. Этномедиацияда процедураның тиімді болуы үшін келесі негізгі принциптер бөлінеді:

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

- тараптардың тең құқықтылығы қағидаты. Этномедиация процесінде тараптардың тең құқықтары бар: медиаторды таңдауда, рәсімде, ақпаратта, ұсыныстардың, келісім шарттарының жарамдылығын бағалауда және т.б. Медиаторға тараптардың келіссөздерге және шешім қабылдауға тең құқығын қамтамасыз ету маңызды;

- бейтараптық принципі. Тараптардың тең құқықтылық принципімен тығыз байланысты, өйткені медиатордың тараптарға жеке көзқарасы болмауы керек. Бейтараптық жоғалғаннан кейін медиацияны дереу тоқтатып, тараптарға басқа медиаторды таңдауды ұсыну қажет. Әйтпесе, бұл оның екінші тараппен сөз байласқаны үшін айыпталуына әкелуі мүмкін;

- еріктілік принципі. Осы қағиданы сақтау дауды шешуге ықпал етеді, өйткені ешкім тараптарды келіссөздерге келуге мәжбүрлей алмайды, егер олар қаламаса. Этномедиацияға қатысуға тараптардың өзара келісімі қажет және тараптардың өздері делдалды таңдай алады. Сондай-ақ, этномедиацияда, сот отырысынан айырмашылығы, әр тарап кез келген уақытта келіссөздерден шығуға құқылы. Сол сияқты, егер тараптардың бірі медиатордың ұсынылған кандидатурасына қанағаттанбаса, ол оны ауыстыруды сұрауы мүмкін;

- құпиялылық принципі. Медиацияны жүргізу барысында белгілі болған барлық ақпарат жабық болып табылады және келіссөздерге қатысатын адамдар тобымен шектеледі. Медиатор бұл туралы тараптарға ескертеді және этномедиация аяқталғаннан кейін келіссөздер барысында жүргізген барлық жазбаларын жояды. Сол сияқты, медиатор тараптардың біріне екінші тараптан алынған ақпаратты бере алмайды, ақпаратты беру тек тараптың келісімімен жүзеге асырылады.

Осылайша, этномедиация – бұл өз принциптерін сақтай отырып, тараптар өз мүмкіндіктерінің шекараларын да, ортақ байланыс нүктелерін де іздей алатын шарттарды белгілей отырып сөйлесу. Жағымды қосымша - бұл коммуникативті атмосфера және татуласу процесінің заңды негізі [5]. Ұсынымдарда көрсетілген процестерді жақсарту бойынша әдістемелік жұмыс өмір сүру деңгейін жақсартуға ықпал етеді және әлеуметтік сенім коэффициентін, оның ішінде халықаралық қатынастар саласында да арттырады. Этномедиация техникасын жетілдіру және жанжалды өзара іс-қимылдың барлық бағыттары бойынша кешенді жұмыс - қазіргі заманның шындығы. Мемлекет ішіндегі халықтар арасындағы байланыстарды өзара сақтау және нығайту бейбітшілік пен келісімнің үйлесуіне ықпал етеді. Сондықтан егер келесі ережелер орындалса, ағымдағы процестер қайта конфигурацияланады және әлеуметтік қатынастар дамуының оң динамикасы сақталады:

1. Даумен жүйелі жұмыс жасауда әлеуметтік шиеленістің «басына», яғни пайда болуы факторына назар аудару маңызды.

2. Жанжалдың шекараларын зерттеудің теориялық қызметі жалғасуы керек, өйткені әлеуметтік өзгерістермен байланысты жанжал уақытша және мүлдем басқа функцияға ие болуы мүмкін.

3. Халық арасындағы байланыстарды орнату процесі назар аударуды және мұқият болуды талап етеді. Тек коммуникациялық құралдар арқылы мүдделерді қанағаттандыруға болады. Бұл салада этномедиация қажет, өйткені ол тараптарға мүдделерге қол жеткізу саласын да, тату көршілік, серіктестік және ұзақ мерзімді қатынастарды қолдауға және құруға бағытталған шараларды да ашық талқылауға мүмкіндік береді.

4. Этномедиациялық реттеудің салааралық кеңеюін ғылыми талдау және бағалауы. Этномедиациялық технологиялар ақпараттық және ағартушылық жазықтықта да дамуы тиіс. Қақтығыстардың өсу қарқыны ақпараттың таралу жылдамдығына сәйкес келеді.

5. Адамзаттың рухани мұрасының ажырамас бөлігі ретінде мәдениетті сақтау үшін

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ұлттарға инновациялық мүмкіндіктер беретін кешенді және мақсатты бағдарламалармен қолдау қарқынын арттыру қажет.

Этномедиацияда дәлелдер мен айтылған мүдделер алыпсатарлыққа ұласып, тараптар еркін, аллегориялық мағынада ескерілуі мүмкін, бұл жанжал тақырыбы мен татуласу рәсімінің нәтижесі туралы жалпы тұжырымдарға әсер етеді [6]. Тараптардың өзіндік ерекшеліктері мен этникалық сәйкестігін дұрыс тану – коммуникациялық процесті құрудың және алдағы татуласу процесінің механизмін қалыптастыру бойынша аналитикалық жұмысты бастаудың кілті. Яғни медиатор этномедиация процедурасын жүргізу технологиясы тұрғысынан келесі әрекеттерді орындауы керек:

1. Екі жақтың да жанжалға қатысты көзқарастарын анықтау. Бұл ретте медиаторға дауға қатысушыларды түсіну, өздерін олардың орнына қою және олардың мәселелерін, тәжірибелері мен ұмтылыстарын бөлісу маңызды. Этномедиатор дауласушы тараптардың әрқайсысына «айналуы» керек.

2. Медиацияны жүргізу кезінде жанжалға қатысушылармен белсенді қарым-қатынасқа түсу. Қарым-қатынас тек сөздер мен дыбыстарды ғана емес, сонымен қатар «дене тілі», эмоциялар сияқты басқа да маңызды компоненттерді қамтиды.

3. Ортақ мүдделерді белгілеуге. Пікірталастың басында осы мүдделерді мойындау тараптарға бұл мүдделердің тәуекелге ұшырағанын еске салуы мүмкін.

4. Даулы мәселелерді тұжырымдауға.

5. Талқылауға шығарылатын мәнді белгілеуге. Сонымен, тараптардың ешқайсысына ерекше қалып білдірмеу үшін. Мәселені қою және дұрыс тұжырымдау - бұл түсінуді жақсартудың және мәселені шешуге болатын жағдай жасаудың алғашқы қадамы.

Этномәдени өзара әрекеттестіктегі қарым-қатынастың психологиялық аспектілерін одан әрі зерттеу қатысушылардың этникалық ерекшелігін ескере отырып, қақтығыстарды шешудің медиативті процедурасын жетілдіруге мүмкіндік береді және Қазақстандағы этномедиация институтының қалыптасуына ықпал етеді. Шетелдік тәжірибе медиация этникалық қақтығыстарды шешудің құралы ғана емес, сонымен қатар этносаралық диалог мәдениетінің дамуына ықпал ететіндігін көрсетеді. Бүгінгі таңда медиацияның этникалық ерекшеліктерін теориялық тұрғыдан түсіну жеткілікті түрде тұжырымдалмаған. Этномедиация саласындағы әзірлемелер теориялық тұжырымдамаларды қалыптастырудан гөрі қолданбалы зерттеулердің тәжірибесін жинақтайды. Жанжалды өзара іс-қимылдың әлеуметтік-саяси және психологиялық аспектілерін одан әрі зерттеу этнокоммуникациядағы диалогтық тәжірибелерді түсінуді тереңдету жолымен жүруі мүмкін. Алайда, медиативтік қызмет көрсетумен байланысты бірқатар мәселелер бар:

1. Медиаторлар туралы ақпараттың жетіспеушілігі. Медиация туралы заң медиаторлар мен медиативтік қызметтерді жеткізуші ұйымдар туралы ақпаратты қалай жинауға, тексеруге және таратуға болатындығы туралы ешқандай нормаларды белгілемейді. Кәсіби медиаторларды сапалы дайындауды жүзеге асыра алатын медиаторлар мен білім беру ұйымдарының жетіспеушілігі анық.

Жағдай Қазақстандағы медиаторлардың біркелкі ұсынылмауымен күрделене түседі, бұл этномедиативті қызметтердің қол жетімділігі мәселесіне әкеледі. Кейбір соттар медиаторлардың тізілімдерін қалыптастырады, бірақ сұрақ ашық болып қалады: қандай негіздерде, мұндай тізілімдер қандай критерийлерге сәйкес құрылады? Сонымен қатар, соттардың медиаторлардың тізілімдерін жүргізуі сөзсіз сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін тудырады.

2. Медиаторларды дайындау. Медиация туралы заңда кәсіби медиатор мәртебесін алу үшін арнайы дайындықтан өту қажеттілігі туралы жалпы тұжырым бар. Алайда ресми белгілер бойынша мұндай медиаторды кәсіби деп санауға болады. Осылайша, жалпы

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

қоғамдық санада медиацияның беделін түсіру қаупі бар.

3. Медиаторлардың бөлінуі. Бытыраңқылық көбінесе дамып келе жатқан медиативтік салаға қатысушылардың жауапкершілік дәрежесін, олар айналысатын қызметтің әлеуметтік маңыздылық деңгейін, сондай-ақ бүгінгі медиация институты болып табылатын нақты жағдайды бағаламауымен байланысты. Соңғы 10 жылда құқықтық негіз, заңнама, қоғамды хабардар етудің белгілі бір деңгейі, кәсіби қоғамдастықтың өзегі түрінде тіректер құрылып, іргетас қаланды, енді саланың біртіндеп құрылысы мен дамуы жүріп жатыр.

Қорытындылай келе, қазіргі жағдайда қақтығыстардың абсолютті көпшілігін классикалық халықаралық стратегияның тетіктері (әскери репрессия, «күштер тепе-теңдігі», «қорқыныш тепе-теңдігі» және т.б.) көмегімен реттеу мүмкін емес екенін атап өтеміз. Жаңа буынның ұлтаралық, этносаралық қақтығыстары, оларды шешу үшін консенсусқа негізделген жаңа заманауи директивті емес тәсілдерді талап етеді. Этномедиация шеңберіндегі әрбір жанжал бірегей деп саналуы керек, алайда салыстырмалы зерттеу мүмкіндіктерін және қақтығыстардың дамуындағы кейбір (салыстырмалы) жалпы тенденцияларды табу мүмкіндігін жоққа шығаруға болмайды, бұл оларды шешудің жолдарын табуға белгілі бір мүмкіндік береді. Осылайша этномедитацияны жетік меңгеруге болады, егер:

- білім және өзін-өзі тәрбиелеу деңгейін үнемі арттыру жүргізілсе;
- әртүрлі ұлт өкілдерімен қарым-қатынас тәжірибесін жинақтау (бұған Қазақстан халқы Ассамблеясы аясындағы белсенді жұмыс табысты ықпал етеді).

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Алпысбаев Г.А. Этномедиация негіздері. – Алматы: ҚХА, 2018. – 35 б.
2. Онлайн-журнал [Zakon.kz](https://www.zakon.kz/6021924-v-regionakh-kazakhstan-razvitie-instituta-etnomediatsii-stalodnim-iz-prioritetnykh.html). Развитие института этномедиации. – URL: <https://www.zakon.kz/6021924-v-regionakh-kazakhstan-razvitie-instituta-etnomediatsii-stalodnim-iz-prioritetnykh.html>.
3. «Медиация туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 қаңтардағы № 401-IV Заңы (2021.20.12. берілген өзгерістер мен толықтырулармен).
4. Марвин О.В. Технологии урегулирования конфликтов (медиация как эффективный метод разрешения конфликтов). Учебное пособие // О.В. Маврин. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2014. – 17 с.
5. Мицкая Е.В. Медиация в уголовном процессе Республики Казахстан // Антиномии. – 2018. – 3.
6. Романова Е.А. Медиация как способ разрешения конфликтов: результаты исследований в зарубежной психологии // АНИ: педагогика и психология. – 2016. – 4 (17).

THE IMPACT OF ETHNOMEDIATION ON THE STABILITY OF THE STATE

Ethnomediation is a way of resolving conflicts caused by interethnic conflicts in which individuals or groups of people can participate. Today, ethnomediation is not a fashion, but an urgent requirement of time, because representatives of 128 nationalities live in Kazakhstan. It is impossible to take into account all the interests of such a huge number of ethnomediators in full. But maintaining the balance of interests is quite real, where ethnomediation is a real mechanism for maintaining the stability of the state. Thus, the purpose of the article is to study the impact of ethnomediation on the stability of the state. The object of this article is interethnic conflicts.

Keywords: ethnomediation, interethnic conflicts, stability, states, solution, regulation.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ж.О. ЕСЕРКЕПОВА¹

И.Х. ЯРЫЕВА²

¹*Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, доценті, т.ғ.к.,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы,
e-mail: zhanar_e77@mail.ru*

²*Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Шығыстану факультетінің 4 курс студенті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы*

ҚАЗІРГІ КОРЕЙАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДАҒЫ «КҮН ЖЫЛУЫ САЯСАТЫНЫҢ» РӨЛІ

Бұл мақалада 1950-1953 жж. бастау алған екі Корея мемлекеттерінің арасындағы қақтығысты қазіргі уақытта реттеу мәселесінде жүргізілген саясаттар қарастырылған. Сонымен қатар, Оңтүстік Корея президенттері Ким Дэ Чжун мен Но Му Хён тұсында Солтүстік Кореяға қатысты жүргізген «Күн жылуы» саясаты талданады. Екі Корея мемлекеттерінің бірігу жолындағы президенттердің рөлі мен ұстанған саясаттары қарастырылып, біртұтас мемлекет болуға ұмтылысы туралы талданады. Корей мәселесі көптеген жылдар бойы күн тәртібіндегі ең өзекті мәселелердің бірі болып келеді. Президент Ким Дэ Чжун екі Германияның бірігуіндегі тәжірибені Корей түбегіндегі экономикалық ынтымақтастық ауқымын кеңейтуге қолдануға алу мүмкіндігін қарастырған еді. Оған қоса «Күн жылуы» саясаты аясында өткізілген Саммиттер де баяндалады.

Кілт сөздер: Корей түбегі, Оңтүстік Корея, Солтүстік Корея, қақтығыс, экономикалық байланыстар, «күн жылуы саясаты», Ким Чен Ир, Ким Дэ Чжун.

2011 жылдың желтоқсанында Солтүстік Кореяның басшысы Ким Чен Ирдың қайтыс болуы Корей түбегіндегі күрделі жағдайды тағы да еске салған болатын. Соңғы жылдары екі Корей мемлекеттері арасындағы қарым-қатынас мәселесі әлі де туындауда. Бұл қақтығыстың ашық әскери текетірес фазасына өту қауіпін тудырды. Ким Чен Ирдың қайтыс болуы және оның кіші ұлы Ким Чен Ынның билікке келуімен Солтүстік Кореяның өзінің де, оның сыртқы әлеммен қарым-қатынасының да болашағы белгісіз болып қала берді. Осыған байланысты Корей түбегіндегі жағдайға тікелей қатысы бар халықаралық субъектілер үшін Солтүстік Корея режимі мен оның жаңа басшылығына қатысты қандай стратегияны таңдау керек деген мәселе туындаған болатын.

Соңғы он жылдықтарда екі корей мемлекеттері арасындағы қарым-қатынастарды жүргізуде және өзара әрекеттесулерден біршама тәжірибе жинақталды десекте болады. Осы тәжірибе аясында, корейаралық қақтығысты реттеуде ең белгілісі «Күн жылуы саясаты». Бұл стратегияны Корея Республикасының 8-ші Президенті Ким Дэ Чжун (1998-2003 жж.) бастап Президент Но Му Хён (2003-2008ж.) жалғастырған болатын. Осыдан бастап екі Кореяның бейбіт қатар өмір сүруінің негізі қаланды. Бұл саясат бойынша корейаралық қарым-қатынастарды жақсарту үшін Солтүстік Кореяның қарулы арандатушыларына жол бермеу, Оңтүстіктің Солтүстікті біржақты басып алу немесе жұту арқылы бірігуіне жол бермеу, екі Кореяның татуласуы мен ынтымақтастығын белсенді түрде ілгерілету сияқты қағидаттар алға қойылды [1].

Ким Дэ Чжун – Оңтүстік Кореяның көрнекті саясаткері, бейбітшілік саласындағы Нобель сыйлығының иегері. Оның басшылығымен ел Оңтүстік және Солтүстік-Шығыс

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

Азияны шарпыған қаржылық дағдарысты барынша қысқа мерзімде еңсерген болатын. Ким Дэ Чжун Корея тарихына «екі мемлекет басшылары Саммиті» болған корейаралық қатынастарда нағыз серпіліс жасаған көшбасшы ретінде енді. Корея Республикасында авторитарлы режимдердің болған кезінде Ким Дэ Чжун демократиялық оппозиция жетекшілерінің бірі болды. Тіпті бір кездерде өз көзқарастары үшін қуғын-сүргінге де ұшыраған болатын. Дегенмен, көптеген корейлік саясаткерлер сияқты Ким Дэ Чжун Кореяны біріктіру идеясынан ешқашан бас тартқан емес. Оның есімі біз қарастырып отырған дүниежүзілік тарихқа енген «Күн жылуы саясатымен» байланысты. Бұл саясат алдыңғы жобалардың тәжірибесін, сондай-ақ әлемдегі және корей түбегіндегі жаңа шындықтарды ескерді. Бұл саясаттың айрықша ерекшелігі қарама-қайшылықтар ашық күйде қалған Солтүстік пен Оңтүстікті біріктіру мәселесін қозғамады. Ким Дэ Чжун Германиядағы сияқты Оңтүстіктен Солтүстікті бір жақты басып алу болмайды, екі мемлекет арасында «саясат пен экономиканы ажырату» негізінде, экономикалық байланыстарды кеңейтеді деген іргелі ниетті ғана жариялады. 1990 жж. басында Ким Дэ Чжун Германияда бірнеше рет болды. Онда ол елді біріктіруге байланысты экономикалық, саяси және әлеуметтік-мәдени аспектілерді зерттеді. Оның зерттеулерінде біртұтас Еуропа, ЕО мәселелеріне көп көңіл бөлінді. «Жаңа бастама» («Новое начало») кітабында Ким Дэ Чжун Батыс Германияның Шығыс Германиямен тұрақты алмасуды дамытып, экономикалық ынтымақтастық ауқымын бірте-бірте кеңейткенін атап өтті [1]. Мемлекеттер арасында тұрақты байланыс орнату басты ұстаным болды. Капиталистік Оңтүстік пен коммунистік Солтүстік арасындағы тұрақты байланыс орнату басты ұстаным болды. Оңтүстік Корея және Солтүстік Корея арасындағы экономикалық байланыстар, Солтүстіктің экономикалық жүйесінің бірте-бірте өзгеруіне ықпал ете алады, бұл да болашақта бірігу процесін жеңілдетеді.

Неміс тәжірибесіне сүйене отырып, Ким Дэ Чжун мынадай қорытынды жасады: біріктіру процесін мәжбүрлеу арқылы, бір жақты басып алу арқылы жүзеге асыруға болмайды. Бұл бірінші кезекте Оңтүстік Кореяның экономикалық және ресурстық әлеуетінің жеткіліксіздігімен байланысты. Корея Республикасының сол кездегі экономикалық әлеуеті бұрынғы батыс Германияның әлеуетінің 1/6 (алтыдан бір) бөлігін құрайтын. Халық саны бойынша Батыс Германия Шығыс Германиядан төрт есе, территориялық жағынан екі есе көп болды. Оңтүстік Корея халқы Солтүстік Корея халқынан екі есе көп, ал территориялық жағынан Солтүстік Корея Оңтүстіктен шамамен 20%-ға артық. Кезінде бір жақты басып алу жолымен өткен Германия бірігуі алғашқы жылдардағы шығындар жылына 200 миллиард немістік маркаларды құраған болатын, ал жоспар бойынша жылына 50 миллиард маркадан аспау керек еді.

Ким Дэ Чжунға қақтығыстарды зерттеудегі коммуникациялық көзқараспен байланысты халықаралық қатынастар теориясының бір бағыты да әсер етті. Осы бағыт бойынша тараптар арасындағы байланысты нығайту олардың арасындағы қайшылықтарды азайтуға ықпал етеді. Бұл ұсыныс 1970 жылдары танымал болған «ойын теориясының» көмегімен дәлелденді. «Ойын теориясы» («Теория игр») көбіне бес ойын үлгісімен жұмыс істейді, олардың ішінде ең танымалдары: «Тұтқынның дилеммасы», «Chicken», «Жыныстардың соғысы». Мысалы, «Тұтқынның дилеммасы» ойын үлгісінде тараптар арасындағы қарым-қатынас алынып тасталады, сәйкесінше тараптар арасындағы қақтығыс қаупі артады. Ал «Chicken» ойын үлгісінде қарым-қатынас вербалды емес формалармен шектеледі (тараптардың біреуінің ниетінің шешушілігін көрсету), бірақ бұл жағдайда жанжалдың ықтималдығы төмендейді. «Жыныстардың соғысы» ойын үлгісінде тараптардың қарым-қатынасы шектелмейді, сәйкесінше көп жағдайда тараптар бейбіт келісімге келеді. Коммуникациялық процестердің күшеюі қақтығысты азайтып, мәселені

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

бейбіт жолмен шешуге әкелуі мүмкін, деген қорытындыға келеді. Осылайша, Ким Дэ Чжунның ұзақ ғылыми және саяси қызметінде қабылданған идеялары «Күн жылуы саясатының» негізін қалады. Мұндай саясаттың атауының өзі де белгілі бір мағынаны білдіреді: халық ауыз әдебиетінде күн мен жел жарысында күш қолданған жел емес, күн өз ыстығының арқасында жеңіске жеткен [2].

Солтүстік Кореяға қатысты саясаттың негізгі принциптері:

1. Солтүстік тарапынан кез келген қарулы арандатушылықтың алдын алу;
2. Солтүстікке зиян келтіру немесе біржақты басып алу ниеті болмау;
3. Солтүстікпен шекара арқылы ынтымақтастық пен алмасуды белсенді дамыту.

Сондай-ақ, Корей түбегінде тұрақты бейбітшілікке қол жеткізу үшін бес мақсат қойылды:

1. 1991 жылғы негізгі келісім бойынша жасалған келісімдердің адал орындалуы;
2. Солтүстік Корея, АҚШ және Жапония арасындағы қарым-қатынастарды қалпына келтіру;
3. Солтүстік Кореяның халықаралық оқшаулануын болдырмау үшін КХДР мен басқа мемлекеттер арасындағы байланыстарды жандандыру;
4. ЖҚҚ-ны (жеке қорғаныс құралдары) Корей түбегі аумағынан шығару және қарулы күштерді бақылау;
5. Қолданыстағы бітімгершілік келісім бейбіт келісіммен алмастырылуы.

Осы ұстанымдар мен мақсаттарға сүйене отырып, Солтүстік пен Оңтүстік Корея арасындағы байланыстары дамыды. «Күн жылуы» саясатын АҚШ президенті Б. Клинтон, Жапонияның сол кездегі премьер-министрі Обучи және ҚХР басшысы Цзянь Цземин қолдады. Бұл саясаттың ерекшелігі экономикалық қарым-қатынастар саяси қатынастардан бөлініп қарастырылды, осылайша екі жақтың арасындағы саяси келіспеушіліктер мен қақтығыстар экономикалық қатынастарға кедергі келтіре алмады. «Тхэподон-1» баллистикалық зымыранының ұшырылуы да, Сары теңіздегі Корея мен КХДР әскери теңіз күштерінің кемелеріне қатысты оқиға да екі елдің экономикалық ынтымақтастығына әсер еткен жоқ. Басында экономикалық өзара іс-қимылдар институционалды түрде рәсімделмеді. Ол Солтүстік Корея билігі Оңтүстік Кореяның Hyundai немесе Daewoo сияқты ірі фирмалары арасындағы жеке келісім-шарттарға негізделген, оларда үкіметтің қолдауына ие болды. Осы уақыттың ең танымал жобасы - Hyundai корпорациясының қатысуымен жүзеге асырылған Кымгансан тауларындағы туристік кешен. Қалыптасқан сауда байланыстарын нығайту мақсатында корейаралық экономикалық ынтымақтастықты дамыту жөніндегі Комитет құрылды [3].

2000 жылдың маусымында Ким Дэ Чжунның «Күн жылуы» саясатының өзіндік нәтижесіне айналған тарихи оқиға орын алды. Пхеньянда Корея мен КХДР көшбасшылары, Президент Ким Дэ Чжун мен Ұлттық қорғаныс комитеті төрағасы Ким Чен Ир арасында саммит өтті. Екіге бөлінген мемлекеттің екі басшысының кездесуі түбектің екіге бөлінген уақытынан бері алғашқы рет өтті. Кездесу нәтижесінде қол қойылған Бірлескен декларация негізінен 1972 және 1991 жылдардағы құжаттарда тіркелген келісімдерді қамтыды. Екі тарап ұсынған біріктіру формулаларының ұқсастығын мойындау түбегейлі жаңа болды. Соған қарамастан, бұл декларативті жақындық сонымен бірге нақты біріктіру процесінің күрделілігін атап өтті. Екі елдің әлеуметтік, экономикалық және саяси жүйелерінің үйлесімсіздігі жағдайында, әскери саладағы шиеленіс жағдайында, бұл біріктіру формулаларын ілгерілету бірінші кезекте Кореяның өзінде де, шетелде де қоғамдық пікірге бағытталды. Бірлескен декларацияның бірінші абзацында «Солтүстік пен Оңтүстік бірігу мәселесін өз бетінше және елдің егесі/иесі болып табылатын корей халқының бірлескен күш-жігерімен шешуге келісті» дегенге де

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

ерекше назар аударғанымыз жөн. Егер Оңтүстікте бұл тармақ сыртқы күштердің бірігу процесіне қатысуын жоққа шығармайды деп есептелсе (бірінші кезекте АҚШ), онда Солтүстік үшін бұл тармақ Корей мәселесін сырттан араласусыз шешуді білдіреді. Оның үстіне бұл тармақта жасырын түрде Оңтүстік Корея аумағынан американдық әскерлерді шығару туралы талап қойылған [4].

Саммит барысында қол жеткізілген уағдаластықтардың нәтижесінде он бес жылдық үзілістен кейін ажырасқан отбасы мүшелерінің арасындағы байланыс қайта жанданды. Министрлер деңгейінде келіссөздердің бірнеше кезеңдері болды. Солтүстік пен Оңтүстіктің өкілдері арасында конференциялар, кездесулер өтті. Алайда бірігу процесінде түбегейлі өзгерістер болған жоқ. «Күн жылуы саясаты» нәтижесінде Солтүстік Корея экономикалық және дипломатиялық пайдаға ие болды, ал Оңтүстік Корея ештеңе алмады деген мәлімдемелер көбейіп кетті. «Күн жылуы» саясатын ішкі оппозиция да, 2000 жылдың соңында билікке келген АҚШ-тың республикалық әкімшілігі де сынға алды.

Экономикалық ынтымақтастық іс жүзінде оңтүстіктен солтүстікке гуманитарлық көмек көрсетуге айналды. Екі жақты сауда тиімді «келісімді өңдеу» болды. Яғни, Оңтүстік Корея фирмалары Солтүстікке шикізатты (негізінен ауыл шаруашылығы) жөнелтті, олар тиісті өңдеуден кейін Оңтүстікке дайын өнім түрінде оралды. Сеул мен Синийчжу арасындағы теміржол желісін қосу жобасы іске аспай қалды. Қымғансан туристік жобасы тиімсіз болып шықты және үлкен шығынға әкелді. Раджин-Сонбонг аймағындағы Корея, Қытай және Ресей шекараларының түйіскен жерінде еркін экономикалық аймақ құру әрекеті сәтсіз аяқталды. Атап өткендей, экономикалық байланыстарды жандандыру мақсаттарының бірі кейіннен бірігуді жеңілдету үшін Солтүстік Корея экономикасын біртіндеп өзгерту болды. 2002 жылы КХДР-да кейбір экономикалық реформалар жүргізілді. Мысалы, негізгі тауарлар мен қызметтерге мемлекеттік бөлшек сауда бағасының өсуі байқалды, карта жүйесі толығымен немесе ішінара жойылды, кейбір провинцияларда жеке пайдалануға жер учаскелерін ел арасында ішінара бөлу басталды. «Күн жылуы саясатының» белсенді жақтаушылары (оларды оптимистер деп атауға болады) Солтүстіктегі экономикалық реформалар жоспарлы экономиканың нарықтық экономикаға бірте-бірте ауысуын көрсетеді және бұл трансформация екі Корея арасындағы сауда қатынастарының белсендіруімен байланысты деп санайды [5].

1990 жылдары басталған өткір дағдарыс құбылыстары экономикаға мемлекеттік бақылаудың күрт әлсіреуіне әкелді, инфляция өсті, азық-түлік қиындықтары қара нарықтар жүйесінің дамуына әкелді. 1995-2002 жж. КХДР-да 1950 жылдардың ортасында кеңестік үлгі бойынша салынған мемлекеттік басқару жүйесінің нақты күйреуі болды. Солтүстік Корея басшылығы реформалар арқылы бұл жағдайды тек мойындаған болатын. Пхеньян саммитті 200 миллионнан 500 миллион долларға дейін өткізуге келісті деген қауесеттер/сыбыстар «Күн жылуы саясатын» да қатты дискредитациялады (әртүрлі басылымдарда әртүрлі баға көрсетілген). 2003 жылы бұл ақпаратты Ким Дэ Чжунның әкімшілігі растады. Жалпы, Солтүстікпен қол жеткізілген барлық келісімдерді (әртүрлі келіссөздер жүргізу, байланыстарды қалпына келтіру) Оңтүстік астық немесе тыңайтқыш түрінде гуманитарлық көмек ретінде төлейді. 1998 жылдан 2002 жылға дейін гуманитарлық көмектің жалпы сомасы шамамен 500 миллион долларды құрады.

Корейаралық саммит экономикалық тиімділіктен бөлек, КХДР-ға халықаралық аренадағы беделін көтеруге мүмкіндік берді. Саммит басталар алдында Ким Чен Ир Бейжіңде болып, ҚХР басшысы Цзянь Цзэминмен кездесті. Сол жылдың шілде айында Солтүстік Корея басшысы В. Путинмен де кездескен еді. 2000 жылдың қазан айында М. Олбрайттың Солтүстік Кореяға баруы да АҚШ пен КХДР арасындағы қарым-

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

катынастардың уақытша қалыпқа келуін көрсеткендей болды. Әрине, бұл оқиғаларды корейаралық Саммит тікелей анықтаған жоқ, бірақ ол өзінің оң рөлін атқарды. Сонымен қатар, Солтүстік Корея ЕО-ның он үш елімен, Канада, Бразилия, Австралия, Жаңа Зеландия және Филиппинмен дипломатиялық қарым-қатынастарын қалыпқа келтіріп, АСЕАН аясындағы ұйым – Азиялық аймақтық форумға қосылды. Бұл, әрине жақсы нәтиже болуы керек еді, «Күн жылуы саясатының» мақсаттарының бірі дәл КХДР халықаралық байланыстарын жандандыру болды. Алайда, әдеттегідей, ізгі ниет кері нәтиже берді: Қытай мен Ресеймен қарым-қатынас жақсарып, АҚШ-пен біртіндеп жақындаса бастағаннан кейін Солтүстік Корея бұл елдердің өзара қайшылықтарымен тағы да ойнай алады [6].

Осылайша, «Күн жылуы» саясаты қайшы нәтижелерге әкелді. Бір жағынан, декларативті деңгейде түбектегі бейбітшілік іргетасының нығаюы, аймақтағы шиеленістің төмендеуі, Солтүстік пен Оңтүстіктің диалогы тұрақты сипатқа ие болды. Екінші жағынан, бірігу үдерісінде ешқандай ілгерілеушілік байқалмады, ал қол қойылған келісім тек екі ел арасындағы қарым-қатынаста орын алып отырған негізгі қайшылықтарға (ең алдымен американдық әскерлерді шығару) баса назар аударды.

Ким Дэ Чжунның елді біріктіру үшін Достастық құру идеясы екі алғы шартқа негізделген. Біріншіден, Оңтүстік Кореяда нағыз демократиялық үкімет құрылып, Солтүстік Корея Оңтүстікті жаулап алу жоспарынан бас тартуы керек. Екіншіден, АҚШ, Ресей, Қытай және Жапониямен бірге Корей түбегінде бейбітшілік қамтамасыз етілуі керек. Осы екі шарт орындалғанда елді біріктіру үшін Достастық құруды үш кезеңде жүзеге асыруға болады, атап айтқанда: бейбіт қатар өмір сүру, бейбіт алмасу және бейбіт біріктіру. Достастықта солтүстікте де, оңтүстікте де тәуелсіз үкіметтер болады. Жоғары деңгейдегі диалог идеясы бойынша әр тарап өз мақсатына жетуге ұмтылды. Сеул Солтүстікпен қарым-қатынаста «мұзды еріткісі» келіп, бұл Корей түбегіндегі әскери-саяси шиеленістің әлсіреуіне, экономикалық ынтымақтастықтың кеңеюіне әкеліп соқтырады, бұл кейінірек елдегі саяси даму процестеріне ықпал ету тұтқасына айналады. Өз тарапынан Пхеньян Күн жылуы саясатынан материалдық дивидендтерге қол жеткізгісі келді, бұл елден аштық қаупін жоюға және экономикалық жағдайды жақсарту үшін уақытты сатып алуға мүмкіндік берді. Оңтүстік Корея президенті болып Ким Дэ Чжунның орнына келген Но Му Хён Солтүстік Кореяға қатысты саясатын жалғастырғанымен, бірақ Оңтүстік Корея мемлекетінің кейінгі басшысы Ли Мен Бак одан бас тартты. 2007 жылы Солтүстік және Оңтүстік Корея басшыларының екінші саммиті өтті, оның нәтижесінде Корейаралық қатынастарды дамыту, бейбітшілік пен өркендеу туралы Декларация қабылданды. Ол тараптардың өзара ынтымақтастық бірінші корей аралық Декларация рухына адалдығын растап, екі ел арасындағы ынтымақтастық салаларын, соның ішінде теміржол қатынасын дамыту, Сары теңізде бейбітшілік пен ынтымақтастықтың арнайы аймағын құру, Ханган өзенінің сағасын бірлесіп пайдалану, тарих, тіл білімі, білім, ғылым және техника, мәдениет және өнер, спорт және т.б. салалардағы алмасулар мен ынтымақтастықты кеңейту ниетін алға тартты [6].

«Күн жылуы» саясатының негізгі қиындықтарына 2 факторды жатқызуға болады: Консерваторлар тарапынан жасалған қысымдар (Солтүстік Кореяны ұлттық қауіпсіздікке төнген қатер деп білді); консерваторлар мен прогрессшілдердің екі Кореяның бірігуіне қатысты қарама-қарсы көзқарастары (прагматикалық тұрғыда пайдасы). Ли Мен Бак әкімшілігі тұрғысынан алғанда, «Күн жылуы» саясаты тым идеологиялық, оңтүстіктен біржақты жеңілдіктерге негізделген, ешқандай мәжбүрлеу тетіктері болмаған. Ли Мен Бактың көзқарасы бойынша корей аралық қатынастар идеология емес, прагматизм негізінде дамуы керек еді.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

Қорыта келе, қазіргі таңдағы корейаралық қатынасқа «Күн жылуының» әсеріне келер болсақ, Солтүстік пен Оңтүстік арасындағы жылымық соңғы Президент Мун Дже Иннің (2022 жылға дейін) тұсында байқалады. 2018 жылдың қыркүйегінде Пхеньяндағы саммит қорытындысы бойынша тараптар шиеленіс пен әскери қақтығыс қаупін азайтуға бағытталған әскери саладағы келісімге қол қойды. Сонымен қатар, 2018 жылы екі жақтың қарым-қатынасы қалыпқа келіп, корейаралық үш Саммит өткізілгенімен, Оңтүстік Корея мен Солтүстік Кореяның қарым-қатынасы мазмұндық жағынан түбегейлі өзгерістерге ұшыраған жоқ. Себебі, біріншіден, Мун Чжэ Ин әкімшілігі Солтүстікпен экономикалық ынтымақтастықты қалпына келтіре алмады: Кэсон қаласында КХДР-мен бірлескен экономикалық жоба және Кумгансан тауларына туристік сапарлар ешқашан іске қосылмады. Екіншіден, тараптар не бітімгершілік келісімге, не Корей соғысының аяқталуы туралы Декларацияға қол қоя алмады. Оның аяқталуына Мун Чжэ Ин әкімшілігі ықпал етті. Үшіншіден, екі Кореяның экономикалық емес (әлеуметтік-гуманитарлық) саладағы ынтымақтастығы да Солтүстік Кореяның тандаулы көзқарасына байланысты шектеулі күйінде қалып отыр. Осылайша, Мун Чжэ Ин мен Ким Чен Ын арасындағы перспективалық келісімдерге қарамастан, 2019 жылдың ақпанында Ханойда өткен АҚШ-Солтүстік Корея Саммитінен кейін корейаралық байланыстардың белсенділігі айтарлықтай төмендеді. Оның үстіне 2020 ж. маусымында Солтүстік пен Оңтүстіктің қарым-қатынасы күрт шиеленісіп кетіп, қазіргі Президент Юн Сок Ёль тұсында да екі Корей қатынастарының болашағы бұлыңғыр.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Ким Дэ Чжун. Новое начало [Авториз. пер. с англ. П.А. Развина]; Фонд сотрудничества с Респ. Корея. – Москва: Республика, 1998. – 238 с.
2. Пак Н.П. Великая ограниченная война // Аргументы и факты. 1988. № 50. С. 5-8.
3. Ланьков А.Н. КНДР вчера и сегодня. Неформальная история Северной Кореи. М.: Восток-Запад, 2005. – 448 с.
4. 김강녕. 한반도 평화안보론. 서울, 2006. [Ким Кан Ен. Мир и безопасность на Корейском полуострове. Сеул, 2006].
5. 송대성. 한반도 평화 확보: 경험, 방안, 그리고 선택. 서울, 2005. [Сон Дэ Сон. Процесс мирного объединения Корейского полуострова: опыт, модели, выбор. Сеул, 2005]
6. Globalization of Eastern Europe: Teaching International Relations without Borders / Ed. by K. Segbers, K. Imbusch. Hamburg, 2000.
7. Маметьев И.В. Итоги корейской войны 1950-1953 гг. в отечественной историографии. // Вестник Астраханского государственного технического университета, серия социально-гуманитарные науки. 2018. № 2 (66). С. 129-133

THE ROLE OF «SOLAR HEAT» POLICY IN MODERN INTER KOREAN RELATIONS

This article discusses the current policy of resolving the conflict between the two Korean states, which began in 1950-1953. In addition, the "Hot Sun" policy pursued by South Korean Presidents Kim Dae-jung and Roh Moo-hyun towards North Korea will be analyzed. The role and policy of the presidents on the path of unification of the two Korean states is considered, the desire to become a single state is analyzed. The Korean question has been one of the most pressing issues on the agenda for many years. President Kim Dae-jung considered the possibility of using the experience of the unification of the two Germanys to expand the scale of economic cooperation on the Korean Peninsula. In addition, the Summits held under the Solar Heat policy

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

are described.

Keywords: Korean Peninsula, South Korea, North Korea, conflict, economic relations, "solar heat policy", Kim Jong Il, Kim Dae-jung.

Ж.Қ. ЖИДЕБАЙ¹

С.Қ. ҚҰДАЙБЕРГЕНОВА²

¹Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, магистрант,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы,
e-mail: zhazira.zhidebai001@gmail.com

²Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
жалпы және қолданбалы психология кафедрасының аға оқытушысы,
психол.ғыл.кандидаты,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы,
e-mail: sandugash.kudaibergenova@kaznu.kz

ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТШІЛЕРДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘЛ-АУҚАТЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ (ӘДЕБИ ШОЛУ МАТЕРИАЛДАРЫ БОЙЫНША)

Қазіргі әлемде болып жатқан әлеуметтік-экономикалық және геосаяси процесстер, құндылықтар, нормалар, қатынастар жүйесінің үнемі өзгеруіне жағдай жасайды, бұл өз кезегінде тұлғаның әлеуметтенуіне, оның тәжірибесіне, мінез-құлқына әсер етеді. Психологиялық ғылым мен практиканың алдына-тұлғаның ішкі тепе-теңдігінің, оның негізін құрайтын эмоционалды-бағалау қатынастарының, олардың мінез-құлықты реттеу механизмдерімен байланысының факторларын анықтау міндеттері жиі қойылады. Психологиялық әл-ауқат проблемаларын зерттеудің маңыздылығы қазіргі қоғамның дамуының жоғары динамикасына байланысты көптеген әлеуметтік-психологиялық проблемаларға байланысты. Ал бұл ретте әскери қызметкерлердің әл-ауқатының проблемалары аз зерттелген күйінде қалып отыр. Сондықтан біз мақаланы әскери қызметкерлердің психологиялық әл-ауқатының ерекшеліктері туралы теориялық зерттеулерді талдауға арнадық. Зерттеулерді талдай келе: ғалымдар әскери қызметкерлердің психологиялық әл-ауқатын зерттеу барысында әсер ету факторларын, модельдерін, параметрлерін, тендецияларын анықтап ғана қоймай, сонымен қатар оны түрлі жағымсыз эмоцияларымен байланыстырған. Олардың әл – ауқатты едәуір нашарлатып, психологиялық және физикалық азапқа, өмір сапасының төмендеуіне, ал қолайсыз жағдайда-суицидтік мінез-құлық пен адамның мүгедектігіне әкелетінін ескерткен. Сонымен қоса тұлғаның психологиялық әл-ауқаты, әртүрлі қатынастарға қанағаттану тәжірибесі қазіргі зерттеулерде алдыңғы қатардағы тақырыпқа айналып келе жатқанын байқай аламыз.

Кілт сөздер: әскери қызмет, әскери қызметкерлер, курсанттар, субъективті әл-ауқат, депрессия, суицидалдық мінез-құлық.

Тұлғаның психологиялық әл-ауқатының ғылыми зерттеулердің тақырыбына айналғанына көп уақыт болмады. Небәрі жиырмамыншы ғасырдың екінші жартысынан бастап өмір сүру ұзақтығын ұлғайту және оның сапасын жақсарту мәселелері белсенді түрде талқыланып, психологиялық бағыттағы ғалымдар мен практиктер арасында зерттелетін құбылысқа қызығушылық пайда болды. Шетелдік және отандық әдебиеттерді талдау барысында байқағанымыздай зерттеулердегі адамның психологиялық әл-

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

ауқатының құбылысы өте кең. Мұны психологиялық әл-ауқат құбылысының табиғатын сипаттайтын әртүрлі теориялар дәлелдейді [3, 4, 5, 6, 7, 9, 10].

Мақаланың мақсаты-әскери қызметкерлердің психологиялық әл-ауқатын зерттеу саласындағы заманауи тұжырымдамалар мен эмпирикалық зерттеулерге теориялық шолу жасау.

Соңғы онжылдықта отандық және ресейлік ғалымдар арасында субъективті әл-ауқат мәселесі К.А. Абульханова-Славская, Е.Е. Бочарова, И.А. Джидариан, Л.В. Куликов, П.М. Шамионов, З.Б. Мадалиева, С.К. Кудайбергенова, К.Ж. Алкамбаев, А.С. Адиев, И.М. Чажабасева және басқа да көптеген танымал және жас ғалымдардың еңбектерінде көрініс тапты. Шетелде М. Аргайл, Н. Бредбурн, Э. Динер, А. Кларк, Р. Райан және Э. Деси, К. Рифф және басқа да көптеген авторлардың ғылыми еңбектері субъективті әл-ауқатты зерттеуге арналған.

Ал қазіргі экономикалық және әлеуметтік-саяси дағдарыс жағдайында әскери қызметкерлердің кәсіби денсаулығын сақтау мәселесі өзекті болып отыр. Жауынгерлік әрекеттерді енгізу жағдайында әскери қызметкерлерде психикалық патологияның қалыптасуының күшті алғышарттары пайда болады, себебі қалыпты ұйқы, демалу және тамақтану режимдерінің бұзылуы, аурулар мен жарақаттар, күтілмеген оқиғалар жиі орын алады. Бүгінгі таңда әскери қызметкерлердің кәсіби денсаулық жағдайының психологиялық факторлары тұлғаның бейімделу деңгейінің аясында зерттелуде, олардың өзіндік белгісі субъективті әл-ауқат параметрі болып табылады. Субъективті әл – ауқат-бұл өмірдің әртүрлі салаларында қанағаттану тәжірибесін қалыптастыратын динамикалық тепе-теңдік күйі, мұнда бір саладағы қанағаттанбау күйі екінші саладағы қанағаттанушылықпен өтеледі, қанағаттанбау даму энергиясына айналатын белгілі бір шиеленіс аймағын жасайды [3].

Біздің ойымызша, әскери қызметкерлердің жеке басының психологиялық әл-ауқатының құрылымы туралы ең толық түсінік К.Рифф ұсынған модельмен қамтамасыз етілуі мүмкін. Ол өз моделінің тұжырымдамасында психологиялық әл-ауқат дәрежесін анықтауға мүмкіндік беретін әмбебап сауалнама әзірледі. Сондай-ақ Кэрол Рифф өз еңбектерінде психологиялық әл-ауқаттың алты негізгі компонентін қорытындылады және анықтады. Атап көрсетер болсақ: адамның сыртқы жағдайларды бақылау қабілеті, оның тәуелсіздігі мен жеке өсуі, өмірлік мақсаттардың болуы, өзін-өзі қабылдау және басқаларға деген оң көзқарас [4].

Тұлғаның психологиялық әл-ауқатының құбылысын талқылай отырып, оның дамуына әсер ететін факторлар туралы мәселені айналып өтуге болмайды. Сондықтан көптеген зерттеулерде келтірілген әскери қызметкерлердің психологиялық әл-ауқатына әсер етуі мүмкін факторлардың бірнеше тобын бөліп көрсетеміз: тұлғааралық қатынастар, қаржылық өркендеу, негізгі қажеттіліктердің қанағаттануы, икемді мақсаттар мен өмірге деген құштарлықтың болуы, қалыпты физикалық белсенділік, жеке ерекшеліктер, өзін-өзі қабылдау. Осы факторлардың ішінде ең ықпалды деп танылғаны ол өзін және қоршаған әлемді қабылдауы.

Әскери қызметкерлердің психологиялық әл-ауқатына әсер ететін жеке ерекшеліктер Е.В. Бенконың зерттеуінде жеткілікті түрде егжей-тегжейлі талданған [5]. Ғалым ең маңызды жеке ерекшеліктер деп: оптимизм, адамның экспрессия қабілеті, ішкі бақылауды атап көрсетеді. А.В. Воронина [6] және Н.М. Голубева [7] эксперименттік зерттеу арқылы психологиялық әл – ауқаттың экстраверсиямен, ал теріс байланыстың нейротизммен оң байланысын негіздеді. М. Селигман [8] жеке адамның әл-ауқатының жоғары деңгейі эмоцияларды қанағаттандырумен және өмірге қанағаттанудың жеткілікті деңгейімен ғана емес, сонымен қатар жалпы өзін-өзі бақылаумен, салауатты өзімшілдікпен, стресске

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

төзімділікпен, қоршаған әлемге қатысты позитивті ойлаумен байланысты екенін атап өтті.

Ресейлік ғалым А.В. Воронина психологиялық әл-ауқатқа басқаша қарайды. Ол психологиялық әл-ауқаттың көп деңгейлі моделін ұсынды. Яғни әр түрлі іс-әрекеттерде қалыптасатын адам өмірінің әртүрлі кезеңдерінде белгілі бір ішкі көзқарастар қалыптасады, олар кейіннен адамның психологиялық әл-ауқатының иерархиялық деңгейлеріне айналады деп топшылайды. Деңгейлер психосоматикалық, психикалық және психологиялық денсаулықтан, сондай-ақ әлеуметтік бейімделуден тұрады. Сонымен қатар, даму мен тәрбие процесінде қалыптасатын әрбір келесі деңгей адамға өзіне, әлемге және әлемдегі өзіне деген жаңа көзқарасты, идеяларды жүзеге асырудың жаңа мүмкіндіктерін, шығармашылық белсенділікті, әрекет ету жолдарын таңдау үшін үлкен "еркіндік дәрежесін" береді деп түсіндіреді [6].

Осы бағытта зерттеу жүргізген Н.П. Татьянченко өз еңбегінде субъективті әл-ауқатты анықтайтын маңызды параметрлерді келтіреді: 1) субъективті әл-ауқат жағдайының дамуына ықпал ететін жеке тұлғаның күресу стратегияларын меңгеру деңгейі; 2) субъективті әл-ауқаттың төмендеуін алдын-ала анықтайтын тұлғаның психологиялық саласының күйзелісі мен жарақаттану деңгейі [3]. Ал әскери қызметті қарастыра зерттеу жүргізген психологтар субъективті әл-ауқат деңгейін импульсивті, манипулятивті және асоциалды мінез-құлықтың жоғарылауы деп көрсетеді. Сондай-ақ әл-ауқат деңгейі тәжірибелі, агрессивті мінез-құлықты көрсетпейтін әскери қызметкерлерде күштірек, ал агрессивті әрекет ететін әскери қызметкерлерде травматикалық бұзылыстың ықтималдығы жоғары, мінез-құлық конструктивтілігінің төмен индексі анықталады деп топшылайды.

Зерттеулер арасында әскери қызметкердің жеке басының тиімділігін психологиялық бағалаудың негізгі критерийі – ЖПТ деңгейі, темперамент түрі, агрессивтілік деңгейі және т.б. сияқты жеке психофизиологиялық және жеке ерекшеліктері деген көзқарасқа қарсы келетін ғалымдардың да жұмыстарын кездестіруге болады. Олардың ойынша жеке ресурстар мен жалпы әлеуеттің интегралды сипаттамасы –жеке тұлғаның психологиялық әл-ауқаты, оның жалпы деңгейі, өзіндік ерекшеліктері мен сапалық компоненті болуы қажет деп санайды.

Әскери қызметкерлердің психологиялық әл-ауқатын зерттеу барысында гендерлік ерекшеліктерді Златина А.А өз еңбектерінде келтіреді. Ғалым әскери қызметкерлердің психологиялық әл – ауқатының жетекші факторы «бақыт идеясы» деп келтіреді. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, әйел жынысты жас әскери қызметкерлер үшін бақыт идеясы-отбасымен және денсаулығымен байланысты. Ал еркек жынысты жас әскери қызметкерлер бақыт идеясын - өздерінің жеке қажеттіліктерін қанағаттандырумен, оларды жоғарылатумен, адал және сенімді достарының болуымен және өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндігімен байланыстырады. Сонымен қатар ғалым Ресей Федерациясының Қарулы Күштерінде әскери қызметкерлердің психологиялық әл-ауқатына тестілеудің өте сирек жүргізілетінін атап өтеді. Бұл бөлімше командирлері үшін жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін екенін ескере отырып, төмен әлеуметтік ұстаным, тұрақты күйзеліс, әскери қызметкердің өз өміріне қанағаттанбауынан туатын салдарлардың алдын алуға көмектесетінін жазады. Сондықтан әскери қызметкерлердің психологиялық әл-ауқатының деңгейін зерттеу қажет, өйткені жоғары деңгей көрсеткіші төтенше жағдайларда әскери қызметтің жоғары тиімділігі мен нәтижелілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Психологиялық әл-ауқаттың жоғары деңгейіне ие әскери қызметшілер белсенді өмірлік ұстанымға ие, кәсіби мансаппен және өзін-өзі дамытуға деген жалпы ұмтылыспен байланысты тұрақты өмірлік мақсаттар мен перспективаларға ие [10].

Шетелдік ғалымдар әскери қызметкерлердің психологиялық әл-ауқатқатын дамуына

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

эсер ететін факторлар туралы ғана емес, сонымен қатар оны депрессиямен, агрессиямен байланыстыра зерттейді. Мысалы, 2006 жылы АҚШ-та 57905 ер адамның деректері депрессия, әскери қызмет және өмірге қанағаттану арасындағы байланысты бағалайтын мінез-құлық қауіп факторларын зерттеу үшін (BRFSS0) алынды. Ол деректердің нәтижесінде: депрессияға ұшырамаған әскери қызмет тәжірибиесі жоқ адамнан қарағанда депрессияға ұшырамаған әскери қызметкер 39% – ға өз өміріне қанағаттанған. Ал депрессияға ұшыраған әскери қызметкерлер керісінше депрессиясы анықталмаған әскери тәжірибиесі жоқ адамнан қарағанда өміріне қанағаттанауы төмен болған. Сонымен қатар авторлар депрессиямен байланысты сипаттамалар депрессияға ұшыраған әскери тәжірибесі бар ер адамдарға өз қызметтерінің қажеттілігі мен пайдасын сезінуге кедергі келтіреді деп топшылайды. Сондай-ақ депрессияның болуы зерттеу бастапқыда ескерілмеген бұзылулары бар кіші топты анықтауға көмектесетінін атап өтті (PTSD немесе ми жаракаты) [1].

Депрессия туралы зерттеулерді қозғағанда суицидтің жоғары қаупі туралы айтпай кетуге болмайды. Психикалық бұзылулар мен суицидке байланысты стигматизацияға байланысты көптеген адамдар суицидтік ойлар мен ниеттер болған жағдайда көмек сұрай алмайтындай сезінеді. Осы бағытта Ресей Федерациясы ИМ Санкт-Петербург университетінің қызметкерлері курсанттардағы суицидтік реакцияларға бейімділігін анықтау үшін зерттеу жүргізген. Жалпы, Ресей Федерациясының ИМ университетінің курсанттары мен тыңдаушыларында суицидтік мінез-құлыққа бейімділіктің төмен деңгейі анықталғанына қарамастан, суицид деңгейі мен психодинамикалық көрсеткіштер арасындағы корреляциялар анықталған [11]. Отандық зерттеулердегі ақпараттарға сүйенсек елімізде 2017 жылы депрессия жалпы халықтың шамамен 4,4% - қамтыған. Елдегі халық саны бойынша ресми статистиканы ескерсек абсолютті көрсеткіштерде депрессиямен ауыратындардың саны шамамен 800 000 адамды құрайды (көрсеткіштер жасына және жынысына қарай стандартталмаған) [12, 13]. Осы ақпараттарды саралай отырып байқағанымыз депрессиялық жағдайлар әл – ауқатты едәуір нашарлатып, психологиялық және физикалық азапқа, өмір сапасының төмендеуіне, ал қолайсыз жағдайда-суицидтік мінез-құлық пен адамның мүгедектігіне әкеледі.

Отандық ғалымдар шетелдік зерттеулерге қарағанда субъективті әл-ауқатты әр-түрлі категориямен тікелей байланыстырып зерттейді. Атап айтар болсақ Ш.Е. Жаманбалаева мен Ш.Н. Тіленчиева субъективті әл-ауқатты «бақыт» жағдайында талдайды, А.И. Маткаримова, М.П. Кабакова болса субъективті әл-ауқат ұғымын түсінуде ең маңызды деп психологиялық денсаулық мәселесін атайды. Н.А. Алдабергенов, Н.Н. Хон, А.А. Ханагян, А.М. Ким, Л.Н. Рогалева субъективті әл-ауқатпен тікелей байланысты қасиеттердің бірі-тұлғаның өміршеңдігі деп топшылайды. Эксперименттік зерттеу негізінде өмірдің тұрақтылығының негізінде жатқан қасиеттерді анықтап, оларға темперамент көрсеткіштерін – экстраверсия, интроверсия және нейротизмді жатқызды. Осы қасиеттер бойынша оңтайлы көрсеткіштер белсенділікті, өнімділікті, тұлғаның стресске төзімділігін қамтамасыз етеді деп есептейді [14].

Сонымен қатар отандық ғалымдардың зерттеулерінің ішіндегі тақырыбымызға нақты жақынына мән берер болсақ, болашақ офицерлер өздерін жайлы сезінетін топта субъективті әл-ауқаттың жоғары деңгейі, ең маңызды факторлар агрессивтіліктің жалпы деңгейі, ашудың көрінісі, сондай-ақ курсанттардың жасы мен оқу тілі болғанын байқай аламыз. Субъективті әл – ауқаттың орташа деңгейі бар топта агрессия деңгейі және оның барлық түрлері-физикалық агрессия, ашулану, дұшпандық көріністері, сондай-ақ оқу курсы ең маңызды болған. Психологиялық субъективті әл-ауқаты төмен топта субъективті қолайсыздық пен эмоционалдық ыңғайсыздыққа әлеуметтік орта, олардың денсаулығы,

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

курсанттар ішкі шиеленісті сезінуі, орындалатын әрекеттен ләззат ала алмауы, қабылдау мен бағалау әсер етеді [15].

Қорытынды. Әскери қызметкерлердің психологиялық әл-ауқаты әртүрлі кәсіби топтарды неғұрлым сараланған зерттеуге академиялық қызығушылықты ғана емес, сонымен қатар оның тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ететін әлеуметтік-психологиялық жағдайлар кешенін қалыптастыру қажеттілігі туралы ойланатын психологтардың назарын аударады. Қазіргі уақытта өмір сапасы мәселелерін шешу қоғамның одан әрі дамуының қайнар көзі және адамзаттың сақталуы, өмір сүруі проблемасына айналууда. Жеке тұлғаның өмір сапасына теріс әсер ететін компоненттердің бірі-еңбек процесінің қалыпты жүруінің психоәлеуметтік бұзылыстары екенін байқаймыз. Психологиялық әл-ауқат факторларын анықтау көптеген зерттеулердің мақсаты болғанына қарамастан, бүгінгі күні әскери сияқты нақты саладағы психологиялық әл-ауқат проблемасы әлі нақты және сенімді тұжырымдамаға, сондай-ақ әмбебап диагностикалық құралдарға ие емес. Әр түрлі әдіснамалық және тұжырымдамалық шешімдерді қалпына келтіру және психологиялық әл-ауқаттың көп қырлылығын, әскери қызметкерлер санаттарының әртүрлілігін ескеретін кешенді зерттеулер жүргізу теориялық және қолданбалы әскери психологияны одан әрі дамытудың өзекті міндетіне айналады деп топшылаймыз. Жоғарыда талданған ақпараттарды келесідей тұжырымдардаймыз: зерттеудің жарты ғасырлық тарихы ешқашан психологиялық әл-ауқат құбылысын нақтыламады және бұл оның қайшылықтарға толы болуының салдары. Психологиялық әл-ауқат туралы зерттеулердің көп бөлігі зерттеуге тұлғаға сырттан әсер етуге бағытталған. Әскери қызметкерлердің психологиялық әл-ауқатының гендерлік аспектілерін талдауға арналған зерттеулер өте аз. Бүгінгі таңда әскери қызметкерлердің психологиялық әл-ауқатының әйелдік жеке факторлары іс жүзінде аз зерттелгені байқалады. Сонымен қатар зерттеушілер әскери қызметкерлердің психологиялық әл-ауқатына тестілеудің өте сирек жүргізілетінін атап өтеді. Бұл әскери сала үшін жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін. Сондықтан осы бағытқа аса назар салу қажет, жұмыс оңтайлы жүргізілсе әскери қызметкерлерде көрінетін төмен әлеуметтік ұстаным, депрессия, суицидалдық мінез-құлық, өз өміріне қанағаттанбауынан туатын салдарлардың алдын алуға көмектесетінін жазады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Arcury-Quandt A.E. et al. Risk factors for positive depression screening across a shipboard deployment cycle // *VJPsych open*. – 2019. – Т. 5. – № 5.
2. Britton P.C., Ouimette P.C., Bossarte R.M. The effect of depression on the association between military service and life satisfaction // *Quality of life research*. – 2012. – Т. 21. – №. 10. – С. 1857-1862.
3. Татьяначенко Н.П. Психологические условия обеспечения безопасности личности военнослужащих: автореферат дисс. ... канд. психол. наук. – Сочи, 2008. – 27 с.
4. К. Рифф / Л.В. Жуковская, Е.Г. Трошихина // *Психологический журнал*. – 2011. – Т. 32. – №2. – С. 82–93.
5. Бенко Е.В. Обзор зарубежных публикаций, посвященных исследованию психологического благополучия // *Вестник Южно-Уральского государственного университета*. Серия: Психология. 2015. Том 8. № 2. С. 5-13.
6. Воронина А.В. Проблема психологического здоровья и благополучия человека: обзор концепций и опыт структурно-уровневого анализа // *Сибирский психологический журнал*. – 2005. – №3 – С.142-145.
7. Голубева Н.М. К проблеме дифференциации понятий психологического и субъективного благополучия личности // *Известия Саратовского ун-та*. Серия: Акмеология

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

образования. Психология развития. 2010. № 3.

8. Селигман М. Новая позитивная психология: научный взгляд на счастье и смысл жизни. М.: София, 2016. 368 с.

9. Шевеленкова Т.Д., Фесенко П.П. Психологическое благополучие личности // Психологическая диагностика. 2015. № 3. С. 95 – 129.

10. Златина А.А. Роль психологического благополучия в Вооруженных Силах Российской Федерации //Universum: психология и образование. – 2019. – №. 2 (56). – С.1-2.

11. Шаповал В.А., Славянкova А.А. Психодинамические предикторы суицидального поведения курсантов образовательных организаций МВД России //Педагогика и психология в деятельности сотрудников правоохранительных органов: интеграция теории и практики. – 2019. – С. 452-459.

12. Depression in Kazakhstan. – URL: <https://www.euro.who.int/en/countries/kazakhstan/data-and-statistics/infographic-depression-in-kazakhstan-2017>.

13. Depression. – URL:<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/depression>.

14. Чажабаева И.М. и др. Субъективное благополучие личности студентов в условиях образовательной среды вуза //Хабаршы «психология» сериясы. – 2022. – т. 73. – № 4.

15. Kudaibergenova S. et al. Исследование негативных эмоциональных состояний и субъективного благополучия курсантов высших военных учебных заведений //Вестник КазНУ. Серия педагогическая. – 2021. – Т. 69. – №. 4. – С. 28-41.

FEATURES OF THE PSYCHOLOGICAL WELL-BEING OF MILITARY PERSONNEL (BASED ON THE MATERIALS OF THE LITERATURE REVIEW)

Socio-economic and geopolitical processes taking place in the modern world create conditions for a constant change in the system of values, norms, relations, which, in turn, affects the socialization of the individual, his experience, behavior. Psychological Science and practice are often faced with the task of determining the factors of the internal balance of the personality, the emotional-evaluative relationships that form its basis, their relationship with the mechanisms of regulation of behavior. The importance of studying the problems of psychological well-being is due to many socio-psychological problems associated with the high dynamics of the development of modern society. And at the same time, the problems of the well-being of military personnel remain little studied. Therefore, we devoted the article to the analysis of theoretical studies on the socio-psychological features of the psychological well-being of military personnel. Analyzing the research: in the course of studying the psychological well-being of military personnel, scientists not only identified factors of influence, models, parameters, tendencies, but also associated it with various negative emotions. It was warned that they significantly worsen well – being, lead to psychological and physical suffering, a decrease in the quality of life, and in unfavorable conditions-to suicidal behavior and disability of a person. At the same time, we can observe that the psychological well-being of the individual, the experience of satisfaction with various relationships, is becoming a leading topic in modern research.

Keywords: military service, military personnel, cadets, subjectivewell-being, depression, suicidal behavior.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

К.Б. ЖУМАБЕКОВА¹

Н. КЕҢЕСҚЫЗЫ²

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
педагогика және білім беру менеджменті
кафедрасының аға оқытушы, ғылыми жетекші,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы,
e-mail: zhumabekova.kyrmyzy@gmail.com

²Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану мамандығының 4 курс студенті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы

ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҒДАЙЫ ӘР ТҮРЛІ ТОПТАРҒА ӘЛЕУМЕТТІК КӨМЕК КӨРСЕТУДЕГІ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕЛЕР

Мақалада шетелдегі әлеуметтік қызмет көрсету түрлері мен ерекшеліктері, сондай-ақ ұйымдастырылатын бағдарлама түрлері қарастырылған. Әлеуметтік көмек көрсетілуге мұқтаж жандар мен олардың отбасына көрсетілетін көмек түрлеріне талдау жасалған.

Кілт сөздер: әлеуметтік жағдай, әлеуметтік көмек көрсету, аз қамтылған отбасы.

Қазіргі уақытта ұлттық саясаттың негізгі бағыты – азаматтық қоғам мен демократиялық мемлекеттің дамуына жағдай жасау. Бұл мәселені шешу үшін халықтың барлық санаттарын әлеуметтік қамсыздандыруды яғни, сауатты саясатын құру қажет. Әлеуметтік қамтамасыз ету нысандары - бұл қарттар мен еңбекке жарамсыз азаматтарды, көп балалы отбасылардың балалары, жетімдер, мүмкіндігі шектеулі балалар, біреудің күтіміне мұқтаж жалғыз қалған азаматтар, күнелтуге қажетті ең аз мөлшердегі табысы жоқ жұртшылық, әлеуметтік апаттардан зардап шеккен азаматтар, т.б. Түрлі әлеуметтік мүмкіндіктері төмен жандарды қарастыратын әлеуметтік қамсыздандыру жүйесі бар екендігі мәлім. Атап айтсақ:

- арнайы тағайындалатын зейнетақылар;
- жұмыссыздарға берілетін жәрдемақылар (уақытша еңбекке жарамсыздығы бойынша, жүктілік пен босану бойынша және т.б.);
- көп балалы және жалғызбасты аналарға және балалары бар аз қамтылған отбасыларға берілетін жәрдемақылар;
- қарттар мен мүгедектерді арнайы мекемелерде (қарттар мен мүгедектерге, мүгедек балаларға арналған интернаттар және т.б.) күтіп-ұстау және оларға қызмет көрсету;
- мүгедектерді кәсіптік оқыту және жұмысқа орналастыру;
- мүгедектерге және көп балалы аналарға берілетін жәрдемақылар.

Балаларға әлеуметтік қызмет көрсету жұмысы шетелдерде қаншалықты көмекке мұқтаж бала болса, соншалықты отбасына тұтастай бағдарланғандығын байқаймыз. Мысалы, АҚШ-та отбасы мен балаларға әлеуметтік көмек беру арнайы мекемесі оларға бірнеше қолдауларды ұсынады:

- ата-аналар үшін арнайы кәсіптік оқыту топтарын ұйымдастыру, еңбекке орналастыру көмегі;
- ата-аналары күндізгі немесе кешкі уақытта жұмыс істейтін балаларға қарауды қамтамасыз ету;

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

- қалалық денсаулық сақтау орталықтарында жалғыз басты аналар үшін қызметтер құру;
- балаларды отбасындағы зорлықтан қорғау қызметтерін құру және қолдау;
- балалар үйін құру және инспекциялау, сонымен қатар асырап алушы отбасыларымен жұмыс жүргізу, баланың бейімделуін бақылау;
- балаларға білім алуға көмектесу, ата-аналарға үй шаруашылығын жүргізуге көмектесу және тағы да басқа қызметтерді дамыту [1].

Балаларға әлеуметтік көмек көрсетуде арнайы мекемелердің қызметі, көбінесе, әлеуметтік қызмет көрсетуде жалпы мемлекеттік бағдарламалармен және аймақтық жоспарлармен анықталады. АҚШ-та асыранды балалары бар отбасыларына көмек беру бағдарламалары да бар.

Қазіргі кезде Батыс және АҚШ елдерінде балаларға күндізгі уақытта демалуға немесе сабақ оқитын жайлы жағдай жасау қызметтері мемлекеттік немесе түрлі жеке орталықтарда, сондай-ақ бірнеше балаларға қамқорлық жасауды көздеген отбасыларында жүзеге асырылады. Мұндай отбасылар көбіне кәсіпкерлер, көп бала асырап алған отбасы немесе балаларды жақсы көретін, олардың қажеттіліктерімен қамтамасыз етуге ат салысатын отбасы мүшелері болуы мүмкін. Жеке орталықтарға кәсіпкерлер өздері жеке ашқан мектеп, балабақша, арнайы орталықтар немесе демалыс орындары деген секілді тағы басқада жеке орталықтар кіреді. Сондай-ақ еріктілер де көмек беруге әрдайым кіріседі. Жастар, блогерлер, қоғам белсенділері, аймақтық сайлау мүшелері секілді еріктілер жұмыс жасайды, әрі көмек қолдарын созады.

Қазіргі таңда Батыс Еуропа мен АҚШ-та Осындай типтердегі балалар мекемелері барған сайын кеңінен таралып жатыр. Сонымен қатар, тиімдісі -бұл мекемелерде жалғыз басты аналар немесе табыс көзі аз отбасының мүшелері жұмыспен қамтамасыз етілген.

Қарт және егде адамдарға қызмет көрсету, яғни әлеуметтік көмек көрсету шетел тәжірбиесінде орасан зор десек болады. Мамандар қартаю проблемасына әртүрлі көзқарас тұрғысынан келеді: хронологиялық, әлеуметтік, биологиялық, физикалық және тағы басқа себептер болуы мүмкін. АҚШ-та 65 жас дәстүрлі жас деп саналады. Американдық ғалымдар жас шамаларын төрт топқа бөле отырып, төмендегідей атап көрсетеді:

- егде жастағы адамдар – 55-64 жас аралығы;
- қарт адамдар - 65-74 жас;
- өте қарт адамдар – 75-84 жас;
- кәрі адамдар – 85 жас және одан жоғары [2].

Осы көрсетілген жастағы адамдардың негізгі проблемасы денсаулық, материалдық жағдай, бос уақыт және тұрғылықты үйге байланысты туындаған. Әсіресе, қарт және кәрі жастағылардың санының өсуіне байланысты олардың медициналық және әлеуметтік қызмет көрсету қажеттілігі ұлғаяды. Егде және қарт адамдарға барынша көрсетілетін маңызды қызмет түрлерін көрсету бойынша негізгі жүйелер «формалды» және «формалды емес» деген атауларға ие. Формалды қызметтердің түріне мемлекеттік, қайырымдылық, жеке мекемелер және бағдарламалар жатады. Ал формалды емес жүйеге отбасы мүшелері, достар және көршілер жатады, яғни достарымен, отбасында, көршілерімен бірге өткізетін уақыттары немесе оларды қарт адамдарға қамқорлық танытып, үй шаруасы мен дала шаруасымен айналысуларына көмектесу, т.с.с. Ұлыбританияда қарт адамдарға көмек көрсету бағдарламасының бір түрі «*Өмір сүру жағдайын жеңілдету*» деп аталады. Ол жерде қараусыз, үйсіз-күйсіз қалған қарт адамдарға іс жүзінде біршама тұрғылықты шағын үйлер, пәтерлер, коттедждер қарастырылған, қажет болса қамқоршылар келіп көмектеседі. Мемлекеттік баспаналармен салыстырғанда олардың артықшылығы едәуір. Мысалы, онда отбасылық ахуал, яғни отбасылық жылулық атмосферасы қалыптасады, жеке күтім

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

жасалады, отбасымен сөйлесуге және арадағы қарым-қатынастарды қолдау мүмкіндігі бар.

Швецияда қарт адамдарға тиісті тексеруден кейін үйді жинауға, тамақ дайындауға, жеке күтім жасауға, азық-түліктер сатып алуға көмектеседі. Медициналық медбикелер, күтушілер, т.б. бекітілген белгілі бір ауруханада немесе емханада жұмыс істейтін дәрігерлер үйде ем-шара жүргізе алады.

Келесі кезекте Жапония мемлекеті бойынша зерттеулерге сүйенсек, Жапонияда жұмыссыздыққа байланысты жәрдемақылар мерзімі дифференцияланған. Жұмыссыздық бойынша төленетін жәрдемақылардың мерзімі бір жылға дейінгі жұмыс стажы бойынша анықталады. Жапониядағы мемлекеттің жұмыспен қамту бойынша көмек көрсетуі де қарастырылған. Мұнда жаңадан жұмыс орындарын ашу, оларға жұмыссыздарды тарту жүзеге асырылады. Жапонияда халық үйлері мен пәтер үшін төлемақының жоғары екендігі мәлім. Сондықтан, көптеген фирмалар, үлкен мекемелерде отбасылы және жалғызбасты жұмысшылар арнайы жатақханалармен қамтамасыз етіледі. Көптеген компанияларда жұмыскерлердің демалуына арналған салтанатты кештер, табиғат аясындағы демалыс немесе пикник, туристік саяхаттар секілді демалыс күндері ұйымдастырылып отырады [3].

Қорыта келе, қоғамда әлеуметтік көмекті қамсыздандыруды, қызмет көрсетуді қажет ететін мұқтаж жандар көбеюде. Ал әлеуметтік қызмет пен көмек көрсететін мамандардың объектілерінің бірі сол мұқтаж жандар болып табылады. Өз ісінің білікті маманы ретінде қоғам белсендісі болып, әлеуметтік жағдайы төмен отбасыларға көмектесуде, аймақтық сұранысқа ие маман болу үшін әлеуметтік жұмыскер өз кәсібінің қыр-сырын тереңірек зерттеп, соның кәсіби шебері болуы тиіс. Әлеуметтік жұмыстың мүмкіндіктерін игерген мамандарды дайындауда жоғарыда аталған дүниежүзілік тәжірибелер секілді бағдарламаларды ескере отырып, болашақ маман жинақтаған білімін еліміздің әлеуметтік жағдайын жақсарту жұмыстарында қолдана білгені дұрыс.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Әлеуметтік жұмыс тарихы мен теориясы: оқулық (2-ші басылым). Турманова Ж.Е. – Қарағарды: ЖК “АҚНҰР” баспасы, 2019. – 364 б.
2. Теория, история и методика социальной работы: Избранные работы 1991-2005г. П.Д. Павленок “Изд. дом Дашков и К”, – 2006.
3. П.Я. Циткилов. История социальной работы: Учеб.пособие/Под общ.ред.. В.И.Жукова: Издательство: Феникс: 2006.
4. Актуальные проблемы истории,теории и технологии социальной работы. Вып.1./ Сборник статей под ред.проф П.Я. Циткилова. Новочеркасск: Ростав н/Д: Пегас, 1998.

FOREIGN EXPERIENCE IN PROVIDING SOCIAL ASSISTANCE TO GROUPS WITH DIFFERENT SOCIAL STATUS

The article considers the types and features of social services abroad, as well as the types of organized programs. The analysis of the types of assistance to those in need of social assistance and their families is carried out.

Keywords: social status, provision of social assistance, low-income family.

Б.Б. ЖҰМАН

*Е. Арыстанұлы Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,
философия мамандығының 1-ші курс магистранты,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы,
e-mail: bekzat.zhuman@mail.ru*

ФИЛОСОФИЯДАҒЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ «БАТЫРЛЫҚ» ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ОНЫ ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ӘСКЕРІНІҢ САНАСЫНА СІңІРУ

Бұл мақалада философиядағы «батырлық» ұғымын жан-жақты зерттеу және оны қазіргі қазақ әскерінің санасына сіңіру мәселесі қарастырылады. Бұл жарияланымда қазіргі қазақ әскері және философиядағы «батырлық» категориясы тақырыбы қозғалған. Бұл мақала жас сарбаздардың рухын оятуға ықпал ету мақсатында жазылған. Бұл мақалада қазақ философиясымен қатар, әлем философиясындағы «батырлық» категориясы қарастырылады.

Кілт сөздер: батырлық, әскер, философия, категория, намыс, рух, қоғам.

Батырлық. Батырлық дегеніміз не? Батырлықты қалай түсінеміз? Жалпы алғанда батырлық дегеніміз қоғамның тарихи дамуына, халық мүддесіне жауап беретін және адамнан өзін-өзі құрбан етуге дайын болуын талап ететін, көзсіз ерлік пен батылдықты көрсететін, қоғамдық мәнге ие ерекше іс-әрекеттер көрініс табатын этикалық философиялық ұғым. Батырлық іс-әрекет адамнан жоғары моральдық қасиетті және оның жеке басындағы ерекше ерлік қуатты, табандылықты, қайсарлық пен қажырлықты талап етеді. Мысалы алып қарайтын болсақ француз философы Жан-Поль Сартрдің түсінігінде батыр – өзін батыр еткен адам дейді. Яғни өзінің ішіндегі қорқыныш пен үрейді жеңіп, намысқа тырысып, батыл әрекетке барған адамды батыр деп айта алады екенбіз.

Батырлық мәселесінің – этикалық, психологиялық, эстетикалық, әлеуметтік және т.б. көптеген қырлары бар. Алайда, философия үшін бұл категорияны әлеуметтік тарихи үдерістердің мәнін зерттеуге негізделетін әлеуметтік – этикалық феномен тұрғысынан қарастырудың маңызы зор. Осыған орай Батырлық мәселесін қарастыруда оның өлшемі, оның тарихи формалары, жеке тұлғаның тарихтағы рөлі туралы мәселелер қозғалады.

Әлеуметтік философия тұрғысынан батырлық ұғымына анықтама берген философтардың бірі итальяндық ғалым Вико, батырлықты өткен антикалық қоғамның бір көрінісі, парасатты қоғамда батырлық қажет емес деп баға береді. Ал, неміс классик философы Гегель батырлықты сипаттағанда Виконың көзқарасымен келісіп, Батырлық-мемлекеттердің қалыптасуында ғана қажет болды, былайғы өмірде қажет емес, керексіз деп тұжырымдайды.

Ағартушылық дәуірлерде, әсіресе, 18 ғасырдың соңында француздардың буржуазиялық революциясы кезінде мемлекет қызметкерлері, республикалық Рим және сонан соң Рим империясы қызметкерлері батырлар болып саналды. Республиканы қорғаушылар, ішкі тәртіпті сақтаушылар аса құрметке ие болып, мадақталды, кейде олар абсолюттендірілді.

XIX ғасырдың бірінші жартысындағы Еуропалық романтизм өкілдері ағартушылардың Батырлық туралы іліміндегі патриоттық идеяны әрі қарай дамыта отырып, батырдың – орда бұзар – типін (Байрон, Мицкевич, Мадзини және т.б.) жасауға тырысты. Ағартушыларға қарсы сыншыл романтизм ағымы діни философияға негізделе отырып, Батырлықтың индивидуалистік концепциясын ұсынды. Ағылшын философы Карлейль өзінің “Батырлар және тарихтағы батырлық” (1841, 1891 жылы орыс тіліне

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

аударылған) деген еңбегінде Батырлықты құдайдан болатын ерік-бостандықтың көрінісі болып табылатын жеке тұлғаның ұлы іс-әрекеті ретінде қарастырады. Тарихтың діни тұрғыдағы белсенді бастамасы туралы қағиданы ескере отырып, Карлейль “батырлар культі” концепциясын жасады. Ол жоғарыдан төмен қарайғы тарихта бірінші орнын екінші басқан батырлар иерархиясын жасады: ежелгі дүние құдайлары, пайғамбарлар, ақындар және буржуазиялық дәуір батырлары – “жаңа ғасыр ақылмандары” ретінде жасалынды. Бұл идея әрі қарай Ницше философиясында өз жалғасын тапты, ол үшін батыр идеалы – ол “асқақ адам”, “ізгілік пен зұлымдықтан жоғары тұратын” және қоғамдық нормалар мен ұстанымдарға бағынатын адам деп баға берді.

Ал, қазақ қоғамындағы батырлық түсінігі қандай? Қазақ философиясымен дүниетанымында «батырлық» категориясы адамға тән қаһармандық қасиеттердің жиынтығы ретінде қарастырылады. Батырлық – адамның әлеуметтік мұратына, қызметіне сай болатын өзіне ғана тән ұстанымымен, өмір салтымен, психологиялық жүйесімен, наным-сенімімен, дәстүрімен ерекшеленетін феномен. Қазақы батырлық сана, ең алдымен, ар-намыс, борыш, азаматтық, аманат, парыз, ұлт, ел, жер, және т.б. ұстанымдарға құрылатын, іске асырылатын әлеуметтік қызмет формасы болып табылады. Батырлық мінез қазақ санасында әр кезде әлеумет мүддесіне негізделетін, қоғамдық сипат алатын мінез түрі. Көшпелілер дүниетанымында батыр адамның өмір салты, тіршілік дәстүрі халықтың өмір жағдайымен, дәуірлік уақыт пен кеңістікке тікелей байланысты қарастырылады. Батырлықтың тағы бір ерекше белгісі өлімге деген көзқарасының басқалардан өзгеше болуы. Дана халықтың “ер өзі үшін туады, елі үшін өледі” деген ерекше түсінік болған.

Еуразияны мекендеген сансыз ұлттар мен ұлыстардың ішінде тек саусақпен санарлығында ғана олардың ұлт ретінде қалыптасуына айырықша әсер еткені – батырлық дәстүр.

Батыр – жаугершілік кездер мен әскери жорықтарда жеке ерлігімен көзге түскен ержүрек, қаһарман адамдарға берілген құрметті атақ. Батырлық – жеке адамға тән патриоттық қасиет Жалпы қазақ десе батырлар бейнесі көз алдымызға келері анық. Бесіктегі баласына «Көбіктінің үстінде – тоғыз қабат ақ сауыт, шапсаң қылыш кеспейді, атсаң оғың өтпейді» («Қобыланды батыр» жыры), «Сарсадақ іліп беліме, айғайлап жауға тием деп» (Еспенбет жырау), «Жебелі найза қолында, бес мың қолы соңында» («Ер Қосай» жыры), «Көк садақты, семсерлі, қынапты қара сапылы» («Сырым батыр»), «Ақтабан торы ат жайлаған, алдаспан ауыр қылыш байлаған» («Ер Шобан» жыры), «Қарыс кірген жалманынан айбалта, дал-дұл қылып алды басын ауырылмай» («Шақшақ Жәнібек батыр»), «Толғамалы ала балта қолға алып, топ бастадым өкінбен...» (Доспамбет жырау) деп, батырлар жырын айтып, жөргектегі кезінен батырлыққа жөн сілтейтін қазақ дүниетанымында батырлардың орыны ерекше. Бізге жеткен деген тарихи батырлық жырлардың мына шағын мысалдарынан-ақ көп дүниені аңғаруға болады. Қазақтың баласы да, ақсақал данасы да батыр болған. Оған дәлел он бесінде ойраттың қалың қолынан сескенбей алдыға шығып, атынан ат үркейтін қонтайшыны:

«Біз – қазақ деген мал баққан елміз,
Бірақ, ешкімге соқтықпай, жай жатқан елміз.
Елімізден күт-береке қашпасын деп,
Жеріміздің шетін жау баспасын деп,
Найзаға үкі таққан елміз!
Ешбір дұшпан басынбаған елміз,
Басымыздан сөзді асырмаған елміз!
Досымызды сақтай білген елміз,

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

Дәмі, тұзын ақтай білген елміз,
Асқақтаған хан болса,
Хан ордасын таптай білген елміз!
Атадан ұл туса, құл боламын деп тумайды,
Анадан қыз туса, күң боламын деп тумайды,
Ұл мен қызды қаматып отыра алмайтын елміз!
Сен қалмақ та, біз – қазақ,
Қарпысқалы келгенбіз.
Сен темір де біз – көмір,
Еріткелі келгенбіз.
Екі еліктің лағын
Теліткелі келгенбіз.
Қазақ-қалмақ баласы,
Табысқалы келгенбіз.
Танымайтын жат елге,
Танысқалы келгенбіз.
Танысуға келмесең,
Шабысқалы келгенбіз.
Сен қабылан да, біз – арыстан,
Алысқалы келгенбіз.
Жаңа үйреткен жас тұлпар,
Жарысқалы келгенбіз.
Тұтқыр сары желімбіз –
Жабысқалы келгенбіз,
Берсең, жөндеп бітімді айт,
Бермесең, дірілдемей жөніңді айт,

Не тұрысатын жеріңді айт!» – деп, бірер ауыз сөзбен орнына қойып, тұтқындағы ұл мен қызды босатып, қазақтың жаны мен малын иемденбекке келген жоңғар әскерін кері қайтарған Қазыбек би Келдібекұлын айтуға болады.

Одан бөлек Қазақ хандығын құрған Керей Жәнібек хандардан бастап, елдің ертеңіне алаңдап, тұтастығын қамтамасыз еткен хандар мен сол заманғы айтулы батырлар: Қабанбай, Наурызбай, Бөгенбайлар, Қарасай, Баян батырлар бар. Патшалық Ресейдің отаршылдық әрекеттеріне қарсы шыққан Кенесары, Сырым, Исатай, Махамбеттер, ағартушылыққа бет бұрып, орыстандыруға қарсы шыққан алаш көсемі Әлиханнан бастап, Ахмет, Мағжан, Міржақып сынды барлық ұлт зиялыларын батыр дейміз. Ұлы Отан соғысы жылдары батырлық пен қаһармандықтың синониміне айналған Момыштыңұлы Бауыржаннан бастап, батырлықпен көз жұмған Талғаттарды, жеңістің туын тіккен Рақымжанды, қазақтың маңдайына біткен қос жұлдызы Әлия мен Мәншүкті батыр дейміз. Желтоқсанда жер құшқан қазақтың қыршын кеткен боздақтары Қайрат, Ербол, Ләззат, Сабираларды батыр дейміз. Біздің батырлар бұл жандармен шектеліп қалған жоқ, елім жерім деп, елді жерді, отанды, ана мен баланы, қазақы рух пен намысты қорғап өткен әр бір жанды батыр дейміз.

Ал, қазіргі бейбітшілік замандағы біздің батырлар кімдер? Бейбіт замандағы, тәуелсіз Қазақстанның батырлары, туымызды көтеріп, әлемдік аренада ән ұранымызды шырқатып жүрген спортшылар, әр күн сайын өліммен бетпе-бет келетін өрт сөндірушілер, әр жанның өмірін сақтап қалу үшін жан аямай тер төгетін дәрігерлер, ұлттың келешегі жас ұрпаққа білім беретін ұлағатты ұстаздар.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Сонымен қатар біздің нағыз батырлар категориясына сай келетін топ, ол, мемлекетіміздің тұтастығымен егемендігін, ел тыныштығын, 5 бірдей мемлекетпен шектескен алып шекарамызды кірпік қақпай күзетіп тұрған қазақ әскері. Қазақ әскері күн өткен сайын дамып, қуаттала түсуде. Қазіргі таңда Теңіздегі тегеурінді, құрлықтағы құрыш қалқанды, аспандағы айбарлы күшті армиямыз бар. Оның одан сайын дамып қуаттала түсуіне мұрындық ретінде осы «Батырлық» категориясын ұсынамын. Әр әскери борышын өтеушімен, әскери қызметкерлердің намысын қайрап, рухын шыңдап, батыр бабалардың жолымен түбегейлі таныстыруымыз керек. П.Екатерина: "Қазақтар өздерінің кім екенін білсе, әлемді жаулап алады" деген. Батырлық – бабадан дарыған бойда бар қасиет. Қазақ әскерін дамыта түсуді қаласақ, кім екенімізді біліп, тарихымызға көз жүгіртіп, әскерде батырлар жырын, батырлық категориясын барынша ашып, барынша кеңінен насихаттап түсіндіруіміз қажет.

Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйініне тоқтап, ойымды қорытындылай келе айтарым Мағжан ағамыз жырлағандай:

«Арыстандай айбатты,

Жолбарыстай қайратты,

Қырандай күшті қанатты,...» рухы өлмейтін, намысы биік болған, қуатты әскерге айналайық.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Богомолов А.С. Античная философия. М., 2004.
2. Кішібеков Д. Қазақ менталитеті: кеше, бүгін, ертең. А., 2009.
3. Бурбаев Т. Ұлт менталитеті А., 2001.
4. Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Аруна Ltd.» ЖШС, 2010 жыл. ISBN 9965-26-096-6.
5. Қарағанды. Қарағанды облысы: Энциклопедия. – Алматы: Атамұра, 2006. ISBN 9965-34-515-5.
6. Даланың дара ділмарлары. – Алматы: ЖШС "Қазақстан" баспа үйі", 2001, – 592 бет. ISBN 5-7667-5647.

THE CONCEPT OF "HEROISM" IN PHILOSOPHY AND KAZAKH SOCIETY AND ITS IMPLEMENTATION INTO THE CONSCIOUSNESS OF THE MODERN KAZAKH MILITARY

This article deals with the comprehensive study of the concept of «heroism» in philosophy and its absorption into the mind of the modern Kazakh army. This publication deals with the modern Kazakh army and the category of «heroism» in philosophy. This article was written with the aim of inspiring the spirit of young soldiers. In this article, along with Kazakh philosophy, the category of «heroism» in world philosophy is considered.

Keywords: bravery, army, philosophy, category, honor, spirit, society.

А.Т. ИЛЬЯСОВА

*¹Казахский национальный женский педагогический университет,
магистрант I-курса по ОП «7М01101 – Педагогика и психология»
Республика Казахстан, город Алматы
e-mail: aimant821312@mail.ru*

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ ЛИДЕРСКИЕ НАВЫКИ У СТУДЕНТОВ

В статье рассматриваются проблемы развития профессиональных лидерских навыков у студентов.

Представлены трактовки феномена лидерства, существующие в отечественной и зарубежной литературе. Для современного общества начала XXI века характерны радикальные изменения во всех сферах жизнедеятельности, реформы социально-экономических, политических и других отношений в нашей стране, переоценка ценностей и ценностных ориентаций молодежи, изменение содержания общественного бытия и сознания. Лидерство так же старо, как человечество. Оно существует везде – в больших и малых организациях, в бизнесе и в религии, в профсоюзах и благотворительных организациях, в компаниях и университетах. Лидерство, по всем своим намерениям и целям, есть признак номер один любых организаций.

В настоящем исследовании показано, что развитие лидерских навыков во многом зависит от личностных качеств студентов. Лидерская устремленность способствует самореализации, самовыражению в процессе приобретения опыта общения и взаимодействия человека с другими людьми. Обладая творческим потенциалом и сильным характером, человек-лидер постоянно находится в поиске интересных дел, увлекательных событий, которые преобразуют окружающую действительность.

Ключевые слова: лидерские навыки, лидерство, творческий потенциал, профессиональные лидерские навыки.

Современное общество характеризуется особой интенсивностью реформ в социальной, экономической, политической и культурной областях. Происходит обновление ценностей, перестройка отношений как среди молодежи, так и взрослого населения. Новые реалии диктуют необходимость быстрого решения возникающих вопросов и проблем. В связи с этим возникает потребность в специалистах не только высокого профессионального уровня, но и способных сплотить и объединить людей для быстрого решения общих задач. Осуществить это могут только личности, обладающие развитыми лидерскими качествами. Именно лидерские качества помогают привлечь внимание окружающих к своим идеям и убедить в своей правоте. Уже сегодня на рынке труда требуются активные высококлассные специалисты, умеющие работать в команде, способные принимать важные решения и нести груз ответственности за их претворение в жизнь, строить продуктивные взаимоотношения с другими людьми.

Проблема лидерства достаточно обстоятельно исследуется как в отечественной, так и зарубежной психологической науке. В зависимости от методологических основ и направленности психологических теорий и концепций достаточно широко представлен содержательный состав и психологические детерминанты лидерства как такового, так и относительно различных социальных сред. В этой связи представлен харизматический подход, согласно которому лидер – это личность с особым набором качеств исключительности, сверхъестественности, непогрешимости или святости для более или менее широкого круга сопереживающих (М. Вебер). Получает развитие теория черт, по

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

которой эффективный руководитель (лидер) имеет как врожденные, так и приобретенные качества, и черты характера, особые способности к лидерству (Е. Богардус, Э. Стогдил, Р.Р. Шток). С позиций психоаналитического подхода лидерство трактуется как индивидуально-психологическое явление, объясняемое только исходя из него самого (З. Фрейд). В рамках функционально-ролевого подхода к лидерству выделяются основные функции, присущие лидерству: контроль, поощрение и наказание, планирование и др. (Э.Л. Баллачи, Д. Крейч). В 90-е годы XX в. в период глобализации получила развития концепция активизации, в рамках которой предлагается осуществлять организационные перемены на фоне фактической работы, связанной с личностным ростом и реализацией творческого потенциала личности (Х. Аустин, В. Беннис).

В этой статье мы обратимся к проблеме изучения лидерства в российской и зарубежной науке. Сначала мы хотели бы остановиться на определении понятий «лидер» и «лидерство». Слово «лидер» пришло в русский язык из английского и переводится как вождь, руководитель, глава, ведущий [1]. Под лидером понимается:

1) член группы, способный в значимых ситуациях оказывать существенное влияние на поведение остальных участников (В.В. Давыдов, А.В. Запорожец);

2) член группы, который организует остальных и инициирует групповое взаимодействие, принимаемый группой благодаря его способности решать важные для группы проблемы и задачи;

3) ведущий человек, способный повести за собой, пробудить интерес к делу (М.И. Рожков). Он стремится «выложиться», для достижения общей цели, активно влияет на окружающих, наиболее полно понимает интересы большинства, он способен «завести» окружающих. Лидер обладает такими же чертами, что и большинство других членов группы, но его действия качественно отличаются от действий других членов, и уровень его деятельности выше, чем у остальных.

4) член группы, приобретающий право брать на себя наиболее ответственные решения, затрагивающие интересы всех членов группы (А.В. Петровский);

5) член группы, за которым все остальные члены признают право принимать наиболее ответственные решения, затрагивающие интересы всей группы и определяющие направленность ее деятельности (Т.В. Бендас) [1].

Под лидерством понимается:

1) понятие, характеризующее отношение доминирования и подчинения в группе;

2) социально-психологический феномен, относящийся к динамическим процессам в малой группе;

3) степень ведущего влияния личности члена группы на группу в целом в направлении оптимизации решения общегрупповой задачи.

В зарубежной социологической и психологической науке и на практике ключевые подходы к проблеме лидерства в исследованиях ученых сформировались значительно раньше, чем в работах советских исследователей, и кардинально различались по своим положениям.

Лидер – это:

- человек, который сумел заявить о себе, обнаружив собственную ценность и уникальность, сумевший развить ее и максимизировать.

- человек, который признает ценность каждого человека, не объединяет подчиненных ему людей, того, кто, обладая способностью к самоидентификации и постоянному развитию, способен подтолкнуть других к этому.

Важнейшими факторами лидера являются:

1. Личные качества.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

2. Зрелость, навыки, опыт.
3. Результаты деятельности.
4. Ожидания последователей.

Некоторые исследователи считают, что из-за неопределенности возникает лидерство – когда в момент общего хаоса появляется человек, который способен указать направление и сделать это направление понятным для всех.

И.Л. Васюков приводит пример иностранных авторов, которые четко выразили позицию лидера, например, Том Питерс отметил: «Нет путаницы, нет беспорядка – это означает, что нет творчества, нет энергии, нет вдохновляющего лидерства». Роберт Куинн пояснил: «Лидер – это человек, который способен постоянно совершенствоваться, и личностный рост происходит только тогда, когда кончается стабильность и начинается вероятность новых рисков» [2].

Следующие переменные являются факторами формирования качеств лидера:

- лидер регулирует межличностные отношения в группе;
- лидерство происходит в микросреде, то есть в небольшой контактной группе;
- лидерство возникает стихийно;
- лидерство менее стабильно, поскольку зависит от настроения группы, характера ситуации и не поддержки, в отличие от управления системой правовых санкций;
- процесс принятия решения лидером определяется не только внутри групповыми, но и внешними обстоятельствами;
- лидер действует внутри группы, а руководитель связывает группу с другими социальными системами.

Таким образом, лидерство формируется в результате взаимодействия этих переменных. Одной из популярных теорий лидерства является синтетическая теория лидерства в связи со сложностью, системным подходом к изучению лидерства. Важнейшим критерием лидерства является актуальность их ситуации, то есть набор условий, в которых они будут работать.

Неформальное лидерство является продуктом неформальной жизни. Для достижения своих целей они должны сотрудничать в соответствии со своими официальными обязанностями.

Как правило, неформальное лидерство зарождается стихийно и становится неким символом сплоченности персонала. Можно выделить следующие сценарии возникновения данного корпоративного феномена:

- неформальное лидерство формируется при стечении благоприятных обстоятельств для конкретного сотрудника;
- лидеры сменяются за счет появления новых работников в коллективе, либо при смене формального лидера – руководителя;
- в компании может образоваться несколько неформальных лидеров, имеющих общие взгляды и продуктивно взаимодействующих между собой;
- некоторые неформальные лидеры стремятся официально занять главные позиции в фирме.

В такой ситуации они или остаются «серыми кардиналами», или начинают негативно влиять на авторитет действующего менеджмента и на компанию в целом [4].

Таким образом, формирование лидерских качеств, в том числе профессионального потенциала в молодежной среде, повышение качества приобретаемых знаний, повышение мотивации к приобретаемой специальности, во многом зависит от успешности социализации и самореализации молодого человека в современном обществе. Большинство конкретных навыков можно развить посредством участия в студенческих

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

организациях и общественных мероприятиях, особенно в деятельности студентов можно формировать и развивать лидерские качества.

В настоящем исследовании показано, что развитие лидерских навыков во многом зависит от личностных качеств студентов. Лидерская устремлённость способствует самореализации, самовыражению в процессе приобретения опыта общения и взаимодействия человека с другими людьми. Обладая творческим потенциалом и сильным характером, человек-лидер постоянно находится в поиске интересных дел, увлекательных событий, которые преобразуют окружающую действительность. Он не останавливается на достигнутом; подчиняя свою и чужую волю, добивается поставленной цели. Он интересен, неповторим, увлекателен. Нестандартность мышления и жажда нового являются самыми продуктивными качествами творческой личности. И, как свидетельствует жизнь, лидерский склад ума приносит плоды, как в будущем, так и в настоящем.

Способность увлечь за собой сверстников в группе или вне её чаще предвосхищает успехи во взрослой жизни. Студенты-лидеры наиболее инициативны, они первыми начинают выполнять задание, уверены в себе, много улыбаются, выглядят довольными собой, им всё интересно. Таким образом, уверенность в себе, инициативность, разносторонний интерес – это те интегративные качества, которые определяют самооценную активность человека и характеризуют его способность преодолевать преграды, отыскивать новые пути, проявлять не только индивидуальное творчество, но и объединять других людей в решении творческих задач.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Булакбаева М.К. Функциональное значение успеха личности /Фундаментальные науки и практика. Материалы МНПК. – Семей, ноябрь 2011. – С.121-128.
2. Бендас Т.В. Гендерные и культурные различия в оценке успешности студенческих лидеров и вузовских руководителей //Вестник Оренбургского университета. – 2001. – №1. – С.19-23.
3. Васюков И.Л. Обзор некоторых существующих практик развития лидеров в молодежной среде // Инновационные образовательные технологии. – 2006. – №3. – С.108 – 116.
4. <https://compliance.su/info/articles/neformalnye-lidery-i-komplaens-kultura-organizatsii/>.

PROFESSIONAL LEADERSHIP SKILLS OF STUDENTS

The article discusses the problems of developing professional leadership skills among students.

The interpretations of the phenomenon of leadership that exist in domestic and foreign literature are presented. The modern society of the beginning of the XXI century is characterized by radical changes in all spheres of life, reforms of socio-economic, political and other relations in our country, revaluation of values and value orientations of youth, changes in the content of social life and consciousness. Leadership is as old as humanity. It exists everywhere – in large and small organizations, in business and in religion, in trade unions and charitable organizations, in companies and universities. Leadership, for all its intentions and goals, is the number one attribute of any organization.

This study shows that the development of leadership skills largely depends on the personal qualities of students. Leadership aspiration promotes self-realization, self-expression in the process of acquiring the experience of communication and interaction of a person with other people. Having a creative potential and a strong character, a leader is constantly in search of

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

interesting things, exciting events that transform the surrounding reality.

Keywords: leadership skills, leadership, creativity, professional leadership skills.

Д.С. ИСИНГАРИН

*Военный институт Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова,
преподаватель кафедры тактики, подполковник,
Республика Казахстан, город Алматы*

ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ В ВОЕННЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

В данной статье рассматриваются вопросы высшего военного образования как главный как фактор влияния на развитие Вооруженных Сил. Кроме этого изучены некоторые моменты воспитания, так и о приобретении и развитии компетенций у обучающихся в военном учебном заведении, а также повышении мотивации к обучению и воспитания будущего защитника. Включены факторы подготовки специалистов, способных умело применять новое вооружение и военную технику.

Ключевые слова: педагогика, современные проблемы, образование, содержание образования, непрерывное образование, профессиональная направленность, творческий потенциал.

Повышение качества обучения и качества подготовки специалистов является ключевой проблемой ведущих стран мира в области высшего образования, т.к. инвестиции в высшую школу - гарантия последующего процветания той или иной страны. Качество образования волнует всех, но у каждой категории лиц представление о нём зависит от личных взглядов и убеждений.

В любом образовательном учреждении создается, развивается и совершенствуется образовательная среда, которая отображает цель образовательной организации и совершенствует современные направления в системе образования в целом.

Мы согласны с мнением В.П. Сухина, что образовательная среда позволяет решать ряд проблем, которые неизбежно возникают в образовательном процессе. Здесь речь может идти как о воспитании, так и о приобретении и развитии компетенций у обучающихся общеобразовательных учреждений, о повышении мотивации к обучению и др. Поэтому любая образовательная среда нуждается в постоянном усовершенствовании.

Проблемой «образовательной среды» ученые начали интенсивно интересоваться еще в 20-е годы XX века, в этот период исследователи рассматривали ее как фактор социального воспитания личности. На современном этапе образования можно выделить огромное количество работ, посвященных «образовательной среде» или отдельным ее компонентам (Г.Ю. Беляев, А.А. Богданов, В.Г. Бочарова, Г.Н. Волков, О.Б. Ершова, Л.И. Новикова, И.А. Липский, А.В. Мудрик, В.А. Ясвин и др.). Авторы в своих исследованиях подчеркивают тот факт, что совершенствование (изменение) модернизация образовательной среды учреждения является педагогическим условием, которое направлено на реализацию определенных задач. Но, несмотря на многообразие работ по данной проблематике, подход к определению термина «образовательная среда» неоднозначен [1].

Человек является одним из самых сложных и непонятных явлений на всей планете, в то же время он выступает в качестве предмета познания и самопознания. Человек – это уникальный в своем роде результат социально-культурной революции, поскольку только

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

он может осознать самого себя, стремиться к самопознанию своей личности и преобразованию окружающего мира. С приходом нового тысячелетия намного очевиднее становится непрерывная девальвация нравственных и духовных ценностей человека, человеческих общностей, а также социумов. Причина тому – системный кризис, что охватывает наиболее важные сферы жизни современного общества. К ним можно отнести культуру, науку, религию и даже образование. Учитывая то, что именно образование выступает в качестве базовых факторов формирования общественного сознания, то именно оно, изменив парадигму, должно выступить в качестве социального института, призванного вернуть людям утраченную веру в высшие материальные ценности существования, а также смысл жизни в целом. Это все дает шанс предотвратить опасность того, что произойдет духовная деградация всего человечества в целом. Многие сходятся во мнении, что на деле это одна из самых важных проблем в современном обществе [2].

Также вместе с этой проблемой остается актуальной и проблема целей, так как от того, на чем именно будет акцентировано внимание педагога, какие ценности он ставит приоритетными и значимыми, зависело то, в каком направлении будет строиться и производиться процесс обучения и воспитания. Надо признать, что в истории развития образовательных систем можно отметить всего два подхода к программе целеполагания – это формирующее и свободное. Формирующий подход на практике опирается на то, что высшей целью образования будет полное удовлетворение государства к личности, выпускнику, который в последующем должен способствовать прогрессивному развитию экономики, науки и техники. В рамках этого подхода на первое место неизменно выходит то, что интересует в первую очередь государство. Второй подход – это свободное целеполагание – предполагает разработку условий с целью достижения максимального развития способностей каждой отдельной личности, ее восхождение к более высоким человеческим устремлениям, жизненным идеалам и приоритетам. Другими словами, можно выразить это максимальным развитием тех свойств личности, которые будут определяться ее же потребностями. Нам представляется что свободное целеполагание будет максимально прогрессивным решением по отношению к первому подходу, если рассматривать ситуацию с точки зрения гуманности, а также признания общечеловеческих ценностей. В это же время возникает большой вопрос относительно реализации этой идеи на практике в массовой школе из-за ряда особенностей состояния общества [3].

Что касается военного образования в нашей стране, мы ссылаемся на государственный стандарт. Государственный стандарт, который также является еще и нормативным документом в рамках деятельности каждого педагога РК, хоть и регламентирует гуманистический подход к обучению, на практике не предполагает определенных инструментов, способствующих реализации этого подхода. Надо признать, что все стандарты нового поколения включают в себя хорошие идеи о потребности создания и развития метапредметных умений обучаемого, при этом в них нет никакого описания технологических процедур по осуществлению предложенных целей образования. Как именно должен действовать педагог, что не имеет малейшего представления о нужных умениях и при этом сам не владеет ими? На данный момент эта проблема выражена в значительной степени.

Имеют значение также и особенности личности педагога, что вырос и получил образование с профессиональными умениями в обществе, где действовали иные системы измерения и точки отсчета, которые идут вразрез с новыми требованиями. Еще в 1971 году Лийметс говорил о том, что установки постоянно меняются и обновляются намного сложнее относительно знаний и приемов.

Еще одна задача, стоящая перед высшей школой, это развитие трехязычия,

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

интеграция и превышение требований Болонской декларации. Болонский процесс – атрибут индустриального общества, Казахстану, чтобы быть конкурентоспособным, крайне необходимо переходить на новый уровень – уровень информационного общества.

В связи с этим актуально нормативное ориентирование на личность как активный творческий субъект познания и управления; пропаганда казахской идеи индивидуальной открытости как национальной идеи общегражданской нации Казахстана; пропаганда объективной системы ценностей; формирование свободного правосознания; внедрение методологии личностно-ориентированного подхода вместо «компетентностного»; усиление фундаментальных теоретических знаний как основы оперативного компонента познавательной схемы, сведение к минимуму накапливания знания как суммы постоянно меняющихся фактов; современный перечень учебных дисциплин с унифицированными пособиями, согласованными с методологическими, логическими и методическими требованиями, с обновляемым научным содержанием [4].

В связи с вышеизложенным, учебный проссе выступает как внешнее условие развития у обучаемого познавательных процессов. Значит, образовательная задача педагогического процесса состоит в организации условий образовательной среды, стимулирующих исследовательскую активность каждого ученика. При пассивном восприятии учебного материала не происходит развития познавательных способностей и формирования учебных навыков. (Например, сколько бы курсант ни смотрел на образцы оформления боевых графических документов, пока он сам не начнет писать - пробовать – наносить на топографические карты или на схемы никакого навыка оформления БГД у курсанта не сформируется).

Особенно актуальна эта проблема для курсантов первого курса, поскольку именно на этом этапе онтогенеза учебная деятельность является ведущей и определяет развитие главных познавательных особенностей развивающейся личности будущего командира. Достижение этой цели связывается с организацией учебной деятельности, имеющей исследовательскую направленность. Предполагается, что образовательный процесс в военном ВУЗе должен быть направлен на достижение такого уровня образованности обучаемого, который был бы достаточен для самостоятельного творческого принятия решения, мировоззренческих проблем теоретического или прикладного характера.

Система военного образования – важнейший инструмент формирования кадрового потенциала Вооружённых Сил. Поэтому её развитие было и остаётся приоритетным. Масштабное переоснащение армии ставит перед системой военного образования задачу подготовки специалистов, способных умело применять новое вооружение и военную технику.

Военное образование как фактор влияния на развитие Вооруженных Сил также подвержено модернизации. Внимание к нему продиктовано тем, что в большой степени именно военное образование обеспечивает высокую боеспособность и боеготовность Вооруженным Силам, так как передовые достижения технического прогресса, использование новейших образцов военной техники и вооружения, развитие тактики и стратегии вооруженной борьбы обеспечивают безопасность государства.

В заключении хочется подчеркнуть, что подготовка кадров – это фундамент развития Вооружённых Сил Республик Казахстана данному направлению деятельности следует уделять особое внимание. Ведь от этого зависит будущее нашей страны, наше спокойствие и безопасность.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Кошева О.Г. Модернизация образовательной среды в кадетском учреждении как

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

необходимое условие развития социальных компетенций кадетов // Современные проблемы науки и образования. – 2020. – № 1.; URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=29475> (дата обращения: 12.12.2020).

2. Кадырова Е.П. СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ // Успехи современного естествознания. – 2010. – № 3. – С. 69-71; URL: <http://www.natural-sciences.ru/ru/article/view?id=7884> (дата обращения: 15.12.2020).

3. Нуров К. Высшее образование в Казахстане: цена без качества и знаний [Электрон.ресурс]. – 2011. – URL: <http://www.ipr.kz/kipr/3/1/44>.

4. Мирзахметов М.М. Формирование профессиональных компетенций будущих специалистов в условиях реализации вариативного содержания университетского образования [Электрон.ресурс]: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Туркестан, 2009. – URL: http://www.yesevi.edu.kz/last/dis_sov_ru/pedagogika/.../ rtf.

PROBLEMS OF PEDAGOGICAL SCIENCE AND EDUCATION IN MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

This article considers higher military education as the main factor of influence on the development of the armed forces. In addition, some aspects of education, as well as the acquisition and development of competence among students in a military educational institution, as well as increasing motivation for training and education of the future defender. The factor of training specialists applying new weapons and military equipment are included

Keywords: pedagogy, modern problems, education, content of education, continuing education, professional orientation, creative potential.

S.M. ALIYEVA¹

A.I. ISKANDEROVA²

¹National Aviation Academy,
teacher of the professional English language department, ph.doctor, associate prof.,
Republic Azerbaijan, Baku,
e-mail: seva_aliyeva@inbox.ru

²National Aviation Academy,
teacher of the English language department, ph.doctor, associate prof.,
Republic Azerbaijan, Baku,
e-mail: aykamc@mail.ru

TEACHING LISTENING TO THE STUDENTS IN THE AVIATION ACADEMY

Listening skills are vital for the learners in Aviation Academy. Listening and speaking are often taught together, but beginners, especially non-literate ones, should be given more listening than speaking practice. It's important to speak as close to natural speed as possible, although with beginners some slowing is usually necessary. Without reducing your speaking speed, you can make your language easier to comprehend by simplifying your vocabulary, using shorter sentences, and increasing the number and length of pauses in your speech. There are very many types of listening texts. In this article the authors analysis methods of listening at the English lessons. Authors suggest teachers to introduce listening texts in English with different levels, at the same time choosing texts appropriate to the students knowledge in English. They also suggest to change easy level texts with the difficult level texts or vice-versa.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

Keywords: modality, skills, improve, discriminating, identifying, expressions.

Listening is the language modality that is used most frequently. It has been estimated that adults spend almost half their communication time listening, and students may receive as much as 90% of their in-school information through listening to instructors and to one another. Often, however, language learners do not recognize the level of effort that goes into developing listening ability.

There are many types of listening activities. Those that don't require learners to produce language in response are easier than those that do. Learners can be asked to physically respond to a command (for example, "please open the door"), select an appropriate picture or object, circle the correct letter or word on a worksheet, draw a route on a map, or fill in a chart as they listen. It's more difficult to repeat back what was heard, translate into the native language take notes, make an outline, or answer comprehension questions. To add more challenge, learners can continue a story text, solve a problem, perform a similar task with a classmate after listening to a model (for example, order a cake from a bakery), or participate in real-time conversation.

12.1 What is Listening

Teaching listening skills is one of the most difficult tasks for any ESL teacher. This is because successful listening skills are acquired over time and with lots of practice. It's frustrating for students because there are no rules as in grammar teaching. Speaking and writing also have very specific exercises that can lead to improved skills. This is not to say that there are not ways of improving listening skills, however they are difficult to quantify.

One of the largest inhibitors for students is often mental block. While listening, a student suddenly decides that he or she doesn't understand what is being said. At this point, many students just tune out or get caught up in an internal dialogue trying translate a specific word. Some students convince themselves that they are not able to understand spoken English well and create problems for themselves.

The key to helping students improve their listening skills is to convince them that not understanding is OK. This is more of an attitude adjustment than anything else, and it is easier for some students to accept than others. Another important point that a teacher tries to teach students (with differing amounts of success) is that they need to listen to English as often as possible, but for short periods of time.

Students need to apply the same approach listening skills. Encourage them to get a film, or listen to an English radio station, but not to watch an entire film or listen for English radio station, but not to watch an entire film or listen for two hours. Students should often listen, but they should listen for short periods – five to ten minutes. This should happen four or five times a week. Even if they don't understand anything, five to ten minutes is a minor investment. However, for this strategy to work, students must not expect improved understanding too quickly. The brain is capable of amazing things if given time, students must have the patience to wait for results. If a student continues this exercise over two to three months their listening comprehension skills will greatly improve.

Listening is a skill in a sense that it's a related but distinct process than hearing which involves merely perceiving sound in a passive way while listening occupies an active and immediate analysis of the streams of sounds. This correlation is like that between seeing and reading. Seeing is a very ordinary and passive state while reading is a focused process requiring reader's instrumental approach. Listening has a volitional component. Listening is the desire to listen, as well as the capability to listen (comprehension) must be present with the listener for the successful recognition and analysis of the sound.

What "listening" really means is "listening and understanding what we hear at the same

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

time`. So, two concurrent actions are demanded to take place in this process. Besides, according to Mecheal Rost (1991), listening comprises some component skills which are:

- discriminating between sounds,
- recognizing words,
- identifying grammatical groupings of words,
- identifying expressions and sets of utterances that act to create meaning,
- connecting linguistic cues to non-linguistic and paralinguistic cues,
- using background knowledge to predict and later to confirm meaning and recalling important words and ideas.

As Rost (1991) explains that a listener as a processor of language has to go through three processes using three types of skills: [1, p. 98]

a. Processing sound/Perception skills:

As the complete perception doesn't emerge from only the source of sound, listeners segment the stream of sound and detect word boundaries, contracted forms, vocabulary, sentence and clause boundaries, stress on longer words and effect on the rest of the words, the significance of intonation and other language-related features, changes in pitch, tone and speed of delivery, word order pattern, grammatical words, basic syntactic patterns, cohesive devices etc.

b. Processing meaning/Analysis skills:

It's a very important stage in the sense, as researches show, that syntax is lost to memory within a very short time whereas meaning is retained for much longer. Richards (1983:191) says that, `memory works with propositions, not with sentences`. While listening, categorize the received speech into meaningful sections, identify redundant material, keep hold of chunks of the sentences, think ahead and use language data to anticipate what a speaker may be going to say, accumulate information in the memory by organizing them and avoid too much immediate detail.

c. Processing knowledge and context/Synthesis skills:

Here, `context` refers to physical setting, the number of listener and speakers, their roles and their relationship to each other while `linguistic knowledge` refers to their knowledge of the target language brought to the listening experience. Every context has its individual frame of reference, social attitude and topics. So members of a particular culture have particular rules of spoken behavior and particular topic which instigate particular understanding. Listening is thought as `interplay` between language and brain which requires the "activation of contextual information and brain which knowledge" where listeners guess, organize and confirm meaning from the context.

However, none of these micro-skills is either used or effective in isolation or is called listening. Successful listening refers to `the intergration of these component skills` and listening is nothing but the `coordination of the component skills`.

Nature of listening as a skills:

Besides the division of the skills as `receptive` and `productive`, another subdivision focuses on `one-way reception` and `interactive reception` in this age of active learning. Reading and writing are one-way skills where learners don't get direct feedback. But in speaking and listening, learners may have their understanding and reproduction checked instantly. Thus active and self-learning takes place.

Moreover, there is a traditional labeling for reading and listening as "passive" skills. But linguists believe that a listener is involved in guessing, anticipating, checking, interpreting, interacting and organizing by associating and accommodating their prior knowledge of meaning and form. Roust (1990) thinks, listeners "co-author" the discourse and they construct it by their responses. [2, p.138]

Even as a receptive skill, listening differs greatly with reading as reading materials are

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

printed and permanent enough where the learners are required to interact with the next sentence using the knowledge of the previous one while listening involves continuous material presentation where they have to respond to the immediate expression. From the view point of “product” or “process”, listening is more a process than a product which instantly shapes the understanding and utterances of the learners.

Aviation is one of the most important spheres in the world. Communication between pilots and ATC controllers is in English language. As required by ICAO, all pilots and ATC controllers should have English Certificate at least Level 4 according to ICAO Rating Scale to perform his/her duties in aviation. To achieve this kind of result apart from the plain English, the students in the Aviation Academy should know radiotelephony phraseology which is used in communication between pilots and ATC controllers during flight. Therefore, to teach the RTF (radiotelephony phraseology) has much responsibility. Teaching RTF in English has a number of specific features. At the Professional English Language lessons student-pilots and student-controllers listen to different communication and they should have ability to understand these recordings.

RTF consists of Routine and Non-routine situations. The students listen to the recordings with different accents, dialects, pronunciations and practice them at the lesson. While listening to the different dialogues the students learn how to make questions and negative; how to request for clarification when they don't understand any instructions or messages given either by pilots or controllers.

They learn the international alphabet (Alpha, Bravo, Charlie, Delta, etc) and the system of numbers used in aviation. (Some numbers are pronounced differently; for example: 3 (three) - tree; 8 (eight) - ait, 9 (nine) – niner; 10 (ten) – wun zero, 1000 (thousand)-tousand. The learner should also study flying procedures.

Routine phraseology is divided into dialogues for each phase of flight; and for each phase, the taped material is presented to the students in class. The Listen and Speak exercise can be practiced in pairs. Students take turns as the controller and the pilot. For example:

1. ROUTINE situation:

Pilot: (call control)

- Baku Ground, AZ 058, request departure information.

Controller: (replies)

- Z 058, RW-in-use 03, wind 350 degrees 23 knots, gusting 30, Temperature 11, dew point 11, RW is wet, braking action good, QNH 1025.

Pilot: (readbacks)

(Readback means repetition of the given message by controller)

- RW-in-use 03, wind 350 degrees 23 knots, QNH 1025, AZ 058.

2. NON-ROUTINE situation:

Big-B 276: Big-B 276, Wessex Approach, joining the hold. Maintaining 8000 feet.

Approach: 276, maintain 8000 feet. We are experiencing some delays here.

Big-B 276: What's the problem? 276

Approach: 276, I'm sorry, sir -we had delays earlier today. We had some jet blast damage just behind the threshold. It took a long time to clear it all. That's why everyone's backed up.

Big-B 276: So how long can I expect to wait? I need to get down before 230, don't it?

Approach: Indeed you do, sir. Noise abatement regulations are very strict here. At the moment it's a bit difficult to say-delays will be about half an hour, at least.

After listening to such recording, the students make their own dialogues in routine and non-routine situations. In addition, they explain unknown words or phrases as well. They have to know definitions or synonyms of all aviation phrases used during flight or on the ground during

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ground operations. Because if pilots or ATC controllers don't understand any instruction, they should have ability to explain the requests or replies with other words.

(Reference – English for Aviation for Pilots and Air Traffic Controllers; Sue Ellis, Terence Gerighty, Express Series, Oxford, 95 p.

12.2 Strategies for Listening

Two types of strategies for listening have been in practice. They are defined so according to the ways of processing the text while listening:

a. In Bottom up processing, like reading, learners utilize their linguistic knowledge to identify linguistic elements in a order from the smallest linguistic unit like phonemes (bottom) to the largest one like complete texts (top). They link the smaller units of the language together to from the larger parts and it's a linear process where meaning is derived automatically at the last stage. It is absolutely "text based" process where learners rely on the sounds, words and grammar in the message in order to create meaning.

b. Top-down interpretation, on the other hand, requires learners to go to the listening with their prior knowledge of topic, context, and type of text as well as knowledge of language to reconstruct the meaning using the sounds as clues. "This back ground knowledge activates a set of expectations that help the listener to interpret what is heard and anticipate what will come next".

It is assumed that bottom up process is applied while practicing minimal pairs, taking pronunciation tests, listening for specific details, recognizing cognates and word-order pattern but-down interpretation is used in the activities like listening for the main idea, predicting, drawing inferences, and summarizing where learners relate what they know and what they hear through listening comprehension.

According to the types of situation where the understanding takes place, listening is divided into:

a. Reciprocal or interactive Listening where the listener is required to take part in the interaction and alternately listens and speaks. Interactive listening situations include face-to-face conversations and telephone calls in which listener has a chance to ask for clarification, repetition, or slower speech from conversation partner.

b. Non-reciprocal or non-interactive Listening where the listener is engaged in listening passively to a monologue or speech or even conversation. Some non-interactive listening situations are listening to the radio, CDs, TV, films, lectures etc. and here listener usually doesn't have the opportunity to ask for clarification, slower speech or repetition [3, p.172-179]

We believe, this type of listening is not totally non-interactive too. The interaction takes place here is the `cognitive` one where students respond through understanding and creating the meaning. On the other, this might be turn to semi-reciprocal if the instructor makes them responding while checking their understanding through question-answer or discussion and clarification in the class or lab.

Strategies for Developing Listening Skills.

Language learning depends on listening. Listening provides the aural input that serves as the basis for language acquisition and enables learners to interact in spoken communication.

Effective language instructors show students how they can adjust their listening behavior to deal with a variety of situations, types of input, and listening purposes. They help students develop a set of listening strategies and match appropriate strategies to each listening situation.

Listening Strategies

Listening strategies are techniques or activities that contribute directly to the

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

comprehension and recall of listening input. Listening strategies can be classified by how the listener processes the input.

Top-down strategies are listener based; the listener taps into background knowledge of the topic, the situation or context, the type of text, and the language. This background knowledge activates a set of expectations that help the listener to interpret what is heard and anticipate what will come next. Top-down strategies include [4, p.191]

- listening for the main idea
- predicting
- drawing inferences
- summarizing

Bottom-up strategies are text based; the listener relies on the language in the message, that is, combination of sounds, words, and grammar that creates meaning. Bottom-up strategies include

- listening for specific details
- recognizing cognates
- recognizing word-order patterns

Strategic listeners also use *metacognitive strategies* to plan, monitor, and evaluate their listening. [5, p.143]

- They plan by deciding which listening strategies will serve best in a particular situation.
- They monitor their comprehension and the effectiveness of the selected strategies.
- They evaluate by determining whether they have achieved their listening comprehension goals and whether the combination of listening strategies selected was an effective one.

Listening for meaning from a listening text, students need to follow four basic steps:

- Figure out the purpose for listening. Activate background knowledge of the topic in order to predict or anticipate content and identify appropriate listening strategies.
- Attend to the parts of the listening input that are relevant to the identified purpose and ignore the rest. This selectivity enables students to focus on specific items in the input and reduces the amount of information they have to hold in short-term memory in order to recognize it.
- Select top-down and bottom-up strategies that are appropriate to the listening task and use them flexibly and interactively. Students' comprehension improves and their confidence increases when they use top-down and bottom-up strategies simultaneously to construct meaning.
- Check comprehension while listening and when the listening task is over.

Monitoring comprehension helps students detect inconsistencies and comprehension failures, directing them to use alternate strategies.

REFERENCES:

1. Alderson J.C., Bachmen L, Series Editors preface. Language test construction evaluation Cambridge University Press p. 98.
2. Hughes A., Testing for language teachers. Cambridge University Press, p. 138.
3. Hughes A., Testing for language teachers. Cambridge University Press, p. 172-179.
4. Mammadova M.F. Monograph, Baku-2021 "Lingvo-didactical aspects of English teaching in the Higher Military Education system" p. 375.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

5. Acklam, R. The role of the coursebook: Practical English Teaching, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, 143 p.

М.Е. КАЛИЕВА

*Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
«7М01101 – Педагогика и психология» 2-курс магистранттары,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы,
e-mail: berdembaeva.meruert@bk.ru*

КЕЙС СТАДИ ӘДІСІН ӘСКЕРИ МАМАНДАРДЫҢ КРЕАТИВТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ҚОЛДАНУ

Мақалада болашақ педагог-психологтардың креативтілігін кейс стади әдісі арқылы қалыптастырудың мүмкіндіктері, қолдану ерекшеліктері мен жолдары қарастырылған, кейс стади әдісінің мәні мен мазмұны ашылған.

Кейс әдісі нақты жағдайлар тұрғысынан академиялық теорияларды көрсетуге мүмкіндік береді. Ол студенттерді пәнді оқуға, білімді терең меңгеруге, ақпаратты өңдеуге және талдауға, әр түрлі жағдайларды саралауға мүмкіндік береді.

CASE-терді құрудың келесі негізгі сатылары белгіленген: мақсаттарды анықтау, әр түрлі жағдайларға критерилерді тағайындау, қажет ақпарат көздерін белгілеу, CASE – тегі алғашқы материалдарды дайындау, сараптама жасау, оны қолдану бойынша әдістемелік материалдар дайындау.

Кейс-әдісі оқытушының ойлау бейнесі ретінде көрініс табады, оның басқаша ойлау мен әрекет жасауына, өз шығармашылық күш-жігерін жаңартуға әсер ететін ерекше парадигмасы. Бұл жерде негізгі мәселелер оқу барысын кең түрде демократияландыру мен түрлендіру, оқытушылардың еркіндігі, олардың прогрессивті ойлау стилін, педагогикалық қызметінің этикасы мен мотивациясын қалыптастыру ретінде көрініс табады.

Кейс-зерттеулер сапалы зерттеулердің бір бөлігі болып табылады: басқаша айтқанда, жалпы қоырытынды жасау үшін статистиканы пайдаланудың орнына құбылысты терең зерттеуге бағыт талған зерттеулер. Зерттеудің бұл түрін әр түрлі мақсатта пайдалануға болады.

Кілт сөздер: болашақ әскери мамандар, креативтілік, кейс стади әдісі, инновация.

Қазіргі еңбек нарығы теориялық білімді практикада қолдана алатын кәсіби құзыреттілігі бар мамандарды даярлауды талап етеді. Осыған байланысты университеттер оқытудың белсенді тәжірибеге бағытталған әдістерін енгізуі тиіс. Қазіргі уақытта студенттерді проблемалық оқыту арқылы білім беру процесіне белсенді түрде тартатын әдістердің айтарлықтай саны бар және олардың бірі Case study әдісі болып табылады. Ол экономика және менеджмент саласындағы шетелдік тәжірибеде кеңінен қолданылады және проблемаларды шешу дағдыларын меңгерудің ең тиімді технологиясы болып саналады. Алайда, қазақстандық тәжірибеде ол барлық пәндерде қолданылмайды, өйткені материалды дайындау көп уақытты қажет етеді.

Бұл мақалада біз болашақ әскери мамандардың креативтілігін қалыптастыруда кейс-стади әдісінің тиімділігін, сондай-ақ біз әзірлеген тест кейстерін анықтауға тырысамыз.

Болашақ әскери мамандардың креативтілік белсенділігін қалыптастыруда оқу материалдарының маңыздылығы дәрежесіне қарай оның құндылығын анықтап, сабақ беру мен оқу үрдісін ұйымдастыра білудің маңызы зор.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

Зерттеуші ғалымдар оқудағы креативтілік белсенділікті қалыптастыру мәселелерін тәжірибеде шешудің түрлі жолдарын бөліп көрсеткен:

- оқу үрдісіне қатысушылардың екі жақты сипаты әсері негізінде оқытушы мен студенттің бірлескен іс-әрекеті арқылы (Т. Сабыров, Н. Хмель, Е. Галант, Б.А. Оспанова);
- креативтілік іс-әрекеттің дербестігін қалыптастыратын өзіндік жұмысты ұйымдастыру мен оқу міндеттерін іріктеп шешу арқылы (Н. Меньчинская, П. Пидкасистый, Т. Шамова, А. Әбілқасымова, Р. Омарова, А. Мустояпова);
- оқытудағы әдістемелік білімдер элементтерін енгізу арқылы (И. Лернер, Б. Коротяев);
- іс-әрекеттің бағдарланушылық негізін құрайтын жалпылама білімдерді енгізу арқылы (П. Гальперин, Н. Талызина, Ш.Т. Таубаева) [1, б. 15-16].

Оқыту үрдісінде студенттің креативтілік белсенділігін қалыптастыру үшін білімдер мен әрекет тәсілдерін алуды қажеттендіруді қалыптастыратын шарттарды, өзін-өзі бейімдеу шарттарын, мәселелерді шешудің түрлі нысандарын ұйымдастыру дағдыларын дамытудың шарттарын қамтамасыз етілуі тиіс.

Шетелдік тәжірибеде Case study-ді қолданудың үш тәсілі бар: *Гарвард*, *европалық және Чикаго*.

Гарвард әдісінің негізін қалаушы Гарвард заң мектебінің деканы Кристофер Коламбус Лангделл болды. Түпнұсқа Гарвард жағдайлық зерттеуі студенттер белгілі бір шешім қабылдаушы, әдетте аға менеджер рөлін алатын аудиториялық қызмет болып табылады. Олар нақты басқару жағдайларын талқылайды және қарастырылып отырған мәселелер бойынша шешімдер немесе ұсыныстар ұсынуға тырысады.

Гарвард Бизнес Мектебі оқу уақытының шамамен 90% – істерді шешуге арнайды. Кейстердің көлемі мәтіннің 20-25 бетін және иллюстрациялардың 8-10 бетін құрайды. Бұл әдіс пәндерді оқыту үшін қолданылады, егер нақты шешім болмаса, бірақ шындық дәрежесімен салыстыруға болатын бірнеше жауаптар бар [2].

Европалық тәсілде Манчестер Бизнес Мектебі ең танымал, онда Макс Глакманн (Max Glackmann) осы әдістің ізашары болып табылады. Бұл істерді шешу талқылаулар негізінде жүзеге асырылады, ал істер көлемі Гарвард мектебімен салыстырғанда 1,5-2 есе аз.

Кейс-стади әдісі әлемдік тәжірибеде танымал бола бастады. Айта кету керек, кез-келген жасанды жағдай нақты жағдайға негізделген. Ол оқу тобында талқылауға бейімделген нақты материал негізінде жасалған. Жақсы ойластырылған іс оқу процесін мақсатты түрде жаңартуға, студенттердің шығармашылығы үшін кең өріс құруға мүмкіндік береді. Кейстермен жұмыс істеу барысында әскери мамандардың білім алушыларға теориялық материалды түсінуге және қорытындылауға көмектесу үшін мақсаттарды нақты анықтауы керек. Егер студенттер сыныптағы мәселені шеше алса, онда олар кәсіби өміріндегі кез келген мәселені шешу үшін бірдей принциптерді қолдана алады деп болжанады [3]. Іс сипаттау, талдау, модельдеу, ойын және т.б. әдістерін қамтуы мүмкін.

Болашақ әскери мамандарды даярлауға арналған білім беру бағдарламалары болашақ мамандықпен байланыстың жоқтығынан және теория мен практиканың интеграциясынан жиі сынға ұшырайды. Merseith бұл олқылықтың орнын толтыру үшін кейс-стади әдісін қолдану керек деп санайды. Ол үш негізгі себепке назар аударады:

- күрделі және күрделі мәселелерді зерттеу;
- нақты жағдайларды суреттеу;
- рефлексияны ынталандыру үшін [4].

ЖОО оқытушылары кейс-стади әдісін сабақтарда қолданудың маңыздылығы мен

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

маңыздылығын түсінеді, бірақ оны бәрі бірдей қолдана бермейді, өйткені оқытушылардың едәуір бөлігі дәстүрлі оқыту моделіне үйреніп, оқытудың жаңа инновациялық әдістерін игеру қиынға соғады. Сонымен қатар, ұлттық контекстке сәйкес келетін жағдайларды табу әрдайым мүмкін емес, ал өз жағдайларыңыздың дамуы көп уақытты алады. Осыған ұқсас зерттеу Ресейде 2018 жылы Nngu Арзамас филиалында жүргізілді, онда болашақ мұғалімдерді даярлау кезінде case study әдісінің тиімділігі зерттелді. Талдау көрсеткендей, кейс-стади әдісін сабақтарда қолдану танымдық белсенділікті белсендіреді, кәсіби өзін-өзі тану мен кәсіби құзыреттіліктің қалыптасуын арттырады, сыни ойлауды дамытады [5].

Кейс-стади әдісін іске асыратын маңызды түрлерінің бірі – каллиграмма.

Каллиграмма сөзі грек тілінен шыққан, «калос» – бұл әдемі дегенді білдіреді, «graphein» ретінде аударылады хат және жұрнақ «ма» – әрекетті білдіреді. Сондықтан каллиграмма ұғымы деп аударылады әдемі жазу, каллиграмма үлкен суретті немесе сөзді құрайтын ұйымдасқан мәтін түрі каллиграмма мысалдары фигуралардың белгілі бір тақырыптың поэтикалық өлеңдерімен үйлесуін бағалауға болады.

«Каллиграмма» сөзін 100 жылдан астам уақыт бұрын француз ақыны Гийом Аполлинер ойлап тапқан [5, 2 б]. Ол өзінің графикалық өлеңдерін осылай атады, оның мәтіні сурет түрінде жазылды. Сонымен бірге сөздерден тұратын сурет өлеңнің тақырыбын суреттеді. Аполлинерден кейін басқа ақындар осындай бейнелеу техникасын қолдана бастады.

Каллиграммаларды ақын Павел Сергеев ойлап тапқан графикалық жұмбақтар деп атауға болады. Ол жануарларды, өсімдіктерді және әртүрлі заттарды олардың атауын құрайтын әріптермен бояйды. Мұндай каллиграммаларды оқу үшін Сіз назар аударып, суреттерді мұқият қарап шығуыңыз керек, олар сізге анықтама береді.

Қазіргі адамға белгілі бір білім ғана емес, сонымен қатар қажетті ақпаратты үйрену, іздеу және табу, диалогты сәтті құру мүмкіндігі қажет. Д.Б. Эльконин мен В.В. Давыдовтың жалпы басшылығымен әзірленген білім алушыларды дамыта оқыту тұжырымдамасында: «...білім алушылардың іздеу қызметін ұйымдастыруға және сол арқылы дамыта оқыту мақсаттарын іске асыруға мүмкіндік беретін оқу процесінің оңтайлы нысаны – бұл ұжымдық диалог, оның барысында кезекті оқу міндетінің мазмұны анықталады және оны шешу жолдары белгіленеді. Сонымен бірге, оқу процесін ұйымдастырудың бұл формасы оның коммуникативтік сипаттамаларына да шешуші әсер етеді» [6].

Біздің ойымызша, шығармашылық сипаттағы мәтінмен (имманентті және репрезентативті мағынада) жұмыс істеудің тиімді әдістерінің бірі-каллиграммаларды құру бойынша жұмыс. Жазушының шығармашылығын зерттеу сабақтарының циклі бала алған білімінен (мұғалімнің түсіндірмелері, басқа ақпарат көздері, көркем шығарманың мәтіні) алшақтап, түсіну деңгейіне (мағынасына), содан кейін сенімге (құндылыққа) ауысатындай етіп құрылады.

Каллиграмманы студенттер қарым-қатынас процесінде жасайды: мұғаліммен, сыныптастарымен, көркем мәтінмен диалог. Біздің ойымызша, диалог құрудың маңызды шарты мұғалімнің балалардың ойлауын дамытуға бағытталған жұмысы деп санауға болады, мұнда білім алушылар сабақта бір нәрсе туралы түсінік алады, ойлау және рефлексия дағдыларын дамытады. Сонымен бірге, мағыналық әрекетті өрістете отырып, мұғалім зерттеуді ұйымдастырушы ретінде әрекет етеді, ал оның жеке көзқарасы диалогтың басқа қатысушыларына қатысты тең позицияны білдіреді. Тек осы жағдайда ғана ұжымның әр қатысушысының жеке ұстанымын қалыптастыруға болады, онда тең диалог пайда болады, ал оқушы мен мұғалім пікірлес болады. Диалог кеңістігінде белгілі бір позицияларды, рөлдерді, логиканы, ойлау түрлерін, мысалы, оқырман-суретші және

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

қорғайтын мұғалім мен білім алушылардың мұндай серіктестігі, ынтымақтастығы, ынтымақтастығы білім алушылардың көркемдік құбылыстарды қабылдауға, бағалауға, түсіндіруге байланысты әр түрлі іс-әрекеттерін болжайды.

Көркем мәтінді қабылдау – психологиялық мазмұны жағынан күрделі процесс. М.М.Бахтиннің еңбектерінен кейін біз оқырман мен автордың қарым-қатынасын диалог, белгілі бір байланыс ретінде қарастыруға болатындығын, мәтінді түсіну бірлескен шығармашылық элементтерін қамтитынын білеміз [7]. Бірақ бұл диалогты басқалар естімейтіндіктен және бірлескен жұмыс көрінетін формада киінбейтіндіктен, біз оқырмандардың белсенділігі туралы жиі ұмытып кетеміз, студенттерге шығармаға өз көзқарасын беру құқығынан бас тартамыз. Болашақ педагог-психологтардың көпшілігі оқырманның жұмысы оқылған санмен емес, шығармашылық сипаттағы тапсырманың мәтінін ойлау және қарау, сұрақтар қою, жауаптар табу, жеке оқу тәжірибесін алу қабілетімен өлшенеді деп келіседі. Білім алушылардың тәуелсіздік дәрежесі артып, олардың шығармашылық қабілеттері дамитын оқытудың белсенді түрлері осы жолмен сәтті өтуге көмектеседі. Біздің ойымызша, осындай формалардың бірі – каллиграммаларды құру.

Айта кету керек, каллиграммаларды қолданатын сабақтардың мақсаты тек коммуникативті аспект тұрғысында ғана емес, сонымен қатар психологиялық-әдістемелік және мазмұнды-педагогикалық аспектілерге қатысты (Е.А. Шехавцеваның пікірінше).

Біріншіден, каллиграммалармен жұмыс жеке тұлғаның әртүрлі жақтарының дамуымен байланысты және келесі факторлар маңызды рөл атқарады:

- *моторика факторы* (каллиграммадағы сөздерді мұқият шығару белгілі бір тыныштық пен зейінді қажет етеді);
- *экспрессия факторы* (жазушының психикалық тәжірибесі визуалды түрде көрінеді);
- *эстетика факторы* (эстетикалық тәжірибе);
- *шығармашылық факторы* (каллиграфиялық қызметтің шығармашылық сипаты);
- *өзін-өзі жүзеге асыру факторы* (шығармашылық қызметте өзін-өзі көрсету, автордың ерекше көзқарасы көрінетін эстетикалық объектіні жасаушы ретінде өзін-өзі тану адамға өзінің ерекше экзистенциалды әлеуетін жүзеге асыруға көмектеседі) [8].

Осылайша, каллиграммаларды құру бойынша жұмыс пәндік және мета-пәндік және жалпы пәндік құзыреттіліктерді қалыптастыруға, әр білім алушының жұмысына қосылуға, оқу материалын іріктеу, проблеманы тұжырымдау, дәлелдерді таңдау, сөйлеуді түзету бойынша жеке, топтық, ұжымдық іс-әрекеттерді ұйымдастыруға мүмкіндік береді деген қорытындыға келеміз. көріністі кеңейтуге мүмкіндік береді көркем шығарма туралы, классикалық шығармаларға оқырманның қызығушылығын қалыптастыру, аналитикалық және шығармашылық қабілеттерін дамыту.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Салынина С.Ю. Метод кейс-стади как современная образовательная технология //Проблемы модернизации образовательных программ при переходе на актуализированные федеральные государственные образовательные стандарты (ФГОС ВО 3++) на основе профессиональных стандартов. – 2018. – С. 193-198.
2. Independent Agency for Quality Assurance in Education – URL: <https://iqaa.kz/>
3. Perusso A., Baaken T. Assessing the authenticity of cases, internships and problem-based learning as managerial learning experiences: Concepts, methods and lessons for practice //The International Journal of Management Education. – 2020. – Vol. 18. – No. 3. – P. 1-12.
4. Helleve I., Eide L., Ulvik M. Case-based teacher education preparing for diagnostic

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

judgement //European Journal of Teacher Education. – 2021. – С. 1-17.

5. Опарина С.А., Кончина Т.А., Сидорская В.А., Жесткова Е.А. Кейс-технологии в процессе обучения бакалавров по направлению подготовки “Педагогическое образование” //Современные проблемы науки и образования. – 2018. – №. 5. – С. 181-188. Толығырақ мына жерден қараңыз: <https://www.nkj.ru/archive/articles/12101/> (ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ӨМІР, КАЛЛИГРАММА нені жасырады).

6. Эльконин Д.Б. Теория развивающего обучения. – М., 2001.

7. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского. – М., «Художественная литература», 1972.

8. Шехавцева Е.А. Каллиграмма как элемент диалога культур в обучении //Интерактивное образование. – Выпуск №66-67. Октябрь 2016. – С. 35-41.

APPLICATION OF THE CASE STUDY METHOD IN THE FORMATION OF CREATIVITY OF TEACHERS-PSYCHOLOGISTS

The article presents the possibilities, features and ways of forming the creativity of future teachers-psychologists using the case study method, reveals the essence and content of the case study method.

The case method allows you to demonstrate academic theories in terms of specific cases. It allows students to study the subject, master knowledge in depth, process and analyze information, and differentiate different situations.

The following main stages of creating cases are established: determining the goals, assigning criteria for various situations, identifying the sources of information that are needed, preparing the initial materials in the CASE, conducting an examination, preparing methodological materials for its application.

The case method is reflected as an image of the teacher's thinking, his special paradigm that affects the ability to think and act differently, to renew his creative efforts. Here, the main issues are expressed in the broad democratization and transformation of the educational process, the freedom of teachers, the formation of their progressive style of thinking, ethics and motivation of pedagogical activity

Keywords: future teachers-psychologists, creativity, case study method, innovation.

М.Е. КАЛИЕВА¹

Е.Б. ШАКУОВ²

¹Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
«7М01101 – Педагогика и психология» 2-курс магистранттары,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы,
e-mail: berdembaeva.meruert@bk.ru

²Национальный университет обороны
имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы,
доцент кафедры, магистр военных наук, полковник,
Республика Казахстан, город Астана

КЕЙС ӘДІСІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІҢ БІРІ РЕТІНДЕ

Мақалада кейс-технологиясына анықтама беріліп, оқытудың кейс-әдісінің артықшылықтары белгіленген. Кейс-технология мен проблемалық оқыту арасындағы айырмашылық суреттеліп, кейс-технология бойынша жұмыс жасаудың кезеңдері мен

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

толық алгоритмі, кейс түрлері көрсетіліп, кейс-әдістің оқытушы мүмкіндіктеріне мысал келтіріледі. "Кейс-оқыту" ұғымының қалыптасу жолы көрсетілген, негізгі артықшылықтары атап көрсетілген. Мақалада бұл технология шығармашылық және стандартты емес ойлауды дамытуға қалай ықпал ететіні, ұжымдағы мінез-құлық дағдыларын және өз көзқарасын білдіру және қорғау қабілеттерін қалыптастыратыны көрсетілген. Case study әдісі оқушылардың жүйелі, тұжырымдамалық білімін, аналитикалық ойлауын, қарым-қатынас дағдыларын, сондай-ақ оқушыларға ұсынылған ақпаратты құрылымдау және себеп-салдарлық байланыстарды орнату дағдыларын қалыптастыруға және дамытуға ықпал етеді.

Кілт сөздер: кейс-әдіс, креативті ойлау, қабілет, шығармашылық қабілеттер.

Қазіргі кезде білім саласында еңбек етіп жүрген ұстаздар білім алушыларға сапалы білім беру мақсатында түрлі белсенді әдістерді қолдануда. Өйткені ұстаздың мақсаты – әрбір болашақ маман иесіне сапалы білім беру, оның әр жақты дамуына мүмкіншілік жасау, білім алуға деген қызығушылығын арттыру [1].

Салыстырмалы түрде кейінгі жылдары кейстерді шешу әдісі оқытудың ең тиімді технологияларының бірі болып, білім беруде кеңінен тарады. Оқытудың дәстүрлі әдістерімен салыстырғанда кейс-әдістің артықшылығы неде? Үш ең басты артықшылығы:

- практикалық бағыттылығы;
- интерактивті формат;
- нақты дағдылар.

Мұғалімдерге кейс-технологияның бірнеше ерекшеліктерін ескеру ұсынылады.

Біріншіден, кейстің дұрыс жауабы болмайды. Оңтайлы шешім талқылау барысында қабылданады, тиімді шешімдер бірнеше болуы мүмкін.

Екіншіден, кейстер қарама-қайшы фактілерді қамтуы мүмкін. Кейс нақты фактілерге құрылады және нақты өмірлік жағдайды имитациялайды, ал өмірде мұндай мәселелермен бірнеше рет кездесуге тура келеді.

Үшіншіден, әдетте, кейстер шектеулі уақыт жағдайында шешіледі. Уақыт барлық бөлшектерді анықтау үшін аз болуы мүмкін және көз алдында толық көрінісін елестету болмауы мүмкін [2].

Қиындық тудырған жағдайда кейстермен жұмыс істеу кезінде білім алушыларға оларды одан әрі іс-қимыл жасауға ынталандыру үшін жалпы алгоритмі ұсынылады.

Мысалы, келесі нақты қадамдарды ұсынуға болады:

- жетіспейтін деректерді іздеу;
- қолда бар ақпаратты өңдеу және талдау;
- болжам жасау;
- жауапты қисынды құрастыру;
- жұмыс нәтижелерін құрылымдық түрде ресімдеу.

Кейс екі компонентті біріктіреді: зерттеу және оқу. Кейстің мазмұнын ақпарат көздерінен: интернет-ресурстардан, көркем әдебиеттен, есептерден, статистикадан, өмірлік жағдайдан, БАҚ материалдарынан және т.б. деректермен толықтыруға болады. Кейстің мақсаты – оқыту және/немесе нақты іскерлікті тексеру болғандықтан, оған оқушылар алуы қажет білім мен практикалық дағдылар кешені салынады, сондай-ақ күрделілік деңгейі мен қосымша талаптар белгіленеді.

Күрделілік деңгейі бойынша кейстер болуы мүмкін:

- құрылымдалған (highly structured). Қосымша ақпараттың ең аз санын қамтиды. Оларда шешімнің белгілі бір моделі және шешімнің оңтайлы нұсқасы бар;
- «аздаған нобайлармен» (short vignettes). Тек негізгі ұғымдармен таныстырады,

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

қосымшалардың 2-3 беттерін қамтиды. Қатысушыларға қосымша білім қажет;

- көлемді құрылымсыз (long unstructured cases). Бұл ең күрделі кейстер. Қатысушылар әлсіз құрылымдалған деректердің үлкен көлемін жеңуі керек. Кейске артық ақпарат енгізілуі және/немесе қажетті деректер болмауы мүмкін.

Адам өмірде, тек оқу ғана емес, іс жүзінде кез келген әрекеті қандай да бір білімді, қандай да бір ақпаратты игеру және қайта өңдеу қажеттілігімен байланысты. Оқуға үйрету, атап айтқанда, меңгеруге және тиісті түрде ақпаратты қайта өңдеуге үйрету – оқуға деген іс-әрекеттің басты тезисі.

Қазіргі мұғалім тек оқу процесін ұйымдастырудың пәнін, әдістерін, құралдары мен формаларын жетік меңгеріп қана қоймай, сонымен қатар ол оқытудың заманауи технологияларын қолдануы тиіс. Бұл ретте кейстердің артықшылығы теория мен тәжірибені оңтайлы үйлестіру мүмкіндігі болып табылады және бұл оқыту процесінде маңызды компонент болып табылады.

Кейстер әдісі жағдайды талдау, баламаларды бағалау, оңтайлы нұсқаны таңдау және оны жүзеге асыруды жоспарлау біліктілігінің дамуына ықпал етеді. Егер оқу жылы ішінде мұндай тәсіл бірнеше рет қолданылса, онда білім алушыда практикалық міндеттерді шешудің тұрақты дағдысы қалыптасады.

Оқу процесінде кейспен жұмыс істеу технологиясы келесі кезеңдерді қамтуы мүмкін:

- кейс материалдарымен оқушының жеке өзіндік жұмысы;
- негізгі мәселені және оның шешімдерін келісу бойынша шағын топтарда жұмыс істеу;

- жалпы пікірталаста шағын топтардың нәтижелерін таныстыру және сараптау.

Дегенмен, кез-келген басқа әдіс сияқты, бұл әдістің де өзіндік пайдалану қиындықтары бар. Ең алдымен, кейсті сабаққа сауатты дайындау үшін көп уақыт қажет. Мұғалім кейсті ұсыну нысанын ойластыруы, жеке және топтық жұмыс түрлерін үйлестіре отырып, балалардың іс-әрекетін жоспарлауы тиіс. Мұғалім үшін қиын сәт-бұл бағалау, яғни әр қатысушыны бағалау қажеттілігі. Сондықтан бағалау кезінде мүмкіндігіне қарай кейсті шешуде әрбір қатысушыға кері байланыс берілуі қажет.

Бүгінгі күн талабы дәйекті диалог құра білуді, өз ойы мен сенімін дәлелдеуді, шешімін негіздеуді, қоршаған ортаны саналы қорғауды, ондағы өзінің орнын анықтауды, ғылыми дүниетанымға сенімділікті, біздің ғаламдық өркениетіміздің ғылымның дамуымен байланыстылығын түсінуді талап етеді.

Жалпы, жаңарған мектепте оқыту құрылымы мен ұйымдастырылуы оқушылардың қызығушылығы мен қабілеттеріне, рухани дамуына, олардың өмірлік жоспарларының жүзеге асырылуына бағытталған, көпвариантты және икемді болуы қажет. Сондай-ақ бұл мәселеде негізгі, орта және жоғары мектептің, өндірістің т.б. өзара сабақтастығы проблемасын ескерген жөн. Сонымен қатар, балалардың кейстермен жұмыс жасауға қаншалықты төселгені маңызды. Сол себепті, мұғалім оқушыларды жүйелі ойлауға үйрету үшін, алғашқы кезде әртүрлі кейстерді шешудің бірнеше шартты алгоритмдерін ұсынуына болады.

Мысалы, келесі алгоритм:

- кейспен танысу;
- кейстегі проблеманы түсіну;
- проблеманы шешу жоспарын құру;
- қажетті ақпаратты іздеу;
- алынған мәліметтерді өңдеу;
- талдау және проблеманы шешудің стратегиясын таңдау;
- жауаптың жобасын құрастыру;

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

- жауаптың жүйесін қалыптастыру;
- кейстің шешімін ұсынудың ұтымды әдісін таңдау;
- жауабын ұсыну (топпен, жұппен, жеке);
- ұсыныстарды ескеріп, жауапты толықтыру;
- жалпы ортақ шешімді пысықтау.

Ақпараттандыру, жаһандану жағдайындағы қазіргі білім беруді дамыту мен жетілдіруді түрлі инновацияларды енгізусіз, жаңаша оқытуға қатысты принципті бағыттар қатарын қайта қарамайынша елестету мүмкін емес. Солармен бірге, қазіргі мектептің педагогикалық процесін бүгінде қарқынды даму үстіндегі инновациялық білім беру жүйелерімен, бірінші кезекте, шығармашылық қабілетке, шығармашылық рефлексияға, шығармашылық өзін-өзі дамытуға, шығармашылық дербестікке, креативтілікке қойылып жатқан талаптарға сәйкес келуі мәселесінің қарастырылуына да үлкен мән берілуі керек [1].

Жеке тұлғаның шығармашылық әлеуетін дамыту тетіктерін зерттеуге деген. CASE STUDY әдісі бойынша қалыптасатын қабілеттер:

1. *Аналитикалық қабілеттер.* Оларға: деректердің мәліметтерден айыру шеберлігі, маңызды және маңызды емес ақпараттарды айыра білу, талдау, елестету және оларға қол жеткізу, жетіспейтін ақпараттарды тауып, оларды қалпына келтіру шеберлігі және т.б. жатқызуға болады. Нақты және қисынды ойлау қабілеті. Бұл әсіресе, ақпарат сапасы төмен болған жағдайда өте маңызды.

2. *Тәжірибелік қабілеттер.* Кейстік зерттеуге өмірдің өзінен алынатын өмірлік жағдаяттарды талдау әдістермен салыстырғанда, оқыту барысында пайдаланылатын басқа әдістер бас-аяғы нақтыланған теорияларға, әдістер мен принциптерге сүйенетін болғандықтан соңғылардың күрделілігі төмен.

3. *Шығармашылық қабілеттер.* Кейде мәселе CASE-тің бір ғана ережесі арқылы шешіле бермейді. Мұндайда бұрынғы дағдылы қисынды жолымен шешілмейтін, альтернативті шешу жолдарын табу (генерация) барысында шығармашылық қабілетті пайдалану өте маңызды. Осындай қабілетті жинау негізінде келешек маман ойы қиыншылықтардан шығу жолдарын тауға барынша бейімделеді.

4. *Коммуникативтік қабілеттерге* пікірсайыстарды (дискуссияларды) пайдалану шеберлігі, өзі ұсынған пікірге өзгелердің көзін жеткізе білу жатады. Көрнекі материалдарды және басқа қажетті деректер мен құралдарды қолдану – топтарға бірлесу, өз көзқарасын қорғау, оппоненттердің көзін жеткізу, қысқа нақты есеп даярлау.

5. *Әлеуметтік қабілеттер.* CASE-тік мәселелерді талқылау барысында, оған қатысушы адамдар өзін-өзі бағалау әдебіне, өзгені тыңдай білу дағдысына, пікірсайыстар кезінде бір пікірді қолдау немесе оған қарама-қарсы пікірдің қателігін дәлелдеу шеберлігіне, солармен бірге жұртшылық алдында өзін-өзі дұрыс ұстауға және т.б. әлеуметтік дағдыларға қалыптасады.

6. *Өзін-өзі саралау қабілеті.* Кейістік жағдаяттарды талдау кездерінде туындайтын пікірталастар келіспеушіліктер мен ортақ пікірлерге келу үдерістерін туындатады. Сол кездерде өзгенің ойын тыңдай білу мен адамның өз пікірін өзгелерге жеткізе алу қабілеттері ашылады. Адам өзінің ойын өзгелерге қалай жеткізе алғандығын немесе ондай қабілетінің жетіспей жатқан жақтарын аңғарып үйренеді. Сондай кездерде туындаған моральдық-этикалық мәселелер мен оларды шешу нормалары адамның мінез-құлықтық дағдыларын және адамның әлеуметтік сапалылығын қалыптастырады.

Кейс әдісін қолдану оқытудың даяр білімді оқушыға жеткізумен ғана шектелмейді. Бұл әдіс ең алдымен зерттеу әдісі ретінде белсенді қолданылады. Сонымен қатар, кейс әдісі оқу, білім жинақтау және ізденіс мазмұнын біріктіру арқылы оқытушының кәсіптік

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

құзыреттілігін жоғарылатудың нақты тәсілдерінің бірі болып табылады.

Өзіндік практика кезеңдері:

* студенттердің кейс материалдарымен жеке өзіндік жұмысы (проблеманы анықтау, негізгі баламаларды тұжырымдау, шешімді немесе ұсынылатын әрекетті ұсыну);

* негізгі проблеманы және оның шешімдерін пайымдауды үйлестіру бойынша шағын топтарда жұмыс істеу;

* жалпы пікірталаста (оқу тобы шеңберінде) шағын топтардың нәтижелерін таныстыру және сараптау.

Кейс-кезеңдері:

1-қадам: белгілі бір мәселені тұжырымдап, оны жазу.

2-қадам: оның пайда болуының негізгі себептерін анықтау. 1 және 2-қадам "минус" жағдайын білдіреді. Әрі қарай, оны "плюс" жағдайына аудару керек.

3-қадам: мәселе мақсатқа қайта оралады.

4-қадам: себептер тапсырмаларға айналады.

5-қадам: әр тапсырма үшін анықталады; іс – шаралар кешені-оны шешуге арналған қадамдар, әр қадам үшін жауапты адамдар тағайындалады, олар іс-шараларды жүзеге асыру үшін топты таңдайды.

6-қадам: жауапты адамдар іс-шараны орындау үшін қажетті материалдық ресурстар мен уақытты анықтайды.

7-қадам: тапсырмалардың әр блогы үшін нақты өнім және мәселені шешудің тиімділік критерийлері анықталады.

Негізінен кейстер пакетте дайындалады, оған мыналар кіреді:

1. кіріспе іс (проблеманың, жағдайдың, құбылыстың болуы туралы мәліметтер; қарастырылып отырған құбылыстың шекараларын сипаттау);

2. ақпараттық кейс (белгілі бір дәрежеде егжей-тегжейлі баяндалған қандай да бір тақырып (проблема) бойынша білім көлемі);

3. стратегиялық іс (дағдыларды дамыту белгісіздік жағдайында ортаны талдаңыз және жасырын детерминанттармен күрделі мәселелерді шешіңіз);

4. зерттеу корпусы (топтық немесе жеке жобаларға ұқсас-кейбір жағдайларды талдау нәтижелері презентация түрінде ұсынылады);

5. тренингтік іс (бұрын қолданылған құралдар мен дағдыларды – логикалық және т.б. нығайтуға және толық игеруге бағытталған).

Осылайша, біз кейс әдісінің оқу мүмкіндіктерін тұжырымдадық. Оны оқу процесіне енгізу оңай емес.

Мұғалімдердің айтарлықтай күш-жігері, жағдайларды түсіну және іріктеу, Оқу материалын талдау, Оқу өнерінің туындысы ретінде кейс құру бойынша күнделікті шығармашылық жұмыс қажет. Бұл аудиторияда және одан тыс жерлерде, студенттермен және студенттерсіз үлкен жұмыс. Бірақ бұл оқу процесінің тиімділігін едәуір арттыруды қамтамасыз ете алады.

Case-study әдісінің педагогикалық әлеуеті дәстүрлі оқыту әдістерінің педагогикалық әлеуетінен едәуір үлкен. Case-study әдісінің құрылымында даулардың, пікірталастардың, дәлелдердің болуы талқылауға қатысушыларды жаттықтырады, қарым-қатынас нормалары мен ережелерін сақтауға үйретеді. Оқытушы бүкіл оқу процесінде жеткілікті эмоционалды болуы керек, жанжалдарды шешуі және болдырмауы, бір уақытта ынтымақтастық пен бәсекелестік ортасын құруы, студенттің жеке құқықтарының сақталуын қамтамасыз етуі керек [3].

Case-study әдісін өзінің педагогикалық практикасында жүзеге асыратын оқытушы

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

қызметінің тиімділігі бірқатар принциптердің іске асырылуымен байланысты:

- дидактикалық арсеналдың әртүрлілігі мен тиімділігі принципі, ол дидактиканы, оның принциптерін, әдістері мен тәсілдерін игеруді, оларды оқу процесінде мақсатты қолдануды қамтиды;

- студенттерді білім беру қызметіндегі серіктестер деп тануға, өзара іс-қимылға және жағдайларды ұжымдық талқылауға негізделген студенттермен әріптестік, ынтымақтастық қағидаты;

- оқытушының рөлін таратудан және білімді "сараптаудан" оларды алу процесін ұйымдастыруға ауыстыру принципі-оқытушының білімнің жалғыз "ұстаушысы" ретіндегі рөлін төмендету, оның студентке ғылыми ақпарат әлемінде шарлауға көмектесетін сарапшы және кеңесші ретіндегі рөлін арттыру;

- педагогикалық ғылымның жетістіктерін, әріптестер жинаған тәжірибені сіңіру принципі-психологиялық және педагогикалық негізділік, тек білім беру ғана емес, сонымен қатар тәрбиелік мақсаттарды тұжырымдау case-study әдісін жүзеге асыратын оқытушыны оқытудың классикалық әдістерін қолданатын оқытушыдан айтарлықтай ерекшелендіреді;

- белгілі бір жағдайдың мүмкіндіктерін нақты анықтауға, студенттердің жағдайды талдау дағдыларын қалыптастыру және ондағы мінез-құлық үлгілерін жасау тұрғысынан оқу нәтижелерін жоспарлауға бағытталған прагматизм принципі [4].

Case-study әдісін қолданған кезде оқытушының қызметі екі кезеңнен тұрады.

Бірінші кезең-ғылыми-зерттеу, құрастыру және әдістемелік бөліктерден тұратын кейс пен оны талдауға арналған сұрақтарды құру бойынша аудиториядан тыс күрделі шығармашылық жұмыс. Кейсті талдау және талқылауға дайындық бойынша студенттердің өзіндік жұмысын әдістемелік қамтамасыз етуді, сондай-ақ оны талдау бойынша алдағы сабақты әдістемелік қамтамасыз етуді әзірлеу ерекше назар аударуға тұрарлық.

Екінші кезең оқытушының аудиториядағы іс-әрекетін қамтиды, онда ол кіріспе және қорытынды сөз сөйлейді, пікірталас немесе презентация ұйымдастырады, аудиториядағы іскерлік қатынасты қолдайды, студенттердің жағдайды талдауға қосқан үлесін бағалайды.

Тиімді болу үшін талқылаудың оқу стратегиясы мұқият дайындалуы, құрылымдалуы, уақыт бойынша реттелуі және бақылануы керек [5].

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Покушалова Л. case-study әдісі заманауи ретінде студенттерді кәсіби-бағдарланған оқыту технологиясы / Л.В. Покушалова // Жас ғалым. – 2011. – № 5. – Т.2. – 155-157 б.

2. Ильязова М. Кейс-стади оқу-кәсіптік бағдарланған жағдайларды құру әдісі ретінде: ситуациялық-контекстік тәсіл / / Сібір педагогикалық журналы.–2013. – №2. – Б.58-61.

3. Красикова Е.Н. кейс-лингвист-оқытушының әдістемелік құзыреттілігінің құрылымы мен мазмұнындағы әдіс 2006. – 172 б.

4. Смолкин А.М. белсенді оқыту әдістері. – М.; Жоғары. шк., 1991. – 176 б.

5. Соловова Е.Н. шет тілдерін оқыту әдістемесі. Жетілдірілген курс. – М.: АСТ: Астрель, 2008. – 272 б.

6. Скуратовская Н. Кейс-персоналды бағалаудағы әдіс / Н.С. Скуратовская / / кадрлар анықтамалығы. – 2007. – № 5. – 98-104 б.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТИ МӘСЕЛЕЛЕРІ

CASE METHOD AS ONE OF THE INNOVATIVE METHODS IN EDUCATION

The article defines the case technology and identifies the advantages of the case method of teaching. The difference between Case technology and problem-based learning is illustrated, the stages and the complete algorithm of work on case technology, the types of cases are shown, and an example of the capabilities of a case method teacher is given. The way of formation of the concept of "Case-learning" is shown, the main advantages are highlighted. The article shows how this technology promotes the development of creative and non-standard thinking, forms behavioral skills in a team and the ability to express and defend their point of view. The Case study method contributes to the formation and development of students' systematic, conceptual knowledge, analytical thinking, communication skills, as well as skills in structuring information presented to students and establishing cause-and-effect relationships.

Keywords: case method, creative thinking, abilities, creativity.

Ф.Б. КАМИЛОВ¹

Р.С. ЮСУПОВ²

*¹Академия Вооружённых сил Республики Узбекистан,
начальник кафедры, полковник,
Республика Узбекистан, город Ташкент*

*²Академия Вооружённых сил Республики Узбекистан,
заместитель начальника кафедры, полковник,
Республика Узбекистан, город Ташкент*

ВОЕННОЕ ИСКУССТВО ЗАХИРАДДИНА МУХАММАДА БАБУРА

В данной статье раскрывается стратегия и тактика войск З.М. Бабура применявшаяся в ходе сражений на территории средневековой Индии, особенности управления и взаимодействия войсками.

Ключевые слова: огнестрельное оружие, артиллерия, стратегия, тактика, битва при Панипате, битва при Кханва, ополчение, тактический прием «тулгана», мобильные кавалерийские отряды.

Об Захираддине Мухаммаде Бабуре написано во многих хрониках, летописях, научных исследованиях, художественных произведениях. Захираддин Мухаммад Бабур выиграл много сражений. Он был великим полководцем и правителем. С обретением независимости Республики Узбекистана, многое в деятельности Захираддина Мухаммада Бабура становится актуальным и представляет большую ценность, а историческое наследие требует обязательного научного изучения.

Захираддин Мухаммад Бабур (1483-1530 гг.), потомок великого Амира Темура, уроженец города Андижана Ферганской области Республики Узбекистан, был последним Темуридским правителем Мавераннахра и первым правителем основанной им в Индии, известной всему миру как династия «Моголы», которое схоже со словом «Мугул», как называли персы монголов. Его отцом был правитель города Ферганы шейх Омар ЭбуSSID.

С ранних лет в Захираддине Мухаммаде Бабуре проявлялись такие черты характера, как храбрость и мужественность, за что в юности он получил прозвище Бабур, означающее лев. В 12 лет Бабур унаследовал отцовский султанский престол. Но в скором времени он был изгнан из Ферганской долины восставшим местным населением, во главе которого стоял Шейбанихан.

Изгнанный после длительных войн из собственных владений, Бабур с горсткой верных людей скитался по Ферганской долине, подчас существуя на подаяние и не имея крова над головой. Поскольку на родине ждать ему было нечего, он в 1504 году проник в Афганистан, земельное наследие потомков Тимура, где в то время тоже происходили непрерывные междоусобицы. Воспользовавшись сложной обстановкой, Бабур сумел овладеть Кабулом и Газни, встал во главе афганского государства и в течение ряда лет занимался усиленным оснащением армии и укреплением государства. В 1507 году он принял титул падишаха, а в 1508 году у него родился сын Хумаюн, будущий наследник.

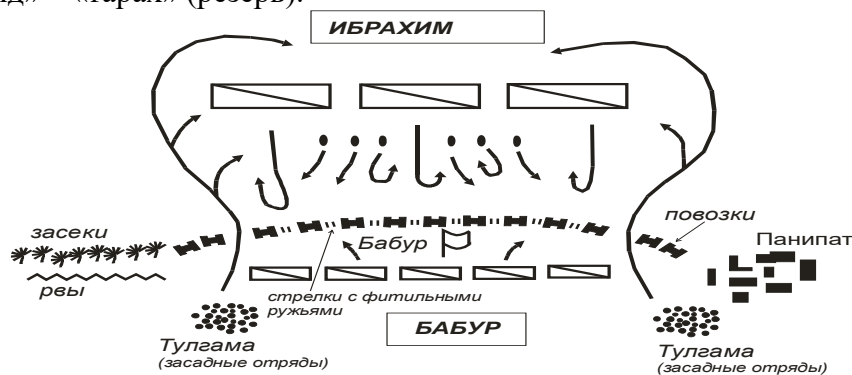
Вплоть до 1513 года Бабур пытался восстановить свое бывшее влияние в Центральной Азии, откуда некогда был изгнан, в том числе с помощью иранского шаха Исмаила – однако так и не смог этого добиться. Поэтому взор Бабура вскоре обратился в сторону не менее богатой страны, переживавшей в те годы не лучшие времена – Индии. Еще в 1503 году он услышал рассказ о победоносном походе Темура на Дели, закончившемся захватом огромной добычи. С тех пор мысль о повторении подвига великого предка запала в его душу. Начиная с 1519 года Бабур совершил в общей сложности пять походов на территорию, подконтрольную султанам Дели.

Бабур от природы был наделен великолепной сообразительностью, практической смекалкой и умом. Он стал одним из самых блестящих полководцев, умея синтезировать практически все военно-технические достижения того времени и использовать разные способы ведения боя.

Первое упоминание о применении войском Бабура огнестрельного оружия относится к третьему походу в Индию в 1519 г., против города-княжества Баджнаур. Очевидно, это первое применение огнестрельного оружия в Центральной Азии и Северной Индии вообще. Как пишет Бабур в своем жизнеописании «Бабур-наме», баджнаурцы «никогда еще не видели ружей и потому совершенно не опасались их, больше того, слыша ружейные выстрелы, они становились напротив стрелков и делали, издеваясь, всякие непристойные движения». Город был взят штурмом.

Однако решающим был пятый поход, в ходе которого произошла решающая битва на Панипатском поле 21 апреля 1526 г. против делийского султана Ибрахима. По данным Бабура, у него было 12 тыс. воинов, по данным более позднего историка Феришта – 10 тыс. В их число входил отряд, вооруженный ружьями, и пушки с обслугой из турок. У Ибрахима было 100 тыс. воинов и 1000 слонов, но огнестрельного оружия не было (рис. 1).

Свое войско Бабур построил довольно сложным образом. В центре находился сам Бабур с отдельными фланговыми отрядами, левое и правое крыло, на краях которых также стояли отдельные небольшие отряды, авангард, специальный разведывательный отряд и «ударный отряд» – «тарах» (резерв).

Сражение при Панипате 21 апреля 1526 г.

Рис. 1. Сражение при Панипате 21 апреля 1526 г.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Один из флангов прикрывал город Панипат, другой был прикрыт рвом и частоколом из деревьев и колючего кустарника. Были собраны 700 повозок, которые поставили в центре по обычаю «румов» (т.е. турок). Как сообщает Бабур-наме, «Устаду Али Кули было приказано, по обычаю румов, связать повозки между собой вместо цепей ремнями из сыромятной бычьей кожи. Между каждой парой повозок ставят шесть-семь щитов; стрельцы становятся за повозки и щиты и стреляют из ружей». Среди этих укреплений были оставлены промежутки, через которые могли пройти в ряд 100 или 150 всадников.

Таким образом, пехота с артиллерией была поставлена в центре, а конница на флангах и в резерве. Делийская армия первой беспорядочно атаковала центр войска Бабура, но остановилась перед линией повозок. По скопившимся массам воинов Ибрахима был открыт огонь из ружей и пушек. Одновременно конница Бабура выполнила маневр «тулгана», то есть встречный стремительный обход с флангов и удар с тыла. Делийская армия была разгромлена и обращена в бегство, погибло 15-16 тыс. чел., включая султана Ибрахима.

С точки зрения стратегии и тактики, победу Бабуру принесла лучшая организация войска, умелые маневры, использование вагенбурга, но особенно применение артиллерии, очень эффективной при густой массе противника. К тому же индийские лошади и слоны были, видимо, незнакомы с грохотом и дымом порохового оружия, что увеличило панику в армии Ибрахима.

Точно такой же тактики Бабур придерживался во втором решающем сражении, 13 марта 1527 г. при Кханва против раджпутских князей во главе с Раной Сангой.

При Кханва армия Санги представляла собой средневековое феодальное ополчение, оснащенное мечами, луками, копьями и совершенно не имевшее огнестрельного оружия. Перед сражением войска обычно разворачивались в линию, причем центр и фланги являлись отдельными корпусами и возглавляли их часто практически независимые в своих решениях от главнокомандующего феодалы. Глубина фронта создавалась не резервом, а наличием авангарда – который, правда, не играл особой роли в сражении, имея целью лишь прикрытие разворачивающихся войск.

Все эти корпуса сами формировались из феодальных дружин. С одной стороны, это позволяло полководцу маневрировать такими дружинами как тактическими подразделениями, однако с другой – вносило определенный беспорядок в действия армии на поле боя.

Основной силой Санги являлась конница, причем раджпуты являли собой образец средневековой кавалерии. Практически все они имели кольчуги или же кирасы, снабженные наплечниками.

Тактика армий раджпутов имела ярко выраженный наступательный характер: обычно впереди шли слоны, имевшие целью разорвать строй противника. После этого в бой вступала кавалерия, атаковавшая либо плотными отрядами, либо лавой. В рукопашной схватке чаще всего сказывалось преимущество раджпута-фехтовальщика. Пехота была либо малочисленна и использовалась для защиты лагеря, либо же отсутствовала вовсе.

В армии Бабура конница также составляла значительный процент. При определенном сходстве вооружения и тактики с кавалерией раджпутов она была более низкого качества, поэтому Бабур делал упор на иные рода войск. Это были артиллерия и стрелки-пехотинцы. Здесь огромную роль сыграла «мода» на османский тип вооружения, охватившая в то время всю Переднюю и Среднюю Азию. В армии Бабура было большое количество ручного стрелкового оружия, пушек, и даже мортир, использовавшихся в полевых сражениях. По османскому образцу Бабур применял подвижные полевые укрепления, например, попарно скрепленные цепями повозки, на которых находились легкие

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

кулеврины.

Армия Бабура была небольшой, но зато она обладала огневой мощью, доселе невиданной в Индии. Тактика войск Бабура являлась очень гибкой. При столкновении с численно превосходящим противником Бабур обычно использовал метод активной обороны, позволявшей измотать врага, после чего нанести ему окончательный удар.

При подготовке к данному сражению, собрав огромную армию, Рана Санга отправился в Меват и вскоре подошел к крепости Биана, занимавшей важное стратегическое положение на границе между владениями Бабура и раджпутов. Крепость была занята им относительно легко. Бабур, желая опередить раджпутов, также послал отряд в 1500 человек для овладения городом. Однако в действиях его людей преобладала неразбериха и горячность, к тому же раджпуты намного превосходили врага численностью. В итоге его войска были полностью разгромлены.

Если бы Рана Санга развил полученный успех, он вполне мог рассчитывать на окончательную победу над Бабуром, поскольку психологическое и стратегическое преимущество было на его стороне. К тому времени, помимо Хасан-хана, к нему присоединился ряд крупных вождей, в том числе Силхади (Салах-ад-Дин) из Райсина, Барам Див и Нарсанг Див из Марвара, Медина Рао из Чандери, Махмуд Лоди, брат убитого делийского султана Ибрахима, и другие. Махмуд, за которым хитрый Санга дипломатично признал право на престол (стремясь удержать влиятельного союзника и давая понять Бабуру, кого именно он считает истинным властителем), привел с собой 10 тысяч сторонников; Медина Рао и раджи Марвара предоставили Санге 60 тысяч человек, а Хасан-хан – 10 тысяч.

Учитывая сложность ситуации, Бабур вызвал для подкрепления отряд своего сына Хумаюна, который тогда занимался приведением к покорности североиндийских правителей, и тот незамедлительно прибыл в ставку отца. Моголом удалось также привлечь на свою сторону Азиз-хана, дядю Ибрахима Лоди. Страхась предательства, могольский полководец отослал некоторых военачальников-индусов в отдаленные области под предлогом защиты границ.

Тем временем Бабур подошел к Кханва – деревне в области Биана, которая находилась в 37 милях к западу от Агры и в 10 милях от реки Сикри, где его уже поджидал Рана Санга. Армии сблизилась друг с другом. Согласно «Запискам» Бабура, раджпутская армия насчитывала 2 лакха, то есть 200 тысяч человек. Что касается численности войск Бабура, то их насчитывалось гораздо меньше, чем у Рана Санги – вероятно, около 30 тысяч солдат.

У Бабура было достаточно времени для того, чтобы обустроить позиции своей армии. Он расположил ее в том же порядке, как и в сражении при Панипате. Впереди на одной линии находилась почти тысяча повозок с пушками, связанных друг с другом железным цепями. За ними располагалась вся армия Бабура. Между парами повозок оставались промежутки в 50–60 метров, способные пропустить до 100 всадников. Позади них занимала позицию артиллерия под командованием Низамаддина Али Халифы. Устад Али Кули со своими мортирами и другими орудиями на колесах был поставлен перед центром правого крыла, которым командовал Хумаюн.

Воины-мушкетеры под началом Мустафы-и-Руми со своими треножниками размещались в одну линию с пушками, сразу за рвом, вырытым там, где артиллерийская поддержка была сочтена недостаточной. Сразу за артиллерией построились всадники, разделенные на центр, правое и левое крылья, причем правый и левый фланги окаймляли отряды отборной кавалерии, которым поручались в бою особые тактические задачи.

Сам Бабур находился в центре. Его брат Чин Тимур и опытный военачальник Хусрав

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Кукалташ располагались справа от него. Сейид Махди-ходжа командовал левым крылом. Перед сражением Бабур проскакал на коне от одного фланга к другому, ободряя воинов и одновременно приказывая им не сходить с места без приказа. Тем самым каждый участник сражения знал свое место в бою и круг собственных обязанностей, что было очень важно для общего успеха операции.

Армия Рана Санги разделялась на четыре традиционные части – авангард, центр, правое и левое крылья, резерв отсутствовал. Под его началом находилось 7 высших раджпутских вождей, 9 вождей титула «рао», 140 командиров рангами ниже, 80 тысяч всадников и 500 боевых слонов.

В 9 утра 17 марта начался бой. Огромные полчища раджпутов с оглушительными криками стали приближаться к центру бабуровской армии. Однако тут же по приказу Устада Али Кули был сделан пробный выстрел из мортиры. Огромное каменное ядро с грохотом вылетело из ствола и врезалось в землю недалеко от передней линии раджпутов, внеся смятение в их ряды. Были испуганы и боевые слоны. Стоявшие в центре мушкетеры Бабура открыли интенсивный прицельный огонь, оказавшийся весьма эффективным.

Сознавая малочисленность своих сил и понимая, что противник постарается использовать численный перевес, Бабур планировал на первом этапе боя отсидеться за оборонительными рядами, массированно используя огнестрельное оружие; когда же враг достаточно ослабнет, следовало рискнуть и перейти в атаку. Бабур полностью контролировал ситуацию в своей армии и постоянно рассылал курьеров, отдавая указания различным частям.

Мощная огнестрельная защита оказалась очень неприятным сюрпризом для Рана Санги. Благодаря ей центр сил Бабура стал совершенно неуязвим для раджпутских атак, поэтому правителю Мевара, который первоначально предполагал ударить по центру вражеской позиции, пришлось изменить свой план. Он резко ослабил натиск на этом участке и перегруппировал свои силы с тем, чтобы направить их атаку на правое и левое крылья бабуровской армии.

Сначала раджпуты бросились на правый фланг войск Бабура, используя как прикрытие наступление боевых слонов. Натиск индусов был чрезвычайно силен, и правое крыло оборонявшихся сильно пострадало. Войска уже собирались отходить, но Бабур, разобравшись в ситуации, послал им на подмогу отряд Чин Тимура.

После его энергичного вмешательства атака раджпутов захлебнулась, более того, Чин Тимур предпринял смелую контратаку, врубился в ряды раджпутов и продвинулся вглубь их расположения почти до центра, чем вызвал замешательство во всей вражеской армии. Однако раджпуты быстро пришли в себя и вновь атаковали правое крыло армии Бабура. Чтобы отбить их наступление, Бабуру пришлось еще раз перебрасывать отряды из центра.

Бабур часто использовал в сражениях тактический прием *тулгана*, так называемое «соединение двух рогов полумесяца»: два мобильных кавалерийских отряда пытались одновременно обойти позиции соперника с флангов и окружить его. Бабур несколько раз на протяжении битвы посылал группы тулгамы, которые находились на самых краях левого и правого крыльев его армии, против флангов раджпутов, но каждый раз те возвращались обратно, не достигнув успеха, так как численное превосходство раджпутов было слишком велико.

Сражение было очень упорным. Основной удар раджпуты нанесли по левому флангу Бабура, однако артиллерия рассеяла их конницу. Тем не менее, огнестрельное оружие все-таки оказалось сильнее раджпутского героизма и презрения к смерти. Кроме того, индусы очень устали и уже не могли сражаться с прежним пылом. Видя, что напор атак раджпутов

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

уже не тот, оба фланга армии Бабура с воодушевлением двинулись в победную атаку. Уцелевшие индусы перестали оказывать сопротивление и рассеялись, обратившись в бегство.

Войска Бабура заняли опустевший лагерь Рана Санги, который находился в четырех милях от места сражения, и захватили множество трофеев. Часть победителей бросилась преследовать беглецов, добывая их прямо по дороге – однако, поскольку близился вечер, им пришлось вернуться обратно в лагерь.

Для Бабура эта битва, стала самой важной за весь период его походов в Индию. Он сумел подавить сопротивление самого сильного противника, который мешал окончательному установлению его власти в Индии.

Примечательно, что пушки Бабура, эффективные в полевых сражениях, были малоэффективны во время осад. В частности, они не смогли пробить каменные стены раджпутской крепости Чандари в январе 1528 г. Очевидно, их калибр был невелик. 6 мая 1529 г. Бабур одержал третью крупную победу, против бенгальцев при Гогре. Снова решающую роль сыграли пушки и пищали. После этого завоевание северной Индии было завершено.

Военная организация Бабура была устроена по принципу армии Амира Темура, основывалась на десятичной системе и подразделялась на крылья, которые назывались барангар, жувангар.

Основу армии Захираддина Мухаммада Бабура составляли воины тяжелой и средней конницы, пехота с ружьями и артиллерия. Конные ополчения заминдаров и джагирдаров составляли конное войско. Это весьма напоминает конницу армии Амира Темура.

У Бабура была артиллерия, и он мастерски использовал этот вид оружия. Его орудия и пехоту прикрывали вагенбург, связанные цепями повозки. Это нововведение Бабур позаимствовал из Европы, где оно широко применялось еще в античности. Применение данной тактики, делало их пехоту чрезвычайно эффективной в борьбе против неприятельской кавалерии.

По различным источникам можно определить, что армия Бабура располагала различными тяжелыми чугунными пушками и легкими орудиями, которые были лишь немного больше мушкета и перевозились на верблюдах.

В последующем, потомки Бабура совершенствовали применение артиллерии и в войска ввели конную артиллерию с применением маленьких бронзовых пушек. Они перевозились в тележках, в каждую из которых впрягалась пара лошадей или быков. Нечто подобное в европейских армиях появилось много позже. В России впервые конная артиллерия была введена при Петре I.

Исходя из изучения стратегии и тактики З.М. Бабура по ведению сражений и боевых действий войсками, организации структуры армии, управления войсками и взаимодействию можно сделать следующие выводы:

во первых, войска Бабура располагали огнестрельным оружием, прежде всего артиллерией, которая была абсолютно неизвестна армии индийских правителей и военным начальникам;

во вторых, войско Бабура было более дисциплинированным и организованным, каждый воин досконально знал свою задачу. В армии же индийских раджпутов всякий сражался на свой страх и риск;

в третьих, стратегия и тактика Бабура в выгодную сторону отличались от прямолинейного раджпутского способа ведения боя. Возможно, потери индийцев были бы гораздо меньшими, если бы не упрямство, с которым волны раджпутов шли в наступление снова и снова. К примеру, Рана Санга как командующий проиграл Бабуру свое личное

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

сражение: он практически не использовал маневр. Его прославленная кавалерия израсходовала свои силы во фронтальных атаках, не на высоте оказались и боевые слоны, пугавшиеся мушкетов и пушек;

в-четвертых, Бабур всегда перед сражениями особую роль отводил морально-психологическому настроению своих воинов, и ему удавалось эффектными патетическими жестами перед боем воодушевить свою армию;

в-пятых, Бабур сумел воспользоваться скрытыми разногласиями, существовавшими у противника, что позволило ему перетянуть на свою сторону ряд подразделений и общин, находящихся на военной службе у противника.

В целом, можно сказать, что во всех битвах в Индии профессиональное регулярное войско З.М. Бабура, принадлежавшее по своему типу к начинающейся эпохе Нового Времени, продемонстрировало свое безусловное превосходство над профессиональной, но и иррегулярной армией средневековой Индии.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Рашид ад-Дин. Сборник летописей. Т.1. Кн.2. М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1952. 404с.
2. Бабур-наме. Записки Бабура. Ташкент. 1993. 464 с.
3. З. Светлов. Битва при Кхавна. Великие моголы завоёвывают Индию.
4. Бобров Л.А., Худяков Ю.С. Вооружение и тактика кочевников Центральной Азии и Южной Сибири в эпоху позднего Средневековья и Нового времени (XV-первая половина XVIII вв.). СПб: Факультет филологии и искусств СПбГУ, 2008.
5. Abdukakhor Saidov, Abduhamid Anarbayev and Valentina Goryacheva, "The Fergana Valley, The Heart of Centrak asia, ed S. Frederick Starr, New York: 2011, 13. (Абдукахор Саидов, Абдулхамид Анарбаев Валентина Горячева, «Ферганская Долина: доколониальное наследие», в Ферганской долине, «Сердце Центральной Азии» под ред. С. Фредерика Старра, Нью Йорк: 2011, 13).
6. Бобров Л.А. Казахская тактика ведения боя в конном строю конце XV-XVI вв. // Война и оружие. Новые исследования и материалы. Ч.1. СПб: «ВИМАИВиВС», 2013.
7. R.S. Yusupov, M.M. Najimov, and Z.Q.Muzaffarov, Harbiy san'atning rivojlanishi. Kn. I, Tashkent: 2022 P. 748.

MILITARY ART OF ZAHIRADDIN MUHAMMAD BABUR

This article reveals the strategy and tactics of the troops of Z.M. Babur used during the battles on the territory of medieval India, features of command and interaction of troops.

Б.Е. КОЖАХМЕТОВ

*Пограничная академия Комитета Национальной Безопасности Республики Казахстан,
докторант,
Республика Казахстан, город Алматы,
E-mail: b.sultan@list.ru*

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ КОРПОРАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВСУЗА

Статья рассматривает сущность понятия «условия» применительно к образовательной деятельности, а также категория «педагогические условия». Дано обоснование, определение и проверка эффективности педагогических условий, влияющих

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

на данный процесс, а также обоснование, определение и проверка эффективности педагогических условий, влияющих на данный процесс. Проанализированы взгляды ученых, педагогов на изучаемый феномен, а также показано, что множественность детерминант образовательного процесса нашла отражение в имеющихся психолого-педагогических исследованиях. Приняты комплекс педагогических условий: внешних и внутренних, объективных и субъективных, напрямую способствующих формированию корпоративной культуры преподавателей в образовательном пространстве ВСУЗов ОНБ

Ключевые слова: условия, педагогические условия, детерминанты, внешние условия, внутренние условия, объективные условия, субъективные условия.

Реализуемые руководством органов национальной безопасности Республики Казахстан (далее – ОНБ) меры по интеграции ведомственного образования и реформирования образовательной деятельности в ОНБ актуализирует важность подготовки профессиональных кадров. Для реализации процесса формирования высокого уровня корпоративной культуры преподавателей в образовательном пространстве военных, специальных учебных заведений органов национальной безопасности Республики Казахстан (далее – ВСУЗов), необходимо создание определённых условий, в том числе и педагогических.

Рассматривая педагогические условия формирования корпоративной культуры преподавателей в образовательном пространстве ВСУЗов, необходимо рассмотреть обоснование, определение и проверку эффективности педагогических условий, влияющих на данный процесс, разобрать сущность понятие «условия». Понять, что педагогические условия являются предметом изучения многих исследователей. А исследователи имеют разные точки зрения о структуре педагогических условий применимых в целях интенсификации образовательного процесса. Уяснить, что формирование корпоративной культуры преподавателей ВСУЗа, как показала практика, будет эффективным при реализации следующих групп условий: внешних и внутренних, объективных и субъективных условий, которые напрямую влияют на процесс формирования корпоративной культуры преподавателей в образовательном пространстве ВСУЗов ОНБ.

Выделение системы детерминант позволяет получить более целостное познание о моделируемом в исследовании процессе через выявление наиболее благоприятных, продуктивных условий его протекания и достижения искомого результата.

С системных позиций такие условия выступают как: различные обстоятельства, обеспечивающие возможность возникновения, существования и совершенствования корпоративной культуры преподавателя; условия могут выполнять функции причины, следствия, предпосылок; условия тесно взаимосвязаны между собой и соотносены между ними подвижно; корпоративная культура преподавателя, включенная в систему объективных связей и отношений профессионально-педагогической действительности, сама выступает в роли важной детерминанты профессиональной деятельности, общения, поведения, самообразования и самореализации [1, с.206].

Конкретный состав и структура условий дают возможность проявлять вариативность, инновационность в технологиях, формах, методах реализации моделируемого процесса. С другой стороны, внедрение нетрадиционных, оригинальных дидактических, методических приемов будет обогащать, расширять «зону влияния» и «вес» данных условий в моделируемом процессе.

В качестве важного направления научно-практического анализа изучаемого процесса формирования корпоративной культуры преподавателей ВСУЗа, мы полагаем обоснование, определение и проверку эффективности педагогических условий, влияющих

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

на данный процесс.

Качественные изменения в критериях корпоративной культуры не проходят стихийно, что предполагает определение комплекса определенных детерминант, которые определяют такие характеристики данного процесса, как динамика, целостность, ценность, технологичность и продуктивность [2, с.207]. Обобщение информации о педагогических условиях как общенаучном термине проводилось по материалам справочных источников, в которых «условие» трактуется в виде объекта, от которого зависит другой [3, с.140]; обстоятельства, влияющего на результат; обстановки, в которой происходят изменения [4, с. 306].

В логике настоящего исследования понятие «условие» раскрывается применительно к образовательной деятельности. Понятие «условие» в педагогике ученые в целом трактуют как: множество природных, социальных, внешних и внутренних воздействий, переменных по-своему уровня состояния и динамике проявления, которые оказывают непосредственное влияние «на развитие всех сфер личности, её поведение, воспитание и обучение». Также этот термин «условие» имеет схожую с психологами позицию, при этом рассматривает его «как совокупность переменных природных, социальных, внешних и внутренних воздействий, влияющих на физическое, нравственное, психическое развитие человека, его поведение, воспитание и обучение, формирование личности» [5, с. 36].

В психологии «условие», как правило, предстает в рамках изучения психического развития личности и рассматривается в виде системы внешних и внутренних движущих сил, усиливающих или ослабляющих динамику и результат данного процесса.

Категория «педагогические условия» является предметом изучения многих исследователей – И. Ф. Бережной [6, с. 105] и др. Ученые дают этому понятию различные смысловые трактовки, понимая их зачастую, как явления и обстоятельства, имеющие неоднозначный характер.

Выявлению сущности и определению психолого-педагогических условий, способных значительно влиять и повышать продуктивность формирования корпоративной культуры преподавателей ВСУЗа, предшествовал анализ взглядов ученых, педагогов на изучаемый феномен.

В работе Н.В. Ипполитовой представлена общая классификация, объединяющая организационно-педагогические, психолого-педагогические и дидактические условия. Автор считает, что педагогические условия следует понимать, как «... компонент педагогической системы, отражающий совокупность внутренних (обеспечивающих развитие личностного аспекта субъектов образовательного процесса) и внешних (содействующий реализации процессуального аспекта системы) элементов, обеспечивающих её эффективное функционирование и дальнейшее развитие» [7, с. 10].

Педагогические условия, по мнению М.В. Зверевой, можно рассматривать как компонент педагогической системы, включающий содержательный, организационный, технологический и отношенческий аспекты [8, с. 29-32].

Н.М. Борытко, изучая специфику педагогических условий, подчеркивает важность объективной стороны оказываемого воздействия в виде внешних обстоятельств, влияющих на ход образовательного процесса и предполагающих получение искомого результата [9, с. 28].

В работе И.Ф. Бережной в педагогических исследованиях выделяется внутренний аспект условий в виде порождаемых самой личностью обстоятельств – субъективность условий, создающихся педагогом [6, с. 7].

Отметим, что ученые в обосновании педагогических условий руководствуются собственной научной позицией, подчеркивая авторскую точку зрения на понимание сути

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

обусловленности педагогических феноменов: отграничение внешних и внутренних обстоятельств; выделение условий объективных и субъективных; уточнение их различных видов (организационные, управленческие, педагогические, психологические и дидактические) [10, с. 117].

Для формирования корпоративной культуры необходимо спроектировать такие педагогические условия, которые моделировали бы условия реального педагогического процесса, интегрировали знания из различных дисциплин, а сами процедуры учебной деятельности были согласованы их с личностными характеристиками [11, с. 19-44].

В нашем исследовании важным этапом достижения необходимого уровня сформированности организационной культуры, является этап выявления педагогических условий, способствующих данному процессу.

При определении условий мы ориентировались на критерий их необходимости и достаточности. Необходимыми условиями мы называем те, без которых, этот процесс не может реализоваться в полной мере. Критерий достаточности предполагает оптимальность выбора комплекса условий, из которого нельзя исключить ни одного компонента. Под оптимальностью, в свою очередь, понимается рациональный выбор такого сочетания компонентов, который обеспечивает в комплексе их эффективность. При этом под эффективностью мы понимаем достижение такого результата, который предполагает равновесное соотношение между достигнутым и возможным показателем.

Анализируя сущность понятия «педагогические условия», Н.С. Стерхова, Н.В. Ипполитова дает следующие определение: «это один из компонентов педагогической системы, отражающий совокупность возможностей образовательной и материально-пространственной среды, воздействующий на личностный и процессуальный аспекты данной системы и обеспечивающий ее эффективное функционирование и развитие»; «совокупность причин, обстоятельств», влияющих «на развитие, воспитание и обучение человека», «влияние условий может ускорять, или замедлять процессы развития, воспитания и обучения, а также воздействовать на их динамику и конечные результаты» [12, с. 8-14].

Выделению педагогических условий, способствовавших продуктивному развитию исследуемого феномена, предшествовало изучение представленных в педагогике их классификаций.

Таким образом, мы приходим к выводу, что исследователи имеют разные точки зрения о структуре педагогических условий применимых в целях интенсификации образовательного процесса.

Результаты программы подтвердили, что целенаправленно созданные педагогические условия продуктивно влияют на обогащение корпоративных ценностей, поддержку лучших традиций, развитие оптимальных норм, правил профессионального поведения и общения, поддержание и усиление имиджа, престижа ВСУЗа.

Необходимо подчеркнуть тот факт, что результаты анализа теоретико-прикладных исследований показывают, что на сегодняшний день по-прежнему отсутствует четко выраженная и общепринятая классификация педагогических условий.

Развивающий потенциал педагогических условий формирования корпоративной культуры преподавателей ВСУЗа мы видим в способности вызвать процесс преобразования, совершенствования ее наличного уровня (причина) в искомый, желаемый уровень (следствие).

Множественность детерминант образовательного процесса нашла отражение в имеющихся психолого-педагогических исследованиях классификаций условий по различным основаниям:

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

- внешние и внутренние (Бабанский Ю.К. [5, с. 38] и др.);
- объективные и субъективные (И.Ф. Исаев [13, с. 208] и др.);
- по сфере (предмету) воздействия (личность, деятельность или обучение, воспитание, развитие, формирование, становление) (Э.Ф. Зеер [14, с. 104] и др.).

А.К. Маркова в работе «Психология профессионализма» обосновала совокупность внешних и внутренних условий достижения профессионализма.

Характеризуя внешние условия, ученый пишет, что под воздействием требований общества изменяется профессия, преобразуется мотивационная и операциональная сферы за счет проявления и внедрения инновационной технологии в деятельность [15, с. 108].

Применительно к пониманию сути внутренних условий, отмечается, что происходит трансформация представлений субъекта о профессии, изменяются критерии оценки профессионализма [5, с. 42].

В данном исследовании проанализирован ряд диссертационных работ, описывающих опыт формирования корпоративной культуры преподавателей в образовательном пространстве ВСУЗов и характеризующих необходимые для этого психолого-педагогические условия (О. В. Андомин [16, с. 7] и др.).

Ученые, опираясь на разные признаки, выделяют следующие группы педагогических условий. Так Ю.К. Бабанский по сфере воздействия выделяет две группы условий функционирования педагогической системы: внешние (природно-географические, общественные, производственные, культурные среды, микрорайона) и внутренние (учебно-материальные, школьно-гигиенические, морально-психологические, эстетические) [5, с. 45].

Методологическим основанием разработки классификации психолого-педагогических условий (внешних и внутренних, субъективных и объективных) формирования корпоративной культуры преподавателей ВСУЗа выступила трактовка И.Ф. Исаевым условий формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя в диалектичном соотношении объективных и субъективных условий [13, с. 102].

Рассмотрение профессионально-личностных качеств преподавателя ВСУЗа в качестве подсистемы корпоративной культуры, дает возможность перенести предложенную ученым совокупность условий на определение и дифференциацию условий, изучаемых в настоящем диссертационном исследовании.

Конкретизируя объективные условия, обоснованно выделяем влияние социокультурной педагогической действительности; наличие психологически комфортной обстановки на кафедре; развитая научно-практическая, методическая культура педагогической деятельности; техническая оснащенность образовательного процесса и др.

В качестве субъективных условий ученый логично выделяет понимание и реализацию закономерностей и принципов образовательного процесса; реализацию современных концепций профессиональной подготовки будущих специалистов; наличие и актуализация творческого, интеллектуального, ценностного потенциала; сформированный профессионально-педагогический опыт; антиципация и др.

Эффективность успешного формирования корпоративной культуры преподавателей доказана в исследовании О.В. Андомина. Автор выделяет и обосновывает совокупность средств, оказывающих влияние на формирование и совершенствование корпоративной культуры преподавателей: философия, имидж и кодекс ВУЗа; ценности, нормы, правила, традиции; стиль управления, взаимодействия и др. [16, с. 8]. Как видно, отобранные автором средства характеризуют по сути именно педагогические, организационные, психологические и др. условия как комплекс мер, оказывающий существенное влияние на

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

динамику и параметры педагогического процесса, содействующий достижению поставленной исследователем педагогической цели.

Формирование корпоративной культуры преподавателей ВСУЗа, как показала практика, будет эффективным при реализации следующих групп условий [17, с. 475-487].

Внешние условия: природно-географические, общественные, производственные, культурные среды.

Внутренние условия: учебно-материальные, учебно-гигиенические, морально-психологические, эстетические.

Объективные условия: развитие информационной среды ВСУЗа; создание положительных взаимоотношений в коллективе; реализация инновационных технологий.

Субъективные условия: формирование мотивации к непрерывному самосовершенствованию; развитие ценностей корпоративных отношений; формирование готовности к сотрудничеству.

К внешним условиям относят общественное устройство, господствующую в обществе систему ценностей и настроений, насколько общество свободно в правовом и информационном аспектах, поощряется ли государственной политикой свободное творчество. Внешние факторы действуют не только на уровне общества в целом, но и на уровне социальных слоев, субъектов образовательной деятельности, социальной ситуации конкретного педагога (природно-географические, общественные, производственные, культурные среды). Главное в этих факторах: востребован ли обществом потенциал преподавателя, оценивается ли он должным образом в сферах профессиональной деятельности, насколько он может рассчитывать на государственную и общественную поддержку в кризисный период.

Внутренние условия основываются на идее максимально возможной опоры на саморазвитие и самоорганизацию, предполагающие максимально эффективное использование педагогом всей совокупности своих сил, навыков, личностных качеств (учебно-материальные, учебно-гигиенические, морально-психологические, эстетические и иных ресурсов), способствующих позитивному развитию учащихся, сохранению их физического, психического здоровья и благополучия особенно в период кризисов.

К объективным условиям формирования корпоративной культуры преподавателей относятся: 1) развитие информационной среды ВСУЗа., 2) создание положительных взаимоотношений в коллективе, 3) реализация инновационных образовательных технологий.

Таким образом под педагогическими условиями формирования корпоративной культуры преподавателей в образовательном пространстве ВСУЗа понимается комплекс созданных и взаимосвязанных мер, реализация которых способствует процессу преобразования и совершенствования желаемого уровня корпоративной культуры преподавателей, а также необходимых для эффективной организации процесса формирования корпоративной культуры преподавателей в образовательном пространстве ВСУЗов: внутренних и внешних, объективных и субъективных.

Учет и создание выделенных в исследовании объективных и субъективных педагогических условий способствовало оптимизации формирования всех показателей корпоративной культуры преподавателей в образовательном пространстве ВСУЗа.

Таким образом, под педагогическими условиями формирования корпоративной культуры преподавателей в образовательном пространстве ВСУЗа понимается комплекс созданных и взаимосвязанных мер, реализация которых способствует процессу преобразования и совершенствования желаемого уровня корпоративной культуры преподавателей, а также необходимых для эффективной организации процесса

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

формирования корпоративной культуры преподавателей в образовательном пространстве ВСУЗов: внутренних и внешних, объективных и субъективных.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Идея системности в современной психологии / [под ред. В.А. Барабанщикова]. – Москва: Институт психологии РАН, 2005. – 496 с.
2. Абдалина Л.В. Развитие профессионализма педагога: от теории к практике: монография / Л.В. Абдалина. – Москва: Издательство Российского государственного социального университета, 2008. – 327 с.
3. Философский энциклопедический словарь // П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов; [под ред. Л.Ф. Ильичева]. – Москва: Советская энциклопедия, 1983. — 840 с.
4. Ожегов С. И. Словарь Русского языка. Около 57000 слов / С. И. Ожегов. – Москва: Русский язык, 1982. – 816 с.
5. Бабанский Ю.К. Педагогика. М.: Просвещение, 1988. - 479 с.
6. Бережная И. Ф. О корректном употреблении понятий «факторы» и «условия» в педагогических исследованиях / И. Ф. Бережная // Актуальные проблемы обучения и воспитания школьников и студентов в образовательном учреждении: сборник научных статей. – Воронеж: Издательско-полиграфический центр Воронежского государственного университета, 2009. – Вып. 2. – 270 с.
7. Ипполитова Н. В. Анализ понятия «педагогические условия»: сущность, классификация// General and Professional Education. — 2012. — № 1. — С. 88-114.
8. Зверева М. В. О понятии «дидактические условия» / М. В. Зверева // Новые исследования в педагогических науках. – Москва: Педагогика, 1987. – № 1. – С. 29-32.
9. Борытко Н. М. Теория и методика воспитания: учебник для студентов педагогических вузов / Н. М. Борытко, И. А. Соловцова, А. М. Байбаков; [под ред. Н. М. Борытко]. – Волгоград: Издательство Волгоградского государственного института повышения квалификации и переподготовки работников образования, 2006. – 98 с.
10. Фролова О. С. Формирование инновационной компетенции педагога в процессе внутришкольного повышения квалификации: дис. ... канд. пед. наук / О. С. Фролова. – Воронеж, 2018. – 217 с.
11. Абульханова-Славская К.А. Развитие личности в процессе жизнедеятельности / К.А. Абульханова-Славская // Психология формирования и развития личности. – Москва: Наука, 1981. – С. 19-44.
12. Ипполитова Н.В., Стерхова Н.А. Анализ понятия «педагогические условия»: сущность, классификация // General and Professional Education. 2012. № 1. С. 8–14.
13. Исаев И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / И. Ф. Исаев. – Москва: Издательский центр «Академия», 2002. – 208 с.
14. Зеер Э. Ф. Психология профессионального развития: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Э.Ф. Зеер. – 3-е изд., стер. – Москва: Издательский центр «Академия», 2009. – 240 с.
15. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – Москва: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.
16. Андомин О.В. Формирование корпоративной культуры преподавателей в системе внутривузовского повышения квалификации: автореф. дис. ... канд. пед. наук / О. В. Андомин. – Самара, 2010. – 19 с.
17. Плаксина Н. И. Развитие корпоративной культуры преподавателя вуза: от теории к практике / Н. И. Плаксина, Л. В. Абдалина, Н. А. Коваль // Перспективы науки и

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

образования. – 2020. – № 3 (45). – С. 475-487.

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF A CORPORATE CULTURE OF TEACHERS OF A MSEI

The article considers the essence of the concept of "conditions" in relation to educational activities, as well as the category of "pedagogical conditions". The substantiation, determination and verification of the effectiveness of pedagogical conditions that affect this process, as well as the justification, definition and verification of the effectiveness of pedagogical conditions that affect this process, are given. The views of scientists and teachers on the phenomenon under study are analyzed, and it is also shown that the multiplicity of determinants of the educational process is reflected in the existing psychological and pedagogical studies. A set of pedagogical conditions has been adopted: external and internal, objective and subjective, directly contributing to the formation of a corporate culture of teachers in the educational space of higher educational institutions of the ONL

Keywords: conditions, pedagogical conditions, determinants, external conditions, internal conditions, objective conditions, subjective conditions.

К.Ж. КОЙЧЫКУЛОВ¹

Е.Б. ШЕРИМБЕТОВ²

¹*Военный институт Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова,
доцент кафедры тактики, магистр педагогических наук,
Республика Казахстан, город Алматы,
e-mail: koichkulov@bk.ru.*

²*Военный институт Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова,
начальник кафедры воспитательной и идеологической работы,
Республика Казахстан, город Алматы*

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СТИМУЛИРОВАНИЕ КУРСАНТОВ К ПРЕОДОЛЕНИЮ ТРУДНОСТЕЙ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ В ВОЕННОМ ВУЗЕ

Данная статья содержит взгляды автора к процессу обучения курсантов в военном ВУЗ, и на педагогическое влияние на данный процесс. Процесс обучения курсантов обусловлен постоянным нахождением их в организованном воинском коллективе, и постоянном контроле со стороны командования подразделений и преподавателей по дисциплинам. Конечным результатом обучения курсантов, является их выпуск из стен ВУЗ и направление в соединения и части ВС РК образованных, уверенных в себе, воспитанных молодых офицеров способных качественно организовать процесс боевой подготовки в вверенном подразделении, умеющих направить воспитание на формирование у подчинённых чувство долга в деле защиты Родины и на выполнение поставленных задач без доли сомнения.

Ключевые слова: курсант, обучение в военном ВУЗ, воспитание, будущий офицер, преподаватель, коллектив, дисциплина.

Взаимодействие курсантов. Каждый курсант после поступления в военный ВУЗ, это молодая, ещё до конца несформировавшаяся личность с своими взглядами на происходящее, со своими сомнениями и некоторым страхом перед ближайшим будущим, с

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

своими переживаниями в правильности выбора, своих поступков и поведении. Данное обстоятельство обуславливается прежде всего тем, что ранее данный молодой человек рос, развивался и находился в среде окружающих его пониманием и сопереживанием родителей, братьев и сестёр, родственников и друзей. Согласен, что это не может в полной мере относиться к поступившим с срочной службы и из военных школ-интернатов – эти ребята раньше оказались в примерно такой же среде, и значит раньше адаптировали себя к происходящему в воинском коллективе вдали от родного дома, без опоры на поддержку со стороны близких и друзей.

Конечная цель обучения – сильный морально и физически, грамотный офицер. Что является слагающими требуемого результата? Безусловно, в первую очередь это желание и способности самого курсанта. Однако немаловажную роль в воспитании будущего офицера играет поддержка и понимание окружающих его таких же ребят, курсантов военного ВУЗ, а также воспитание курсантов преподавателями ведущих дисциплин по каждой специальности, то есть теми, кто будет обучать курсантов с первых дней до окончания ВУЗ.

В данной статье, я хочу раскрыть своё отношение к моим подчинённым, коими в настоящее время и являются курсанты Военного института Сухопутных войск. Ещё в детстве, когда я учился в начальных классах, моя первая классная руководительница Орехова Зинаида Васильевна (она ещё моего отца учила!) рассказала нам, как в послереволюционный период, Антон Семёнович Макаренко создал систему воспитания «трудных детей» – малолетних правонарушителей. Эти её рассказы были равно обращены как к «хулиганам» – непослушным детям, так и к робким ребятам нашего класса. Её повествование о кажущейся трудности воспитания, разъясняла нам, что вся проблема заключается в нашем сознании и восприятии методов воздействия на нас. «Каждый из вас» – говорила она, – «должен понять, что происходит вокруг тебя, и какие положительные моменты ты можешь извлечь для себя». Во-первых, это касалось знаний, которые мы можем усвоить, для того чтобы в будущем суметь проявить себя с лучшей стороны. Во-вторых, Зинаида Васильевна учила нас разъяснять для себя отрицательные стороны обучения с другими детьми (придирки других ребят, леность в учёбе, нарушение дисциплины в классе) как проявление слабости (в том числе воспитания в семье), и направляла наше сознание быть более лучше. Эти бесценные уроки жизни я несу в себе до сих пор, и с благодарностью вспоминаю свою первую учительницу [1, с. 30].

Впоследствии, уже в старших классах, я старался найти какую-либо информацию про Антона Семёновича Макаренко, и каждым разом всё больше впитывал в себя уроки человечности и привития простых человеческих норм поведения. Всё это, вкуче с родительским воспитанием и опытом, приобретённым по мере взросления, воспитало меня тем, кем я являюсь сейчас – преподавателем военного ВУЗа, в котором двадцатью годами ранее обучался сам [1, с. 36].

Обучаемыми в Военном институте Сухопутных войск являются сотни ребят со всех уголков Казахстана, Кыргызстана и Таджикистана. Очень малое количество ребят поступает из рядов Вооружённых Сил, примерная половина обучаемых являются выпускниками республиканских военных школ-интернатов, остальные курсанты – выпускники средних общеобразовательных школ. Каждый курсант – драгоценный ребёнок своих родителей, и одновременно подчинённый которого необходимо обучить не только азам, но и тонкостям военного дела, и неважно как мы оцениваем их воспитание до поступления в наш ВУЗ. Важна их способность развиваться и обучаться в воинском коллективе. Есть очень хороший подход в воспитании военнослужащих – опора на положительное. Считаю, что данный метод также применим и к воинскому коллективу,

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

особенно к курсантским подразделениям.

Перейдём к рассмотрению принципов воспитания А.С. Макаренко, и их применимость в воспитании будущих офицеров, а особенно педагогическое стимулирование к взаимодействию в процессе обучения.

Система воспитания А.С. Макаренко – «5 принципов воспитания сильной личности»:

- коллектив;
- самоуправление;
- трудовое воспитание;
- учитель (воспитатель) родитель;
- дисциплина [2].

Коллектив

Первым принципом и основой методики А.С. Макаренко является коллектив. Как сказано ранее, в процессе обучения курсант постоянно находится в организованном воинском коллективе, в котором он связан с другими курсантами дружескими, повседневно-бытовыми, учебными целями, и данное взаимодействие служит комфортной средой для развития личности будущего офицера. Далее приведу цитату из статьи российского психолога Ольги Сидорушкиной, которая посвящена методике воспитания А.С. Макаренко:

Развитие взаимоотношений детей (в нашем случае обучаемый- курсант в военном ВУЗе), возникающие конфликты, их разрешение, переплетение интересов стоят в центре системы А.С. Макаренко [2, с. 89].

Согласно статье О.Сидорушкиной, коллектив помогает курсанту адаптироваться в новом, ранее незнакомом социуме, почувствовать себя частью коллектива, принять новые социальные роли. В нашем случае понятно, что, попав в курсантский взвод или роту, курсанту необходимо опереться на помощь коллектива в его становлении, и в равной мере быть готовым прийти на помощь своему товарищу. Каждый курсант желает выделиться из большинства своими знаниями, умениями и способностями. И преподаватели кафедр (как старшие по возрасту и опыту, в сравнении с командирами курсантских взводов и рот) с самого начала могут следить за развитием каждого курсанта в его новой роли. Опыт преподавателя бесценен как для командиров, так и для самих курсантов, и их коллективов.

При этом коллектив должен развиваться, ставить новые цели и поэтапно идти к ним, а каждый курсант – осознавать свой вклад в этот процесс. Такое воспитание, ориентированное на индивидуальные способности курсантов, подготавливает их к будущей службе на должностях офицерского состава в соединениях и частях Вооружённых Сил Республики Казахстан, где будут десятки ему подобных, и не будет его исключительности как дома перед родителями, и где ему будет нужно завоевать свой авторитет и статус.

При хорошей организации контроля учёбы и повседневной жизнедеятельности курсантских подразделений, курсант научится не только получать – осознание того что он является частью коллектива, отучит его от мысли что «ему все должны, он не должен никому», а наоборот позволит ему понять, что порой необходимо отдавать – научит испытывать взрослое чувство социальной ответственности.

Курсантское подразделение (взвод, рота, батальон) связывает курсантов в их общности к конечному результату обучения в военном ВУЗе, и приводит их к осознанию необходимости взаимодействия с окружающими для достижения поставленных целей. Как сказано выше, только оказавшись вдалеке от дома (особенно касается поступивших после окончания общеобразовательной школы), курсант понимает важность становления частью коллектива и негативность обособленности. Есть ребята робкие в общении и не

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

проявляющие активность. Есть напротив уверенные, уверенность которых временами излишня. Наша задача состоит в том, чтобы в таком вот коллективе воспитать грамотного, уверенного в своих знаниях и силе офицера. При проведении занятий мы для себя отмечаем способности обучаемых, их отношения с другими, их возможности в решении задач или возникающих проблем. Очень часто они делятся с нами своими успехами и переживаниями. И очень важно суметь поддержать курсанта в трудную минуту, и порадоваться с ним его достижениям. В то же время, в целях воспитания будущего офицера в духе преданности своему подразделению, преподаватель обязан связать высокие результаты с помощью и участием его коллектива, или же посоветовать пути решения возникших задач с помощью товарища.

Связывая всё вышесказанное с темой исследования, хочу отметить что преподаватель имеет необходимый опыт и возможности для воздействия на процессы, происходящие в воинском коллективе, может направить отклоняющихся от заданного направления в сторону главной цели, тем самым внести свой вклад в воспитание будущих офицеров.

Самоуправление

Система воспитания А.С. Макаренко самая демократичная. Выдающийся педагог выступал за создание комфортного психологического климата в коллективе, который даст каждому его члену ощущение защищённости и свободного творческого развития. Так, например, необходимо считаться с мнением коллективов (курсантских взводов, рот), и в то же время направлять их коллективное мнение на выполнение требований командования и руководящих документов, разъяснять перед коллективом сущность данных требований и чем они обоснованы. Принятое решение коллектива должно определять жизнь, досуг и учёбу курсантского коллектива. По словам А.С. Макаренко, «Я принял решение, и я отвечаю» – это переживание ответственности за собственные поступки творило чудеса. Антон Семёнович Макаренко считал, что «каждый обучаемый должен включаться в систему реальной ответственности и в роли командира, и в роли рядового» [3]. Учитывая специфику обучения в военном ВУЗе, предлагаю назначать курсантов на сержантские должности попеременно сроком не более полугода, тем самым создать условия для того, чтобы каждый курсант имел шанс попробовать себя в качестве командира.

Необходимо рассматривать каждого курсанта как будущего командира, и в этой связи уже в стенах ВУЗа дать им возможность управлять себе подобными, чтобы в будущем вырастить уверенных и способных к управлению офицеров. Преподаватели в данном вопросе наиболее беспристрастны к чаяниям некоторых командиров. Говоря так, я имею ввиду таких командиров, которые считают необходимым лишь беспрекословное подчинение, и им не интересны размышления и переживания курсантов и курсантских коллективов в общем. Если будут иметь место какие-либо нарушения, такие офицеры как правило всегда ссылаются на решение и требования старших командиров, и всячески пытаются избежать ответственности за слабое воспитание курсантских коллективов. Курсанты не считают себя вечными подчинёнными, таким образом естественно считать их полноправными будущими офицерами, которые могут учиться и добиваться успехов соответственно своих сил и заслуживают уважения.

Назначая курсантов на сержантские должности во время обучения в военном ВУЗе, мы тем самым предъявляем к ним индивидуальные требования, и соответственно вменяем обязанности по управлению своими же товарищами. Получив такой опыт, курсанты более тщательно подойдут к вопросу взаимодействия с другими, поймут свои ошибки и будут стараться их исправить. А в дальнейшем, они научатся анализировать сложившуюся обстановку, прогнозировать свои действия, и ставить задачи, контроль исполнения

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

которых ляжет на них же. В данном аспекте считаю помощь преподавателя крайне важна и необходима – он не командир, но в то же время порой старше и авторитетнее командиров взводов и рот. Совет, поддержка, а в необходимых случаях и правильное порицание такого офицера, будет направлять командиров отделений и сержантов взводов на принятие правильных и целесообразных решений.

Трудовое воспитание

А.С. Макаренко не представлял систему воспитания без участия в производительном труде. Учитывая полное государственное обеспечение курсантов во время учёбы в военном ВУЗе, данный принцип воспитания возможно заменить на поддержание закреплённой территории и казарменных помещений в порядке. Эту обязанность нужно так довести курсантам, чтобы каждый из них проходя по территории института, отмечал чистоту и порядок именно своей закреплённой территории, и не проходил мимо если заметит какой-либо мусор на ней. Я бы назвал это уважением к своему труду. Очень важно вовлечение в наведение порядка всех курсантов взвода и роты, ведь таким образом, они не будут ощущать различие между собой, и значит не будет иметь места разделение на микрогруппы [4].

Учитель (воспитатель) родитель

«Вы можете быть с ними сухи до последней степени, требовательны до придирчивости, вы можете не замечать их..., но если вы блещете работой, знанием, удачей, то спокойно не оглядывайтесь: они на вашей стороне. И наоборот, как бы вы ни были ласковы, занимательны в разговоре, добры и приветливы, если ваше дело сопровождается провалами и неудачами, если на каждом шагу видно, что вы своего дела не знаете, то вы никогда ничего не заслужите, кроме презрения».

Эта цитата посвящена не только к учителю и воспитателю, но и в равной мере, и к родителям [4, с. 26].

Говоря о преподавателе, никакой преподаватель не умеющий интересно проводить занятия (здесь я не имею ввиду какие-бы то ни было послабления), не имеющий уважения в своём коллективе (поверьте, курсанты отмечают это) не сможет добиться хороших результатов у обучаемых, и в будущем именно по их преподаваемым вопросам у курсантов будут проблемы по службе. И офицеры, имеющие проблемы или затруднения в некоторых вопросах, не совсем добрыми словами вспоминают своих «горе-преподавателей», и исправляют пробелы в своих знаниях путём проб и ошибок.

Наравне с этим, преподаватель должен быть искренним и внимательным, так как курсанты лучше нас чувствуют фальшь. Тем более нельзя шантажировать курсантов: напоминая им прошлые ошибки и упущения, нельзя ставить какие-либо задачи с доверием – они нутром чувствуют ваш фокус с доверием только для того, чтобы усилить контроль.

Данный принцип воспитания обязывает как преподавателя, так и командира подразделения быть примером для подражания, показывать, что слово не расходится с делом. И именно это будет стимулировать курсанта быть и учиться лучше, пользоваться уважением в своём коллективе.

Дисциплина

А.С. Макаренко утверждал, что дисциплина – не средство или метод воспитания, а её результат. То есть правильно воспитанный человек обладает дисциплиной как нравственной категорией [6].

Дисциплина курсанта, в связи с его обучением в военном ВУЗе, регламентируется положениями и требованиями общевоинскими уставами. Уставные правила взаимоотношений между военнослужащими есть предписание поведения военнослужащего в воинском коллективе. На начальном этапе прохождения воинской

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

службы, требуемое поведение курсантов будет следствием требований командиров и начальников, и обособлено робостью перед неминуемым предстоящим наказанием. В дальнейшем, при правильной организации повседневной жизнедеятельности и надлежащего контроля за исполнением предъявляемых требований, курсант ко второму курсу приучен выполнять мероприятия распорядка дня, задания по предметам обучения, поддерживает закреплённое оружие и экипировку в постоянной готовности к применению, содержит закреплённую территорию в порядке без такого тщательного контроля, как на первых порах становления. Добившись такого результата, командиры подразделений порой самоуспокаиваются и расслабляются – уже не осуществляют надлежащий контроль, и соответственно не привлекают к ответственности курсантов, позволивших себе какое-либо послабление или невыполнение установленных ранее требований. Таким образом, выпускник школы, начав обучение в стенах военного ВУЗа, вследствие организации и повсеместного контроля обучается быть дисциплинированным. Но, стоит только дать слабину командирам подразделений, как в подразделении начинает потихоньку слабеть дисциплина. И это недопустимо – мы обучаем будущих командиров!

А.С. Макаренко утверждал, что легко научить человека поступать правильно в присутствии других, а вот научить его поступать правильно, когда никто не видит, очень трудно. Ему это удавалось! [7].

Роль преподавательского состава заключается в наблюдении за процессами, происходящими в курсантских взводах и ротах, и чем ранее преподаватель отметит негативные изменения, тем лучше и проще. На первых порах, преподаватель может ограничиться беседой или проведением разъяснительной работы. Однако в дальнейшем, при повторении негативных явлений, преподавателю необходимо проявить смелость и инициативу, довести о результатах наблюдения старшему начальству, и уже искореняя причины возникновения подобных ситуаций, постараться не допустить впредь отклонения от установленного порядка и правил.

Подводя итог всего вышеизложенного, отмечаю что это мой сугубо личный подход к воспитанию подчинённых, и он не может служить правилом. Возможно кое-кто не согласится с моими доводами, на что я отвечу тем, что на протяжении моей службы это работало. Да, предлагая подобный подход в работе преподавателя, я возможно возлагаю дополнительные задачи на своих коллег. Но всем нам нужно помнить главное – мы обучаем, готовим и воспитываем будущих офицеров, будущих командиров. И от того насколько они будут хорошо воспитаны, как научатся преодолевать трудности взаимодействия в процессе обучения в военном ВУЗе, будет зависеть какой будет наша армия в будущем, и как следствие – насколько нам будет спокойно за суверенитет нашей Родины.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Бим-Бад, Б.М. Педагогический энциклопедический словарь /Б. М. Бим-Бад. – М., 2002, стр. – 36.
2. Росколюдько Н.И. Лидерство и стиль управления /Н.И. Росколюдько. Актобе 2010, стр. – 89.
3. Харламов Е.В. Лидерство: учебник / Е.В. Харламов; – М.: учебник: ЮРАЙТ, 2014, стр. – 112.
4. Профессиональное образование: ключевые понятия, термины, актуальная лексика: словарь / С.М. Вишнякова – М.: НМЦСПО, 1999, стр. – 26.
5. Титов В.А. Общая педагогика/ В.А. Титов. – М.: ПРИРОРА, 2008. – 271 с.
6. Бархаев Б.П., Караяни А.Г., Первалов В.Ф., Сыромятников И.В. Психология и

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

педагогика: учебник/ Б.П. Бархаев, А.Г. Караяни, В.Ф. Перевалов, И.В. Сыромятников – М.: Воениздат 2006 г, стр. – 96.

7. Котова И.Б., Каноркевич О.С. Общая психология учебник/ И.Б. Котова, Каноркевич О.С. – М.: Академ-центр-2008 г, стр. – 183.

CURRENT PROBLEMS OF ADAPTATION OF JUNIOR CADETS IN MODERN CONDITIONS OF MILITARY EDUCATION AND WAYS THEIR PERMISSION

This article considers current problems of adaptation of junior cadets in military institute. Necessary and methods optimize process studying, pedagogical support and increase psychological competence. The main directions of the developed of program of socio-pedagogical support of cadets at the stage of adaptation to the conditions of a higher military educational institution are described.

The last ten years system of higher educational institute Republic of Kazakhstan is the stage continuously reformation. The aim is necessary continually development society, exactly the improvement of a person's intellectual resource, being a basic component of the socio-economic well-being of the state. The higher education system acts as the main mechanism of such development, since it is built on the processes of systematization, creative processing and organized assimilation of the socio-cultural experience of previous generations.

Key words: military education, human resource of Military Force, the military system, problems of adaptation, diagnostic, psych prophylacticwork, pedagogical education, trends of in the development of combat training.

Н.М. КУДРО¹

А.С. МАРТИКЪЯН²

¹*Пограничная Академия Комитета Национальной Безопасности Республики Казахстан, профессор кафедры, подполковник, доктор социологических наук, профессор (ученое звание), Республика Казахстан, город Алматы, e-mail: natal47@rambler.ru*

²*Пограничная Академия Комитета Национальной Безопасности Республики Казахстан, профессор кафедры, полковник запаса, кандидат военных наук, ассоциированный профессор, Республика Казахстан, город Алматы, e-mail: martikyan63@mail.ru*

РОЛЬ ПОСТНЕКЛАССИЧЕСКОЙ НАУЧНОЙ ПАРАДИГМЫ В РАЗВИТИИ ВОЕННОЙ НАУКИ

В статье ставится вопрос о необходимости всестороннего исследования роли постнеклассической научной парадигмы на характер военно-научных исследований. Авторы, характеризуя основные черты современного развития социально-гуманитарного знания, выделяют как положительное влияние, так и аспекты, требующие некоторой перестройки стратегии развития военной науки.

Ключевые слова: научная парадигма, постнеклассическая наука, основания науки, развитие военной науки.

Каждый исторический этап развития общества имел и имеет свои

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

мировоззренческие и научные парадигмы, определяющие отношение социума к власти, политическим процессам, религии, основам общественного устройства, индивидуального существования, к познанию окружающей действительности. Современный этап развития общества сопровождается научными обобщениями, идеями и выводами, формируемыми в рамках постнеклассической научной парадигмы, которая, воспринимая острые кризисные проявления в развитии глобальных социальных процессов, формирует свою специфическую реакцию на происходящее в форме изменения базовых подходов к научной рефлексии, методологии организации и проведения исследований. Есть полные основания считать, что современная наука, особенно социально-политические и военные отрасли знания, находятся в точке бифуркации, предвкусывают глобальные, сущностные перемены.

В чем сущность данных перемен? Меняются философские основания исследований, усиливается политический и идеологический контекст развития социально-гуманитарного знания, усиливается поляризация научных школ и направлений исследований, в науке искусственно создаются идеологические границы.

Таким образом, перед учеными встают следующие проблемные вопросы: каковы перспективы развития социально-политических, военных наук? Каким образом в настоящее время должно развиваться отечественное социально-гуманитарное знание? Какие идеи могут быть положены в основу разработки критериев оценки ценности исследований?

Начиная с 2010 года, в Пограничной академии осуществляется подготовка высших научно-педагогических кадров по кредитной технологии обучения. За это время было разработано много актуальных научных проблем, защищены диссертации магистрантов и докторантов, однако создается некоторое субъективное ощущение, что чего-то нашей науке не хватает, - возможно, чего-то существенного, основополагающего, дающего ответы на острые вопросы современности. Создается впечатление, что проводимые исследования носят поверхностный характер, не дают четких рекомендаций, представлений, куда должна двигаться военная наука?

Отчасти, объяснение этому дает сама характеристика постнеклассической научной парадигмы, которая определяет методологию современных научных исследований, в том числе в рамках военной (пограничной) науки.

В данной статье хотелось бы остановиться на некоторых существенных характеристиках текущего этапа развития науки и указать, что именно в основаниях постнеклассической научной парадигмы обуславливает возникновение указанных выше проблемных вопросов, исходя из того основного психологического допущения, что решение проблемы находится внутри самой проблемы.

Итак, научная парадигма, исходя из имеющихся определений, является определенной мировоззренческой конструкцией, теоретическим представлением, отражающим господствующее понимание научным сообществом сути изучаемых явлений и процессов; одновременно, она является неким подходом, концептуальной моделью, задающей тон проводимым исследованиям. Исходя из этого основания,

Если проводить границу между парадигмой и теорией, то следует указать, что парадигма задает общий взгляд на понимание исследуемой реальности, а теория объясняет эту реальность, наполняет парадигму конкретным научным содержанием [1]. Исходя из этого, научная парадигма имеет направляющее значение, а теория – объясняющее.

Современная научная парадигма развивается в обществе **постмодерна** и имеет название **постнеклассической**.

Постнеклассическая научная парадигма опосредует нестабильность общественного

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

развития, низкую степень его прогнозируемости, отсутствие четких идеологических и мировоззренческих перспектив будущего общественного устройства и его идеальных чертах. Для общества постмодерна характерна высокая динамика социальных процессов, высокая технологичность, информационная насыщенность при крайней неравномерности и даже несопоставимости развития различных социумов в условиях демонстрации воинствующей политики ведущих мировых держав.

Если сравнивать современную научную парадигму с предыдущими (классической и неклассической), то можно выделить следующее. Классическая парадигма исходила из необходимости познания окружающего мира в целях выявления объективных, не зависящих от воли людей и интересов исследователей закономерностей, знание которых поможет создать идеальное общественное устройство и решить актуальные социальные проблемы. Но для этого, должны быть использованы единые для всех наук, научные средства, способные обеспечить исключительную объективность исследования.

Неклассическая научная парадигма обозначила значимость субъекта познания, внесла в процесс познания объектно-субъектный принцип, поставила вопрос о необходимости междисциплинарного, многоаспектного исследования, возможности интеграции различных научных теорий, выразила сомнение относительно возможности достижения единственной истины в познании реальности, даже с использованием объективных научных средств познания. По времени неклассическая научная парадигма сопровождала развитие общества с начала XX по 80-годы XX века, когда в мировой политической мысли конкурировали 2 идеи общественного развития: капиталистическая и социалистическая. В методологии научных исследований господствовал системный подход, объясняющий, что проблемы в обществе имеют не структурный, а институциональный характер и возникают в случае дисфункций систем, нарушения процесса социализации индивидов. Гуманитарная наука была уверена, что социальными системами можно управлять, используя научные знания, конструировать любую, желаемую социальную реальность. Считалось, что с разрушением социалистической модели общественного устройства и забвением коммунистических идей, подтверждается правильность единственно разумного общественного устройства, основанного на началах демократии и рыночной экономики. Однако, моно-идеологическая (капиталистическая) ориентация в науке себя не оправдала. Общественные науки оказались на пороге идеологического кризиса, – идеи бесконфликтного, свободного, рыночного развития не смогли обеспечить стабильное и гармоничное развитие государств, гуманитарные науки оказались на этапе поиска нового. На этапе поиска нового находятся и естественные, технические и военные науки. Какую общественную идею они должны реализовать, что эти науки должны привнести в общественное развитие, как преодолеть кризисные явления в межгосударственных взаимоотношениях, какова новая идея социетального развития в мире. На эти вопросы пока нет однозначных ответов. На эти вопросы ищет сегодня ответы постнеклассическая наука.

Остановимся более детально на сущностных характеристиках современной научной парадигмы.

Главным её содержанием является множество онтологических, гносеологических, методологических, логических, ценностных и социальных оснований науки, объединенных в открытую систему, *толерантно воспринимающую разное новое знание*. Как отмечают философы и методологи, основной тенденцией постнеклассической науки является дальнейшая релятивизация, либерализация и плюрализация философских оснований классической и неклассической науки, истолкование науки как сложной, противоречивой, неравновесной системы знания, имеющей человеческое измерение,

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

практическую направленность и творческую природу [2].

Исходя из указанных философских оснований современной науки, становится понятным стремление ученых к дальнейшему развитию теоретического знания, усложнению его структуры, расширению направлений исследований, развитию новых отраслей и формированию межпредметных и междисциплинарных исследований. Российский ученый В.С. Степин, характеризуя современный период развития теоретического знания, указал, что текущий момент постнеклассической науки продуцирует появление новых теоретических положений, понятий, категорий, закономерностей, не только основываясь на эмпирических доказательствах. Современное теоретическое знание способно формироваться и вне прикладных эмпирических исследований, прибегая к построению идеализированных моделей и проведению мысленных экспериментов. «Долгое время в логико-методологической литературе доминировало представление о теории как гипотетико-дедуктивной системе. Структура теории рассматривалась по аналогии с формализованной математической теорией и изображалась как иерархическая система высказываний, где из базисных утверждений верхних ярусов строго логически выводятся высказывания нижних ярусов... Но если обратиться к анализу содержательной структуры теории, если учесть, что теоретические высказывания вводятся относительно абстрактных объектов, связи и отношения которых составляют смысл теоретических высказываний, то тогда обнаруживаются новые особенности строения и функционирования теории. Иерархической структуре высказываний соответствует иерархия взаимосвязанных абстрактных объектов. Связи же этих объектов образуют теоретические схемы различного уровня. И тогда развертывание теории предстает не только как оперирование высказываниями, но и как мысленные эксперименты с абстрактными объектами теоретических схем» [3].

Современный этап развития научного знания отмечен высокой степенью взаимопроникновения наук и толерантностью к научным результатам, полученным с использованием различных научных подходов. Проведя анализ тенденций развития современной философии знания, специфики развития современной методологии, российский ученый Т.Г. Лешкевич выделил несколько основополагающих черт, в том числе:

- усиление роли междисциплинарных исследований;
- укрепление парадигмы целостности и интегративности, осознание необходимости глобального всестороннего взгляда на мир;
- широкое внедрение идей и методов синергетики, стихийно-спонтанного структурогенеза [4].

Современная наука уходит от конфликтности и противопоставления одних научных концепций и теорий другим. Она менее критична и строга по отношению к технологиям научного поиска, ищет ответы на поставленные обществом вопросы с учетом возможности интегрировать все передовое в науке для решения актуальных научных задач. Социально-гуманитарное знание отходит от глобальных объектов и проблем исследования. Ученых все чаще интересуют узкие проблемы исследования, характер исследования приобретает человекосоразмерность, прагматичность, ориентацию на исследование повседневной жизни различных категорий людей, интерпретацию их деятельности, в контексте многообразия культур, гендерной специфики. В научном поиске наших дней все чаще обнаруживается постепенное и неуклонное ослабление требований к жестким нормативам научного дискурса.

Военная наука не осталась в стороне от объективных тенденций развития науки в целом. Это находит отражение в появлении междисциплинарных военно-

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

социологических, социолого-педагогических, психолого-социологических, военно-политических, военно-экономических и других направлений исследований, нацеленных на выявление и решение проблем, сопровождающих этап социальной трансформации военной организации, внедрения инновационных технологий в подготовку кадров, различные виды обеспечения служебной и боевой деятельности вооруженных сил и других воинских формирований. Исследования перестали носить фундаментальный характер, все чаще посвящаются решению узких, практических задач. Вместе с тем, понимая специфику настоящего этапа развития науки, всё-таки необходимо инициировать дальнейшее развитие именно теоретического знания, не допускать застоя и размывания методологии исследований. Этому бы способствовала институционализация военных школ, определение статуса военной науки и закрепление в рамках военной науки конкретных отраслей. Как известно, развитие системы осуществляется за счет усложнения внутренних структур. Структуры, приобретая свойства самостоятельности, самоорганизации, объективно покидают пределы старой системы и развивают свои собственные структуры. Такова диалектика жизни. Видимо, к этому подталкивает нас современное развитие науки.

Что касается влияния современной научной парадигмы на развитие теории и практики охраны и защиты Государственной границы, подготовки кадров для Пограничной службы, то для дальнейшего развития научных исследований необходима более активная междисциплинарная связь специалистов и ученых из различных областей, разработка междисциплинарных научных проектов по вопросам совершенствования охраны границы, более активное межведомственное сотрудничество военно-научных коллективов, в том числе, с участием зарубежных специалистов; участие в разработке научных проектов совместно с гражданскими исследовательскими коллективами. Современная научная парадигма обуславливает необходимость более тесной интеграции с гражданскими вузами, изучение передового опыта преподавания невоенных дисциплин.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

- 1 Лебедев С.А. Философия науки: Терминологический словарь. – М.: Академический Проект, 2011. – С.209.
- 2 Степин В.С. История и философия науки. – М.: Академический проект, 2011. – С.228.
- 3 Лешкевич Т.Г. О современной методологии //society.polbu.ru/leshkevich_sciencephilo/ch04_all.html.
- 4 http://www.sociology.vuzlib.su/book_o083_page_7.html.

THE ROLE OF THE POST-NON-CLASSICAL SCIENTIFIC PARADIGM IN THE DEVELOPMENT OF MILITARY SCIENCE

The article raises the question of the need for a comprehensive study of the role of the post-non-classical scientific paradigm on the nature of military scientific research. The authors, characterizing the main features of the modern development of social and humanitarian knowledge, identify both positive influences and aspects that require some restructuring of the strategy for the development of military science.

Keywords: scientific paradigm, post-non-classical science, foundations of science, development of military science.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

А.О. КУЗЕМБАЕВА¹
Б.Е. ГАИПНАЗАРОВ²

¹*Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,
«Қазақстан тарихы және қоғамдық пәндер» кафедрасының аға оқытушысы,
дінтану магистрі,
Қазақстан республикасы, Шымкент қаласы,
e-mail: aygul_ukri@mail.ru*

²*Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,
«Қазақстан тарихы және қоғамдық пәндер» кафедрасының аға оқытушысы,
философия ғылымдарының магистрі,
Қазақстан республикасы, Шымкент қаласы,
e-mail: gaipnazarovbakhytzan@gmail.com*

ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚ ЖӘНЕ ДЕВИАНТТЫЛЫҚТЫ ӘЛЕУМЕТТІК БАҚЫЛАУ: ҚАЗІРГІ ТЕНДЕНЦИЯЛАР

Мақалада қоғамда девиантты құбылыстардың болуын ескере отырып, толеранттылық ұғымы нақтыланған. Сонымен қатар басқаға төзімділіктің, яғни толеранттылықтың шекараларын, оны белгілі бір қоғамда тарату және сақтау шарттарын қарастырылады. Толеранттылықтың өзгеруінің қазіргі тенденцияларын екі бағытта талдауға ерекше назар аударылады: қалыпты анықтау проблемалары (нормативті) және қалыптан тыс (нормативті емес) мінез-құлық және девианттылықты әлеуметтік бақылау.

Кілт сөздер: толеранттылық, әлеуметтік бақылау, әлеуметтік норма, жазалау кризисі, аддикция, экстремалды спорт және демалыс.

Қазіргі қатыгез және агрессиялық әлемде, толеранттылық озық ойлаудың, либералды-демократиялық құндылықтарға берілгендіктің, жеке сана мен қоғамдық пікірдің дамуының, халықтың азаматтық және адамгершілік жетілуінің көрсеткіші болып саналады. Бұл "біздің әлем мәдениеттерінің алуан түрлілігін, өзімізді көрсету формаларын және адамның даралығын көрсету тәсілін құрметтеуді, қабылдауды және дұрыс түсінуді" білдіреді [1, 2 б.]. Бұл анықтамада басқа мәдениетте қалыптасқан адамның өзіндік құндылығын, оның бостандыққа, бақытқа, оның қабілеттерін дамытуға және көрсетуге құқығын мойындайтын гуманистік көзқарастар көрініс тапты. Негізінде бұл толеранттылық түсінігі өздерінің бірегей болмысы бар «басқа» мәдениеттерге қатысты.

Сонымен бірге, кейбір индивидтердің өзін-өзі көрсету формасы бола отырып, қалыптасқан әлеуметтік нормаларды бұзатын мұндай мінез-құлық түрлерінің қоғамда болуы ескерілмейді. Ал бұл тұжырымдаманы нақтыламасақ, әлеуметтік өмірге және қоғамдық тәртіпке ұмтылуға қайшы келетін екі салдарға әкелуі мүмкін.

Біріншіден, толеранттылықты тым біржақты түрде түсінуге болады – өзін-өзі көрсетудің кез келген түріне, соның ішінде әртүрлі ауытқуларға (соның ішінде қылмыстарға) төзімділік ретінде, өйткені ауытқулар да мәдени құбылыстар және адам даралығын көрсету тәсілдері болып табылады, өйткені адамның сол немесе басқа әрекетті жасаған кезде таңдау еркіндігі ешкім жоққа шығарған жоқ.

Екіншіден, бұл анықтама (егер адам толерантты болғысы келсе), егер бұл оқиғалар (жеке тұлғалардың іс-әрекеті мен мінез-құлқы, жағымсыз әлеуметтік құбылыстар) оның жеке басына қатысты болмаса, оқиғалардың барлық түрінен алшақтау позициясын

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

ұстануға «мәжбүрлейді». Бірақ егер адам девиантты құбылыстың тікелей әсер ету объектісіне айналса да (мысалы, жүйелі зорлық-зомбылық), ол кішіпейілділік позициясын сақтауы керек, яғни «сол жақ бетке ұрса, оң жағын тос» қағидасына сәйкес әрекет етуі керек

Адамзат тарихы көрсеткендей, бұл принцип қоғамда жұмыс істемейді, әйтпесе онда әділеттілік пен әлеуметтік бақылаудың басқа түрлері болмас еді. Ия, және әрбір жеке адам әділетсіздікке қарсы тұрумен сипатталады, өйткені И. Кант жазғандай, "Бізді әділетсіздіктен артық ештеңе ренжітпейді; біз төзуге тура келетін зұлымдықтың барлық басқа түрлері онымен салыстырғанда ештеңе емес" [2, 201 б.]. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, "толеранттылық" ұғымына келесі нақты анықтама беруге болады: бұл кез-келген "өзгелікке" (мінез-құлықта, сыртқы келбетте, іс-әрекетте, өмір салты мен стилінде, дәстүрлерде және т.б.) төзімділік қатынасы, егер бұл "өзгеше" басқа адамдарға зиян тигізбесе, олардың қалыпты жұмысына кедергі келтірмейді, қоғамда және олардың өміріне қауіп төндірмейді, басқаша айтқанда, басқа адамдардың құқықтарын бұзбайды. Бұл анықтаманың тұжырымдамасы бірқатар сұрақтар қоюға негіз береді: девиантты көріністерге қатысты төзімділік мүмкін бе?

Бұл жағдайда толеранттылық қалай көрінеді? Толеранттылық пен ауытқуды әлеуметтік бақылау қалай байланысты? Басқалыққа толерантты қатынасты көрсететін девиантты әлеуметтік бақылаудың даму тенденциялары қандай? Осы сұрақтарға жауап беруге тырысайық.

Толеранттылықты кәсіби түрде зерттейтін зерттеушілер оны рефлексиялық категория ретінде сипаттайды. Бұл сипаттама қажет, өйткені толеранттылық белгілі бір құбылысты салыстырмалы түрде синкреттік болмыстан ажыратуды, оны қолданыстағы және қабылданған үлгілермен (мінез-құлық нормалары мен стереотиптерімен) немесе адамның дүниетанымдық көзқарастарымен (өмірлік принциптерімен) салыстыруды қамтиды, оған басқалардың көріністерін қабылдауға немесе қабылдамауға нұсқау береді, содан кейін құбылысқа реакция пайда болады.

Әлеуметтік өзара әрекеттесуде толеранттылықтың көрінісі үшін алғышарттар жасайтын шындықтың келесі компоненттерін немесе өзара байланысты элементтерін ажыратуға болады:

- белгілі бір қоғамда және белгілі бір уақытта жалпы қабылданған мінез-құлық нормалары мен үлгілерінен басқаларда сыртқы түрдегі, мінез-құлықтағы, көзқарастардағы және т.б. қандай да бір елеулі ауытқулардың (басқалықтың) болуы [3, 9 б.];

- жеке адамның (топтың, жалпы қоғамның) кез келген тұлғаның құндылығына, оның бірегейлігі мен өзіндік ерекшелігіне сенімін қалыптастыруға негіз болатын тұлғаның құқықтары мен бостандықтарының теңдігі тұжырымдамасын қабылдауы;

- қоғамда әрбір адамға әлеуметтік өзара әрекеттестіктің басқа агенттерінің әрекеттері мен мінез-құлқына балама реакциялар арасында таңдау мүмкіндігі ретінде еркіндік сезімін беретін жеке тұлғаның құқықтарын сақтау тетіктерінің болуы;

- мемлекеттің жүйелі зорлық-зомбылықты барынша азайтуға назар аударуы, себебі оның болуы негізінен халықтың төзімсіздігі мен агрессивтілігін анықтайды әрі тұлғааралық және топтық деңгейде өзара әрекеттесудің зорлық-зомбылық (төзімсіз) нысандарын қолдайды.

Таңдалған компоненттер девианттылыққа қатысты әлеуметтік толеранттылықтың шекарасын белгілейтін және әлеуметтік тәртіптің іргелі негіздерін – әлеуметтік нормалар мен әлеуметтік бақылау түрін (негізінен жазалаушы немесе басым профилактикалық) анықтайтын екі құбылысты көрсетуге мүмкіндік береді. Сонымен бірге, олардың өздері белгілі бір қоғамдағы адамдар арасында белгілі бір уақытта қалыптасқан толеранттылық

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

туралы идеялардың әсерінен қалыптасатынын есте ұстаған жөн.

Қоғамда әрекет ететін әлеуметтік нормалар екі топқа бөлінеді:

1. Рефлексияланбаған мәжбүрлі конвенция деп атауға болатын негізгі (атрибутивті немесе бастапқы), олардың баламасы жоқ, өйткені олар әлеуметтіліктің атрибуты ретінде әрекет етеді (мысалы, өлтіруге, ұрлауға және біреудің жеке мүлкін бүлдіруге тыйым салу, сатқындық және т.б.).

2. Шартты (қайталама) – белгілі бір қоғамда және қазіргі уақытта жарамды, дұрыс, рұқсат етілген деп саналатын мінез-құлық пен іс-әрекеттің үлгілері, дегенмен басқа халықтар мен басқа уақытта олар азғындық немесе заңсыз деп саналуы мүмкін (мысалы, алкогольді, есірткіні тұтынуға тыйым салу немесе рұқсат беру, гомосексуализм мен жезөкшелікке әр түрлі қатынас және т.б.).

Егер бастапқы атрибутивтік нормалар барлық халықтардың және/немесе бір қоғам өкілдерінің әлеуметтік-мәдени бірлігі сәтін көрсетсе, онда шартты нормалар халықтардың ұлттық-мәдени ерекшелігін немесе бір қоғамның үлкен және кіші топтары өкілдерінің ерекше белгілерін қалыптастыра отырып, оларды ажыратады, мәдениетаралық кедергілер жасайды, "өз" және "бөтен" мәдениет ұғымдарын тудырып, мәдени этноцентризм мен ксенофобияға алып келеді.

Шартты нормалар үшін атрибутивтік нормалардан айырмашылығы, мінез-құлықтың шекті шекаралары қамтамасыз етілетін әрекет интервалы бар. Осы шекаралардан шығу үнемі алдын алу шаралары түріндегі реакцияны тудырады (мысалы, алкогольді ішуге болады, бірақ оны теріс пайдалану бейресми әлеуметтік бақылаудың көрінісі ретінде бас тартуға, айыптауға әкеледі).

Атрибутивті әлеуметтік нормаларды бұзу әрдайым және барлық қоғамдарда төзімділікпен қабылданбайтын және жазалануы керек әлеуметтік зұлымдық ретінде қарастырылады, бірақ бұзғаны үшін жаза шарасы шартты түрде белгіленеді және әр түрлі дәуірлерде және әр түрлі халықтарда белгілі бір уақытта қоғамдық толеранттылық шегінде өзгеруі мүмкін. Қоғамдық толеранттылықтың шекараларында қоғамда әлеуметтік тәртіпті сақтауға жауапты инстанцияларға деген сенімге нұқсан келтірмей, қоғам жұмсақ санкцияларды қабылдай алмайтын шегі бар. Бұл шекаралар аса ауыр қылмыстар сериясын жасауға байланысты туындауы мүмкін жағдайға немесе ауытқулардың белгілі бір түрлерінің жоғары деңгейі туралы жұртшылыққа ақпараттың түсуіне немесе қоғамдағы саяси, экономикалық, әлеуметтік жағдайдың жалпы нашарлауына және т. б. байланысты кездейсоқ түрде белгіленеді.

Қазіргі қоғамдағы толеранттылық шекарасын кеңейту мүмкіндіктері үш негізгі шарттың орындалуына байланысты:

1. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясын, сондай – ақ әртүрлі халықаралық конвенцияларды қабылдауы және сақтауы, олар өз баптарында шын мәнінде метасоциумның-бүкіл адамзаттың өмір сүруінің объективті шарттарын көрсетуге тырысып, атрибутивті нормаларды нақтылайды, егжей-тегжейлі түсіндіреді.

2. Адамдардың іс – әрекеттері мен іс-әрекеттерін дихотомиялық бағалаудан бас тарту (кем дегенде ресми инстанциялар деңгейінде), оларды "жаман" және "жақсы" ("қалыпты" – "қалыптан тыс") деп бөлу. Бұл тәсіл таза конвенциялық сипатқа ие кейбір әлеуметтік нормалар үшін өте қажет нормалардың әрекет ету аралығын құру мүмкіндігін айтарлықтай шектейді (мысалы, есірткіні тұтынуға қатысты). Бұл интервал төзімділіктің өлшемін немесе шекараларын ресми деңгейде белгілейді, бұл қоғамдағы төзімсіздік, агрессивтілік және зорлық-зомбылық деңгейінің төмендеуіне үлкен ықпал етуі мүмкін.

3. Бүкіл әлем халқының білім және мәдени деңгейін арттыру. Мұндай білім жаңа құндылықтар жүйесіне негізделуі керек. "Адамгершілік қатынасқа түсетін субъектілердің

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

айырмашылығынан, олардың бірегейлігі мен алмастырылмайтындығынан туындайтын; жалпылықтың "алтын ережесіне", адамгершілік субъектілерінің өзара қарым-қатынасына негізделген классикалық этиканы толықтыратын дифференциалды этикаға негізделген жауапкершілік моральының таралуына байланысты идеологияны дамыту қажет" [4, 482 б.]. Жауапкершілік жеке тұлғаның этикалық (моральдық) сипаттамасы ретінде адамның моральдық іс-әрекетінің оның мүмкіндіктері тұрғысынан оның міндетіне сәйкестігін білдіреді. Қарыз ұғымы оның қызметінің салдарын, әсіресе жағымсыз салдарын болжауға міндетті. Жауапкершілік сонымен қатар адамның еркін, саналы және ерікті түрде әрекет ететіндігін, іс-әрекеттің шекарасын өзі белгілейтіндігін білдіреді. Бұл шекараларды анықтаудың негізгі критерийі-басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтары, өйткені "бүкіл әлемде басқа адамдардың құқығынан қасиетті ештеңе жоқ. Оған қол сұғылмайды және бұзылмайды" [5, 306 б.].

Әрине, басқа адамдардың құқықтарын ескеру және сақтау адамнан өз талаптары бойынша кейбір шектеулерді талап етеді.

Қазіргі әлемде бұл шарттар тек ішінара жүзеге асырылады. Бұл әсіресе жауапкершілік моральының таралуына қатысты. Дегенмен, кейбір үрдістерді әлемдік тәжірибеде байқауға болады, бұл девиантты құбылыстарға қатысты төзімділіктің жоғарылауын көрсетеді. Бұл мәлімдеме адамдардың мінез-құлқын реттейтін әлеуметтік нормаларға да, осы нормалардың бұзылуын әлеуметтік бақылауға да қатысты. Осы тенденцияларды толығырақ қарастырайық.

Мінез-құлықты «қалыпты»/«қалыптан тыс» (нормативтік емес) ретінде анықтауға қатысты толеранттылық.

Мұнда келесі тенденциялар назар аудартады.

1. Өте қауіпті (өте қалыптан тыс) мінез-құлық түсінігін өзгерту.

Бұл ең алдымен қылмысқа қатысты. Дүниежүзілік тәжірибеде қылмыстық жазаны алып тастау және әрекеттерді әкімшілік құқық бұзушылық санатына ауыстыру немесе кінәнің ауырлығын жеңілдету және тиісінше жасалған қылмыс үшін жазалау дегенді білдіретін қылмыссыздандыру қозғалысы кеңінен дамыған. Бұл әсіресе кәмелетке толмағандарға қатысты сот төрелігін жүзеге асыруға арналған кәмелетке толмағандар ісі үшін маңызды. «Қылмыскер» деген стигма неғұрлым мейірімді «заңмен проблемалары бар адамға» ауыстырылады.

2. Алкогольге және есірткіге тәуелді адамдарға деген көзқарастың өзгеруі.

2008 жылы жер шарында есірткіге тәуелді 26 миллион адам болған. Қанша адам есірткіні үнемі тұтынатыны туралы деректер жоқ. Жыл сайын әлемде заңсыз есірткі 200 мың адамды өлтіреді. Мұндай жағдайда әлемдік қауымдастық есірткі әлі де өз тұтынушысын табатын жағдайда қалай өмір сүру керектігі туралы ойлануға мәжбүр. Кейбір елдерде есірткіні заңдастыру тәжірибесі бар, бірақ бұл тәжірибе әрдайым сәтті бола бермейді, сондықтан әлемдік қауымдастық медициналық емес есірткіні қолданудың жаңа әдістерін іздейді. Жақын арада "жеңіл" деп аталатын есірткінің бір бөлігін қоғамдардың көпшілігі "ауыр" есірткінің одан да кең таралуын болдырмау үшін заңдастыруға мәжбүр болады деп ойлайды (кем дегенде, бұл туралы кең пікірталастар бар, бұл толеранттылықтың өсуінсіз мүмкін емес еді). Бұл туралы белгілі бір сенімділікпен айтуға болады, өйткені көптеген елдер темекі мен алкоголь сияқты есірткіні заңдастыруға келді, статистикаға сәйкес әлемде жыл сайын темекіден 5 миллион адам, ал алкогольден 2,5 миллион адам қайтыс болады. Айтпақшы, "маскүнем", "нашақор" стигмасының "алкогольмен (есірткімен) проблемалары бар адамдарға" азырақ өзгергені байқалады.

3. Кейбір балама мінез-құлық пен өзін-өзі көрсету тәсілдерін тану.

Мұнда, ең алдымен, экстремалды спорт және демалыс туралы айту керек. Ұзақ уақыт

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

бойы бос уақыттың экстремалды түрлерінің саны аз болды: жалғыз адамдар шындарды бағындыруға, үнгірлер мен теңіз тереңдігін зерттеуге, солтүстіктің шөлдері мен қарлары арқылы саяхаттауға кетті. Қазіргі әлемде демалудың бұл әдістеріне үнемі жаңалары қосылады. Жастар субмәдениеттерінде кең таралып жатқан: скайсерфинг (еркін құлауда әртүрлі фигураларды орындай отырып шаңғымен секіру), сноубординг, райдерлік (қауіпті трюктермен велосипедпен жүру), скейтбординг (секіру, трюктер, тақтадағы кедергілерді айналып өту), паркур және басқалар. Суицидологтар бұл спорттың барлығын жасырын суицид деп атайды (бұл үшін барлық белгілер бар), бірақ оларға тыйым салынбайды, қоғам оларға бейімделуді жөн көреді – арнайы алаңдар салынуда, қауіпсіздік шаралары жасалуда және т.б. Бейресми жастар құрылымдары туралы да айтуға болады: хипстер, рэперлер, панктар, эмо – олардың барлығы біздің әдеттегі "қалыпты жағдай" туралы түсінігімізді қандай да бір жолмен бұзады, дегенмен, шашы қызғылт түске боялғаны немесе мұрнындағы сырғасы немесе дұрыс емес стильдегі киімдері үшін ғана жас жігітті жазалау есі дұрыс ересек адамның ойына да келмейді.

4. "Қалыпты" (нормативті) және "қалыптан тыс" (нормативті емес) мінез-құлық арасындағы шекараларды жою.

Бұл тенденция заманауи қоғамның көптеген құбылыстарымен дәлелденеді, мысалы, ләззат бөлісу туралы келісімге негізделген қарама-қарсы жыныстың өкілдерімен қарым-қатынас жасаудың көптеген «жеңіл» тәсілдерімен қабылданған заманауи жастардың имиджі мен өмір салтындағы өзгерістер («еркін махаббат»), «азаматтық некенің» таралуы (немесе қарапайым айтқанда, бірге тұру), әйелдердің тәуелсіздікке, мансап жасауға, еркектен тәуелсіз болуға ұмтылуы, «чайлдфри» қозғалысының пайда болуы және тез таралуы, ерлердің өз келбетіне деген көзқарасының өзгеруі. 20-25 жыл бұрын өмір сүрген қазақстандықтар үшін «қалыптан тыс» болған нәрсе жаңа ұрпақ үшін мүлдем «қалыпты» болды.

Адамдардың мінез-құлқындағы «қалыптылық»/«қалыптан тыс екендігі» ұғымын түсінуге жаңа терминдердің әсерін бақылау да қызықты. «Аддикция» ұғымы девиантологияға және психологияға мықтап енген, ағылшын тілінде тәуелділік, бейімділік дегенді білдіреді. «Тәуелді мінез-құлық» термині бастапқыда нашақорлыққа (девиантты мінез-құлыққа) қатысты қолданылған, бірақ қазіргі уақытта тәуелділік кез келген тәуелділік ретінде түсініледі: химиялық заттарға (алкоголь, есірткі, темекі); тамақ өнімдері (булимия, анорексия); ойындар (лудомания, құмар ойындар); жыныстық қатынас (эксбиционизм, вуайеризм, садомазохизм және т.б.); өзіне тәуелділік (нарциссизм); ақпарат (телевизорға тәуелділік, компьютерлік эскапизм, ұялы телефонға тәуелділік, Тамагочи синдромы); сатып алу (шопомания); хобби (мысалы, коллекция жинау); дін (діни фанатизм); сән-салтанат, шектен тыс тұтыну (гламуризация немесе павлин синдромы) т.б. [6, 224 б.].

Бұл жағдайда біз аддикция туралы мұндай кеңейтілген түсініктің жақсы немесе жаман екендігі туралы айтпаймыз. Біз оның орын алатындығын және мүлдем айқын салдарларды тудыратындығын ғана айтамыз: біріншіден, "қалыптылықтың" шекаралары бұлыңғыр; екіншіден, әрқайсысы белгілі бір дәрежеде тәуелділіктерге немесе девианттарға жатқызылуы мүмкін, кез-келген жағдайда адам өзінің "қалыпты" немесе "қалыптан тыс" дәрежесі туралы ойлана бастайды. Бұл туралы ойлана отырып, адам басқа адамдардың әрекеттеріне төзімділік, яғни толеранттылық таныта бастайды.

Әлеуметтік нормаларды бұзушыларға қатысты әлеуметтік бақылаудың толеранттылығы. Бұл бағытта төзімділіктің бірнеше өсу тенденцияларын ажыратуға болады.

1. Бас бостандығынан айыруға балама жаза түрлерін қолдану.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

Шамамен ХХ ғасырдың 50-жылдарынан бастап барлық өркениетті елдерде девиантты мінез-құлықты бақылауды дамытудың жаңа кезеңі басталады. Жастардың экономикалық және әлеуметтік экспансиясы (консерватизмнен құтылу), отбасы мен шіркеу рөлінің төмендеуі (әлеуметтену институттары ретінде), материалдық саладағы талаптардың өсуімен тұтыну деңгейінің өсуі, еңбекте ғана емес, сонымен қатар бос уақыт саласында өзін-өзі шығармашылықпен жүзеге асыру мүмкіндіктері - мұның бәрі мінез-құлық стандарттары мен стереотиптерінің эрозиясына, ішкі бақылаудың күшеюіне және сыртқы бақылаудың әлсіреуіне әкелді. Бұл уақыт қылмыстық заңның қылмысты азайту мүмкіндігіне деген сенімнің жоғалуымен де сипатталады – «жаза дағдарысы». Баламалы жазалау шаралары кеңінен қолданыла бастады: пробация, қарқынды қадағалау, электронды бақылау, қоғамдық жұмыстарға тарту, қылмыскер мен жәбірленушінің татуласуы, шартты түрде мерзімінен бұрын босату, айыппұл төлеу және т.б.

2. Девиантты мінез-құлықтағы адамдарда ішкі бақылауды жандандыруға ұмтылу.

Толеранттылық басқаны, оның пікірін, шешімдерін құрметтеуді білдіреді. Бұл жағдайда, әрине, адам басқаның психикалық толықтығына, оның жағдайға барабар жауап беру қабілетіне сенімді болуы керек. Адамның әлеуметтік жеткіліктілігінің негізгі көрсеткіштерінің бірі-адамның басқа адамдарға, өзіне және өміріне моральдық міндеттемелерді ішкі қабылдауы ретіндегі жауапкершілік. Басқа ауытқуы бар адамдар үшін жауапкершілікті дамыту шаралары да ұсынылады. Бұл есірткіге тәуелділерге, панасыздарға, үйсіздерге, жезөкшелерге және т.б. оналту бағдарламаларында әртүрлі тренингтер болуы мүмкін. Жауапкершілікті қалыптастыру-бұл адамның қалыптасуының жалғыз жолы, ал мұндай мүмкіндікке деген сенім-бұл толеранттылықтың көрінісі (шыдамдылық, құрмет, адамға деген сенім).

3. Қылмыскерлерге жаза тағайындау кезінде сараланған тәсілді қамтамасыз ететін жазалау интервалын (вариативтілігін) жасау.

Бақылау шекарасы мен жазаның шектері, қылмыскерлерді жасына, жынысына, психосоматикалық денсаулығына, қылмыс түрлері мен олардың қоғам үшін нақты зардаптарына қарай саралау қажеттілігін түсіну тек 18 ғасырдың аяғында ғана анықталды. Сайып келгенде, құқықтың барлық түрлерінде қылмыс жасаудың ілеспе жағдайларын ескеретін жазалау интервалдары қалыптасты.

Бұл мақалада қоғамдағы ауытқушылыққа қатысты толеранттылықтың өсуін көрсететін кейбір тенденцияларды ғана атап өттік.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Декларация принципов толерантности // Пчела. 2002. № 3 (39).
2. Кант И. Сочинения. Т. 2. М., 1964.
3. Хомяков М. Императив или оптатив? // Пчела. 2002. № 3 (39).
4. Проективный философский словарь. СПб., 2003.
5. Кант И. Из «Лекций по этике» // Этическая мысль: Науч.-публицист. чтения. М., 1988.
6. Акопов А. Ю. Свобода от зависимости. Социальные болезни личности. СПб., 2008.

TOLERANCE AND SOCIAL CONTROL OF DEVIANCE: CURRENT TRENDS

The article specifies the concept of tolerance, taking into account the presence of deviant phenomena in society. At the same time, the boundaries of tolerance, i.e. tolerance, the conditions for its distribution and preservation in a certain society are considered. Particular attention is paid to the analysis of current trends in tolerance change in two directions: problems

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

of defining normal (normative) and abnormal (non-normative) behavior and social control of deviance.

Keywords: tolerance, social control, social norm, punishment crisis, addiction, extreme sports and recreation.

А.О. КУЗЕМБАЕВА

*Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,
«Қазақстан тарихы және қоғамдық пәндер» кафедрасының аға оқытушысы,
дінтану магистрі,
Қазақстан республикасы, Шымкент қаласы,
e-mail: aygul_ukri@mail.ru*

ҚАЗІРГІ ПОЛИМӘДЕНИ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ГУМАНИТАРЛЫҚ ТӘЖІРИБЕЛЕРДІҢ ДАМУ БОЛАШАҒЫ

Мақалада адамзаттың және жер бетіндегі барлық тіршіліктің өмір сүру проблемалары (экологиялық проблемалар кешені, дүниежүзілік термоядролық соғыстың алдын алу және жердегі жалпы бейбітшілікті қамтамасыз ету, адам денсаулығын қамтамасыз ету, ғылыми-техникалық прогресс жетістіктерін ұтымды пайдалану, демографиялық, адам құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету, терроризмге қарсы күрес проблемалары) жаңа мәдени-білім беру парадигмасы жасауға беруі керек міндетті шарттардың бірі екені атап өтіледі, яғни заманауи гуманитарлық тәжірибелердің ерекшелігі және олардың перспективалық дамуы қарастырылады.

Кілт сөздер: полимәдени білім, гуманитарлық тәжірибе, рухани-адамгершілік кеңістік, гуманитарлық білім, гуманизм.

XX ғасырдың тәжірибесі мәдени дәстүрдегі алшақтық қоғам мүшелерінің дүниетанымдық дезориентациясына, сананың құндылық сферасының жойылуына, жеке адамның өмірін нашарлататын және әлеуметтік құрылымның негізін эрозияға ұшырататын немқұрайдылыққа немесе жалпы нигилизмге әкелетінін сенімді түрде көрсетті. Сондықтан бүгінде зиялы қауымның, ең алдымен гуманитарлық күш-жігерін өмірге қадам басқан жастардың тарихи-идеялық көкжиегін кеңейтуге бұру бұрынғыдан да маңызды. Алдыңғы ұрпақтардың мәдени құрылымын анықтаған құндылық доминанттарын қазіргі заманда өткен мәдениеттің сыртқы келбеті мен сипатына байланысты түсінуі керек, осылайша өзін-өзі тану және өз доминанттарын іздеу – тарту немесе итермелеу энергиясы бар мағыналы бағдарлар саласында жүзеге асырылады.

Қазіргі заманғы гуманитарлық тәжірибелердің ерекшеліктері, олардың елдегі перспективалық дамуы туралы мәселе қоюдың маңыздылығын, біріншіден, әртүрлі елдердегі адамдардың, мәдениеттер мен әртүрлі тілдік дәстүрлердің өнімді өзара әрекеттесуі үшін біртұтас рухани-адамгершілік кеңістік құру қажеттілігімен (бұл өз кезегінде болашақта адамзат қоғамының өмір сүруіне көмектеседі); екіншіден, шешімнің маңыздылығымен Қазақстанның әлеуметтік-мәдени кеңістігінде белгілі бір адамның психикалық, моральдық және физикалық денсаулығы, өзін-өзі сақтау мәселелері; үшіншіден, болашақ адамның адамгершілік және интеллектуалдық өзін-өзі жетілдіру проблемаларының маңыздылығымен, жеке ынталандыратын технологиялық прогреспен; төртіншіден, жеке тұлғаны тез өзгертін белсенді өмір сүру жағдайларына бейімдеудің және оны өзара алмасу, өзара байыту деңгейінде мәдени құндылықтармен таныстырудың шұғыл қажеттілігімен байланыстырамыз. Сондықтан қазіргі заманғы гуманитарлық және

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

элеуметтік философияның міндеті, атап айтқанда, білім берудің іске асырылатын міндеттерін қоюда және білім берудің гуманистік парадигмасына негізделген мәдени-бағдарланған гуманитарлық тәжірибелер арқылы отандық көпмәдениетті білім берудің тиімді қолжетімділігі үшін ең шынайы жағдайларды тұжырымдаудан көрінеді. Қоғамға білім берудің осындай философиясын ұсына отырып, гуманитарлық, мәдени-бағдарланған тәжірибелерді одан әрі зерттеу және енгізу болашақ қоғамды келешегі бар модельдеу және жаңғырту үшін алғышарттар жасайды. Бірақ қоғамның өзі білім беру жүйесіне өз талаптарын қояды, бұл, өкінішке орай, гуманитарлық ғылымдар зерттеушілері ұсынып отырған талаптарға жиі қайшы келеді. Қаншалықты кереғар көрінгенімен, білім өзінің мәні бойынша адамға, оның жоғары гуманистік мағынасында мәдениетке тікелей бағытталған бола тұра, XX-XXI ғасырларда адамгершілікке қарсы функцияларды орындай отырып, адамнан және іргелі моральдық құндылықтардан алыстай бастады. Ғылыми-техникалық прогрестің бұрын-соңды болмаған жеделдеуі, адамзаттың күшін соншалықты арттырған ашылулардың, өнертабыстардың үздіксіз каскады, гуманитарлық инновациялардан ғылыми-техникалық жетістіктердің, рухани жетістіктерден материалдық байлықтың абсолютті жоғарылығы туралы гипертрофиялық идеяларды тудырды. Білім беру тек утилитарлық жағынан - белгілі бір технологиялар мен техникаларды меңгеру үшін, нақты кәсіби функцияларды орындау үшін қажетті білім алу, дағдыларды қалыптастыру құралы ретінде қарастырыла бастады [1].

Өкінішке орай, гуманитарлық білімнің терең және үздіксіз өсіп келе жатқан дағдарысы тек біздің елімізде ғана емес, тіпті экономикасы ең гүлденген, осы салаға бюджеттік шығыстарды он есе көп жұмсап отырған елдерді де терең қамтып отыр.

Өз кезегінде, жақсы білімді адам білімді маман болып қана қоймай, зұлымдық пен зорлық-зомбылыққа қарсы батыл күресіп, қоғамда басқа адамдарға, олардың еңбегінің жемістеріне, табиғатқа, жалпы мәдениетке деген шынайы адами қарым-қатынасты бекітуі керек.

Білім адамға дүние туралы білім беріп қана қоймай, сонымен бірге осы дүниемен таныстыру әдістемесін де беруі керек. Демек, «білім беруді фундаментализациялау» ұғымының мағынасына адам және қоғам туралы негізгі білімді қосу қажет.

Белгілі болғандай, пәндердің гуманитарлық және гуманитарлық емес болып бөлінуінің салыстырмалылығы барлық ғылымдарға қатысты әдістемелік қызмет атқаратын қазіргі философиялық гуманитарлық білім мазмұнынан көрінеді. Гуманитарлық пәндер жалпы мәдени білім беру және бейресми, бейнелі, шығармашылық ойлауды дамыту қызметімен қатар, халықтың адамгершілік, гуманистік, ұлттық-патриоттық санасын қалыптастыруда әлеуеті бар. Гуманизм қоғамдық болмыс пен сананың негізгі белгілерінің бірі бола отырып, қоғамдық прогрестің қол жеткізілген сапасын шоғырландырылған түрде көрсетеді. Жағымды жайт ретінде соңғы онжылдықтарда гуманизм тақырыбы философиялық, элеуметтанулық және педагогикалық басылымдарда орталық орынға ие болып, бағдарламалық құжаттарда және түрлі бағыттағы саяси партиялар жетекшілерінің сөйлеген сөздерінде үнемі айтылып жүргенін атап өткен жөн. Сондықтан жүйелі дағдарыстың зардаптарын бейтараптандыру мақсатында гуманитарлық және академиялық пәндер қазақ халқының ұлттық өзіндік санасының көтерілуінің және рухани жаңғыруының маңызды факторына көбірек айналуда. Ол үшін олардың мазмұны ізгілендіру мен ізгілену принциптерін ескере отырып, түбегейлі қайта қаралып, жаңартылып, идеялық-әдістемелік тұрғыдан тереңдетіліп отыру қажет.

Сонымен, гуманитарлық білім дағдарысын еңсеру, ең алдымен, гуманитарлық ғылымдардың өз міндетіне айналды. Отандық және әлемдік философиялық ойдың оң нәтижелері мен жетістіктеріне, жалпыадамзаттық құндылықтар мен ең жақсы ұлттық

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

дәстүрлерге негізделген байыпты, мейірімді, объективті ғылыми сын гуманитарлық мамандарға отандық гуманитарлық ғылымды жаңа сапалы деңгейге көтеруге көмектеседі. Сондықтан гуманитарлық ғылымдар жүйелі және дәйекті түрде ғылыми-техникалық және жаратылыстану салаларында жинақталған жалпыадамзаттық құндылықтарды игеруге қадам жасауға, табиғаттағы, мәдениеттегі және білім берудегі интеграциялық және динамикалық процестер аясында біздің заманымыздың жаһандық мәселелерін үнемі түсінуге өте сәтті әрекеттерді жасай бастады [2].

Өздеріңіз білетіндей, гуманитарлық білімнің орталығында зат емес, адам және оның өзіне, табиғатқа, жалпы мәдениетке қатынасы тұрады.

Таным субъектісі мен танылу субъектісі арасындағы қатынастың мәні диалогта жатқан сияқты. Диалог тек ситуациялық мағыналарды ғана емес, сонымен бірге контексттердің шексіз әртүрлілігінде және таным барысында субъектілердің өзгеру динамикасында берілген мағыналарды да ашуды қамтиды. Демек, диалог бітеді, өйткені шынайы түсіну тарихи және тұлғаланған. Бұл жағдай жаратылыстану критерийлерінен айырмашылығы гуманитарлық білімдегі дәл түсіну өлшемдеріне ерекшелік береді. Гуманитарлық білімнің дәлдігі сәйкестендіруде емес, "бөтеннің бөтеншілігін оны таза өзіне айналдырмай" жеңуде, яғни белгілі бір дәрежеде енуде, танитын және танылатынның өзара байланысында [3].

Жоғарыда айтылғандарға байланысты гуманитарлық білімнің және жалпы гуманитарлық дағдарыстың ерекшеліктерін түсіну үшін маңызды гуманитарлық білімнің тағы бір қасиетіне назар аударайық. Гуманитарлық білім түбегейлі гетерогенді және ғылыми-теориялық ойлаумен қатар бейнелі, көрнекі-эффектілі ойлауды, ең соңында, бейсаналыққа ену үшін таңбалар мен белгілерді түсіндіруге негізделген таңбалық-символдық санаға негізделген ойлауды қамтиды.

Тілдің тууы, белгілі болғандай, объектілер мен әрекеттерді белгілейтін кодтардың тұтас жүйесінің бірте-бірте пайда болуына әкелді; кейінірек бұл кодтар жүйесі заттар мен іс-әрекеттердің белгілерін және олардың қарым-қатынастарын ерекшелей бастады, ақырында, айтылымның күрделі формаларын тұжырымдай алатын тұтас сөйлемдердің күрделі синтаксистік кодтары қалыптасты. Алдымен бұл тіл ым-ишарамен тығыз байланысты болды, ал бөлінбейтін дыбыс "абай болыңыз" және "барынды сал" дегенді білдіруі мүмкін, және сол сияқты – бұл дыбыстың мағынасы практикалық жағдайға, іс-әрекетке, қимылға және тонға байланысты болды. Бұл кодтар жүйесі адамның саналы қызметін одан әрі дамыту, оның көптілділік жағдайында оның әртүрлі әлеуметтік-мәдени тәжірибелерге тиімді бағдарлануы үшін шешуші мәнге ие болды.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, жастарға көп мәдениетті білім беру жүйесіндегі гуманитарлық тәжірибелердің мазмұнын жаңарту мәселелері қарқынды дамып келе жатқан ашық қоғамның мүмкіндіктеріне сәйкес болып жатқан нақты динамикалық процестер аясында қарастырылуы керек сияқты.

Мұндай қоғамда жеке тұлғаның динамикалық үздіксіз көпмәдениетті/көптілді дамуын анықтайтын полимәдениет пен көптілділік мәселелері ерекше мәнге ие болады. Дәлірек айтқанда, мәдениет тілдері, олардың алуан түрлі және сан алуан мағыналары адамға өзін мәдени-тарихи субъект ретінде тануға, адамзат тарихы мен даму үстіндегі халқының тарихын қабылдауға, өз іс-әрекеттері, халқы, елі, өркениеттің болашағы үшін жауапкершілікті сезінуге, мәдениеттер диалогының субъектісі рөлін ойнауға қабілетті болуға көмектеседі [4]. Сондықтан, философиялық түсіну барысында алдыңғы екі әмбебап басымдықтардың құрамдас бөлігі ретінде анықталған табиғаттағы, мәдениеттегі және білімдегі динамиканың аясында кейбір гуманитарлық тәжірибелердің келесі жағдайларда оларды әрі қарай философиялық талдау, түсіну, түсіндіру және сәтті жылжыту мен нақты

педагогикалық процеске енгізу үшін ұсынылатын қазіргі мектептерде (орта және жоғары) кейбір гуманитарлық практиканың даму перспективаларын атап өткім келеді.

1. Білім берудің гуманистік парадигмасы-пайдалылық мәдениеті әдіснамасынан өмірдің психологиясы мен жеке тұлғаның қадір-қасиеті әдіснамасына көшу, ол унитарлық парадигмадан ауытқуға, тек білімді игеруге, дағдыларды қалыптастыруға бағытталудан, тұлғаға бағытталған оқыту мен тәрбиеге мүмкіндік беретін білім берудің өзгермелі, дамушы, семантикалық және түсінікті моделін білдіреді.

Болжамдық тұрғыдан алғанда, бұл парадигма сыни белгісіз жағдайларда қоғам мен тұлғаның бәсекеге қабілеттілігін арттырудың маңызды факторы болып табылады.

2. Мектептің мәденишығармашылық миссиясы-мәдениеттегі тұлғаны қалыптастырудың басымдығы, ол білім беру процесіне тікелей қатысушылардың әртүрлі гуманитарлық мәдени-бағдарланған тәжірибелер кеңістігінде өзара әрекеттесуін, сондай-ақ тұтастай алғанда білім беру процесін трансілдік бейімдеу жағдайында әр адамның тиімді өзін-өзі жүзеге асыруын қамтиды.

Қазіргі мектептің жобалық кеңістігінде көп мәдениетті және көптілділікті дамыту принциптері барлық "тірі" тілдер мен біртектес емес субъектілік орталықтардың (тілдік тұлғалардың) қазақстандық көп тілді білім беру кеңістігінде бейбіт қатар өмір сүру құқығын білдіреді.

Бұл ретте оқу-тәрбие процесін ұйымдастыруға қағидаттық көзқарас тіл мен субъектілік орталықтың ерекшелігін, сондай-ақ әртүрлі үлгідегі білім беру мекемелерінде (жалпы білім беретін мектеп, гимназия, лицей, колледж, ЖОО) тілдер мен мәдениеттерді зерделеудің дәйектілігін ескеруді көздейді.

3. Білім берудегі интеграциялық процестер – гуманитарлық және жаратылыстану-ғылыми білімдерді интеграциялауға негізделген, дамып келе жатқан тұлға әлемінің тұтас бейнесін қалыптастыруға ықпал ететін білім мазмұнын қалыптастырудың пәнаралық қатынасы, яғни практикалық әртүрлі әлеуметтік-мәдени кеңістіктерде мәдени коммуникацияны жүзеге асыруға дайын болу, сонымен қатар педагогикалық процестің субъектілерінің өзін-өзі лайықты көрсету және өзін-өзі жүзеге асыру.

4. Білім берудің құрылымы мен мазмұнын жаңартудың айқын тәжірибеге бағытталған стратегиясы – вариативтілік; мәдени-ағарту тәжірибесіне тән білім беру әлеуетінің рөлін күшейту; тұлғаның көптілді концептосферасын қалыптастырудың құзыреттілік тәсілі; білім беру үдерісі субъектілерінің әртүрлі білім беру құзыреттіліктерін жетілдіруге ықпал ететін бағдарламалық-әдістемелік қамтамасыз етудің сапалық сипаттамаларына мән беру; мектептің мәдени-білім беру ортасының мүмкіндіктері кеңістігінде мұғалім мен оқушының көптілді мәртебесін (рөлдік репертуарды) арттыру (оның ішінде оқу бағдарламасын, оқулықты, профильдеу бағыттарын, біліктілікті арттыру нысандарын және өзіндік -мұғалім білімі және т.б.).

5. Тілдерді оқытудың сапалы жаңа тәсілі/мәдениеттің экспрессивті құралдары (вербальды және вербальды емес) – дамып келе жатқан тұлғаның сөйлеу және коммуникативті әрекетінің дамуының барлық деңгейлеріндегі тіл тәжірибесінің сабақтастығы. Осы тәсілдің аясында келесі өзекті бағыттарды жүзеге асыру жоспарлануда – сөйлеу әрекетінің фонетикалық, лексикалық және грамматикалық аспектілерін меңгерудің жуықталған нормаларынан ауытқудың алдын алу және пропедевтика мақсатында мектепке дейінгі оқыту; бастауыш мектеп – балалардың өзін-өзі көрсету тұрғысынан мүмкіндіктерін үздіксіз кеңейтуді көздейтін ерте тіл үйрену; орта мектеп – ақпараттық-коммуникациялық технологиялар әлеміндегі өзгермелі өмір жағдайларына бейімделу мақсатында профильдік дайындық; жоғары мектеп – дүние жүзіндегі объективті қалыптасқан көптілділік жағдайында тиімді мәдени өзін-өзі анықтау мақсатында

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

мамандандырылған білім беру; басым және перспективалық бағыттар – гуманитарлық, жаратылыстану, математика, экономика және ақпараттық-білім беру шеңберінде бейіндік білім беруді ұйымдастырудың көп деңгейлі тәсілдері.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Богданец Т.П. Интеграция естественнонаучных и обществоведческих знаний в образовательном процессе начальной школы / Народное образование – Педагогические технологии – 2008. -№3. – С. 3-13.

2. Буланкина Н.Е. Проблема эффективного культурного самоопределения личности в полиязыковом образовательном пространстве. – М.: АПКИППРО, 2002.

3. Буланкина Н.Е. Полиязыковая концептосфера современного педагога. Новосибирск: Изд-во НИПКИПРО-МПУ, 2009.

4. Соколов Е.А. Проблемы поликультур и полиязычий в гуманитарном образовании – М.: Университетская книга – Логос, 2008. Акопов А.Ю. Свобода от зависимости. Социальные болезни личности. СПб., 2008

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF HUMANITARIAN PRACTICES IN MODERN MULTICULTURAL EDUCATION

The article notes that the problems of the existence of humanity and all life on Earth (a complex of environmental problems, the Prevention of World thermonuclear war and ensuring general peace on Earth, ensuring human health, the rational use of the achievements of scientific and technological progress, demographic, ensuring human rights and freedoms, the fight against terrorism) are one of the mandatory conditions for which the new cultural and educational paradigm, that is, the specifics of modern humanitarian practices and their promising development are considered.

Keywords: multicultural education, humanitarian experience, spiritual and moral space, humanitarian education, humanism.

К.С. ЛОЖКИН

*Военный институт Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова,
преподаватель кафедры тактики, магистр военного дела и безопасности,
Республика Казахстан, город Алматы,
e-mail: vankirson@mail.ru*

ПРОБЛЕМЫ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ С ВЫСШИМ ОБРАЗОВАНИЕМ

В статье рассматриваются некоторые проблемы образования, его тенденция развития в учебных заведениях с высшим образования. Важнейшей задачей по приведению содержания высшего образования в соответствие с потребностями различных видов производств.

Ключевые слова: образование, специалист, преподаватель, модернизация.

Проблема повышения качества подготовки специалистов с высшим образованием всегда была актуальна. Считается, что выпускник вуза является высококвалифицированным специалистом, который способен обеспечить не только функционирование современного производства, но и его развитие на основе эффективного использования достижений современной науки, техники, а также собственного участия в

создании и внедрении более совершенных технологий. Качество обучения студентов вузов в первую очередь определялось уровнем квалификации тех, кто их обучает. В условиях сравнительно медленного обновления материально-технической базы производства выпускник вуза мог относительно долгое время успешно работать, опираясь на те знания, которые он получил в институте. Поэтому считалось, что чем лучше студент учится под руководством высококвалифицированных преподавателей, имеющих соответствующие научные степени, тем выше качество получаемого им образования. Существенное ускорение темпов обновления техники и технологий, применяемых на различных видах производства, требует от выпускника вуза не только умения успешно использовать приобретенные в вузе знания и навыки. Важнейшим требованием становится умение постоянно совершенствовать содержания и методы своей профессиональной деятельности на основе последних открытий науки и техники. Система непрерывного образования становится необходимой практикой адаптации выпускника вуза к потребностям современного производства. Поэтому качество подготовки студентов определяется не только тем, насколько полно они освоили содержание вузовского образования, но и степенью освоения методов саморазвития в профессиональной деятельности. Новая ситуация побуждает искать отвечающие современности методы организации обучения студентов.

В настоящее время отечественное образование переживает сложный процесс модернизации практически во всех своих структурных элементах, она в конечном счете направлена на обеспечение высокого качества подготовки специалистов, которые могли бы работать не только на своей родине, но и в других странах, имеющих более развитую промышленность. Это, в частности, диктуется присоединением Казахстана к Болонскому процессу. В настоящее время введено двухступенчатая система образования: бакалавр, магистр. Ведется работа по созданию нового поколения государственных стандартов по всем специальностям в соответствии с традициями, сложившимися в системе высшего образования в странах Западной Европы. Также предполагается увеличить степень свободы вузов, побудив их самостоятельно искать абитуриентов, заинтересованных в обучении в конкретном образовательном учреждении [1].

Предполагается существенно уменьшить долю государственного заказа на специалистов и создать условия для конкурентной борьбы вузов за подходящих для них студентов. Насколько все эти меры в состоянии обеспечить реальное повышение качества образования – пока не ясно. Необходимы глубокие и всесторонние исследования, направленные как на изучение эффективности представленных мер, так и на поиск других вариантов повышения качества обучения в вузах страны [1].

Профессионализм определяется в первую очередь зрелым профессиональным мышлением. Оно складывается постепенно, в ходе овладения теми специальными знаниями, которые обеспечивают успешность выполнения основных обязанностей работников. Специалист с высшим образованием должен владеть целым набором весьма сложных навыков; знать сущность различных технологий, применяемых в той сфере деятельности, в которой он занят, разбираться как в технике, которая используется на конкретном направлении, так и в новинках мирового технического прогресса. Он в определенной степени должен быть готов к занятию конструкторской работой. Поскольку многие выпускники вуза становятся руководителями коллективов, им необходимо владеть набором управленческих навыков. За время обучения в вузе невозможно овладеть высоким уровнем профессионального мышления, поэтому, когда студенты определяют качество образования степенью развитости профессионального мышления, они отмечают скорее значимость данного показателя, нежели его наличие у выпускников вуза. В

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

процессе обучения складываются базовые характеристики профессионального мышления, выражающиеся в том, что студент может пользоваться и изученными им законами функционирования и развития конкретного объекта той деятельности, которой ему придется заниматься на производстве. Доля преподавателей, поставивших этот показатель на первое место, существенно ниже. Причина этого, на мой взгляд, заключается в том, что работники вуза осознают те трудности и проблемы, которые связаны с необходимостью формирования у студентов навыков профессионального мышления за весьма короткий период обучения. Преподаватели знают, что профессиональное мышление будет развиваться в процессе трудовой деятельности выпускник вуза; когда он столкнется с реальными трудностями в решении конкретных производственных проблем, тогда сможет показать имеющийся у него уровень организаций мыслительной деятельности. На второе место был поставлен показатель, который, как нам кажется, не определяет качество образование [1].

В последнее время в нашей стране сложилось такая социально экономическая ситуация, когда многие выпускники вуза работают не по специальности. Часто причина заключается не в том, что трудно найти соответствующую работу. Многие выпускники не желают работать в соответствии с полученным образованием, так как оплата труда не отвечает их потребностям. Например, в настоящее время незначительная доля выпускников педагогических вузов идут работать в качестве учителя в школы. Многие из них хотели бы работать по специальности, но уровень оплаты труда педагога настолько низок, что молодые люди не желают обрекать себя на нищенское существование. Они могут устроиться в различные фирмы, зарабатывая в два-три раза больше, чем школьный учитель. Самое удивительное заключается в том, что, несмотря на отсутствие узкопрофессиональных знаний, которые им потребуются на работе, выпускники педагогических вузов успешно справляются с производственными обязанностями. В связи с этим возникает вопрос: насколько качество образования определяется наличием узкопрофессиональных знаний, которые составляют основное содержание знаний, приобретаемых в вузе. Если качество образования измерять степенью мобильности в приобретении необходимых трудовых навыков, которые практически не связаны с полученной специальностью, то тогда можно считать, что мнения студентов и преподавателей соответствуют современной ситуации. Действительно, студентов в течение всего периода обучения в вузе надо учить тому, что позволит им работать по очень широкому кругу профессий. Однако в настоящее время такая подготовка в вузе отсутствует. Начиная с третьего курса, студенты приобретают конкретный, соответствующий их специальности набор знаний. То, что они изучают на первых двух курсах, также не является основной для овладения разнообразными профессиями после окончания вуза. В этом, на мой взгляд, заключается самое глубокое противоречие современного высшего образования. В нем четко не определено то содержание знаний и навыков, которые обеспечивают и подготовку высококвалифицированного специалиста. Само понятие «высококвалифицированный специалист» размыто, поскольку значительная доля студентов после получения диплома намерена работать не по специальности. Это противоречие, судя по ответам респондентов, предлагается разрешить путем получения студентами знаний, позволяющих за короткое время освоить смежную или даже весьма далекую от профиля обучения специальность; такой позиции придерживаются не только студенты, но и часть преподавателей. Лишь каждый шестой опрошенный работник вуза считает, что качество образования определяется наличием знаний в узкой сфере профессиональной деятельности. В связи с этим возникает вопрос: зачем же студенты на последних курсах особенно глубоко изучают отдельные сферы той области деятельности,

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

которой им придется заниматься. Также следует отметить противоречие между ориентацией наших студентов и преподавателей на широкую по содержанию подготовку и традициям западноевропейского и американского образования. Как известно, в странах Запада выпускники вуза являются весьма узкими специалистами, они готовы работать только в той области деятельности, в рамках которой готовились в вузе. Получение новой специальности требует значительного времени на переучивание. Следовательно, если в процесс модернизации отечественного образования будет взят курс на широкую по содержанию профессиональную подготовку, то наши выпускники вуза не будут соответствовать требованиям, предъявляемым к специалистам во многих странах мира.

Реализация установок на ведущую роль узкопрофессиональных знаний в практической работе вузов приведет к тому, что станет труднее найти желаемую работу после получения диплома. Она сейчас выбирается на основе уровня зарплаты, а не соответствия тому образованию, которое имеет молодой специалист. Напрашивается вывод о том, что проблема повышения качества образования не может быть решена без существенных изменений в экономике страны. Важнейшей задачей становится приведение содержания высшего образования в соответствие с потребностями различных видов производств. Ориентация на высокий уровень профессиональной подготовки будет оправдана тогда, когда выпускник вуза будет заинтересован в работе по специальности. Для этого необходимо, чтобы эта последняя соответствующим образом оплачивалась и могла обеспечить определенный карьерный рост тех, кто способен к сложным видам творческой деятельности. В настоящее время, как показали не только наши, но и другие исследования, проводимые в различных регионах страны, около 50% студентов учатся ради получения диплома о высшем образовании. Этот документ не только наделяет более высоким социальным статусом, но и дает возможность устроиться практически в любой сфере общественного производства. Подобная ориентация, конечно, не порождает установок на активную учебную деятельность, поэтому обеспечить высокое качество образования для данной категории обучающихся очень трудно [2].

В связи с этим при реализации различных программ, для решения актуальных задач совершенствования высшего образования необходимо учитывать целый спектр факторов, влияющих на ориентации и установки самих студентов, обучающихся в различных вузах. Комплексный подход, учитывающий социально-экономическую ситуацию, тенденции развития отечественной экономики, уровень оплаты труда, перспективы профессионального роста, самоутверждение работника на производстве, является условием создания перспективных моделей модернизации отечественного высшего образования.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Проблемы повышения качества подготовки специалистов с высшим образованием. В.В. Полякова, 2007.
2. Режим доступа: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/21811/1/uiro-2007-51-29.pdf>.

PROBLEMS OF IMPROVING THE QUALITY OF TRAINING OF SPECIALISTS WITH HIGHER EDUCATION

The article discusses some problems of education, its development trend in educational institutions with higher education. The most important task is to bring the content of higher education in accordance with the needs of various types of industries.

Keywords: education, specialist, teacher, modernization.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ЛЮ ЛИЦЗЮНЬ¹
ЯО ЦЗУНЧАН²

¹*Казахский Национальный университет им.аль-Фараби,
кафедра педагогики и образовательного менеджмента, докторант,
Республика Казахстан, город Алматы,
e-mail: 623657331qq.com*

²*Казахский Национальный университет им.аль-Фараби,
кафедра педагогики и образовательного менеджмента, магистрант,
Республика Казахстан, город Алматы,
e-mail: 376740379@qq.com*

**ИССЛЕДОВАНИЕ СПОСОБНОСТИ ПЕДАГОГОВ
ПРИМЕНЯТЬ ИННОВАЦИИ В ПРЕПОДАВАНИИ**

Осведомленность преподавателей об инновациях в преподавании и их готовность к применению напрямую связаны с качеством подготовки будущих педагогов и косвенно влияют на качество общего педагогического процесса. Инновационная практика педагогов-воспитателей на самом деле заключается в систематической интеграции и оптимизации учебных программ педагогического образования, образовательных моделей и методик, методов оценки преподавания и т.д. Ключ к повышению инновационной способности учителей-воспитателей лежит в повышении их способности к независимому обучению; в то же время образовательные учреждения также должны сформулировать соответствующую политику для обеспечения педагогов необходимыми ресурсами.

Ключевые слова: педагог-воспитатель; педагогическая инновация; путь развития; исследование способностей; интеграция в образование

В настоящее время сфера образования переживает серьезные экономические и социальные преобразования. Учитывая масштабы и скорость ее трансформации и развития, количество и качество подготовки инновационных талантов стали самым приоритетным в экономическом и социальном развитии. Подготовка таких кадров во многом зависит от уровня инновационности образования. Инновационное образование неотделимо от высококвалифицированных учителей, новаторов в своем деле. Уровень развития этой группы педагогов напрямую определяет уровень качества преподавания в области базового высшего образования, а это, в свою очередь, оказывает значительный эффект на развитие общенациональной ситуации в области образования. Главный аспект понимания, можно ли подготовить педагогов с инновационной осведомленностью и способностями в этой сфере, заключен в вопросе, обладают ли преподаватели способностью внедрять инновации в преподавание. Теоретически, профессиональные способности и развитие педагогов-воспитателей должны стать передовой темой и фокусом исследований в области педагогического образования современности, но исследований, раскрывающих эту проблематику, не так много. Хотя существует существенный ряд исследований, посвященных моделям профессионального развития и подходам педагогов-воспитателей, большинство из них находятся на концептуальном уровне или обсуждают модели профессионального развития, которые преподаватели-воспитатели должны принять в более общем и расширенном виде, а исследования определенных, конкретных структурных знаний и образовательных способностей, которыми должны обладать преподаватели-воспитатели, серьезно недостаточны.

Способность к преподаванию – это самая базовая способность, которой должны обладать все учителя, но для развития талантов в сфере инновационного мышления и готовности к его применению учителям недостаточно обладать классическими, базовыми навыками преподавания. Давайте представим, как педагог, который не обладает осведомленностью и способностью внедрять инновации в преподавании, может выйти за рамки преподавания знаний и навыков по предмету, и как стимулировать инновационное мышление и осведомленность уже у учащихся, а также поощрять у них развитие в этом направлении. Кларк отметил в книге "Личностные качества являются наиболее важными": «инновационная способность» учителей глубоко влияет на «инновационную способность» учащихся; если педагог знает, как преподавать индивидуально, и использует инновационное преподавание, он может творить неограниченные чудеса [1]. В связи с этим, в этой статье предпринята попытка обсудить способность применять новаторство в обучении и путь развития педагогов-воспитателей, надеясь пролить свет на их профессиональное развитие.

С точки зрения развития инновационного мышления учащихся, педагогические инновации относятся к тому, что педагоги сознательно развивают инновационную осведомленность и соответствующий подход обучающихся на протяжении всего образовательного процесса, повышая готовность к инновациям и в то же время осознавая новизну и эффективность образования и педагогической практики [2]. Некоторые ученые считают, что "инновация в преподавании заключается в том, что преподаватели не ограничиваются существующими моделями и процедурами преподавания, а создают уникальную модель преподавания, которая обладает как личным стилем преподавания, так и мудростью, и может помочь учащимся быстро соединить старые и новые знания и сконструировать понимание новых моделей." [3]. С точки зрения целей преподавания, педагогические инновации относятся к преподавателям, изучающим передовые концепции и методы преподавания для решения проблем в педагогической практике и применяющим их в повседневной преподавательской деятельности для достижения общих целей развития учащихся [4].

Знания в эпоху Интернета стремительно растут, и скорость их обновления и повторения чрезвычайно высока. Преподавателям необходимо продолжать учиться, отслеживать последние результаты исследований в области педагогического образования, областей обучения, предметных программ, преподавания и других смежных основополагающих областях, и включать их в образование, учебные планы и практическое преподавание, исключая первоначальное устаревшее содержание архаичных программ, не удовлетворяющих запросы современного общества. В то же время, преподаватели-воспитатели должны умно использовать ресурсы библиотек, Интернета, учебных заведений, общества и интегрировать их во внеклассные учебные ресурсы и инструменты для обычных учащихся, чтобы облегчить внеклассное независимое обучение и практику широких масс обучающихся, реализовать органическую интеграцию преподавания в разных форматах, и, тем самым, улучшить эффект обучения и качество подготовки новых специалистов. Инновационное содержание учебной программы для педагогов должно, в первую очередь, подчеркивать базовый, всеобъемлющий и современный характер содержания учебной программы и включать в преподавание новейшие знания по учебной программе и передовые идеи в соответствующей области. Во-вторых, мы должны обратить внимание на систематизацию и структуру учебных программ педагогического образования и содержания самого процесса преподавания, чтобы обычные учащиеся могли систематически осваивать основные принципы, базовые концепции и структуру основных знаний предметных дисциплин и подходах к развитию.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

В-третьих, мы должны подчеркнуть развитие способности к обучению у обычных учащихся и научить их тому, как критически выстроить обучение и как применять рефлексивные методы преподавания и другие базовые способности педагогического направления. Кроме того, преподаватели-воспитатели также должны уделять внимание развитию преподавательских и исследовательских способностей, духа сотрудничества и способности к межличностному общению у каждого учащегося, чтобы заложить основу для их обучения на протяжении всей жизни. Существует способ повысить способность применять инновационную методику педагогами. Британский социолог Гидденс указал, что, хотя мотиватор обладает определенными знаниями практики в своей области, чтобы совершать преобразующие действия, изменять текущую ситуацию и процесс развития событий, необходимо осознать рациональность самого действия, то есть овладеть основами практики и потенциальной логики [5]. Чтобы стать преобразующими субъектами, педагогам-воспитателям также необходимо изучить глубокую логику практики педагогического процесса, а именно принципы и законы, и постоянно взаимодействовать с различными нестандартными учебными ситуациями, структурными объектами, другими людьми и т. д. на практической основе. С этой целью преподаватели-воспитатели должны внедрять инновации в практику преподавания, прежде всего, они должны изучать передовые международные знания, модели и методы учебного процесса, а также внедрять инновации в традиционные образовательные концепции. Кроме того, преподаватели-воспитатели должны придерживаться знаний в области педагогики, психологии и теории обучения, а также повышать свою теоретическую и практическую грамотность в области профессиональной реализации.

Развитие готовности педагогов к инновациям в преподавании должно основываться на их собственной практике эффективного образования, включая преподавание по учебной программе, руководство практическим обучением и исследовательскую практику. Гидденс, основатель структурированной теории, указал, что независимо от того, является ли это конструированием субъекта или конструированием социального объекта, его основа лежит в социальной практике, которая прямо внедрена вовремя и пространство. Способность реализовывать инновации в обучении является важным аспектом содержания и результативностью ключевой инициативы педагогов-воспитателей. Чтобы улучшить эту способность, педагоги-воспитатели должны проводить рефлексивную педагогическую практику, то есть исследование педагогических действий руководствуясь новейшей теорией. Благодаря исследованию педагогических действий будет изменена модель подготовки учителей, а также методы преподавания и стратегии курсов повышения их квалификации. Педагоги-воспитатели могут проводить самостоятельные исследования или они могут формировать научные команды для продвижения исследований педагогических действий в рамках совместных рассмотрений актуальных тематик. Соответствующие исследования показали, что сообщество педагогического образования – это лучший способ развить практические знания и преподавательскую мудрость начинающих педагогов и сформировать их профессиональную идентичность. Проведение рефлексивной педагогической практики является ключом к профессиональному росту и развитию преподавателей-воспитателей, а также эффективным способом повышения их способности к новаторству в преподавании. С этой целью факультеты, на которых работают преподаватели, должны сформулировать соответствующую политику и меры по предоставлению преподавателям среды и ресурсов для реформирования и создания инноваций в преподавательской практике, а также мотивировать преподавателей проводить педагогические исследования в повседневной преподавательской практике. Практика педагогов-воспитателей всегда осуществляется в конкретных ситуациях, и она

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

неизбежно ограничена, но и мотивирована средой и системой образовательного учреждения, к которому они принадлежат; разумная и обоснованная система оценки эффективности может предоставить соответствующие ресурсы для обучения и педагогической реформы педагогов-воспитателей, тем самым мотивируя их выполнять исследование собственных педагогических действий. Ответственность педагогов-воспитателей заключается также в подготовке учителей. Практическая работа составляет подавляющую часть их работы. Результаты их работы также отражаются на качестве преподавания педагогических дисциплин и подготовке выдающихся учителей, а также среднестатистических обучающихся. Преподаватели-воспитатели отличаются от исследователей в области образования. Работа последних сосредоточена на исследованиях в области образования, и ее результатами являются академические статьи с образовательными концепциями, методами и идеями в качестве основного содержания. Несмотря на то, что Министерство образования взяло ориентир на политику по исключению только теоретически-ориентированного подхода, если колледжи и университеты не смогут создать систему классификации и оценки педагогов, то преподаватели по-прежнему будут находиться в очень невыгодном положении в нынешней системе учебных заведений. Эта ситуация будет продолжать ослаблять энтузиазм преподавателей реализовывать своё новаторство в педагогическом процессе, начинанию реформ и исследований. Следовательно, система оценки преподавателей колледжей и университетов, особенно зарекомендовавших себя учебных заведений, должна в полной мере учитывать достижения преподавателей в области ежедневной реформы преподавания и внедрения инноваций, выполнение практической работы и достижения в нестандартном, но эффективном преподавании, чтобы поддерживать и мотивировать энтузиазм преподавателей в отношении новаторского преподавания и инновационной практики. Учебному заведению, в котором находится преподаватель-воспитатель, лучше всего разработать механизм и метод поощрения инновационных достижений, в полной мере использовать устав и мотивирующий эффект разработанной системы, поощрять тех учителей, которые готовы участвовать в исследовании реформы преподавания и практических инновациях, и предоставлять определенные льготы учителям со значительными инновационными достижениями. Школы также должны создавать культурную атмосферу педагогических инноваций, создавать платформу для педагогических инноваций и широко осуществлять региональную преподавательскую и исследовательскую деятельность университетов, местных органов власти и начальных и средних школ, чтобы постоянно интегрировать и расширять кругозор педагогов и улучшать возможности педагогического процесса.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Кларк. Личностные качества являются наиболее важными [М]. Тайбэй: Ya Yan Culture Publishing, 2007: 143.
2. Линь Чондэ. Образование и научные исследования: важный способ для учителей повысить собственное качество [J]. Китайский журнал образования, 1999 (1).
3. Ван Чжэньхун. Ван Кэцин, ты Сюцунь. Влияние эффективности учителя, трудовой мотивации и душевного состояния на инновации в обучении [J]. Психологическая наука, 2010 (5).
4. Хэ Кэцян. Концептуальное обновление и теоретическое мышление на новом этапе развития информатизации образования [J]. Учебная программа: Учебные материалы·Шариат, 2016 (2).
5. Энтони Гидденс. Состав общества – Наброски структурированной теории [М]. Ли

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Кан, Ли Мэн, перевели. Пекин: Издательство Китайского университета Жэньминь, 2016: 6.

STUDY OF THE ABILITY OF TEACHERS TO APPLY INNOVATIONS IN TEACHING

Teachers' awareness of innovations in teaching and their willingness to apply are directly related to the quality of training of future teachers and indirectly affect the quality of the overall pedagogical process. In fact, the innovative practice of educators lies in the systematic integration and optimization of teacher education curricula, educational models and methods, teaching assessment methods, etc. The key to increasing the innovative capacity of educators lies in increasing their capacity for independent learning; at the same time, educational institutions should also formulate appropriate policies to ensure that educators receive the necessary resources.

Keywords: teacher-educator; pedagogical innovation; way of development; ability research; integration into education

Г.Б. МАМАЕВА

*Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитеті Шекара академия,
профессор, филология ғылымдарының кандидаты, подполковник,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы,
e-mail: gulzhan.m.76.@mail.ru*

ӘСКЕРИ САЛАДАҒЫ ҚҰЖАТ ТІЛІНДЕГІ МОРФОЛОГИЯЛЫҚ ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ

Ғылыми мақалада сөйлеу мәдениетіндегі интерференциялық құбылыстың пайда болу себебі түсіндірілген. Интерференцияның түрлеріне шолу жасалып, морфологиялық интерференцияға кеңінен тоқталып өткен. Морфологиялық интерференцияда орыс тілінің ықпалымен қазақ тіліндегі қосымшалардың дұрыс жалғанбау себебі жеткізілген.

Кілт сөздер: сөйлеу мәдениеті, әскери шешендік өнер, морфологиялық интерференция, изафеттік сөз тіркесі, көптік жалғауы.

Еліміздің тілдік саясатында мемлекеттік тіл – қазақ тілін, ұлтаралық қатынас тілі – орыс тілін, жаһандық экономикаға кіру тілі – ағылшын тілін меңгеріп, үштілділікті қатар меңгеру міндеті жүктелген. Адам ана тілімен қатар бірнеше тілді меңгергенде, сол меңгерген тілге ана тілінің заңдылықтары ықпал етіп, онда кейбір ауытқулар орын алады. Мұндай ауытқу ғылым тілінде *интерференция* деп аталады.

Интерференция (латын *inter* – аралық, өзара, *ferio* – тиісемін) қостілділік (көптілділік) жағдайында тілдердің бір-біріне әсер етуі [1, 9-16 б.]. Интерференция екі тілді игерген адамның сөзінде шеттілдік акцент түрінде пайда болады. Интерференциялық құбылыс басқа тілдің ықпалымен тілдің ішкі заңдылығын ескермеу салдарынан туындайды.

Қазақтың жазба және ауызша тілінде интерференциялық құбылыстың кеңінен етек жаюына бірнеше себеп бар:

- кеңестік дәуірде бір ғасыр бойы елімізде орыс тілі мемлекеттік тілге айналып, қазақ тілі орыс тілінің жетегінде келді;
- орыс тілінің жетегінде келген қазақ тіліндегі гуманитарлық пәндер қалыптасқанымен де, техникалық ғылымдарды қазақ тілінде дұрыс сөйлете алмай, соның салдарынан осы күнге дейін терминдеріміз де бір жүйеге келмей отыр;
- жарық көрген ғылыми әдебиеттеріміз қазақ тілінде емес, аударма тілде жарияланып, аударма тілдегі ғылым тілін түсіну қиындыққа соғуда;

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

- соның салдарынан кез-келген маман өз саласы бойынша ғылыми ақпаратты алу үшін ең алдымен орыс немес ағылшын тіліндегі әдебиеттерге жүгінеді;

- ғылым тілі қазақ тілінде сөйлей алмағандықтан кәсіби сала мамандары да кәсіби қазақ тілінде сөйлей алмай, ең алғаш жүгінген орыс тіліндегі терминдерді, тілдік құбылысты игеріп, одан ауытқымай, игерген тілі - орыс тілінің заңдылығын бұзбай, сол күйінде ақпаратты ауызша және жазбаша жеткізуге тырысады да, сөйлеу тілінде интерференциялық құбылыстың туындауына алып келеді.

Әскери салада ауызша және жазбаша тілде интерференцияның келесі тармақтарда кең белес алғанын байқауға болады, олар: лексикалық интерференция – сөйлеу және жазба тілде орыс тілінің жеке сөздерін қосып сөйлеу; фонетикалық интерференция – әр тілге тән өзіндік ерекшелігі бар тіл дыбыстарын дұрыс дыбыстай алмау; морфологиялық интерференция – сөйлеу мәдениетінде қосымшаларды орыс тілінің ықпалымен жалғай отырып қателіктер жіберу; синтаксистік интерференция – орыс тілінің сөйлем құрылымына сәйкес қазақ тілінде сөйлемнің соңында келетін баяндауыштарды алдына немесе ортасына қою [2, 25 б.].

Қазіргі таңда кез-келген нормативтік құжатты ақтарып, мазмұнына қарай ақпарат алу үшін мәтінін оқысаңыз, түсіну өте қиын: ресми стильде жазылғанымен, грамматикалық және стильдік қателер болмағанымен ой күрделі, оқырманға жетпейді. Құжатты (заң, жарлық, қаулы, бұйрық, т.б.) қазақ тілінде емес, аударма тілде жазған секілді. Осындай аударма тілдің салдарынан ақпарат жетпегендіктен оқырман ең алдымен құжаттың орыс тіліндегі нұсқасына жүгініп қана қажетті мәліметті ала алады. Ал құжаттың қазақ тіліндегі аудармасы еш қалтқысыз беті ашылмаған күйі қалып, қолданысқа енбейді. Осының салдары ғылым тілінің де, құжат тілінің де қазақша нұсқасын түсінбеуге және қажет етпеуге алып келеді.

Осындай жағдайдың алдын алу үшін нормативтік құжаттарды қазақ тіліне аудармай, қазақ тілінде жазу қажет. Кез-келген мәтінді қазақ тілінде жазуға кедергі келтіретін интерференциялық құбылыстың бірі – морфологиялық интерференцияның кеңінен белес алуы.

Морфологиялық интерференция – сөз бен сөзді байланыстыратын қосымшаларды орыс тілінің заңдылығына сәйкестендіріп жалғап, орыс тілінің сөз байланысы құрылымын бұзбауға тырысу [3, 15 б.]. Кейбір аудармашылар «орыс тіліндегі сөз, сөз тіркесі құрылымын бұзуға болмайды» деген принциппен орыс тіліне сәйкес келетін қазақ тілінің қосымшаларын жалғап, тілдің мағыналық аудармасына мән бермейді. Мәселен, күнделікті теледидардан еститін жарнамаларда «стамотологтармен расталған» деген тіркесімнің орыс тіліндегі нұсқасы – «одобрено стамотологами». Біз әдетте күнделікті қарым-қатынаста «менімен жұмыс істелді» деп айтпаймыз ғой. Оның орнына *мен жұмыс істедім, мен тапсырманы орындадым* деген есім сөзі атау септігінде тұрған құрылымды пайдаланамыз. Сондықтан мұнда да *стамотологтармен расталған* деген тіркесімнің орнына мағынасына қарай «стамотологтер растаған» деп дұрыс нұсқасын көрсеткен жөн. Орыс тілінде бұл сөз тіркесі предложный падежді керек етіп тұрғанымен, қазақ тілінде орыс тіліндегідей көмектес септікті емес, атау тұлғалы сөзді қажет етіп тұр.

Осыған ұқсас әскери қызметте «охрана осуществляется пограничниками» деген тіркесімді «шекара шекарашылармен күзетіледі» емес, дұрысы – «шекараны шекарашылар күзетеді»; «приказ подписан Директором Пограничной службы» деген тіркесімді «Шекара қызметінің Директорымен қол қойылған бұйрық» демей, дұрысы «бұйрыққа Шекара қызметінің Директоры қол қойған», «Шекара қызметінің Директоры қол қойған бұйрық» деп мағыналық аударма жасап, морфологиялық интерференцияның орнына мағыналық аударма жасап, қазақ тілінің ішкі заңдылықтарын бұзбау қажет.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазақ тілінде жиі кездесетін морфологиялық интерференцияның тағы бір түрі көптік жалғауының жалғануымен байланысты. Кейбір аудармашылар орыс тіліндегі көптік жалғауы жалғанған сөздерді сол күйінде қазақ тіліне аударып, көптік жалғауын жалғап, бірақ оның қазақ тіліндегі заңдылығын ескермей, морфологиялық интерференцияның орын алуына жол береді. Филолог ғалым Ахмеди Ысқақов: «Тілімізде көптік категориясы да, көптік жалғау категориясы да бар. Көптік жалғау категориясы көптік категориясының құрамына кіреді», – деп көптік мағынаның тілімізде үш жолмен (лексикалық, аналитикалық, синтетикалық) берілетінін көрсеткен [4, 39 б.]. Ғалымның пікіріне сәйкес сөзге көптік мағына беру үшін *лар, лар, дар, дер, тар, тер* қосымшаларын жалғай беру міндетті емес, қосымшасыз тұлғада да кейбір сөздер көптік мағына береді.

Қазіргі кезде қоғамдық ортада қарым-қатынас кезінде осы көптік жалғауы шамадан тыс қолданылып, сөйлеушінің ойын жеткізу, ақпаратты беру мүмкіндігін төмендетеді. Бұл көбінесе сөздің орыс тіліндегі тұлғасын калька тәсілімен аударып, орыс тіліндегі тіркестердің мағыналық сыйымдылығы мен синтаксистік сипаты қазақ тілімен салыстырғанда мүлдем басқаша екенін ескермеуден болады. Өйткені орыс тіліне бұл құбылыс тән емес: онда көптік мән беру үшін көптік жалғауын жалғау міндетті. Сөз орамдарын қазақы қалыпқа сәйкестіндірмей, әр сөзді санамалап, сөзіне сөз, тіркесіне тіркес жасау, әрбір сөзді дәлме-дәл, қосымшаларын сақтай отырып жалғаудың салдарынан артық сөзбен, қосымшамен ойды шұбалаңқы етіп, түсінігін қиындатып, мағыналық қарама-қайшылық орын алады. Ана тіліміздің бай мүмкіндігін ұтымды пайдалана алмай, сөз тіркесі мен сөйлем құрау заңдылығын, күрделі ішкі құрылымын жете ескермеу тіл мәдениетіне нұқсан келтіреді [5, 5 б.].

Орыс тіліне қарағанда қазақ тілінде көптік форма (қосымша) өте сирек қолданылады. Мысалы, заңнама тіліндегі мына сөйлемде: *«Военнослужащие пользуются всеми правами и свободами, предусмотренными Конституцией и законодательством Республики Казахстан, с учетом ограничений, определенных законами Республики Казахстан»*, – көптік жалғауы жалғанған сөздер: *военнослужащие, правами, свободами, ограничений, законами*. Сөйлемді орыс тілінен қазақ тіліне аударған кезде осы аталған барлық сөздерге көптік жалғауын жалғау міндетті емес: *«Әскери қызметшілер Қазақстан Республикасының белгілі бір заңындағы шектеулерді ескере отырып Қазақстан Республикасының Конституциясы мен заңымен қарастырылған барлық құқық пен еркіндікке ие»*. Сөйлемнің аудармасындағы асты сызылған сөздерге көптік жалғауының қосымшасы жалғанған жоқ, яғни олар жеке тұрып та көптік мағынаны бергендіктен көптік жалғауын қажет ете бермейді. Өйткені көптік жалғауы жалғанбаса да, бұл сөздер көптік қосымшасыз да контексте көптік мән беріп тұр. Шамадан тыс артығынан қолданылған көптік жалғау сөйлемнің стильдік құрылымын бұзып, сөйлемдегі негізгі мағынаны түсінуді қиындатады, ойды күрделендіреді.

Әскери салада тек құжат тілінде ғана емес, ауызекі сөйлеу тілінде де орыс тіліндегі калька аудармасымен көптік жалғауының басы артық қолданылатын кездері болады: *«қолдарым тимеді», «аяқтары ауырды», «көздері көрмей қалды», «үйлер беріліп жатыр», «шаштарым өсті», «халдері қалай»*. *«Қол, аяқ, көз, үй, шаш, хал»* онсыз да көптік мағынаны білдіріп тұр. Тек сирек жағдайда айтылатын *«істерің емес», «биылғы табыстарың таудай болды», «өнерлерің өрлей берсін», «жұмыстарыңда шикілік көп», «еңбектерің елеусіз қалмас, жағдайларың белгілі болды»* деген сөз тіркестерінде оқиғаға қатысушының көптігін білдіру мақсатында көптік жалғауы жалғанып жатады [4, 5 б.]. Мұндай сөйлеу тіліндегі кемшіліктер сөйлеушінің ауызша сөйлеудің талаптарын білмеуінен де болады. Ол үшін көптік жалғауының жалғану тәртібін тереңірек меңгерген жөн.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

Әскери саладағы құжат тілінде орныққан тағы бір морфологиялық интерференцияның түрі – *лық/лік, дық/дік, тық/тік* жұрнағының әскери кәсіби терминдерге жалғануы. Кейбір аудармашылар: «Орыс тілінде *ный* қосымшасы терминге жалғанса, міндетті түрде оның қазақша баламасы түрінде келетін *лық/лік* жұрнағын жалғауымыз қажет», - деген қате пікірге ұрынады. Сөйтіп кейбір сөз тіркестерін айтылуына қарай күрделендіріп жібереді. Мәселен, шекара саласында *пограничный наряд* тіркесімінде *ный* қосымшасы болғандықтан *шекаралық наряд* деп атап, ой да, сөз де күрделеніп, сөйлем құрамында пікірді түсінуге, мағынаны ұғынуға кедергі жасайды. Осымен қатар нормативтік құжаттарды ақтарсаңыз, *лық* жұрнағының басы артық жалғанған келесі түрлерін кездестіруге болады: *шекаралық аймақ, паразиттік аурулар, шекаралық белгі, шекаралық жол*, т.б. Жеке тұрғанда сөз тіркестерін ұғыну оңай болғанымен, сөйлем құрылымында ойды күрделендіріп, автордың негізгі пікірін түсінуге қиындық тудырады. Осындай сөз тіркестерін күрделендірмей, *лық* қосымшасын жалғамай-ақ, изафеттік құрылымда (атау тұлғадағы екі зат есімнің қатар келуі) *шекара аймағы, паразит аурулар, шекара белгісі, шекара наряды* деп аударса, көңілге қонымды, сөйлем құрамында ұғынықты болары сөзсіз.

Осындай морфологиялық интерференцияның салдарынан әскери қызметшілер кез-келген нормативтік құжаттардың мәтінін түсінбей, ең алдымен құжаттың орыс тіліндегі нұсқасын оқып барып хат жіберушінің пікірін мазмұны бойынша ұғынып, әрекет етеді. Осындай «мылқау» қарым-қатынасқа алып келетін интерференциялық құбылыстардан арылып, қазақ тілінде мағыналы сөйлеуге, қосымшаларды сөздерге қазақ тілінің ішкі заңдылығына сәйкес жалғап, ойымызды еркін және дұрыс жеткізуге тырысайық.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Карлинский Е.А. Типология речевой интерференции//Зарубежное языкознание. – Алма-ата, 1972. – Выпуск 2. – С9-16.
2. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие// Новое в лингвистике. М: Прогресс, 1972. – Вып. VI. – С 25-80. – 535 с.
3. Байкалова Е.Д., Очур Т.Х. Морфологическая интерференция в процессе овладения английской речью в условиях взаимодействия тувинского, русского языков и английского языка как иностранного/ «Мир науки, культуры, образования». №4 (59) 2016.
4. Ысқақов А. Қазіргі қазақ тілі. Филология факультеттері студенттеріне арналған оқулық. – Алматы: «Ана тілі», 1991 ж. – 384 бет.
5. Бизақов С. «Көзге» көптік жалғауы жалғанбайды /«Ана тілі» газеті, 22 қаңтар, 2015 жыл.

MORPHOLOGICAL INTERFERENCE IN DOCUMENT LANGUAGE IN THE MILITARY FIELD

The scientific article explains the reason for the interference phenomenon in speech culture. Types of interference were reviewed and morphological interference was extensively discussed. In the morphological interference, the importer connection of the suffixes in the Kazakh language due the influence of the Russian language was given.

Keywords: culture language, military oratorical art, morphological interference, isaphetic phrase, plural.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Т.С. МАНТАЕВА¹

А.Т. ЖАППАРБЕКОВА²

¹*Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,
PhD, аға оқытушысы,
Қазақстан республикасы, Шымкент қаласы,
e-mail: toty2009@mail.ru*

²*Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, оқытушысы,
Қазақстан республикасы, Шымкент қаласы*

ЖАҒАНДАНУ АЯСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ МӘДЕНИЕТІ

XX ғ. 90-шы жылдары жаһандық мәдениет үлгісі кең қолданысқа ие болды. Бұл концепцияның басты тезисі адамзат күйінің жаңа бейнесі мәдениет болуында жатыр. Жаһандық өзгерісті көрсететін өзекті нүкте – әлемдік туризм, мәдени гибридтердің пайда болуы, постмодернистік мәдениет, тәжірибе қайта қалыптастырудың жаңа формасы.

Кілт сөздер: жаһандану, мәдениет, бұқаралық мәдениет.

Жаһандану заманында бұқаралық мәдениеттің күшеюі, виртуалды идеалдардың қалыптасуы қазақ мәдениетінде дәстүрлі құндылықтар мен заманауи құндылықтар арасында шиеленіс тудырып, әлем мен адам арасындағы үйлесімділік пен бірлікті сақтау жолындағы ізденіс жүргізу міндеті жүктелген тұлғалардың шығармашылық қызметі күрделене түсуде.

«Мәдениеттің жаһандануы» деген тіркес алғаш рет ғалымдар мен зерттеушілердің еңбектерінде XX ғасырдың 80 жылдарында пайда болған. Жаһандануды қоғамдағы қаржылық нарық, өндіріс, қаржылық нарық, өндіріс пен сауда, телекоммуникация секілді ірі жүйелермен байланыстырғанымен, оның ықпалы күнделікті өмірге де еніп, жеке тұлғалардың сана-сезіміне ықпал етуде. Жаһандану – біздің өмірімізге қатысы жоқ, абстрактілі құбылыс емес, әрбірімізге қатысты бар, әрбірімізге ықпал етіп жатқан, біздің күнделікті өмірімізге әсер етіп жатқан объективті, бақылауға келмейді, өмір ағыны дамуының заңды жалғасы болып табылады. Күрделі трансформациялардың нәтижесінде біздің қалыпты өміріміз өзгеріп, бір замандағы үлкен рөл атқарған қоғамдық институттардың кейбірі маңыздылығын жойып, өміріміздің көптеген аспектілері өзгерді. Индивидуализм, яғни жеке тұлғаның өмірдегі өз басымдығы туралы ойлауы, тұлға ретінде өмірде өз орнын табуға тырысуға ұмтылуы алдыңғы орынға шықты. Дәстүрлі ұстанымдар, этикалық құндылықтар мен шектеулердің көбі жойылып, адамдар өзгерістерге, қоғам талаптарына бейімделеді.

«Мәдени жаһандану әр түрлі елдегі іскерлік мәдениет пен тұтынушылық мәдениетті байланыстырады, халықаралық қатынасты ілгерілетеді. Осы жағдай бір жағынан, жекелеген ұлттық мәдениеттердің әлемдік деңгейде танылуына ықпал етті. Екінші жағынан, танымал ұлттық мәдениеттер ұсақтарын ысырып, кей жағдайда халықаралық деңгейдегі мәдениет деңгейіне көтеруі мүмкін. Көбіне мұны ұлттық мәдени құндылықтардың күйреуі деп санап, ұлттық мәдениеттердің қайта өрлеуі үшін күреседі. Заманауи кинофильмдер әлемнің бірнеше елінде бір мезгілде қатарынан көрсетіледі. Кітаптар да аударылып, әлемнің түрлі еліндегі оқырманға жол тартады. Жаһандануда ғаламтор ерекше рөл атқаруда. Халықаралық туризм де жылдан жылға қарқын алуда» [1].

Жаһандану ғасырында адамзат үшін жаңа құндылықтар пайда болып, адамдардың

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

өмір сүру дағдысы өзгеріп, қарым-қатынас жасауы басқа формада көрініс тапты. Жаңа технологиялардың, жаңа құндылықтардың пайда болуы адамның мінез-құлқы мен психологиясына, өмірге көзқарасына өз ықпалын тигізбей қоймады. Рухани және адами құндылықтар трансформацияланып, адамдардың ақпарат алмасуы, сұхбаттасуы жаңаша бағытта қарқын алды.

Жүз жыл бұрын әр ұлт өзіне «қалай ұлт болып қалыптасамыз?» деген сұрақты қойса, бүгінде «жаһандану ғасырында қайтсек ұлттық бет-бейнемізді, тілімізді сақтап қала аламыз?» деген сұраққа жауап іздеп жатыр. Көптеген Шығыс елдері ұлттық бет-бейнесін жоғалтудан қорқып, мәдени экспанцияның алдын алу мақсатында жоспарлы түрде жұмыс жасап жатқаны байқалады.

Бұрын әлемдік деңгейде жаңалық ашып, шығарма жазып, адамзаттың рухани-мәдени өмірінің дамуына зор ықпал еткен тұлғаларды «адамзаттың мақтанышы» деп әспеттесек, қазір қарапайым адамдар ортасында «біз ұлттық тұрғыда емес, адамзаттық тұрғыда ойлаймыз» деген пікірді жиі естуге болады. Ұлттық болмыс пен мінез ерекшеліктерін, ұлттық дәстүрлі мәдениетті мансұқтап жатқандар да жоқ емес. Соңғы жылдары адамдар бір-бірінің діни наным-сеніміне, көзқарасына құрметпен қараудан гөрі, сенімсіздік танытуы басым. Осы тұрғыдан келгенде жаһандану ғасырындағы адам мәселесін зерттеу өте өзекті деп ойлаймыз.

Збигнев Бжезинский «Гегемониялық демократияның диллемалары» мақаласында «Бүгінгі таңдағы ғаламдық қарым-қатынастардың кең өріс алуы мен тиянақты идеологиялық альтернативаның жоқтығы жағдайында идеологиялық тұрғыдан қатаң бақылау жасау әрекеттері барған сайын қиындай түсуде. Олай болса, қазіргі заманда бұқаралық мәдениетке халқының басым көпшілігі ауылдық жерлерде тұратын және дәстүрлі ұлттық мәдениетінің тамыры тереңге жайылған елдер ғана қарсы тұра алады» [2] деп жазады.

Жаһандану ғасырында ұлттық құндылық пен дәстүрлі мәдениетімізді қалай сақтаймыз, жастарымыз мәдени құндылықтарымызды ұлықтап, көзінің қарашығындай сақтап, болашақ ұрпаққа жеткізуі үшін не істеуіміз керек? Ұлттық мәдениетті жоғалту – бұл ұлттық болмыстан ажырау, ұлттық мінез ерекшеліктерінен ажыраған ұлт тілін жоғалтады. Ал тіл – әрбір ұлттың ұлт ретіндегі ең басты ерекшелігі.

Манаш Қозыбаевша айтсақ, «Біз, қазақ, атаны, ананы пір тұтқан халықпыз. Сондықтан да біз тегімізді атадан, тілімізді анадан санаған халықпыз» [3].

Жаһандану ғасырында ұлттық мәдениетті, тілді, жалпы ұлтты сақтап қалудың бірнеше жолы бар:

1. Жастарымыз ұлттық құндылығымыз бен мәдени мұрамызға құрметпен қарауы үшін отбасы институтында дәстүрлі мәдениетіміз үлкендер, ата-аналар тарапынан жиі айтылып, дәріптелуі тиіс;

2. Мектептерде «дәстүрлі мәдениет» пәні оқытылып, жастарға ұлттық мәдениет пен құндылықтың маңызы түсіндірілуі керек;

3. Бұқаралық ақпарат құралдарында дәстүрлі мәдениетке айрықша орын беріліп, оның бала тәрбиесіндегі орны мен адам болып қалыптасуында, бойына адамгершілік қағидаларын сіңіруде ерекше маңызды рөл атқаратыны айтылуы керек.

4. Дәстүрлі мәдениет, ұлттық тәрбие бұл тек қана бір ұлтты сақтап қалмайды, әлемді, адамзатты сақтап қалады. Жер бетіндегі әр ұлттың өзіне тән ұлттық мінез ерекшелігі, болмысы, менталитеті бар. Балаларын өзінің салт-дәстүріне, діни сеніміне сай әдеппен, наным-сеніммен тәрбиелейді. Өзінің дәстүрлі мәдениетінен, тәрбиесінен ажыраған ұлт хаосқа ұшырап, болашаққа деген сенімін жоғалтады. Сол себепті, әр ұлттың ұлттық келбетін, болмысын сақтауы адамзат үшін маңызды.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

5. Жер бетінде тілін, сосын ұлт ретінде өзін жоғалтқан тайпа, ұлыстар аз емес. Жоғалған тілді жоқтау – ұлтты құтқармайды. Жаһандану ғасырында әр ұлт өзін сақтап қаламын десе, ең алдымен ана тілінің дамуына ерекше назар бөлуге тиіс.

6. Жаһандану ғасырында адамдардың діни көзқарастары мен сенімі маңызды рөл атқаратыны анық. Сол себепті, әр ұлт өзін ұлт ретінде сақтауы үшін «бір дін» бағытын ұстануы тиіс.

7. Ұлттық мәдениеті мен салт-дәстүрін құрметтейтін, тілін, ұлтын, елін, жерін, Отанын сүйетін жас тәрбиелеген мемлекет жаһандану ғасырында «жұтылып кетеміз» деп қорықпайды. Себебі, ұлттық, мемлекеттік іргетасы мықты, болашаққа нық сеніммен қарайды.

Адам мен әлем қатынасы – өте күрделі әрі бірін-бірі толықтырып тұратын, үнемі өзгеріс үстіндегі процесс. Адам мен әлем қатынасы – жер бетіндегі адамдардың пайда болуынан бастап, (олардың табиғатқа деген қарым-қатынасы, танып-білсем деген қызығушылығы) зерттеліп келеді және зерттеудің жалғаса беруі заңдылық. Адамдардың рухани және материалдық байлыққа деген қызығушылығы әр түрлі болатыны секілді, әрбір адамның әлеммен қарым-қатынасы, дүниеге көзқарасы әрқилы.

Бүгінгі адамдардың дүниетанымы, әлемді танып-білуі, рухани байлықты игеруге құштарлығы, бір-бірін бағалаудағы критерийі – олардың әлеммен қатынасын көрсетеді.

Бұрын адамның білім-ғылымды игеріп, жаңалық ашуы «адамзаттың игілігі үшін» болса, қазір «өзім үшін» принципі алға шықты. Батыс адамының өзіне жиі қоятын сұрағы «ақылды болсаң, неге кедейсің?» бүгінде әлемде өзекті, адам білімді игеріп қоймай, білімі арқылы өзінің материалдық тұрмысын түзеуге тиіс.

Қазір адамның діни көзқарасы мен діни сенімі арқылы да оның өмірдегі таңдаған бағытын, мақсатын айқындауға болатын секілді.

Өркениеттер қақтығысы туралы мақаласы талай пікір-таласқа арқау болған Сэмюэль Хантингтон ойын былайша өрбітеді: «Таптық және идеологиялық кикілжіңдерде басты сұрақ былай деп қойылатын: «Сен кімнің жағындасың?». Және адам өзінің кімнің жағында екендігін таңдай алатын, сондай-ақ таңдап алған айқындамасын неше рет болсын өзгерте алатын. Өркениеттер кикілжіңінде сұрақ енді өзгеше жағдайда былай деп қойылады: «Сен кімсің?». ...Дін адамдарды этникалық тектеріне орай жіктелуіне қарағанда, неғұрлым қатаңрақ бөледі. Адам жартылай француз және жартылай араб болуы және де осы екі елдің де азаматы болуы мүмкін. Ал жартылай католик және жартылай мұсылман болу әсте де қиынырақ» [4]. Бала өзінің ата-анасын таңдай алмайтыны секілді, ұлтын да таңдай алмайды, бірақ қай дінді таңдау оның жүрек қалауына байланысты. Адам екі не үш дінді бірдей қабылдай алмайды, дегенмен, барлық діннің ұстанымы бір-біріне ұқсайды.

Махатма Ганди «мен мұсылманмын, христианмын, буддистпін» деп жиі айтады екен. Себебі, Махатма Ганди барлық діннің өкіліне құрметпен қарап, Исламның, христиандықтың, буддизмнің жақсы әдептерін өз бойына сіңіріп, өмір бойы өзін тәрбиеледі. Әрбір дін адамды арлы, адал, әдепті, иманды болуға, өзгелерді құрметтеп, сыйлауға үндейді.

Жаһандану жетілген адамның бір сипаты: ағылшын тілін еркін меңгеру және адам тілге қабілетіне байланысты бірнеше шет тілін меңгерсе, ол адам өз ортасында дараланып тұрады.

Ғалым Г. Нұрышева «Елбасының шешендігі бәрімізге аян. Қай деңгейде болмасын, ол қазақ және орыс тілдерінде мүдірмей, екі тілде бірдей сөйлеп, өз ойын шетелдіктерге де, отандастарына да анық та айқын жеткізеді және соңғы жылдары шет тілдерді меңгеруге көңіл бөліп отыр» дейді [5].

Өзге тілді үйрену, оны жетік меңгеру бұл ең алдымен халықаралық қатынастар

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

кезінде айрықша рөл атқаратыны белгілі. Елбасымыз «Әр бір қазақстандық үш тілді қазақ, орыс, ағылшын жетік меңгеруі керек» деп айтқанды. Тіл үйренудің ешқандай зияны жоқ, керісінше пайдасы көп.

Жаһандану адамзатқа не берді, қандай құндылықтарды тудырды және одан келер қауіп қандай? Жаһандану ілім-білімге құштар адамға өте көп мүмкіндік тудырды. Қазір дүниенің бір бұрышындағы адам үйінен шықпай-ақ әлемнің танымал университеттерінің ғалымдарының ғаламтордан лекциясын тыңдап, онымен тікелей әлеуметтік желі арқылы сұхбаттасып, көкейіндегі сұрақтарға жауап ала алады. Қазақстанның білім беру жүйесі әлемдік жүйемен интеграцияланып, мамандарды кәсіби тұрғыда шетелдік ғалымдармен бірге дайындап, студенттер шетелде ғылыми тағылымдамадан өтіп жатыр. Шетелдің электронды кітапханасын пайдалану арқылы ғалымдар, студенттер өздеріне керекті кітаптар мен мақалаларды онлайн оқуға мүмкіндігі бар. Сонымен бірге, әлемдік рейтингі жоғары журналдардың сайтынан да ғылыми мақалаларды оқи алады.

Жаһандану ғасырында ағылшын тілі «әлемдік тіл» статусына ие болғалы дүниенің түкпір-түкпіріндегі адамдар осы тілді меңгеріп, тілі, діні, нәсілі бөлек адамдар бір-бірінің ұғынуға, түсінуге тырысып бағуда.

Жаһандану ғасыры – адамзатқа ортақ құндылықтарды туырып қоймай, (мысалы, интернет) адамдардың бір-біріне деген адами сезімін (сағыныш) суытып жатқаны жасырын емес. Сағыныш сезімі – адами құндылықтың бір сипаты. Ғаламтор айшылық жерден тез хабар таратып, дүниенің бір шетіндегі адам мен екінші шетіндегі адам секундтар ішінде хат алысып, бір қарағанда оларды бір-біріне жақындатып жатқандай көрінгенімен, олардың сағыныш сезімін ұрлап жатыр.

Өркениеттер қақтығысы, жаһандану заманында қоғамның қарқынды ақпараттануы, тобырлық мәдениеттің күшеюі тұлғаны күрделі өзгерістерге ұшыратты, оны дамуын қиындатып, ұлттық құндылықтар мен дәстүрлі мәдениеттен ажырату қауіпін туындатты, осының салдарынан тұлғаның дамуы өзекті мәселеге айналды. Осы ретте, адамның тұлға ретінде дамуына қажетті шарттар қандай болмақ деген сұрақ туындады. Біздің ойымызша, шарттар қатарына ұлттық тәуелсіздікті, ұлттық идеологияны сақтап қалуға, қоғамның мүшесі – тұлғаның еркіндігін, «азат ақылын», пікір және көзқарас айту құқығын жоғары қою, оның бойындағы ізгіліктің «тұншығып қалуына» жол бермеу, кедергілерден алып шығатын шығармашылықты, ақыл-ойды, ақиқатты ұстануы.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Zimmerer, Karl S. *Globalization & New Geographies of Conservation*. – Chicago: University of Chicago, 2006. – 1 p.
2. Бжезинский З. Выбор. Мировое господство или глобальное лидерство: дилеммы гегемонистской демократии. – М.: Международные отношения, 2005. – С. 240-241.
3. Қозыбаев М. Киелі тәуелсіздік. – Алматы: Баспалар үйі, 2009. – 6 бет.
4. Samuel P. Huntington. *The Clash of Civilizations?* <https://web.archive.org>.
5. Нұрышева Г.Ж. Әл-Фарабидің «ұстаз» ілімі және Н.Назарбаев тұлғасы // Тәуелсіз Қазақстанның халықаралық беделінің өсуі және жаһанданудың қауіп-қатерлері. – Алматы: ҚР БҒМ ФСДИ, 2011. – 161 б.

KAZAKH CULTURE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Globalization is an objective political, economic, social, cultural and spiritual phenomenon that arose from modern requirements. Cultural globalization refers to the transmission of ideas, meanings, and values around the world in such a way as to extend and intensify social relations. This process is marked by the common consumption of cultures that have been diffused by the

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Internet, popular culture media, and international travel.

Keywords: globalization, culture, mass culture.

А.Е. МӘМБЕТЖАН¹

А.А. БАҚЫТЖАНОВА²

¹*Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің студенті,
Қазақстан Республикасы, Алматы,
e-mail: arailymtambetzhanova7@mail.ru*

²*Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
оқытушы, әлеуметтану ғылымдар магистрі,
Қазақстан Республикасы, Алматы,
e-mail: ainurb1997@gmail.com*

ЖАСТАРДЫҢ ӘСКЕРГЕ НЕЛІКТЕН ҚҰЛЫҚСЫЗ ЕКЕНІН ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ТАЛДАУ

Соңғы жылдары жас азаматтарымыз Қарулы Күштер қатарында әскери борышын өтеуден қашады. Әскери билетке ие болу жастардың мақтанышын тудырмайды және Отанға қызмет етудің белгісі саналмайтын болды. Жастардың көпшілігі «Әскерге барудың қажеті жоқ» деп нақты кесіп айтпаса да олардың сөз төркінінен көкейінде осы пікірдің тұрғанын түсінуге болады. «Ерлік білектен емес жүректен» дейді тәуекелді ту етіп, батылдықпен жауға бастаған бағзы бабалар. Алайда бүгінгі күннің жігіттері «қоңыраулы найза қолға алып, жалаулы найза жанға алып» жау қашырмай-ақ, Отан алдындағы борышы саналатын әскерден қашықтайды. Бұл туралы арнаулы сала мамандарының айтуынша, соңғы жылдары ерікті түрде әскери борышын өтеушілер қатары азаюда. Жастар әскери борышын түрлі сылтау мен бармаудың жолын іздеп алек.

Кілт сөздер: жастар және әскер, қазақстан жастары, әскердегі жастар, әлеуметтанулық талдау.

Тәуелсіз ел үшін ең маңызды нәрсе – ол қауіпсіздік. Әлемдік аренада мемлекеттердің мықтылығы ғылым, мәдениет, экономикамен қатар, әскери күшпен де өлшенетіні мәлім. Еліміз әскер саны бойынша әлемнің 142 елінің арасында 67-ші орында тұр. Ал қарулы күштерінің тұрақты әскері 39 мыңды құрайды. Сондай-ақ әскери құрылымдарда қарулы күштерге кірмейтін 31,5 мың адам бар, яғни жалпы 70,5 мың әскери қызметкер жұмыс істейді екен. Мемлекеттік Қарулы Күштер жүйесінде жыл сайын әскери міндетін өтеуге 18-ден 27 жасқа дейінгі 16 000-ға жуық адам шақырылады. Соның ішінде шақыртумен барғандар әскердің 30 пайызын ғана құрайды. Яғни, жоспарланған жасақ құрамына жетпей келеді [1].

Шынымен жастардың көпшілігі әскерге баруға құлықсыз. Қаңтарда орын алған төтенше жағдайдан кейін аталған салаға көп көңіл бөліну қажеттілігі туындаса, қызмет барысында ажал құшқан әскерилердің тағдыры тағы ойлантады. Елімізде соңғы жылдары болып жатқан жағдайлар мемлекетіміздің кейбір саласының әлсіз тұстарын көрсетіп, қайда көбірек күш жұмсау керектігін көрсетті. Мәселен, 2020 – 2021 жыл аралығында болған пандемия кезені елімізде денсаулық сақтау саласына қаншалықты мән беру керектігін көрсетсе, 2022 жылы қаңтарда орын алған төтенше жағдай Мемлекеттік Қарулы Күштер саласын күшейтіп, әскери құрылымды көбейту керек екендігіне дәлел бола алды.

Жастардың отан алдындағы борышын орындамауының бірнеше себептері бар. Бірі отбасылық жағдайларға байланысты бара алмайтын болса, кейбірі денсаулығы жарамағандықтан қабылданбады. Алайда, қазір денсаулықтағы кінәратқа қарамастан әскерге шақыртылып жатқандар бар. Себебі, әскерге барушылардың саны мүлдем аз. Тіпті түрлі сылтау айтып, борышын өтеуден қашқақтайтындар да кездеседі. Жеке мүддені жоғары қоятын бүгінгі қоғам өкілдерінде «Отан қорғау – әрбір азаматтың борышы болуы керек» деген ойдың жоқтығы қынжылтады. Осыған дәлел, қазіргі мектеп бітіріп жатқан жас түлектердің арасында «әскерге барудың қажеті жоқ» деп есептейтіндері аз емес болып шықты. Олардың пікірінше, әскери кафедрасы бар жоғары оқу орнына түскен немесе еңбек етіп табыс тапқан тиімді. Арасында «әскери билетті 40 күндік оқудан өтіп те аламын» дейтіндері де кездеседі. Жас жігіттер әскерге барған кезеңде көптеген мүмкіндіктерді жоғалтамыз деп ойлайды. Яғни, қатарластары оқу – білім, мансап құрып жүргенде, әскерде жүргендер құр қалады деген ой көп екенің байқауға болады.

Қазіргі жігіттердің әскерден жалтаруының тағы бір себебі, банктен алған несиелері бар. Оны төлеу үшін олар жұмыс істеп жүр. Сол себепті «армияға бармаймын» дейтіндер аз емес. Бірақ, заңда мұндай жағдай қарастырылмаған. Еліміздің президентіде жастарды әскерге баруға қалай ынталандыру керектігін қоғам болып ойласуды ұсынды. Осы сала маманы ретінде Ержан Нұртілеуұлы жастарға әскерден келгенше несиелік жеңілдік қарастырылып, сарбаздардың айлық жалақысын (қазір 3000 теңгені құрайды) күнкөріс шегімен немесе төменгі жалақы деңгейімен теңестірген дұрыс болар еді. Сондай-ақ жоғары оқу орнының төлемақысына 50 пайызға жеңілдік немесе грант берілсе, бұл да әскерге шақырылушылардың көбеюіне септігін тигізер еді, – деп өз ойын білдіреді [2].

Жастар әскери жүйеден қорқама? Жастар неліктен әскерге бармай жатып отан алдындағы борышын өтеуден ат тонын ала қашады. Біріншіден, әлеуметтік желілердегі таралып жатқан жайсыз ақпараттар жастардың болашығына деген қорқынышын тудырады. Екіншіден, әскерге барып келген жастар арасындағы кері пікірлерді айтсақ болады. Күндіз - түні телефоннан қолы босамайтын, ата – анасының арқасында күн көріп жүрген жас жігіттер әскердегі режим, қатаң тәртіпке шыдай алмай, оған қоса енді баратын жастарға дұрыс ақпарат бермеуі мүмкін. Осындай жағдайда дұрыс ақпарат ала алмағандықтан жастардың ойында әскерге бару абыройлы емес, бекер уақыт алады, зияны болмаса ешқандай пайдасы жоқ деген түсінік қалыптасып қалған. Бұл жағдайды естіген 9 ай құрсағында көтеріп, тәрбие беріп өсірген ата – анада баласының болашағы үшін алаңдайды. Иә, «Отан отбасынан басталады» деп бекер айтпаған, әр ата - ана ұлдарын ер мінезділікке және отансүйгіштікке тәрбиелеуге мүдделі болуы керек. Алайда, әлеуметтік желіде тарап жатқан қайғылы, сиуцидтік жантүршігерлік оқиғаларды көрген ата – ананың баласын әскерге жеберуге деген қорқыныштың болуы орынды. Қоғамдағы әскерге деген теріс көзқарасты жақсы жақа бұрып, дұрыс ақпаратты насихаттау арқылы қорқыныштан алыстай аламыз деп ойлаймын. Сонымен қатар, Жастардың бойына мектеп қабырғасынан әскери тәрбиенің ерекшеліктерін сіңіре берген дұрыс. Сонда бозбала аз уақыттың ішінде әскер өміріне тез бейімделеді. Сонымен қатар қазір мектепте алғашқы әскери даярлық сабағында теориядан бөлек практикалық білім берілуі керек. Осылай отбасынан әрі мектептен әскери тәртіпті алып өскен жастардың бойында отан алдындағы борышын, патриоттық сезімін сезінбеуі мүмкін емес.

Сонымен қатар, әскери борышын өтеудің де жүйесі болу керек. Әскерге кім барады? Біріншіден, патриоттық тәрбиесі бар жас, екіншіден оның денсаулығы жақсы болу керек деген шарттары болу керек. Сосын әскери борышын өтеп келген адамға қоғам оң көзқараспен қарау керек. Әскерге барып келгендер үшін жоғары оқу орындарына грант беруді күшіне енгізу ең дұрыс шешімі болары анық. Бұл – әскери адамға берілген

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

халықтың марапаты мен құрметінің көрінісі. Қазір мемлекеттік қызметте, күштік құрылымдарда қызмет етуге бұрынғыдай әскери билеттің талап етілмеуі де жастардың ынтасын кеміткендей. Сол үшін әскери адамдардың қоғамда өзінің орны, беделі бар екенін көрсету арқылы жастарды ынталандыруға болады.

Әлеуметтік желідегі ақпараттар арқылы әскерге деген сенімсіздік артты ма? Қазір ақпараттық заман. Ақпарат өте көп, қайсысы дұрыс, бұрыс екенін анықтау мүмкін емес. Соған қарамастан қоғамда мән – жайды білмей жатып, ақпаратты тарату жоғары орында алып тұр. Әлеуметтік желіден жантүршілік, суицидтік жағдайлардың біршама орын алып жатқандығын байқаймыз. Бұл әскерге бармаған жастар үшін үлкен психологиялық соққы болып жатыр. Сол себепті әлеуметтік желілердегі ақпараттың шынайы екендігіне көз жеткізіп барып таратуды қолға алу керек деп ойлаймын. Ақпарат қауіпсіздігіне мән беру керек. Сонымен қатар әскерге қабылдар алдында жастардың білімі, отбасылық, әлеуметтік жағдайы туралы толық ақпарат пен медициналық тексеріс кезінде өз - өзіне қол жұмсау бейімділігіне талдау жасалуы керек деп ойлаймын. Бұл суицидтік жағдайлардың алдын алады. Үлкендер «әскер – өмір мектебі» деп жатады. Ардагер Ағайдар Жұмағұловтың айтуынша, әскерге бару әрбір қазақстандық азамат үшін абыройлы міндетке айналуы тиіс.

Біздің заманымызда жігіттер әскерге бармаса, қыздар менсінбей, тұрмысқа шықпайтын. Әскерден қашу деген әңгіме болған емес. Ал біз бала күнімізден солдат болып ойнап өскен ұрпақпыз. Отан қорғау ұлы мақсаттарымыздың бірі болды. Кеңес Одағының кезінде әскерге шақыру идеологиясы да мықты еді. Заман өзгергенімен де, еліміздің Қарулы күштері, Ұлттық ұланы бар [3].

Иә, сайып келгенде, мұның бәрі кешегі өтпелі кезеңде экономиканы көтереміз деп жүріп, идеологиялық жұмыстарды ысырып қойғанымыздан туындап отырған жағдай. Жастарды әскери борышын өтеуге қалай ынталандыруға болатынын біз бүкіл қоғам болып ойластыруымыз керек. Бұл туралы Президентіміз де өзінің жолдауында баста назарға алды. Мемлекеттің егемендігі мен тұтастығының жалғыз кепілі – Қарулы Күштер. Елімізді сыртқы қауіп – қатерден қорғап тұрған әскери қызметшілерді мемлекет әрдайым қолдайды. Президент және Жоғарғы Бас қолбасшы ретінде қорғаныс саласына ерекше көңіл бөлуді өз жұмысымының басым бағыты ретінде санаймын, – деді Қасым - Жомарт Тоқаев. Мемлекет басшысы Қорғаныс министрлігі соңғы жылдары әскери жоспарлау құжаттарын дайындау бойынша ауқымды жұмыс атқарғанын атап өтті. Бұл армия мен мемлекеттік органдардың сыртқы қауіп – қатерге қарсы мақсатты түрде дайындық жүргізуіне мүмкіндік берген. Президенттің пікірінше, осыған дейін қол жеткен жетістіктерді сақтау үшін Қарулы Күштердің қызметіндегі бірқатар басымдыққа көңіл бөлу қажет. Атап айтқанда, әскердегі моральдық-психологиялық ахуалды және сарбаздардың жауынгерлік рухын көтеру аса маңызды [4]. Әрине, бес саусақ бірдей емес. Елімізде ерікті түрде отан алдындағы борышын орындап, батыр ата - бабалар ізін жалғаған ұрпақтар да бар. Отансүйгіш, қандай жағдай болса да міндетін атқарудан жалтармай, өз басын өлімге тігіп, өзгені құтқарып жүргендерді естігенде қалайша еміренбейсің? Осындай жастарымыздың бар екеніне қаңтар оқиғасында көзіміз жетті десек болады.

Қорытындылай келетін болсақ, бейбіт еліміз үшін басты орында тыныштық пен қауіпсіздік. Тәуелсіздік бізге оңай келмегені мәлім. Осы тәуелсіз елдің қауіпсіздігі үшін кез келген жағдайға әрдайым дайын болатындай, әскерге барып борышын өтеу жастар үшін абыройлы іс болса екен деймін. Әскерге барған жастарға қарап басқалары дәл солай бой түзейтіне сенімдімін. Ол үшін әскери адамдардың қоғамдағы орны мен мәртебесі қандай екенін көрсетуіміз керек. Яғни, қазір әлеуметтік желілерде болып жатқан нәрселерді, жастар тез қайталайтынын білеміз, әрі оны дұрыс санайтынын тез игеріп алатынын көріп жатамыз. Осы орайда әскери адамдардың өмірі мен жеткен жетістіктерін,

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

қоғамдағы мәртебесін, табысын, әскери адам болса қандай мүмкіндіктерді ала алатынын көрсететін тренд жасап әлеуметтік желілерге салу жолын жолын ұсынамын. Немесе осы тақырыпта әскери адамдарды подкастқа шақырып, сұхбат өткізуге болады. Қазіргі заман ағысымен жүру арқылы жастарға осылай жігер бере аламыз. Егер дәл осылай жасайтын болсақ, әскерге бару жастар арасында тренд болып кетері сөзсіз деп ойлаймын. Себебі, жастардың көбі жетістікке жетіп көбірек табыс табуды ойлайды. Сондықтанда, әскери адам болып карьера жасауға болатынын түсіндіре алуымыз керек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Active Military Manpower by Country (2023) (globalfirepower.com).
2. Жастар әскерге барудан неге қашады?» Turan times.
3. Жастар неге әскерден жалтарады?» «Өскен өңір» – Шиелі аудандық газеті (osken-onir.kz).
4. Қазақстан Президенті – Қарулы Күштердің Жоғарғы Бас қолбасшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Қорғаныс министрлігінің кеңейтілген алқа мәжілісіне қатысты – Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты (akorda.kz).

SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF WHY YOUNG PEOPLE ARE RELUCTANT TO JOIN THE ARMY

In recent years, our young citizens have been avoiding military service in the Armed Forces. The possession of a military ID did not cause pride in young people and was not considered a sign of service to the Fatherland. Although most young people do not clearly say that "it is not necessary to go to the Army", you can understand from their speech that this opinion is in their minds. "Courage is not in the wrist, but in the heart," say the ancestors, who bravely led the enemy to the flag of risk. However, today's guys "take a spear with a bell and a spear with a flag" avoid the army, which is considered their duty to the motherland, without running away from the enemy. According to experts of the special industry, in recent years the number of conscripts has been decreasing. Young people are busy looking for various excuses and ways not to go to military service.

Keywords: Youth and the military; Youth of Kazakhstan; youth in the army; sociological analysis.

М.Ф. МИНАВВАР¹

Д.А. САМАДОВА²

¹Военный Институт имени Гейдара Алиева,
профессор научно-исследовательского отдела, доктор философии по педагогике, доцент,
Республика Азербайджан, город Баку,
e-mail: minavartammadova@gmail.com

²Авиационная Академия Азербайджана,
педагог английского языка, кандидат филологических наук, доцент
Республика Азербайджан, город Баку,
e-mail: durdana_1965@mail.ru

ПРОЦЕСС УСВОЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА ДЛЯ СПЕЦИАЛЬНЫХ ЦЕЛЕЙ

В статье рассматриваются многообразие методических приемов и педагогических стратегий, ориентированных на подготовку конкурентоспособного профессионала,

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

обладающего знанием иностранного языка в рамках выбранной им специальности. Эффективность процесса обучения иностранному языку во многом зависит от наличия стимулов, мотивирующих заинтересованность в предмете изучения, побуждающих обучающегося к заинтересованному и активному участию в учебном процессе, а также способы формирования мотивации курсантов военного вуза Азербайджана к изучению английского языка для специальных целей. В качестве основополагающего фактора развития мотивации предлагается использовать педагогические технологии, среди которых авторы выделяют наличие профессионально-ориентированного учебного пособия, единство традиционных, активных и интерактивных методов обучения, личностно-ориентированный подход к процессу обучения и роль преподавателя, создающего необходимые условия для эффективного развития инициативы обучающихся.

Ключевые слова: мотивация, английский язык для специальных целей, профессионально-ориентированное учебное пособие, интерактивные методы обучения.

Создание мотивации – это сложный психофизиологический процесс, включающий многообразие факторов, управляющих поведением человека и побуждающих его к действию. Среди мотивов изучения иностранного языка следует рассматривать и факторы педагогического воздействия: методы и приемы обучения владению иностранным языком, которые стимулируют обучающегося к плодотворному усвоению изучаемого предмета и формируют иноязычную профессиональную компетенцию. При наличии широкого спектра традиционных и инновационных методов обучения иностранным языкам в образовательной организации Азербайджана лидирующее положение занимают методы и технологии, основанные на личностно-ориентированном подходе к обучающемуся, развивающие интерес к иностранному языку для специальных целей, способствующие созданию положительной мотивации к иноязычной профессиональной коммуникации.

Личностно-ориентированный подход лежит в основе стратификации обучающихся по уровням владения иностранным языком при комплектации учебных групп, интенсификации процесса обучения на каждом из уровней и организации дифференцированного обучения иностранному языку с учетом профессионально-мотивационного аспекта. Мотивацию можно рассматривать как основную движущую силу в изучении иностранного языка и в успешном овладении им, поэтому перед преподавателем иностранного языка для специальных целей всегда стоит проблема вызвать интерес обучающихся к предмету, определить технологии, которые следует взять на вооружение для успешного формирования положительной мотивации и развития профессиональной иноязычной коммуникативной компетенции. Это особенно сложно сделать, принимая во внимание тот очевидный факт, что иностранный язык не всегда и не в полном объеме востребован в профессиональной карьере выпускников образовательной организации высшего образования Военного института.

Успех при изучении иностранного языка во многом зависит от того, какие внешние или внутренние мотивы выдвигают при этом на первый план обучающиеся. Из обширного списка факторов, способствующих формированию положительной мотивации к изучению иностранного языка для специальных целей, специалисты выделяют: 1) общение на иностранном языке с представителями других стран, в том числе ведение переписки, путешествия; 2) престижную работу; 3) интерес к фильмам и песням на иностранном языке; 4) изучение языков компьютерных программ; 5) чтение и понимание научно-технической литературы; 6) обмен информацией; 7) включенность предмета в обязательную программу вуза; 8) обучение за границей; 9) личный интерес и др. 2. Опрос, проведенный среди курсантов первого и второго курсов (на основе представленной

анкеты), выявил актуальные мотивы к изучению английского языка в образовательной организации, большая часть из которых относится к сфере внешней мотивации (пункты 1, 2, 3, 6, 7) и обусловлена внешними причинами. Из приведенного списка наиболее частотными оказались такие внешние мотивы, как: – обязательность предмета в рамках программы (97% респондентов дали положительный ответ); – общение на иностранном языке, включая ведение переписки и путешествия (85%); – обмен информацией (80%); – престижная работа (75%); – личный интерес (50%) определил внутреннюю мотивацию респондентов. Некоторые факторы в силу ряда причин (в том числе объективных) не являются востребованными у специалистов в военной сфере. Например, только 35% опрошенных выделили чтение и понимание научно технической литературы как мотив к изучению английского языка, а изучение языков компьютерных программ положительно оценили 30% опрошенных, обучение за границей – 28%. На вопрос анкеты «Если бы английский язык в вашем вузе был предметом на выбор, то я бы его выбрал/ я бы его не выбрал» 98% респондентов ответили положительно [1, с.56]. Это вселяет оптимизм и свидетельствует о возможности развития внутренней мотивации, осознанной необходимости овладения иностранным языком, нацеливает преподавателя на развитие интереса к предмету всеми средствами, доступными в процессе обучения, включая тщательный отбор методических приемов, личностно-ориентированных технологий и учебных пособий, посильных и достаточных для стимулирования обучающегося к лучшему усвоению иностранного языка. Рассматривая методические приемы, ориентированные на подготовку будущего специалиста, владеющего профессиональной иноязычной коммуникативной компетенцией, мы делаем особый акцент на наличие профессионально-ориентированного учебного пособия и на методику работы с ним. Профессионально ориентированное учебное пособие может стать как источником формирования внутренней мотивации к изучению английского языка для специальных целей («изучаю, потому что нравится»), так и средством получения профильных знаний по военным дисциплинам учебного курса с опорой на междисциплинарные связи и интегрированность иностранного языка в учебный процесс.

К компонентам учебных пособий, повышающим уровень мотивации к изучению иностранного языка следует отнести коммуникативную направленность заданий, познавательность и информативность текстов, аутентичность материалов, актуальность и временную соотнесенность информации, доступность и последовательность изложения, лаконичность и точность представления грамматических и лексико-синтаксических конструкций, наглядность, иллюстративность, наличие комплекса творческих заданий к каждой учебной теме, целенаправленное аудио- и видео сопровождение, использование компьютерных информационных технологий. учебное пособие обеспечивает выделение профессионального подязыка и комплекса грамматических структур, которые составляют основу развития коммуникативных навыков всех видов речевой деятельности, прежде всего, навыков чтения, реферирования, аннотирования, диалогической речи и тематического монологического высказывания [3, с. 98].

Стремление обучающегося к развитию навыков профессиональной коммуникации на английском языке средствами профессионально-ориентированного учебного пособия значительно повышает внутреннюю мотивацию и определяет мотивационную роль учебного пособия. В процессе обучения оба действующих лица - преподаватель и обучающийся – должны стремиться к сотрудничеству, которое может выступать в двух формах: преподаватель – обучающийся (двусторонняя модель) и преподаватель – обучающийся – обучающиеся (многосторонняя модель). Эффективность этих форм сотрудничества в методическом плане обеспечивается сочетанием традиционных,

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

активных и интерактивных методов обучения. Обучение иностранному языку для специальных целей ориентировано на формирование знаний, развитие навыков и на совершенствование умений традиционных видов речевой деятельности: чтения, говорения, аудирования и письма. Для этого используются методы, побуждающие обучающихся к активной мыслительной деятельности и практической самостоятельности в процессе овладения материалом. Они активизируют их учебно-познавательную деятельность, создают условия, когда активен не только преподаватель, роль которого - управлять процессом обучения и контролировать степень усвоения учебного материала, но и все присутствующие на занятии курсанты (как подготовленные, так и менее подготовленные к этому процессу). Интерактивные методы обучения представляют собой систему правил организации продуктивного взаимодействия (interaction) обучающихся между собой и с преподавателем. Интерактивные методы обучения более всего соответствуют личностно-ориентированному подходу, так как предполагают сообучение (коллективное, обучение в сотрудничестве), причем обучающийся и преподаватель являются субъектами учебного процесса. Преподаватель чаще выступает лишь в роли организатора и координатора процесса обучения 4. Задача преподавателя - создание на занятиях по иностранному языку такой рабочей атмосферы, в которой постоянно поддерживается интерес к познанию культурологических особенностей страны изучаемого языка, познаются концепты подъязыка военных заведений, проводится анализ и сравнение фоновых знаний о деятельности военных стран изучаемого языка со сферой функциональных обязанностей азербайджанских военных. Преподавателю следует спланировать и построить обучение таким образом, чтобы все обучающиеся могли принимать посильное участие в языковой практике на занятии и в образовательном процессе в целом. Интерактивное обучение проводится в форме творческих заданий, ролевых игр, обсуждений (круглый стол), групповых дискуссий, создания учебных проектов, визуальных экскурсий, кейс-технологий, лекций диалогов со специалистами, использующими иностранный язык в сфере профессиональной коммуникации, и др. Все формы интерактивного обучения нацелены на освоение нового опыта, получение новых знаний, повышение познавательного интереса и мотивации к изучению иностранного языка. Они развивают творческие способности, стимулируют работу в команде, устанавливают межличностную коммуникацию, способствуют достижению оптимальной интенсификации учебной деятельности [4, с. 87].

Опыт показывает, что наиболее востребованными в процессе обучения английскому языку для специальных целей являются следующие методы: групповая дискуссия, мозговой штурм, кейс-метод (case study), ролевая игра, метод проектов, работа в малых группах, визуальная экскурсия. Практически каждая новая учебная тема начинается с этапа мозгового штурма (brain storm - мозговая атака), т.е. краткого обсуждения в группе основополагающих понятий заданного тематического раздела. Преподаватель пишет на доске, выводит на экран или указывает в учебном пособии вопросы (проблемы), на решение которых нацеливает обучающихся. Например, при изучении учебной темы «Важность английского языка» курсантам предлагается в малых группах выбрать и обсудить следующие темы: 1. What priorities does the English language learning gives you? 2. Is the English language actually important for your speciality? If 'Yes', prove it. 3. 4. The English language is a global language because [4, с. 124]. Для получения полной информации обучающиеся должны совершить визуальную экскурсию на сайт Active learning, посмотреть трехминутный видеофильм обсудить полученную информацию и аргументированно (с опорой на полученные данные) высказать свое мнение по проблеме. Эта форма дискуссии предполагает быстрое включение всех членов группы в работу,

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

стимулирует свободное выражение своих мыслей по рассматриваемому вопросу. Кейс-метод (case study) сводится к воссозданию на практическом занятии возможной реальной ситуации, анализу проблемы и представлению путей ее решения. Кейс-метод занимает часть или целое аудиторное занятие, на котором курсанты, предварительно изучив информационный пакет, используя полученные данные, коллективно пытаются найти решение проблемы в конкретной ситуации, используя при этом свой опыт, творческий подход и полученные знания. Творческие задания кейс-метода развивают креативное и ассоциативное мышление, закрепляют в памяти слова и выражения, убирают языковой барьер, учат с уважением относиться к мнению других участников обсуждения. Задача преподавателя - помочь найти и принять эффективное решение, исходя из сложности анализируемой ситуации и имеющегося времени для ее разрешения. Следующий этап практического занятия - ролевая игра, которая является эффективным методом апробации моделей поведения в специально организованной гипотетической профессиональной ситуации. Примером ролевой игры может послужить ситуативная коммуникация по теме «Интерпол», в которой (согласно сценарию) среди участников игры выбирается курсант, исполняющий роль преподавателя английского языка. Он располагает всеми необходимыми сведениями о деятельности педагога и проводит собеседование. Курсанты могут задать любые интересующие их вопросы, в том числе о целях, направлениях деятельности, функциональных обязанностях и профессиональных требованиях. Игра проводится в малых группах, может сопровождаться презентацией. В качестве альтернативы можно пригласить на занятие реальное лицо, действующего педагога. Метод проектов – личностно ориентированная развивающая технология, используя которую обучающиеся приобретают знания и умения в процессе самостоятельного планирования и выполнения практических заданий.

Одним из важных этапов осуществления учебного проекта является презентация. Примером проектной методики может оказаться разработка презентаций по видам профессиональной деятельности педагога. Одним из важных аспектов, способствующих повышению мотивации к изучению иностранных языков, является непосредственное общение обучающихся с профессионалами этой сферы, для которых иноязычная коммуникативная компетенция - ежедневная необходимость. Общение осуществляется в виде лекции-диалога, обсуждения или дискуссии. Дискуссия - это публичное обсуждение или вербальный обмен знаниями, идеями или мнениями по поводу спорного вопроса или проблемы, вызывающих особый интерес. Подобные занятия производят на курсантов сильное впечатление и вызывают желание усовершенствовать знание английского языка. На практических занятиях большая часть заданий выполняется в малых группах. Работа в малых группах - наиболее популярная стратегия, так как дает возможность всем обучающимся участвовать в работе, практиковать навыки сотрудничества и межличностного общения. Еще один мотивирующий стимул и эффективный презентационный инструмент – визуальные экскурсии, с помощью которых возможна наглядная и увлекательная демонстрация любой реалии. Действенными факторами, способными повысить уровень мотивации к изучению английского языка, являются профильные видеокурсы. Использование видео сопровождения на каждом практическом занятии позволяет проиллюстрировать практическую значимость изучаемого языка в сфере профессиональной коммуникации. Компьютерные технологии значительно повышают мотивационный фон, стимулируя обучающихся выражать свою точку зрения в виде красочных и информативных презентаций, получать информацию от первоисточника относительно спорных вопросов, используя интернет-сайты и компьютерные программы. Для формирования мотивации к успешному усвоению английского языка для специальных

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

целей очень важна роль преподавателя, в том числе его умение эффективно планировать занятие, использовать потенциал группы, степень владения методикой работы с учебным пособием, навыки работы с компьютерными технологиями и личная заинтересованность. Преподаватель создает условия, отвечающие за поддержание интереса к предмету, ему необходимо построить свою деятельность так, чтобы обучающиеся видели речевую перспективу применения языкового материала и в дальнейшем стремились добиться языковой компетенции.

Таким образом, мотивация как фактор педагогического воздействия на процесс усвоения английского языка для специальных целей включает такие составляющие, как наличие профессионально-ориентированного учебного пособия, единство традиционных, активных и интерактивных методов обучения, заинтересованное участие в процессе обучения преподавателя, создающего необходимые условия для эффективного развития инициативы обучающихся.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Полякова Ю. В. Мотивация студентов Института международного образования к изучению русского и английского языков как иностранного. URL: <http://dspace.susu.ru/xmlui/bitstream/handle/0001.74/3914/13>. (дата обращения: 09.04.2016).
2. Фуфурина Т.А. Пути повышения мотивации при изучении английского языка у студентов Московского государственного технического университета имени Н.Э. Баумана. URL: <http://hmbul.ru/articles/156/156> (дата обращения: 15.04.2016).
3. Малахова М.Н., Смердина Е.Ю., Алферова Ю.И. Law. Police. Society (Право. Полиция. Общество): учеб. пособие по английскому языку. Часть II. Омск, 2014. 267 с.; Малахова М.Н., Смердина Е.Ю., Алферова Ю.И. Law. Police. Society (Право. Полиция. Общество): учеб. пособие по английскому языку. Часть III. Омск, 2015. 87 с.
4. Гуцин Ю.В. Интерактивные методы обучения в высшей школе. URL: <http://fgosvo.ru/uploadfiles/mnenie%20%20expertov/2012n2a1.pdf> (дата обращения: 11.05.2016).

THE PROCESS OF LEARNING THE ENGLISH LANGUAGE FOR THE SPECIAL PURPOSES

The article deals with variety of methodological receptions n pedagogical strategies, oriented to the preparation capable professional competitors, has knowledge of foreign language in the frame of choosing speciality. Effective process of learning the English language depends on having stimulus motivated being interested in a learning subject which urges the learners in the learning-teaching process. Here also given formation of English learning motivation with cadets of Military Institute. The author suggests using new pedagogical technologies and active learning methods for the effective teaching.

Keywords: motivation, English language for the special purposes, professional oriented teaching books, interactive methods

M.I. MUSAYEVA¹

R.T. ASADOVA²

¹*National Aviation Academy, ph.doctor, associate prof.,
Republic Azerbaijan, Baku,
e-mail: mensure.musayeva1960@mail.ru*

²*National Aviation Academy, Senior teacher,
Republic Azerbaijan, Baku,
e-mail: rumella.asadova.1965@mail.ru*

COMMUNICATIVE APPROACH TO THE FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN THE AVIATION ACADEMY

Communicative language teaching makes use of real-life situations that necessitate communication. The teacher sets up a situation that students are likely to encounter in real life. Unlike the audiolingual method of language teaching, which relies on repetition and drills, the communicative approach can leave students in suspense as to the outcome of a class exercise, which will vary according to their reactions and responses. The real-life simulations change from day to day. Students` motivation to learn comes from their desire to communicative communicate in meaningful ways about meaningful topics. Experiences shows that communicative language teaching is very important nowadays. The author says that during the learning-teaching process the teacher sets up a situation that students are likely to encounter in real life. The real-life simulations change from day to day and the author tries to give explanations and shows the ways of communication to the students in the Aviation Academy.

Keywords: communication, language teaching, methodology, scientific side.

All the methods described so far are symbolic of the progress foreign language teaching ideology underwent in the last century. These were methods that came and went, influenced or gave birth to new methods – in a cycle that could only be described as competition between rival methods or even passing fads in the methodological theory underlying foreign language teaching. Finally, by the mid-eighties or so, the industry was maturing in its growth and moving towards the concept of a broad “approach” to language teaching that encompassed various, motivations for learning English, types of teachers and the needs of individual classrooms and students themselves. It would be fair to say that if there is any one umbrella approach to language teaching that has become the accepted “norm” in this field, it would have to be the Communicative Language Teaching Approach. This is also known as CLT.

Where does Communicative Language Teaching come from?

Its origins are many, insofar as one teaching methodology tends to influence the next. The communicative approach could be said to be the product of educators and linguists who had grown dissatisfied with the audio-lingual and grammar-translation methods of foreign language instruction.

They felt that students were not learning enough realistic, whole language. They did not know how to communicate using appropriate social language, gestures, or expressions; in brief, they were at a loss to communicate in the culture of the language studied. Interest in and development of communicative-style teaching mushroomed in the 1970s; authentic language use and classroom exchanges where students engaged in real communication with one another became quite popular.

In the intervening years, the communicative approach has been adapted to the elementary,

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

middle, secondary, and post-secondary levels, and the underlying philosophy has spawned different teaching methods known under a variety of names, including notional-functional, teaching for proficiency, proficiency-based instruction, and communicative language teaching.

Communicative Language Teaching (CLT) is an approach to the teaching of second and foreign languages that emphasizes interaction as both the means and the ultimate goal of learning a language. It is also referred to as “communicative approach to the teaching of foreign languages” or simply the “Communicative Approach”. Originally promoted by Howatt, et al., and more fully developed in the 1980s. CLT comes in both “strong” and “weak”. The intent is to capitalize on the collective smarts of the group and give everyone a chance to grow in appreciation of diversity. CLT advocates avoided prescribing the set of practices through which these principles could best be realized, thus putting CLT clearly on the approach rather than the method end of the spectrum.

Margie S. Berns, an expert in the field of communicative language teaching, writes in explaining Firth’s view that “language is interaction: it is interpersonal activity and has a clear relationship with society. In this light, language study has to look at the use (function) of language in context, both its linguistic context (what is uttered before and after a given piece of discourse) and its social, or situational, context (who is speaking, what their social roles are, why they have come together to speak)” [1, p.5].

CLT also places great emphasis on helping students use the target language in a variety of contexts and places great emphasis on learning language functions. Unlike the ALM, its primary focus is on helping learners create meaning rather than helping them develop perfectly grammatical structures or acquire native-like pronunciation. This means that successfully learning a foreign language is assessed in terms of how well learners have developed their communicative competence, which can loosely be defined as their ability to apply knowledge of both formal and sociolinguistic aspects of language with adequate proficiency to communicate. That is defined in educational and communicative terms and transcends the aim of teaching learners to respond to teacher question with formally (grammatically) correct sentences. CLT approaches criticize older teaching methods for being too teacher-centred and form-oriented; they propose, instead, a learner-oriented and meaning-focused approach. Students should be encouraged to say what they want (mean) to say rather than docilely reproducing what the syllabus, textbook prescribe and teachers expect them to say. With this goes that proponents of CLT argue that language teaching should practice error tolerance and focus on fluency rather than formal accuracy of speech [2, p.352].

On the scientific side CLT claims support from functional and pragmalinguistic approaches to the study of language. Functional approaches stress that formal (linguistic) correctness of a sentence is one thing, its social function and meaning another, however. Thus the sentence “*What are you doing?*” can mean a lot of things. It often is (means) a reproach or warning rather than a genuine question. When planning their speech, people start from pre-linguistic concepts of what they want to say. They next look for lexical and grammatical forms (formal linguistic items) that can serve for a verbal expression of the pre-linguistic concept. This is why speech intentions and by doing (*handlungsorientiertes Lernen*) is a characteristic claim of CLT.

Note, however, that it is part of speech intentions that people may, for example, want to express that something “happened in the past” or “is not true” (negation) or “might happen” (possibility or conditional) before they know and can use the linguistic forms needed for the correct expression of such speech intentions. This creates practical problems for CLT, especially if education authorities insist that learner achievements must be assessed by the formal accuracy of their speech productions in tests, and not by how well-meant or interesting the content of a barely understandable contribution of a specific learner may have been.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

With regard to teaching methods CLT stresses that languages can be learnt only by their use, not by theoretical talk about them. This is why in CLT the **target language** is the **medium of communication**. Practically, however, the bad experience made under audio-lingual approaches with a dogmatic insistence on the exclusive use of the target language caused CLT approaches to be more liberal and allow the use of the first language if otherwise a break-down of communication or misunderstanding cannot be avoided.

CLT is usually characterized as a broad *approach* to teaching, rather than as a teaching *method* with a clearly defined set of classroom practices. As such, it is most often defined as a list of general principles or features. One of the most recognized of these lists is David Nunan's (1991) five features of CLT:

1. An emphasis on learning to communicate through interaction in the target language.
2. The introduction of authentic texts into the learning situation.
3. The provision of opportunities for learners to focus, not only on language but also on the Learning Management process.
4. An enhancement of the learner's own personal experiences as important contributing elements to classroom learning.
5. An attempt to link classroom language learning with language activities outside the classroom.

These five features are claimed by practitioners of CLT to show that they are very interested in the needs and desires of their learners as well as the connection between the language as it is taught in their class and as it used outside the classroom. Under this broad umbrella definition, any teaching practice that helps students develop their communicative competence in an authentic context is deemed an acceptable and beneficial form of instruction. Thus, in the classroom CLT often takes the form of pair and group work requiring negotiation and cooperation between learners, fluency-based activities that encourage learners to develop their confidence, role-plays in which students practice and develop language functions, as well as judicious use of grammar and pronunciation focused activities. We would like to give some examples of communicative Exercise; the exercise called "Eavesdropping", is aimed at advanced students." Instructions to students" Listen to a conversation somewhere in a public place and be prepared to answer, in the target language, some general questions about what was said.

1. Who was talking?
2. About how old were they?
3. Where were they when you eavesdropped?
4. What were they talking about?
5. What did they say?

The exercise puts students in a real-world listening situation where they must report information overheard. Most likely they have an opinion of the topic, and a class discussions could follow, in the target language, about their experiences and viewpoints.

Communication – According to Ability

Whether CLT should be considered an approach or a methodology is a more abstract debate and here a teacher wants to deal with its more practical aspects. In fact, it is those very elements, and the name itself, which have been used to challenge the future relevance of CLT. Firstly, the label implies a focus on communication and some might argue that this method can't be employed genuinely with low levels as there is no authentic communication, due to a limited vocabulary and restricted range of functions. Initially, many of a learner's utterances are very formulaic. As an aside, consider just what percentage of our own English expressions are unique, and how often we rely on a set phrase; just because it is delivered unselfconsciously and with natural intonation does not make it original. The aim is that the length and complexity of

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

exchanges, and confident delivery, will grow with the student`s language ability.

With the emphasis on communication, there is also the implication that spoken exchanges should be authentic and meaningful; detractors claim that the artificial nature of classroom-based (i.e. teacher – created) interactions makes CLT an oxymoron. Nevertheless, a proficient teacher will provide a context so that class interactions are realistic and meaningful but with the support needed to assist students to generate the target language. We need to consider that producing language is a skill and when we learn a skill we practice in improvised settings. For example, before a nurse gives a real injection, they have punctured many a piece of fruit to hone their technique [3, p. 205-207].

Accuracy as Well as Fluency

It might also be argued that the extent of some of the structures or functions may never be used in real life. The teacher decides to pay attention to the type of lesson, or the stage of a particular lesson, and accuracy is their choice if they want to deal with students getting things right, take an opportunity for correction, or gauge the success of their teaching, for example. Freer speaking involves more choice, therefore more ambiguity, and less teacher intervention. While CLT implies the lessons are more student-centered, this does not mean they are unstructured. The teacher does have a very important role in the process, and that is setting up activities so that communication actually happens. There is a lot of preparation; accuracy practice is the bridge to a fluency activity. By implication, CLT involves equipping students with vocabulary, structures and functions, as well as strategies, to enable them to interact successfully.

The reference to strategies introduces the matter of grammatical versus communicative competence. If we view the two as mutually exclusive, then we are likely to champion one over the other, in terms of approach, curriculum or whatever else determines and defines our classroom teaching. In fact, we include four sub-categories, namely grammatical, sociolinguistic discourse and strategic. We consider someone competent in English should demonstrate both rules of grammar and use.

Promoting Learning

This returns us to the consideration of who we are teaching , and why. Are our students aiming to learn or acquire English? Do they need to know lexical items and linguistic rules as a means of passing an exam, or do they want to be able to interact in English? For those inclined to maintain the dichotomy between learning and acquisition , and who argue that our primary focus is learners, CLT still has relevance. It is timely to review an early definition of CLT. According to Richards and Rodgers, CLT is basically about promoting learning then again, Mark Lowe suggests that we follow Halliday`s lead and drop the distinction between learning and acquisition, and refer to language mastery instead. After all, if the students master the language, they will certainly be able to perform better in exams, if that is their goal. In addition, those who do see a purpose beyond classroom-related English will be better equipped for using the language socially [4, p.79].

So, different types of communicative methods are administrated for different purposes and used at different stages of the courses. You as a language teacher have the responsibility of deciding on the best option for your particular group of students in your particular teaching context.

REFERENCES:

1. Berns, Principles of language learning and teaching 1984, p. 5.
2. Mammadova M.F. Monograph, Baku-2021 “Lingvo-didactical aspects of English teaching in the Higher Military Education system” p. 375.
3. Hyland, F. 1998. The impact of teacher written feedback on individual writers.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

P.205-207.

4. Cummins, J. 2000. Language, power and pedagogy; Bilingual children in the crossfire. p.79.

Д.К. МУХАЕВ¹
Е.К. МЕРГЕНГАЛИ²
А.Т. МАЗАКОВА³
Ш.А. ДЖОМАРТОВА⁴
Т.Ж. МАЗАКОВ⁵

¹Әль-Фараби атындағы ҚазҰУ докторанты,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы,
e-mail: daryn.mukhayev@gmail.com

²Әль-Фараби атындағы ҚазҰУ докторанты,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы,
e-mail: estony.9999@gmail.com

³Әль-Фараби атындағы ҚазҰУ докторанты,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы,
e-mail aigerym97@mail.ru

⁴Әль-Фараби атындағы ҚазҰУ,
доцент, техника ғылымдарының докторы,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы,
e-mail: jomartova@mail.ru

⁵Әль-Фараби атындағы ҚазҰУ,
математика және механика ғылыми-зерттеу институты,
отставкадағы полковник, физика-математика ғылымдарының докторы,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы,
e-mail: tmazakov@mail.ru

ӨЗІН-ӨЗІ ҰЙЫМДАСТЫРУ ӘДІСІ НЕГІЗІНДЕ ҚАЗАҚСТАН Өңірлеріндегі ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙДЫ БАҒАЛАУ ЖӘНЕ БОЛЖАУ

«Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы» Қазақстан Республикасының Заңында көрсетілгендей, азаматтардың өмірі, денсаулығы мен әлауқатының қорғалу жағдайымен сипатталатын «қоғамдық қауіпсіздік» ұлттық қауіпсіздік түрлерінің бірі болып табылады.

Халықтың қоғамдық қауіпсіздік деңгейін бағалау және болжау проблемасы мемлекеттік органдар үшін өзекті мәселелердің бірі. Осыған байланысты әртүрлі ақпараттық жүйелердегі барлық қол жетімді ақпаратты аналитикалық өңдеу маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Қазіргі уақытта әр түрлі мақсаттағы ақпараттық жүйелерді әзірлеу және пайдалану саласындағы мәселені шешу әр түрлі аналитикалық өнімдерді әзірлеуге байланысты, бұл пайдаланушыларға көптеген мәліметтерден маңызды ақпаратты таңдап алуға мүмкіндік береді.

Мақалада Қазақстан Республикасының аймақтарындағы әлеуметтік-экономикалық жағдайды сипаттайтын әртүрлі параметрлер арасындағы математикалық

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

тәуелділіктерді құру үшін өзін-өзі ұйымдастыру әдісін қолдану мүмкіндігі зерттелген. Әзірленген бағдарламалық жасақтама болжаудың жоғары дәлдігін қамтамасыз ететін сызықтық емес модельдерді құруға мүмкіндік береді.

Ұсынылған көп өлшемді уақыт серияларын талдау мәселесін шешуге арналған бағдарламалық өнім әмбебап болып табылады және оны әртүрлі салаларда – медицинада, химияда, фармакологияда, экономикада және басқаларында қолдануға болады. Осы әдісті қолдана отырып жасалған модельдер өздерінің болжамды қасиеттері бойынша регрессиялық модельдерден асып түседі, өйткені өзін-өзі ұйымдастырудың эвристикалық принциптерін қолдану арқылы ақпараттық кіріс айнымалыларын автоматты түрде таңдау және оңтайлы күрделіліктің регрессиялық моделінің құрылымын таңдау қамтамасыз етіледі, әсіресе шулы шағын статистикалық мәліметтерде. Эксперименттік мәліметтер бойынша математикалық модельдерді құру автоматты түрде жүзеге асырылады. Модельдеу процесінде тәуелділік формасын анықтау және тәуелді айнымалыға айтарлықтай әсер ететін факторларды таңдау міндеті қойылады. Бұл жағдайда модельдің құрылымы, регрессиялық талдаудан айырмашылығы, алдын - ала бекітілмейді, бірақ абсолютті қателік критерийлері бойынша көптеген нұсқалардың ішінен таңдалады.

Кілт сөздер: ақпарат, өзін-өзі ұйымдастыру, әлеуметтік-экономикалық жағдай (ӘЭЖ), деректер базасы (ДБ).

Тәуелсіздік алғаннан кейін Республика алдында ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету қажеттілігі туындады. Осыған байланысты ұлттық қауіпсіздік түрлері және оны қамтамасыз ету органдары айқындалған «Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы» Заң қабылданды [1].

Онда [2] келесі анықтама берілген: қоғамдық қауіпсіздік-бұл жеке адамның, қоғамның және мемлекеттің негізінен қоғамдық қауіпті сипаттағы ішкі қауіптерден қорғалу деңгейінде көрсетілген ұлттық қауіпсіздіктің екінші құрамдас бөлігі. Ол жалпы қоғамның және жеке азаматтардың қауіпсіздік жағдайына әсер ететін қылмыстар мен құқық бұзушылықтардың нақты деңгейімен сипатталады.

2022 жылғы қаңтардағы оқиғалар қоғамдық қауіпсіздікті бақылау мен болжаудың ақпараттық-аналитикалық жүйелерін құру қажеттілігін көрсетті [3-5].

Компьютерлендіру, ақпараттық деректер базасын әзірлеу қажетті уақытта Қазақстан Республикасының өңірлеріндегі қоғамдық қауіпсіздікті сипаттайтын көптеген деректерді алуға және өңдеуге мүмкіндік береді.

Әлеуметтік-экономикалық жағдайды мониторингілеу және болжау процесінің тиімділігі математикалық модельдеу мен ақпараттық технологияларды қолдану есебінен қамтамасыз етіледі.

Математикалық модельдеу әдістемесі технологиялық және жаратылыстану салаларында маңызды орын алады.

Сондықтан әлеуметтік процестерді математикалық модельдеудің өзектілігі және ел өңірлерінде әлеуметтік-экономикалық жағдайды сипаттайтын көрсеткіштерге мониторинг жүргізуге мүмкіндік беретін ақпараттық-аналитикалық жүйелерді (АТЖ) әзірлеу сөзсіз.

Қазіргі уақытта әртүрлі аналитикалық бағдарламалық өнімдерді пайдалану барған сайын танымал бола бастағанымен, қосымша ақпарат алудың жаңа алгоритмдері, әдістері мен құралдары қажет.

Ұсынылған жұмыстың мақсаты мемлекеттік ақпараттық жүйелердің деректері негізінде әлеуметтік-экономикалық жағдайды бағалау мен болжаудың математикалық модельдерін әзірлеу және оны бағдарламалық іске асыру болып табылады.

Әлеуметтік-экономикалық жағдайды автоматтандырылған болжаудың нақты жүйесін әзірлеу үшін экономикалық, демографиялық және әлеуметтік параметрлердің тізімі анықталды: «тіркелген қылмыстардың жалпы саны», «халық саны», «қала халқы», «қайтыс болғандар саны», «жұмыссыздық деңгейі».

Өзін-өзі ұйымдастырудың бір әдісі-аргументтерді топтық есепке алу әдісі (MGUA) [6-7]. МГУА өзін-өзі ұйымдастыру модельдерін көп қатарлы таңдау принципіне негізделген және МГУА алгоритмдері жаппай іріктеу схемасын жаңғыртады. Бұл синтез және іріктеу өсіп келе жатқан күрделілікпен жүзеге асырылады, бірақ жалпыланған көпмүшенің соңғы түрі қандай болатынын алдын-ала болжау мүмкін емес.

Біріншіден, бастапқы белгілердің қарапайым жұптық комбинациялары қарастырылады, олардан шешуші функциялардың теңдеулері жасалады, әдетте екінші ретті емес. Әрбір теңдеу дербес шешуші функция ретінде талданады, ал дайындалған теңдеулер параметрлерінің мәндері сол немесе басқа тәсілмен оқыту арқылы анықталады. Содан кейін шешуші функциялардың жиынтығынан белгілі бір мағынада ең жақсы бөлік таңдалады. Таңдалған жеке шешуші функциялар бұдан әрі жаңа шешуші функциялардың ұқсас синтезі үшін бастапқы аргументтер ретінде қызмет ететін аралық айнымалылар ретінде қарастырылады. Мұндай иерархиялық синтез процесі шешуші функцияның сапа критерийінің экстремумына жеткенге дейін жалғасады, бұл іс жүзінде бастапқы белгілерге қатысты көпмүшелік мүшелерінің тәртібін одан әрі арттыруға тырысқанда осы сапаның нашарлауында көрінеді.

Өзін-өзі ұйымдастыру алгоритмдері үлгіні тану, кездейсоқ процестерді болжау, көп экстремалды статикалық және динамикалық сипаттамаларды анықтау және күрделі объектілерді оңтайлы басқару мәселелерін шешу үшін қолданылады.

Өлшемдері бойынша өзгермелі айнымалылар кеңістігіндегі бақылаулардың m -ден X матрицасы түріндегі бастапқы деректер жиынтығы бар делік n . стандартты бірнеше регрессия мәселесіне тән. X матрицасының әр жолына сандық шкала бойынша өлшенген белгілі Y жауап мәніне сәйкес келетін мысалдардың оқу тізбегі құрылады. Өзін-өзі ұйымдастыру әдістерін қолдана отырып, Тәуелсіз X айнымалыларының нақты мәндеріне байланысты Y реакциясының өзгеру заңын білдіретін модель алу қажет.

Өзін-өзі ұйымдастырудың көп қатарлы эвристикалық әдісінің ұсынылған алгоритмінің мәні-ол селекциялық схеманы жаңғыртады. Мұнда объектінің толық сипаттамасы берілген

$$y = f(x_1, x_2, \dots, x_n) \quad (1)$$

жеке сипаттамалардың бірнеше қатарымен ауыстырылды:

бірінші қатар

$$z_1 = a_{11} * x_1 + b_{11} * x_2 + c_{11} * x_1 * x_2, \quad z_2 = a_{12} * x_2 + b_{12} * x_3 + c_{12} * x_2 * x_3, \\ \dots, \quad z_k = a_{1k} * x_{n-1} + b_{1k} * x_n + c_{1k} * x_{n-1} * x_n \quad (2)$$

қайда $k = n * (n + 1) / 2$

екінші қатар

$$\varphi_1 = a_{21} * z_1 + b_{21} * z_2 + c_{21} * z_1 * z_2, \quad \varphi_2 = a_{22} * z_2 + b_{22} * z_3 + c_{22} * z_2 * z_3, \\ \dots, \quad \varphi_k = a_{2k} * z_{n-1} + b_{2k} * z_n + c_{2k} * z_{n-1} * z_n$$

және т. б.

Әрбір жеке сипаттама тек екі айнымалының функциясы болып табылады. Сондықтан мұндай регрессиялық теңдеудің коэффициенттерін ең кіші квадраттар

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

әдісімен бақылаудың аз санынан да оңай анықтауға болады.

Сызықтық емес жеке сипаттамаларды қолданған кезде (2) кез-келген күрделіліктің модельдерін алуға болады, өйткені селекцияның әр қатарында көпмүшелік дәрежесі екі есе артады.

Көпмүшелерді таңдау Вейерштрасс теоремасына сәйкес [8] кез-келген үздіксіз функцияны белгілі бір дәрежеде көпмүшелік ретінде қалағаныңызша жоғары дәлдікпен ұсынуға болатындығына байланысты.

Объектіні толық сипаттау дәрежесі селекцияның әр қатарымен жоғарылайды және нәтижесінде коэффициенттердің сандық мәндерін табиғи (эксперименттік мәліметтердің) аз саны бойынша қалағаныңызша күрделі толық сипаттамамен анықтауға болады.

Селекция процесінде айнымалылар абсолютті қатенің функционалдығын азайту критерийлеріне сәйкес таңдалады:

$$F = \sum_{t=1}^M (y_t - \hat{y}_t)^2, \quad (3)$$

мұндағы y_t - уақыт сәтіндегі көрсеткіштің мәні (1); t ; \hat{y}_t - уақыт сәтіндегі көрсеткіштің болжамды мәні t .

Селекцияның әр қадамында регрессиялық теңдеудің коэффициенттері үш аргумент үшін ең кіші квадраттар әдісі негізінде анықталады.

$$Y(U, V) = a * U + b * V + c * U * V, \quad (4)$$

мұндағы a, b, c - белгісіз параметрлер.

Өзін өзі ұйымдастыру алгоритміне сәйкес селекцияның әр қатарынан кейін түрдің K регрессия теңдеулері таңдалады:

бірінші қатар $z = f(x_i, x_j)$, екінші қатар $\varphi = f(z_i, z_j)$,

үшінші қатар $\nu = f(\varphi_i, \varphi_j)$, төртінші қатар $\omega = f(\nu_i, \nu_j)$, және т. б.

Селекцияның бірінші қатарын орындағаннан кейін ең аз қателігі бар алғашқы N теңдеулер таңдалады. Алынған регрессия теңдеулері белгіленеді

$$z_k = f(x_i, x_j), k = 1, N.$$

Селекцияның екінші және кейінгі қатарлары біріншісіне ұқсас салынады.

Кейінгі қатарлардағы модельдердің пайда болуын тоқтату қабат санының ұлғаюымен, яғни модельдердің күрделенуімен ең жақсы модельдің сыртқы критерийінің төмендеуі болмаған кезде пайда болады (3). Іріктеу критерийін одан әрі жақсарту белгілі бір саннан аспаған кезде модельдің күрделілігі тоқтайды (алгоритм параметрі).

Бағдарламалық өнімді әзірлеу және қолдану.

Delphi бағдарламалау жүйесі негізінде аймақтағы әлеуметтік-экономикалық жағдайды мониторингтеу мен болжауды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін АТЖ әзірленді [9].

Есеп айырысу кезінде Қазақстан Республикасының Статистика агенттігінің Республика, барлық облыстар және республикалық маңызы бар үш қала бөлінісінде жариялаған ашық деректері пайдаланылды.

«Тіркелген қылмыстардың жалпы саны» динамикасы мен келесі параметрлер арасындағы байланысты талдау үшін өзін-өзі ұйымдастырудың көп қатарлы алгоритмін қолдануды қарастырайық: 1 – «халық саны», 2 – «қала халқы», 3 – «қайтыс болғандар

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

саны», 4 – «жұмыссыздық деңгейі».

Бағдарламаның нәтижесі Result файлына шығарылады. txt мазмұны ішінара төменде келтірілген.

1 қатардың нәтижелері

$$z1(1) = 0,200 * X(2) + 0,043 * X(4) + 3,939 * X(2) * X(4)$$

$$z1(2) = 0,069 * X(1) + 0,128 * X(2) + 0,282 * X(1) * X(2)$$

$$z1(3) = 0,144 * X(1) + 0,211 * X(4) + 0,185 * X(1) * X(4)$$

$$z1(4) = 0,248 * X(2) + 0,131 * X(3) - 0,336 * X(2) * X(3)$$

2 қатардың нәтижелері

$$z2(1) = 0,200 * Z1(2) + 0,043 * Z1(4) + 3,939 * Z1(2) * Z1(4)$$

$$z2(2) = 1,000 * Z1(1) + 0,000 * Z1(2) + 0,000 * Z1(1) * Z1(2)$$

$$z2(3) = 0,861 * Z1(2) + 0,705 * Z1(3) + 6,069 * Z1(2) * Z1(3)$$

$$z2(4) = 1,241 * Z1(2) + 0,717 * Z1(4) - 10,387 * Z1(2) * Z1(4)$$

3 қатардың нәтижелері

$$z3(1) = 2,084 * Z2(3) + 0,895 * Z2(4) - 18,718 * Z2(3) * Z2(4)$$

$$z3(2) = 0,721 * Z2(1) + 1,489 * Z2(3) - 8,113 * Z2(1) * Z2(3)$$

$$z3(3) = 0,200 * Z2(2) + 0,043 * Z2(4) + 3,939 * Z2(2) * Z2(4)$$

$$z3(4) = 1,000 * Z2(1) + 0,000 * Z2(2) + 0,000 * Z2(1) * Z2(2)$$

4 қатардың нәтижелері

$$z4(1) = 2,084 * Z3(3) + 0,895 * Z3(4) - 18,718 * Z3(3) * Z3(4)$$

$$z4(2) = 1,000 * Z3(1) + 0,000 * Z3(2) + 0,000 * Z3(1) * Z3(2)$$

$$z4(3) = 0,998 * Z3(1) + 1,208 * Z3(2) - 7,794 * Z3(1) * Z3(2)$$

$$z4(4) = 1,618 * Z3(1) + 0,529 * Z3(3) - 10,650 * Z3(1) * Z3(3)$$

5 қатардың нәтижелері

$$z5(1) = 2,084 * Z4(3) + 0,895 * Z4(4) - 18,718 * Z4(3) * Z4(4)$$

$$z5(2) = 1,000 * Z4(1) + 0,000 * Z4(2) + 0,000 * Z4(1) * Z4(2)$$

$$z5(3) = 1,000 * Z4(1) + 0,000 * Z4(2) + 0,000 * Z4(1) * Z4(2)$$

$$z5(4) = 0,998 * Z4(1) + 1,208 * Z4(2) - 7,794 * Z4(1) * Z4(2)$$

Нәтижесі

$$Y(1) = 2,084 * Z2(3) + 0,895 * Z2(4) - 18,718 * Z2(3) * Z2(4)$$

$$Y(2) = 1,000 * Z3(1) + 0,000 * Z3(2) + 0,000 * Z3(1) * Z3(2)$$

$$Y(3) = 1,000 * Z4(1) + 0,000 * Z4(2) + 0,000 * Z4(1) * Z4(2)$$

$$Y(4) = 0,998 * Z3(1) + 1,208 * Z3(2) - 7,794 * Z3(1) * Z3(2)$$

Итерацияның әр қадамында 4 оңтайлы үміткер модель таңдалды. Болжам үшін ең жақсы модель селекцияның 3-ші қатарында алынды:

$$Y(1) = 2,084 * Z2(3) + 0,895 * Z2(4) - 18,718 * Z2(3) * Z2(4) \quad (6)$$

Талдау көрсеткендей, «тіркелген қылмыстардың жалпы саны» параметрінің «халық санына», «қала тұрғындарына», «қайтыс болғандар санына» және «жұмыссыздық деңгейіне» тәуелділігін сипаттайтын теңдеу сызықтық емес түрге ие.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бұл мақалада өзін-өзі ұйымдастыру әдісіне негізделген қоғамдық қауіпсіздікті бақылау мен болжаудың ақпараттық-аналитикалық жүйесі жасалды.

Өзін-өзі ұйымдастыру әдісінде эксперименттік мәліметтер бойынша математикалық модельдерді құру автоматты түрде жүзеге асырылады. Модельдеу процесінде тәуелділік формасын анықтау және тәуелді айнымалыға айтарлықтай әсер ететін факторларды таңдау міндеті қойылады. Бұл жағдайда модельдің құрылымы алдын-ала бекітілмейді, бірақ берілген критерийлер бойынша көптеген нұсқалардан таңдалады.

Өзін – өзі ұйымдастыру әдісі мен регрессиялық талдаудың түбегейлі айырмашылығы – мақсатты түрде таңдалған іріктеу критерийінің минимумына қол жеткізу, ал регрессиялық талдаудың мақсаты-регрессия теңдеуінің берілген түріндегі барлық экстремалды нүктелердегі орташа квадраттық қатенің минимумына жету. Осыдан әр түрлі нәтижелер шығады. Мақалада жүзеге асырылған өзін-өзі ұйымдастыру әдісінің дәлдігі, регрессиялық талдаудан айырмашылығы, модельдің күрделілігін оңтайландыру арқылы жоғары. Өзін-өзі ұйымдастыру алгоритмдері үлгіні тану, кездейсоқ процестерді болжау, көп экстремалды статикалық және динамикалық сипаттамаларды анықтау және күрделі объектілерді оңтайлы басқару мәселелерін шешу үшін қолданылады.

Өзін-өзі ұйымдастыру әдісі регрессиялық талдау мен жасанды нейрондық желілердің артықшылықтарын біріктіреді, сондықтан әлемде кеңінен қолданылады.

Алынған нәтижелердің практикалық құндылығы уақыт қатарларын трендтік талдау негізінде жедел шешімдер қабылдауды қолдау жүйелерін құру үшін қолданылатын құралдар жиынтығын құрудан тұрады.

Уақыт қатарларын талдау және болжау міндеті көптеген дамып келе жатқан бағыттарда сұранысқа ие, мысалы: деректерді өндіру, экономикалық деректер арасындағы қатынастарды талдау, экологиялық процестерді болжау және т.б.

Жұмыс әл-Фараби атындағы ҚазҰУ жанындағы математика және механика ғылыми-зерттеу институтының қаражаты есебінен орындалды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. «Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы» Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 527-IV Заңы.
2. https://ru.wikipedia.org/wiki/Общественная_безопасность.
3. Демидов А.А., Захаров Ю.Н. Информационно-аналитические системы поддержки принятия решений в органах государственной власти и местного самоуправления. Основы проектирования и внедрения. – СПб.: НИУ ИТМО, 2012. – 100 с.
4. Калачев Г.А., Стасюк О.Н. Информационно-аналитические системы. - Омск: Изд-во СиБАДИ, 2010. – 101 с.
5. Курносов Ю.В., Конотопов П.Ю. Аналитика: методология, технология и организация информационно-аналитической работы. – М.: РУСАКИ, 2004. – 512с.
6. Ивахненко А.Г., Зайченко Ю.П., Димитров В.Д. Принятие решений на основе самоорганизации. – М.: Советское радио, 1976. – 280с.
7. Ивахненко В.И., Лабковский В.А. Проблема неопределенности в задачах принятия решений. – Киев: Наукова Думка, 1990. – 132с.
8. Ильин В.А., Садовничий В.А., Сендов Б.Х. Математический анализ. Начальный курс. – М.: МГУ, 1985. – 662с.
9. Мазаков Т.Ж., Джомартова Ш.А. и др. Многорядный Эвристический Метод Самоорганизации для построения регрессионных уравнений //Авторское свидетельство № 9968 от «19» мая 2020 года.

**BASED ON THE METHOD OF SELF-ORGANIZATION IN THE REGIONS OF
KAZAKHSTAN ASSESSMENT AND FORECASTING
OF THE SOCIO-ECONOMIC SITUATION**

One of the types of national security is "Public Security", which is characterized by the conditions of protection of Life, Health and well-being of citizens, as specified in the law of the Republic of Kazakhstan" on national security of the Republic of Kazakhstan".

The problem of assessing and forecasting the level of public safety of the population is one of the most pressing for state bodies. In this regard, one of the most important tasks is the analytical processing of all available information in various information systems. Currently, the solution to the problem in the field of development and operation of information systems for various purposes is associated with the development of various analytical products, which allows users to selectively extract important information from a large number of data.

The article explores the possibility of using the self-organization method to build mathematical dependencies between various parameters characterizing the socio-economic situation in the regions of the Republic of Kazakhstan. The developed software allows you to create nonlinear models that provide high forecasting accuracy.

The presented software product for solving the problem of analyzing multidimensional time series is universal and can be used in various fields – medicine, chemistry, pharmacology, economics and others. Models developed using this method surpass regression models in their predictive properties, since using the heuristic principles of self-organization, automatic selection of information input variables and the selection of the structure of the regression model of optimal complexity is ensured, especially in noisy small statistical data. The construction of mathematical models based on experimental data is carried out automatically. In the modeling process, the task is set to determine the form of dependence and select factors that have a significant impact on the dependent variable. In this case, the structure of the model, unlike regression analysis, is not fixed in advance, but is selected from many options according to the criteria of absolute error.

Keywords: information, self-organization, socio-economic situation (UES), database (DB).

**Д.Д. КУЛЬБАЕВА¹
Г.У. МЫРЗАПАЙЗОВА²**

¹*М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, фс.з.к., доцент,
Қазақстан Республикасы, Тараз қаласы*

²*М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, магистр,
Қазақстан Республикасы, Тараз қаласы,
e-mail: myrzapaizova@mail.ru*

ҰЛТТЫҚ ИДЕЯ ҰҒЫМЫНЫҢ ҚАЗАҚ ТАРИХЫНДАҒЫ ОРНЫ

Мақалада қазақ қоғамындағы ұлттық идея ұғымының өткен өмірдегі орны мен қазіргі уақыттағы қолданысы жайлы мәліметтер келтіреді. Тарих ол біздің өткеніміз дейтін болсақ, қазақ қоғамы талай сындарлы жылдардан өткені мәлім. Ал, етек жеңімізді жиып болашаққа нақты қадаммен аяқ басар уақытта ең алдымен ұлттық рухымыз бен ойымызды дұрыс арнаға сала білуіміз қажет. Олай дейтінніміз ой түзелмей, бой түзелмейді. Егер болашағымыздың жарқын болуын қаласақ, оның түп-тамыры саналы ойлауда. Осы сияқты мәліметтер мақалада толық орын алған.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Кілт сөздер: ұлт, тарих, болашақ, мемлекет, тәуелсіздік, еркіндік, уақыт, мәдениет, саясат, ұлттық мүдде, қоғам.

Идея-гректің сөзі «образ, ұғым, түсінік» мағыналарында қолданылады. Мәселен, ол бір сырт дүниені бейнелейтін қоғамдық сананың пішіні болса, енді бірде адамның басты сенімі орнына жүреді. Шығарманың түпкі түйіні мағынасында да қолданылады. Біз қарастырғалы отырған «ұлттық идея» мәселесінің мәні ұлттың тілегі, ниеті, ойы дегенге саяды. Сондықтан да ұлттық идеяны ұлт мұраты деп қабылдасақ, мәселенің тоқ етерін тапқанымыз.

Хронологиялық тұрғыдан келер болсақ, Қазақстандағы ұлттық идеяның жасы-қазақ этносымен түйдей құрдас. Ол қазақтармен бірге дүниеге келді әрі тарихи сахнасында да қазақтармен қол ұстаса көтеріледі. Мұратсыз ұлттың ұлт болып қалыптасуы да, сақталып қалуы да мүмкін емес. Оның өзі бірнеше дәуірден тұрады. Қазақ хандығы тұсында ұлттық идеяның өзегін мемлекетті нығайту, этникалық территорияны қалыптастыру [1, 81 б.].

Қазіргі ахуал «1991 жылдың 16 желтоқсаны Қазақстан тарихындағы жұлдызды сәт: Жаратқан иеміз жар болып, көктен тілегеніміз жерден табылды; бодандық бұғауынан босанып, бостандыққа қол жеткіздік; ата-бабамыз жете алмай, ғасырлар бойы армандап өткен Тәуелсіздікке біз де ие болдық. Бұрын еліміз «Қазақ Республикасы» деп аталғанымен де қазақтың Қазақстанда ештеңеге билігі де, иелігі де жоқ еді. Өз елімізде, өз жерімізде өгей баланың күйін кешіп, кірмедей кіріптар едік. Бар билік отарлаушылардың қолында болды. Бәріміз бастық болғанымыз да, бағынышты болғанымыз да түгелдей отарлаушының айтқанын қалт жібермей, жарыса жақсы орындаушы болуға жан салдық. Адамдығын да, азаматтығын да тапсырманы қалай орындауымен бағаланатын заманда басқаша болу мүмкін емес еді [2, 221 б.].

Енді, міне, соның бәрі өзгерді; Қазақстанда бар билік қазақтың қолына көшті; әлеуметтік тірлікте де, саясатта да, экономикада да түпкі нәтиже қазақтың мүддесі тұрғысынан шешіледі; ардақты ана тіліміз мемлекеттік мәртебеге ие болып, елімізде тұратындар бұрынғыдай басқа тілде сайрағандарын біртіндеп қойып, жаппай қазақ тілінде сөйлей бастады, сөйтіп тарихқа кеткен есеміз қайтып, кетігіміз бүтінделіп, кемтігіміз толады деп қуандық. Сол қуаныш құшағында Тәуелсіздік жылдарында үмітімізді үкілеп, өлгенімізді тірілтіп, өшкенімізді жандырсақ деген ниетпен езілген еңсемізді тіктеп, басылған көңілімізді көтеріп, сонымызбен өзгелерге «Егемен ел» екенімізді көрсетпек болып, біраз думандатып, той тойлап бақтық [3, 3 б.].

Алайда ешкімнің ырқына көнбейтін қатал Уақыт көп ұзатпай-ақ тойлауменен іс бітпейтінін, сонымен бірге ойлаудың, ел болып ойласудың қажеттілігін алға тартты. Егемендігімізді жариялап, Тәуелсіздігімізді алдық дегенімізбен, шынайы дербес ел болып, тәуелсіз тыныстау үшін әлі де табандылық пен біліктіліктің қажеттігі күн өткен сайын айқындала түсті. Шын еркіндікке жету үшін әлі талай уақыт керек екенін де түсіне бастадық.

Солардың бастыларына ғана тоқталсақ, біріншіден, қанша жерден ел өзіміздікі, жер өзіміздікі дегенімізбен, сол елде, сол жерде біз жалпы тұрғынның үштен біріндей-ақ болдық. Ереулесіп келгенде еңсеріп кете алар қауқарымыз болмады, тым аз едік. Есе жібермеу үшін ақиқат ахуалмен санаса отырып, еппен, ақылмен, айламен әрекет етуге тура келді.

Екіншіден, отарлаушы елдің өкілі ретінде өз дәстүрін, өз мәдениетін өзгелерге зорлықпен таңып, сан жылдар бойы үстемдігін жүргізіп келген, бірнеше ұрпағы сондай психологияда тәрбиеленген, арамызда әлі де басым дауысқа ие болып отырған орыс диаспорасының ол кезде қазақтар тәуелсіздік алған екен деп саналық өзгеріске түсіп, аяқ

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

астынан өзгере қалуы мүмкін емес еді. Олар Қазақстанның қайткен күнде де жеке ел болмай, Ресей Федерациясының құрамында қалуын барынша қалады, сол үшін түрлі жолмен күресіп бақты.

Үшіншіден, қуғын сүргіннің талқысын көріп зәрезап болған елімізге басқа ұлттың өкілдері ертеңгі күндерінің не болатына көздері жете алмай, алда екі талай күн туа қалса, пәлесінен аулақ болайық дегендей Ресей арқа сүйері бар орыс диаспорасын үнсіз қолдап, солардың қас-қабағын аулады.

Төртіншіден, бұларға өз ішімізден шыққан мәңгүрттеріміз қосылды. Өкінішке қарай, олар да аз емес еді. Үш ғасырға созылған бодандық талай қазақты анасының тілінен, атасының дәстүрінен айырып, өз ортасына өзін жат қылып үлгерді.

Бесіншіден, ел ішіндегі осындай көңіл-күй әуенін пайдаланып қалғысы келген бұрынғы отарлаушы елдің саясаткерлері де аянып қалмаған. Олар өз тараптарынан даурыға шулап, Қазақстанның өз алдына дербес ел болып өмір сүре алмайтынын жарыса дәлелдеп, ақпарат майданын ашты. Ұлттық негізі-адам, яғни ұлт адамдардан құралады. Сол себепті адамға тән дүние ұлтқа да тән. Ал жан иесі болғандықтан, адам баласының ең бірінші ойлайтыны басының амандығы мен азаттығы. Осы тұрғыдан келгенде, орыс ұлтының өкілі-Ресей саясаткерлерінің ең алдымен өз халқының амандығын ойламай, үнемі қалайда біреуге әмір жүргізіп, үстемдік етудің, күшеюдің ғана қамын ойлайтыны кім-кімді болсын, соның ішінде орыс халқының өзін де ойландырғаны жөн секілді.

Алтыншыдан, Қазақ байлығына қазақтың ежелден бергі еншілесіндей-ақ өңмендей сұғынып, қойны-қонышын қаржыға толтыра бастаған шет ел алпауыттары келіп араласты. Осы алпауыттардың мүддесін қорғаған алыстағы-жақындағы байырғы елдердің біздің жасаған әр қадамымыздың өз пайдаларына қарай шешілуіне ықпал ету мақсатында сыннан өтіп жетілген аққаптал саясаттың небір айла-шарғысын іске қосып жатқаны да қазір ешкімге құпия емес.

Жетіншіден, осының бәріне Одақтың күрт құлауынан туындаған ел ішіндегі әлеуметтік-экономикалық қиындықтар келіп қосылды. Отарлаған елдерін бұғаудан босатпаудың қамын ерте ойлап, жұмыс істеуін бір-біріне тәуелді етіп, матастырып қойғандықтан, бұрынғы одақтас республикалардың кәсіпорындары Одақ құласымен қантарылып тұрып қалды. Экономикалық байланыс үзілді. Елді жұмыссыздық жайлай бастады [4, 13 б.].

Не керек, санамалай берсек, қабаттасып жатқан қиындықтар жетерлік еді. Сол қиындықтардың бәрін жеңу, сол үшін күресу керек болды. Осы жолда мұратты істің мүддесі үшін біраз игіліктерден саналы түрде бас тартуға да тура келді. Мұның бәрі және жасыратыны жоқ, қазақ халқының есебінен жасалынды.

Бізде қазір қит етсе шет елдер өнегесіне жүгініп, «аналар өйтеді, мыналар бүйтеді, біздің де солай істеуіміз керек, әйтпесе өркениет көшінен қалып қоямыз» деп қорқу әдетке айналған. Бәлкім, сан ғасыр бодандық бұғауында болып, езіліп қалған елдің еңсесін көтеру үшін бұрыннан азат өмір сүріп келе жатқан елдерден үйрену дұрыс та шығар. Бірақ осы сырт өнегесінің қазақ мүддесіне қайшы келетіндерінің ғана ауызға алынып, Қазақ мүддесіне сай келетінінің көбіне назардан тыс қалатыны неліктен?

Құдайға тәубе, қазір, міне, дербес тәуелсіз ел болғанымызға біраз уақыт өтті. Қазақ деген атымыз әлемге танылды. Жылдан-жылға әлеуметтік жағдайымыз жақсарып, экономикамыз өрге басып келеді. Кешегі күндері қалжырап қалған ауылымыз әл жинап, қалаларымыз қаптаған құрылыс алаңына, көшелеріміз керемет көліктердің көрмесіне айналды. Енді, міне, әлемнің бәсекелестікке қабілеті бар отыз елінің қатарына енуді мақсат тұтып, сол бағытта еңбектеніп жатырмыз.

Мұның бәрі жетістік, мұны көрмеу «көрмес түйені де көрместің» кебі болмақ.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Жоғалтқанын түгелдеу, тарихқа кеткен есесін өзге емес өзі үшін қалпына келтіру-өмір қажеттілігі.

Ел мен жердің ежелгі иесі болып табылатын қазақ халқының аңсаған азаттығы арқасында ойдағысы болып ортайғаны толды ма?

Көңілге түрлі ой салар осындай батпан сұрауы ерекше сауалдар біріне бірі жалғасып кете береді. Бұл арада оларды одан әрі шұбата берудің қажеті болмас. Өйткені бұлар-әр қазақтың көкірегін керіп, көкірегінде жүрген, жауабын іздеп жүрген сауалдар, барынша жұртқа белгілі жайлар. Сондықтан оларды тізе бергенше бұл арада көңілді күпті етіп жүрген сол сауалдардың бәрінің ортақ төркіні «бұлай болуы неліктен?» деген мәселеге тоқталып, соның әділ жауабын көп болып іздегеніміз жөн сияқты.

Расында да, Тәуелсіз Қазақстанда, экономикасы өрге өрлей бастаған Қазақстанда бұлай болуы неліктен?

Егер тәуелсіздікті азды-көпті қан төгіп, күреспен алғанымызда, онда бүгінгідей келеңсіздіктің бірі де болмайды. Өйткені, билік басында бүгінгідей кеңестік идеологияның сойылын соққан бұрынғы партия қызметкерлері емес, тәуелсіздік үшін қан төккен ерлер келеді. Сөйтіп олар құлының құлы болмай, ұлтының ұлы болып, сатпай, сатылмай, қалтқысыз қызмет етпек [5, 174 б.].

Мұның, былай қарағанда, ойы бар қисынды пікірдей көрінері сөзсіз. Бірақ, егер өз болмысымыздың шындығына қарап, талдау жасай алсақ, бұл да «бұлай болуы неліктен» берілген тыңғылықты жауап бола алмас еді. Өйткені тәуелсіздікке жеткен елдердің тарихы Азаттық күресі нәтижесінің барлық жерде халықтық өзі армандағандай оң бола бермейтінін көрсетіп отыр [1, 216 б.].

Ең өкініштісі, кезінде кейін ысырылған ұлттық құндылықтарға оралу арқылы халықтық қалпымызды қайта қалыптастыру мәселесі сол күні біржола ұмыт болып, назардан тыс қалды. Шындығына келсек, ескерілуі мүмкін де емес еді. Оған негіз де жоқ.

Адам өзі өскен ортаның жемісі. Біздің таным талғамымыз, арман-аңсарымыз, ар-ожданымыз сол өзіміз ішінде өмір сүрген, тәрбие алған қоғамдікі. Сондықтан адамның тәрбиені бала кезінен қай қоғамнан алса, сол қоғамда өмір сүруді қалауы, сол қоғамның мақсат-мүддесіне ортақтас болуы табиғи заңдылық. Олай болса бүгінгі билік басында жүрген, тілі орысша шығып, орыс қолды ортада өскен кеңестік қоғамның перзенттерінің түрлері қазақ болғанымен, болмысының қазақы тірлікпен үйлесім таппайтыны да заңдылық. Сондықтан олардың қазақ ұлтының ұлттық құндылықтарының қасиетін жанымен түсініп, оны қалпына келтіруге құлықты болуы да мүмкін емес-тін.

Қазақтың таным-түсінігіндегі зиялы ұғымы интеллигенция ұғымынан басқаша. Ол бойынша: ұлт зиялысы дегеніміз сол өзі шыққан ұлттың бар жақсы қасиетін бойына сіңірген; кісілік парасаты биік; халқының мүддесін жеке бастың мүддесінен жоғары қойып, саналы ғұмырын соған қалтқысыз қызмет етуге арнаған; ұлттық дамудың мүддесін көздейтін әлеуметтік мұраттарды алға шығарып, қолдап, қорғап отыратын; осы жолда кездескен қиындыққа қаймықпай қарсы тұрып, қажет болса мақсатты ісінің жолында күресіп, құрбандыққа бара алатын, рухы биік, ары таза, қайраткер адам. Қарапайым жұртшылықтың зиялыларды «ұлттық ақыл-ойы, ұяты, ар-ожданы» деген ұғымда қабылдайтыны да, жаны қысылғанда ес болар зиялысын іздейтіні де содан. Ал, «зиялы қауым» дегеніміз осындай зиялы адамдардан құралған шоғыр.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Көпіш Ә., Мұзапарова Г., Қазақ халқының тарихы. – Алматы. «Өнер» 2011 ж.
2. Назарбаев Н.Ә. Тарих толқынында. – Алматы. 1999 ж.
3. Назарбаев Н.Ә. Қазақтың бүкіл тарихы-бірігу тарихы, тұтастану тарихы//Егемен

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

Қазақстан. 1998, 18 наурыз.

4. Алдамжар З. Ұлттық тарихымыздың өзекті мәселелері. – Алматы, 2005 ж.
5. Қозыбаев М. Тарих зердесі. Алматы 2000 ж.

THE PLACE OF THE CONCEPT OF NATIONAL IDEA IN THE HISTORY OF KAZAKHSTAN

The article provides information about the place of the concept of national idea in the Kazakh society in the past life and its use in the present. If we say that history is our past, it is known that Kazakh society has gone through many constructive years. And when we roll up our sleeves and step into the future, first of all, we need to be able to put our national spirit and thoughts in the right channel. "I don't know," he said. If we want our future to be bright, the roots are in conscious thinking. Such information is fully contained in the article.

Keywords: nation, history, future, state, Independence, freedom, time, culture, politics, national interest, society.

Ж.Ж. НӘБИЕВА

*М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті,
педагогика ғылымдарының магистрі,
Қазақстан Республикасы, Орал қаласы,
e-mail: nabi.zhanar@inbox.ru*

РУХАНИ – АДАМГЕРШІЛІККЕ ТӘРБИЕЛЕУДЕ ІЗГІЛІКТІ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ НЕГІЗІ

Мақалада адами құндылықтар, жастарды рухани – адамгершілікке тәрбиелеуде ізгілікті білім беру ортасын қалыптастыру жұмыстары баяндалған. Құндылыққа бағдарлау негіздері, ізгілік мәселелерін зерттеген педагог-ғалымдардың философиялық көзқарастары келтірілген. Руханилық, ізгілік, рухани-адамгершілік тәрбиесі ұғымдарына анықтама берілген. Адам бойындағы жеке тұлғалық қасиеттердің пайда болуы ізгілік мәдениеттің негізін құрайтын адамгершілік құндылықтар жүйесі қарастырылған. Ізгілікті білім беру ортасын қалыптастыруда негізгі идеялар басшылыққа алынған. Қазақстан Республикасының қазіргі қоғамдық дамуында жас ұрпақтың білімі мен тәрбиесі олардың бойында жалпыадамзаттық, ұлттық, этномәдени және тұлғалық құндылықтардың үйлесімді жинақталуына бағдарланған. Аталған құндылықтар олардың өзін толық іске асыруына, өмірдегі өз рөлі мен өмірлік мұратының мәнін ұғынуына, қоғамға қызмет етуіне мүмкіндік беретіндей дәрежеде болуы қажеттілігі негізделген.

Кілт сөздер: ізгілік, рухани – адамгершілік тәрбие, руханилық, өзін – өзі тану.

Қазіргі кезде егемен елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Бұл оқу-тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр. Себебі, білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болуда. Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде ізгіліктік қарым-қатынас орната білу мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі маңызды мәселелердің бірі. Қазақстан Республикасының «Білім беру туралы» Заңында жеке тұлғаның шығармашылық, рухани және дене мүмкіндіктерін дамыту, адамгершілік салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру, жеке басының дамуы үшін жағдай жасау арқылы интеллектін байыту міндеті көзделген [1]. Демек жастарды терең

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

білімді, жан-жақты мәдениетті және жалпы адамзаттық құндылықтарды саналы түрде бағалайтын, сол тұрғыда өз болмысын таныта алатын тұлға ретінде тәрбиелеу уақыт талабынан туып отыр.

Болашақ қоғамда адами құндылықтар, рухани қазына, жастарды адамгершілікке тәрбиелеу, олардың бойына патриоттық рухты сіңіре білу, ізгілікті білім ортасын қалыптастыру жұмыстарын іске асыруда рухани санаға басымдық берудің қажеттілігі алға қойылып отыр. Бұл дегеніміз – ұлтымыздың барлық ұлттық салт-дәстүрлерін, мемлекеттік тіліміз бен әдебиетімізді, мәдениетімізді, ұлттық рухани санамызды жаңғырту деген асыл ұғымға келіп саяды.

Бұдан келе, рухани жаңғыруға, руханиятқа, білім, ғылымға маңыз ықпал етуде – ізгілікті білім беру ортасын қалыптастыру қозғаушы күш болып табылатынына көз жеткіземіз.

Рухани-адамгершілік тәрбиесі өзіндік сананы дамытуға жағдай жасауды, жеке тұлғаның әдеп ұстанымын, оның қоғам өмірінің нормалары мен дәстүрлерімен келістірілетін моральдік құндылықтармен білім жүйесін дамытып қалыптастыру жаңа қоғамның дамуындағы мәні зор, маңызды бағыт болып табылады.

Орысша-қазақша түсіндірме сөздігінде: «Рух – кең мағынада сана, психикалық іс-әрекеттің жоғарғы формасы, тар мағынада ойлау ұғымымен бара-бар» деп анықтама берілген [2]. Ал, «Руханилық – бұл әрбір өркениеттің негізіне айналатын ұғым. Руханилық қандай болса өркениет те сондай. Адамзаттың көпғасырлық тәжірибесі бойынша руханилық адамның қандай ұлтқа, қандай діни конфессияға жататындығына қарамайтын нәзік ұғым», – деп жазады ресейлік философ В.В.Уваров [3]. «Руханилық» (Духовность) деген мақаласында Руханилық – әрбір адамға жақын түсінік. Ол адамның ішкі әлемінің байлығын анықтайтын категория».

Руханилық және Ізгілік ұғымдары тығыз байланысты, ол екеуі ізгілік педагогикасының негізін құрайды. Гуманистік бағыт- ізгілікке бағыттау, сүйіспеншілік болып табылады. Ізгілік педагогикасы К.Г. Юнг, В. Франкл, К. Роджерс, А. Маслоу, Э. Фромм және т.б. ғалымдардың еңбектерінде зерттелген.

Құндылыққа бағдарлау негіздері, ізгілік мәселелері Н.Г. Нұрғалиева, Р.Н. Нұрғалиева, А.Қ. Қаплиева, С.С. Тілеуова, Г.А. Ергалиева және т.б.; рухани құндылықтардың әлеуметтік – философиялық негізі С. Нұрмұратов, Е. Әлсатов, Б.С. Ерасов және т.б.; адамгершілік тәрбиесін жетілдіру А.А. Калюжный, А.А. Аманжолова, А.М. Қараев, К.Б. Сейталиев және т.б.; тұлғаның қалыптасу ерекшеліктері А.Қ. Аренова, Ә.М. Мұханбетжанова, С.Қ. Қалиев, Қ. Жарықбаев және т.б.; жеке тұлғаның адамгершілігін арттыру Б.Қ. Игенбаева, А.Ж. Тұрсынов және т.б. еңбектерінде қарастырылған [4].

Руханилық пен ізгілікке тәрбиелеудің маңызды педагогикалық міндеттері оқушылардың белсенді өмірлік позициясын, қоғамдық сапалық көзқарасын, сөз бен істің бірлігін адамгершілік нормасынан ауытқушылақтарға жол бермеуді қалыптастыру болып табылады.

Ізгілік – адамның әдептілік, сыпайылығын, өнегелік, өзара пайымдылығын білдеретін қасиет. Шет тілдер сөздігінде гуманизм-латынның “Humanitas” – адам табиғаты және адамдық қасиеттерге құрметпен қарау деген сөзін білдіреді [5].

Осыдан келе ізгілік-бұл адамдарға деген адамгершілік, сүйіспеншілік қатынас, бұл өзге адамға жақсылық жасаудың негізі деп атауға болады. Сол себепті қазіргі жеткіншектердің өзін-өзі тануда рухани сананы жаңғыртуға ықпал ететін ізгілікті білім беру ортасын қалыптастыру үшін өзін-өзі дамытуы, өзін-өзі басқаруы және өзін-өзі іске асыруы олардың әлеуметтенуіндегі басты бағыттардың бірі деп санауымызға болады.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

Қазақстан Республикасының қазіргі қоғамдық дамуында жас ұрпақтың білімі мен тәрбиесі олардың бойында жалпыадамзаттық, ұлттық, этномәдени және тұлғалық құндылықтардың үйлесімді жинақталуына бағдарланған. Аталған құндылықтар олардың өзін толық іске асыруына, өмірдегі өз рөлі мен өмірлік мұратының мәнін ұғынуына, қоғамға қызмет етуіне мүмкіндік беретіндей дәрежеде болуы керек.

Адамның бойында жеке тұлғалық қасиеттердің пайда болуы, ізгілік мәдениеттің негізін құрайтын адамгершілік құндылықтар жүйесін меңгерумен тікелей байланысты болады. Педагогикалық процестің ізгілікті болуын жақтаушы жән оны дамытушы – Шалва Амонашвили. Оның басты еңбектерінің бірі «Ізгілік педагогикасы жайлы ойлар» деп аталады. Білім берудің ізгілендіру технологиясының негізін қалаған Ш.А. Амонашвили «...Әр бала – керемет рухани күш иесі. Ол шетсіз шексіздікті танып-білуге ұмтылады. Мұндай ұмтылыс адам баласының бойында дүниеге келген сәтінде-ақ пайда болады. Сондықтан да мұғалім әр балаға рухани күш иесі ретінде қарауы керек. Мұғалімнің мұндай көзқарасы баланың белсенділігін арттырады. Білімге деген құштарлығын көбейтеді. Балаға сеніммен қарау баланы тек қуаттандыра түседі» – деген [6].

«Жақсы тәлім-тәрбиені мектепте немесе жанұядан ғана алмайды, адам өзін-өзі де тәрбиелей алады. Тек нағыз тәрбиелік деген не екенін біліп алу қажет. Тәрбиелі адам – бұл басқа адамдардың пікірімен санасқысы келетін және санаса алатын, өзінің инабаттылығы өзіне ұнайтын, дағдыға айналдырған адам. Бұл үлкендермен де, жасы кішілермен де, мәртебесі төмендермен де бірдей сыпайы адам», - деген болатын академик Д.С. Лихачев. [7]. Ал Бернар Фонтенель: «Адам өміріндегі ең қажетті білім – өзін-өзі тану» десе, «Өзін-өзі тану тұлғаның өзін-өзі бағалауымен байланысты. Сүйіспеншілік арқылы ғана өзінді өзін жеке тұлға ретінде табуға және адамзаттық сүйіспеншілік әлеміне енуге болады» деп көрсеткен Михаил Пришвин.

Өзін – өзі танудағы ізгілік педагогикасының 3 постулаты:

- Баланың бойындағы жоғарғы Рухани бастауға деген сенім
- Өз бойындағы жоғарғы Рухани бастауға деген сенім
- Тек ізгі әдістердің күшіне деген сенім

Ізгілікті білім беру ортасын қалыптастыруда негізгі идеялар басшылыққа алынды:

- Педагогикалық үдерісте баланың өзін – өзі тануы арқылы рухани сананы жаңғырту, шынайы адами құндылықтарды танып білуі және оны меңгеруі;
- Педагогикалық үдерісте баланы әлеуметке қарсы бағыттайтын тәсілдердің қолдануына жол берілмеуі;
- Педагогикалық үдерістерге адами сипат беру;
- Мектеп ұжымы өмірінің заттық-материалистік және рухани ортасын, моральдық-психологиялық ортасын ізгілендіру.

Тұлғаның рухани санасын жаңғыртуда ізгілікті білім беру ортасын қалыптастыру арқылы жас ұрпақтың бойына өмірдің мәні, сүйіспеншілік, бақыт, сыйластық, татулық, бірлік, төзімділік сынды құндылықтары дамиды. Әр адамның қоғамда өз орнын табуына, қабілет-дарынының ашыла түсуіне, ақыл-парасатын дамытуына яғни сәнді де мәнді өмір сүруіне қызмет етеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы Егемен Қазақстан, шілде, 2007.
2. Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Философия/жалпы редакциясын басқарған э.ғ.д., профессор Е. Арын – Павлодар.
3. Уваров В. Духовность // Грани эпохи. Этико-философский журнал. – 2005.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

– № 23.

4. Келімбетов Н. «Қазіргі жастар мәдениеті». Алматы, 1991 ж.
5. Сыдықов М.Е. Сыныптан тыс жұмыстарда жеткіншектердің адамгершілік құндылықтарын қалыптастырудың педагогикалық шарттары. 13.00.01 – п.ғ.к. автореф. Түркістан, 2008.
6. Ш. Амоношвили «Улыбка моя, где ты?» Мысли в учительской, Издательский дом – Москва, 2003.
7. Лихачев Д.С. «Письма о добром». Азбука-Классика, 2014.

SPIRITUALITY IS THE BASIS FOR FORMING A HUMAN EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN HUMAN EDUCATION

The article describes the work of creating a virtuous educational environment in the education of human values and morals of young people. The foundations of value orientation, the philosophical views of pedagogues-scientists who studied the problems of virtue are presented. The concepts of spirituality, virtue, spiritual and moral education are defined. The main ideas are guided by the formation of virtuous educational environment. In the current social development of the Republic of Kazakhstan, the education and upbringing of the young generation is focused on the harmonious accumulation of universal, national, ethno-cultural and personal values in them.

Keywords: virtue, spiritual and moral education, spirituality, self-awareness.

А. ОКА

*Алматинская академия МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова,
доцент кафедры профессионально-психологической подготовки и управления ОВД,
кандидат филологических наук, подполковник полиции,
Республика Казахстан, город Алматы,
e-mail: jiger_aisha@mail.ru*

КӨПШІЛІК АЛДЫНДА СӨЙЛЕУДЕ ШЕШЕННІҢ ӨЗ ЭМОЦИЯСЫН БАСҚАРУЫ

Мақалада автор жалпы шешендіктің ойшылдықпен, даналықпен, көшпелілікпен, үнді, сазды сөйлеумен сабақтас, тамырлас құбылыс екендігін көрсете отырып, шешеннің екі негізгі құндылыққа: дәл де нақты дәлелдермен иландыра білу білігінің болуы және тыңдаушылардың жан-дүниесіне өтімді де батымды сөзбен ой сала әсер ету қабілетінің болуы қажеттілігі туралы айтады. Сондай-ақ, жекелеген атақты адамдардың сөздеріне тоқтала отырып, автор әрбір танымал, атақты, саясаткер тұлғалардың көпшілік алдына шыққандағы сөйлеу мәнерлері мен эмоциясы бейнеленген мәтіндерден үзінділер келтіреді.

Мақалада толқу, үрей сезімдері туралы сөз ете отырып, автор толқудың, қобалжудың бақылаудан шығып кетпеуі және дауыстың әлсіремеуі немесе қолдар мен тізелер дірілдемеуі үшін тыныс алу жаттығуларының ырнеше түрін ұсынады.

Кілт сөздер: шешен, шешендік өнер, иландыру өнері, үрей сезімі, толқу сезімі, эмоция, эмоционалдылық, көпшілік алдында сөйлеу, көшбасшылық.

Латын тілінен аударғанда "orare" сөзі "сөйлеу" дегенді білдіреді. Осылайша, оратор (шешен) – сөйлейтін адам (көпшілік алдында сөйлейтін адам). Шешендік дегеніміз – кез келген нақтылы зат туралы шебер сөйлеу өнері және сонысымен өзгелерді өз ойына ойыстыра білу.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

Шешендіктің өзі ойшылдықпен, даналықпен, көшпелілікпен, үнді, сазды сөйлеумен сабақтас, тамырлас құбылыс. Шешен екі негізгі құндылыққа ие болуы тиіс: бірі – дәл де нақты дәлелдермен иландыра білу білігінің болуы, екіншісі – тыңдаушылардың жан-дүниесіне өтімді де батымды сөзбен ой сала әсер ету; сондай-ақ судьяның көзін жеткізуден гөрі, оның көңілін көтере рухтандыру маңыздырақ.

Көптеген адамдар көп (тіпті кейде аз болса да) адамның алдында сөйлеу керек болған жағдайдың өзінде бойларында үрей сезімдері болатынын мойындайды. Кейбіреулері оны тіптен жануарлар қорқынышы деп те атайды.

«Қоғамда көпшілік алдына шығып сөйлеудің қорқынышын өлім қорқынышынан кейінгі ретке қоюға болады деген пікір бар. Мұндай пікір көпшілік алдында сөйлеу қорқынышының өте күшті екенін білдіреді. Бірақ көпшіліктің алдында сөйлеу барысының өзі аса қиын емес, ал көпшіліктің алдында сөйлеу кезінде масқараға ұшырау қаупі, яғни қоғам алдында масқара болу адам бойына үлкен үрей әкеледі» [1, 20 б.].

Әрине, мұндай үрей сезімінен құтылу бір күннің мәселесі емес, дегенмен, бірсарынды күңкілден гөрі, жанды, эмоционалды, жалынды сөйлеу көпшілікке әрдайым қызықты екенін есте сақтаған жөн. Толқу – бұл болашақтағы көпшілік алдында сөйлеуді эмоционалды толықтыруға көмектесетін қалыпты реакция. Сондықтан, спектакльде бірдей рөлде ойнайтын кейбір театр актерлері, тіпті жүзінші рет болса да, рөлді жақсы ойнап шығу үшін өз бойында әдейі толқу сезімін туындатады. Ал толқу дегеніміз, өзіміз білетіндей, үрей көріністерінің бірі.

Сондықтан бойдағы үрей сезімін толығымен жоюға тырыспау керек, оны өз пайдаңызға пайдалануды үйренген абзал. Ең бастысы, мұндай эмоционалды жағдай тек қана толқу сезімі екеніне өзіңізді сендіре білу керек. Мұны ешбір жағдайда қорқыныш сезімі деп атамаңыз.

Толқу сезімі сіз үшін маңызды идеяларды тиімді көрсетуге көмектеседі. Н. Морган былай дейді: «... зерттеулер біздің әртүрлі ақпараттарды эмоцияларсыз есте сақтай алмайтынымызды, тіпті бір-бірімізді тыңдап, бірге әрекет ете алмайтынымызды көрсетеді. Эмоциялар – бұл адамдар мен адамның қарым-қатынасын біріктіретін желім» [2].

Мартин Лютер Кинг өзінің әйгілі «I have a dream» сөзінде өте эмоционалды болды, әсіресе сөзінің мына тұстарында:

«...жүздеген жылдар өтсе де Негр әлі де тұтқында. Жүздеген жылдар бойы Негр өмірі бойы бөлу мен кемсітудің түр-түрін көріп, қатал күндерді басынан өткізуде. Ғасырлар өтсе де Негр әлі күнге дейін бай да ауқатты, орасан зор мұхиттың ортасындағы жалғыз кедей аралда күн кешуде. Жүздеген жылдар бойы Негр әлі күнге дейін американдық қоғамнан тыс, өз елінде қудаланған күйде тіршілік етуде. Міне, біз осындай ел естімеген масқараны жария ету үшін келдік.

Америка, әрине, өзге терілі азаматтарының алдындағы міндеттемелерін орындамады. ... Біз әділдік банкінің дәрменсіздігіне сенуден бас тартамыз ғой. Біз осы елдің орасан зор мүмкіндіктеріне ие болу үшін қаражаттың жетіспейтіндігіне сенуден бас тартамыз. ... Мінеки, біз Америкада осындай төтенше мәселенің өткірлігін қозғау үшін осы қасиетті жерге келдік. Құлдықты бірте-бірте жою транквилизаторы мен елді тыныштандыруға біздің шамамыз келе бермейді. Демократия берген уәделер орындалатын сәт келді. Бөліну казематтары қараңғылығынан және суығынан шығып, нәсілдік әділеттіліктің шуақты жолына көтерілетін сәт келді. Отанымызды нәсілдік наным-сенімдерден құтқарып, бауырластықтың берік топырағына қадам басатын күн туды. Құдайдың әрбір құлының әділдікке қол жеткізер сәті оянды» [3, 3 б.].

Жекелеген атақты адамдардың сөздері жоғары эмоционалдылықпен ерекшеленеді. Орыс саясаткері В. Жириновскийді алып қарасақ, оның сөзі әрдайым эмоционалды

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

шығады. Оның кезекті ауызша жолдауынан кейін парламенттік палданың ресейлік журналистері Ресей Федерациясы ФС Мемлекеттік Думасының төрағасы С.Е. Нарышкинге Мемлекеттік Думаның депутаттық этика жөніндегі комиссиясының отырысын өткізуді талап етіп хат жазды [4]. Алайда, мұның бәріне қарамастан, В. Жириновский көпшіліктің назары мен қызығушылығын жоғалтқан жоқ және оның өз жанкүйерлері болды.

Француз психологы және әлеуметтанушысы Густав Лебон XVIII ғасырдың аяғы мен XIX ғасырдың басында өзінің әйгілі "Көпшілік психологиясы" еңбегінде аудиторияның "икемділігі" феноменіне түсінік берді. Ол мынадай тезисті алға тартты:

«Көпшіліктің ешқашан ақылмен басқарылмайтынына өкілдің қажеті бар ма? Біздің бұлай айтуымызға ауыз бармас еді. Ақылдың үні адамзатты өркендету жолына түсіріп, оған сағым болып көрінген жылулық пен батылдықты сезіндіруі екіталай...

Ақылға тірі тіршілік иелерінің белгілі тобы ғана бағынады, бұл жануарлар табыны немесе адамдар тобы бола ма, жоқ па, олар инстинкті түрде көшбасшының билеуіне бағынады. Көптеген адамдарда жетекші тек көшбасшы ғана болады, бірақ соған қарамастан оның рөлі маңызды. Ол айналасында пікірлер жұмылдырылатын және біріктірілетін ядро іспетті ...

Әдетте, көшбасшылар ойшылдардың қатарына жатпайды, олар әрекет ететін адамдар. Олардың ойламы жоқ, өйткені ойлам әдетте күмән мен әрекетсіздікке жетелейді. Көбінесе, жетекшілер – ақыл-ойы тұрақсыз, ессіздіктің шегінде тұрған адамдар болып келеді. Олардың қорғайтын идеялары мен ұмтылатын мақсаттары қаншалықты ақылға сыйымсыз болса да, олардың өздеріне деген сенімдері ақыл мен сананың ешқандай дәлелдерін мойындамайды... өз сенімдерінің шиеленісе түсуі олардың сөздеріне зор сенімділік күшін береді. Қауым әрқашан күшті ерік-жігерге ие және оған әсерлі түрде әрекет ете алатын адамды тыңдауға дайын. Көбінесе жетекшілер – бұл өздерінің жеке мүдделерін көздейтін және тобырдың төмен инстингіне әсер ету арқылы әрекет етуші айлакер спикерлер» [5, 70-71 б.].

Мұндай пікірді көптеген оның ізін жалғастырушылар да айтады, мәселен, А. Гитлер "Майн кампф"-те оларды өзге реңктерсіз, тек қара немесе ақ түстерге ғана бөлуге болатын эмоциялар арқылы сіздің көпшілікті басқара алатындығыңызды айтады.

Ендеше, көпшіліктің алдына шығарда бойыңызда орын алатын үрейден бас тартпаңыз, керісінше оны қажетті арнаға бұрып, сәттілік жағына пайдалана білу маңызды.

Алайда, бұл айтылғандарды тікелей қабылдамау керек, яғни эмоциялар спикерді толығымен билеуі керек деген ұғымнан аулақ болған абзал. Эмоциялар басқарылатындай болуы керек. Эмоциялар аудитория алдында өзіңіздің шынайылығыңызды көрсетуге арналған. К.С. Станиславский: Актерлар қойылым кейіпкерлерінің басынан өтіп жатқан нағыз эмоцияларды, көңіл күйлерді көрсете алмаған кезде, көрермендер сахнада шынайылық болмағанын айқын сезінетініне «Сенбеймін» деген болатын.

Шешендік өнер бойынша тренингтер сериясының авторы С. Шипунов:

"Сіздің Ленин сияқты анық, айқын емес дикцияңыз болуы мүмкін немесе кейбір саясаткерлерде кейде болып жататындай сөзіңіздің мазмұны туралы нашар ойлауыңыз мүмкін, бірақ сөйте тұра сіз күшті энергияның арқасында шешендік өнер майданында жасынша жарқырай аласыз.

Керісінше, керемет мазмұн, нақты логика және сенімді дәлел бола тұра, егер сөйлеуде энергия жеткіліксіз болса және материалды ұсыну тәсілі эмоциясыз әрі қарапайым болса, тыңдаушыңызды қызықтырмайсыз» [6, 64 б.].

Н. Морган «Шынайылық тек эмоциялар арқылы ғана тексеріледі. Қазір біз көшбасшыларымыздан ашықтықты талап етеміз. Шынайы қатынас үшін бұл өте

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

маңызды» [7].

Ендеше, спикер өзін қорқамын немесе шектен тыс қобалжимын деп ойламауы керек, яғни бәрі осындай болуы керек-ті. Бұл эмоциялар спикерге көмекші болып табылады. Тек есте ұстау керек дүние – үрей немесе қобалжу күйлерін өзі үшін тиімді пайдалануды үйрену.

Толқудың, қобалжудың бақылаудан шығып кетпеуі және дауыстың әлсіремеуі немесе қолдар мен тізелер дірілдемеуі үшін тыныс алу жаттығуларын орындау керек.

Адам стресс жағдайында болған кезде оның организмі адреналин мен кортизол бөліп шығарады да, оның салдарынан тыныс алу жиілігі өзгеріп, тыныс жетпей кетеді.

Сондықтан қатты қобалжу кезінде тыныс алу әдістерін қолдан әдейі өзгерту өз организмнің бақылауға мүмкіндік береді.

Күшті қобалжуды жеңуге көмектесетін тыныс алудың бірнеше түрі бар:

- 1) ішпен терең тыныс алу және өткір дем шығару;
- 2) үш үзіліспен ұзақ тыныс алу (сонымен қатар ішпен) және баяу үздіксіз дем шығару;
- 3) іштің баяу ингаляциясы, бірнеше секундтық кідіріс, баяу дем шығару, бірнеше секундтық кідіріс.

Сіз тыныс алудың осы әдістерінің кез-келгенін таңдап, оны бірнеше рет қайталай аласыз.

Көбінесе шешендік шеберлік жаттықтырушылары өз оқушыларына артық адреналиннен арылу үшін сөйлеу алдында қандай да бір физикалық күш жұмсауды ұсынады. Мәселен, серуендеу, отырып-тұру, турникте ырғақты тербелістер және т.б.

Шамадан тыс толқу салдарынан болатын қысылудан құтылудың ең күлкілі тәсілі – бұл иттері бар адамдарға жақсы таныс тәсіл, есінеу тәсілі. Иесі (жануарына мейірімді және ұрмайтын) итінің мінез-құлқына наразылығын білдірген кезде, иті, әдетте, керіліп, есіней бастайды.

Бұл сүтқоректілердің жақ тұстарында көптеген жүйке талшықтары бар екендігіне байланысты, сондықтан олардың асықпай керілуі мен релаксациясы психикалық стрессті жеңілдетеді.

Сенімді және иландыратын сөзді құруда спикердің тұрысы да үлкен рөл атқарады. Спикердің дұрыс тұрысы деп мынадай тұрысты айтамыз:

– иек сәл алға және жоғары қарай, ал көзқарас еденмен параллель болатындай етіп басты жоғары көтеріңіз. Басты осылай ұстау дауыстан дыбыстың шығуын жеңілдетеді, соның арқасында спикердің дауысы залдың арт жағында да естілуі мүмкін;

– арқаның тік болуы;

– иықтардың түзу болуы;

– алақандарды тыңдаушыларға қарай сәл жайып, қолдарды дененің бойымен еркін түсіру;

– аяқтарды иық деңгейіне сәйкестіріп, аяқ ұштарын 30° – 40° бұрышта орналастыру (бір аяғы екіншісінен жарты адым алда);

– тізені түзу, бірақ сәл босаңсыған күйде ұстау.

Егер спикер тыныс алу жаттығуларын дұрыс орындаса және осы тұрысты қабылдаса, онда қобалжу оның дауысы мен қозғалысына кедергі келтірмейді, бұл өз кезегінде тіпті оның жұмысына оң әсер етеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Куберский А.В. Я – оратор. Учебник для всех, кто выступает на публике. – М.,

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

2016. – 248 с.

2. Морган Н. Сигналы влияния. Как убеждать и контролировать людей [Электронный ресурс]. – URL: http://lib100.com/contact/signaly_vliyaniya/doc/

3. Речь Мартина Лютера Кинга «I have a dream» [Электронный ресурс]. – URL: <http://речь.рф/%D1%80%D0%B5%D1%87%D1%8C>.

4. Ресей Федерациясы Мемлекеттік Думасының төрағасы С.Е. Нарышкинге парламенттік пуль журналистерінен хат [Электронды ресурс]. – URL: <https://twitter.com/Martyasha/status/457106143752753152/photo/1>.

5. Психология масс: Хрестоматия /Сост. Д.Я. Райгородский. – Самара: БАХРАХ-М, 2006. – С. 69, 70-71.

6. Шипунов С.А. Харизматичный оратор: руководство к курсу «Словесная импровизация». – М.: Локус Станди: Университет риторики и ораторского мастерства, 2007. – 288 с.: цв. ил. – С. 64.

7. Морган Н. Сигналы влияния. Как убеждать и контролировать людей [Электронный ресурс]. – URL: http://lib100.com/contact/signaly_vliyaniya/doc/

CONTROLLING THE SPEAKER'S EMOTIONS DURING PUBLIC SPEAKING

In the article, the author shows that oratory as a whole is a phenomenon associated with thoughtful, wise, sonorous, beautiful and correct speech. The author claims that the speaker has two main values – the ability to convince with accurate arguments and the ability to influence listeners with heartfelt speech. Also, focusing on the words of individual famous people, the author cites excerpts from texts that reflect different styles of speech and emotions of famous political figures speaking in public.

Speaking in the article about feelings of excitement and fear, the author offers a series of breathing exercises that allow you to control excitement and nervousness, voice and body in general.

Keywords: speaker, public speaking, persuasion, fear, excitement, emotion, emotionality, public speaking, leadership.

Ә.С. ОРАЛҚҰЛ

*Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
магистрант мәдениеттану мамандығы,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы,
e-mail: Ali.Oralkul@kaznu.edu.kz*

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ БАЛА МӘДЕНИЕТІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ТУРАЛЫ КӨЗҚАРАСТАРЫ

Мақалада қазақ халқының балаға қатысты көзқарастарын талдап, бала мәдениеті қалыптасуында өтетін институттар қарастырылды. Бала құқықтарын сақтау бойынша халықаралық және мемлекеттік құжаттар талданып, заңнамалық негіздері сараланды.

Кілт сөздер: бала, мәдениет, заңнама, ұрпақ, қоғам, ата-ана.

Бала тәрбиесіне ата-бабаларымыз ерте кезден-ақ назар аударып, көп көңіл бөлген. «Ел болам десең, бесігіңді түзе» деп Мұхтар Әуезов айтқандай, елдің басты құндылығы ол өскелең ұрпақ. Ұрпақ мемлекеттің іргетасы. Әрбір отбасы ол бір мемлекет. Отбасы – әр адам үшін сүйіспеншілік пен махаббатқа толы мекен. Отбасында дарығын тәрбие, өз

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

елімізге деген сүйіспеншілік, ар-намыс қағидалары адам баласын өмір бойы алға сүйрейтін қағидалар. Отбасының бала тәрбиесінде алатын орны ерекше, себебі баланың қалыптасуы отбасынан бастау алады. «Ұяда не көрсен, ұшқанда соны ілерсің» дегендей, баланың алғаш қалыптасуы тікелей ата-анаға байланысты. Ата-ананың мейірімі мен шапағатына бөленген нәресте алдағы уақытта да өмірге деген жағымды көзқарасының қалыптасуымен ерекшеленеді. «Ұлдың ұяты әкеде, қыздың ұяты шешеді» [1] демекші, халқымыз ұл баланың да, қыз баланың да тәлім-тәрбие алуына ерекше көңіл бөлген. «Тәрбие тал бесіктен» халқымыз баланы туылмай тұрып-ақ оған үлкен махаббат пен қамқорлық көрсететінін байқаймыз, мысалы жүкті әйелді ата-бабамыз қараңғы түскенде далаға шығармаған, олардың сенімі бойынша түнде «қара күштер» көп, сол себепті жүкті әйелді барынша сақтандыру үшін оны шығармауға тырысқан. Сонымен қатар, халқымыз аяғы ауыр анаға арнап мал байлайды, айы-күні жетіп нәресте дүниеге келгенде арнайы байланған малды сояды. Босанған анаға осы малдың етінен ас әзірлейді. Бұл дәстүр қалжа жегізу деп аталады. Жас босанған ананың күш-қуаты азайған болады, сол бойындағы дәрумендерді қалыптастыру мақсатында қалжа жегізеді. Қалжа – бөбектің ширақ, мықты болып өсуіне ықпал етеді. Қалжа жеген ананың сүті де мол болады деп сенеді. Ата-бабамыз баланың туылған сәтінен бастап ұлан асыр той жасайды, туған-туыстың басын қосып, нәрестенің дүниеге келу құрметіне «Шілдехана» жасайды. Халқымыз ежелден баланың тәрбиесіне көңіл бөлген, Ахмет Байтұрсынов айтқандай «Ұлды ұлша тәрбиелесең – ұл болады, құлша тәрбиелесең – құл болады» дегендей. Тәрбие – адамның осы әлемге деген көзқарасы мен адам болып қалыптасуының басты нысаны [2]. Қазақстан Республикасының Конституциясының 27 бабының 2 тармағына сәйкес: Балаларына қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу – ата-ананың етене құқығы әрі міндеті болып табылады [3].

«Дәулет те, балалар да дүние тіршілігінің зейнеттері», Кәһф сүресі, 46-аят. Ата-бабаларымыз жазу-сызуды білмеген кездің өзінде де бала тәрбиесіне ерекше көңіл бөліп, адам құқығын қорғауды назарда берік ұстаған. Мысалы, «Қасымның қасқа жолы» (1511-1518), «Есімнің ескі жолы» (1598-1628), Әз Тәукенің «Жеті Жарғысы» (1680-1718) сияқты көрнекі заңдардың өзі қағазға түспеген.

Ата заңды аттаған азғындарды «Етегін кесіп, елден қу» деген қағидамен аяусыз жазалаған. Халқымыз ұл мен қыз тәрбиесіне ерекше мән берген. Ата-бабамыз бала тәрбиелей отырып артына із, өшпес мұра қалдырған. Ата-анасының алдында баланың өз міндеттері бар. «Кәмелетке толған еңбекке қабілетті балалар өздерінің ата-аналарына қамқорлық жасап, оларға көмек көрсетуге міндетті» делінген Қазақстан Республикасы Конституциясының 27-бабында.

Қазақ халқының салт-дәстүрінде ата-аналарын қадірлеу, үлкенді сыйлау, ізет жасау керектігін, яғни балалардың ата-анасына деген сүйіспеншілігін заңның мәжбүрлеуінсіз-ақ тәрбиелеу арқылы іске асыруға болады.

Қазақ отбасы тәрбиесінің бастау көзі ырым тиымнан басталады. Әрбір қазақ отбасы дүние есігін ашқаннан бұл фәниден көшкенге дейін өміріне мағына беру үшін сантүрлі салттары мен ырым тиымдарды орындаған. Бүгінгі таңда біз бұл ырым-тиымдарды қолданамыз, көреміз. Қазақ халқындағы көптеген салт-дәстүрлер, ырым-тиымдар мен аңыз-әңгімелер жалпы ислам дінімен сабақтасып жатыр. Ырым-тиымдар мен киелі ұғымдарға қатысты аңыз-хикаялардың қайнар көзі Құран Кәрім мен Пайғамбарың өмірінен бастау алады. Сонымен қатар, біздің заманымызға дейінгі жеткен ырымдардың көпшілігі біздің бұрыннан бері қазақ халқының ұстанған тәңіршілік, шамандық сияқты наным сенімдердің де ізі бар. Осы ырымдар мен нанымдар Құранның жекелеген сүрелерінде де баяндалады. Иман Сарқаси Қарқаси қазырет шарифатқа қарсы келмеген әдет және

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ғұрыппен бекітілген нәрсе шарифатпен бекітілгенмен тең болады деген. Мысалы ислам теологтарының айтуынша, егер әдет-ғұрып шарифатқа қайша келмесе оған ислам тиым салмайды деп айтады. Қазақ халқының жалпы салт дәстүрі назар аударып қарасақ бір ғана баланың дүниеге келуінен бастап көптеген салттар, жөн-жоралғылар, әдет-ғұрыптар мен ырым-тиымдар бар, тіпті ғұрыптар бала дүниеге келмей тұрып басталады. Балаларға байланысты ырым-тиымдардың көбі әдетте көз тию, тіл тию сияқты сенімдерге байланысты болып келеді. Қазақта жаңа туған нәресте қатайғанша оны көпшілікке көрсете бермейтін болған. Сол арқылы тіл көзден сақтауға тырысып отырған. Сәбиге көз тимес үшін оған күйе жағатын болған, ол дәстүр әлі күнге дейін бар. Исламда да мысалы, Пайғамбарда өз немерелеріне көз тимесін деп, арнайы дұға оқып, ұшықтап отырған. Бұл дәстүрлердің барлығы: ұшықтау т.б іс-әрекеттердің, жоралғылардың нақты ислам дінікі болмағанымен де Құран сүрелерімен ұшықтамаған күнде де, жалпы мән-мағынасы бір бірімен астасып жатыр. Ислам діні бұл халықтың ниетіне қатты тиым салмайды. Әсіресе, Әбу Ханифа мазхабы қазақ халқының жалпы кез келген халықтың әдет-ғұрыпының, дәстүрінің шарифатқа қайшы келмейтіндеріне қатты тиым салмаған. Қазақ халқында жас ананың күтіміне байланысты ырым тиымдарды қатаң сақтаған, оны үй үлкендері қадағалап отырған. Осыған байланысты, ең негізгі тиымдардың бірі бала емізуге қатысты болған, әйел бала емізгенде жалаңбас отырмаған, қазақ ырымында шайтан әйелдің шашының кірін бала еметін сүтке араластырып жібереді деп сенген, осыдан баланың жаны кірленіп, оның бойына жамандықұялайды деп сенген, ол өскенде мәңгүрт, безбен, тілазар болады деп сенген. Сондықтан, көзі ашық кісілер келіннің шашын жауып отыруына аса қатты мән беріп отырған. Бұл жерде де нақты исламдық шарифатта жазылған сөз бомаса да осындай ұғыммен түсіндіру арқылы үлкен тәрбие мен тиымды сақтауды халық дәстүрге айналдырған. Тағы бір дәстүр ол сәбиге есім қою, осыған байланысты қазақ халқының өзіндік қағидалары болған. Мысалы қазақ отбасында туған балалар шетінеп қайтыс бола беретін болса күшік итбай малай секілді қолайсыз есімдер берген. Кейіннен тұрсын, өтеген, аман, алмас, тұрар деген аттарды ырымдап қойған. Баланың өмірі ұзақ болсын деген ниетпен айтқанда халықтың сенімі шын көңілден, ақ ниеттен тұратындығын көрсетеді. Қазақ халқының балаға есім берудегі ниеті балаға деген үлкен үміт артатыны, сонымен қатар діни наным-сенімдері баланың болашақта үлкен қари болса, кәусардай таза болса, Мұхаммед пайғамбардай үлгі ұтатын азамат болса деген ақ ниетпен есім берген. Қазақ халқында жаңа туған байланысты дәстүрді айтсақ ол бесікке салу бесікке бөлеу ерекше сақталған. Бесік бұл соқралды өте бір қасиетті зат ретінде бағалаған, сондықтан бесікті отқа жақпа, аяқ асты етпе деген ырымдар әлі күнге дейін сақталып келеді. Сонымен қоса, қазақ халқында бос бесікті тербетпе деген қатаң сақталатын тиымы болған ол әлі де бар, себебі бос тұрған бесікке ібіліс баласын салып қоятын болған деп есептеген. Бос бесікті тербеткенде шайтанның баласын тербеткенмен бірдей деп есептейді. Бос бесікті тербетпе дегені ол бос бесікте ібілістің баласы жасырынып жатады дейді, сонда сәбиді бөлегенде сәбидің мазасын алып, сондықтан бала тынымсызданып ауырып тағыда мазасы кетеді дейді. Баланы бесікке бөлер алдында отпен аластау да, адыраспанмен тағыда және аршамен аластаған жөн деген дәстүрлер қалыптасқан. Дәстүрлі той қатарына тұсау кесер дәстүрін жатқызамыз. Тұсау кесер дәстүріне ала жіп арнайы дайындалады. Ол үлкен діни, философиялық мәнге ие. Ала жіп аттамасын, біреудің дүниесіне көз түспесін, ұрлық қылмасын, қиянат жасамасын деген ниетпен дайындаған. Бұл тілектердің барлығы ислам дінінің иман шарттарымен астасып жатыр. Оны біз иман шарттарының бірі басқаны сыйла, өтірік айтпа, ұрлық жасама деген негізгі принциптері қазақ дәстүрінде кішкентай бала аяғын тәй-тәй басқаннан иман шарттарны баланың бойына сіңіруді дәстүр қылған.

Дәстүрге айналған ырымдарға келсек, біріншіден әрбір ырым-тиымдар тек дінге

қатысты емес, олар сонымен қатар, ғылымға, медицинаға да қатысты болған. Екіншіден шарифатқа қайшы келетін тәңірліктегі сенімнен қалған ырым-тиымдардың көпшілігінің ғұрыптық яғни ритуалдық жағы ғана бұрынғыша сақталып, сенімі жағы, мазмұны мүлде өзгеріп кетті. Қазір бірқатар ырымдардың негізінде көне тәңідің ізі бар екендігін ешкім жоққа шығармайды, бірақ қазір мұндай ырымдарды ежелгі түсініктерді негіздеп жасамайды. Мысалы, ақбосағаны аттап отқа май құйып жатқан келідер, отқа табынып жасамайды, отқа ешқандай тілек айтылмайды, керісінше, Алладан отты отбасында көбейтейін, түтінін тұтатайын, аман-есен жүріп тұруыма көмектес деп үлкен әжелер келіннің маңдайынан сүйіп батасын беріп отырған. Қазақ халқындағы шырағың сөнбесін, отың өшпесін деген игі тілектің қайырын жалпы Алладан тілеп, отқа май құю дәстүрге айналған. Біздің тәңіршілдіктен кірген наным исламдық сенімге айналған синкретизмде дамуын байқаймыз. Көптеген ырымдар заман ағымында қалып, ұмыт болып, архаизмге айналып бара жатыр. Ал жағымды ырым тиымдар ұлт дүниетанымының ажырамас бөлігі ретінде өмір сүруде, ол әлі күнге дейін ұрпақтан ұрпаққа жеткізіп оны жалғастырып отырамыз. Соның бірі келіннің сәлем беру дәстүрі, әулиелерге зират ету, соңғы кезде өкінішке орай радикалды ағым өкілдері бұл дәстүрлерді Аллаға серік қосумен тең, ширк деп айып таққаны белгілі. Бірақ бұл қазақ салт-дәстүрлерінің ғасырлар бойы қалыптасқан тәрбие болып табылады. Келін сәлем салса бұл үлкендерге деген сый-құрметін көрсетсе, қабірге зират ету бұл аруақтарға құрмет көрсету. Бұл дәстүр ретінде қазақ халқында қалыптасқан дәстүр. Әруақтарға құран бағыштау ислам дініде тиым салмайтыны белгілі, әрбір мұсылман тілек сұрап, дұға етіп, өмірден кеткен туғандарына бағыштайды.

Қазақ халқы қаншалықты тәңіршілдікте болды десек, ол тәңіршілдік дүниетанымы исламдық дүниетанымға қайшы келмеді. Біздің амандасуды айтатын болсақ, қазақ халқы сәлемдесуді сөз анасы деп санаған, нағыз мұсылманша амандасудың үлгісі жалпы бұрыннан бері қалыптасқан. Ислам дінінің келуін 6-8 ғасырлар деп қарастыратын болсақ. Егер адам бір-бірімен кездескенде оң қолын жүрегіне қойып Ассалаумағалейкум деп қос қолымен амандасқан, сізге Құайдың сәлемі болсын, тыныштығы болсын деген мағынада қолданады. Жастар үлкенге амандасу керек. Егер бір адам көпшілікке кірсе онда ол адам көпшілікке амандасу керек.

Қазақстанда ислам діні ұлттық дәстүр ғұрып арқылы сақталды, ислам діні қазақстанда 13 ғасыр бұрын енген, осы енгендегі біздің дін мен дәстүріміздің бірігіп кетуі біздің дінидүниетанымымыздың қалыптасуына толық негіз бар.

Ғарифолла Есім «Дін өркениеті» деген мақаласында Қазақ этносының бүгінгі тұрмысын және болашағын исламнан тыс қарастыру мүмкін емес дейді. Ислам діні онымен бірге енген ислам мәдениеті дүниетанымы тіптен фәлсафасы біздің әдет ғұрпымызға, ұлттық ойлау жүйемізге, дүниетанымызға молынан сіңген. Сондықтан қазақтардың діни жүйесін бірін бірі ауыстыратын типтер деп қарастыруға болмайды, яғни діни жүйелер тарихи кезеңдерде бір бірімен синкретизмде пайда болды. Оған Ғабитовтың да ойлары дәлел келтіріледі оған тәңіршілдік пен аруақтарға құрмет мұсылмандықпен жан-жақты мәдени құрылыс болып кетті. Ғалымдардың ойын тұжырымдай келе, біз қазақ халқындағы дін мен дәстүрдің бір бірімен сұхбаттаса, үйлесе дамағандығы туралы толық айта аламыз. Себебі, қазақ халқы ғасырлар өзінің тілін, дінін, мәдениетін жоғалтпай осы діннің арқасында бір біріне деген сүйіспеншілігін, бірлігін, ұлттық дәстүрін сақтап келеді.

Халқымыз қыз бала тәрбиесіне де көп көңіл бөлген, себебі қыз ол болашақ ана, халықтың айнасы. «Қызға қырық үйден тыйым» деп қыз баласының жасауға болмайтын ұстанымдары туралы айтылады. «Қыз өссе елдің көркі, гүл өссе жердің көркі» демекші, қыз баласы халқымыз үшін ең қадірлісі. Мұхтар Әуезов «Қыздарына үлгі болындар, өздеріңнің кемшіліктеріңді түзендер, оның көзінше дұрыс жүріп тұрындар. Келіндеріңе

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

комқор, жарларыңа сыйластықты, аналарыңа ізетті болыңдар» [2] – деп болашық ұрпаққа ізгі ниет қалдырған. Халқымыз қыз баласын сыйлап оны әрқашанда төрге шығарады. Қыздың қабағы күлімдесе – құт келеді деп есептейді. «Әйел – бір қолымен бесікті, екінші қолымен әлемді тербетеді», «Ерді ер қылатын да, жер қылатын да әйел» бұл дегеніміз өміріміздің сәні мен мәні қыздар қауымы.

Халқымыз баланы әрқашанда тура жолға, дұрыс жолға бағыттап тәрбиелейді. Салт-жоралар мен ырым-тыйымдардың көпшілігі үлкен моральдық құндылықтарға ие десекте болады. Бала қандай отбасында дүниеге келсе оның сенімі мен ұстанымдары сол отбасының ұстанымдарымен байланысты болып табылады. Діни тәрбиеге байланысты балаға еркіндік берілмейді, ол өз отбасында қандай діни ұстанымды ұстанса сол ұстаным бойынша тәрбиеленеді. Бүгінгі таңда да балаларда діни сенім таңдауы жоқ. Олар тікелей ата-ана таңдауында. Бірақ ата-аналар балаларына жақсы мен жаманды ажыратуға мүмкіндігі жеткенше тәлім-тәрбие беріп, қалғанын оның өз құзырына қалдырулары тиіс деп есептеймін. Қазақстан Республикасының Заңнамасының 18 бабына сәйкес: Әр адам ой-пікір, ар-ождан және дін бостандығына құқығы бар; бұл құқық өз дінін немесе наным-сенімін өзгерту еркіндігін, өз дінін, наным-сенімін жеке өзі, немесе басқа адамдармен бірігіп тұтып, жария түрде, немесе жеке жолмен уағыздау, құдайға құлшылық ету, діни салт-жораларын орындау бостандығын да қамтиды. Сонымен қатар 19 бапқа сәйкес: Әр адам наным-сенім бостандығына және өз көзқарасын еркін білдіруіне құқығы бар; бұл құқық өз наным-сенімін кедергісіз ұстану еркіндігін және мемлекеттік шекаралар тәртібіне тәуелді болып қалмай, ақпараттар мен идеяларды еркін іздеп, кез-келген құралдар арқылы тарату бостандығын да қамтиды [3]. Қазақстан Республикасы зайырлы мемлекет. Әр мемлекет азаматына ар-ождан бостандығы берілген. Ешбір дінге басымдылық берілмейді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Момышұлы Б. Ұшқан ұя романы, 2013.
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы Электронный ресурс URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K95000100>.
3. Қазақстан Республикасының Заңнамасы Электронный ресурс URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P020001378_#z1.

THE VIEWS OF THE KAZAKH PEOPLE ON THE FORMATION OF CHILDREN'S CULTURE

The article analyzes the views of the Kazakh people on the child, examines the institutions that take place in the formation of the child's culture. The international and state documents on the observance of the rights of the child are analyzed, the legislative framework is analyzed.

Keywords: child, culture, legislation, generation, society, parents.

В.В. ПОРТНОВ¹
И.В. ЗАРУБИН²

¹Военный институт Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова, начальник отдела оценки качества образования (мониторинга), полковник, Республика Казахстан, город Алматы

²Военный институт Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова, старший научный сотрудник (начальник лаборатории научных проектов и инноваций) научно-исследовательского отдела, магистр педагогических наук, майор, Республика Казахстан, город Алматы, e-mail: sedoy8989@gmail.com

ПРОЕКТИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ КУРСАНТОВ ВОЕННОГО ВУЗА

В данной статье речь идет о процессе военно-патриотического воспитания курсантов военного вуза, проектировании системы военно-патриотического воспитания курсантов военного вуза, целью которой является теоретически обосновать, спроектировать и проверить систему военно-патриотического воспитания курсантов военного вуза.

Предположение в том, что военно-патриотическое воспитание курсантов военного вуза будет результативным, если:

- *спроектирована система воспитательной работы в военном вузе, которая включает современные направления, методы, средства и формы организации военно-патриотического воспитания курсантов;*
- *обеспечено развитие устойчивых гражданских, военно-патриотических качеств личности и воспитание у курсантов чувства ответственности при выполнении воинского долга;*
- *в системе военно-патриотического воспитания осуществляется диагностика воспитания патриотических качеств личности.*

Ключевые слова: военное сотрудничество, военно-политическое сотрудничество, коллективная безопасность, национальная безопасность, миротворческая деятельность, военная политика.

Система воспитания патриотизма курсантов определяется А.В. Барабанщиковым как совокупность организованных и функционально связанных компонентов, в среде которых протекает целенаправленный процесс воспитания патриотизма [1, с. 36].

В руководящих документах [3, с. 11] «...под системой патриотического воспитания понимается совокупность органов государственной власти и общественных организаций, а также их деятельность по формированию у граждан высокого патриотического сознания, чувства верности своему Отечеству, готовности к выполнению гражданского долга и конституционных обязанностей по защите интересов Республики Казахстан». На этом основании можно считать, что система патриотического воспитания курсантов военных вузов представляет собой специфический конструкт организации целенаправленной воспитательной деятельности военного вуза, направленной на формирование у будущих офицеров патриотических качеств и готовности к защите суверенитета и независимости государства, его рубежей в мирное и военное время.

Применение исторического опыта патриотического воспитания военных курсантов

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

для воспитания современного поколения военнослужащих правомерно. При этом важно учитывать, как положительные, так и отрицательные факторы нашей истории и современного общества в целом. Ответственность административных органов за уровень патриотичности молодого поколения должна быть повышена не только в армии, но и в других образовательных учреждениях. Структура работы по подготовке военных кадров, несомненно, требует совершенствования в плане создания адекватного информационного пространства с инновационной системой информированности и координации всех органов военного управления.

В любом воспитательном процессе определяются общие, долгосрочные перспективные цели, для решения которых многое еще предстоит осмыслить в научном плане, так как патриотическое воспитание в целом опирается на широкую научную основу. Оно базируется на научной методологии, является объектом исследования ряда общественных, а также естественных и технических наук.

Руководство патриотическим воспитанием предполагает глубокое знание военными кадрами его сущности, закономерностей, форм, методов и умение использовать их в практической деятельности. Учитывая тот факт, что в обществе «риска, угроз, недоверия и вызовов» исследователи бьют тревогу по поводу кризиса духовности и засилия «правового и гражданского нигилизма» в молодёжной среде, мы обратились к историческому опыту воспитания гражданственности и патриотизма.

На основе анализа исторического педагогического опыта нам удалось выделить ряд традиционных форм гражданского воспитания, которые легли в основу проектируемой модели патриотического воспитания молодёжи.

Форма воспитания «патриотизм в гражданственности» в исторической традиции воспитывает гражданственность в неразрывном единстве с высокой любовью к Родине, национальной культуре народа, предполагает, что благодаря патриотизму гражданское общество способно аккумулировать необходимые для него ценности, поддерживать соответствующий уровень нравственности и культуры, тогда как забота государства должна быть сосредоточена на обеспечении человеком его прав и свобод.

Форма «патриотического воспитания на основе деятельностного подхода» базируется на развитии специфической деятельности как основы гражданственности. Напомним, что и патриотизм в переводе с греческого языка означает слово «Родина», т.е. патриотизм – есть осознание личностью себя самого в неотрывном единстве от возвышенного чувства к своему Отечеству, своим предкам, ценностям своего народа, которая проявляется в деятельности во благо народа, во благо процветания своей.

В советский период во время становления государства основной задачей педагогов было воспитание у молодёжи положительного отношения к социализму. Такое воспитание проникало во все виды деятельности: игровую, учебную, творческую, трудовую, спортивную. Для этого, по словам Н.В. Кузьминой [2], необходимо было не только определить содержание знаний, на основе которых и должны были развиваться все виды деятельности, но и создать определённую систему взаимосвязи этих знаний с различными видами деятельности детей и подростков.

Форма «патриотического воспитания на основе ценностей общества» рассматривалась и внедрялась еще древнерусскими мыслителями, которые выдвигали перед человеком общие моральные правила, которыми необходимо насытить человека: честность, милосердие, порядочность, отзывчивость, трудолюбие. Цель воспитания, согласно этому идеалу, заключалась в формировании человека, для которого борьба за благо родной земли, совпадает с его стремлениями к праведной жизни.

Эта форма во все исторические периоды сохраняла свои позиции. Например,

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

В.А. Сухомлинский [4] указывал на то, что детство – это начало познания нравственных ценностей: любви к родине, самоотверженности, готовности к поступку во имя и во благо народа.

В 1970-е г. получила распространение форма патриотического воспитания гражданина-коллективиста, в разработку которой внес огромный вклад А.С. Макаренко [5]. Он писал, что патриотические качества успешно формируются тогда, когда воспитанники знают о происходящих в стране событиях, учатся понимать внутренние государственные процессы, разбираются в особенностях классовой борьбы на данном этапе, повседневно воспитываются в духе беззаветной любви к Родине. Важную роль Макаренко отводил коллективу и верил, что только в коллективе можно воспитать настоящего человека – патриота своей Родины.

Форма воспитания «патриотизм как ненависть к врагу» имеет очень глубокие корни, в основе патриотического чувства лежит неприязнь к врагу. Например, в годы Великой Отечественной считалось, что патриотическое чувство можно формировать от обратного: чувства ненависти к врагу.

Интеллектуальная форма патриотического воспитания применяется для определения конкретного содержания знаний «гражданско-патриотического характера» в 60-е годы двадцатого столетия. К началу 70-х были проведены исследования (Р.И. Жуковская, Ф.С. Левин-Щирин, Э.К. Сулова, М.И. Богомолова, Г.И. Григоренко, Л.И. Беляева, С.А. Козлова), где патриотизм рассматривался естественно образующимся элементом в сознании личности под воздействием его ознакомления с окружающей действительностью. Основной акцент при таком подходе делался на развитие интеллектуальной сферы личности, а не чувственного восприятия.

Региональная форма патриотического воспитания стала использоваться в 1990-х годах. В научной литературе мы видим такие работы, в которых упоминается патриотическое воспитание только как любовь к малой Родине – к своему родному дому, родному краю. Особое внимание уделяется фольклору как средству патриотического воспитания.

В настоящее время учеными и исследователями предлагаются современные трактовки данного вопроса, которые носят чисто конвенциональный характер. В современных условиях развития общества, его динамичности, подход к патриотическому воспитанию весьма неоднозначен.

Технократическая форма патриотического воспитания находит своё отражение в современных государственных документах, отражает современные тенденции гражданского и патриотического воспитания, понятия гражданской социализации, уровней её функционирования; гражданской активности и пассивности; гражданского отчуждения; мотивов и видов гражданского участия; проблем национального сознания и самосознания; технологий политических коммуникаций и т.п. [10].

В.Н. Яковлева пишет: «Мы повторяем мировую эволюцию образования – от технократизма культуры – к социальному образованию гражданского общества, в контексте постиндустриального общества как развития сектора услуг и информации, новых типов ресурсов, модификации социальной структуры. У каждого отдельного человека есть ценности материальные и духовные, их сложный баланс конструирует ценности групповые, социальные, общечеловеческие. Но, к сожалению, идея социального государства, декларированная в конституции, разработана недостаточно, воплощение ее в жизнь вызывает критику, не прекращаются идеологические споры и политическая борьба между приверженцами разных типов государства и вариантов социальной политики» [6].

Модульно-компетентностная форма патриотического воспитания (Н.Н. Жуковец,

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

2008 г.) представляет собой скомпилированную информацию: концепцию с точки зрения развития компетенций военных специальностей, целевую установку на патриотическое воспитание, исторические этапы патриотического воспитания, методики, формы, средства. Её инвариантом является совокупность культурологического подхода и личностного подхода, рассматриваемых с точки зрения вовлечения в деятельность по развитию компетенций.

В настоящее время реформирование Вооруженных Сил осуществляется в рамках непрерывно изменяющейся сложной социально-экономической, общественно-политической и информационной обстановки, которая ведет к трансформации самого социального портрета армии. Причинами этого являются понижение образовательного уровня пополнения, поступающего на военную службу; снижение состояния физического и психического здоровья молодых людей; имеют место пацифистские и антиармейские настроения; третья часть призывников имеет негативные установки на воинскую службу; религиозные и националистические убеждения.

Проектирование педагогической системы патриотического воспитания военнослужащих способно обеспечить высокую эффективность самого процесса воспитания и ответственность органов военного управления и должностных лиц за его конечные результаты. Проектирование системы патриотического воспитания в работе с военным курсантами должно учитывать, как негативные, так и положительные факторы, имеющие место в современном обществе.

Воспитание патриотичности молодого человека путем повышения престижа военной службы и решения социальных проблем военнослужащих, оказывает, что роль человека, который управляет оружием и боевой техникой, повышается благодаря приоритету его духовно-нравственных ценностей, личностной позиции, социального самочувствия. Модель патриотического воспитания военных курсантов определяет содержание, место и роль в самой системе воспитания при осуществлении государственной политики в области военного строительства, поскольку каждый юноша, вступая в ряды Вооруженных Сил, подчиняется особому укладу жизни во многом отличному от гражданского, и под руководством командиров (начальников) решает новые, специфические задачи. Такая система должна базироваться на принципах, специфических закономерностях и локальных законах.

Проектирование любого процесса тесно связано с построением системы, через которую можно рассмотреть течение реально выстроенного процесса качественного изменения или деформации, то рассмотрим подробнее это понятие.

Центральными элементами системы воспитания патриотизма военнослужащих в Вооруженных Силах Республики Казахстан являются субъекты и объекты воспитания. Субъектами воспитания выступают: государство; органы местного самоуправления; средства массовой информации; семьи и близкие родственники военнослужащих; командиры и начальники всех степеней; штабы, службы, другие органы военного управления; органы воспитательной работы; воинские коллективы; военные учреждения культуры; общественные организации в воинских частях.

Объектами воспитания являются: проходящие военную службу офицеры; проходящие военную службу по контракту и по призыву сержанты (старшины), курсанты, слушатели, не имеющие офицерских званий, женщины-военнослужащие; воспитанники, а также воспитанники воинских частей. В системе патриотического воспитания взаимодействие субъектов и объектов в воспитательном процессе выступает как целостный организм. Субъекты воспитания в процессе своей деятельности решают воспитательные задачи, соответствующие своему уровню.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

Важнейшим условием эффективного функционирования системы воспитания патриотичности является ясность цели и задач воспитания. Только при этом условии влияние воспитателей будет целеустремленным, конкретным и получит желаемую отдачу. В целях воспитания находит свое выражение духовная система будущего желаемого морального облика человека, характер поведения, наличие определенных качеств, черт, наклонностей. В воспитании определяются общие, долгосрочные перспективные цели [4].

Компонент целеполагания системы отражает цель патриотического воспитания будущих офицеров:

- развитие устойчивых качеств патриотизма будущих офицеров, их деятельностная реализация. Приоритетными перспективными задачами воспитания патриотичности определены следующие;

- развитие патриотического сопровождения военного строительства;
- формирование системы многофункциональных информационно-пропагандистских и редакционно-издательских комплексов, военных средств массовой информации;

- создание на основе соответствующих сил и средств Вооруженных Сил, других силовых структур системы телерадиовещания, работающих в интересах обеспечения военной организации;

- совместное использование потенциала и арсенала средств военных учреждений культуры, координация военно-шефской работы с творческими союзами, учреждениями и организациями страны и субъектов Республики Казахстан;

- создание унифицированной системы подготовки, переподготовки и повышения квалификации кадров воспитательных структур [2].

Для решения этих сложных задач многое еще предстоит осмыслить и исследовать, так как процесс воспитания в целом, и его составная часть – воинское воспитание патриотичности, – опирается на широкую научную основу. Оно базируется на научной методологии системно-деятельностного подхода к патриотическому воспитанию современного офицера, является объектом исследования ряда общественных, а также естественных и технических наук.

В компонент научных основ входят принципы – базовые и специальные. К базовым принципам построения системы патриотического воспитания относим: гуманизацию и демократизацию деятельности, соблюдение исторической преемственности поколений, формирование устойчивой коммуникативности, раскрытие личностного потенциала. Важное значение здесь имеют положения исторической обусловленности взаимодействия материальной и духовной жизни общества; о роли и месте идеологии в общественном развитии. В настоящее время вопросы воинского воспитания патриотичности являются для Вооруженных Сил наиболее значимыми и актуальными, так как от их решения зависит уровень безопасности и обороноспособности Республики Казахстан.

Принцип доступности к разработке конструктивного пространства для патриотического воспитания и реализации в нем творческого потенциала, направленного на достижение цели опирается на вполне закономерную связь процесса воспитания с задачами формирования и развития у военнослужащего патриотических качеств, убежденности в необходимости выполнения своего долга служения Отечеству, своему народу, в ответственности, чести и совести. Данный принцип требует, чтобы в содержании, организации и проведении любого воспитательного мероприятия в рамках конструктивного пространства патриотического воспитания, будь то учебное занятие, сбор, семинар, конференция. Несомненно, что воспитатели обязаны им руководствоваться в своей практической деятельности, показывая образец выполнения своего гражданского и

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

воинского долга.

Исследования показали, что любой из принципов воспитания в различных видах деятельности военных курсантов отражает закономерную обусловленность развития личности благодаря полезной деятельности. Поэтому чисто формально любой принцип подлежит классификации по виду деятельности:

- военно-профессиональная деятельность: выполнение обязанностей по службе, по должностным обязанностям, по поручениям взятых на себя обязательств;
- деятельность, связанная с множеством военных специальностей, каждая из которых требует формирования и развития, помимо общих, особых, специальных качественных характеристик;
- учебно-познавательная деятельность, обладающая большими возможностями для воспитания военнослужащих;
- общественный труд, связанный с организацией и проведением различных мероприятий в интересах решения воспитательных задач, участие всех военнослужащих в культурно-досуговой и спортивно-массовой работе (этот вид деятельности направлен, прежде всего, на удовлетворение личных потребностей военнослужащего, развитие творческой самодеятельности, воспитание физической культуры, развитие духовных и физических способностей, необходимых для качественного выполнения воинского долга);
- хозяйственно-бытовой труд, связанный с участием военнослужащих в обслуживании военной техники и вооружения, в разного рода хозяйственных работах, в самообслуживании, в совершенствовании учебно-материальной базы, в борьбе со стихийными бедствиями и др.;
- для командного состава особое значение в деле воспитания военнослужащих имеет управленческий труд, целенаправленная деятельность по руководству личным составом [6].

Вполне понятно, что каждый вид воинской деятельности при патриотическом воспитании имеет свою особенность. Реализация принципов патриотического воспитания, несомненно, обуславливает соблюдение таких, например, требований, как:

- разъяснение целей и задач того или иного вида деятельности, её значимости в обществе;
- убеждение в необходимости качественных результатов деятельности каждого, в том числе, и позитивного отношения к военной деятельности;
- организация осознанной курсантами деятельности, учитывающей все их особенности и возможности, специфику целей и задач, условия самой деятельности и среды;
- выработка у курсантов ответственности за результаты своей деятельности, рефлексии и мотивации к конкретной деятельности;
- поддержание духа соревнования при выполнении нормативов, служебных и физических нагрузок;
- совмещение трудовой деятельности и творческой и пр.

Воспитание обучающихся в любом учебном учреждении, как процесс является неотъемлемой частью образования. Воспитательный процесс как «эфир пропитывает» весь образовательный процесс: от получения новых знаний до приобретения навыков их применения. К окончанию учебного учреждения каждый выпускник имеет свою точку зрения, свое мнение, свою цель, свое суждение адекватное той среде, в которой воспитывался.

Термин «воспитательная среда» в сферу социальной жизни пришел из социологии и философии, подразумевая множество объектов, между которыми установлены отношения,

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

определяемые характером этих объектов и расстоянием между ними [6]. Рассматривая подходы к пониманию воспитательного пространства, отметим, что авторы в разной степени дифференцируют данное понятие с понятием «воспитывающая среда».

Например, под воспитательным пространством понимается педагогически целесообразно организованная среда, окружающая отдельного человека или какой-то коллектив (среда класса, школы, вуза; дома; двора, микрорайона, села, малого или большого города, области) (А.В. Новиков). При таком понимании, структурной единицей воспитательного пространства становятся образовательное, культурное или какое-либо другое учреждение, принимающее участие в создании этого пространства (точнее, не само учреждение, а его профессиональные коллективы).

Проектирование исследуемой системы опирается на определение воспитательной среды военного вуза согласно подходам Д.В. Григорьева [1] и М.Г. Резниченко [7]. При этом следует отметить, что Д.В. Григорьев полагает, что создание воспитательной среды военного вуза должно быть организовано на основе событийного подхода, а М.Г. Резниченко ориентируется на соответствие характера построения воспитательной среды военного вуза индивидуальным (социальным, психологическим) личности обучающихся.

По мнению М.Г. Резниченко [7], Д.В. Григорьева [1] под воспитательной средой военного вуза понимается динамическая сеть взаимосвязанных и взаимодействующих педагогических событий, собираемая усилиями субъектов различного уровня (коллективных и индивидуальных) и способная выступать интегрированным условием личностного развития человека и взрослого, и ребенка.

Следовательно, воспитательная среда военного вуза – это результат конструктивной деятельности его субъектов, достигаемый в целях повышения эффективности воспитания, причем деятельности не только созидающей, но и интегрирующей в себе содержание трех компонентов: макро-, мезо-, микро. Можно отметить следующие принципиальные моменты воспитательной среды военного вуза:

- среда определяет собственно бытийные характеристики, «конституирует» объект;
- воспитательная среда военного вуза возникает в результате созидающей деятельности его субъектов;
- создание воспитательной среды военного вуза влечет за собой возникновение качественно новых ресурсов, развивающихся на основе конструктивной деятельности его субъектов;
- воспитательной среды военного вуза существует в средовом контексте, причем, на наш взгляд, существование воспитательного пространства неизбежно влечет за собой педагогизацию среды и приобретение ею характеристик среды, воспитывающей [6].

В связи с этим в проектируемой модели рассматриваются несколько пространств, которые взаимодействуют, интегрируют и дополняют друг друга в процессе достижения цели – патриотического воспитания будущих офицеров, а также разнообразные практики, позволяющие деятельностно реализовать полученные компетентности.

Все вышеперечисленные компоненты объединены в воспитательной среде военного вуза, в которой эффективно происходит процесс патриотического воспитания будущих офицеров.

Условиями успеха деятельности личности в среде Вооруженных Сил является утверждение духовно-нравственных ценностей, позиции, целей, мотивации. Без психологической готовности исполнять свой долг, свои обязанности невозможно получить результаты в любом реформировании общества, в реформировании современной армии.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бесспорно, что в настоящее время «нам необходима, если угодно, инновационная армия, где к профессионализму, техническому кругозору и компетентности военных предъявляются требования принципиально иного, самого современного уровня» [2, с. 34-36].

Будучи «эфиром» мотивационного пространства мотив, как его динамичный конструкт, может изменяться почти на каждом этапе образовательного и воспитательного процесса, а поведенческий поступок чаще всего завершается не по первоначальной, а по уже трансформированной мотивации.

Личностно-профессиональная среда будущих офицеров в процессе патриотического воспитания всегда имело и имеет своей целью определение роли, места, функций и сущности системы воспитания при осуществлении государственной политики, при поддержании достаточно высокого уровня морально-психологической устойчивости, при утверждении воинской дисциплины. С того дня, как юноша, вступая в ряды Вооруженных Сил, подчиняется особому укладу жизни, во многом отличному от гражданского, и под руководством командиров (начальников), он начинает решать новые, специфические задачи. В этом пространстве происходит личностное развитие сознания, перестройка психики, становление курсанта как военного профессионала. В личностно-профессиональном пространстве курсанта происходит формирование высокого уровня патриотизма защитника Отечества, которому присущи такие качества, как стойкость, мужество, отвага, необходимые в повседневной службе и, особенно, для успешных действий в экстремальных условиях.

Еще более сложным является процесс формирования морально-боевых качеств у офицера, поскольку все эти качества, тесно связаны с развитием у него способности, в любых условиях руководить своими подчиненными и должны проявляться в процессе управления подразделениями, частями.

Главной деятельностью составляющей проектируемой системы является введение разнообразных практик в образовательный и воспитательный процессы для будущих офицеров. Она включает образовательные практики внутри самого военного вуза, учебные практики в колледже, школах, профессиональные практики в воинских частях, социальные практики с формальными и неформальными группами и объединениями, которые включают мероприятия, традиции, преемственность поколений, работа музеев, работа клубов.

Необходимым компонентом системы является рефлексивно-оценочный компонент, который включает два критерия: сформированность уровней патриотизма у будущих офицеров и готовность к процессу патриотического воспитания у командно-преподавательского состава.

Сформированность патриотизма у военных курсантов определялась по соответствующим показателям – когнитивный, мотивационно-ценностный, деятельностно-созидательный и рефлексивно-самооценочный.

Когнитивный показатель отражает знания правовой культуры и соблюдение законов государства, информационные знания об истории нашей Родины, патриотических подвигах соотечественников, интерес к ним, знание требований к военнослужащим при выполнении воинского долга.

Мотивационно-ценностный показатель характеризует осмысление глубокой сущности, осознание и принятие устойчивой государственной, гражданской позиции личности; любовь к Родине, личную свободу.

В деятельностно-созидательном показателе заложена готовность к оказанию помощи и исполнению воинского долга, ответственность, профессионализация, формирование

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

устойчивой коммуникативности, развитие личностного потенциала, мотивация деятельностного пространства.

Итак, представлен процесс проектирования системы военно-патриотического воспитания курсантов военного вуза. Педагогическая система – это педагогически целесообразно организованная среда, окружающая отдельную личность или множество (Л.И. Новикова). При таком понимании военный вуз становится структурной единицей воспитательного пространства и принимает участие в создании этого пространства (точнее, не само учреждение, а его профессиональные коллективы). В ходе эксперимента была спроектирована и реализована такая педагогическая система, которая: построена на ценностях, устоях общества, нравственных ориентирах, доминирующих в государстве и Вооруженных Силах; базируется на федеральных законах, общевоинских уставах, ведомственных правовых актах; опирается на принципы системного подхода в организации воспитания патриотизма военных курсантов; включает высокоинтеллектуальную составляющую из высокопрофессиональных командных и научных кадров, специалистов воспитательного дела; предусматривает качественную общеобразовательную подготовку самих курсантов; развивает коммуникативную культуру, толерантное диалоговое взаимодействие курсантов и преподавателей, курсантов друг с другом; внедряет информационно-коммуникационные технологии во все сферы учебно-воспитательного процесса; ориентировано на психологическую комфортность, здоровый образ жизни, насыщено событиями, традициями, обладающими высоким воспитательным потенциалом. С помощью данного содержания созданы организационно-педагогические условия для формирования системного мышления курсантов, овладения конструктивными навыками, необходимыми общекультурными компетенциями, активного включения в социальную практику, развитию и проявлению патриотической позиции, патриотического мировоззрения, патриотического убеждения и идеалов, готовности к выполнению военно-профессионального и общегражданского долга по защите своего Отечества. Педагогическая система патриотического воспитания военного вуза в интересах воспитания патриотов интегрирует образовательный процесс военного вуза, всю учебную и внеучебную деятельность, выступает в качестве главного педагогического инструмента становления курсанта как подлинного военного профессионала и патриота.

В данной статье представлен процесс проектирования системы военно-патриотического воспитания курсантов военного вуза. Педагогическая система – это педагогически целесообразно организованная среда, окружающая отдельную личность или множество (Л.И. Новикова). При таком понимании военный вуз становится структурной единицей воспитательного пространства и принимает участие в создании этого пространства (точнее, не само учреждение, а его профессиональные коллективы). В ходе эксперимента была спроектирована и реализована такая педагогическая система, которая: построена на ценностях, устоях общества, нравственных ориентирах, доминирующих в государстве и Вооруженных Силах; базируется на федеральных законах, общевоинских уставах, ведомственных правовых актах; опирается на принципы системного подхода в организации воспитания патриотизма военных курсантов; включает высокоинтеллектуальную составляющую из высокопрофессиональных командных и научных кадров, специалистов воспитательного дела; предусматривает качественную общеобразовательную подготовку самих курсантов; развивает коммуникативную культуру, толерантное диалоговое взаимодействие курсантов и преподавателей, курсантов друг с другом; внедряет информационно-коммуникационные технологии во все сферы учебно-воспитательного процесса; ориентировано на психологическую комфортность,

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

здоровый образ жизни, насыщено событиями, традициями, обладающими высоким воспитательным потенциалом. С помощью данного содержания созданы организационно-педагогические условия для формирования системного мышления курсантов, овладения конструктивными навыками, необходимыми общекультурными компетенциями, активного включения в социальную практику, развитию и проявлению патриотической позиции, патриотического мировоззрения, патриотического убеждения и идеалов, готовности к выполнению военно-профессионального и общегражданского долга по защите своего Отечества. Педагогическая система патриотического воспитания военного вуза в интересах воспитания патриотов интегрирует образовательный процесс военного вуза, всю учебную и внеучебную деятельность, выступает в качестве главного педагогического инструмента становления курсанта как подлинного военного профессионала и патриота.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Абдуллаев А.Т. Государственно-патриотическое воспитание военнослужащих внутренних войск МВД России: дис. ... канд. Пед. Наук / А.Т. Абдуллаев. – Москва, 2016. – 191 с.
2. Азаров Ю.П. Искусство воспитывать: кн. Для учителя / Ю.П. Азаров. – 2-е изд., испр. И доп. – М.: Просвещение, 1995. – 200 с.
3. Алехин И.А. Развитие теории и практики военного образования в России в XVIII начала XX века: дис. ... д-ра пед. Наук / И.А. Алехин. – М.: ВУ, 2014. – 636 с.
4. Алиева С.А. Военно-патриотическое воспитание старшекласников на современном этапе: дис. ... канд. Пед. Наук / С.А. Алиева. – Махачкала, 2002. – 164 с.
5. Алпацкий И.И. Культуроохранные технологии социально-культурной деятельности в системе патриотического воспитания учащихся: дис. ... канд. Пед. Наук / И.И. Алпацкий. – Тамбов, 2014. – 214 с.
6. Аронов А.А. Научно-педагогические основы управления системой военно-патриотического воспитания школьников: дис. ... докт. Пед. Наук / А.А. Аронов. – М.: ВПА, 2010. – 347 с.
7. Афанасьев В.Т. Общество: системность, познание и управление / В.Т. Афанасьев. – М.: Политическая литература, 2011. – 432 с.

DESIGNING A SYSTEM OF MILITARY-PATRIOTIC EDUCATION OF CADETS OF A MILITARY UNIVERSITY

This article deals with the process of military-patriotic education of cadets of a military university, the design of a system of military-patriotic education of cadets of a military university, the purpose of which is to theoretically substantiate, design and test the system of military-patriotic education of cadets of a military university.

The assumption is that the military-patriotic education of cadets of a military university will be effective if:

- a system of educational work in a military university has been designed, which includes modern directions, methods, means and forms of organization of military-patriotic education of cadets;

- the development of stable civil, military-patriotic personality qualities and the education of cadets' sense of responsibility in the performance of military duty is ensured;

- in the system of military-patriotic education, diagnostics of the education of patriotic qualities of a person is carried out.

Keywords: military cooperation, military-political cooperation, collective security,

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

national security, peacekeeping, military policy.

И.С. ПРОЦЕНКО

*Военный институт Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова,
доцент кафедры физической подготовки, подполковник,
Республика Казахстан, город Алматы*

МЕТОДЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО И ФИЗИОЛОГИЧЕСКОГО КОНТРОЛЯ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ

Настоящая статья разработана в соответствии с требованиями руководящих документов, наставлений, программы физической подготовки и позволяет преподавателю проводить качественное управление процессом обучения курсантов, а также контроль за физическим развитием и функциональным состоянием организма курсантов.

Статья предназначена для преподавателей, командиров учебных подразделений имеет целью оказать им методическую помощь в проведении педагогического и физиологического контроля физической подготовленности курсантов.

Педагогический контроль физической подготовки

Основным инструментом контроля физической подготовки военнослужащих является ее проверка и оценка. Проверка проводится в целях установления уровня физической подготовленности военнослужащих и определения качества организации и методики проведения всех форм физической подготовки. Виды, сроки, содержание проверки и порядок выведения оценки определены приказами МО РК №438 от 10.08.2017 года «Правила физической подготовки в Вооруженных Силах Республики Казахстан» (МО РК №694 от 5.10.2012 года «Содержаний, форм и методов организации физической подготовки и спортивно-массовой работы в Вооруженных Силах Республики Казахстан»), №195 от 5.05.2014 года «Об утверждении нормативов по физической подготовке в Вооруженных Силах Республики Казахстан». Каждый командир обязан знать все положения системы проверки и уметь оценивать физическую подготовленность подчиненных ему военнослужащих.

Для правильного управления процессом обучения командиру недостаточно информации, которую он получает с помощью проверки военнослужащих по упражнениям, предусмотренным программой обучения. Во-первых, проверка является итогом обучения и ее данные не всегда можно использовать в интересах коррекции педагогического процесса. Во-вторых, выполнение многих упражнений требует комплексного проявления ряда физических качеств и по результатам проверки трудно определить вклад каждого из качеств в полученную оценку. Например, преодоление полосы препятствий требует развития скоростной выносливости и владения техникой специальных приемов. Кроме того, учебный процесс по физической подготовке строится на основе качественного решения ее общих задач, что требует более широкой информации, чем это дает проверка по контрольным упражнениям.

Данные о развитии физических качеств и их связи с психо-физиологическими показателями позволяют командиру оценить влияние физической подготовки на результаты учебно-боевой деятельности и более правильно планировать процесс боевой подготовки.

Сходные задачи комплексного контроля решаются в физическом воспитании

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

различных контингентов населения. Особенно широко такой контроль осуществляется в спортивной тренировке, где его ведут специалисты разного профиля (педагоги, врачи, биохимики, физиологи и др.), получая большое число показателей (иногда более ста). При необходимости командир может воспользоваться пособиями по комплексному контролю за спортивной тренировкой, однако в повседневной деятельности необходимо использовать оптимальный набор методик, позволяющих оценивать динамику изменения показателей физической подготовленности по сравнению с направленностью педагогического процесса и функциональным состоянием организма.

Методики или тесты для оценки динамики развития двигательных качеств основываются на выполнении простых упражнений, не требующих специального оборудования, длительного предварительного обучения и пригодных для обследования личного состава на всех этапах обучения. Результаты испытаний не должны в большой степени зависеть от особенностей телосложения военнослужащего.

Исходя из этих требований и учитывая необходимость сопоставления с подготовленностью призывных контингентов, для оценки разносторонней физической подготовленности можно использовать комплекс упражнений:

- бег на 50 метров с высокого старта – быстрота;
- прыжок в длину с места – сила ног;
- подтягивание на перекладине – сила рук;
- бег на 1000 метров – выносливость;
- бег с преодолением простейших препятствий – ловкость;
- наклоны вперед из положения лежа на спине – сила мышц живота;
- наклоны вперед, не сгибая колен – гибкость;
- динамометрия кисти.

Перечисленные упражнения просты по выполнению, не требуют специального оборудования, могут применяться на любом этапе обучения и мало зависят от погодных условий. Для проверки ловкости можно использовать комплексное упражнение № 2 из раздела «Гимнастика». Показатели динамометрии кисти фиксируются при медицинских осмотрах личного состава. Результат в беге на 50 метров с высокого старта фиксируется с точностью до 0,1 секунды.

Наклоны вперед из положения лежа на спине выполняются на количество раз за 30 секунд. Время фиксируется по секундомеру.

Испытуемый ложится спиной на мат или другую ровную поверхность, расстояние между ступнями примерно 3 сантиметра, ноги согнуты в коленях под прямым углом, пальцы рук скрещены за головой. Партнер становится на колени у ног испытуемого и придерживает его за ступни, чтобы пятки касались пола или поверхности мата. По готовности испытуемого подается команда «Начинай» и пускается секундомер. Испытуемый переходит в положение сидя и касается локтями коленей, затем тут же возвращается в исходное положение, касаясь мата спиной и скрещенными за головой руками, и выполняет эти циклы движений с максимальной частотой в течение 30 секунд.

Наклоны туловища вперед также выполняются на полу.

Испытуемый сидит на полу, упираясь подошвами ног в вертикальную опору высотой 35 сантиметров, укрепленную на расстоянии 50 сантиметров от стены (в качестве опоры может использоваться положенный набок табурет). Не сгибая коленей, которые прижимает к полу партнер, испытуемый наклоняется вперед и плавно, без рывков старается дотянуться руками за вертикальную опору как можно дальше. Положение максимального наклона следует сохранять приблизительно в течение 2 секунд. Выполняются 2 попытки. Лучший результат фиксируется по специальной рейке с

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

разметкой от 0 до 100 сантиметров. Рейка укладывается с боку от опоры нулевой отметкой в сторону испытуемого, а отметка 50 сантиметров располагается на линии вертикальной опоры.

Практика показывает, что этот комплекс достаточно разносторонне характеризует развитие двигательных способностей военнослужащих. В некоторых случаях ограничиваются проверкой в беге на 100 и 1000 метров, подтягивании на перекладине и прыжках в длину с места. Упражнения в метаниях, прыжках в высоту с разбегу применять нецелесообразно, так как результаты в таких упражнениях во многом зависят от степени владения техникой движений.

Для оценки владения прикладными навыками проверяют важнейшие из них: умение плавать и передвигаться на лыжах.

Для качественного контроля физической подготовленности военнослужащих командир должен уметь создавать у них высокую мотивацию на показ предельных результатов в тестах, чтобы полностью выявить истинные возможности каждого испытуемого. Наилучшим способом создания высокой мотивации является проведение проверки в условиях соревнования.

В состоянии физической подготовленности военнослужащего можно различить по крайней мере два типа: этапное и текущее.

Под этапным состоянием понимают состояние подготовленности, которое сохраняется относительно долго, в течение месяцев, периодов обучения. Текущее состояние формируется под влиянием одной или нескольких тренировок. Вполне понятно, что этапное состояние не может выражаться в строго фиксированных величинах измеряемых показателей и будет колебаться в определенных пределах.

В связи с этим педагогический контроль планируется в определенные периоды обучения. Для личного состава срочной службы **контроль этапного состояния** наиболее целесообразно планировать в следующие сроки:

- сразу по прибытии молодого пополнения;
- через 2-3 месяца службы;
- в конце первого периода обучения;
- перед подготовкой к инспекторским проверкам и в конце периодов обучения.

Основная задача контроля состоит в определении уровня развития физических качеств для дальнейшего планирования учебного процесса во всех формах физической подготовки. Этой задаче в первую очередь подчинен контроль физической подготовленности молодого пополнения. В первые 2-3 месяца происходит процесс адаптации военнослужащих к условиям воинской службы и уравнивание развития физических качеств. Педагогический контроль должен выявить эффективность учебного процесса на этом этапе.

Первый период обучения во многом определяет последующий уровень физической подготовленности военнослужащих на протяжении воинской службы. По результатам контроля следует наметить пути корректировки учебного процесса. Если в первом периоде обучения происходит относительно равномерный прирост показателей развития всех физических качеств, то после этого следует определять направленность тренировочного процесса в зависимости от достигнутого уровня для отдельных военнослужащих.

Полученную информацию по результатам контроля командир должен умело анализировать, чтобы правильно принять решение на внесение коррективов в учебный процесс. Во-первых, необходимо фиксировать динамику изменений средних показателей развития физических качеств, определяя прирост в процентах по отношению к исходному уровню и уровню предшествующего этапа. В этом проявляется преимущество

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

постоянного набора показателей по сравнению с контрольными нормативами из учебной программы, которые меняются в разные периоды обучения. Во-вторых, для индивидуализации тренировочных нагрузок следует проводить сопоставление данных конкретного военнослужащего со средними показателями подразделения, обращать внимание на динамику индивидуального прироста результатов.

Задача контроля **текущего состояния** заключается в сборе и анализе информации, необходимой для планирования физических нагрузок на учебных занятиях, утренней физической зарядке и в других формах физической подготовки. Текущий контроль является средством получения информации об эффекте воздействия физических нагрузок при планировании круговой тренировки, для принятия решения об изменениях в режиме и направленности нагрузок. Это требует сопоставления величин нагрузок и динамики прироста физических качеств. Если этапный контроль проводится по широкому кругу показателей, то текущий контроль может проводиться для получения информации о сдвигах в развитии какого-то одного физического качества, ведущего на анализируемом отрезке физической тренировки.

В процессе учебных занятий используются методы оперативного контроля, задачей которого является получение информации о функциональном состоянии военнослужащих после выполнения физических упражнений. Оперативный контроль обычно ограничивается определением частоты пульса у одного из военнослужащих. В зависимости от задач, которые ставятся, замеры пульса проводятся или у среднего по подготовке, или у военнослужащего с уровнем подготовленности ниже среднего. Первый вариант используется для оценки рациональности наращивания физической нагрузки в разных частях занятия, второй – обеспечивает информацией о посильности нагрузок для всего личного состава подразделения.

Контроль за физическим развитием и функциональным состоянием организма

Среди показателей физического развития наиболее простыми и общедоступными являются данные о росте и массе тела, жизненной емкости легких, динамометрии кисти. Эти показатели в обязательном порядке измеряются при медицинских осмотрах личного состава, однако командир должен знать технику их измерения и уметь анализировать сдвиги.

Рост стоя определяется ростомером с точностью до 0,5 сантиметра. У большинства юношей к началу воинской службы рост тела прекращается, поэтому практически можно ориентироваться на исходные данные.

Масса тела определяется взвешиванием без одежды и обуви на медицинских весах, лучше до завтрака, с точностью до 50 граммов.

Масса тела – более подвижный показатель, и в течение первого года службы она, как правило, возрастает. Динамика изменений массы в определенной мере дает информацию о протекании периода адаптации к условиям воинской службы, о реакции организма на характер физических нагрузок и объем повседневной двигательной активности. Этот показатель очень важен при контроле за физическим развитием офицеров и самоконтроле.

Жизненная емкость легких (ЖЕЛ) определяется с помощью спирометра. Точность измерения должна быть не менее 100 кубических сантиметров, в противном случае будет трудно зафиксировать сдвиги в этом показателе под влиянием физической подготовки. ЖЕЛ является показателем не только физического развития, но и функционального состояния дыхательной системы организма.

Динамометрия кисти измеряется динамометром с точностью до 2 килограмм – силы (кгс) «1кгс=9,8Н». Этот показатель в определенной мере может отражать и функциональное состояние организма, имея суточную динамику изменений.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

Оценка физического развития военнослужащих проводится врачом части, однако командир подразделения также должен уметь определять эти оценки для своих подчиненных.

В большинстве случаев показатели физического развития соотносят с ростом и массой военнослужащего. В первом приближении нормальным соотношением между ростом (Р) и массой (М) является показатель массы, равный показателю роста минус 100. Более точное соотношение с поправкой на оценку роста определяется по формулам:

$$M = P - 100 \text{ при } P = 155 - 165 \text{ см;}$$

$$M = P - 105 \text{ при } P = 166 - 175 \text{ см;}$$

$$M = P - 110 \text{ при } P = 176 \text{ см и более.}$$

В целях самоконтроля важна оценка массы в зависимости от роста и возраста. Такая оценка может проводиться по таблице, предложенной профессором А. А. Покровским (табл. 8).

Таблица 8 Расчет нормальной массы в зависимости от роста и возраста

Рост, см.	Масса тела (кг) при возрасте						
	20-25 лет	26-30 лет	31-35 лет	36-40 лет	41-45 лет	46-50 лет	51-55 лет
155	57	59	60	61	62	62	61
160	61	62	63	64	65	66	66
165	65	66	67	68	69	70	70
170	69	70	71	72	73	74	74
175	73	74	75	76	77	78	79
180	77	78	79	80	81	82	83
185	81	82	83	83	84	85	87

Наличие избыточной массы до 10 процентов к нормальной без нарушений обмена веществ не расценивается как ожирение. Избыточная масса от 10 до 30 процентов сверх нормальной свидетельствует о наличии I степени ожирения, и следует принять меры к ликвидации этого недостатка.

Показатели ЖЕЛ и динамометрии соотносят с массой тела. Считается нормальным соотношение силы кисти к массе, если она составляет 70-75 процентов от массы тела. В среднем на 1 килограмм массы должно приходиться 30-60 кубических сантиметров показателя ЖЕЛ.

При анализе физической подготовленности (или, точнее, работоспособности) военнослужащих по данным выполнения физических упражнений получаемая информация не всегда достоверна, так как большую роль играет мотивация на показ предельных результатов и владение техникой упражнений. Поэтому физиологическая «цена» одинаковых оценок по физической подготовке может быть различной, и командир заинтересован в выявлении истинной функциональной готовности военнослужащих. Для этой цели служат различные функциональные пробы с дозированной физической нагрузкой.

Наиболее доступный показатель для оценки функциональной готовности организма – частота сердечных сокращений (ЧСС) после физической нагрузки. В состоянии покоя ЧСС во многом зависит от уровня физической подготовленности. У взрослых людей ЧСС обычно составляет 60-80 ударов в минуту. Под влиянием систематической физической тренировки, особенно на выносливость, ЧСС в покое снижается и у квалифицированных спортсменов может составлять 50, 40 и даже 35 ударов в минуту.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

В покое пульс лучше всего измерять сидя, в одно и то же время суток, что обеспечит возможность сравнения. Методом пальпации (прощупывания) обычно подсчитывают ЧСС, положив пальцы правой руки на внутреннюю сторону предплечья левой руки в месте, где прощупывается биение лучевой артерии. Можно подсчитывать ЧСС и в области сердечного толчка, положив ладонь руки на левую половину груди. Подсчитывают число ударов за 10 или 15 секунд и умножают соответственно на 6 или 4, чтобы получить ЧСС за 1 минуту.

Для оценки функционального состояния важна информация об изменениях ЧСС под влиянием дозированной физической нагрузки. Наиболее просто организуется проба с приседаниями. В этом случае после измерения пульса в покое совершают 20 приседаний за 30 секунд и измеряют ЧСС после физической нагрузки. Учащение пульса не более чем на 25 процентов от исходных данных оценивается как отличное функциональное состояние, на 25-50 – хорошее, 75 – плохое, выше 100 – очень плохое.

Широко распространены функциональные пробы типа степ-теста. При этой пробе испытуемый совершает 30 подъемов в минуту на табурет высотой 50 сантиметров.

На счет «РАЗ» ставится одна нога на табурет, на счет «ДВА» делается шаг другой и ноги выпрямляются, на счет «ТРИ» опускается на пол одна нога, на счет «ЧЕТЫРЕ» – другая. Полный цикл движения выполняется за 2 секунды. Тест выполняется в течение 5 минут (150 подъемов). Однако проба в таком виде не всем под силу. В Военном институте физической культуры проведено испытание 3-минутного степ-теста (90 подъемов).

Чтобы оценить реакции сердечно-сосудистой системы на физическую нагрузку после пробы, у испытуемых (в положении сидя) измеряют ЧСС в течение 30 секунд в начале второй (П2), третьей (П3) и четвертой (П4) минут отдыха. Имея эти три показателя пульса, рассчитывают индекс степ-теста по формуле

$$И = \frac{180 \times 100}{П_2 + П_3 + 2П_4}$$

Если испытуемый выполнял пробу менее 3 минут, то засекается время прекращения нагрузки и в формулу ставится число не 180, а реальная продолжительность нагрузки в секундах.

Оценка пробы по величине индекса для военнослужащих первой и второй возрастных групп следующая:

- очень высокая – 123 и более;
- высокая – 107-122; средняя – 83-106;
- низкая – 67-82;
- очень низкая – 66 и менее.

Как и при педагогическом контроле физической подготовленности, обязательно нужно проводить анализ динамики сдвигов в показателях функциональных проб. С ростом тренированности результаты выполнения функциональных проб должны улучшаться. Сопоставляя показатели индекса степ-теста у военнослужащих, показавших одинаковые результаты в физическом упражнении на выносливость, можно утверждать, что у имеющего более высокий показатель индекса физиологическая «цена» выполнения норматива будет меньшей и при достаточной мотивации он способен улучшить свой результат.

Самоконтроль при индивидуальной физической тренировке

В ходе индивидуальной физической тренировки военнослужащий осуществляет самоконтроль 3-4 раза за период обучения, и он должен предусматриваться планом тренировки.

Кроме рассмотренных методик могут использоваться и другие приемы определения своего функционального состояния. Для оценки дееспособности дыхательной системы кроме ЖЕЛ занимающиеся могут использовать пробу с задержкой дыхания после глубокого вдоха (проба Штанге). При этом рот должен быть закрыт, а нос зажат пальцами. Здоровые мужчины задерживают дыхание на 40-50 секунд, а хорошо тренированные спортсмены – до 1,5-2 минут.

К методам медицинского контроля, дающим информацию о функциональном состоянии организма, относятся определение артериального (АД) и пульсового (ПД) давления. В артериальном давлении различают его максимальное значение — систолическое и минимальное – диастолическое.

Пульсовое давление находят как разницу между систолическим и диастолическим давлением. Нормальной реакцией на физическую нагрузку является увеличение систолического и снижение диастолического давления. Поэтому быстрое и соразмерное увеличение систолического и пульсового давления при физической нагрузке свидетельствует о хорошей сократительной способности сердечной мышцы.

Для оценки функционального состояния сердечно-сосудистой системы по данным ЧСС и АД вычисляют коэффициент выносливости (Кв):

$$K_B = \frac{ЧСС \times 10}{ПД}$$

Значение придается не абсолютной величине, а динамике коэффициента. Увеличение его может происходить или в результате учащения пульса в покое, или уменьшения пульсового давления, что свидетельствует об ухудшении деятельности сердечно-сосудистой системы. Сопоставление с динамикой физических нагрузок может подсказать пути корректировки объема и интенсивности двигательной активности занимающегося. Кв

Дополнительным средством контроля (и достаточно действенным) является субъективная оценка самочувствия. Субъективные ощущения (аппетит, хороший сон, работоспособность) в сопоставлении с изменениями массы, пульса и частоты дыхания могут предупредить явления перетренированности занимающихся. Проведение самоконтроля будет более рациональным при регулярной регистрации показателей в специальном дневнике и периодическом анализе имеющихся сдвигов в сопоставлении с характером физических нагрузок. Проведение самоконтроля не исключает необходимость регулярного медицинского контроля за состоянием здоровья военнослужащих.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Приказ Министра обороны Республики Казахстан МО РК №438 от 10.08.2017 года «Правила физической подготовки в Вооруженных Силах Республики Казахстан» (№694 от 5 октября 2012 года «Содержаний, форм и методов организации физической подготовки и спортивно-массовой работы в Вооруженных Силах Республики Казахстан»).
2. Приказ Министра обороны Республики Казахстан №195 от 5 мая 2014 года «Об утверждении нормативов по физической подготовке в Вооруженных Силах Республики Казахстан».
3. Физиология человека. (Учебник для институтов физической культуры. Изд.5-е).

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

«Физкультура и спорт», Москва 1975.

4. Физическая подготовка: Учебное пособие. Воениздат, Москва 1987.

METHODS OF PEDAGOGICAL AND PHYSIOLOGICAL CONTROL OF PHYSICAL TRAINING

The article has done in accordance with requirements of the special manuals, directives, physical training program which is giving the possibilities for coaches to conduct the management physical skill for cadets. Also it does the possibility to control the body physical and functional development of cadets.

The article is referring for coaches, commanders of physical training units and it has the purpose to help in the methodic for the control of the training and physiologies processes for cadets.

**И.С. ПРОЦЕНКО¹
Д.Н. ТРУХАН²**

*¹Военный институт Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова,
доцент кафедры физической подготовки, подполковник,
Республика Казахстан, город Алматы*

*²Военный институт Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова,
старший научный сотрудник-научный секретарь научного отдела,
магистр педагогических наук, майор,
Республика Казахстан, город Алматы,
e-mail: Svetnic_tru@mail.ru*

СПЕЦИАЛЬНАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ В СУХОПУТНЫХ ВОЙСКАХ

Настоящая статья разработана в соответствии с требованиями руководящих документов, наставлений, программы физической подготовки и позволяет преподавателю качественно планировать и управлять процессом обучения курсантов, а так же контролировать решение общих и специальных задач физической подготовки.

Статья предназначена для преподавателей, начальников физической подготовки частей, командиров учебных подразделений и имеет цель оказать им помощь в планировании и качественном управлении процессом обучения.

Сухопутные войска являются наиболее многочисленным и разнообразным по вооружению и способам ведения боевых действий видом Вооруженных Сил РК. Они предназначены во взаимодействии с другими видами или самостоятельно решать важнейшие задачи по разгрому противника на континентальных театрах военных действий как в условиях применения ядерного оружия, так и при использовании только обычных средств поражения.

Совершенствование вооружения и боевой техники привело к коренным изменениям способов ведения боевых действий. Решительность, высокая маневренность, динамичность современного боя, быстрые и резкие изменения обстановки, развертывание боевых действий на широком фронте, на большую глубину и ведение их в высоких темпах значительно усложнили боевую деятельность личного состава Сухопутных войск. Воинам-сухопутчикам приходится вести боевые действия непрерывно, днем и ночью, как зимой,

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

так и летом, совершать марши на огромные расстояния, наступать в высоких темпах и упорно обороняться, преодолевать обширные зоны завалов и разрушений, выполнять различную работу, требующую, больших затрат физических сил.

Сухопутные войска состоят из различных родов войск, специальных войск и частей, а также тыловых частей и подразделений. Их основу составляют мотострелковые и танковые войска. Поэтому главным направлением дальнейшего развития Сухопутных войск является постоянное усиление огневой мощи и ударной силы мотострелковых и танковых частей за счет оснащения их боевыми машинами пехоты, новыми, более совершенными танками, орудиями, а также повышение их способности вести боевые действия в условиях применения противником оружия массового поражения. Мотострелковые и танковые части должны быть способны на высоких скоростях совершать марши на большие расстояния; своевременно и организованно вступать в бой и вести его в любое время года и суток; решительно и стремительно вести высокоманевренные боевые действия в тесном взаимодействии всех родов войск и специальных войск на большую глубину с преодолением зон разрушений и заражения; форсировать водные преграды с ходу; умело сочетать ведение различных видов боевых действий; искусно рассредоточиваться, а в нужный момент и в необходимом месте сосредоточивать основные усилия для решающей атаки; быстро создавать устойчивую оборону с умелым использованием защитных свойств местности; искусно выходить из-под удара противника; быстро восстанавливать боеспособность для выполнения новых боевых задач; умело защищаться от оружия массового поражения.

Неотъемлемым элементом боевой мощи Сухопутных войск являются ракетные войска и артиллерия. Этот род войск предназначен для надежного поражения сосредоточений войск, танков, важных объектов и оборонительных рубежей противника. Возможность использования современного ракетно-ядерного оружия позволяет Сухопутным войскам успешно решать многие задачи по разгрому противника самостоятельно. Бурный рост развития средств воздушного нападения противника и способов их применения привел к резкому увеличению насыщенности Сухопутных войск новыми типами зенитных ракетных и зенитных артиллерийских комплексов различного назначения.

Особое место занимают десантно-штурмовые войска. Они предназначены для выполнения задач по нарушению управления войсками противника, уничтожению средств ядерного и химического нападения, захвату и удержанию важных районов, объектов и рубежей в тылу противника, должны содействовать войскам, действующим с фронта в развитии наступления, форсировании водных преград, в окружении и уничтожении группировок противника, нарушать работу тыла и др. Десантно-штурмовые войска располагают такими средствами доставки, которые способны перебрасывать на большие расстояния как личный состав, так и многие виды современной боевой техники и оружия.

Широкое развитие средств и методов ведения общевойскового боя способствовало дальнейшему совершенствованию всестороннего обеспечения боевой деятельности войск. Сейчас Сухопутные войска в своем составе имеют хорошо технически оснащенные инженерные части и подразделения, способные обеспечить совершение маршей и стремительных наступательных действий в условиях разрушений и завалов, с форсированием водных преград, а также надежную оборону с необходимыми заграждениями, сооружениями и укрытиями для личного состава. Части и подразделения химической защиты решают задачи по ведению химической и радиационной разведки, по специальной обработке оружия, боевой техники и обмундирования. Важное значение для поддержания постоянной боевой готовности Сухопутных войск и ведения ими успешных

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

боевых действий имеет боевая деятельность личного состава разведывательных подразделений.

В Сухопутных войсках, как и в других видах Вооруженных Сил РК, в настоящее время наблюдается непрерывно углубляющееся противоречие, с одной стороны, между все возрастающим объемом знаний, навыков и умений, которыми должен овладеть личный состав, и вследствие этого постоянно повышающимися требованиями к его военно-специальной, психической и физической готовности и, с другой стороны, сравнительно небольшими сроками воинской службы. Для устранения данного противоречия необходимы подбор и использование таких средств и методов боевой, в том числе физической подготовки, которые бы в наилучшей мере и в самые короткие сроки решали все задачи воинского обучения и воспитания личного состава. Все это требует дальнейшего углубления и конкретизации специальной направленности физической подготовки личного состава основных родов Сухопутных войск [1].

Пути решения специальных задач физической подготовки

Специфика частей и подразделений Сухопутных войск позволяет использовать для решения специальных задач физической подготовки все известные в настоящее время пути в процессе проведения различных форм физической подготовки.

Учебные занятия. Одной из особенностей физической подготовки в Сухопутных войсках является то что упражнения в преодолении препятствий, ускоренном передвижении и легкой атлетике во всех программах боевой подготовки традиционно объединяются одним разделом - преодоление препятствий и ускоренное передвижение. Это позволяет на учебных занятиях более успешно решать специальные задачи по подготовке личного состава к преодолению препятствий полевого и городского типа в сочетании с различными передвижениями на местности. Содержание этого специального раздела наиболее полно отражает специфические требования к физической подготовленности военнослужащих большинства воинских частей Сухопутных войск. Учебные занятия по спортивным играм отдельно не проводятся. Содержание данного раздела отрабатывается в процессе комплексных занятий [2].

Существенное значение для успешного решения специальных задач имеет также установление различного соотношения времени, отводимого на учебные занятия по отдельным разделам (темам) физической подготовки (табл. 1).

Опыт войск и результаты ряда научных исследований показывают, что такое соотношение является наиболее эффективным для комплексного решения общих и специальных задач физической подготовки. В связи с тем, что личный состав большинства воинских частей Сухопутных войск должен овладевать значительным объемом разнообразных двигательных навыков, на разделы, связанные с их формированием, выделяется несколько большее количество времени, чем на те, которые обеспечивают совершенствование физических качеств. В соответствии с этим в программах боевой подготовки воинских частей Сухопутных войск на комплексные занятия отводится, как правило, меньше часов, чем, например, в других видах Вооруженных Сил РК. Естественно, в зависимости от конкретных условий каждой воинской части, в это соотношение могут вноситься соответствующие коррективы.

Использование физических упражнений, направленных на развитие особенно важных качеств и навыков, является одним из наиболее широко применяемых и эффективных путей решения специальных задач в процессе учебных занятий. Это находит свое выражение как в общем количестве используемых средств физической подготовки, так и в их конкретной направленности на совершенствование тех или иных качеств и навыков.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

К примеру, для личного состава ракетных и артиллерийских частей предусмотрено 19, для личного состава мотострелковых и танковых частей – 21, а для десантируемых частей – 25 основных физических упражнений.

Для всех выделенных групп воинских частей установлены специальные упражнения на соответствующих полосах препятствий, а также и другие специальные упражнения. Так, для развития силы у личного состава артиллерийских, ракетных, автомобильных и инженерных частей в содержание программы физической подготовки включаются упражнения с гириями; для развития ловкости и устойчивости к укачиванию у личного состава танковых, автомобильных и десантируемых частей акробатические упражнения; для развития выносливости у личного состава мотострелковых, разведывательных подразделений, десантируемых частей и частей химзащиты марш-броски на 6 и 10 км. Военнослужащие танковых подразделений обучаются нырянию в длину, а личный состав мотострелковых, разведывательных, десантируемых подразделений плаванию в обмундировании с макетом автомата.

Примерный расчет часов на учебные занятия по физической подготовке (в %)

№ п/п	Группы воинских частей	Разделы (темы)					
		гимнастика	преодоление препятствий и ускоренное передвижение	рукопашный бой	плавание	лыжная подготовка	комплексные занятия
1.	Мотострелковые части (кроме танковых подразделений)	10	20	20	15	15	20
2.	Разведывательные подразделения	5	25	25	15	15	15
3.	Танковые части и подразделения, автомобильные и инженерные части	20	10	10	15	10	35
4.	Ракетные, артиллерийские, зенитно-ракетные, зенитно-артиллерийские части	15	15	15	10	10	35
5.	Десантные части	15	20	25	15	15	10
6.	Другие воинские части Сухопутных войск	15	10	10	10	10	45

Воины-десантники, кроме указанных, отрабатывают такие упражнения, как сальто с трамплина, обороты на лопинге, прыжки в длину с места, в расширенном объеме изучают приемы рукопашного боя, совершенствуются в выполнении специальных приемов рукопашного боя. Особенности в методике проведения учебных занятий способствуют успешному обучению военнослужащих упражнениям, направленным на развитие наиболее важных физических, специальных и психологических качеств и совершенствование прикладных навыков. Так, в процессе физической подготовки личного состава десантируемых частей руководители занятий, используя различные методические приемы, должны уметь создавать обстановку напряженности, опасности и риска в сочетании с тщательно продуманными мерами безопасности, что обеспечивает развитие наиболее важных для десантников психологических качеств. Широкое использование на занятиях по физической подготовке в артиллерийских подразделениях соревновательного метода и физических упражнений в составе расчетов позволяет эффективно

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

совершенствовать их боевую слаженность. Использование группового преодоления препятствий в условиях соревновательной обстановки применяется для воспитания сплоченности личного состава разведывательных подразделений.

Определение наиболее целесообразной последовательности в прохождении программы также может успешно использоваться в целях более качественного решения специальных задач физической подготовки. Этот путь предусматривает поэтапную отработку отдельных разделов с учетом специфических особенностей структуры физической готовности военнослужащих различных родов войск. Например, процесс физической подготовки танкистов должен быть построен таким образом, чтобы в конечном итоге у них обеспечивалось максимальное развитие силы и силовой выносливости, а разведчиков - общей выносливости и ловкости. Для этого после общеподготовительного этапа и этапа военно-прикладного обучения занятия по физической подготовке проводятся со значительным акцентом на совершенствование наиболее важных для военнослужащих того или иного рода войск качеств и навыков путем подбора и применения специальных физических упражнений. По результатам исследований такой порядок проведения учебных занятий в среднем на 25-30% повышает основные показатели физической подготовленности военнослужащих по сравнению с традиционным прохождением программы.

Утренняя физическая зарядка. Решение специальных задач в процессе утренней физической зарядки в Сухопутных войсках обеспечивается как преимущественным применением отдельных вариантов, так и включением специальных упражнений. В мотострелковых, десантируемых частях и частях химической защиты, например, варианты зарядки с использованием преодоления препятствий и ускоренного передвижения проводятся, как правило, по 2 раза в неделю, а другие по 1 разу (табл. 2). В танковых, автомобильных, инженерных, ракетных и артиллерийских частях по 2 раза в неделю планируются варианты зарядки с использованием упражнений на гимнастических и специальных снарядах. При наличии благоприятных условий в танковых, разведывательных и десантируемых частях чаще, чем по другим вариантам, может проводиться зарядка с использованием плавания. Во многих десантируемых частях утренняя физическая зарядка проводится комплексным методом продолжительностью 45-50 мин. В этих случаях в ее содержание включаются упражнения из всех установленных вариантов [3].

Систематическое использование в процессе зарядки специальных упражнений также позволяет достаточно эффективно совершенствовать у личного состава Сухопутных войск наиболее важные качества и навыки. Примером таких упражнений являются действия на специальных полосах препятствий, упражнения в поднимании и переноске тяжестей для танкистов, артиллеристов и водителей, акробатические упражнения, упражнения на лопингах, гимнастических колесах для десантников. В десантируемых частях в содержание утренней физической зарядки могут включаться упражнения на снарядах воздушно-десантного городка, а также специальные комплексы рукопашного боя.

Физическая тренировка в процессе учебно-боевой деятельности. Наибольшие возможности для решения специальных задач физической подготовки в Сухопутных войсках имеют попутная физическая тренировка, физическая тренировка в ходе занятий по боевой подготовке, выполнение специальных физических упражнений при передвижении войск транспортными средствами. Наряду с этим, некоторые специальные задачи физической подготовки могут в определенной мере решаться и в процессе других видов учебно-боевой деятельности тех или иных военных специалистов.

В процессе попутной физической тренировки специальные задачи физической

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

подготовки, с одной стороны, решаются путем использования физических упражнений, направленных на совершенствование особо важных качеств и навыков, а с другой стороны – применением некоторых Специфических военно-профессиональных приемов и действий. Так, в содержание попутной физической тренировки мотострелковых, разведывательных и аналогичных им по характеру боевой деятельности подразделений включаются ускоренное передвижение и бег по пересеченной местности, преодоление естественных и искусственных препятствий, водных преград, передвижение и выполнение боевых приемов на лыжах. В танковых, артиллерийских и инженерных подразделениях при передвижениях в пешеходных строях чаще используются скоростно-силовые упражнения: скоростной бег на небольшие дистанции, скоростное преодоление препятствий, переноска различных грузов.

Таблица 2

Примерная частота применения различных вариантов утренней физической зарядки в течение недели в различных воинских частях Сухопутных войск

№ п/п	Группы воинских частей	Наименование вариантов зарядки и количество дней для их проведения в неделю			
		Вольные упражнения	Упражнения на снарядах	Преодоление препятствий	Ускоренное передвижение
1.	Мотострелковые части (кроме танковых подразделений), разведывательные подразделения и части химической защиты	1	1	1-2	2
2.	Танковые части и подразделения, автомобильные и инженерные части	1	2	1-2	1
3.	Ракетные, артиллерийские, зенитно-ракетные, зенитно-артиллерийские части	1	2	1-2	1
4.	Десантные части	1	1	2	1-2
5.	Другие воинские части Сухопутных войск	1	1-2	1	1-2

Военно-профессиональные приемы и действия в ходе попутной тренировки используются тоже дифференцированно, с учетом принадлежности личного состава к тем или иным воинским специальностям. Для мотострелковых подразделений такими упражнениями могут быть различные перестроения из походного в предбоевой и боевой порядок, переход в атаку, перебежки и переползания. Танкисты и артиллеристы могут многократно выполнять приемы посадки в танк (тягач) и высадки из него, перекатывать орудия силами расчета, приводить орудия и установки в боевое и походное положение.

Основным путем решения специальных задач в ходе учебных занятий по различным предметам боевой подготовки является многократное выполнение наиболее важных для соответствующей воинской специальности военно-профессиональных приемов и действий с целью создания специфических физических нагрузок и нервно-психических напряжений. Например, в мотострелковых частях на занятиях по тактической подготовке и в ходе тактических учений часто проводятся пешие марши на 20-30 км.

Специальные задачи физической подготовки при передвижении военнослужащих Сухопутных войск транспортными средствами, а также при пребывании их в других специфических условиях решаются такими же путями, как и в других видах Вооруженных Сил РК.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Спортивная работа. В процессе спортивной работы главное внимание обращается на развитие наиболее важных военно-прикладных видов спорта, которые эффективно способствуют совершенствованию специфических качеств и двигательных навыков.

Так, в мотострелковых частях главное внимание в спортивной работе уделяется учебно-тренировочным занятиям и состязаниям по ускоренному передвижению и легкой атлетике, лыжному спорту, плаванию в обмундировании с макетом автомата, преодолению препятствий, кроссу с ориентированием на местности, военно-спортивным многоборьям. По этим видам спорта и упражнениям в мотострелковых частях регулярно проводятся массовые состязания на первенство рот, батальонов и частей. В спортивной работе десантируемых подразделений учебно-тренировочные занятия и состязания регулярно проводятся по видам спорта, указанным для мотострелков, а также по парашютному спорту, боксу, каратэ, борьбе, регби, упражнениям на специальных снарядах. В танковых и артиллерийских частях особое место занимают тяжелая атлетика, упражнения с гирями, спортивные и подвижные игры. В автомобильных подразделениях широко культивируются автомобильный спорт, а также спортивные игры, позволяющие развивать у личного состава тонкую двигательную координацию, быстроту реакций и действий [4].

Для более качественной подготовки личного состава Сухопутных войск к перенесению специфических физических и психических нагрузок, характерных для реальных условий современного боя, в процессе спортивной тренировки и состязаний широко используются военно-профессиональные приемы и действия. В мотострелковых и десантируемых частях, например, в содержание спортивной работы включаются различные военно-спортивные многоборья, индивидуальные и в составе подразделений, с боевой стрельбой из штатного оружия после различных передвижений и действий, связанных с большими физическими нагрузками (марш-бросков, кроссов, преодоления препятствий, лыжных гонок и переправ вплавь). В танковых и автомобильных подразделениях постоянно используется вождение машин в различных условиях, а также выполнение приемов и действий, необходимых для обслуживания машин, в сочетании с передвижениями и различными действиями на местности.

Аналогичным образом военно-профессиональные приемы и действия используются в процессе спортивной работы и в других воинских частях.

Специальные задачи физической подготовки в Военно-спортивном комплексе, являющемся основой массового спорта военнослужащих, решаются путем включения в его содержание специальных упражнений, направленных на развитие особо важных качеств и навыков, к которым боевая деятельность военнослужащих предъявляет наиболее высокие требования.

Для личного состава Сухопутных войск в содержание Военно-спортивного комплекса включены контрольные упражнения на специальных полосах препятствий и метание гранаты Ф-1 на дальность.

Проверка и оценка физической подготовки. Специфические требования к физической готовности военнослужащих различных родов войск, специальных войск и частей Сухопутных войск в настоящее время учитываются при определении общего количества проверяемых комплексов и подборе их содержания.

Наибольшее количество комплексов установлено для проверки и оценки физической подготовленности личного состава десантируемых частей, для которых определен самый широкий круг специальных задач физической подготовки, а наименьшее количество - для личного состава радиотехнических частей, частей связи, обслуживания и др., в процессе физической подготовки которых не предусмотрено решение специальных задач. По

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

количеству общих и специальных упражнений, включенных в содержание проверяемых комплексов, ведущее место также занимают десантируемые подразделения (табл. 3).

Бурное развитие военной техники, изменение взглядов на возможный характер будущей войны, средств и способов ее ведения требуют активного творческого подхода к организации боевой подготовки войск.

В современных условиях по-новому решаются многие вопросы организации и ведения боя, характерными признаками которого являются: решительность, скоротечность боевых действий; высокие темпы наступления; резкие и частые изменения обстановки; применение ядерного оружия и высокоточных средств поражения и соответственно выработка способов и средств защиты от них.

Таблица 3

Количество комплексов, общих и специальных упражнений, предусмотренных для проверки личного состава различных воинских частей Сухопутных войск

№п/п	Группы воинских частей	Количество комплексов	Количество общих упражнений	Количество специальных упражнений	Общее количество проверяемых
1.	Мотострелковые части (кроме танковых подразделений), разведывательные подразделения и части химической защиты	7	16	7	23
2.	Танковые части и подразделения, автомобильные и инженерные части	7	17	6	23
3.	Ракетные, артиллерийские, зенитно-ракетные, зенитно-артиллерийские части	7	16	5	21
4.	Десантные части	8	18	9	27
5.	Другие воинские части Сухопутных войск	5	19	-	19

В дальнейшем при совершенствовании системы проверки и оценки физической подготовленности личного состава Сухопутных войск могут быть использованы и другие пути решения специальных задач физической подготовки. В связи с этим подготовка военнослужащих к боевым действиям требует от них высокой специальной физической подготовленности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Теория и организация физической подготовки войск. (Учебник для курсантов и слушателей Института. Изд.4-е), Ленинград 1980.
2. Физическая подготовка: Учебное пособие. Воениздат, Москва 1987.
3. Приказ Министра обороны Республики Казахстан №694 от 5 октября 2012 года «Содержаний, форм и методов организации физической подготовки и спортивно-массовой работы в Вооруженных Силах Республики Казахстан».
4. Физиология человека. (Учебник для институтов физической культуры. Изд.5-е). «Физкультура и спорт», Москва 1975.

SPECIAL FOCUS OF PHYSICAL TRAINING IN THE GROUND FORCES

This article is considered directions about using documents and body training. For quality planning the education programme and for controlled by his decision.

This article is produced for chess and squad leaders in planning of direct.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

З.М. САДВАКАСОВА¹

А.С. АДИБЕВ²

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
к.пед.н, доцент, и.о.профессора кафедры общей и прикладной психологии,
Республика Казахстан, город Алматы

²Военный институт Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова,
преподаватель кафедры воспитательной и идеологической работы,
магистр военного дела и безопасности, майор,
Республика Казахстан, город Алматы

СОВРЕМЕННЫЕ МИРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ РАСПОЗНАВАНИЯ НЕГАТИВНЫХ ЭМОЦИЙ ЧЕЛОВЕКА

В статье рассматривается природа возникновения негативных эмоций, а также по каким элементам можно считывать эмоции другого человека. Важным моментом для исследования данной статьи явились мировые современные технологии, программы для распознавания негативных эмоций человека на предприятиях.

Ключевые слова: эмоции, программы распознавания негативных эмоций.

В различных асоциальных, девиантных поведениях у человека присутствует негативная природа эмоций. И на предприятиях во всем мире в качестве профилактики устанавливают современное оборудование, которое позволяет предотвращать противоправные поступки на предприятиях.

Природа негативных эмоций всегда кроется в когнициях, которые человек запускает в мышлении. И чаще всего они напрямую связаны с культурой, средой и сознанием человека.

Быстро развивающееся общество предлагает все более современные технологии, которые можно не заметить в наблюдении, но аппарат и знание психологических знаний помогут выстроить целостную картинку о природе и поведении человека. Тем самым можно понять намерения и установки людей, сделать верное и достоверное заключение, которое в последнее время помогает при подборе кадров, или в выборе на важное ответственное дело, или выдвижении в проекте человека.

Рис. 1 Горка эмоций по И. Фильозе [5]

Что такое эмоция? От лат. эмоция – «возбуждать, волновать». Английское слово «эмоция» – нечто такое, что приводит ум в движение и заставляет его производить разные действия – вредные, нейтральные или полезные (Д. Гоулман) [1]. Эмоция – это всегда реакция на окружающий мир человека, это его переживания, отношения к событиям, людям, самому себе. Человек в течение дня может испытывать разные эмоциональные

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

состояния или по-другому «эмоциональные горки». См. рис. 1 Причиной могут быть то, какие мы допускаем, разрешаем себе или испытываем эмоции (см. источник колеса эмоций разных авторов) [2].

Что приводит в движение эмоции? «Факты, значения, истины, взаимосвязь и т.д. существуют в государстве эмоций (В.Л. Пэйн). Эмоции – это ваши УМОЗАКЛЮЧЕНИЯ. В рамках первого, когнитивного, способа используются умозаключения и принимаются во внимание необходимые свидетельства (Далай – Лама) [1].

Эмоциональные процессы - как именно они протекают? По следующей цепочке: ЭМОЦИЯ→СОСТОЯНИЕ→НАСТРОЕНИЕ→ЧУВСТВО. Импульсивная ветка эмоций по Карпушенко М.С. имеет свою схему. См. схему. 1

Схема 1. Импульсивная ветка эмоций [3 с.215]

От чего зависит интенсивность эмоции? Лиза Баррет трактует, что *они рождаются как комбинация физических свойств тела, мозга, среды, культуры* [4]. Соответственно, эмоции вполне можно взять под контроль, только нужно распознать их природу.

У людей более 10 000 выражений лица, чтобы показать свои эмоции. Мы распознаем их через незаметные изменения мимики. *И как определить какие испытывает эмоции человек?* Это может быть резкие движения, поза, мимика, голос, тональность текста, речи, дыхание, кровеносное давление, потовыделение, цвет кожи [5].

Понять природу эмоций в целом помогают инструменты, чтобы выстроить целостную картинку и понять, что же чувствует, ощущает и думает человек. И какие методы распознавания негативных эмоций человека имеются на практике? В рамках проекта МОН РК «Разработка алгоритмов распознавания негативных эмоциональных состояний военнослужащих Вооруженных сил РК», (руководитель Мадалиева З.Б.) изучается природа негативных эмоций и культура управления эмоциями. Некоторые моменты отражены в серии публикаций [6-13]. Эмоции человека можно считать по следующим моментам: мимикрия, слова и жесты, лицо человека (цвет лица, глаза). Рассмотрим подробнее.

Анализ микромимики [14]

Анализ микромимики способна «считывать» мелкие движения мышц лица. Электроды «измеряют» движения лицевых мышц у людей и затем используется алгоритм машинного обучения, который распознает паттерны в выражениях лиц. См. рис.2.

Схема самопроизвольного мышечного напряжения у всех разная. Ученые зафиксировали два совершенно разных варианта (паттерна). У некоторых участников во время лжи реагировала только надбровная мышца (Corrugator supercilli). В остальных же лоб оставался неподвижным, но зато дергалась мышца, поднимающая угол рта (Zygomaticus major). Обе мышцы играют важную роль в эмоциональной мимике. Мышца,

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

поднимающая угол рта, выполняет функцию мышцы улыбки и связана с положительными ощущениями и смехом. Зато мышца, двигающая брови, ассоциируется скорее с негативными эмоциями и недовольным выражением лица.

Рис.2 Распознавание паттерн в выражениях лиц

Через лицевые выражения быстро меняются и могут передавать более чем одну эмоцию за раз. На человеческом лице есть три основные зоны, которые отвечают за мимику. Это: 1. брови и лоб; 2. переносица, глаза и веки; 3. щеки, рот, нижняя часть носа и подбородок. См. рис. 3.

Рис.3 Лицевые выражения эмоций

Анализ слов и жестов [15]

В 2015 году специалисты из Мичиганского университета разработали программу, позволяющую распознать ложь в 75% случаев. **Рада Михалча** (Rada Mihalcea) с коллегами использовали 121 видеозапись с открытых судебных слушаний, из них 61 видеозапись с лживыми показаниями и 60 видеозаписей с правдивыми показаниями. См. фото 1.

Алгоритм видеоряда сопровождался текстовым описанием жестов и выражений лица подсудимых, а также текстом их слов. Например, на кадрах с видеозаписей показаны следующие признаки, начиная с левого верхнего угла: движение головы вперед (лживые показания), движение двух рук (лживые показания), движение одной руки (лживые показания), поднятые брови (правдивые показания), нахмуренные брови (лживые показания), взгляд вверх (правдивые показания).

Были обнаружены следующие особенности поведения лжецов и людей, говорящих правду. Первым свойственно хмуриться, жестикулировать обеими руками и пристально смотреть на того, кто задал вопрос. Они также склонны к употреблению междометий. Те, кто говорит правду, часто поднимают брови, закрывают глаза и качают головой. Они также чаще употребляют местоимения 1-го лица.

Фото 1. Анализ эмоций по жестам

Бывший агент ФБР **Ларей Куи** предлагает считывать информацию по жестам и лицу. См. фото 2.

Фото 2. Лицо и жесты человека

Ложь можно распознать в несогласованности между микросигналами подсознания в мимике, жестах, осанке и тем, что он говорит. Бессознательные жесты и телодвижения могут выдать человека.

Во время обмана наше подсознание выбрасывает истинную информацию, которая проявляется в различных микродвижениях, противоречащих сказанным словам. По какими элементами он считывал информацию и что намеревается сделать человек: а) *Улыбка*. б) *Движение бровей*. Проявление неискренности эмоций человека, – это отсутствие движения бровей. в) *Движение губ*. Когда люди нервничают или находятся в состоянии стресса, их губы сжаты и напряжены. г) *Непроизвольное движение рук*. Жест, когда рот закрыт рукой во время разговора, означает, что мозг пытается сдерживать поток лжи. д) *Наклон головы*. е) *Сжатые кулаки* (чаще всего это признак раздражения, и говорящий пытается сдерживать свое негативное отношение). ж) *Почесывание шеи* (этот жест говорит о сомнении и неуверенности человека). з) *Поглаживание подбородка* (поглаживание подбородка сигнализирует о том, что ваш слушатель находится в процессе принятия решения) и) *Беспокойные ноги* [16].

Жозеф Мессингер писал, что эмоции связаны с жестами. [17]. См.Фото 3.

Жест – это сигнал, свидетельствующий о реальном состоянии интеллекта в процессе его вечного движения по водам сознания. От тоски до удовлетворенного желания, от чувства вины до длительной и полной фрустрации — всякое проявление эмоций обязательно находит свое выражение на языке тела. Подобно процессу словесного выражения мыслей, формирующемуся на предсознательном уровне, существует «предлогичный» язык тела, который всецело контролируется миндалевидной железой головного мозга (той, что отвечает за определенные команды для подсознания). Каждое телодвижение неизменно выражает ход вашей мысли, подчеркивая или опровергая ваши слова без вашего ведома.

Жесты, которые вы не в состоянии контролировать, в первую очередь свидетельствуют о душевном настрое, в рамках которого в данный момент развиваются

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ваши чувства или меняется расположение духа.

Исследуя мимику, команда ученых во главе с **Алейксом Мартинесом** (Aleix Martinez) [18] из Национального университета штата Огайо измерила у испытуемых кинетику движений лицевых мышц. Их выводы: чтобы правильно распознать эмоции нужно больше, чем просто мимика.

Другим признаком может быть, например, цвет лица. *Эмоции заставляют мозг выделять пептиды, меняют приток крови и ее состав, и ввиду того, что лицо переполняется пептидами, его цвет меняется.*

«**Цветовые коды**» [19]. Имеются такие выражения: «Покраснел от злости», «позеленел от отвращения», «побледнел от страха». Ученые из Университета штата Огайо Алекси Мартинес (Aleix Martinez), ученый-когнитивист, профессор электротехники и вычислительной техники в Университете штата Огайо подробнее изучили явление: как меняется цвет в зависимости от того, что чувствует человек, и насколько это помогает нам понять его эмоции. И построили компьютерные алгоритмы, которые довольно точно распознают человеческие эмоции через цвет лица. См. фото 3.

Фото 3. Эмоции человека и цвет лица

Если человек, к примеру, счастлив, у него на лице проступит характерная цветовая «печать счастья»: в коже вокруг носа, бровей, на щеках, подбородке и лбу слегка изменится кровоток, и эти изменения будут характерны именно для счастливого переживания, как на Фото 4. Например, для отвращения характерно усиление желто-синего цвета вокруг губ и красно-зеленого на лбу и вокруг носа. См. фото 5.

Фото 4. Счастливое лицо и Брезгливое лицо

Авторам работы удалось даже научить компьютер распознавать эмоции по цветам.

Фото 5. Сердитое лицо

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

У человека нигде на теле нет так много кровеносных сосудов так близко к поверхности кожи, как на лице. И поэтому есть даже разные выражения, характеризующее чувства человека. См. рис 4.

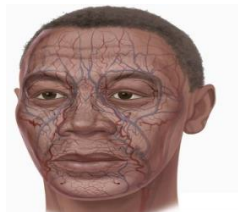

Рис 4. Кровеносные сосуды на поверхности кожи
(см. док.фильм <https://www.youtube.com/watch?v=EP9a6eiH9eE>) [19]

Цветовые закономерности обусловлены незначительными изменениями кровотока или состава крови, вызванными центральной нервной системой.

Самыми продвинутыми в технологическом плане по считыванию эмоций и созданию в организации безопасной среды считаются страны Китай и Япония. Рассмотрим далее какие новшества и в чем преуспели страны в данном направлении.

В **Японии** представлен робот Pepper от японской компании Aldebaran Robotics. Он распознает четыре базовых эмоций (спокойствие, злость, радость и печаль) на основе анализа как выражения лица, так и голоса, особенностей речи и телодвижений собеседника. Для успешной работы системы распознавания робот оборудован RGB- и 3D-камерами, датчиками звука, ультразвуковыми и лазерными сенсорами. См.фото 6 [21].

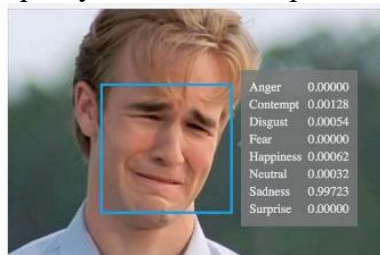

Фото 6 – Нобот Pepper от японской компании Aldebaran Robotics

Китай тоже представил миру робота, который распознает эмоции человека. Китайская компания Xiaomi презентовала CyberOne – своего первого гуманоидного робота. Он не отличается проворностью, но оснащен множеством датчиков для взаимодействия с людьми и окружающим миром. CyberOne, также называемый в компании «Железным Бро», умеет распознавать эмоции, понимает повседневные жесты и поддерживает обработку семантики окружающей среды. См. фото 7 [22]. (См.видео <https://www.engadget.com/xiaomi-cyberone-robot-143545207.html>).

Фото 7 – Робот в Китае CyberOne по распознаванию эмоций человека

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

В целях безопасности и своевременной регуляции действий в Китае технология распознавания лиц широко используется полицией и спецслужбами. См. фото 8.

Фото 8 – В Китае технология распознавания лиц широко используется полицией и спецслужбами [23]

Удивительно есть и такие технологии, что через очки со встроенной программой, можно выявлять людей, угрожающих обществу. Полицейские используют специальные очки со встроенным в них устройством, позволяющим распознавать лица, где проводят мероприятия масштабного характера [23]. См. фото 9.

Фото 9 – Китайская полиция активно пользуется очками с технологией распознавания лиц

Медицинские учреждения в Китае применяют FER технологии для определения эмоций пациентов в приемных. Это помогает врачам отдать приоритет тем больным, которые чувствуют себя хуже, и раньше [24]. См. фото 10.

Фото 10 – Медицинские учреждения тоже применяют FER для определения эмоций пациентов в приемных

Системы распознавания эмоций Taigusys, популярные в Китае, не скрывают, что их продукт может фиксировать и определять выражения лиц сотрудников компании, использующих ее систему, и даже неискреннюю улыбку. В компании утверждают, что система помогает избежать конфликтов на рабочем месте и улучшить эффективность труда, например, выявить, когда сотруднику нужен перерыв. Среди клиентов Taigusys — Huawei, China Mobile, China Unicom и PetroChina. Кроме того, ее разработки используют в китайских тюрьмах: по словам топ-менеджеров компании, они помогают заключенным оставаться «более послушными». Например, дочернее подразделение компании Canon в

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

Китае использует систему распознавания эмоций, которая пропускает внутрь офиса только улыбающихся сотрудников. Эту систему в компании называют инструментом «управления рабочим пространством» [25]

В Синьцзяне в тюрьме применяют видеочкамеру для определения эмоционального состояния человека, использующую технологии искусственного интеллекта и распознавания лиц. Считанные системой эмоции представляются в виде круговой диаграммы. Красный сектор обозначает негативные эмоции. См.рис. 5.

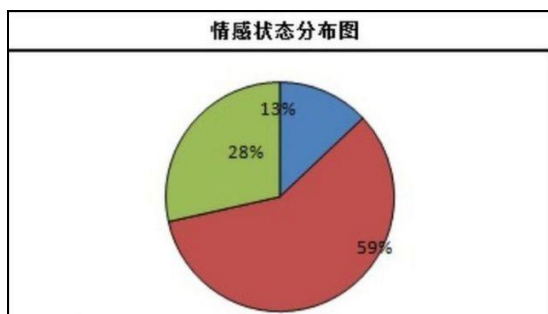

Рис.5 – Красный сектор обозначает негативные эмоции

Система в Китае под названием «Один человек - одно досье». Камера устанавливается в трех метрах от человека. Цветная круговая диаграмма на экране монитора, в которой красные сектора указывают на негативное настроение или тревожность. Большая часть этих данных поступает в компьютерную систему под названием «Интегрированная операционная платформа», цель которой - выделять людей, ведущих себя подозрительно [26].

В век информатизации технологий активно применяют и изучают эмоции на производстве, где необходим ответственный подход. Джин Цзя (Jin Jia), адъюнкт-профессор по теории мозга и когнитивной психологии в бизнес-школе Университета Нинбо, говорит, что высокоэмоциональный сотрудник на ключевой должности может повлиять на всю производственную линию, ставя под угрозу собственную безопасность и безопасность других. Поэтому активнее стали внедрять в Китае **технологии мозгового сканирования** [27] Китайские компании начали широко использовать сенсоры мозговой активности с искусственным интеллектом, чтобы следить за эмоциональным состоянием своих работников.

Фото 11. Головные уборы со встроенными сенсорами мозговых волн

Многие сотрудники вынуждены носить на работе каски или другие головные уборы со встроенными сенсорами мозговых волн. Многочисленные устройства помогают выявить утомление, панику, грусть и другие эмоции сотрудников. Устройства используют в Китае производственные компании, где персонал сталкивается с высокой степенью ответственности и риска. Это, например, летчики, машинисты поездов или электрики. Сенсоры следят, чтобы такой специалист не устал и не задремал, и в противном случае подают сигнал тревоги.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бостонская компания Affectiva, основанная бывшими сотрудниками Массачусетского технологического института создала одну из крупнейших в мире баз данных эмоций, состоящую из более чем 10 миллионов выражений лиц людей из 87 стран, а на основе этих данных выпустила множество приложений, которые умеют, например, обнаруживать отвлекающихся и склонных к риску водителей на дорогах или оценивать эмоциональную реакцию потребителей на рекламу [16].

Зырянов Д.С. [28] исследуя данную тему выявил методы распознавания негативных эмоций человека:

1. *Статичный метод* (Наивный Байесовский классификатор).
2. *Динамичный метод* (Скрытая Марковская модель).
3. *Модель эмоций на основе Fuzzy Logic*. См.рис. 6.

Рис. 6 - Модель эмоций на основе Fuzzy Logic

4. *Метод (Emotion Identification Method using RGB information of Human Face)* Распознавание эмоции по цвету лица человека.
5. *Метод главных компонент (Principal Component Analysis, PCA)*.
6. *Скрытые марковские модели (Hidden Markov Model, HMM)* на распознавании лиц изображения. См. рис.7.

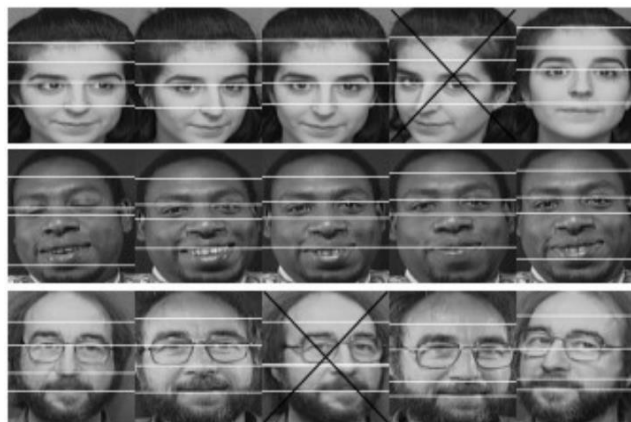

Рис 7. Пример распознавания лиц с помощью HMM

Какие программы еще разработаны по выявлению и распознаванию негативных эмоций человека?

Программа Face Reader (Нидерланды) [29], разработанную голландской компанией Noldus Information Technology. Она не только определяет эмоции, но и может определить возраст, пол и расу людей. См.рис.8.

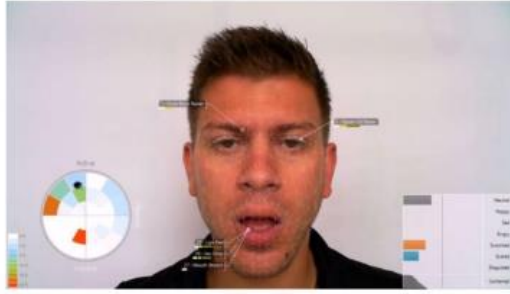

Рис. 8 – Интерфейс приложения FaceReader

Программа EmoDetect (Нейроботикс, Россия) позволяет определить психоэмоциональное состояние человека по выборке изображений (видео или набор файлов). Разработанный классификатор эмоций позволяет определить 6 базовых эмоций: радость, удивление, грусть, злость, страх, отвращение. Определение эмоций происходит с помощью нейронных сетей: выполняется нахождение опорных точек на лице человека, и классификатор строит общую картину на основе их положения относительно друг друга. См.рис.9.

Рис. 9 – Интерфейс приложения EmoDetect

Программа FaceSecurity (Cognitec, Германия). Данная программа сканирует поток входящих данных и, при обнаружении в кадре лиц, сравнивает их с заведённой базой данных на предмет наличия совпадений. См. рис.10.

Рис.10 – Интерфейс приложения FaceSecurity

Microsoft Oxford Project Emotion Recognition (Microsoft, США) машинные алгоритмы анализируют наличие лиц на загружаемой фотографии, после чего определяют по мимике предположительные эмоции. См.рис.11.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

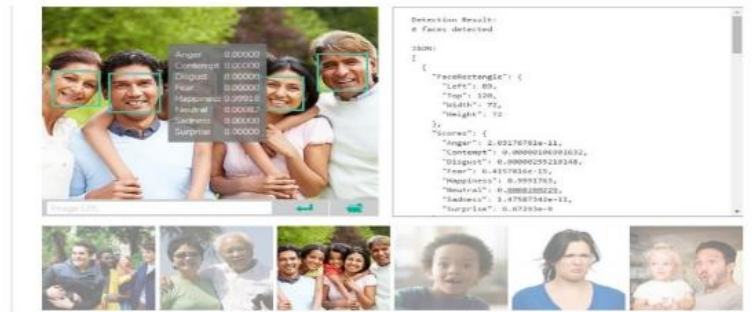

Рис.11 – Интерфейс демонстрационной версии приложения Emotion Recognition

Face expression recognition (более известная как FER) представляет собой Python библиотеку с открытым исходным кодом, используемую для анализа настроений изображений [30]. См. пример рис.12 **сквозь натянутую улыбку человека пробивается глубокая скрытая боль.**

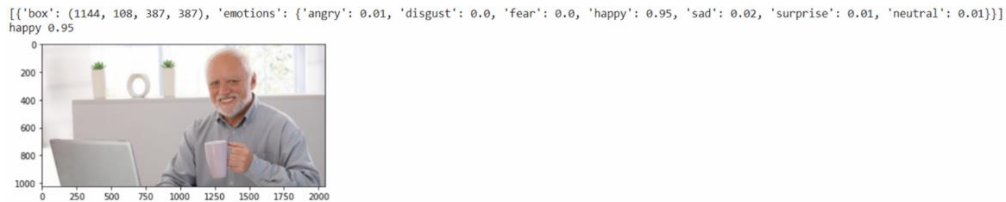

Рис. 12 Распознавание эмоции

Программное обеспечение **EmoDetect** позволяет определить психоэмоциональное состояние человека по видео. Распознавание до 20 информативных локальных признаков лица, характеризующих психо-эмоциональное состояние человека (ASM) [31].

Программная **система NeoFace**, которую использует полиция Лестершира, произведена компанией NEC. Продукция хороша тем, что способна анализировать видео и снимки, снятые камерами наблюдения, даже очень плохого качества [32] См. фото 12.

Фото 12 – Система NeoFace за секунды может просмотреть огромную полицейскую картотеку

Программа **Emotient** — автоматическое распознавание и анализ выражений лица. Технология стала результатом разработки Лаборатории машинного восприятия в Университете Калифорнии, Сан-Диего.

Affectiva предоставляет программное обеспечение для распознавания эмоций и анализа изображений и видеоданных. Emotion SDK и API Affectiva включают анализ эмоций по выражению лица, который способен идентифицировать 7 эмоций, 20 выражений, 13 улыбок, а также возраст, пол и этническую принадлежность людей. Компания располагает крупнейшей в мире базой данных по эмоциям, в которой проанализировано более 5 миллионов лиц из 75 стран.

Программа **Orbeus** - для распознавания эмоций. Сервис обнаруживает людей, может понимать ситуацию (работа/отдых, конфликт/задушевный разговор), находить на

изображении лица, понимать настроение людей, сравнивать лица [24].

Программное обеспечение **EmoDetect** позволяет определить психоэмоциональное состояние человека по выборке изображений (видео или набор файлов) [31]. EmoDetect входит в единый реестр российских программ для электронных вычислительных машин и баз данных. См.рис.13

Программный комплекс **Neurobotics EmoDetect**, основанный на анализе двигательных единиц лица, был разработан с использованием мультиклассификатора, состоящего из вероятностного классификатора, нейронной сети и набора логических правил.

Cognitive Emotion – когнитивный сервис распознавания эмоций от Microsoft. Данная программа принимает изображение в качестве входных данных и возвращает набор эмоций для каждого лица на изображении, ограничивающую рамку лица от Cognitive Face [29].

Рис.13 – Использование программы EmoDetect

Таким образом, эмоция – психический процесс средней продолжительности, отражающий субъективное оценочное отношение к существующим или возможным ситуациям и запускают их когнитивные процессы.

В последние годы наблюдается постоянно растущий интерес к проблематике разработки средств распознавания эмоций, пригодных к внедрению в информационные системы различного назначения для создания безопасной среды и налаживания положительной атмосферы во всем мире в военных учреждениях, школах и других учреждениях.

Программные технологии по изучению эмоций внедряются для контроля психологического здоровья человека, могут служить базой для предупреждения актов насилия, буллинга, радикалистских настроений, конфликтов и как пути превентивных мер в организациях.

В основе негативных эмоций чаще всего лежат неразрешенные проблемы или противоречия, на которые человек реагирует и проявляет через эмоциональную сферу. Может если и человек не говорит, но тело, лицо, цвет кожи, невербалика покажут его психоэмоциональное состояние и отношение к действительности. Если специалистов обучить сигналам по выявлению негативных эмоций и своевременно вносить коррективы в мышление, поведение, то происходит изменение не только во внутреннем мире человека, но и отражается на внешней окружающей действительности.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Гоулман Д. Деструктивные эмоции. / Пер. с англ. О.Г. Белошеев. – Мн.: ООО «Попурри», 2005-672 с.
2. Колесо эмоций и чувств (61 фото) / <https://mykaleidoscope.ru/x/jemocii/5437-koleso-chuvstv-i-jemocij-61-foto.html>.
3. Карпушенко М.С. Развитие эмоционального интеллекта у взрослых и детей: Методическое пособие. – Типография, 2020. – 300 с.
4. Баррет Л.Ф. Как рождаются эмоции: революция в понимании мозга и управление эмоциями. М., 2018. – 702 с.
5. Садвакасова З.М., Садыкова Н.М., Файзулина А.К. Психология медиации и переговоров. Учебное пособие. Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 294 с.
6. Распознавание негативных эмоциональных состояний у военнослужащих: монография / З.Б. Мадалиева, С.К. Кудайбергенова, З.М. Садвакасова, Г.А. Касен, А.О. Сухов. – Алматы: Қазақ университеті, 2021. – 218 с.
7. Садвакасова З.М., Кудайбергенова С.К., Сариев Д.С., Сухов А.О. Природа негативных эмоций и ее профилактика в психологическом сопровождении человека / Сборник материалов Международной научно-теоретической конференции: «Актуальные вопросы развития военной науки». – Алматы: Сағадат Нұрмағамбетов атындағы Құрлық әскерлерінің Әскери институты, 2022ж. 307 бет (с.129-138).
8. Садвакасова З.М., Аймаганбетова О.Х., Мадалиева З.Б., Назарова М.Т. Роль Эмоционального интеллекта в распознавании негативных эмоциональных состояний личности / Материалы международной научно-методической конференции «Роль психологической науки и практики в решении социальных проблем общества», посвященной 60-летию со дня рождения доктора психологических наук, профессора, академика КазНАЕН М.А. Перленбетова и II-го съезда РОО «Казахское психологическое общество». – Алматы, 2021 г. – 380 с – с.123-121.
9. Садвакасова З.М., Яфаров Р.Р., Назарова А.Е., Алкамбаев К.Ж. Управление негативным эмоциональным состоянием человека в стрессовых ситуациях / Материалы VII Международной научно-практической конференции «Совершенствование работы по организации психологической подготовки младших офицеров-командиров к действиям в экстремальных ситуациях с учетом современных угроз безопасности». – Алматы: ВИИРЭиС, 2021. – 100 с. С.72-82.
10. Қасен Г.А., Садыкова Н.М., Баймолдина Л.О., Садвакасова З.М. Теория и практика распознавания негативных эмоциональных состояний в прикладной психологии // Вестник КазНПУ. Серия Психологии, 2022. – №3 – С. 58-73.
11. Садвакасова З.М., Мадалиева З.Б., Аймаганбетова О.Х., Садыкова Н.М. Современные технологии распознавания лжи и негативных эмоций// Хабаршы-Вестник национального педагогического университета имени Абая, Серия «Психология» 2022. – №2 (71) – С.40-49
12. Садвакасова З.М., Мадалиева З.Б., Кудайбергенова С.К., Садыкова Н.М., Алкамбаев К.Ж. Адамның жағымсыз эмоцияларын танудың заманауи технологиялары мен алгоритмдері // Хабаршы-Вестник национального педагогического университета имени Абая, Серия «Психология» 2022 – №3 (72) – с. 56-75
13. Мадалиева З.Б., Қасен Г.А., Садыкова Н.М., Баймолдина Л.О., Садвакасова З.М. Теория и практика распознавания негативных эмоциональных состояний в прикладной психологии // Вестник национального педагогического университета имени Абая, Серия «Психология» – 2022. – №3 (72) – с.58-70.
14. Как лжецы выдают себя: новые методы обнаружения обмана /

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

<https://psyfactor.org/news/liar13.htm>.

15. Невербальные признаки лжи и обмана / <https://psyfactor.org/news/liar8.htm>.

16. Сороченко В. Распознавание лжи при заключении коммерческих сделок (психология лжи) / <https://psyfactor.org/liar.htm>.

17. Речь тела: о чем нам говорят жесты? (*Messinger J. C. Le dico illustré des gestes – Paris: France, 2009*) / <https://psyfactor.org/lib/body-gestures.htm>.

18. Мимика как индикатор эмоций (А. Мартинес) / <https://psyfactor.org/news/mimika08.htm>. см. источник Was das Gesicht nicht verrät.

19. Как цвет лица передает эмоции (Алекси Мартинес). <https://psyfactor.org/news/sciense85.htm> Дата публикации: 26.03.2018.

20. Кровеносные сосуды на поверхности кожи (см. док. фильм <https://www.youtube.com/watch?v=EP9abeIH9eE>).

21. Шепунова А. Как настроение? Далеко ли зашли роботы в распознавании человеческих эмоций / <https://nplus1.ru/material/2018/08/30/robotic-emo-recognition>.

22. Икаев С. Первый робот-гуманоид Xiaomi распознает 45 человеческих эмоций и 85 звуков. / <https://hightech.plus/2022/08/15/pervii-robot-gumanoid-xiaomi-raspoznat-45-chelovecheskih-emocii-i-85-zvukov>.

23. Распознавание лиц: почему в Китае не скрыться даже в 60-тысячной толпе <https://www.bbc.com/russian/news-43751391> 13 апреля 2018.

24. Абуталимов З. Когда камеры научились распознавать эмоции и как это работает теперь. / <https://hightech.fm/2022/02/11/emotional-ai>.

25. Баловсяк Н. Заглянуть в душу. Кому и зачем нужны технологии распознавания эмоций 23 июля 2021 / <https://thepage.ua/it/komu-i-zachem-nuzhny-tehnologii-raspoznavaniya-emocij>.

26. Уэйкфилд Д. Китай тестирует на уйгурах камеры распознавания эмоций. И распознавания самих уйгуров / <https://www.bbc.com/russian/news-57260969> 26 мая 2021.

27. В Китае следят за эмоциями сотрудников <https://psyfactor.org/news/brain10.htm> 27.05.2018.

28. Зырянов Д.С. Распознавание лицевой экспрессии с помощью нейронных сетей. Дипломная работа. Спб. – 2017. – 36 с.

29. Исследование рынка систем распознавания эмоций // <http://habrahabr.ru/post/133686/>.

30. Руководство по распознаванию эмоций на изображении с использованием Python / <https://habr.com/ru/post/650041/> 7 февраля 2022).

31. Программное обеспечение EmoDetect позволяет определить психоэмоциональное состояние человека по видео / <https://neurobotics.ru/catalog/psixofiziologiya/emotion-detection-software-emodetect/> 27 июля 2022).

32. Уотсон Г. Распознавание лиц: укрыться от полиции будет все сложнее Би-би-си / https://www.bbc.com/russian/science/2014/08/140826_facial_recognition_technology 26 августа 2014.

33. Пак Г.В. О создании программного комплекса для распознавания эмоций с использованием методов машинного обучения // Материалы IX Международной студенческой научной конференции «Студенческий научный форум» URL: <https://scienceforum.ru/2017/article/2017033046>. 16.08.2022.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

**MODERN WORLD RECOGNITION TECHNOLOGIES
NEGATIVE HUMAN EMOTIONS**

The article discusses the nature of the occurrence of negative emotions, as well as what elements can be used to read the emotions of another person. An important point for the study of this article was the world's modern technologies, programs for recognizing negative human emotions in enterprises.

Keywords: emotions, programs for recognition of negative emotions.

З.Ж. СЕНГИРБАЕВА

*Қ.А. Яссауи атындағы ХҚТУ,
«Әлеуметтік-гуманитарлық» факультеті, тарих докторанты,
Қазақстан Республикасы, Түркістан қаласы
e-mail: zaure.sengirbaeva@gmail.com*

**XX ҒАСЫРДЫҢ 30-50 ЖЫЛДАРЫНДА ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАНҒА
ДЕПОРТАЦИЯЛАНҒАН ХАЛЫҚТАРДЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫ**

Осы мақалада XX ғасырдың 30-50 жылдары Кеңес билігі тұсында Сталиннің жүргізген солақай саясатының күшіне мініп тұрған кезеңінде, жеке басқа табынушылықтың құрбандарына айналған түрлі ұлт өкілдері, атап айтқанда немістер, кәрістер, күрділер, месхет түріктері, әзірбайжандар, гректер, шешен халықтары т.б. ұлт өкілдерінің Қазақстанның Оңтүстік өңіріне қандай жағдайда қоныс аударғандығы туралы баяндалады. II дүние жүзілік соғыс қарсаңында 1930 жылдар, кейіннен соғыс аяқталғаннан кейін де 1950 жылдар аралығында жүргізілген қоныс аударушылардың тағдыры мен тарихы өте күрделі болғандығы айтылады. Қазіргі таңдағы еліміздің көп ұлтты мемлекет статусында болуының да өз тарихы тереңде екендігі баршаға мәлім.

Бұл мақаланы жазу барысында Оңтүстік өңірдің қалалық, облыстық мұрағаттық қорларындағы құжаттарынан мәліметтер алынды. Бұл зерттеудің одан әрі тереңінен ашылуына арқау бола білді.

Кілт сөздер: депортация, қоныс аудару, Оңтүстік Қазақстан, ұлт, Сталин.

XX ғасырдың 30-жылдарының басы қазақ тарихындағы ең қыйын-қыстау кезеңдердің бірі болды. Ашаршылықтың салдары алдағы ұзақ жылдар бойы қазақстандықтардың және ең алдымен қазақ халқының демографиялық құрылымына әсер етті. Қазақ халқының саны 1926 жылғы деңгейге, қазақ демографтарының бағалауы бойынша, тек 1966 жылдың аяғында ғана қалпына келтірілді. 1930 жылдардың басындағы демографиялық апат Қазақстандағы этнодемографиялық жағдайды түбегейлі өзгертіп, ұзақ жылдар бойы қазақтарды өзінің тарихи аумағындағы этникалық азшылыққа айналдырды. 1925 жылға дейін бірқатар республикалардың, соның ішінде Қазақстанның территориясы халықтарды арнайы қоныстандыру үшін ресми түрде жабылды. Арнайы қоныс аудару КСРО Орталық Атқару Комитеті мен Халық Комиссарлар Кеңесінің 1928 жылғы 18 қаңтардағы «Көшіру міндеттері, оны ұйымдастыру, қоныс аудару жоспарларын жасау негіздері және қоныс аудару іс-шараларын қаржыландыру тәртібі туралы» қаулысымен басталды. 1929 жылы сәуірде ҚАКСР Кеңестерінің XVII съезінде елдің басқа аймақтарынан жаппай көшіп-қону үшін республика шекарасын ашу мүмкіндігі туралы мәселе көтерілді. Халықтарды арнайы қоныстандырудың алғашқы жоспарлы көрсеткіштері КСРО халық шаруашылығын дамытудың бірінші бесжылдығында белгіленді, оған сәйкес Қазақстанға 1930 жылы 6 мың қонысаударушы, 1931 жылы 43 мың

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

қоныс аударушы, негізінен, Украина мен Ресейден келу көзделген болатын.

1930 жылдардың басында кулактардың тап ретінде жойылуына байланысты көші-қон басталды.

КСРО бойынша 1930-1931 жж. 381 026 отбасы шығарылды (арнайы елді мекендерге жіберумен) жалпы саны 1 803 392 адам. 1934 жылға дейін «жер аударылған кулактарға» жіберілген шаруалар арнайы қоныстанушылар, 1934-1944 жылдары еңбек қоныстанушылар, 1944 жылдан бастап арнайы қоныс аударушылар деп аталды.

В. Земсковтың айтуынша, 1930-1931 жж. Төменгі Еділден 18 092 отбасы, Орта Еділден 11 477 отбасы, Орталық Чернозем облысынан 10 544 отбасы, Мәскеу облысынан 2 972 отбасы жер аударылды. Барлығы 50 мыңнан астам отбасы шығарылды [1, с.234].

Қазақстандағы арнайы қоныстанушылар (жұмысшылар) саны жыл сайын өзгеріп отырды. Мәселен, 1932 жылдың 1 қаңтарында 180 708 адам, 1933 жылдың 1 қаңтарында 140 383, 1934 жылдың 1 қаңтарында 134 579, 120 395, 1940 жылдың 1 қаңтарында 137 330 адам тіркелді. 1941 жылдың соңына қарай 1 сәуіріндегі жағдай бойынша Қазақстанда 46 091 отбасы, яғни 180 015 жұмысшы қоныстанушы өмір сүрді. Олардың санының жоғары динамикасы «жер аударылған кулактардың» жаңадан келгендермен де, қуылған шаруалардың өлім-жетімінің жоғарылығымен және олардың жаппай қашуымен де байланысты болды.

30-жылдардың екінші жартысынан бастап халықты этникалық белгілері бойынша күштеп қоныстандыру саясаты жүргізіле бастады. 1936 жылы КСРО Халық Комиссарлар Кеңесінің 1936 жылғы 28 сәуірдегі қаулысымен поляктар Украина КСР-нің шекаралас облыстарынан қуылды. Барлығы 35 820 поляк қоныстандырылды, оның 35 739-ы Қазақстанға, негізінен республиканың солтүстік облыстарына қоныстандырылды. 1940 жылы – 1941 жылдың басында 1940 жылғы 10 сәуірдегі жарлыққа сәйкес «поляк қоныстанушылар» деп аталатындар КСРО-ның шығыс облыстарына жер аударылды. Бірінші кезеңде Батыс Украина мен Батыс Белоруссиядан Қазақстанға 5307 поляк қоныстанды, Қазақстанға барлығы 60667 адам қоныс аударылды.

Халық Комиссарлар Кеңесі мен БКП (б) ОК-нің 1937 жылы тамызда қол қойған корей халқын көшіру туралы шешімі 1937 жылы Қазақстан мен Орта Азияға Қиыр Шығыс аймағының шекаралас аудандарынан корей халқының жер аударылуына әкелді. 20-жылдары Амур облысында олардың саны 200 мыңға жуық адам болды. Қазақстан аумағына кәрістердің 20 141 отбасы немесе 95 421 адам, басқа деректер бойынша 98 454 корейлер келген. Олар келесі облыстарға орналастырылды: Алматы – 1721 отбасы; Оңтүстік Қазақстан – 8693; Ақтөбеде – 1874.; Қостанай– 877; Батыс Қазақстан – 1839; Солтүстік Қазақстан – 2702 және Қарағанды – 2425 отбасы. Ал 1926 жылғы санақ бойынша Қазақстанда небәрі 42 кәріс тұратын болса, олардың саны 1939 жылы 96 453 адамға жеткен.

1937-1939 жылдары КСРО-ның шекаралас аудандарында тұратын барлық халықтар атап айтқанда: әзірбайжандар, күрдтер, түріктер, армяндар Қазақстан жеріне қоныс аударды. Бұл оқиға нәтижесі 1926-1939 жылдарда жүргізілген санақаралық кезеңде Қазақстан халқының саны мен этникалық құрамын үлкен өзгерістерке ұшыратты.

Қазақстанның Оңтүстік өңірі қазіргі Шымкент қаласы мен Түркістан облысының аумағында бүгінгі таңда 30-дан астам ұлт өкілдері тұрады. Бұлар сонау XX ғасырдың 30-50 жылдары Сталинизмнің солақай саясатының нәтижесінде «шаш ал десе, бас алатындардың» кесірінен депортацияланған халықтар болатын. Бұл әртүрлі ұлт өкілдерінің көпшілігінің осы оңтүстік өлкеде пайда болуы, олардың тағдыры мен тарихы өте қайғылы болғандығын айта кетуге тұрарлық. Бұл түрлі этникалық топтағы халықтардың көпшілігі қуғын-сүргін жылдары Қазақстанға жер аударылған болатын.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Әрине мұндай оларға көрсетілген жазалау мен оларға берілген ауыр еңбектің нәтижесінде олардың мәжбүрлі түрде қоныс аударуы, депортацияланғандар үшін тағдырларында жаңа өмірдің басталуына айналды.

Жалпылама алғанда Оңтүстік Қазақстанға арнайы қоныс аударғандардың нақты санын айту мүмкіндігі ешқандайда бола қойған жоқ, өйткені жыл сайын берілген деректер өзгеріске ұшырап отырды. 1931-1933 жылдардағы нәубетті аштық жылдарында көп халықтарға үй-жайдың жетіспеуінен, ас-сусыз, азық-түліксіз тозып, аштығып қырылып кетті. Одан кейінгі II-ші дүние жүзілік соғыс кезінде де орын алған жағдайлар (1941-1945 жж.) өз зардабын тигізбей қоймады.

Алайда келтірілген статистикалық мәліметтердің жинақтамасын негізге ала отырып, жалпы көрсеткіш негізінде Оңтүстік Қазақстанға депортацияланған түрлі ұлт өкілдерінің кестесін төмендегіше көрсетуге болады:

Кесте 1.

№	Ұлттар	Адам саны (отбасы)
1	Бұрынғы кулактар	2 353 адам (7 258 отбасы)
2	Кабардино-балкарлар	2 879 адам (869 отбасы)
3	Қалмақтар	49 адам (17 отбасы)
4	Қарашайлықтар	23 283 адам (5 949 отбасы)
5	Немістер	8 036 адам (2 800 отбасы)
6	Молдова, Балтық елдерінен келгендер	3 017 адам (1 214 отбасы)
7	Шешен- ингуштар	20 394 адам (5 217 отбасы)

1941 жылғы қазан айының 13-дегі Қазақстан КП (б) Оңтүстік Қазақстан обкомының және облыстық атқару комитетінің Қазақстан КП (б) ОК «Грузин, Әзірбайжан және Армян КСР-нен немістерді көшіру туралы мемлекеттік қорғаныс комитетінің 1941 жылғы қазан айының 8-індегі № 744сс қаулысын іске асыру жөніндегі іс-шаралар туралы» шешімін Оңтүстік Қазақстан облысының аудандары бойынша қоныс аударған немістерді орналастыру жоспарына сәйкес орындау туралы қаулысы мынадай:

Кесте 11. Оңтүстік Қазақстан облысына депортацияланған немістерді орналастыру туралы:

№ р/с	Аудан атауы	Қоныстанушылар саны	Түсіру станциялары
1	Киров	11 000 (2750) ^{1*}	Сырдария
2	Мақтаарал	6000	В-Алексеевка
3	Келес	2000	Қызыл-Ту
4	Қаратас	3000	-//-
5	Қызылқұм	2000	56 Таш разъезді.
6	Фрунзе	1500	31 -//-
7	Джувалин	2500	Бурное
8	Шульжевский	2000	Тимур
9	Ленгер	2000	Ленгер
10	Чаяновский	1500	Бадам
11	Арыс	2000	-//-
12	Созақ	1500	Түркістан
13	Сары-Ағаш	2000	Қызыл-Ту
14	Сайрам	2000	Манкент

№ р/с	Аудан атауы	Қоныстанушылар саны	Түсіру станциялары
15	Түлкібас	2000	Түлкібас
		43 000	

*Пом. ОҚО бойынша бастық капитан ГБ Карасев
Виза Меңгерушісі облздравотделом Католиктер. 1941 жылғы 15 қыркүйек

Оңтүстік өңір халқы алғашқыда оларды халық жауы ретінде қабылдады. Алайда қазақтың кең пейілі мен қонақжайлығы оған шыдас бермей, оларды өз бауырына тартып, ас-суын беріп, барымен көмектесті. Оңтүстік Қазақстанға депортацияланған халықтар өздерінің тарапынан елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына өз үлестерін қосты. Ауылшаруашылығында, құрылыста өз қолтаңбаларын қалдырды.

Қорыта айтқанда ХХ ғасырдың ортасына қарай 1953 жылы Сталин қайтыс болғаннан кейін, депортацияланған халықтар өз елдеріне қайтуына мүмкіндік алды.

Тәуелсіздік жылдарында Қазақстанда осында жер аударылған халықтардың болашақ тағдырына арналған бірқатар шығармалар жасалды. Бұл еңбектерде Қазақстандағы белгілі бір адамдардың өмірі мен тағдыры зерттелді. Қуғын-сүргіндер мен халықтарды депортациялау проблемаларын зерттеуге Н.Ә. Назарбаевтың сонау 1997 жылғы жарлығымен ерекше серпін берілді; 1997 жылы жалпыұлттық келісім және саяси қуғын-сүргін құрбандары жылы деп жарияланды. Халықтарды депортациялау тарихы көптеген ғылыми конференцияларда, «дөңгелек үстелдерде» және съездерде талқылау тақырыбына айналды. 1998 жылы «Қазақстанға депортацияланған халықтар: уақыт пен тағдырлар» жинағы жарыққа шықты, онда әртүрлі халықтарды депортациялаудың әртүрлі аспектілері қаралды.

Бүгінгі таңда біздің елдің бір шаңырақ астында бейбіт түрде 130-дан астам ұлт өкілдерінің тату-тәтті өмір сүруіміздің де түп тамыры сонау тарихы тереңде жатуының айғағы деп білмеін.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Земсков В.Н. Спецпоселенцы (по документам НКВД – МВД СССР). – Социологические исследования, М., 1990.
2. ГУЛАГ: Главное управление лагерей. 1918-1960. / Под. пред. акад. А.Н.Яковлева. /Сост. А.И. Кокурин, Н.В. Петров. М., Международный фонд «Демократия», 2002.
3. Бугай Н.Ф. Погружены в эшелоны и отправлены к местам поселений. // История СССР. М., 1991, №1.

THE HISTORY OF THE FORMATION OF PEOPLES DEPORTED TO SOUTH KAZAKHSTAN IN THE 30-50S OF THE XX CENTURY

This article discusses the issues of forced relocation to the southern region of Kazakhstan of representatives of different nationalities, namely Germans, Koreans, Kurds, Meskhetian Turks, Azerbaijanis, Greeks, Chechens, and others who became victims of Stalin's personality cult and his policies in the period of 30-50s XX century. The fate and history of the special settlers in the period of the 1930s, the Second World War, and then after the end of the war in the 1950s, were very complex.

In the course of writing this article, information was obtained from the documents of the city and regional archival funds of the Southern region, which contributed to the further in-depth study of this problem. Keywords: deportation, resettlement, South Kazakhstan, nation, Stalin.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

В.А. СЛАБКО

*Пограничная академия Комитета Национальной Безопасности Республики Казахстан,
профессор 2 специальной кафедры 1 факультета, полковник,
Республика Казахстан, город Алматы,
e-mail: 69slabko@mail.ru*

**ФОРМИРОВАНИЕ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ В ПРОЦЕСС ВЫРАБОТКИ
УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ОФИЦЕРОВ
В ПЕРИОД ОБУЧЕНИЯ В ВОЕННОМ ВУЗЕ**

В данной статье рассмотрена специфика управленческой компетентности будущего офицера. Подробно охарактеризованы управленческие компетенции, формируемые в процессе подготовки военного специалиста, а также выделены организационно-педагогические условия, способствующие эффективному осуществлению данного процесса.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, управленческая компетенция, управленческое решение, лидер, лидерство.

Развития Пограничной службы Республики Казахстан, внедрение новых способов охраны границы порождают новые требования к системе военного образования по подготовке военных специалистов. Соответственно учебный и воспитательный процесс в Пограничной Академии должен быть направлен на профессиональную подготовку курсанта с целью обеспечить условия для раскрытия его потенциала и непрерывного формирования профессиональной компетентности офицеров новой формации.

Современная подготовка будущих офицеров должна ориентироваться на качественно новые параметры подготовки, методик обучения направленных на получение необходимых знаний и привития качеств, которые позволят успешно выполнять стоящие задачи. Одним из путей решения стоящих задач является реализация компетентностного подхода содержания учебного процесса, который состоит в подготовке квалифицированного офицера соответствующего уровня и профиля, конкурентоспособного, компетентного, ответственного, свободно ориентирующегося, как в своей специальности, так и смежных областях, способного эффективно выполнять функциональные обязанности и быть готовым к постоянному профессиональному развитию, социальной и профессиональной мобильности, удовлетворению потребностей в получении соответствующего образования.

По нашему мнению, перед командирами всех степеней, все более возрастающее значение приобретает степень научной проработанности и обоснованности принимаемых в служебно-боевой деятельности управленческих решений.

Управление – это социальный феномен связан с властными отношениями, деятельностью государства, политикой, нормами социального поведения людей, ценностями и установками, со всем, что составляет бытие человека и общества. Соответственно каждый офицер, кроме знаний, позволяющих принять целесообразное решение, должен обладать соответствующими личностными качествами, позволяющими эти знания эффективно воплотить в жизнь. К таким качествам можно отнести – «Лидерство».

Термин «лидер», по мнению Ральфа Стогдилла, зародился в английском языке примерно в 1300 году, тогда как термин «лидерство» (leadership) приблизительно в 1800 г. В англо-саксонской этимологии слово «lead» означает «путь» или дорога. Глагол «leaden»

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

означает путешествовать. Таким образом, лидер – это тот, идя впереди, показывает своим путникам дорогу [1].

В англоязычной литературе термин «лидерство», используется в двояком значении: и для характеристики возникающего неформально, преимущественно психологического по своей природе феномена, т.е. собственно лидерства, и для характеристики заданного официально, преимущественно социального по своей природе феномена, т. е. руководства. Российский исследователь Р.Л. Кричевский проводит вполне определенное разведение терминов «лидерство» и «руководство» в соответствии с закрепленным за каждым из них предметным содержанием: в случае лидерства – преимущественно психологическим, в случае руководства – преимущественно социальным [2].

Отсюда следует, что при назначении на должность руководителя, офицер автоматически не становится лидером, чтобы быть лидером нужно обладать определенными индивидуально-личностными и социально-психологическими качествами, которые в комплексе обеспечивают успешность его работы на конкретной управленческой должности и образуют профессиональную компетентность его личности, при этом статус лидера необходимо заслужить своим повседневным, кропотливым трудом. Лидерство офицера можно представить, как внутригрупповое взаимодействие, обусловленное удовлетворенностью ожиданий последователей поведением лидера. Другими словами, повседневные поступки, действия офицера при организации служебно-боевой деятельности должны отвечать интересам подчиненных, коллег и всего воинского коллектива в целом. Лидерство руководителя напрямую зависит от управленческой компетентности офицера.

Управленческая компетентность – это личностные возможности должностного лица и его квалификация (знания, опыт) позволяющие принимать участие в разработке определенного круга решений или решать вопросы самому, благодаря наличию у него определенных знаний, навыков [3].

Понятие компетентности используется в образовательных программах для описания академических и профессиональных профилей. Понятие компетентности гораздо шире по содержанию, чем понятие компетенции. Оно включает, наряду с когнитивно-знаниевой, еще и мотивационный, отношенческий и регулятивный компоненты [4]. Отсюда можно сделать вывод, что компетентность относится к интегративным качествам человека, необходимым для деятельности в определенных областях. С точки зрения содержательного аспекта компетентность есть качество человека, который получил образование определенного уровня, выражающееся в готовности на основе развития в совершенствовании с учетом его социальной значимости и социальных рисков, которые могут сопровождать данный процесс [5]. Под компетенцией принято понимать способность индивида применять полученные знания и умения для эффективной работы по решению стоящих задач и проблем различного характера на основе практического опыта.

Можно вспомнить работу Э. Деминга, одного из авторов «Японского чуда», который утверждал, что «богатство нации зависти от народа, управляющих и правительства в большой степени, чем от природных ресурсов. Проблема заключается в хорошем управлении» [6].

Многие отечественные и зарубежные ученые выделяют качества необходимые современному офицеру, которые складываются из требований реалий современного развития общества.

Р.Л. Кричевский выделяет следующие качества современного офицера – лидера: высокий профессионализм; ответственность и надежность; уверенность в себе, умение

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

влиять на своих подчиненных; самостоятельность; способность к творческому решению задания, стремление к достижениям; эмоциональная уравновешенность и стрессоустойчивость; коммуникабельность, общительность, близость к подчиненным [7].

О.И. Скрыпников выделяет наибольшее значение для авторитета командира следующие качества: активность в общественной жизни подразделения; профессиональная подготовленность, глубокое знание военного дела, хорошая военно-техническая подготовка; любовь к своей профессии, ответственное и творческое отношение к делу; нравственная чистота, честность, правдивость, трудолюбие, скромность, достойное поведение в быту, в семье; организаторские способности, деловитость, практическая сметка, умение своевременно заметить и поддержать все новое, передовое; дисциплинированность, исполнительность, целеустремленность, инициативность, выдержка, самообладание, настойчивость, смелость, умение переносить тяготы и лишения воинской службы; тактичность, высокая требовательность в сочетании с заботой, справедливостью и уважением личного достоинства человека; отсутствие мнительности, раздражительности, вспыльчивости и высокомерия; педагогическое мышление и педагогическое мастерство [8].

Анализируя характеристики профессиональных и психологических компетентностей офицера – лидера, на наш взгляд можно выделить существенные признаки лидерских качеств необходимых офицеру пограничнику: высокий профессионализм; высокий интеллект; наличие четких личных целей (целеустремленность); высокая требовательность в сочетании с заботой, справедливостью и уважением личного достоинства; стрессоустойчивость; умение влиять на подчиненных (работать с группой); тактичность; коммуникабельность; обладание ораторским искусством; способность к психоанализу; стремление к самообразованию; самокритичность, способность управлять собой; эмоциональная уравновешенность; организаторская проницательность; способность к активному психологическому воздействию; способность к творческому решению задач (стремление к достижениям).

Профессиональная компетентность будущего военного специалиста формируется в условиях вуза и определяется целями и задачами, характером деятельности офицера, на основе квалификационных характеристик со стороны заказчика, в нашем случае в лице Пограничной службы.

Формированию профессиональной компетентности будущего военного специалиста в вузе способствует использование профессионально ориентированной технологии обучения, основанной на применении дидактического комплекса информационного обеспечения специальной дисциплины. Структурно данный комплекс объединяет: образовательные программные приложения, базы данных и знаний соответствующей предметной области; набор учебных ресурсов и учебных материалов, обеспечивающих всестороннюю поддержку образовательного процесса; профессионально ориентированную технологию обучения, способствующую формированию у курсантов профессиональных компетенций [9].

Задачей системы военного образования является не только реализация профессиональных образовательных программ в сфере военного дела, но и формирование офицера, как личности со своим социокультурным набором, от которого зависят: направленность и качество профессиональной социализации; динамика социального статуса и социальной мобильности; осознание государственной и общественной значимости военно-профессиональной деятельности; способность к управленческой деятельности; становление личности в целом.

Управленческая компетентность будущего офицера, закладывается в военном вузе и

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

представляет собой интегративное свойство личности. Такое выражается в совокупности компетенций в управленческой сфере, коммуникативных способностей поведения, позволяющей эффективно решать поставленные задачи, планировать и осуществлять управление служебно-боевой деятельностью, а также анализировать ее результаты [10].

В современной науке выделяются основные управленческие компетенции, формируемые в процессе подготовки военного специалиста:

1. Мотивационно-ценностная компетенция. Мотивационно-ценностная компетенция рассматриваемой управленческой компетентности будет обеспечиваться наличием целей-ценностей: позволяющих будущим офицерам осваивать теоретические основы сущности управления, методов и приемов формирования компетенции в этой области на основе ценностных ориентаций; раскрывающих значение профессиональной подготовки, основанной на общественно значимых ценностях; направленных на осмысление чувств, действий, мотивов в области социальных явлений и ценностей; отражающих связь цели овладения методами управленческой деятельности курсантами.

2. Когнитивная компетенция. Содержание этой компетенции включает: познание, характеризующееся отношением курсантов к жизни общества, к данной социальной системе в целом, к работе, профессии, к себе и другим людям, к выполнению служебных задач; познание основного смысла различных видов деятельности, формирующих личностный смысл профессионального долга; использование будущими военными специалистами психолого-педагогических знаний об организации собственной деятельности по управлению, а также управленческой деятельностью других людей; знание о практических путях управленческой деятельности должностных лиц на основе их представлений о профессиональном долге.

3. Деятельностная компетенция, включающая: умения использования навыков и знаний, юридических и моральных норм, опыта и нравственных ценностей, регулирующих административную деятельность будущего офицера; умения и навыки построения нормальных взаимоотношений между участниками в деятельности по коллективному управлению; навыки, способствующие пониманию чувств и мотивов действий других людей; знания и навыки использования соответствующих методов и приемов, стилей управления, практического осуществления управленческих решений.

4. Рефлексивная компетенция, включающая оценку и анализ условий процесса управления. Рефлексивная функция курсанта военного вуза это: рефлексивная система будущего военного специалиста по административно-управленческой компетентности; анализ эффективности собственной подготовленности к процессу осуществления будущей социальной роли офицера-управленца; рефлексия условий, в которых будет осуществляться деятельность по управлению военными кадрами; корректировка дальнейшей деятельности по саморазвитию управленческой компетентности.

5. Эмоционально-волевая компетенция, которая выражает степень сформированности отношения к выбранной профессии и возможность устанавливать определенные отношения в коллективе. Эмоционально-волевая компетенция представлена: личными деловыми и управленческими качествами курсанта; управленческими и организаторскими способностями, способствующими развитию позитивного эмоционального позиционирования в воинском коллективе; способностью к формированию здорового психологического климата в воинском подразделении.

6. Информационно-управленческая компетенция. Формирование таковой обусловлено тем, что современное информационное пространство формируется, с одной стороны, информационными объектами, а с другой – техническими средствами обработки

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

информационных объектов. Если информационный объект может быть использован в тех или иных целях, говорят об информационном ресурсе. Появление глобальной компьютерной сети перевело на новый уровень процессы информационного взаимодействия в обществе, расширило доступную индивиду сферу информационного пространства [11].

Подводя краткий итог материалов, изложенных в статье, можно сделать следующие основные выводы.

1. Главным условием эффективного руководства в современной действительности являются, прежде всего, знание дела и достаточно высокий профессионализм, и интеллект офицера-руководителя в сочетании с лидерскими качествами.

2. Существующая система образования в военных и специальных ВУЗах направлена в основном на подготовку офицеров управленцев (менеджеров), знающих основы управления, но не имеющих достаточно сформированных лидерских качеств.

3. Профессиональное военное образование следует рассматривать, как целенаправленный процесс деятельности по формированию у офицера управленческой компетентности, выработки идейно-политических и нравственных качеств, приобретение знаний, умений и навыков, необходимых офицеру для успешной реализации профессиональных функций.

Вместе с тем, многогранность исследуемой темы не позволяют ее рассмотреть в рамках только одной данной работы. Поэтому, в первую очередь, были рассмотрены вопросы главным образом касающиеся необходимости выработки управленческой компетентности будущих офицеров, в сочетании привития лидерских качеств.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

- 1 Кетс де Врис М. Мистика лидерства. – М.: Альпина Бизнес Букс. 2004. с. 21.
- 2 Кричевский Р.Л. Психология лидерства: Учебное пособие. – М.: СТАТУТ, 2007. С. 20.
- 3 Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Словарь по педагогике – Москва: ИКЦ «Март», 2005. С 187.
- 4 Зимняя И.А. Педагогическая психология. – М., 2007.
- 5 ТатурЮ.Г. Высшее образование: методология и опыт проектирования. – М., 2006.
- 6 Деминг Э.Выход из кризиса. – М., 1999. – с.15.
- 7 Кричевский Р.Л. Если Вы – руководитель. Элементы психологии менеджмента в повседневной работе. – 2-е изд., доп. и перераб. М, 1996, С. 63–68.
- 8 Скрыпников О.И. Психолого-педагогические условия формирования качеств лидера у курсантов военных институтов. Диссертация кандидата педагогических наук, 1999.
- 9 Козачок А.И. Профессионально ориентированная технология обучения как средство формирования компетентности у будущих военных специалистов в вузе: на материале изучения специальных дисциплин: Автореф. дис. канд. пед. наук. – Орел, 2004.
- 10 Егоркин В.П. Формирование готовности офицера принимать управленческие решения (На материале высшего военного командного училища Минобороны Российской Федерации). – Новосибирск, 2006.
- 11 Коповой А.С. Перспективы и динамика развития современного информационного пространства // Пензенский психологический вестник. – 2014. – № 2. – С. 95–105.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

FORMATION OF LEADERSHIP QUALITIES IN THE PROCESS OF DEVELOPING MANAGEMENT COMPETENCE OF FUTURE OFFICERS DURING TRAINING IN MILITARY UNIVERSITY

This article reviewed the, competence of the future officer. The author describes in detail the managerial competences, forming in the process of training of military specialist, and also highlights the organizational and pedagogical conditions, making for the success of realization of the named process.

Keywords: competency, competence, administrative competence, management decision, leader, leadership.

А.К. СУЛЕЙМЕНОВ

*Военный институт Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова,
преподаватель кафедры воспитательной и идеологической работы,
магистр педагогических наук, полковник,
Республика Казахстан, город Алматы,
email: amantay2006@inbox.ru*

РОЛЬ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ ДЛЯ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ

Данная статья предназначена для широкого круга читателей, в частности для профессорско-преподавательского состава, студентов гражданских вузов, курсантов военных вузов Республики Казахстан. В статье уделяется внимание актуальной проблеме духовно-нравственных ценностей в современном обществе. Проведён теоретический анализ научных исследований о явлении духовности и нравственности представителем средневековой, восточной философии Абу́ Наср аль-Фараби, немецкого философа Г. Гегеля, а также этнопедагогического наследия казахских просветителей, педагогов А. Кунанбаева Ч. Валиханова, И. Алтынсарина о сущности и содержании духовно-нравственного воспитания подрастающего поколения. Подчеркивается роль семейного воспитания у казахского народа где всегда учитывались возрастные и индивидуальные особенности ребенка. Автор подчеркивает важную роль воспитателя, педагога, преподавателя, который должен быть прежде всего образцом высокой духовности, воспитанности, дисциплины, культуры и нравственности.

Ключевые слова: духовно-нравственное воспитание, ценности, педагоги, современная молодежь.

В современном обществе стремительно изменяются духовно-нравственные и моральные ценности людей. Казахстанское общество находится на этапе коренного изменения мировоззрения, мироощущения молодых людей т.е. кризиса нравственных ценностей. Основными «важными» ценностями являются материальное превосходство и борьба за социальный статус в обществе. Духовно-нравственное воспитание современной молодежи в том числе курсантов военных вузов Республики Казахстан является одной из важных факторов учебно-воспитательного процесса. Духовность и нравственность являются проблемой не только социального общества, но и государства в целом. Педагоги (учителя) в общеобразовательных школах, преподаватели в средних и высших учебных заведениях, профессорско-преподавательский состав военных вузов Республики Казахстан должны чувствовать всю ответственность за духовно-нравственное воспитание подрастающего поколения. Сегодня для молодого человека трудно выбрать какие-либо

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

нравственные ориентиры, скорее всего собственный, социальный статус в обществе и эгоизм, играют большую роль, чем правильное и духовно-нравственное воспитание.

Духовность явление сложное и многогранное. Первоначально это понятие зародилось в виде представлений о «душе», «духе». О духе как об общепринятом и приемлемом воззрении», о полном и совершенном знании, об универсальные и святы идеи» говорил аль-Фараби (аль-Фараби) [1,2].

Дух, по мнению Г. Гегеля, должен быть понят в своем естественном наличном бытии как сознание, как определенная внутренняя деятельность субъекта, как завершение внутреннего в искусстве, религии и науке. Дух – это свободное отношение к своим основаниям и собственным определениям (Г. Гегель) [1].

Понятие «духовность» производно от «духа». Этим термином в русском языке издавна обозначается то, что противоположно субстанциальной основе бытия - «материи». В.И. Даль в «Толковом словаре живого великорусского языка» дает такое определение духовности: «Духовность – состояние духовного. Духовный, бесплотный, не телесный, из одного духа и души состоящий... всё относимое к душе человека, все умственные и нравственные силы его, ум и воля» [3].

«В словаре русского языка» С.И. Ожегова «духовность – это свойство души, состоящее в преобладании духовных, нравственных и интеллектуальных интересов над материальными». Психологический словарь понятие «духовность» человека характеризует как «индивидуальную выраженность в структуре личности двух фундаментальных потребностей: индивидуальной потребности познания и социальной потребности жить и действовать для других» [3].

Большую роль духовно-нравственному воспитанию подрастающего поколения уделяли казахские просветители, поэты: А. Кунанбаев, Ч. Валиханов, И. Алтынсарин. Как утверждал Ибрай Алтынсарин, главными средствами нравственного формирования является труд и пример родителей. По его мнению, основу нравственности составляет образование и воспитание: «Только постоянная забота и нравственное воспитание формирует в ребенке самые лучшие нравственные качества».

Основа нравственности – образование и воспитание. Педагог-энтузиаст Ибрай Алтынсарин свою практическую деятельность сочетал с широкой пропагандой идей просвещения, культуры, человеческого прогресса.

В его педагогических произведениях четко прослеживаются идеи народности, гуманизма, любви к родине. Они глубоко проникнуты и идеей воспитания человечности. Педагог-просветитель показал великое значение труда и утвердил целью воспитания – уважение к труду.

Казахский учёный, историк, этнограф, просветитель и востоковед Чокан Валиханов отмечал: только знания и образование придают человеку силы и являются великим орудием. Абай Кунанбаев в своих трудах указывал на пути обновления человека, старался поднять его духовность, усовершенствовать его нравственные качества. Его призыв к утверждению идеалов общечеловеческой справедливости «Адам бол!» («Стань человеком!») сохранил свою актуальность и в настоящее время.

Абай придавал особое значение приобретению положительных нравственных качеств людей и подчеркивал особую роль личной заинтересованности каждого отдельного индивида в достижении уровня «совершенного человека». Путь к ней лежит через знание, через нравственное и духовное совершенствование.

Жизнь и борьба за правду должны стать основой жизненного пути, который ведет к знанию. Только просвещенный человек старается добыть хлеб свой насущный честным трудом, стремится к справедливости и не делает зла другим, вырабатывает в себе

нравственные качества, противостоящие порокам.

Абай – наставник и учитель, выдвигает гуманистическую концепцию нравственного воспитания, цель которого сделать из ребенка труженика, патриота, разносторонне развитого, высоконравственного человека, живущего интересами, мыслями и чаяниями родного народа. Труд и просвещение народа, по мнению Абая, – это средства достижения нравственного идеала. Абай упорно стремился утвердить идеал нового человека – деятеля разума и просвещения, поборника труда и науки, заступника слабых и угнетенных [4].

Формирование духовно-нравственной культуры личности курсантов – сложный непрерывный процесс, нацеленный на познание глубинных особенностей собственной индивидуальности и продвижение от себя к идеалу (духовный пласт личности), а также на присвоение моральных норм, предписаний, общественных требований, обеспечивающих развитие ценностно-смысловых характеристик сознания, доступность духовных переживаний [5].

Глубокая философия духовности и нравственности были заложены в сущности и содержании казахской этнопедагогике, о чём свидетельствуют научные, литературные труды, казахских философов, ученых, просветителей, поэтов, жырау, педагогов. Воспитание морали и нравственности в казахской семье закладывались ребенку с малых лет и до достижения совершеннолетия.

В семейном воспитании казахский народ всегда учитывал возрастные и индивидуальные особенности ребенка. Эту народную мудрость можно увидеть в следующем выражении: «До пяти лет ухаживай за ребенком как за королем, от пяти до тринадцати – заставляй работать как можно больше, а с тринадцати - обращай с ним как с равным и делись опытом». Согласно периодов социализации личности мы знаем, что после тринадцати лет ребенок (подросток) считается «тринадцатилетним хозяином, который имеет право выделиться из отцовского дома», а с физиологической точки зрения он не сильно отличается от взрослых, поэтому было необходимо считаться с его собственным мнением и готовить к взрослой жизни. Следует отметить, что в казахском, традиционном, семейном воспитании также руководствовались положением о внимании к возрастным особенностям ребенка [6].

Проблема духовно-нравственного воспитания современной молодежи является актуальной и требует кропотливой и неустанной, воспитательной работы со стороны не только педагогов в сфере науки и образования, но и каждого гражданина нашей молодой, независимой страны – Республики Казахстан.

Во избежание частичной деградации в обществе таких ценностей как: нравственность и духовность в особенности молодых людей (студентов, курсантов) необходимо создать все необходимые, благоприятные условия для правильного воспитания детей в семье, в дошкольных учреждениях, в общеобразовательных школах, в высших и средних учебных заведениях в том числе в военных вузах Республики Казахстан. Необходимо с раннего детства воспитывать у детей философию высокой нравственности и духовности на фундаментальных основах народной педагогики казахского народа.

Духовно-нравственное воспитание в жизни каждого человека играет очень большую роль. Свой отпечаток в этом закладывает семья, родители, детский сад, воспитатели, школа, учителя, педагоги, улица, квартал, друзья, сверстники, полностью его социальное окружение. Учитель-воспитатель, педагог, преподаватель это прежде всего образец высокой духовности, воспитанности, дисциплинированности, культуры и нравственности. Он является примером для подрастающего поколения, молодых людей, будущих защитников Отечества, воспитанных на славных традициях, батыров, героев Великой

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

степи, государства – Мәңгілік ел, которая означает вечный народ, вечную землю, вечную страну и вечную Родину одновременно.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Духовное наследие казахского народа как объединяющая идея и фактор обновления культуры общества [Электронный ресурс]. <https://pandia.ru/text/83/108/87741.php> (дата обращения: 23.03.2023).
2. Аль-Фараби. Историко-философские трактаты. Алма-Ата, 1985, с.403-408.
3. Неробеев А.Б. Педагогические условия духовно-нравственного воспитания курсантов военного вуза: дис. ... канд. пед. наук: [Текст]. – Кострома. Костромской государственный университет им. Н.А Некрасова.», 2006. – С.12 [Электронный ресурс]. <http://www.dslib.net/teoria-vospitania/pedagogicheskie-usloviyaduhovno-nravstvennogo-vospitaniya-kursantov-voennogo-vuza.html>(дата обращения: 23.03.2023).
4. Симакова И.С Вестник северо-казахстанского университета им. Манаша Козыбаева [Электронный ресурс]. <https://articlekz.com/article/34197#gsc.tab=0> 2015 г. 1(дата обращения: 23.03.2023).
5. Сатова А.К [Электронный ресурс]. http://www.rusnauka.com/32_PVMN_2011/Psihologia/8_97158.doc.htm (дата обращения: 24.03.2023).
6. Аргынбаев Х.А. Казахская семья. – Алматы: Кайнар, 1996. – 288 с.

THE ROLE OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION FOR MODERN YOUTH

This article is intended for a wide range of readers, in particular for the teaching staff, students of civilian universities, cadets of military universities of the Republic of Kazakhstan. The article pays attention to the actual problem of spiritual and moral values in modern society. The theoretical analysis of scientific research on the phenomenon of spirituality and morality by the representative of medieval, Eastern philosophy Abu Nasr al-Farabi, the German philosopher G. Hegel, as well as the ethnopedagogical heritage of Kazakh enlighteners, teachers A. Kunanbayev, Ch. Valikhanov, I. Altynsarina on the essence and content of spiritual and moral education of the younger generation. The role of family education among the Kazakh people is emphasized, where the age and individual characteristics of the child have always been taken into account. The author emphasizes the important role of the educator, teacher, who must first of all be a model of high spirituality, education, discipline, culture and morality.

Keywords: Spiritual and moral education, values, teachers, modern youth.

А.Ж. СУЮНБАЕВА

*Военный институт Сил воздушной обороны им. Т.Ж.Бигельдинова,
доцент кафедры государственного языка, доцент,
кандидат филологических наук,
Республика Казахстан, город Актобе,
e-mai: altin_suenbaeva@mail.ru.*

ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ БИЛИНГВИЗМА В УСЛОВИЯХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОММУНИКАЦИИ

В статье комплексно изучены психолингвистические и социолингвистические аспекты функционирования билингвизма в профессиональной коммуникации в частности в сфере авиации. Казахстан – многонациональная и полиязычная страна. На сегодняшний день

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

этапе двуязычие шире распространено, по сравнению одноязычие – исключение, только в определенных регионах. Большинство населения двуязычны или полиязычны благодаря естественным контактам носителей языка на территориях со смешанным населением. Определены проблемы кодового переключения в ходе профессиональной коммуникации.

Ключевые слова: психолингвистика, социолингвистика, билингвизм, профессиональная коммуникация, кодовое переключение, радиообмен.

Билингвизм, с психолингвистической точки зрения, изучает речь на двух языках в целом общего развития личности и рассматривает такие вопросы, как влияет двуязычие на общее интеллектуальное развитие человека и на развитие его родной речи [2, с. 22].

С психолингвистической позиции билингвизм – это способность употреблять для общения две лингвистические системы. Основное внимание фокусируется взаимосвязи между лингвистикой и психологией речевой деятельности, то есть, язык рассматривается как феномен психики.

Переход с одного языка на другой – переключение кодов основывается на принципе доминантного языка. Выбор лексических единиц являются сложным процессом, так как необходимо адекватно оценить ситуацию, соответствующую речевому поведению [1, с. 232].

Задачей психолингвистики является, изучить особенности овладения речью на родном и иностранном языках: как человек понимает речь, взаимосвязь речи и интеллекта человека.

Таким образом, психолингвистические аспекты билингвизма охватывают всю сферу человеческой деятельности и миропонимания, также включены во все стороны развития общества. Ни одна наука не осталась без внимания к проблеме двуязычия и его развития на современном этапе. Каждая область знания продолжает изучать данное явление со своих точки зрения, выявляя при этом видимые только ей особенности.

В условиях современного мира, в бывших республиках СССР особое внимание уделяется развитию государственного языка, укреплению международных связей, а также установлению межгосударственных контактов. В настоящее время языковая политика Казахстана определяется реализацией проекта «триединство языков». Идея триединства языков обуславливается жизненной необходимостью. Человека, который владеет тремя языками, называем «полилингвом». Что касается «билингвизма» – это отличительная черта постсоветского пространство. В Казахстане русский язык имеет конституционно закрепленный официальный статус межнационального языка.

Дифференцированное применение принципа билингвизма в специальных отраслях деятельности, включая сферу авиации, обусловлено необходимостью обеспечения в республиках постсоветского пространства эффективной профессиональной деятельности и адекватной трансляции специальных знаний, значимостью государственного языка для осуществления данной деятельности и потребностью в реализации профессиональной коммуникации на международном уровне [5, с.81].

С целью определения функционирование билингвизма в среде обучающиеся в авиационном вузе Республики Казахстан нами проводилось анкетирование. Исследование проводилось в два этапа: на первом этапе (с 2014 по 2015 гг.) в анкетировании участвовали курсанты-первокурсники в количестве 140 человек; Определялся уровень владения государственным (казахским) и русским языками.

В результате установлено, что 61,3 % курсантов в бытовом, официальном и неофициальном общении в равной степени используют оба языка, 58% отметили, что отлично или хорошо владеют русским языком и 29,7% указали, что свободно владеют

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

государственным языком. Эти данные свидетельствуют сбалансированном билингвизме.

Таблица 1 – (на первом этапе 2014-2015гг) Уровень владения государственным (казахским) и русским языком в среде курсантов 1-курса

Количество опрошенных	Владеют казахским языком, %	Владеют русским языком, %	Используют оба языка, %
140	29,7%	58%	61,3%

На втором этапе (с 2016 по 2021 годы) определялся уровень владения государственным (казахским) и русским языками.

Таблица 2 – Владение государственным (казахским) языком в среде курсантов

Количество опрошенных	Лица, владеющие государственным (казахским) языком		
	Общее кол-во, %	Из них казахов, %	Лица других национальностей
250	83,4	72,1	11,3

Анкетирование показало, что из общего числа опрошенных курсантов 73% свободно владеют казахским языком, из них для 72,1% казахский язык является родным; 11,3% освоили казахский язык, так как он является государственным языком (Таблица 2).

Таблица 3 – Владение русским языком в среде курсантов

Количество опрошенных	Лица, владеющие государственным (казахским) языком		
	Общее кол-во, %	Из них казахов, %	Лица других национальностей
250	66,7	42,4	34,3

В ходе исследования выявлено более низкий уровень владения русским языком. Из-за недостаточного уровня знания русского языка (для тех, для кого русский не является родным языком), в процессе обучения основным техническим дисциплинам (язык обучения – русский язык) многие обучающиеся испытывают трудности. Подчеркнем, что в рассматриваемой сфере коммуникации в идеале необходимо формировать и развивать профессиональный билингвизм именно *координативного* вида.

Данные проведенного нами анкетирования в курсантских группах авиационного института показали, что широко использует казахский и русский языки в разных коммуникативных ситуациях, в основном с легкостью переключаются с одного языка на другой, т.е. проявляют стремление стать чистыми билингвами. Однако на втором этапе исследования выявлено слабый уровень владения русским языком в последние годы. Из-за снижения уровня знания русского языка в процессе обучения (язык обучения – русский язык) многие обучающиеся испытывают трудности [8, с. 160].

Относительно того, какой из двух видов билингвизма используется чаще – *вынужденный билингвизм* или *добровольный билингвизм*, должны сказать следующее. В исследуемой среде используется *добровольный вид билингвизма*, при поступлении в данный вуз, при ознакомлении с услугами обучения, указывается, что языком профессионального обучения является русский. В других сферах граждане РК используют языки в зависимости от конкретных факторов, в основном наблюдается добровольный вид билингвизма, то есть граждане вправе по своему выбору использовать один из языков (казахский или русский), каждый из которых официально признан и юридический равноправен.

К пилотам и авиадиспетчерам во всем мире предъявляются высокие требования. Поэтому при отборе кандидатов нужно учитывать ряд важных профессиональных качеств. В первую очередь, высокие требования предъявляются к владению английским языком. В небе Казахстана осуществляется управление международными полетами. Согласно положениям Совета ИКАО авиадиспетчеры и пилоты должны не только знать определенную фразеологию радиообмена для ведения переговоров, как это было прежде, но должен иметь четвертый уровень владения английским, что подразумевает свободное использование языка при ведении радиосвязи. Авиакатастроф причиной которых было слабое знание языка в стране не зафиксировано. Однако в прошлом году Израильские ВВС были подняты по тревоге в связи с обнаружением казахстанского грузового самолета, который не сообщил о себе службе авиаконтроля Израиля, как это регламентируют инструкции. Когда Израильские ВВС приблизились к самолету, они обнаружили, что опасности самолет не представляет. Проблема была в том, что казахстанские пилоты не изучили инструкцию, а вести переговоры с диспетчерами на-английском - на международном языке авианегаговоров - могли с трудом.

Социоллингвистический аспект билингвизма в языке авиации включает в себя важный вид речевой деятельности – радиообмен. Сфера применения языка радиообмена (РО) – профессиональные отношения, в которые вступают летчик и авиадиспетчер в ходе выполнения полетов. Социоллингвистический аспект речевой деятельности РО – кодовое переключение – переход говорящего в процессе речевого общения с одного языка на другой в зависимости от ситуаций.

К социоллингвистическим аспектам речевой деятельности в ходе радиообмена можно отнести и проблему кодового переключения. Кодовое переключение при процессе радиообмена требует быстрого автоматического перехода с одного языка на другой для адекватного обмена информации. По рассуждению ученых, человек при нахождении в трудной ситуации, всегда опирается на синтаксическую модель родного языка. Связь между эмоциональным состоянием и родным языком билингвов подтверждают и исследования психоллингвистов. Ими установлено, что «слово родного языка несет в себе энергию потенциального живого действия, а слово чужого языка такой потенциальной энергии не имеет» [1, с. 232].

Профессиональная коммуникация, осуществляемая в зоне повышенной ответственности, требует, чтобы ее участники говорили на общепонятном языке, а также отсутствие двусмысленности. Опираясь вышеизложенным, можно сделать вывод, что для эффективного решения подобных ситуаций необходимо уделить особое внимание на языковую подготовку будущих специалистов в сфере коммуникации.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Балясникова О.В. Языковое сознание: региональный аспект / О.В. Балясникова, Н.В. Уфимцева, Г.А. Черкасова, Н.П. Чулкина // Вестник Российского университета дружбы народов. Сер. Лингвистика. 2018. Т. 22, № 2. С. 232-250.
2. Бахшиханова С.С. Анализ механизмов речепроизводства как психоллингвистическая основа диагностики речевых дефектов в условиях бурятско-русского билингвизма. Автореферат дис. ... канд. филол. наук. – Иркутск, 1999. – 22 с.
3. Боева-Омелечко Н.Б. Краткий толковый словарь социоллингвистических терминов. М.: Готика, 2004. 60 с.
4. Голованова Е.И. Когнитивное терминоведение: проблематика, инструментарий, направления и перспективы развития // Вестник Челябинского государственного

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

университета. 2013. № 24 (315). С. 13–18.

5. Закирьянов К.З. Двухязычие и интерференция. – Уфа: БГУ, 1984. 81с.

6. Панфилова Е.Н. Трудности аудирования при ведении радиообмена на английском языке и их преодоление // Теория и практика языковой коммуникации. М., 2017. С. 227–233.

7. Пособие для специалистов гражданской авиации по ведению радиообмена на английском языке. М.: Воздушный транспорт, 1987. 56 с.

8. Суюнбаева, А.Ж. Специфика речевого оформления радиообмена в авиации: социолингвистический аспект / А.Ж. Суюнбаева // Теория языка и межкультурная коммуникация. Электронный науч. журнал Курского гос. ун-та. – 2019. – № 1 (32). – С. 195–203. – URL: <https://tl-ic.kursksu.ru/#new-number?id=140>.

9. Суюнбаева, А.Ж. Проблемы переходной диглоссии и функционирование билингвизма в профессиональной коммуникации (на примере языковой ситуации в Республике Казахстан) / А.Ж. Суюнбаева, Е.В. Шелестюк // Вестник Челяб. гос. ун-та. – 2019. – № 10 (432). – С. 149–164.

PSYCHOLINGUISTIC ASPECTS OF THE STUDY OF BILINGUISM IN THE CONDITIONS OF PROFESSIONAL COMMUNICATION

The article comprehensively studies the psycholinguistic and sociolinguistic aspects of the functioning of bilingualism in professional communication, in particular in the field of aviation.

Kazakhstan is a multinational and multilingual country. At the current stage, bilingualism is more widespread than monolingualism is an exception, only in certain regions. The majority of the population is bilingual or multilingual due to natural contact of native speakers in areas with a mixed population

The problems of code switching in the course of professional communication are determined.

Keywords: psycholinguistics, sociolinguistics, bilingualism, professional communication, code switching, radio exchange.

B. TOKBERGENOVA

*Deutsch-Kasachische Universität, Senior Instructor,
e-mail: tokbergenova@dku.kz*

CITY PLANNING POLICIES IN ALMATY IN THE FIRST DECADES OF KAZAKHSTAN'S INDEPENDENCE

This paper seeks to explore the story of changes in city planning policies in the city of Almaty from the historical perspective. We posit that citizens' protesting activity evolved in response to urban development policies and city governance which led to controversial effects of chaotic neoliberal urbanization. The historical excursion is based on the overview of the local mass media stories and researcher's interviews.

Keywords: city planning, construction, activism, urban planning.

This overview covers main features and milestones of Almaty's urban planning evolution through the 30 years of the city's being one of the most important and fast marketizing cities in Kazakhstan. We focus on the main trajectories in the city planning development, which was largely under the impact of neoliberal urbanization going on in post-socialist societies. The content analysis of the topic-related mass media stories shows the various top-down attempts at

successful urban planning, which featured vast structural changes in city governance. Neoliberal urbanization seems to have turned Almaty into a wealthy and prosperous economic and financial center of the region. However, the city's success story is marred by huge downsides in urban planning policies, which leave the society with questions such as: Is the city comfortable for living? Why is the air so polluted? Are townspeople happy here? And many more. Could it be that insufficient public involvement brought about the disturbing side effects of the applied policies, which could account for frequenting instances of urban activism.

Early years of the independent Kazakhstan saw abandoned-looking construction sites in different parts of Almaty. Regardless of the construction boom of the 1960-1980-s, by 1990-s, following the overall economic slowdown, housing construction stopped. Money became valueless asset and could not be exchanged for goods, which gave rise to natural exchange of construction materials. In the early 1990-s a number of housing programs were implemented: State program Housing (Zhiljyo) 91, followed by Baspana 93 were largely socially oriented, but short-lived. Meanwhile, the population of the city after the downward trend of the 1990-s grew by tens of thousands in 2000-s. Experts were forecasting that 1,600,000 people would be living in Almaty instead of the optimal number of 800,000 by 2010. The square meters of new housing put into operation were largely insufficient. Social facilities such as schools, clinics, hospitals, kindergartens were simply ignored, “not discussed in principle” [1].

After gaining political independence, the country embarked on a large-scale transition from planned to market economy. Thus, in 1992, the practical implementation of the law “On denationalization and privatization”, adopted in June 1991, began. The city's poor housing fund continued to deteriorate, social facilities continued to be overlooked while the population in the 1990-s went steadily down, from 1134000 in 1992 to 1118000 in 1997 [1]. In the realm of urban planning, a committee on land relations and land management and an operational group to deal with complaints from citizens appeared.

Meanwhile, marketization went on, and the city property of various profiles was largely privatized. For example, by joint efforts at the city and republican levels, the land plots around the circus building and the property complex of the Kazakh State Circus itself were leased in 1997 to the Astana-Holding management company for a period of 20 years. Additionally, based on the decision of the city akim, in 1998, Astana-Holding Management Company was allocated an additional land plot of 1.7 hectares south of Abay Avenue and west of the Vesnovka River “in order to create a single, inseparable cultural and entertainment complex” [2]. Inspections later showed that Astana-Holding Management Company LLP had not paid land taxes and other due payments to the budget for years, carefully concealed the amount of income and tried hard to bring the Kazgostsirk Republican State Enterprise to bankruptcy with the intention of subsequent snatching of the whole high value property.

In the same fashion, various properties, trade centers, public places, such as parks and land plots were privatized, very often with the involvement of the city akims. The akim who ruled in the “stormy” 1990-s appeared later with his family members in the list of rentiers owning large plots of land and trade centers [3].

Interestingly, the city development has always been closely related to the personality of the city mayor (akim). There are news stories which focus specifically on how the city developed under this or that akim. While the city's well-being naturally depends on the akim's decisions, in Almaty this seems to be even more so. The akim, on behalf of the authorities, and the public seem to agree on the fact. Citizens would ostracize or lament ex-akims depending on what good or bad deeds they leave on the post. Some of these guys conducted policies consistent with the city development plans adopted earlier, others made their own ‘unique’ contributions, coming up with their own development ideas. One has been under prosecution for corruption-related

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

charges, though has never been detained, being safely abroad and having even turned into an oppositional you-tube speaker. This said, it is also a fact that in 2022 public demand for the elected akim has been well pronounced, the demand being voiced in various electronic media.

Meanwhile, neoliberal trends in city planning were in full swing: massive privatization, deregulation, and the restructuring of the city economy continued, albeit within authoritarian governance traditions. Late 1990-s and early 2000-s witnessed chaotic selling of land in the city and mountains, including near rivers in water protection zones, permits were signed as if given away, apple orchards in the foothills were cut, and cottages were built in their stead. The city was declared a free enterprise zone, cafes and shops were opened on the first floors of blocks. Since 2003, Alatau technopark for the promotion of entrepreneurship and industry building [4].

In 2002, the Master plan (with amendments as of 2004) for Almaty development till 2020 was adopted. The idea of the plan was to build a “city-garden” with favorable living environment, sustainable urban planning, preserved nature and cultural heritage. According to the Plan, the city has a central core and supposedly, three new subcenters in three different parts – eastern, northern, and western – should be developed. It was supposed to bring the average provision of housing to an average of 22 square meters per person, with an increase in the entire housing stock of the city to 27.5 million square meters. Multi-storey construction of 12-16-storey blocks was to continue in the western direction in the areas between Raiymbek and Tole bi avenues, on a wide strip along Abay avenue, as well as in the southern part of the city in the Samal residential areas, and in the central part of the city by selective reconstruction. Territorial growth of public spaces was also planned. The urban development, functional organization and differentiation of the territory was determined according to the regulatory norms of 1995 and 1997, which took into account the seismic characteristics of Almaty’s territory: the Plan regulated functional zoning of transport and industrial areas and included strips of green spaces 150-300 meters wide in the residential areas. Planting trees and shrubs on rivers’ water protection belts was to provide the possible evacuation of the population in case of emergency [5].

Urban planning in Almaty was largely influenced by mostly adverse activities of Almatyzer municipal state enterprise, which was established in 2003. Prior to this, it had been created as a self-supporting cadastral bureau at the akimat in 1993. It went through transformations in 1998 and 2013. Since 2006, the company withdrew land plots for the construction of various facilities for several city administration bodies in housing, construction, and transport spheres [6]. After the approval of the 2002 Master Plan Almatyzer was to act as a coordinator of the withdrawal process, and it was supposed to regulate the relations between state bodies, developers and landowners, ensuring order and legality in the procedure. According to the master plan and urban planning calculations, demolition areas until 2020 were determined. The city administration (akimat) held tenders among developers for the proposed projects, and the organization worked directly with investors and owners. It was claimed that before the inclusion of Almatyzer in the process of withdrawal (purchase) of land for the needs of the Master Plan, violations were observed on the part of developers, for instance, various scams were used, violent neighbors were moved into neighboring apartments, real estate could be damaged, or even criminal raids happened. So, the whole process was meant to be kept under control, ensuring the order and legality of the transaction between the investor and Almaty residents. Since privatization in 2016, now called “Almatykalazher” (since 2013), the company has provided services on land issues in Almaty and the region.

However, Almatyzer’s activity of the early 2000-s received a lot of negative reaction, although for quite a long time, the attempts of thousands of residents of the city to resist the activities of the organization were ineffective. Political parties and public associations repeatedly stated that the activity of Almatyzer on “confiscation of land plots from citizens for so-called

state needs is contrary to the Constitution” [7]. Алматы of that period witnessed many protests of citizens against the demolition of their housing for commercial construction in the form of hunger strikes and rallies of citizens. The protesters put forward a number of demands to the authorities of the city, including one to abolish the organization as an anti-constitutional organization.

Thus far, it was evident that the urban planning policies were developing according to, largely, neoliberalization processes, which could be observed throughout the whole post-Soviet area, with a very few exceptions. That explained the many faults and flaws of city governance leading gradually to increasingly vigorous protesting reactions from the civil society.

REFERENCES:

1. Sem` na tridcat`. Kak vy`zhivala yuzhnaya stolicza pri semi predy`dushhikh gradonachal`nikakh. // URL: <https://www.turanpress.kz/regiony/1285-sem-na-tridcat-kak-vyzhivala-yuzhnaja-stolica-pri-semi-predyduschih-gradonachalnikah.html>.
2. Istoriya Almaty` v akimakh goroda // URL: <https://time.kz/articles/territory/2020/09/16/istoriya-almaty-v-akimah-goroda?sim-sim>.
3. Sem` na tridcat`. Kak vy`zhivala yuzhnaya stolicza pri semi predy`dushhikh gradonachal`nikakh. Chast` vtoraya. // URL: <https://turanpress.kz/regiony/1390-kak-vyzhivala-yuzhnaja-stolica-pri-semi-predyduschih-gradonachalnikah-chast-vtoraja.html>.
4. Akimat oft he city of Almaty. // URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/almaty/activities/7196?lang=kk>.
5. O General`nom plane goroda Almaty` // URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P020001330_
6. <https://almatyzher.kz> GKP "Almaty`zher" rasprodaet zemel`ny`e uchastki v Almaty` // URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30140611&pos=4;-102#pos=4;-102.

Д.А. ТОЛЕПБЕРГЕНОВ

*Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, студент,
Республика Казахстан, город Караганда,
e-mail: dimash.tolepbergen01@gmail.com*

АФФЕКТ – ПРИВЫЧКА – ВЕРА

Цель статьи заключается в рассмотрении феномена веры и возникновение религии на основе описания З. Фрейда и Р. Жирара этих явлений и психологии Д. Юма. При анализе были использованы методы сравнения и абстрагирования. С помощью этих методов были выявлены общие черты и разногласия трактовок двух мыслителей Фрейда и Жирара, а далее в их сходстве и психологии Юма был обнаружен новый взгляд на веру и религию.

Ключевые слова: «вера», «религия», «аффект», «привычка», «явление», «причина», «следствие», «жертва», «жертвоприношение», «насилие», «отце-убийство», «восприятие», «память», «воображение».

Вопрос который заинтересовал меня на днях, и вызванный связи с чтением Юма, был поставлен так – Следствием чего же является вера? В данном тексте будут задействованы интерпретации, цитаты и отсылки.

Для начала, Юм делит веру на faith (в Бога) и belief (явление). И в этом различии он подмечает живость, стойкость и интенсивность последнего, тогда как первый был обделён такими характеристиками. Живость и интенсивность явления, или же следствия оказывают больший эффект на воспринимающего, нежели ее репрезентация посредством

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

воображения, и тем самым, через определенное количество повторений того же сценария им усваивается то, что в будущем произойдет, ровно, то же самое, если при этом были учтены условия. Также эти качества влияют на последующие за явлением (действием по Юму) аффекты в человеке. Таким привычным способом мышления, люди, Юм говорит, открывают законы и правила природы, что далее приводят нас к возможности предсказывать – будет ли, то или иное, явление таким, а не таким. Он же определяет принцип причинности как более повседневный и схватываемый для нас, уделяя большое внимание на разбор и анализа причины и следствия. Далее, замечено им, связь между причиной и следствием не столь очевидны как может показаться нам на первый взгляд, в особенности, в обыденном их использовании. Что же до воображения, то оно вторично по отношению к впечатлениям, и имеет слабую живость, они не способны оказать такое же влияние на человека как непосредственное восприятие. Представление же относится в ту плоскость в работу которой приступает память, возвращая нас к непосредственному следствию, где в связи с нашими чувствами мы не усомнимся в том, что снова нас обожжет горящее пламя.

«Поясняя отношение причинности, Юм выделяет три условных уровня достоверности последней: случайность, вероятность и вера. Условными они является потому, что обозначают (за исключением случайности) лишь наиболее резко отличающиеся друг от друга степени постоянства и частоты соединения предполагаемых причин и следствий. Разница между ними – чисто количественная.

1. Случайность – это не объективная данность, но лишь отрицаниепричинности. По сути мы можем рассматривать в качестве случайного все что угодно (даже восход солнца), усомнившись в его причинности.

2. Вероятность – это слабая степень достоверности причинности. Когда мы называем какой-то процесс вероятным, то мы, по Юму, подразумеваем его каузальное обоснование, при котором взаимодействие двух объектов не настолько постоянно и однородно, чтобы породить твердую убежденность в его необходимости и способность его надежно предсказывать. Когда мы, к примеру, проживая во Франции, говорим, что наступление зимы является причиной свирепых морозов, мы высказываем вероятностное суждение, поскольку мы далеко не всегда наблюдаем зимой во Франции сильные морозы.

3. Суждения веры (следует отличать суждения веры, обозначающиеся Юмом словом *belief*, от веры в бога, которая обозначается словом *faith*) – это суждения, описывающие процессы, где взаимодействие двух объектов представляется монотонным, постоянным и неизменным, порождая привычку, которая и определяет веру. К суждениям веры относится упомянутое «завтра наступит, потому что взойдет солнце», «тело упадет вниз, потому что лишится опоры», «у меня будет ожог, если я положу руку в огонь» и т.д. По словам Юма, объектами веры являются впечатления, обладающие наибольше степенью «живости, силы и стойкости» [1].

Таким образом возникает подозрение о том, что такие существа как Бог, скорее, были препарированы воображением и заимствованы из порядка вещей и явлений. В этом мне подсказывает именно то, что вопросы, проблемы, дебаты, вновь и вновь, ведущиеся в этом дискурсе продолжают свое шествование. Также и то, что человек не покидает религию. И к добавлению к этому, можно ли было чисто воображением, трансцендированием достичь состояния глубокого аффекта, тот что был оказан, и оказывает Бог на человека?

Здесь же мне помогут Фрейд и Рене Жирар. Думается, дело именно в том, что нечто (событие) из прошлого, а именно, историю Моисея и его народа которую описывал Фрейд, поспособствовало отчуждению человека в человеке, и далее продуктом вытеснения чего

становится бессознательное. Роль Моисея была описана как – отец, освободитель и законодатель еврейского народа. После, Зигмунд приводит некоторые исторические факты в пользу убийства этим народом их же освободителя, где сверх-Я вытесняет неприемлемое содержание желания. Моисей вел довольно тоталитарную политику в отношении его последователей. Однако, если бы не его перевоспитание в пустынной глуши, то они навряд ли бы смогли выжить как народ под натиском рабовладельцев. Все же, после исхода из древнего Египта, сидя в гробнице и держа в руках скрижалей, он умирляет свой гнев и принимает участие. «Микеланджело установил, однако, на гробнице папы совсем другого Моисея, который во многом превосходит как Моисея Библии, так и Моисея – реальное историческое лицо. Он переработал мотив разбитых скрижалей, разгневанный Моисей не разбивает скрижалей, наоборот, видя, что скрижалей могут разбиться, он обуздывает свой гнев. Этим Микеланджело вложил в фигуру Моисея нечто новое, возвышающее его над людьми: мощное тело, наделенная исполинской силой фигура становятся воплощением высокого духовного подвига, на который способен человек – подвига подавления своих страстей, повинувшись голосу высокого предназначения» [2]. Также Фрейд прослеживает этот мотив отце-убийства и у других народов, по этой причине также остается некоторый отпечаток который заменяет отца его идеализацией.

Жирар, в свою очередь, подмечает не сам результат, или же вследствие чего жертва становится жертвой, а процесс, то есть жертвоприношение. Рассказывая и анализируя факты прошлого, он, приходит к тому, что этот ритуал был основан на неспособности человека преодолеть катастрофу и бедствие, в прекращении чего и была нужда. Обмен который возымел бы эффект на событие стоил жизни людей, хотя и не во всех случаях. «Его основная идея заключается в том, что жертвоприношение выступает тем «цементирующим» элементом, благодаря которому происходит образование человеческого сообщества, интеграция его членов в единство и снижение напряженности и конфликтности в обществе. Р. Жирар определяет насилие как «жажду», как избыточную психофизиологическую энергию, которая должна быть устранена из коллектива посредством жертвоприношения. Насилие дезинтегрирует общество и принципиально неустранимо, более того, оно миметично, т.е. обладает свойством взаимности: насилие всегда вызывает ответное насилие. Поэтому, с точки зрения Р. Жирара, единственным выходом является посредством акта жертвоприношения перенаправить насилие, изменив тем самым его качество. В чем же заключается источник насилия? Следуя логике Р. Жирара, можно отметить несколько причин: во-первых, это биологическая причина, т.е. предрасположенность человека к насилию; во-вторых, насилие коренится в самом стремлении к доминированию, экспансии как свойству всего живого; в-третьих, развязать насилие легче, чем остановить, так как насилие иррационально; в-четвертых, насилие по своей природе миметично. Однако, как справедливо отмечает Р. Жирар, насилие «само умеет находить весьма основательные причины, когда хочет разразиться». Необходимо также подчеркнуть, что стремление человеческого сообщества к большей сплоченности предполагает определенного рода одинаковость, схожесть его членов. Вместе с тем стремление к подобию, с одной стороны, способствует интеграции, с другой стороны, срабатывает система с обратной связью, т.е. усиливается соперничество, стремление подавлять и подчинять. В силу этого возникает ситуация разрушительного насилия, или, используя терминологию Р. Жирара, миметический кризис. Преодоление этого кризиса возможно за счет перенаправления насилия, т.е. насилия, направленное на «всех против всех», должно трансформироваться в насилие «всех против одного». В свою очередь, такое изменение направленности и качества насилия возможно при выборе жертвы. Таким образом, как отмечает Р. Жирар:

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

«Перехитрить насилие можно лишь постольку, поскольку ему предоставляют какой-то отводной путь, дают хоть чем-то утолить голод». Однако если агрессия уже развязана, а конкретный объект недосыгаем, то возникает необходимость замещения этого объекта, которая позволила бы разрядиться агрессии» [3].

Батай, то же в этом всем усмотрит нечто удивительное, но повернет найденный курс в совсем иную сторону.

Что же мы сами читатели и исследователи можем усмотреть в этом всем? Мне видится, что причиной возникновения религии являлся аффект который непосредственно следовал за актом свержения отца или насилия над жертвой. И для чего же мне здесь нужен Юм, а именно для того, чтобы териотезировать его привычку как нечто следующее за аффектом и далее переходящего в веру. Аффект снова и снова следующий за насилием (Жирар) или за отце-убийством (Фрейд) переходит в область памяти, где до повторной презентации его схватывается представлением об уже имевшим свое место вытеснение. Возникает необходимость в искуплении, вследствие чего эти мотивы репрезентируются в виде ритуалов, они покрыты словно пеленой скрывающей желания освобождения и преодоления насилия. Вырабатывается магическая привычка, которая по этой причине становится верой в не самое желание, а в изначального объекта выбранного им. Он освящается. И тем самым, он служит мотивом и символом объединения в столь плачевное время.

Если взглянуть с исторической точки зрения, то окажется что жертвоприношение было более обыденным и доминирующим средством выражения символического для человека. Однако, исследователи подмечали разные мотивы их, что оставляет это исследование к большей затрате сил и к более подобранным методам изучения истории.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Подорога Б.В., вступительная статья «Скептицизм и опыт: введение в философию Дэвида Юма», 2017 г.
2. Фрейд, З. Художник и фантазирование. М.: Издательство "Республика", 1995. С.218-230.
3. И.Н. Сидоренко. ст. «Философия насилия Р. Жирара и «жертвенный кризис»современности».

AFFECT – HABIT – FAITH

The purpose of the article is to consider the phenomenon of faith and the emergence of religion based on the description of Z. Freud and R. Girard of these phenomena and the psychology of D. Hume. Methods of comparison and abstraction were used in the analysis. With the help of these methods, common features and differences of interpretations of the two thinkers Freud and Gerard were revealed, and then a new view of faith and religion was discovered in their similarity and Hume's psychology.

Keywords: "faith", "religion", "affect", "habit", "phenomenon", "cause", "consequence", "victim", "sacrifice", "violence", "father-murder", "perception", "memory", "imagination".

Н. ТӨКЕБАЙ¹
Б.Б. АТАБЕКОВА²

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, магистрант,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы,
e-mail: Nazyken_1999.11@mail.ru

²Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Phd доктор,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы,
e-mail: Baktygulllll@mail.ru

ОТБАСЫ ЖАСТАРДЫҢ ПАТРИОТТЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӘНЕ САҚТАУ САЛАСЫ РЕТІНДЕ

Мақалада патриотизмді қалыптастырудағы отбасының маңызы ашылады, осы процестің кезеңдері талданады, отбасындағы патриоттық тәрбие процесінде тарихи оқиғалар мен кейіпкерлерге ерекше назар аударылады.

Кілт сөздер: отбасы, патриотизм, құндылықтар.

Қазіргі қоғамда әртүрлі әлеуметтік қауымдастықтар көп, бірақ кез келген қоғамда отбасы сияқты әлеуметтік құрылым бар. Бірде-бір ұлт, бірде-бір өркениетті қоғам отбасысыз бола алмады. Әрбір адам үшін отбасы – бастамалардың бастауы. Отбасында адам сүйіспеншілік пен қамқорлыққа ие болады, өзін қажет және қорғалған сезінеді, мәселелерді шешуде өзара түсіністік, көмек және қолдау таба алады. Отбасы – адамға пана, қиын өмірлік жағдайлардан пана.

Әрбір дерлік адам бақыт ұғымын, ең алдымен, отбасымен байланыстырады: өз үйінде бақытты болған адам бақытты. Адамның өмір бойы бірге жүретін құбылыстардың ішіндегі ең маңыздысы – отбасы. Ол тәрбиенің негізгі институты бола отырып, жеке адамның өмірінде де, бүкіл қоғамда да орасан зор рөл атқарады. Отбасы дегеніміз не?

Отбасы (отбасы) – ересектер өздерінің нағыз немесе асырап алған балаларын күту мен тәрбиелеуді өз мойнына алатын туыстық немесе ұқсас тығыз байланыстағы адамдар тобы [2].

Отбасында баланың ішкі дүниесі қалыптасады, мәдени құндылықтар мен нормаларды бойына сіңіреді, отбасында тұлғаның жеке тұлғасы, патриоттық сезімі, туған жеріне деген сүйіспеншілігі қалыптасады. Отан мен атамекен тәрбиеленеді.

Бүгінгі таңда патриотизм ұғымы өте аралас сезімдер мен эмоцияларды тудырады. Кейбіреулер үшін бұл өте маңызды, басқалары үшін бұл ерекше ештеңе жоқ, ал басқалары оның не туралы екенін білмейді. Сондықтан өз елінің патриоты, азаматы болып, балаларын да солай тәрбиелеуді өзіне парыз санайтындар аз.

Патриотизм (грек тілінен patriótes – отандас, patrís – Отан, атамекен), Отанға деген сүйіспеншілік, оған адалдық, өз іс-әрекетімен оның мүддесіне қызмет етуге ұмтылу [3].

Патриотизм мінез-құлқымыз бен өмірге деген көзқарасымыздан, ата-бабаны құрметтеуден, салт-дәстүрді қастерлеуден, тән және моральдық денсаулығымызды сақтаудан, берік отбасы құрудан, балаларды сол негізде тәрбиелеуден көрінеді.

Отансүйгіштік сезімді тәрбиелеу – туған қаласына, туған елге деген сүйіспеншілікке тәрбиелеуді қамтитын адамгершілік тәрбие міндеттерінің бірі. Балалардағы патриоттық сезімнің көрінісі қандай?

Бала бұл сезімдерін қалай білдіре алады?

Патриот тәрбиелеуде ата-ана неге ұмтылуы керек?

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Балалар қоршаған шындықты эмоционалды түрде қабылдайтынын есте ұстаған жөн, сондықтан туған қаласына, туған еліне деген патриоттық сезімдер өз қаласына, өз еліне деген сүйсіну сезімінен көрінеді. Отансүйгіштікке тәрбиелеу барысында ата-аналар дәл осы сезімдерді ояту керек. Мұндай сезімдер өздігінен пайда болуы мүмкін емес. Бұл балаға ұзақ, жүйелі және мақсатты әсер етудің нәтижесі [1].

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, патриоттық тәрбие дегеніміз – өз Отанына деген сүйіспеншілік, мақтаныш және жауапкершілік сезімін тәрбиелеу деп қорытынды жасауға болады.

Отбасында патриотты қалай тәрбиелеу керек, баланың бойына өз Отанына деген сүйіспеншілік пен мақтаныш сезімін қалай тәрбиелеу керек? Ең алдымен туған жерді құрметтеп, сүюді үйрену керек және еліміздің салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын қастерлей отырып, балалардың бойына осы сүйіспеншілікті сіңіру керек. 9 мамыр Жеңіс күні, 23 ақпан Отан қорғаушылар күні, Тәуелсіздік күні сияқты атаулы даталар мен мерекелер туралы, ел батырлары туралы әңгімелей отырып, Отан тарихына қызығушылықты ояту, мұражайларды аралау. және қаладағы, аймақтардағы, елдердегі есте қаларлық орындар. Қазақстан Республикасының рәміздеріне – Елтаңбасына, Әнұранына, Туына деген мақтаныш, терең құрмет пен құрмет сезімін тәрбиелеу.

Отбасылық дәстүрмен, түрдің шығу тарихымен таныстыра отырып, отбасылық фотоальбом құрастырып, ескі заттарды сұрыптап, отбасы жәдігерлерін сақтай отырып, бала бойына отбасына деген сүйіспеншілік пен ата-бабаны құрметтеуге тәрбиелеу.

Өз халқының, өлкесінің мәдени мұраларына ұқыптылықпен қарауды қалыптастыру. Өз ұлтына деген сүйіспеншілікке, өзге ұлт өкілдеріне құрметпен қарауға тәрбиелеу.

Біздің ғылым мен техникадағы, білім мен мәдениеттегі жетістіктерімізбен, көрнекті адамдарымызбен мақтаныңыз және мұны баланың ең жақсы елде тұратынына тағы бір рет көз жеткізіңіз. Патриот тәрбие бір отбасынан шықпауы керек, бұл процеске әрбір ата-ана атсалысуы керек.

Патриоттық тәрбие беруде ата-ананың өзі елінің, өз қаласының тарихын біліп, сүйсе ғана табысқа жетуге болады. Олар өз Отанына деген мақтаныш пен қуаныш сезімін оята білуі керек. Ата-ананың өзі еліне, халқына, қаласына сүйсінбесе, ешбір білім оң нәтиже бермейді. К.Д. Ушинский айтқандай: «Тәрбиеде барлығы тәрбиешінің тұлғасына негізделуі керек, өйткені тәрбиелік күш тек адам тұлғасының жанды қайнар көзінен ғана ағады. Ешбір жарғылар мен бағдарламалар, мекеменің ешқандай жасанды организмі, қанша қулықпен ойлап табылса да, тәрбие мәселесінде жеке тұлғаны алмастыра алмайды» [1].

Отбасында патриоттық тәрбиені жүзеге асыра отырып, ата-ана Отанына, жеріне, отбасына деген сүйіспеншілікті, құрмет пен мақтаныш сезімін оятып қана қоймай, өз елін қорғауға дайын саналы патриот азаматты, мемлекетіміздің болашақ тағдыры арқау болатын азаматты тәрбиелейді. байланысты.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Алешина, Н.В. Патриотическое воспитание дошкольников [Текст]: метод. пособие / Н.В. Алешина. – М. : ЦГЛ, 2005. – 253 с.
2. Большой толковый социологический словарь (Collins). Том 2 (П-Я) [Текст]: Пер с англ. – М.: Вече, АСТ, 2001. – 528 с.
3. Большой энциклопедический словарь [Текст] / Авт. – сост. А.М. Прохоров. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 1450 с.

THE FAMILY AS A SPHERE OF FORMATION AND PRESERVATION OF PATRIOTIC VIEWS OF YOUNG PEOPLE

The article reveals the importance of the family in the formation of patriotism, analyzes the stages of this process, pays special attention to historical events and characters in the process of patriotic education in the family.

Keywords: family, patriotism, values.

А.Д. ТУЛЕМИСОВ¹

Ф.Р. ЮСКАЕВ²

¹*Пограничная Академия Комитета Национальной Безопасности Республики Казахстан, старший преподаватель 5 специальной кафедры, магистр педагогических наук, подполковник, Республика Казахстан, город Алматы, e-mail: anuar.tylemisov@gmail.com*

²*Пограничная Академия Комитета Национальной Безопасности Республики Казахстан, старший преподаватель 5 специальной кафедры, докторант 2 курса Казахского национального университета имени аль-Фараби, Республика Казахстан, город Алматы, e-mail: fail_81@mail.ru*

АНАЛИЗ ГРУППОВОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В КОНТЕКСТЕ ТЕРРОРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье рассматриваются психологические теории групповой идентичности как фактора формирования террористической мотивации. Авторы сопоставляют различные психологические теории, связывающие индивидуальную психологию с негативной групповой идентичностью. Террористическая деятельность рассматривается как результат пересечения психологической предрасположенности (которые могут быть выведены как из предшествующего опыта и социализации, так и из психологических черт, возникающих в раннем детстве и младенчестве) так и влияния внешней среды.

Ключевые слова: личность, идентичность, негативной идентичности, терроризм, мотивация.

Группа занимает центральное место в террористическом поведении. Путь человека к тому, чтобы стать активным террористом, часто лежит через группы и через личные контакты, которые вводят его в организацию. Принадлежность к группе, как было предложено, может иметь решающее значение для интеграции некоторых личностей; коллективная идентичность становится идентичностью индивида. Поэтому поддержание этой первичной группы или замещающей семьи может стать столь же важным, как политические цели или события. Террористические организации, в первую очередь состоят из людей, нуждающихся в группе, вторая группа чьи цели состоят в изменении их социальной и политической среды. Но оба типа зависят от организации. Социально-психологическая динамика террористических организаций помогает определить не только то, почему люди присоединяются к ним, но и почему они остаются в них и почему они выбирают терроризм в качестве стратегии.

Постановка проблемы: было бы упрощением понимать, что терроризм является исключительно результатом определенных личностных мотиваций. Как и все формы

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

политического поведения, терроризм нельзя изучать в отрыве от его политического и социального контекста. Анализ терроризма явно имеет дело с пересечением психологических предрасположенностей (которые могут быть выведены как из предшествующего опыта и социализации, так и из психологических черт, возникающих в раннем детстве и младенчестве) и внешней среды.

Анализ последних исследований: проблемой групповой идентичности в контексте террористической деятельности в основном занимались представители зарубежного научного сообщества такие как Е.Эриксон (Erikson, E.H.) в статье «Childhood and Society» [1], Л. Болинджер (Bollinger, L.) в статье «Die Entwicklung zu terroristischem Handeln als psychosozialer Prozess: Begegnungen mit Beteiligten» [2], Дж. Кнутсон (Knutson, J. N.) в статье «The Terrorists' Dilemmas: Some Implicit Rules of the Game» [3], А. Миллер (Miller, A.H.) в статье «Terrorism and Hostage Negotiations, Boulder, Colo» [4] в данных статьях описывается природа негативной идентичности и её последствия. Однако они носят разрозненный характер, в статье осуществляется попытка обобщения научных изысканий вышеуказанных авторов в контексте групповой идентичности как фактора приобщения личности к террористической деятельности.

Цели статьи: анализ групповой идентичности как фактора приобщения личности к террористической деятельности.

Методы исследования: в процессе написания статьи использовался сравнительный и описательный метод.

Изложение основного материала: современные научные изыскания позволяют интегрировать имеющиеся связать данные психологические характеристики, отмеченные аналитиками у отдельных террористов, с эмпирическими наблюдениями. Тот факт, что большинство террористов молоды, многие из них студенты или недавние студенты. Часто они уже отвергли общество, предпочитая жить в девиантной субкультуре, или являются членами этнических меньшинств, отвергающих доминирующую культуру и общество.

Одной из попыток связать эти факторы является теория Л. Фейера о "конflikте поколений", основанная на фрейдистской интерпретации терроризма как психологической реакции сыновей против отцов, феномена поколений, коренящегося в Эдиповом комплексе и, таким образом, в мужественности. В данном контексте терроризм рассматривается как универсальное и неизбежное порождение студенческих движений, независимое от политического и социального контекста. Авторитетные фигуры идентифицируются как отцы, против которых неизбежно восстают сыновья-подростки. Согласно фрейдистской концепции со зрелостью терроризм прекращается [5, с. 14].

Более сложную теорию, связывающую индивидуальную психологию с групповой идентичностью, можно найти в психологии развития Эрика Эриксона. Чувствительность по мнению Э. Эриксона к взаимодействию психоаналитических и социальных объяснений человеческого поведения подчеркивается в его концепции идентичности, которая является отражением личности исходя из семейной или социальной обстановки.

Для Э. Эриксона идентичность так же важна для современного мира, как сексуальность была для Л.Фрейда. Успешное развитие личностной идентичности имеет важное значение для целостности и непрерывности личности. Идентичность позволяет индивиду само идентифицироваться почувствовать свою значимость сквозь призму коллектива, пережить единство и быть уверенным в том, что он имеет значение для других [1, с. 154].

Э. Эриксон основывал свою концепцию личности на развитии ребенка через ряд кумулятивных стадий развития, каждая из которых представляет собой "кризис" (в смысле поворотного момента, а не катастрофы), который приводит либо к зрелой интеграции

личности, либо к сохранению неразрешенных конфликтов, которые могут мучить индивида в течение всей последующей жизни. Э.Эриксон рассматривает развитие базового доверия к младенцу как краеугольный камень жизненной личности. Раннее недоверие, сопровождаемое яростью и фантазиями о доминировании или уничтожении источников, дающих удовольствие или обеспечивающих жизнедеятельность, возрождается, когда общество не в состоянии предоставить необходимые гарантии. Эти конфликты младенчества и раннего детства всплывают на поверхность в более поздних экстремальных обстоятельствах, особенно в подростковом возрасте, когда кризис, с которым сталкивается индивид, включает в себя поиск устойчивой идентичности. Более ранние неудачи в установлении доверия, автономии, инициативы или трудолюбия затрудняют поиск подростком позитивной идентичности, приводя в одних случаях к крайнему смещению идентичностей, а в других к формированию негативной идентичности [1, с. 156].

Идентичность-это нечто, находящееся не в одиночестве, а в коллективе и коренящееся в этническом, национальном или семейном прошлом, поэтому она не может быть отделена от исторических обстоятельств. На стадии формирования идентичности индивиды ищут как смысл, так и ощущение целостности или завершенности, а также то, что Э.Эриксон обозначает термином «верность» - потребность иметь веру во что-то или кого-то вне себя, а также быть надежным в его служении. Идеологии, таким образом, являются хранителями идентичности. Э.Эриксон далее предполагает, что террористические организации используют потребность молодежи в верности, а также "хранилище гнева", которое держат те, кто лишен чего-то, во что можно верить. Кризис идентичности (когда индивид, которому трудно определить себя, страдает от двусмысленности, фрагментации и противоречия) делает некоторых подростков восприимчивыми к "тотализму" или к тотальной коллективной идентичности, которая обещает определенность. В таких коллективах проблемная молодежь находит не только идентичность, но и объяснение своих трудностей и надежду на будущее.

Теории Э. Эриксона легли в основу психоаналитического исследования Л. Боллинджера, посвященного изучению восьми осужденных членов западногерманской террористической группы. Л.Боллинджер обнаружил, что его испытуемые страдали от серьезных травм на критических этапах развития, особенно при неудачах в установлении доверия, автономии и инициативы. Исследуемые, которым не хватало качества базового доверия, не могли интегрировать свои чрезмерные агрессивные тенденции или поддерживать успешные социальные отношения. Л. Боллинджер считает, что эти сбои на стадии развития автономии были вызваны неблагоприятной средой. Неспособность развить автономию привела к деструктивным тенденциям, неуверенности и страху распада личности. У испытуемых Л. Боллинджера чрезмерно контролирующие и равнодушные родители превращали все отношения с ребенком в борьбу за власть, приводя ребенка к постоянным столкновениям с внешним авторитетом. Достигнув периода формирования идентичности, эти люди нашли идеологию, основанную на конфликте между угнетенными и угнетателями, весьма привлекательной. Полученный доступ к оружию в террористической группе заставляло "ребенка" чувствовать себя менее маленьким, слабым и беспомощным перед могущественной властью. Л. Боллинджер обнаружил в этих возрождениях прежней борьбы за власть потребность индивида контролировать, доминировать или даже причинять боль, связанную с чувством детского бессилия, которое компенсировалось иллюзиями величия и всемогущества [2, с. 34]. Согласно Э. Эриксону, ярость, которую индивид испытывает из-за своей беспомощности, проецируется на контролирующие фигуры; она также может порождать чувство вины, которое приводит к

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

самонаказанию.

Таким образом, теория Э. Эриксона может помочь объяснить тему самопожертвования (смертников) в террористическом поведении. Точно так же ряд индивидов не могут преодолеть кризис инициативы, так что на смену чувствам подозрительности, неуверенности в себе, бессилия и стыда приходят чувства неполноценности и некомпетентности, чувства, часто возникающие из-за социальных недостатков и препятствий, находящихся вне контроля индивида (таких как низкий уровень образования).

Таким образом, для изученных нами индивидов слой за слоем развитие и опыт не сглаживали шрамы, а вновь открывали старые раны. Такие индивиды выступая носителями серьезного нарушения достигают половой зрелости и погибают от кризиса формирования идентичности. Они оказались в социальных и политических условиях, которые по разным причинам не были благоприятны для приобретения позитивной идентичности. Л. Боллинджер утверждает, что вступление в террористическую организацию было последней из серии попыток формирования идентичности. Эти потенциальные террористы искали смысл, структуру и стабильную социальную роль. Они надеялись получить цель и уверенность от террористической организации. Террористическая группа превратилась в семью, которая никогда не давала тепла, защиты, безопасность и поддержка, в которых нуждался этот человек. Возможность вступить в террористическую организацию позволяла индивиду погрузиться в коллективную идентичность и, таким образом, снять с себя бремя личной ответственности [2, с. 36].

Группа удовлетворяла потребность идеализировать авторитетные фигуры, выражать агрессивные тенденции, чувствовать себя всемогущей и принадлежать. Личностная идеология насильственного сопротивления государству и имперскому господству позволяла коллективно идентифицировать себя одновременно с жертвами угнетения и агрессивной властной фигурой, нейтрализуя вину посредством интеллектуальных и эмоциональных оправданий. Группа обеспечивала структуру и интеграцию, которых не хватало изолированному индивиду. С. Натсон также используется в концепции Э. Эриксона, в особенности его понятие негативной идентичности. С. Натсон определяет негативную идентичность как "идентичность, извращенно основанную на всех тех идентификациях и ролях, которые на критических стадиях развития были представлены им [пациентам] как наиболее нежелательные или опасные и в то же время как наиболее реальные. Она включает в себя то, что С. Натсон часто называет «мстительным» отказом от ролей, которые семья и общество индивида считают желательными и правильными; это может быть результатом чрезмерных нормативных идеалов, требуемых честолюбивыми родителями или актуализируемых высшими. Эта интерпретация согласуется с выводами А. Миллер о том, что многие террористы происходят из семей, которые оказывают сильное давление на достижения. Если позитивная идентичность невозможна, индивид предпочитает быть "плохим" человеком, чем быть никем или частично кем-то. Если первые шаги к приобретению негативной идентичности интерпретируются обществом как окончательные, то индивиды могут быть вынуждены соответствовать худшему, чего от них ожидают. Такие сбитые с толку индивидуумы могут не только найти убежище в радикальных группах, где уверенность гарантирована, но и быть вынужденными к выбору из-за интерпретации их поведения другими [4, с. 66].

Д. Кнутсон также подчеркивает тему действий правительства, сужающих выбор и подталкивающих индивида к принятию негативной идентичности. Хорватский террорист Звонко Бусич был членом угнетенного меньшинства в доминирующей культуре, ситуацию, которую Э. Эриксон считает вероятной для порождения отрицательной идентичности,

поскольку меньшинства могут сплавить негативный образ, который имеет о них большинство, с негативным самооценкой группы. Д. Кнутсон обнаружил, что экономические ограничения мешают З. Бусичу преследовать свою первоначальную цель получить университетское образование [3, с. 14].

Это разочарование, которое Кнутсон сравнивает с жизненными разочарованиями, пережитыми несколькими другими террористами, преградило индивиду путь к позитивной идентичности и привело к тому, что он взял на себя негативные роли. Будучи ребенком в Югославии, З. Бусич был социализирован в сильную веру в дело хорватского сепаратизма и имел националистического двоюродного брата, который был образцом для подражания. Точно так же многие немецкие террористы происходили из семей, где родители были общественными активистами. Д. Кнутсон утверждает, что отрицательная идентичность не является полностью отрицательной; хотя в некоторых отношениях она и девиантна, она основана на ценностях, приобретенных в процессе ранней социализации. Этот факт, по-видимому, противоречит оригинальной теории Э. Эриксона о негативной идентичности как противоположности того, что ценят родители и общество.

В случаях националистического или сепаратистского терроризма понятие негативной идентичности приобретает более тонкий смысл. Стать насильственным революционером во имя хорватской, баскской или уйгурской независимости - это не совсем отрицательное отождествление. Для таких действий гораздо больше социального одобрения в сообществе меньшинств, чем для насильственных подпольев в гомогенных западных обществах или либеральных государствах, где существуют ненасильственные средства выражения оппозиции, выбор стать террористом является крайним; но, например, в баскском регионе Испании молодой человек, который становится членом ETA («Euskadi Ta Askatasuna» – «страна басков и свобода»), получает сильную социальную поддержку со стороны баскской среды маленького городка, хотя его семья не одобряет это решение (главным образом из-за связанных с этим опасностей). Осуждение, связанное с насильственным инакомыслием в Германии, Италии или Соединенных Штатах, отсутствует; выбор вступления в ETA не будет представлять собой абсолютно негативную идентичность. Д. Кнутсон утверждает, что негативная идентичность на самом деле отражает ценности, привитые в раннем возрасте, и может подтвердить, хотя и радикальным образом, этнические корни и традиции [3, с. 197].

Поэтому следует с осторожностью относиться к тому, чтобы приписывать любую террористическую деятельность отказу индивида от позитивной идентичности или неспособности к ней. Кроме того, не все приобретения негативных идентичностей политизированы; многие молодые люди осуществляют противопоставления при этом без политических целей. У таких людей не может быть ни внутренних потребностей, ни возможности присоединиться к насильственным организациям. И.Л. Боллинджер, и Д. Кнутсон согласны с тем, что правительство часто играет решающую роль в том, чтобы подтолкнуть некоторых людей к насильственной оппозиции. Правительственная слежка или преследование были факторами, закрывающими путь к позитивной идентичности для З. Бусича, который столкнулся с подозрительной полицией в Югославии, Австрии и Соединенных Штатах. В Западной Германии люди, которые были только на периферии радикальных движений, не могли найти пути выхода в силу того что правительственные органы отмечали их как сочувствующих, Л. Боллинджер обнаружил, например, что многие из его собеседников подвергались преследованиям или, в одном случае, были заключены в тюрьму за довольно незначительные преступления. В баскском регионе Испании, в эпоху Франко, даже культурная деятельность должна была быть тайной из-за преследований правительства. В XIX веке репрессии российского правительства против

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ненасильственной реформистской деятельности были фактором, убедившим меньшинство активистов в том, что терроризм является их единственным способом самовыражения.

Для людей, уже страдающих от путаницы с идентичностью, внимание, уделяемое им правительством, не только подтверждает негативную идентичность, но и заставляет их чувствовать себя "кем-то", им приятно быть достаточно важными, чтобы быть объектом чрезмерного внимания, даже если это внимание является негативным. Преследование или слежка предпочтительнее, чем игнорирование обществом. Обсуждая стадию развития инициации, Э. Эриксон замечает, что, помимо агрессивных "идеалов", у ребенка развивается чувство вины и, следовательно, совесть. Люди, чья совесть (или суперэго) становится слишком контролирующей и чрезмерно сдерживающей, могут стать моралистами. Если родитель, который раньше служил образцом для совести то есть внешним авторитетом, навязывающим моральные правила, которые впоследствии негибко усваиваются, - впоследствии окажется недостойным такой позиции, этот родитель может стать мишенью яростного сопротивления и негодования.

Согласно Э. Эриксону, ребенок становится подозрительным, мстительным и склонным к подавлению других. Более того, предположение о негативной идентичности коренится в скрытом желании смерти по отношению к родителям и может быть результатом чрезмерной требовательности родителей. Ранние чувства моральным предательством со стороны родителей может стать основой для последующих острой чувствительности к несправедливости со стороны властей, черта отмечается у многих террористов, в Западной Германии, например, дети обнаружили, что строгие и пуританские отцы, если не нацисты, но пособники в гитлеровский период, такие разочарования, укоренившихся в истории и политике, могут взаимодействовать с излишним чувством вины или совести производить индивидуальный склонных к насильственным действиям против лживой родительской власти и её замены [1, с. 157].

Э. Эриксон также подчеркивает вклад Л. Фрейда, который может объяснить выбор индивидом терроризма как формы конфликта с авторитетом: «индивид бессознательно устраивает вариации оригинальной темы, которую он не научился ни преодолевать, ни жить с ней: он пытается овладеть ситуацией, которая в своей первоначальной форме была для него слишком тяжелой, встречаясь с ней неоднократно и по собственной воле». Ребенок, который боялся бросить родителям жестокий вызов, может впоследствии попытаться преодолеть этот страх, нападая на внешние авторитеты, такие как политические или социальные элиты.

Психологические исследования политического терроризма направленного против государства, хотя и неравномерно и слабо развиты, выступают ключевыми для понимания этой экстремальной формы политического поведения. Психология помогает ответить на вопросы о том, почему человек становится террористом, как формируются и действуют террористические группы и почему общественность и правительства реагируют с тревогой, несмотря на незначительную физическую угрозу терроризма. При этом исследования в области психологии оспаривают предположение, что личностные аномалии объясняют терроризм. Следовательно, именно концентрация личностей отвергающих общество и предпочитающих жизнь в девиантной субкультуре формирует групповую идентичность, которая выступает ключевым фактором организации террористической деятельности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Erikson, E.H. *Childhood and Society*. (4nd ed.) New York: Norton, 2001. [Электронный ресурс]// Foreign Policy. 29.04.2013. – Режим доступа:

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

<http://foreignpolicy.com/2013/04/29/what-china-and-russia-dont-get-about-softpower/> (дата обращения 07.11.2022).

2. Bollinger, L. “Die Entwicklung zu terroristischem Handeln als psychosozialer Prozess: Begegnungen mit Beteiligten” [The developments of terrorist actions as a psychosocial process: Encounters with participants]. Opladen: Westdeutscher Verlag, 2000. [Электронный ресурс] Режим доступа: http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/897b80cc47fa41309c3d24e16c7f0a66/Global_Presence_2018.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=897b80cc-47fa-4130-9c3d-24e16c7f0a66 (дата обращения: 16.11.2022).

3. Knutson, J.N. "The Terrorists' Dilemmas: Some Implicit Rules of the Game." *Terrorism: An International Journal*, 2003, 4, 195-222. [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.simonanholt.com/Publications/publications-other-articles.aspx> (дата обращения: 16.12.2022).

4. Miller, A.H. *Terrorism and Hostage Negotiations*. Boulder, Colo.: Westview Press, 2000. [Электронный ресурс] Режим доступа: https://www.unipage.net/ru/universities?filled=ranking_10 (дата обращения: 10.10.2020).

5. Feuer, L. *The Conflict of Generations: The Character and Significance of Student Movements*. 1991 [Электронный ресурс] // *Die Welt*. 31.12.2014. – Режим доступа: http://www.inopressa.ru/article/31dec2014/welt/putin_rus.html (дата обращения 07.11.2022).

ANALYSIS OF GROUP IDENTITY IN THE CONTEXT OF TERRORIST ACTIVITY

This article examines psychological theories of group identity as a factor in the formation of terrorist motivation. The authors compare different psychological theories linking individual psychology to negative group identity. Terrorist activity is seen as a result of the intersection of psychological predispositions (which can be inferred both from previous experiences and socialization, and from psychological traits arising in early childhood and infancy) and environmental influences.

Keywords: personality, identity, negative identity, terrorism, motivation.

Ж.У. УРАЗОВА

*М. Өтемісов атындағы БҚУ, педагогика және психология БББ 2 курс магистранты,
Қазақстан Республикасы, Орал қаласы,
e-mail:ajv23@mail.ru*

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТТЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ОЙЛАУДЫ ДАМЫТУДА МӘСЕЛЕЛІК ОҚЫТУДЫҢ АЛАТЫН РӨЛІ

Бұл мақалада шығармашылық ойлауды дамытуда мәселелік оқытудың алатын рөлі мен түрлері көрсетілген. Шығармашылық сипаттағы – мәселелік, ізденушілік, эвристикалық, зерттеу, жобалау – өзіндік, жеке және топтық әдістер де қарастырылған.

Кілт сөздер: шығармашылық, шығармашылық ойлау, мәселелік оқыту.

Өлеуметтік әлемде көптеген шектеулер мен ережелер бар. Мектептегі бағалау жүйесі, ересектердің ескертулері баланы басқалардың үмітіне сәйкес әрекет етуге мәжбүр етеді. Мұның салдары оқушылардың жаңадан бас тартуға, қызығушылығының

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

төмендеуіне әкеледі. Сондықтан оқу үдерісінде оқушылардың шығармашылық ойлауын дамытуға бағытталған жаңа әдістерді, тәсілдер мен бағдарламаларды әзірлеу мен енгізудің өзектілігі туындайды. Осы тұрғыда, педагогтер мен психологтардың алдында шығармашылық ойлаудың ерекшеліктерін және оның оқудағы даму жағдайларын тереңірек зерттеу міндеті тұр.

Әрбір мұғалім оқушыларды шығармашылықпен ойлауға үйрету – бұл тәрбиенің негізгі мақсатына, тұлғаның жан-жақты және үйлесімді дамуына сәтті қол жеткізуді қамтамасыз ету екенін түсінуі керек. Мектептің негізгі мақсаты - оқушылардың өзіндік, шығармашылық ойлау қабілетін қалыптастыру болу керек. Оқыту әдістері оқушылардың оқу іс-әрекетін ұйымдастыру тәсілі ретінде білімді игерудің, сондай-ақ танымдық қабілеттер мен тұлғалық қасиеттерді дамытудың маңызды факторы болып табылады. Интеллектуалды дарынды оқушыларды оқытуға қатысты, әрине, жетекші және негізгі шығармашылық сипаттағы әдістер болып табылады – мәселелік, ізденушілік, эвристикалық, зерттеу, жобалау - өзіндік, жеке және топтық жұмыс әдістерімен үйлеседі. Олар шығармашылық ойлауды және тұлғаның көптеген маңызды қасиеттерін (танымдық мотивация, табандылық, тәуелсіздік, өзіне деген сенімділік, эмоционалды тұрақтылық және ынтымақтастық қабілеті және т.б.) дамыту үшін өте тиімді.

Қазіргі таңда педагогтер оқушыларды оқытудың әртүрлі әдістерін жасап келеді. Тоқталып өтетін болсақ М.И. Махмутов мәселелік оқыту әдісі шығармашылық тәсілге ие екендігін көрсетеді. Оның мақсаты – білім алушылардың арнайы танымдық тапсырмаларды, мәселелерді шешу және мәселелік жағдайларды модельдеу арқылы пәндік материалды игеруі болып табылады [1]. В.В. Давыдов, Л.В. Занков дамытушылық оқыту оқушының теориялық ойлауы мен жеке басын дамытатын оқу іс-әрекетіне баса назар аударады. Г.П. Щедровицкий, Н.Н. Халаджан педагогикалық инженерия авторизацияланған оқу өнімін алу мақсатында білім беру іс-әрекетін ұйымдастыруға баса назар аударды [2].

Эвристикалық оқыту (А.В. Хуторская) алдыңғы әдістерге қарағанда оқу процесінен іс-әрекеттің репродуктивті элементтерін алып тастады. Ол оқушыны дамытып қана қоймай, оны өз білімінің субъектісі және конструкторы, білімін ұйымдастырушы ету мақсатын көздейді. Шығармашылық педагогика шығармашылықтың табиғатына сәйкес келеді. Оның міндеті-тұлғаның шығармашылық қасиеттерінің кешенін дамыту, өзін-өзі тану және өзін-өзі дамыту негізінде шығармашылық іс-әрекет тәжірибесін игеру [3].

Т.А. Барышева және Ю.А. Жигалов шығармашылық ойлауды дамытуда оқытудың дәстүрлі және креативті типтері арасындағы айырмашылықтарды көрсетті [4].

Кесте 1. Білім берудің дәстүрлі және креативті түрлерінің салыстырмалы сипаттамалары

Талдау сызығы	Дәстүрлі тип	Креативті тип
Бағдарлар	Стандарттарға	Өзгермелілікке
Уақыт векторы	Өткенді реконструкциялау	Болашақты құру
Мотивация	Білімді меңгеру	Өзін-өзі жетілдіру
Ақпараттың сипаты	Қарама-қайшылықсыз, «дайын күйде» ұсынылады. Басқалардың идеяларымен манипуляциялау	Баламалы, дербес жетеді. Өз идеяларын алға тарту.
Таным үдерісі	Бөгденің тәжірибесін, стандарттарды меңгеру	Жасампаздық, жаңаны ашу
Ойлау типі	Конвергентті (логикалық)	Конвергентті және дивергентті (шығармашылық)
Нәтижелер	Жоспарланған, танымал	Ықтималды, белгісіз

Талдау сызығы	Дәстүрлі тип	Креативті тип
Субъект-объектілі қатынас	Адам-оқыту объектісі	Адам-таным мен шығармашылық субъектісі
Технология	Имитациялы-репродуктивті	Мәселелік, когнитивті-эвристикалық, креативті, арт-технологиялар
Педагогтың функциялары	Әсер ету	Өзараәрекет, сүйемелдеу
Салдары	Академиялық білім, алгоритмнің тезаурусы	Өзекті жетістіктердің және перспектива мотивациялардың рефлексиясы

Н.Б. Шумакованың жетекшілігімен дарынды балаларды оқыту бағдарламаларын құруға қойылатын талаптарға сәйкес мектеп оқушыларының шығармашылық ойлауын дамыту бағдарламасы әзірленіп бейімдеді:

- оқушылар зерттейтін тақырыптар мәселелі, жаһандық, іргелі сипатта болу керек;
- мәселені тұжырымдаудағы пәнаралық тәсіл қолданылу қажет;
- білімнің әртүрлі салаларына қатысты тақырыптар мен мәселелерді біріктіру тиіс;
- мазмұнның қанықтылығы; өнімді, сыни ойлауды және т.б. дамытуға бағытталған

болу керек [5].

Курстың нақты мазмұны орыс және шетелдік тарих, мәдениет тарихы, әдебиет, өнер, орыс және шетелдік жаратылыстану материалдарына негізделген. Оқытудың басым әдіс-баланың шығармашылық дамуының табиғатына сәйкес келетін мәселелік-диалогтық болып табылады.

Мектеп оқушыларының білімін игеру сапасын арттыру-мектептің маңызды міндеттерінің бірі. Оны жүзеге асыруға көптеген мұғалімдер оқушыларға қосымша жүктеме арқылы емес, оқыту формалары мен әдістерін жетілдіру арқылы қол жеткізеді. Бұл мәселені шешуде мұғалімдер мен әдіскерлер жұмыс барысында шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру арқылы мектеп оқушыларының оқуға деген қызығушылығын дамытуға үлкен мән береді. Оқудың алғашқы жылдарында бастауыш және орта буын жасындағы балалардың психологиялық ерекшеліктерінің арқасында олар шығармашылық қабілеттерін белсенді дамытады. Атап айтқанда, оқытудың дамушы мақсаттарын шешу үшін бастауыш сынып мұғалімі А.В. Никитина келесі талаптарға жауап беретін жүйеде шығармашылық іс-әрекетті жоспарлы, мақсатты дамытуды және жандандыруды ұйымдастырды. Олар:

- танымдық тапсырмалар пәнаралық негізде құрылуы және тұлғаның психикалық қасиеттерінің (есте сақтау, зейін, ойлау, қиял) дамуына ықпал етуі керек;
- міндеттер, тапсырмалар оларды ұсынудың ұтымды реттілігін ескере отырып тандалуы керек;
- репродуктивті, қолда бар білімді жаңартуға бағытталған, ішінара ізденіске, танымдық іс-әрекеттің жалпыланған әдістерін игеруге, содан кейін зерттелетін құбылыстарды әр түрлі жағынан қарастыруға мүмкіндік беретін нақты шығармашылыққа бағытталуы керек;
- танымдық және шығармашылық тапсырмалар жүйесі еркін ойлауды, ақыл-ойдың икемділігін, қызығушылығын қалыптастыруға, гипотезаларды ұсына және дамыта білуге жетелеуі керек [6].

Осы талаптарға сәйкес А.В. Никитинаның сабақтары қатарынан төрт кезенді қамтиды:

- 1) сергіту;

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

- 2) шығармашылық ойлауды дамыту;
- 3) дамытушы ішінара-ізденушілік тапсырмаларды орындау;
- 4) шығармашылық тапсырмаларды шешу.

Мұндай тапсырмалар бүкіл сыныпқа беріледі. Оларды орындау кезінде тек жетістік бағаланады. Мұндай тапсырмалар бағалаушылық емес, оқыту және дамытушы сипатқа ие. Сабақтар өте жоғары қарқынмен, фронтальды түрде өтеді. А.В. Никитинаның пікірінше, мұндай жұмыс бәсекеге қабілеттілік рухын қалыптастырады, зейінін шоғырландырады, бір түрден екінші түрге тез ауысу қабілетін дамытады [7].

Е.Л. Яковлеваның жетекшілігімен мектеп оқушыларының шығармашылық іс-әрекетін белсендендіруге бағытталған дамыту бағдарламасы әзірленіп, апробациядан өткізілді. Оның пікірінше, шығармашылық жұмыстың негізгі шарты-гуманистік психология принциптеріне сәйкес балалар мен ересектердің өзара әрекеттесуін ұйымдастыру:

1. Оқушының әрбір идеясына тандану баланың алғашқы қадамдарына мүмкіндік береді:

- a) оқушының барлық идеялары мен жауаптарын оң қолдау беру;
- b) қатені таныс нәрсеге жаңа, күтпеген көзқарас мүмкіндігі ретінде пайдалану;
- v) балалардың барлық сөздері мен іс-әрекеттеріне барынша бейімделу.

2. Өара сенімді, бағалау берілмейтін, басқаларды қабылдау, психологиялық қауіпсіздік климатын құру.

a) өзінің ілгерілеуін өз бетінше бақылау мүмкіндігімен шешім қабылдауда және тандауда тәуелсіздікті қамтамасыз ету [8].

Осы бағдарлама бойынша оқыту кезінде дамытушылық оқыту принциптері (А.М. Матюшкин): мәселелік, диалогтық, дараландыру бағдарламаның мазмұнында басшылыққа алынды: басқалардың және өзінің ойларын, сезімдері мен әрекеттерін, тұлғааралық қатынастарды және әлемнің даму заңдылықтарын түсіну:

1. Эвристикалық жолмен шешуге болатын интеллектуалды тапсырмаларды қолдану.

2. Топ мүшелері арасында, топ пен жүргізуші арасында пікірлер мен сұрақтар алмасу.

3. Шығармашылықтың әртүрлі аспектілерін қабылдау: ауызша және жазбаша жауаптар, әдеби немесе әдеби емес формадағы жауаптар, мінез-құлық және басқа адамға деген реакциялар [9].

Шығармашылық ойлауды дамытудың алғашқы әдісін Р. Кратчфилд жасады. Ол шығармашылық тапсырмаларды шешу арқылы шығармашылық қабілеттерді дамытуға болады деген идеядан туындады. Ол өзінің шәкірттеріне Джим және Лили екі жасөспірімнің шытырман оқиғаларын баяндайтын детективтік әңгімелерден құралған шағын кітаптарды ұсынды. Кейде балаларға Джон ағай көмектесуге келді. Іздеу барысында олар мәселені шешудің ең күтпеген нұсқаларды ұсынды, олар дұрыс нұсқа пайда болғанға дейін болған оқиғалар туралы болжамдарын бірнеше рет өзгертуге мәжбүр болды. Кітаптар оқырман өз кейіпкерлеріне қарағанда сәл ертерек дұрыс жауабын табатындай етіп жасалған. Сонымен қатар, әңгімелерде шығармашылық ойлауды дамытуға арналған көптеген кеңестер болды. Р. Крачфилд жүргізген эксперимент эксперименттік топтың оқушылары бақылау тобының оқушыларына қарағанда үш есе көп есептерді шеше алғанын көрсетті, қол жеткізілген нәтиже 6 ай бойы сақталған.

А. Майердің пікірінше, шығармашылықты дамытудың әртүрлі тәсілдерін қолдану оны оқытуда қай саладағы құралдар қолданылса, сол бағытты ғана дамытады. Шығармашылық ойлауды қалыптастыру әдістері қатарына психологиялық-

диагностикалық тренингтерді де атап өтуге болады. Диагностиканың бұл түрінің артықшылығы - қолданылатын әдістемелік әдістер дарындылықты диагностикалауға ғана емес, оны дамытуға да бағытталған. Бұл оқушылардың әлеуетті мүмкіндіктерін ашуды, олардың шығармашылық қабілеттерін, танымдық мотивациясын ынталандыруды және дамытуды, сондай-ақ өзін-өзі тану, өзін-өзі реттеу, өзін-өзі дамыту және өзін-өзі оқыту процестерін күшейтуді қамтиды [10].

Мәселелік оқыту кез-келген жағдайда бірдей тиімді бола алмайды. Тәжірибе көрсетіп отырғандай, проблемалық оқыту процесі жаңа білімді игеру немесе жаңа жағдайда бұрынғы мағыналарды қолдану кезінде оқушылардың интеллектуалды қиындықтарының да, олардың танымдық белсенділігі мен тәуелсіздігінің де әртүрлі деңгейлерін тудырады. Шығармашылық түрлеріне сәйкес мәселелік оқытудың үш түрін бөліп көрсетуге болады.

Бірінші түрі-теориялық шығармашылық-бұл теориялық қолдану, яғни оқушының жаңа ережені, заңды, теорияны және т.б. іздеуі және ашуы. Бұл түрдің негізі теориялық оқу мәселелерін қою және шешу болып табылады.

Екінші түрі – практикалық шығармашылық-бұл практикалық шешімді іздеу, яғни белгілі білімді жаңа жағдайда қолдану әдісін іздеу, жобалау, бейнелеу. Проблемалық оқытудың бұл түрі практикалық оқу мәселелерін көтеруге және шешуге негізделген.

Үшінші түрі-көркем шығармашылық-бұл әдеби шығармаларды, сурет салуды, музыкалық шығарма жазуды, ойын ойнауды және т.б. қамтитын шығармашылық қиялға негізделген шындықты көркем бейнелеу.

Мәселелік оқытудың барлық түрлері оқушының өнімді, шығармашылық іс-әрекетінің болуымен, мәселені іздеу және шешудің болуымен сипатталады. Бірінші түрін көбінесе сабақта байқауға болады, онда мәселенің жеке, топтық немесе фронтальды шешімі байқалады; екінші түрі-зертханалық, практикалық сабақтарда, үйірмеде, факультативте, өндірісте; ал үшінші түрі-сабақта немесе сабақтан тыс сабақтарда орын алады.

Мұғалімдер мен оқушылардың өзара әрекеттесу сипатына байланысты мәселелік оқытудың төрт деңгейін бөліп көрсетуге болады:

* тәуелсіз емес белсенділік деңгейі-оқушылардың мұғалімнің түсінірмесін қабылдауы, мәселелік жағдайда ақыл-ой әрекетінің үлгісін игеруі, оқушының өз бетінше жұмыс жасауы, репродуктивті сипаттағы жаттығулар, ауызша репродукция;

* жартылай тәуелсіз белсенділік деңгейі жаңа жағдайда бұрынғы білімді қолданумен және оқушылардың мұғалім қойған мәселені шешу жолын іздеуге қатысуымен сипатталады;

* дербес белсенділік деңгейі-репродуктивті-ізденіс түріндегі жұмыстарды орындау, оқушы оқулық мәтіні бойынша өзі шешіп, жаңа жағдайда бұрынғы білімін қолданады, күрделіліктің орташа деңгейінің міндеттерін құрастырады, шешеді, мұғалімнің аздаған көмегі арқылы гипотезаларды дәлелдейді және т.б.;

* шығармашылық белсенділік деңгейі-шығармашылық қиялды, логикалық талдау мен болжауды, оқу мәселесін шешудің жаңа әдісін ашуды, тәуелсіз дәлелдеуді қажет ететін өзіндік жұмыстарды орындау; тәуелсіз тұжырымдар мен жалпылау, жасампаздық, көркем шығармалар жазу [11]. Бұл көрсеткіштер оқушылардың интеллектуалды даму деңгейін сипаттайды және мұғалім оны оқушының кері ақпараттың негізгі мазмұнын анықтайтын оқудағы дамудың көрсеткіші ретінде қолдануы мүмкін.

Сонымен қорыта келгенде, оқушылардың шығармашылық ойлауының ерекшелігі-баланың өзінің шығармашылық өніміне сын көзбен қарамауы. Балалардың ниеті ешқандай идеялармен, критерийлермен, талаптармен бағытталмайды, сондықтан да субъективті болып табылады. Шығармашылық ойлаудың дамуы орындаушылық дағдылар мен ептіліктердің қалыптасуынан бөлінбейді. Оқушылардың ептіліктері мен дағдылары

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

неғұрлым жан-жақты және жетілдірілген болса, олардың қиялдары соғұрлым бай болады, олардың идеялары неғұрлым нақты болса, балаларда соғұрлым күрделі тапсырмаларды орындай алатын болады. Мектеп оқушыларының шығармашылық іс-әрекетін белсендірудің практикалық тәжірибесін талдау нәтижесінде, біріншіден, бұл мәселенің мұғалімдер үшін маңыздылығы, оған психологтар мен әдіскерлердің қызығушылығы анықталды; екіншіден, осы мәселе бойынша көптеген ғылыми-әдістемелік әдебиеттерде және мерзімді басылымдарда ұсынылған бағдарламалар, курстар, тапсырмалар сериясы әзірленді және апробациядан өткізілді; үшіншіден, осы мәселе бойынша педагогтардың психологиялық-педагогикалық құзыреттілігінің төмендігі байқалды; төртіншіден, осы бағыттағы жұмыс тәсілдері, құралдары, нысандары туралы білімнің болмауына байланысты мектеп оқушыларының шығармашылық іс-әрекетін белсендіру бойынша жүйелі, мақсатты жұмыстың болмауы анықталды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Махмутов М.И. Принцип проблемности в обучении //Вопросы психологии. – 1984. – Т. 5. – С. 30-36.
2. Барышева Т.А., Малязина М.А. Социокультурные факторы развития креативности в зеркале самосознания личности //Герценовские чтения. Художественное образование ребёнка. – 2015. – Т. 1. – №. 1. – С. 25-34.
3. Хуторской А.В., Андрианова Г.А. Модель распределенного эвристического обучения: опыт проектирования и реализации //Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2010. – Т. 45. – №. 1. – С. 59-65.
4. Барышева Т.А. Психологическая структура и развитие креативности у взрослых: дис.... доктора психол. наук: 19.00. 13/Тамара Александровна Барышева. – 2005.
5. Шумакова Н.Б., Щербанова Е.И., Щербо Н.П. Исследование творческой одаренности с использованием тестов П. Торренса у младших школьников //Вопросы психологии. – 1991. – Т. 1. – С. 27-32.
6. Никитина А.В. Развитие творческих способностей учащихся [Текст] // Начальная школа – 2001. – № 10. – С. 34-37.
7. Никитина Л.В. Повышение эффективности уроков чтения путем организации групповой работы// Начальная школа – 2001. – № 5. – С. 99-100. Педагогика. / Под ред. П.И. Пидкасистого. – М.: РПА, 1996. – 604с.
8. Яковлева Е.Л. Развитие творческого потенциала личности школьника // Вопросы психологии – 1999. – № 3. – С. 28-34
9. Развитие творческой активности школьников / Под ред. А.М. Матюшкина. – М.: Педагогика, 1991. – 155с.
10. Микенина Н.Б. Возможности проблемного обучения в развитии творческого мышления учащихся //Проблемы и перспективы развития образования в России. – 2012. – №. 14. – С. 146-150.
11. Пономарев Я.А. Психология творчества: общая, дифференциальная, прикладная – М.: Наука, 1990.

THE ROLE OF PROBLEM LEARNING IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING IN PEDAGOGICAL ACTIVITIES

This article shows the role and types of problem-based learning in the development of creative thinking. Creative-problem, search, heuristic, research, design - original, individual and group methods are also considered.

Key words: creativity, creative thinking, problem-based learning.

Б.И. УТЕПОВ

*Военный колледж имени Шокана Уалиханова,
методист учебно-методического отдела, кандидат военных наук, полковник запаса,
Республика Казахстан, город Щучинск,
e-mail: utepov.bauke_64@mail.ru*

**«О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА
В ВООРУЖЕННЫХ СИЛАХ РК»**

Данный доклад освещает нюансы современной воинской дисциплины, также раскрывает методы и особенности воспитательного процесса в условиях Вооруженных Сил Республики Казахстан на основе идей Бауржана Момышулы. В период после окончания Великой Отечественной Войны, в связи с появлением новых видов вооружения и техники, снова стала актуальной проблема укрепления и поддержания воинской дисциплины. В проведении воспитательной работы необходимо уклон делать на индивидуальной работе с личным составом. Очевидные истоки патриотизма в виде привязанности к родной земле, родному краю, для каждого человека дороги, и эта любовь к Родине – на разных языках звучит одинаково трепетно. Наиболее полным и содержательным проявлением патриотизма выступает служба в рядах Вооруженных Сил Республики Казахстан, связанная с обеспечением безопасности страны, ее народа и территориальной целостности

Ключевые слова: воспитательный процесс в Вооруженных Силах РК, Бауржан Момушулы, военная дисциплина.

«...Просвещать, пробуждать благородные порывы и чувства, воздействовать на совесть, волю, разум, поднимать и воспитывать в человеке одно из самых главных чувств- чувство долга»

Бауржан Момышулы

В условиях современности, для все большего числа Казахстанцев становится явным тот факт, что оздоровление нации необходимо и возможно лишь через правильное воспитание нескольких поколений людей, идущих один за другим.

В последние годы в нашем обществе изменилось отношение к таким ценностям, как Отечество, Родина, патриотизм, память о павших героях, долг, честь, отвага, знание истории и культуры своего народа.

В то же время некоторая часть молодых людей относятся к своим гражданским обязанностям безответственно, бездуховно.

В этих условиях вопросы воспитания молодежи, а особенно армейской молодежи и в целом подрастающего поколения приобретает актуальный характер.

Не разобравшись с сущностью патриотизма, его роли и значения в жизни нашего общества, немислимо правильное определение отношения к отечественной истории и культуре нашего народа.

Понятие «Патриотизм» стало популярным в выступлениях, предвыборных платформах.

Часто это понятие, нынешняя молодежь воспринимает в извращенном виде, как отрицание, принижение и неприемлемость культурных ценностей других народов., что является не допустимым в условиях Казахстана, как многонационального государства, в котором проживают более 130 различных национальностей и народов.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

У таких молодых людей личные проблемы и интересы значительно доминируют над общественным, общегосударственным.

Факторы, служащие критерием подлинной любви к Отечеству и достойным служением ему:

1. Осознание своей неразрывности с Родиной, ее природой, территорией, народом, языком, культурой, историей.
2. Всемирное расширение знаний о своей Родине, ее этносе, искусстве, ее героях, ученых, народных талантах.
3. Нравственное развитие личности как патриота.
4. Осознание своей личной роли и значения в жизни общества, и судьбы страны в целом.
5. Делать все от себя зависящее для процветания страны и ее народа.

Еще в 17 веке Тауке-Хан издал свод законов «Жети жаргы» .В этом своде законов, Тауке-Хан закрепил основные нормы и правила средневекового казахского общества. В нем характерно юридическое закрепление норм уголовного, административного, гражданского и семейного права. Этот свод законов регламентировал все стороны жизни народа, и предусматривал ответственность за совершение преступлений, в том числе и воинских. Благодаря строгости и неотвратимости наказания, войсках поддерживался надлежащий порядок и дисциплина. Обеспечивалось строгое и беспрекословное повиновение воинским начальникам.

Очевидные истоки патриотизма в виде привязанности к родной земле, родному краю, для каждого человека дороги, и эта любовь к Родине – на разных языках звучит одинаково трепетно. Наиболее полным и содержательным проявлением патриотизма выступает служба в рядах Вооруженных Сил РК, связанная с обеспечением безопасности страны, ее народа и территориальной целостности.

В условиях современного развития, идея патриотизма может и должна быть стержнем формирования высоких социально-значимых чувств, убеждений, позиций молодежи.

Следует отметить педагогические аспекты укрепления воинской дисциплины в суровые годы Великой Отечественной Войны. Все помнят приказ ВГК. И.В. Сталина «Ни шагу назад». Меры, принимаемые по укреплению дисциплины в армии, свидетельствуют в некоторых случаях о непоследовательности некоторых командиров и политработников. Они пытаясь навести порядок проявляли излишнюю жестокость, применяя высшую меру наказания.

В период после окончания Великой Отечественной Войны, в связи с появлением новых видов вооружения и техники, снова стала актуальной проблема укрепления и поддержания воинской дисциплины. Бауржан Момышулы в своей книге «Психология войны» пишет.. – :Насаждать строгую дисциплину может лишь тот командир, который безукоризненно соблюдает, прежде всего самодисциплину, являясь образцом дисциплинированности, который завоевал доверие подчиненных и пользуется популярностью среди них справедливым отношением к ним, уважением их личности и достоинства, постоянной заботой об их нуждах и потребностях(включая и душевные), близкий к солдатской массе, но неизменно строго требовательной ко всем.»

Служба в армии в военное и мирное время предъявляет довольно высокие требования к моральным, нравственным и физическим качествам личного состава. Не смотря на то, что современное вооружение и техника является высокоразвитой и высокотехнологичной и коллективного применения, основная роль отводится прежде всего человеку, защитнику Родины. Даже самое совершенное оружие не в состоянии

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

сгладить последствия плохой выучки и профессиональной неподготовленности каждого отдельно взятого военнослужащего и подразделения в целом. Хорошо спланированная и организованная, так же полностью обеспеченная войсковая операция не может иметь успех в случае, если личный состав в силу своей физической и психологической неподготовленности не может принимать участие в ее проведении. Нет ничего более важного, в решении задач боевой готовности и боеспособности подразделений, чем отношение военнослужащих к своему воинскому долгу.

Решение всех задач, стоящих перед каждым военнослужащим и подразделением в целом, напрямую зависит от морально-психологического состояния личного состава.

Вместе с тем, телевидение, радио, пресса, говорят о проблемах в воспитании личного состава, состоянии воинской дисциплины и правопорядка в Вооруженных Силах.

Ключевыми причинами низкой эффективности воспитательной работы являются:

1. Недостаточно полное использование имеющегося потенциала педагогической науки.

2. Отсутствие личной примерности некоторой части офицерского и сержантского состава.

3. В военных учебных заведениях будущих командиров готовят с большим креном в сторону военно-профессиональных дисциплин, как военных специалистов в той или иной области военного дела, при этом уделяя меньшее внимание подготовке их как воспитателей, наставников для личного состава.

4. Некоторые офицеры и сержанты считают, что воспитанием личного состава должны заниматься только должностные лица воспитательных структур, что это «Их хлеб» и что «Отбирать этот хлеб» у воспитателей они не намерены. Это очень ошибочная и опасная тенденция в воинских подразделениях. Не понимание того, что воспитательным процессом должны заниматься все должностные лица подразделения и части, независимо от их функциональных обязанностей.

Деятельность любой организации, и уж тем более Вооруженных Сил, является довольно сложным, многогранным процессом, который требует высокого профессионализма от всех категорий военнослужащих. Современный этап в развитии Вооруженных Сил, характерные особенности современных войн и вооруженных конфликтов, отражают потребность в новых путях и способах организации процесса подготовки военных руководителей к воспитательной работе, которая обеспечивала бы стабильное формирование всесторонне подготовленных военнослужащих с высокоразвитыми профессиональными и морально-нравственными качествами. Обеспечение национальной и военной безопасности страны требует от военнослужащих не только глубоких и разносторонних знаний, навыков и умений, но и качеств, способствующих успешному выполнению поставленных перед ними и их подразделениями задач. В то же время необходимо учесть, что выполнение служебно-боевых задач требует не только боевого мастерства, но, но и личностных качеств.

Кроме того, анализ современной практики воспитательного процесса, явно показывает наличие роста понимания командирами всех степеней, необходимости разработки и внедрения новых вариантов структурирования воспитательного процесса. Специфика деятельности военного руководителя основывается на постоянном присутствии экстремальной ситуации. Его готовность к такому роду деятельности формируется еще в Военном учебном заведении, в то время, как не только приобретает комплекс военно-профессиональных знаний, а идет становление его жизненных установок и позиций.

Для активного совершенствования воспитательной работы в Вооруженных Силах

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

требуется профессиональная подготовка, предполагающая не только информацию об отдельных явлениях, но максимально учитывает особенности взаимодействия всех явлений целостного педагогического процесса в армии.

Эффективность деятельности воспитателя, как военного специалиста значительно зависит от того, насколько хорошо усвоены им педагогические компоненты его профессии. Он должен быть настолько высоко профессиональным специалистом, что принцип «Делай как я» должен быть для него ежедневным и обыденным принципом в его повседневной служебной деятельности. Своим личным примером он должен воодушевлять своих подчиненных на выполнение поставленных задач. Неукоснительное выполнение требований законов, Воинских Уставов и наставлений.

Для командира, как для воспитателя личного состава являются важными:

1. Знание закономерностей педагогического процесса в условиях воинских коллективов.
2. Способность практического применения методов и приемов воспитания и обучения.
3. Планирование педагогической деятельности, умение расставлять приоритеты .
4. Проводить аналитическую работу и изучение явлений, происходящих в воинских коллективах и подводить итоги воспитательной работы в целом.

Векторы воспитательного процесса, используемые для формирования защитника Родины, между собой находятся в тесной связи. По этой причине при планировании и проведении мероприятий воспитательного характера преследуются цели нескольких направлений.

Неизбежны проблемы при формировании личностных качеств воина. Многие из этих качеств формируются в семье. Семья, являясь первичной ячейкой общества, формирует основы духовного и нравственного воспитания. Патриотизм в человеке закладывается в семье и школе. Именно эти два социальных образования дают основу этим качествам, в армии они только находят свое утверждение и подкрепление.

Ни для кого не секрет, что одной из отличительных характеристик современности является тот факт, что многие браки, заключенные в последнем десятилетии прошлого века и по настоящее время, являются не прочными и распадаются в первые пять лет своего существования. Как следствие этого явления, мы имеем юношей призывников не выдавших отцовского, то есть мужского воспитания. Это накладывает определенный отпечаток на характере и социально-психологическом состоянии воинов. Поэтому в проведении воспитательной работы необходимо уклон делать на индивидуальной работе с личным составом. По настоящему отцовская забота и внимание должна исходить от командиров всех степеней в вопросах быта, питания, организации боевой подготовки и досуга.

По этой причине, проведение с данной категорией военнослужащих дополнительной индивидуальной работы со стороны психологической службы, офицеров, сержантов даст положительные результаты. Это направление воспитательной работы, нацелено на восполнение пробела в семейном воспитании.

Специалиста в профессиональном плане можно подготовить в сравнительно короткие сроки, как это было в суровые года Великой Отечественной Войны, хватало трех-шести месяцев для подготовки офицеров для Советской Армии, но наиболее сложный и долгий процесс-это нравственное воспитание, формирование морально-психологического «Стержня», патриотического духа, гражданина с активной жизненной позицией.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Нуржанов Е., Касымов А. Защитникам Отечества. – Алматы, 2000.
2. Высшая школа Казахстана в лицах Алматы. 2000.
3. Барабанщиков А.В., Феденко Н.Ф. Основы военной педагогики и психологии. – Воениздат, 1981.
4. Психология войны. Книга-хроника. Алма-Ата. Казахстан, 1990.

«ABOUT SOME FEATURES OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN THE CONDITIONS OF THE ARMED FORCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN»

In the period after the end of the Great Patriotic War, in connection with the emergence of new types of weapons and equipment, the problem of strengthening and maintaining military discipline became relevant again. This report highlights the nuances of modern military discipline, also reveals the methods and features of the educational process in the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan based on ideas of Baurzhan Momyshuly.

Keywords: educational process in the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan, Baurzhan Momushuly, military discipline.

Н.С. ШАМШИЕВА¹

А. КУЛИЕВА²

*¹Военный институт имени Гейдара Алиева,
Кафедра НАТО/Партнерство за мир и гуманитарные науки,
преподаватель кафедры,
Азербайджанская Республика, город Баку
e-mail: naibashamshiyeva04@mail.ru*

*²Военный институт имени Гейдара Алиева,
Кафедра НАТО/Партнерство за мир и гуманитарные науки,
старший преподаватель кафедры,
Азербайджанская Республика, город Баку.
e-mail: esmo082004@gmail.com*

МЕЖДУНАРОДНОЕ ГУМАНИТАРНОЕ ПРАВО И МЕХАНИЗМЫ ЕГО ДЕЙСТВИЯ В УРЕГУЛИРОВАНИИ КОНФЛИКТОВ СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Статья посвящена изучению некоторых особенностей основных механизмов международного гуманитарного права. В статье рассмотрены сущность международного гуманитарного права, истоки его создания с древних времён, этапы развития и совершенствования до современного периода; его влияние на войны, цели, принципы и основные задачи. Акцентируется внимание на влиянии технического прогресса, развитие которого форсирует процесс совершенствования средств ведения войны, а вооруженные конфликты современной эпохи приводят к тому, что жертвами войны становятся все больше мирных жителей. В статье авторы попытались раскрыть особенности некоторых механизмов защиты нормативных основ международного гуманитарного права между сторонами военного конфликта на примере Второй Карабахской войны, произошедшей в 2020 году между Арменией и Азербайджаном.

Ключевые слова: гуманитарное право, право войны, Женевское право, запрещенные объекты, запрещенные средства, воюющие стороны, мирное население, права военнопленных

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Международно-правовые инструменты обеспечения мира и безопасности не могут выступать гарантией мирных отношений между государствами. К сожалению, в современном международном сообществе все еще существуют источники вооруженных конфликтов. Развитие технического прогресса активно влияет на процесс совершенствования средств ведения войны, а вооруженные конфликты современной эпохи приводят к тому, что жертвами войны становится все больше мирных жителей. Необходимость противостояния продолжению насилия во время вооруженных конфликтов требует от международного сообщества полного соблюдения норм международного гуманитарного права.

Основной задачей международного гуманитарного права, которое является одной из важных отраслей международного права в целом, является защита стабильности международных отношений и обеспечение гарантий мирного сосуществования всех государств и народов, содействие проявлению гуманизма во время войн и конфликтов.

Международное гуманитарное право – это совокупность международно-правовых норм, применяемых во время вооруженных конфликтов, запрещающих или ограничивающих применение тех или иных методов и способов ведения войны, и направленных на защиту прав личности во время вооруженных конфликтов.

Международное гуманитарное право ограничивает право государств на выбор средств и методов ведения военных действий, требует милосердного отношения к некомбатантам и тем самым пытается максимально оградить человечество от жестокости войн.

Эта важная область международного права в разных источниках называется по-разному: право, применяемое во время вооруженных конфликтов; право войны (*jus in bello*); право вооруженных конфликтов; законы и обычаи войны и т. др.

Международное гуманитарное право вступает в действие, когда происходит вооруженный конфликт. Служа сохранению мира и безопасности, гуманитарное право защищает материальные и духовные достижения цивилизации от разрушения посредством агрессивных войн.

Международное гуманитарное право состоит из совокупности существующих международно-правовых норм, обеспечивающих уважение к личности человека во время вооруженных конфликтов. Это область права, которая служит для защиты и развития всех людей и принадлежит всем.

В целом, гуманитарное право направлено на предотвращение широкомасштабных и грубых нарушений прав человека. В связи с этим Р. Лиллих отмечает, что на протяжении всей истории многие государства использовали в своей практике институт гуманитарного права.

Войны, последствиями которых всегда являются страшные разрушения, их бессмысленность давно заставляли задуматься о возможности полного прекращения войн, о возможности совместной жизни народов в условиях взаимного уважения, доверия и дружбы. Действительно, определенные попытки в этой области предпринимались с древнейших времен до настоящего времени. Но, к сожалению, положительные результаты в этом направлении очень ограничены или вообще отсутствуют.

Законы войны стары, как сама война. Идея защиты людей от бед и насилия военного времени не нова, она имеет достаточно глубокие исторические корни (письменные примеры таковых можно было найти в истории Древнего Египта, Хеттского царства) [1, с. 19].

Если подходить к вопросу в данном контексте, то можно сказать, что исторические корни международного гуманитарного права берут своё начало не в период средневековья,

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

как утверждают некоторые европейские мыслители, а с очень древних времён человеческой истории – в период, когда впервые начали формироваться государства.

На ранних этапах развития человеческого общества господствовала концепция, которую наши современники называют «законом джунглей». К сожалению, победа господствующей стороны сопровождалась ужасными расправами и невообразимыми зверствами. Согласно этому закону, кодекс чести не позволял воинам сдаваться. Они должны были либо победить, либо умереть без пощады. Но и в этот период, если обратиться к исследованиям археологов, можно было найти попытки смягчить ужасы войны, особенно у народов с оседлым образом жизни (например, следы медицинского вмешательства на древних человеческих скелетах, обнаруженных в результате археологических раскопок, являются подтверждением этому).

Факты деятельности гуманитарного характера некоторых древних правителей и народов были редкими и ценными. В результате роста городов, формирования наций и народностей, развития международных отношений эти редкие практики гуманитарной направленности стали широко распространяться и применяться во всем мире ещё до нашей эры. А с 2000 года до н.э. появились первые ростки международного гуманитарного права [1, с. 25].

Шумеры считаются родоначальниками цивилизации Древнего Востока, они всегда информировали противника перед началом военных действий и не начинали их, если противник не был готов к войне. Во время войны искали возможности для примирения, посредникам предоставляли неприкосновенность, а их войны часто заканчивались мирными соглашениями.

Законы Вавилонского правителя Хаммурапи известны как древние правовые памятники. В них можно найти первые зачатки современного гуманитарного права. В первой части законов Хаммурапи заявляет, что Бог дал ему власть, «чтобы сильный не угнетал слабого». Статьи 26-41 закона регулируют права и обязанности бойцов [1, с. 65].

Во время правления Хаммурапи военнопленных не убивали, а только обращали в рабство. Закон заботился о пленном воине и предусматривал способы его возвращения противной стороне.

В культуре Древнего Египта подразумевались («Семь актов истинного сострадания») такие человеческие ценности, как сострадание к пленным, утоление их жажды, одевания для нагих, укрытие незнакомцев, освобождение заложников, поощрялось лечение больных и погребение умерших [1, с. 69].

В Древней Индии законы Ману требовали, чтобы победитель уважал побежденных, чтобы побежденные и сдавшиеся не лишались жизни, чтобы взятые в плен военнопленные после выздоровления возвращались на родину, а законы побежденной стороны следует уважать. Запрещалось использовать во время боя пылающие стрелы и оружие с шипами [2, с. 15].

В Китае в V веке до нашей эры Сунь-Цзы провозгласил, что победа должна быть достигнута за счет отказа от уничтожения врага и избегания чрезмерного насилия. Мыслитель IV века до н.э. Се-Ма обличал бессмысленные разрушения, призывал заботиться о спасении граждан, воздерживаться от нападения на неспособных защитить себя, заботиться о раненых [2, с. 40].

Древняя система договоров была особенно развита во время правления хеттов. Из Древнего Египта до нашего времени дошёл только один договор. Это договор между Рамзесом II и хеттским царем Хаттушили III («Кадешский договор» или «Египетско-хеттский мир»). Хеттское государство заключало договоры как с зависимыми, так и с независимыми государствами [2, с. 53].

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

В древних тюркских военных традициях (в традициях всех тюркоязычных народов) было распространено щадящее отношение к раненым и сдавшимся в боях, неприкосновенность гонцов, запрет брать в плен женщин.

Идеи и теоретические мысли о международном гуманитарном праве и войне стали укрепляться и приобретать новые черты в трудах средневековых европейских мыслителей, особенно французских философов и английских гуманистов [3, с. 31].

В XVIII веке французский мыслитель Жан-Жак Руссо обогатил новыми концепциями эту область права, создав следующие принципы войн между государствами: «Война – это не отношения между людьми, это отношения между государствами, и в этих отношениях люди становятся врагами только потому, что случайно, не как люди и даже не граждане, а только как солдаты, имеющие цель войны – разрушение вражеского государства, законно убивать его защитников, когда они вооружены. Но, когда они сложат оружие и сдадутся, они не считаются врагами или представителями врага. Они снова становятся обычными людьми, и убивать их уже не законно» [3, с. 87].

По мнению сторонников теории естественного права, природа человека всегда создает общие моральные обязательства. По мнению сторонников теории, наша обязанность помогать другим не может ограничиваться международными соглашениями, имеющими политическую и правовую основу. Ярчайшим представителем теории естественного права был Г. Гроций, которого считают одним из основоположников науки международного права [3, с. 152].

Говоря о взаимоотношениях войны и права, Н.Р. Гассер проповедовал: «Война есть проявление примитивного, грубого насилия; когда разногласия и споры между государствами не могут быть разрешены за столом мирных переговоров или когда они не желают этого делать, применяется оружие.

Систематизация современного международного гуманитарного права в договорах началась во второй половине XIX века. Она была реализована в 1859 году после боев при Сольферино по инициативе швейцарского предпринимателя Анри Дюна. В 1863 году был создан «Международный комитет помощи раненым» с целью оказания нейтральной помощи раненым на поле боя между государствами. С 1876 года это учреждение носит название Международного Комитета Красного Креста [4, с. 17].

Термин «международное гуманитарное право» был введен в международно-правовой лексикон в 50-х годах XX века Жаном Пиктем, французско-швейцарским ученым, долгое время являвшимся официальным представителем Международного Комитета Красного Креста. Международное гуманитарное право не запрещает войну и пытается поставить уже начавшийся конфликт в определенные нормативные рамки. Можно указать две основные цели международного гуманитарного права, вытекающие из этого постулата:

1. Защита некомбатантов, т.е. гражданских лиц и военнослужащих-инвалидов, и обеспечение гуманного обращения с ними. (Эта цель ВНН реализуется «Женевским законом»).

2. Ограничить или запретить определенные методы и средства борьбы с целью предотвращения неизбежного насилия и чрезмерных страданий («Гаагское право» реализует эту цель МППП) [5, с. 76].

Основной областью применения международного гуманитарного права являются вооруженные конфликты. Только 20 положений Женевских конвенций 1949 г. вместе с Дополнительными протоколами, принятыми в 1977 г., посвящены внутренним вооруженным конфликтам, а около 500 статей посвящены международным конфликтам [6, с. 182].

Международное гуманитарное право основывается на следующих принципах,

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

отражающих его цели и задачи:

- гуманизация вооруженных конфликтов;
- наложение ограничений на противоборствующие стороны в выборе способов и средств борьбы;
- международно-правовая защита жертв войны;
- защита гражданских объектов и культурных ценностей;
- применение военной необходимости в охране общественного порядка и уважением к личности и т.д. [7, с. 67].

Международное гуманитарное право в основном основано на договорах, их основные нормы нашли отражение в Гаагском праве, Женевских конвенциях о защите жертв войны 1949 г. и Дополнительных протоколах к ним 1977 г., резолюциях Генеральной Ассамблеи ООН и других документах [8, с. 49].

Оно запрещает использование отдельных способов и видов оружия и организацию ударов по определенным объектам во время международных конфликтов.

Запрещенные методы ведения войны. Среди общих ограничений, традиционно определяемых правом войны, прежде всего следует вспомнить идею рыцарства. Эта идея воплощает в себе уважение, проявляемое бойцами к противнику как к человеку. Поскольку рыцари признавали, что другая сторона была таким же человеком, как и они сами, они не использовали особо жестокие методы нападения и применения оружия и, таким образом, избегали причинения слишком большого вреда. Поскольку такие крайние страдания никогда не бывают необходимыми для достижения цели, рыцарство не противоречит никаким военным соображениям, которые нельзя избежать в бою. Рыцарское поведение вполне соответствует требованиям войны.

К запрещенным методам ведения войны относится измена. Предательство определяется как «действия, вызывающие доверие противника, чтобы заставить его поверить в то, что предатель имеет право на защиту или ему должны предоставить защиту в соответствии с нормами международного права, применяемыми в вооруженном конфликте» («действия, вызывающие доверие противника заставить его поверить в то, что он имеет право или обязан предоставить защиту в соответствии с нормами международного права, применяемыми в вооруженных конфликтах, с намерением обмануть это доверие»). Например, атаки под белым флагом, как легкий путь уничтожения врага, притвориться инвалидом в бою. С другой стороны, обычные военные тактики, направленные на введение противника в заблуждение, такие как маскировка, ввод в заблуждение и дезинформация, конечно, не запрещены [9, с. 84].

Запрещенные виды оружия. Право войны также запрещает или ограничивает использование ряда видов вооружения и боеприпасов. Например, I Протокол запрещает нападение с применением оружия или боеприпасов неизбирательного действия. Это означает, что оружие или боеприпасы, уничтожающие военные объекты и гражданское население или гражданские объекты без разбора, запрещены, поскольку они (например, ракета, которая не может быть точно наведена) ни в коем случае не могут быть нацелены точно на военный объект.

Использование оружия или снарядов, которые «причиняют чрезмерный ущерб или ненужные страдания», всегда запрещено. Это правило часто неправильно понимают или даже считают смешным, потому что все страдания в любом случае неизбежны. Это, безусловно, верно: война по своей сути жестока. Но это правило означает другое. Запрещается применение оружия и боеприпасов, наносящих чрезмерный ущерб для достижения поставленной военной цели. Поскольку цель могла быть достигнута другими, менее жестокими средствами, такие тяжелые повреждения не соответствовали бы

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

поставленной задаче. Именно в этом смысле Петербургская декларация (1868 г.) запрещала применение разрывных и зажигательных снарядов, а первая Гаагская мирная конференция (1899 г.) запрещала применение пуль типа «дум-дум», яда и отравленного оружия [9, с. 90].

В 1907 г. Вторая Гаагская мирная конференция приняла ряд ограничений на ведение войны на море, в частности на установку мин. Эти положения запрещают свободно плавающие мины, которые не могут самоликвидироваться в течение одного часа после потери контроля. То же правило относится и к минам со свободным анкером. Торпеды, не попавшие в цель, также должны быть нейтрализованы.

Лишь значительно позже, после принятия I Протокола Дипломатической конференции 1974-1977 гг., были разработаны новые запреты, ограничивающие применение наиболее жестоких видов обычного вооружения. К Конвенции о запрещении или ограничении применения отдельных видов обычного вооружения в качестве оружия неизбирательного или поражающего действия от 10 октября 1980 г. добавлено 3 протокола, охватывающих следующие виды оружия и боеприпасов: необнаруживаемые взрывающиеся хлопущки, мины и мины-ловушки, зажигательное оружие.

В этом контексте стоит вспомнить статью 36 I Протокола. Эта статья под названием «Новое оружие» определяет - противоречит ли использование такого оружия, средств или методов при изучении, разработке, приобретении или принятии на вооружение нового оружия международному гуманитарному праву. По сути, это требование гуманитарной оценки проектов новых систем вооружений [10, с. 26].

Защита гражданских лиц и гражданских объектов. Одним из крупнейших достижений Дипломатической конференции 1974-1977 гг., несомненно, стало усиление положения о том, что воюющие стороны должны различать военные объекты, с одной стороны, и гражданские объекты, с другой. Это обязательство выражено в статье 48 I Протокола следующим образом: «В целях обеспечения уважения и защиты гражданского населения и гражданских объектов стороны в конфликте должны всегда отличать гражданское население от комбатантов и гражданские объекты от военных объектов, и, соответственно, направлять свои действия только против военных объектов».

Прежде чем рассматривать отдельные запреты, давайте вспомним два вида защиты, предоставляемой гражданским лицам гуманитарным правом. Соответственно:

- гражданское население, захваченное противником, должно быть защищено от злоупотребления властью;
- гражданское население должно быть защищено от последствий военных действий.

Проблемы, которые здесь возникают, самые разные. Если первое правило предусматривает защиту прав человека от злоупотребления властью в особых случаях войны, то второе правило определяет ограничения, которые необходимо соблюдать при планировании и ведении военных действий [11, с. 61].

Нарушения международного гуманитарного права характеризуются как военные преступления или преступления против человечности. За такие деяния 4 раза в мире устраивался военный трибунал и военные преступники получали заслуженное наказание. Это Нюрнбергский, Токийский, Югославский и Руандийский трибуналы.

В ночь с 25 на 26 февраля 1992 года вооруженными силами Армении был совершен широкомасштабный акт геноцида против мирного населения города Ходжалы с участием военнослужащих 366-го мотострелкового полка. Однако, этим кровавым событиям до сих пор не была дана политическая и правовая оценка со стороны международной общественности и преступники, участвовавшие в уничтожении мирного населения и

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

самого города с древней историей, не предстали перед международным трибуналом [12, с. 307].

Военнослужащие армянских вооруженных сил, неоднократно совершавшие терроризм и геноцид против азербайджанского народа в различные периоды нашей новейшей истории и даже в период 44-дневной Отечественной Войны 2020 года, несмотря на объявление о прекращении огня, армянские экстремисты грубо нарушали международные гуманитарные правовые нормы как по отношению к инвалидам-комбатантам, так и к военнослужащим, находящимся за километры от места боя. Они совершали также жестокие противоправные и античеловечные действия против мирного населения, не имевшего отношения к ведению боевых действий, подвергли наши жилые массивы интенсивному и разрушительному обстрелу. Армянские боевики вели огонь по объектам с отличительными эмблемами Красного Креста и медицинскому персоналу, который занимался эвакуацией раненых с поля боя, хотя, согласно нормам международного гуманитарного права, эти объекты сохраняют за собой право на оборону; а также, религиозным, образовательным, научным, благотворительным, медицинским учреждениям. Вели огонь по местам размещения больных и раненых и не гнушались применять запрещённое в мире оружие (химическое оружие с белым фосфором, касетные бомбы, крылатые ракеты) [12, с. 308].

Несмотря на объявление гуманитарного перемирия между конфликтующими сторонами в октябре 2020 года, террористические акты, совершенные армянскими воинскими формированиями против мирного населения, проживающего в городах Гянджа и Барда и повлекшие за собой массовые человеческие жертвы, являются наглядным примером того, что правительство Армении продемонстрировало всему мировому сообществу открытое пренебрежение к общепринятым нормам международного гуманитарного права и международным правовым нормам и правилам ведения войны в целом [12, с. 309].

Так, во время содержания под стражей в Республике Армения пленные постоянно подвергались различным формам пыток – физическому и психическому насилию, психологическому давлению, унижались их честь и достоинство, ограничивались права на переписку, получение и передачу информации. Тот факт, что раненых либо приговаривали к смерти без объявления фактов преступления, либо содержали в антисанитарных условиях, несмотря на не ограниченную возможность медицинской помощи. После возвращения всех военнопленных, получивших ранения во время Второй Карабахской войны, на них можно было наблюдать следы различных форм пыток. Всё это является фактом, подтверждающим непризнание армянами каких-либо международно-правовых норм [12, с. 310].

Армянские вандалы не гнушались совершать противоправные действия над оставленными на поле боя трупами, и даже распространяли в Интернете фото и видеозаписи глумления над трупами.

С другой стороны, Отечественная война выявила ряд истин. После освобождения исторических земель, принадлежавших Азербайджанской Республике, которые около 30 лет были оккупированы Армянским государством, факты глумления и насилия над азербайджанскими заложниками (речь идет о гражданском населении) и пленными, совершенными армянскими вооруженными силами в ходе Первой Карабахской войны были раскрыты. Таким образом, бесчеловечные пытки и железные бункеры, обнаруженные в братских могилах освобожденных от оккупации сел Фаррух и Эдилли Ходжавендского района, лишь малая часть этих фактов. Конечно, по мере расширения заселения на освобожденных территориях, неизбежно будут всплывать новые, еще более

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

устрашающие факты [12, с. 310].

Однако, несмотря на грубые нарушения норм международного гуманитарного права и человеческой морали и этики, а также открытое пренебрежение этими нормами, проявленное армянской стороной, Азербайджанское государство, как сторона, своей деятельностью на всех этапах конфликта соблюдало все требования, нормы и принципы международного гуманитарного права, выполняло взаимные обязательства, хотя и в одностороннем порядке, и ни в чем не отклонялось от них. В настоящее время, даже в постконфликтный период, Азербайджанское государство продолжает достаточно серьезно выполнять свои обязательства [12, с. 310].

Глядя на политико-правовой ландшафт мира, который сегодня очень быстро меняется, можно сказать, что еще рано говорить о безопасности народов и полной гарантии мира и международного правопорядка. Однако, хорошая новость заключается в том, что большинство людей мирового сообщества, в основном могущественные государства, имеющие влияние в мире, но которые ещё не в состоянии полностью предотвратить войны, продолжают процесс по пути гуманизации, персонификации законов и обычаев ведения военных конфликтов, дислоцирование их в русло правовых норм международного гуманитарного права. Мы можем добиться более эффективных результатов, если государства, присоединяющиеся к Женевским конвенциям, поддерживают и служат таким гуманистическим идеями, будут направлять все усилия в этой области на единую цель – выполнение положений этой конвенции, не преследуя при этом индивидуальные интересы.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. İbayev V.Ə. Beynəlxalq humanitar hüquq. Dərslik. Bakı, 2001.
2. Hüseynov L.H. Beynəlxalq hüquq. Dərslik. Bakı, 2012.
3. Məlikova M., Nəbiyev E. Xarici ölkələrin dövlət və hüquq tarixi. I hissə. Bakı. 1997.
4. Jan Pikte. Beynəlxalq humanitar hüququn inkişafı və prinsipləri, Bakı. BQXK. 1999. s 12.
5. Гассер Г.П. Международно-правовые нормы, применяемые во время военных действий, и некоторые уроки, извлеченные из недавних конфликтов // Московский журнал международного права. 1994. №3. С.28-38.
6. Гассер Г.П. Международное гуманитарное право. Введение. Международный Комитет Красного Креста. М., 1995.
7. Давид Э. Принципы право вооруженных конфликтов. Пер. с франц. М., 2000.
8. Ильин Ю.Д. Международное право и война в наши дни // Московский журнал международного права. 1996. №1. С. 48–62.
9. Калугин В.Ю., Павлова Л.В., Фисенко И.В. Международное гуманитарное право. Учебное пособие. Минск, 1999.
10. Кальсховен Ф. Ограничение методов и средств ведения войны. Международный Комитет Красного Креста. М., 1994.
11. Котляров И.И., Ходжабегова К.Л. Международное гуманитарное право. Учебное пособие для студентов вузов. Москва, 2007.
12. Şəmşiyeva N.S Beynəlxalq humanitar hüquq və İkinci Qarabağ Savaşı zamanı onun işləmə mexanizmləri., MMU:Respublika elmi-praktik konfrans materialları. Bakı, 2022, S. 307-310.

INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW AND ITS WORKING MECHANISMS IN MODERN CONFLICT SETTLEMENT

The article is devoted to the study of some features of the main mechanisms of international humanitarian law. The article considers the essence of international humanitarian law, the origins of its creation from ancient times, the stages of development and improvement to the modern period; its influence on wars, goals, principles and main tasks. Attention is focused on the impact of technological progress, the development of which speeds up the process of improving the means of warfare, and the armed conflicts of the modern era lead to more and more civilians becoming victims of war. In the article, the authors tried to reveal the features of some mechanisms for protecting the normative foundations of international humanitarian law between the parties to the military conflict in the example of the Second Karabakh War that took place in 2020 between Armenia and Azerbaijan.

Keywords: humanitarian law, law of war, Geneva law, prohibited objects, prohibited means, belligerents, civilians, rights of prisoners of war.

Ф.Р. ЮСКАЕВ

*Пограничная Академия Комитета Национальной Безопасности Республики Казахстан,
старший преподаватель 5 специальной кафедры,
докторант 2 курса Казахского национального университета имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, город Алматы,
e-mail: fail_81@mail.ru*

НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ – КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ОСНОВА СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА

Понимание нации и идентичности выступает концептуальной основой стратегии национального строительства. В статье анализируются некоторые аспекты основных моделей национального строительства в современном обществе. Рассматриваются модели национальной идентичности (национально-культурной и гражданско-политической) и доминирующие идеологемы национального строительства. Исследование показало, что оптимальное национальное строительство заключается в поддержании динамического баланса конфликтующих идентичностей через систему взаимных сдержек и противовесов и мобилизацию компенсаторных механизмов с учетом всего комплекса идентификационных моделей.

Ключевые слова: идентичность, нация, национальное строительство, этнонационализм, гражданский национализм, мультикультурализм.

В докладе ООН "Культурная свобода в современном мире", построение национального государства с унитарной культурной идентичностью, основанной на чувстве общей истории, ценностях и верованиях, разделяемых народом страны, было доминирующей тенденцией национального развития и "главным политическим проектом 20 века" [1, с. 55]. Этот проект восходит к Вестфальской модели сосуществования суверенных национальных государств как основной структуре устойчивого миропорядка. Новое тысячелетие характеризуется продвижением нового политического проекта, согласно которому и отдельное государство, и мир в целом должны строить свое единство на основе политико-правовой реализации легитимности множественных и взаимодополняющих идентичностей. "Контекстуально лабильная идентификация", формирование "неоднозначных, амбивалентных, гибридных, трансверсальных и

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

многослойных" [2, с. 124] идентичностей, становятся нормой процессов социальной идентификации в быстро меняющемся мире 21 века.

Под влиянием глобализации культурно-цивилизационные и национально-государственные идентичности "вынуждены уступить место субнациональным, групповым и религиозным идентичностям" [3, с. 36] вплетенным в транснациональные сети коммуникативных взаимодействий. Современность "деконструирует" транснациональную, национально-государственную и национально-культурную идентичность на основе принципов космополитизма и неотрибализма. В соответствии с кумулятивным действием этих разнонаправленных тенденций должна сформироваться совершенно иная логика национального строительства и новый набор требований к концепциям, стратегиям и политическим технологиям формирования национальной идентичности.

В современном политическом дискурсе циркулируют два основных идеальных типа понимания нации. Понимание нации как политического сообщества (Staatsnation) или согражданство, независимо от этнических, языковых, религиозных различий, ведет свою родословную от Ж.-Ж. Руссо и характерно для западноевропейской политической культуры. Французская революция началась с утверждения, что «нацией» должен быть весь «народ», то есть, как разъяснял Э.-Ж. Сийес: «Что такое нация? Корпус членов, живущих под одним общим законом и представленных одними тем же законодательством» [4, с. 25]. Иными словами, народ, заключенный в границах одного политического тела («живущий под одним общим законом»), должен быть «представлен» – и такая «представленность» делает его «нацией»

Понимание нации как дополитической коллективной идентичности (Volksnation), возникающей естественно-историческим путем на основе единства происхождения, культуры, языка, обычаев, традиций, национального духа (Volksggeist) и т.д. и существующей независимо от политических взглядов и воли самих граждан, восходит к И.Г. Фихте и И.Г. Гердеру, «нация» определяется по Фихте как то, что «представляет само себя», как сообщество, принадлежащее к «образованию» (т.е. отсылающее к «республике словесности»), и этой «нации» надлежит распространиться до пределов «народа» через воспитание [5, с. 65-66], «нация» по Гердеру это объективное сообщество, состоящее из членов одной и той же группы. Группа, в зависимости от конкретной ситуации, может определяться на основе единого языка, крови, расы или рождения. Но какой бы вариант ни выбирался для определения группы, принадлежность людей к той или иной нации является предопределенной заранее: она определяется, по сути дела, фактом рождения [6, с. 78-79]. Донные представления и характеризует своеобразие политической культуры Центральной Европы и Восточной Европы. Немцы рассматривали нацию как основу для создания государства, французы – как продукт государства. Немецкий романтизм XIX века, выступает метафизической обоснованностью немецкого национального духа, как основы национальной государственности противопоставлял искусственность, плоский рационализм и космополитизм французской модели. В англосаксонской либеральной традиции "государственная нация обозначается как рациональная, универсальная и прогрессивная, а культурная нация – как иррациональная, партикуляристская и консервативная" [7, с. 41].

При всем различии моделей соотношения национально-культурной и гражданско-политической идентичности они не конфликтуют, это признается и современной политической теорией. Роджерс Брубейкер отмечает: "Гражданско-этническое различие остается как аналитически, так и нормативно проблематичным". В любом случае, это различие нельзя рассматривать как взаимоисключающее [8, с. 692]. Ю.Д. Гранин пишет: –

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

в современных исследованиях, обращающих внимание на то, что принадлежность к нации определяется человеком в процедурах самоидентификации, "нация" понимается не как "группа", а как "социальная общность", то есть связанная через воображение и объединенная общими чувствами идентичности и солидарности, общими ценностями прошлого и настоящего социокультурная общность людей, политически объединенных в одно государство [9, с. 15].

Понимание нации и идентичности выступает концептуальной основой стратегии национального строительства.

В современном политическом дискурсе циркулируют три доминирующие идеологемы национального строительства: этнонационализм, гражданский национализм, мультикультурализм и их многочисленные гибридизации. Ни одна из этих парадигм не предусматривает достижения подлинного единства разнообразия как логической структуры национальной идентичности.

Этнонационализм, по мнению ряда теоретиков, является логическим следствием социальных трансформаций эпохи постмодерна. С. Жижек пишет: "Сегодня мы имеем дело с процессом, противоположным тому, который лежал в основе формирования современной нации: вместо "национализации этнического" (деэтнизации, "снятия (Aufhebung)" этнического в национальном), мы имеем дело с "этнизацией национального", с новым поиском (или реконструкцией) "этнических корней" [10, с. 103]. Эндрю Хейвуд утверждает, что сегодня есть основания полагать, что эпоха наций подходит к концу. Возникновение национализма было способом обеспечить культурное единство в условиях индустриализации, но в контексте глобализации "нации больше не способны обеспечить значимую коллективную идентичность или чувство социальной принадлежности" [11, с. 123].

Основные риски политической актуализации этноцентристской доминанты и идентификационных процессов заключаются в трансформации национального государства в «этнократическую государственность» в ее унитарной или сегментарной формах. Национальное государство, в котором этнические группы не объединены надэтнической идентичностью в политическую нацию, лишено иммунитета от угроз дезинтеграции. Обобщение ценностно-семантических схем этнической идентификации как модели государственно-политического устройства становится формой политизации самой этничности, т.е. превращения демократии в этнократию. В современной политологии под этнократией понимается политический режим, при котором "доминирующий этнос является обладателем абсолютного суверенитета и источником верховной власти в государстве" [12, с. 47]. Однако в строгом смысле слова "этнократия" есть наделение этнических групп статусом коллективных политических и правовых субъектов, а не монополизация политической власти этническим большинством. Виктор Мартьянов пишет: "Этнос в рамках национального государства не может быть коллективным политико-правовым субъектом, а только культурно-историческим". Поэтому мультикультурализм как матрица национального строительства через реполитизацию этничности, вопреки доктринальным положениям либеральной идеологии, является одной из форм этнократии. Именно с этим обстоятельством связан провал европейской политики мультикультурализма, официально признанной лидерами ведущих европейских государств. По сути, стратегической целью обновленной европейской политики мультикультурализма является ее поворот к целям достижения общественного согласия, общенациональной консолидации [13, с. 97].

В дальнейшем В. Мартьянов "конкретизирует: единственным прочным основанием современной государственности может быть только национальный суверенитет, где

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

акцент переносится с этнической на политическую (территориально-государственную) общность, включающую в себя всех граждан государства, этническая принадлежность которых не имеет политического измерения" [13, с. 98]. Поэтому самоопределение нации, должно быть в первую очередь как политической, гражданской общности, а любое «вторичное» политическое переопределение по этническому признаку разрушает нацию.

Точку зрения гражданского национализма на стратегию построения нации последовательно проводит Юрген Хабермас. Гражданский национализм исходит из постулата политической нейтральности или политической нерелевантности культурной, этнической, конфессиональной, языковой и иной идентичности. Гражданство как новый уровень юридически опосредованной солидарности граждан, преодолевший рамки корпоративных сообществ и традиционных коллективов, также вводит новый тип легитимации политической власти, в отличие от династических и религиозных форм легитимности. Однако оборотной стороной легитимности национального государства является ее двойственность, напряженность отношений между особым характером нации как культурного сообщества и универсальным характером правового сообщества. "Это напряжение может быть снято при условии, что среди конституционных принципов демократии и прав человека приоритет будет принадлежать космополитическому пониманию нации как нации граждан, а не этноцентрической интерпретации нации как дополитического единства" [14, с. 371].

Сначала культурная идентичность обеспечивала сплоченную социальную основу для политической идентичности граждан национального государства. Однако сегодня мы все живем в полиэтнических обществах, характеризующихся разнообразием культурных форм жизни, религий и мировоззрений. С точки зрения Хабермаса, культура, претендующая на признание со стороны всех граждан государства, может быть только универсальной политической (гражданской) культурой, кристаллизованной вокруг действующей конституции и независимой от всех форм неполитических идентичностей. Такой культурой становится постнациональный конституционный патриотизм, который приходит на смену традиционному национализму.

Сегодня национальное государство сталкивается с вызовами, вызванными взрывными силами мультикультурализма в его внутренних делах, и с вызовами глобализации во внешних делах. Поэтому, по мнению Хабермаса республиканское наследие можно спасти, только выйдя за пределы национального государства, приведя "свои возможности политического действия в соответствие с глобализацией саморегулирующихся систем и сетей" [14, с. 378-379].

Формирование "постнациональной" политической идентичности гражданского общества угрожает самому существованию национального государства в процессе, обозначенном Хабермасом как "денационализация", а Ульрихом Беком и Даниэлем Леви как "космополитизация" национального государства. Хотя в постмодернистски деконструированном мире национальных идентификаций оксюморон "космополитический национализм" может превратиться в эффективную форму политической практики национального строительства. Например, с 1990-х годов культурная политика Сингапура направлена на внедрение космополитизма в состав мировоззрения и "национального духа" ("космополитический Сингапур"), одновременно усиливая чувство гражданского патриотизма и коллективной идентичности.

Постулат о взаимном безразличии гражданско-политической идентичности и дополитической коллективной идентичности, последовательно проводимый Хабермасом, подготавливает концептуальную платформу для дискредитации национального государства. Оно становится нежизнеспособным и дисфункциональным в современную

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

эпоху, когда суверенитет национальных государств перестает быть структурной основой системы глобального миропорядка.

Хабермас озадачен вопросом, является ли обобщенная политическая культура гражданской нации (и конституционный патриотизм как ее выражение) слишком тонкой ниточкой, чтобы удержать вместе сложные, многосоставные общества. Если гражданскую нацию объединяет только "интерсубъективно разделяемый контекст возможного взаимопонимания" [15, с. 159] это означает, что ее действительно ничто не объединяет, или объединяет на негативной основе. Поскольку коммуникативная рациональность как единственный легитимный источник гражданской идентичности является, по сути, идеологическим эвфемизмом концепции Канта о гражданском обществе как "системе недружественной общительности". Устранение национально-культурной идентичности из легитимного политического процесса приводит к тому, что гражданская идентичность, основанная на политическом участии, мутирует в свои превращенные, крайние формы: пассивное конформистское гражданство ("паспортная идентичность") и космополитизм.

Таким образом, имманентная логика национального строительства на принципах гражданского национализма и соответствующая этой логике политика идентичности ведут к увеличению внутренних и внешних рисков демонтажа национального государства.

В современном дискурсе мультикультурализма политика поощрения этнокультурного разнообразия рассматривается как вызов национально-государственному единству. Постмодернистская ситуация определяется как такой исторический момент, когда сама форма национального государства активно и целенаправленно вытесняется с исторической сцены. Заметная роль в этом процессе, направленном на дискредитацию легитимирующих функций национального государства, принадлежит ряду неолиберальных идеологов мультикультурализма. Они считают, что транснациональные и экстерриториальные структуры в конечном итоге не только обесценивают статус государства как субъекта мирового порядка, но и разрушают национально-государственный суверенитет. Например, авторы доклада ООН "Культурная свобода в современном многообразном мире" пишут: "К сожалению, в сегодняшних дебатах о глобализации и потере культурной идентичности аргументы часто выражаются в терминах защиты национального суверенитета". Между тем, по мнению авторов доклада, новая архитектура мира предполагает, что "множественные и взаимодополняющие идентичности, возникающие в процессах глобализации, выйдут за пределы государственных границ" [1, с. 107]. По поводу подобных рассуждений Зигмунт Бауман иронично замечает: "Слабые государства - это именно то, что нужно Новому мировому порядку, слишком часто подозрительно похожему на новый мировой беспорядок, для поддержания и воспроизводства самого себя". Политика выхода нации из игры в международной политике во многом заложена через концептуальное переосмысление основ национальной идентичности. Постмодернизм лишает легитимности политические идеологии, опирающиеся на национальное государство и, соответственно, на гражданский и этнокультурный национализм. В то же время постмодернистская идеология вынуждена легитимировать маргинальные или искусственно созданные типы сообществ (кочевые, расовые, племена), девиантные социальные практики и произвольные "ассамблеи" концептуально противоречивых идентичностей, противостоящих национальному государству [16, с. 193]. Таким образом, каждая из них односторонняя, ориентированная либо на разнообразие (мультикультурализм), либо на гомогенизацию этнокультурного ландшафта нации (этнонационализм), либо на распределение принципов единства и разнообразия между различными субъектами инаковости (гражданский национализм).

Обретение статуса состоявшегося государства предполагает "инверсию метода" в

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

концептуализации модели национального строительства и политики идентичности. Рассматривая исторический фон капиталистической экономики и ее отношение к капиталу, "который, исходя из своей собственной реальности, сам задает условия своей реализации", К. Маркс [17, с. 453] показывает, что на заключительном этапе своего превращения в систему общественного производства капитал преобразует исторический фон и условия своего формирования в результат своего собственного бытия. Применительно к моделям нациестроительства эта инверсия метода означает, что сформировавшаяся «общая культура» становится основой для переформатирования этнокультурной и гражданской идентичности в соответствии с приобретенным ими новым системным качеством. Интегрированная многомерная модель, сочетающая позитивные компоненты принципов формирования этнокультурной и гражданской нации и мультикультурных установок, наиболее полно отвечает задачам национального строительства и формирования национальной идентичности в современном мире. Оптимальная модель национального строительства заключается в поддержании динамического баланса конфликтующих идентичностей через систему взаимных сдержек и противовесов и мобилизацию компенсаторных механизмов с учетом всего комплекса идентификационных моделей.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Human development report 2004: Cultural liberty in today's diverse world. N.Y.: UNDP, 2004. 302 p.
2. Golob T. Exploring identifications in the transnational social sphere: the potential of social fields // *Sotsiologija i postor*, vol. 52, no. 2(199), pp. 123–139.
3. Хантингтон С. Кто мы?: Вызовы американской национальной идентичности; [пер. с англ. А. Башкирова.]. М.: Издательство АТС, 2004. 635с.
4. Кедури Э. 2010. Национализм: [пер. с англ. А. А. Новохатько]. СПб.: Алетейя, 2010. 134с.
5. Фихте И.Г. Речи к немецкой нации. СПб.: Наука, 2009. 350с.
6. Herder J.-G. Une autre philosophie de l'histoire. Paris, 1964. 559 p.
7. Альтерматт У. Этнонационализм в Европе. М.: Издательство РГУ, 2004. 635с.
8. Brubaker, R. *Ethnicity without Groups*, Cambridge, MA: Harvard University Press. 2004. 296 p.
9. Гранин Ю.Д. «Нация» и «этнос»: эволюция подходов и интерпретаций в философии и науке XVIII–XX веков». – XX вв. // *Вопросы философии*. 2015. №7. С. 5–16.
10. Žižek Slavoj, "Against Human Rights", *New Left Review*, 34, July-August 2005, pp. 115–131.
11. Heywood, A. *Politics*, London: Springer Nature Limited. 2004. 524 p.
12. Farukshin, M.H. (2015), 'Etnokratia: zarubezhnyi diskurs' [Ethnocracy: foreign discourse], *Socis. Sociological Studies*, no. 4, pp. 44–59.
13. Мартъянов В. Строительство политической нации и этнонационализм // *Логос*. – 2006. №2. С. 94-109.
14. Хабермас Ю. Европейское национальное государство: его достижения и пределы. О прошлом и будущем суверенитета и гражданства / *Нации и национализм: [сб. ст.]*. – М.: Праксис, 2002. С.364-380.
15. Habermas, J. *The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory*, Cambridge: Polity Press. 1999. 348 p.
16. Bauman, Z. *The Individualized Society*, Cambridge: Polity Press. 2001. 241 p.
17. Маркс К., *Экономические исследования 1857-1861 гг: Первоначальный вариант*

NATIONAL IDENTITY IS THE CONCEPTUAL BASIS FOR DEVELOPING A STRATEGY FOR NATION-BUILDING

Understanding of the nation and identity serves as the conceptual basis for the nation-building strategy. The article analyses some aspects of the main models of nation building in modern society. The models of national identity (national-cultural and civic-political) and dominant ideologemes of nation building are examined. The study shows that optimal nation building lies in the maintenance of a dynamic balance of conflicting identities through a system of mutual checks and balances and the mobilization of compensatory mechanisms, taking into account the whole complex of identity models.

Keywords: identity, nation, nation-building, ethno-nationalism, civic nationalism, multiculturalism.

Р.Р. ЯФАРОВ¹

К.Ж. АЛКАМБАЕВ²

¹*Казахский Национальный университет имени аль-Фараби,
студент 4 курса,
Республика Казахстан, город Алматы,
e-mail: rasulyafarov_01@mail.ru*

²*Военный институт сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова,
начальник психологической службы, подполковник,
Республика Казахстан, город Алматы*

ОСОБЕННОСТИ ОКАЗАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ ПРИ ПТСР

В статье представлены особенности оказания психологической помощи при ПТСР. Приведен теоретический анализ различных классификаций с описанием направлений, методов и техник, также выделены и описаны ошибочные когнитивные и поведенческие стратегии, приведены практические советы для членов семьи, если у кого-то из близких ПТСР.

Ключевые слова: особенности психологической помощи, ПТСР, методы и техники, рекомендации, копинг-стратегии.

В настоящее время резко возросло количество «горячих точек» в мире, такого рода ситуации характеризуются прежде всего сверх экстремальным воздействием на психику человека, вызывая у него травматический стресс, психологические последствия которого в последующем протекают в посттравматическое стрессовое расстройство (ПТСР).

На психическое состояние также будут влиять неожиданные обстоятельства, локальные конфликты к примеру события, которые произошли год назад в нашей стране, в частности в городе Алматы с 5 по 19 января, в то время психотравму получили и гражданское население и сотрудники правоохранительных, силовых и военных структур или события, которые произошли на складе боеприпасов в Арысе, где прогремели взрывы и были повреждены тысячи домов.

Человек во время боевых действий подвергается чрезмерным физиологическими, эмоциональными, психологическими и моральными стрессогенными факторами. В добавок человеческая личность меркнет под тяжестью принимаемых и судьбоносных

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

решений, так как психотравма может возникнуть из-за действий вопреки человеческой природы, например, различные случаи самопожертвования, солдат накрыл гранату своим телом и спас коллег, но такая вариация случая точно будет не последней. Вторая причина психотравмы – это многократность тех или иных действий, которые тесно переплетены со смертью [1].

Однозначно стоит еще отметить ряд ошибочных когнитивных и поведенческих стратегий людей по облегчению симптомов ПТСР. Их обобщила доктор психологических наук Холмогоровой А. Б., выделив следующие:

1) Попытки контролировать симптомы ПТСР. К примеру, человек переживший травмирующее событие будет иметь проблемы со сном, его стратегия заключается в сокращении времени количества сна, можно совмещать или варьировать различные варианты такие как ложится спать поздно или вставать очень рано, в итоге это приводит к повышению психоэмоциональных проявлений, например раздражительности и беспокойство, но и еще страдает концентрация. Стоит отметить и тот факт, что человек попытается уменьшать количество неприятных мыслей в голове, но в основном это приводит к увеличению частоты этих самых воспоминаний.

2) Гарантирующее «безопасность» поведение. Человек после психотравматизации заикливается на убеждении что есть вероятность повторности стрессового события и необходимо придерживаться к безопасному поведению, предполагающему снизить возможность повторного инцидента.

3) Избегание напоминаний о травме. Такая стратегия не позволяет по своей сути детально восстановить ход травмирующих событий в памяти, что не позволяет во-первых «прожить» травмирующую ситуацию, во-вторых, закрепляет симптом повторного переживания.

4) Постоянные размышления о восстановлении справедливости и мести. Данная стратегия воздействует на личностное «Я» и на несправедливость судьбы, за частую навязчивые мысли крутятся вокруг фразы: «Как же все могло случится по-другому». По мимо препятствию полного хода восстановления психотравмирующей ситуации в памяти, в добавок прибавляются такие проблемы, как нервозность, дисфория и чувство безнадежности.

5) Прием алкоголя и медикаментов. В таком случае происходит «заглушение» тяжелых переживаний и развития страха, что без дополнительных веществ невозможно контролировать свое эмоциональное состояние [2, с. 50].

Кто-то справляется с полученным стрессом, кому-то нужна психологическая помощь кратковременная или долговременная для восстановления здоровья. В классическом мире психологии выделяются разные психотерапевтические направления, методы и техники лечения посттравматического стрессового расстройства. Например, достаточно интересная классификация направлений описана в работе «Психотерапевтическое лечение посттравматических стрессовых расстройств у комбатантов» в авторстве. Курасова Е. С., Марченко А.А., Шамрей В.К. и другие. В их труде была приведена целая таблица с уровнем доказательности эффективных методов психотерапии ПТСР:

1) К уровню А относятся:

- А) Когнитивно-поведенческая психотерапия;
- Б) Десенсибилизация и переработка травмы движениями глаз;
- В) Групповая психотерапия и тренинг;
- Г) Семейная психотерапия.

2) К уровню В относятся:

- А) Психодинамическая психотерапия. Целью данного направления является

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

помощь при переживании эмоций, которые ранее переживались как невозможные.

Б) Личностно – ориентированная психотерапия.

3) К уровню С относятся:

А) Дебрифинг;

Б) Позитивная психотерапия. Акцент при работе делается на технике реинтерпретации, позитивных аффирмациях, тренинги управления жизненными событиями, происходит планирование будущих достижений.

4) К уровню D относятся:

А) Арт-терапия. Применяется в большинстве случаев для лечения отдаленных последствий ПТСР. Но важно придерживаться к определённому алгоритму: непосредственно рисовать рисунок, в процессе происходит фокусировка на каком-то фрагменте проблемы, затем проговаривать накапливающиеся или вдруг появившиеся чувства, страхи, ощущения.

Б) Гипносуггестивная психотерапии. Психолог использующий данный метод восстанавливает заблокированные моменты психотравмы, затем восстанавливает ход событий и реконструирует их в положительном аспекте.

5) К уровню E относятся:

А) Гештальт-терапия. В данном направлении цель работы фокусируется на восстановление естественного отношения и взаимодействия человека с окружающим миром, ведь при ПТСР окружающий мир просматривается через призму разных защитных механизмов мешающих нормально жить, когда человек заиклен, на удержании в себе эмоций, отказа от ответственности за свою жизнь, выбирает позицию жертвы, проявляет избегание к социальному миру. Таким образом психолог работающий в мире гештальт-терапии помогает человеку осознать различные ситуации происходящие в жизни, тем более не разделять факт психотравмы от нее, тем самым человек начинает принимать себя;

Б) Рациональная психотерапия;

В) Нейро-лингвистическое программирование.

6) К уровню F относятся:

А) Символ-драма;

В) Телесно- ориентированная терапия [3, с. 25].

А в книге Кадырова Р.В. «Посттравматическое стрессовое расстройство (PTSD): состояние проблемы, психодиагностика и психологическая помощь» выделяется следующая классификация методов и техник при работе с психологической травмой.

1) Телесно – ориентированная терапия. Методы и техники: Прогрессивная мышечная релаксация; «Мысленное движение по всему телу»; «Дыхание через ладони»; Техники соматической терапии травмы; «Осознавание границ»; «Перегрузка и невесомость»; «Опоры внешние и внутренние» и др.

2) Бихевиорально-когнитивная терапия. Когнитивно-имагинативный метод; «Заполнения пробела»; «Логическая и эмпирическая конфронтация»; Десенсибилизация. «Переструктурирования мышления; Терапия погружением и др.

3) Психодинамическая терапия. Психодрама: «Работа с метафорой», «Семейная история»; «Исполнения желаний»; «Источник силы»; «Убежище».

4) Экзистенциальная терапия. Фокусировка на процессе; «Шаги поиска»; Направленная визуализация; Рефрейминг; «Линия жизни»; «Мета-модель».

5) Арт-терапия. Мандалы (рисуночные, насыпные, готовые, мандалы-инсталляции, групповые, раскрашивание мандал). Работа с песочницей; Лепка (глина); Сказки (медиативное рисование) [4, с. 169].

Стоит отметить ряд техник самопомощи при посттравматическом стрессовом

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

расстройстве. Такой блок техник описан в книге Уильямса, М.Б., Пойюла, С «ПТСР: рабочая тетрадь. Эффективные методики преодоления симптомов травматического стресса», которые помогут справиться с различными симптомами ПТСР.

1) Создание двойной осознанности. При выполнении техники следует придерживаться определенных этапов. Этап 1. Проговорить себе, что прошедшая психотравмирующая ситуация не происходит «здесь и сейчас». Этап 2 необходимо поочередно отвечать на все вопросы, поделенные на три блока. В первом блоке вопросы направлены на воспоминание ситуации и последующем описании в физиологическом проявление (ощущение в мышцах, в дыхание, частота пульса). Во втором блоке вопросов подключается компонент осознанности. Человек начинает фокусироваться не на травмирующем событии, а на окружении и в формате «здесь и сейчас».

2) Техника перемотки назад. С помощью данной техники можно проработать симптом избегания. Также важно придерживаться алгоритма работы. Во-первых, необходимо найти спокойное и комфортное для себя место. Во-вторых, на этом месте стоит посидеть 15 минут в тишине. Затем начинается этап нервно-мышечной релаксации, держа глаза закрытыми напрягать и расслаблять группы мышц, затем в процессе наслаждаться чувством покоя. В следующем шаге необходимо посмотреть на себя со стороны, понаблюдать и выбрать воспоминания, в котором ощущался легкий дискомфорт, к примеру катания на американских горках, зафиксировать данное состояние, затем посмотреть на ту же самую картину вне американских горок. В шестом шаге, представьте себя сидящем в роскошном и пустом кинотеатре. Перед вами экран, а позади – кинопроекторная. Также постарайтесь побыть наблюдателем и пройти в кинопроекторную комнату. В самой кинопроекторной комнате, посмотрите на себя в зале, смотрящего фильм. В последнем шаге, просмотрите фильм, в первом фильме воспроизводят ваше травмирующее событие в том виде, в каком вы его пережили. Вы увидите себя на экране, словно вас кто – то снимал во время стрессовой ситуации. Воспроизводя фильм, необходимо сделать паузу на моменте перед психотравмой, чтоб увидеть себя до того, когда она произошла. Стоит не забывать, что это кинотеатр, в котором смотрят фильм и также одновременно с тем, что вы находитесь кинопроекторной и наблюдаете за собой, смотрящим в зале. Следует воспроизвести фильм в нормальной скорости и останавливаться на моментах, когда начинаете отвлекаться. Можете возвращать и смотреть все в перемотке. Вы переживете все это на экране, увидев это так, как если бы это происходило с вами сейчас, со всеми сопровождающими звуками, запахами, ощущениями, вкусами и прикосновениями. Вы практически находитесь в фильме, заново переживая событие. Однако вы видите и переживаете все, что происходит, в обратном порядке, начиная с травмирующего события и до того, как оно произошло [5, с. 84-87].

Способ описанный в книге Шили Раджи «Преодоление травмы и ПТСР. Использование терапии принятия и ответственности, диалектической поведенческой и когнитивно-поведенческой терапий» предлагает использовать технику письма. В первые разы при использовании техники тревога будет высокая, но при повторных повторениях, появляется уверенность в том, что можно справляться с болезненными чувствами и мыслями. Необходимо максимально подробно описывать травматическую ситуацию. В процессе описания травмирующего события полезно определить свои тупиковые пункты. Распространенные тупиковые пункты таковы: 1) обвинение себя («Я должен был знать лучше»); 2) сложно принять то, что произошло («Плохие вещи не должны случаться с хорошими людьми»); 3) ожидания в будущем («Со мной всегда будут происходить ужасные вещи»). После конкретизации тупиковых пунктов, замените их на более

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

положительные. Также заранее необходимо приготовить определенные копинг-стратегии, которые будут использованы при работе в данной техники, чтоб не оставаться подавленным и уязвимым [6, с. 127].

К сожалению, в жизни людей могут возникнуть разные ужасные ситуации, они могут возникнуть и с близким человеком, в таком случае как поступать и действовать если ПТСР у кого то из близких в семье. Во – первых нужно всегда понимать, что человек с посттравматическим стрессовым расстройством подвержен психоэмоциональным нарушениям, в моментах их проявлений, люди не управляют собой, тем самым могут нанести травму как себе, так и окружающим или может создает какую то опасность, то следует обратиться за квалифицированной помощью. Во-вторых, следить за своим собственным физическим и ментальным здоровьем. В-третьих необходимо следить за тем, что говоришь, даже случайная фраза может воздействовать на увеличение симптомов ПТСР. В-четвертых, не использовать отвлекающее и стигматизирующие фразы («Надо двигаться дальше» или «Тебе нужно перестать говорить об этом»). В-пятых, способствуйте, чтоб ваш близкий человек стал вести здоровый образ жизни, поддерживайте, будьте рядом, приветствуется совместное время проведение (спорт, медитация). Также не спрашивайте у вашего близкого человека о травмирующем событии, сначала ему необходимо овладеть специальными копинг-стратегиями, а в дальнейшем, если он проявит желание и целеустремленность поделится такой информацией, необходимо будет выслушать. При выполнении таких простых, но важных рекомендаций, вы поспособствуете выздоровлению личности вашего близкого человека [6, с. 176].

Как показал теоретический анализ существуют различные подходы, методы и техники работы с недугом. Сейчас психологи склоняются к тому, что необходимость в психотерапевтических действиях наступает только тогда, когда негативные проявления ПТСР остаются после первого месяца с момента психотравматизации, тем не менее своевременное психологическое сопровождение человека, способствует улучшению его психического и физического здоровья, что приводит к нормализации жизни, как для самого человека, так и для его семьи.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Съедин С.И., Абдурахманов Р.А. Психологические последствия участия в боевых действиях. – М., 1992. – 68 с.
2. Холмогорова А.Б., Гаранян Н.Г. Психологическая помощь людям, пережившим травматический стресс. – М. МГППУ, 2006. – 112 с.
3. Курасов Е.С., Марченко А.А, Шамрей В.К. Психотерапевтическое лечение посттравматических стрессовых расстройств у комбатантов// Вестник психотерапии. – 2018. – № 66(71). – С. 19-34.
4. Кадыров Р.В. Посттравматическое стрессовое расстройство (PTSD): состояние проблемы, психодиагностика и психологическая помощь / Учебное пособие. – СПб.: Речь, 2012. – 448 с
5. Уильямс М.Б., Пойюла С. ПТСР: рабочая тетрадь. Эффективные методики преодоления симптомов травматического стресса. Пер. с англ. Ворон А.В. – Киев: Диалектика, 2021. – 400 с.
6. Шила Раджа Преодоление травмы и ПТСР. Использование терапии принятия и ответственности, диалектической поведенческой и когнитивно-поведенческой терапий / пер. с англ. Т.И. Роулингс. – Киев.: Диалектика, 2021. – 192 с.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

FEATURES OF THE PROVISION OF PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE FOR PTSD

The article presents the features of providing psychological assistance in PTSD. A theoretical analysis of various classifications is given with a description of directions, methods and techniques, erroneous cognitive and behavioral strategies are also identified and described, practical advice is given for family members, if one of the relatives has PTSD.

Keywords: features of psychological assistance, PTSD, methods and techniques, recommendations, coping strategies.

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

*Начальник Военного института Сухопутных войск
имени Сагадата Нурмагамбетова
полковник
ИБАТУЛИН БАУЫРЖАН ШАРИФУЛЛАЕВИЧ*

ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНОЕ СЛОВО!

Господа офицеры, уважаемые гости и участники конференции!

Подошла к концу наша совместная работа на Международной научно-теоретической конференции высших учебных заведений «Актуальные вопросы развития военной науки» в Военном институте Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова!

На конференцию было представлено более 150 докладов, представителей ведущих ВУЗов Республики Казахстан в том числе высших военных учебных заведений Республики Казахстан, а также представителей – военных ученых и научных организаций из Азербайджана, Узбекистана, Казахстана, Китая, Кыргызстана, России и Турции.

От имени профессорско-преподавательского состава Военного института Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова – лично, выразить слова благодарности всем участникам конференции.

Цель нашей конференции считаю достигнутой.

На нашей конференции мы обсудили проблемные вопросы развития военной науки и пути их решения. Был произведен обмен опытом с зарубежными коллегами.

Ход конференции подтвердил плодотворное взаимодействие сообщества ученых.

Уверен, что сегодняшнее обсуждение актуальных вопросов национальной безопасности, естественных и технических, а также социально-гуманитарных наук, их прикладное применение, создаст площадку для развития дальнейшего международного сотрудничества в научном обеспечении обороны.

Желаю Всем дальнейших творческих успехов!

Ждем Вас на следующей конференции.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

РЕЗОЛЮЦИЯ КОНФЕРЕНЦИИ

12 апреля 2023 года в Военном институте Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова состоялась Международная научно-теоретическая конференция высших учебных заведений на тему: «Актуальные вопросы развития военной науки».

Организатором конференции выступил РГУ «Военный институт Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова» при содействии Департамента военного образования и науки МО РК и Департамента международного сотрудничества МО РК.

На конференцию было представлено более 150 докладов представителей высших военных, специальных и гражданских учебных заведений, специализированных военных школ, которые будут опубликованы в сборнике материалов конференции «Актуальные вопросы развития военной науки».

В ходе работы конференции принимали участие ученые, профессорско-преподавательский состав не только высших военно-учебных заведений, но и профессорско-преподавательский состав, научные сотрудники, докторанты и магистранты ведущих ВУЗов как Республики Казахстан, так и стран СНГ и зарубежных государств.

Вопросы, вынесенные для обсуждения на конференции, имеют научно-практическое значение для дальнейших исследований в области национальной безопасности, естественных и технических, и социально-гуманитарных наук, а также в междисциплинарном аспекте.

В целом же для перспективного развития национальной безопасности, естественных, технических и социально-гуманитарных наук в Вооруженных силах Республики Казахстан требуется сформировать новую парадигму пространства на территории страны, как в образовании, так и в науке.

По итогам проведенных пленарных, секционных заседаний и дискуссий выдвинуты следующие рекомендации:

- развитие междисциплинарного подхода при организации и проведении научных исследований, внедрении результатов научной деятельности в образовательную деятельность;
- мотивационная и психологическая поддержка обучающихся в период обучения;
- проработка мер поддержки образовательных и научных организаций, с целью более активной интеграции научных исследований в образовательную деятельность;
- обмен опытом при проведении исследований и практических разработок, а также внедрении полученных результатов в области информационной безопасности;
- активное использование имеющихся цифровых ресурсов, содержащих актуальную информацию о результатах научных исследований, различных баз данных по отраслевым проблемам научной деятельности.

Участники конференции отметили высокий уровень организации и проведения данного мероприятия и выражают искреннюю признательность руководству Военного института Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова за ее актуальность, научность и высокую значимость для развития военной науки.

СОДЕРЖАНИЕ
СЕКЦИЯ 3
ӘЛЕУМЕТТІК ЖӘНЕ ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
SOCIAL AND HUMANITARIAN SCIENCES
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ

Б.Ж. АБИЛДАЕВ, Ф.Р. ЮСКАЕВ Социальный протест: в научном дискурсе.....	3
Д.К. АБРАИМОВ, А.Б. МУХАТАЙ Разработка научно-теоретических основ идеологической и воспитательной работы в Вооруженных силах – важное направления развития военной науки!.....	8
А.Ш. АБЫЛКАСИМОВА Ішкі істер органдары қызметкерлерінің кәсіби сөйлеу мәдениеті.....	16
М.М. АҚАНОВА Құқық қорғау органдары қызметкерлерінің бұқаралық ақпарат құралдарымен өзара іс-қимыл алгоритмі.....	19
Л. АЙБЕК УУЛУ Качественное образование в кыргызстане: миф или реальность?.....	24
Г.Д. АЛИЕВА Воспитание патриотизма главная цель педагогов Азербайджана.....	31
Г.Т. АЛИМБЕКОВА, А.А. БАҚЫТЖАНОВА Қазақстанның әлемдік бітімшілікті сақтау қызметін атқаруын әлеуметтік талдау.....	35
Ж.С. АТАБАЕВ Моделирование образовательной системы.....	40
Ж.Ж. АШИРБЕКОВ, В.А. РУДИК Современные подходы к организации военного образования: зарубежный опыт и казахстанская практика.....	44
Ф.С. БАЕКЕЕВА Болашақ әскери маманның инновациялық іс-әрекетке психологиялық даярлығын басқару.....	49
Д.Б. БАКИТКАЛИЕВ Защита прав несовершеннолетних в Республике Казахстан.....	54
А.С. БАШЧИКУЛОВ Білім беру ортасында когнитивтік технологиялар арқылы курсанттардың қабілетіне ықпал ету.....	58
Ж.Ж. БЕЙСЕНОВА Әскери қызметкерлердің кәсіби психологиялық ерекшеліктерін бағалау.....	63
Ж.Ж. БЕКІШ Конфликт между учителем и учеником: постановка проблемы и пути решения.....	70
Е.Ж. БЕКИШЕВ Инновационно-образовательный консорциум в системе военного образования.....	75
Р.К. БОЖАКОВ, Е.Ж. БЕЙСЕНОВ Особенности организации связи при ведении специальных операций в Чеченской Республике.....	77
А.М. ВАСИЛЬЕВА, К.Ж. АЛКАМБАЕВ Агрессивность у курсантов военных вузов (по материалам современных исследований).....	83

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

С.Н. ВЕЛИТЧЕНКО

Влияние духовно-нравственных ценностей на формирование личности военнослужащего..... 86

Э.И. ГЕРАЙЗАДЕ

Тема исторической личности в романе «Согдиана» Явдата Ильясова..... 90

Ж.Х. ДЖАРАСБАЕВА

Некоторые принципы организации групповой работы..... 95

Н.А. ДОНЕЦКАЯ

Философский аспект формирования индивидуализма на примере армии эллинистического Египта..... 99

N.N. DUPIKOVA, V.M. IVASHENKO

Innovations in teaching english language in the Aviation Academy..... 104

Zh. BISSENBAYEVA, Zh. DUISENBEKOVA

Military science in army..... 109

Д.Ш. ЕЛЬЖАНОВ, А.Е. ЖАКИН, Ш.М. КУРБАНОВ

Методологические основы теории и практики военной педагогики на современном этапе..... 114

А.Қ. ЕРМАХАНБЕТ

Этномедиацияның мемлекет тұрақтылығына әсері..... 119

Ж.О. ЕСЕРКЕПОВА, И.Х. ЯРЫЕВА

Қазіргі корейаралық қатынастардағы «Күн жылуы саясатының» рөлі..... 125

Ж.Қ. ЖИДЕБАЙ, С.Қ. ҚҰДАЙБЕРГЕНОВА

Әскери қызметшілердің психологиялық әл-ауқатының ерекшеліктері (әдеби шолу материалдары бойынша) 131

К.Б. ЖУМАБЕКОВА, Н. КЕҢЕСҚЫЗЫ

Әлеуметтік жағдайы әр түрлі топтарға әлеуметтік көмек көрсетудегі шетелдік тәжірибелер..... 137

Б.Б. ЖҰМАН

Философиядағы және қазақ қоғамындағы «Батырлық» ұғымы және оны қазіргі қазақ әскерінің санасына сіңіру..... 140

А.Т. ИЛЬЯСОВА

Профессиональные лидерские навыки у студентов..... 144

Д.С. ИСИНГАРИН

Проблемы педагогической науки и образования в военных учебных заведениях..... 148

S.M. ALIYEVA, A.I. ISKANDEROVA

Teaching listening to the students in the Aviation Academy..... 151

М.Е. КАЛИЕВА

Кейс-стади әдісін әскери мамандардың креативтілігін қалыптастыруда қолдану..... 157

М.Е. КАЛИЕВА, Е.Б. ШАКУОВ

Кейс-әдісі білім берудегі инновациялық әдістердің бірі ретінде..... 161

Ф.Б. КАМИЛОВ, Р.С. ЮСУПОВ

Военное искусство Захираддина Мухаммада Бабура..... 167

Б.Е. КОЖАХМЕТОВ

Педагогические условия формирования корпоративной культуры преподавателей ВСУЗа..... 173

К.Ж. КОЙЧЫКУЛОВ, Е.Б. ШЕРИМБЕТОВ

ISBN 978 – 601 – 7856 – 76 – 2

Педагогическое стимулирование курсантов к преодолению трудностей взаимодействия в процессе обучения в военном ВУЗе.....	180
Н.М. КУДРО, А.С. МАРТИКЪЯН	
Роль постнеклассической научной парадигмы в развитии военной науки.....	186
А.О. КУЗЕМБАЕВА, Б.Е. ГАИПНАЗАРОВ	
Толеранттылық және девианттылықты әлеуметтік бақылау: қазіргі тенденциялар.....	191
А.О. КУЗЕМБАЕВА	
Қазіргі полимәдени білім берудегі гуманитарлық тәжірибелердің даму болашағы.....	197
К.С. ЛОЖКИН	
Проблемы повышения качества подготовки специалистов с высшим образованием.....	201
ЛЮ ЛИЦЗЮНЬ, ЯО ЦЗУНЧАН	
Исследование способности педагогов применять инновации в преподавании.....	205
Г.Б. МАМАЕВА	
Әскери саладағы құжат тіліндегі морфологиялық интерференция.....	209
Т.С. МАНТАЕВА, А.Т. ЖАППАРБЕКОВА	
Жаһандану аясындағы қазақ мәдениеті.....	213
А.Е. МӘМБЕТЖАН, А.А. БАҚЫТЖАНОВА	
Жастардың әскерге неліктен құлықсыз екенін әлеуметтанулық талдау.....	217
М.Ф. МИНАВВАР, Д.А. САМАДОВА	
Процесс усвоения английского языка для специальных целей.....	220
М.І. MUSAYEVA, R.T. ASADOVA	
Communicative approach to the foreign language teaching in the Aviation Academy.....	226
Д.К. МУХАЕВ, Е.К. МЕРГЕНГАЛИ, А.Т. МАЗАКОВА, Ш.А. ДЖОМАРТОВА, Т.Ж. МАЗАКОВ	
Өзін-өзі ұйымдастыру әдісі негізінде қазақстан өңірлеріндегі әлеуметтік-экономикалық жағдайды бағалау және болжау.....	230
Д.Д. КУЛЬБАЕВА, Г.У. МЫРЗАПАЙЗОВА	
Ұлттық идея ұғымының қазақ тарихындағы орны.....	236
Ж.Ж. НӘБИЕВА	
Рухани – адамгершілікке тәрбиелеуде ізгілікті білім беру ортасын қалыптастыру негізі.....	240
А. ОКА	
Көпшілік алдында сөйлеуде шешеннің өз эмоциясын басқаруы.....	243
Ә.С. ОРАЛҚҰЛ	
Қазақ халқының бала мәдениетінің қалыптасуы туралы көзқарастары.....	247
В.В. ПОРТНОВ, И.В. ЗАРУБИН	
Проектирование системы военно-патриотического воспитания курсантов военного ВУЗа.....	252
И.С. ПРОЦЕНКО	
Методы педагогического и физиологического контроля физической подготовки.....	262
И.С. ПРОЦЕНКО, Д.Н. ТРУХАН	
Специальная направленность физической подготовки в Сухопутных войсках.....	269
З.М. САДВАКАСОВА	
Современные мировые технологии распознавания негативных эмоций человека.....	277
З.Ж. СЕНГИРБАЕВА	
XX ғасырдың 30-50 жылдарында оңтүстік қазақстанға депортацияланған халықтардың қалыптасу тарихы.....	291

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

В.А. СЛАБКО Формирование лидерских качеств в процесс выработки управленческой компетентности будущих офицеров в период обучения в военном ВУЗе.....	295
А.К. СУЛЕЙМЕНОВ Роль духовно-нравственного воспитания для современной молодежи.....	300
А.Ж. СУЮНБАЕВА Психолингвистические аспекты изучения билингвизма в условиях профессиональной коммуникации.....	303
В. ТОКBERGENOVA City planning policies in Almaty in the first decades of Kazakhstan's independence.....	307
Д.А. ТОЛЕПБЕРГЕНОВ Аффект – привычка – вера.....	310
Н. ТӨКЕБАЙ, Б.Б. АТАБЕКОВА Отбасы жастардың патриоттық көзқарастарын қалыптастыру және сақтау саласы ретінде.....	314
А.Д. ТУЛЕМИСОВ, Ф.Р. ЮСКАЕВ Анализ групповой идентичности в контексте террористической деятельности.....	316
Ж.У. УРАЗОВА Педагогикалық іс-әрекетте шығармашылық ойлауды дамытуда мәселелік оқытудың алатын рөлі.....	322
Б.И. УТЕПОВ О некоторых особенностях воспитательного процесса в Вооруженных силах РК.....	328
Н.С. ШАМШИЕВА, А. КУЛИЕВА Международное гуманитарное право и механизмы его действия в урегулировании конфликтов современном мире.....	332
Ф.Р. ЮСКАЕВ Национальная идентичность – концептуальная основа стратегии национального строительства.....	340
Р.Р. ЯФАРОВ, К.Ж. АЛКАМБАЕВ Особенности оказания психологической помощи при ПТСР.....	346
Б.Ш. ИБАТУЛИН Заключительное слово!.....	352
Резолюция по итогам Международной научно-теоретической конференции высших учебных заведений «Актуальные вопросы развития военной науки»	353